„Curajul Georgiei Hunter îl regăsim în acțiunile personajelor ei memorabile."

HARPER'S BAZAAR

Supraviețuitorii

„Te va lăsa fără cuvinte… Un debut curajos și fermecător."

PAULA MCLAIN, scriitoare

GEORGIA HUNTER

GEORGIA HUNTER

Supravieţuitorii

Traducere: Laura Monica Cibotariu prin Lingua Connexion.
Bucureşti: Editura RAO, 2017

virtual-project.eu

Pentru soţul meu, Robert Farinholt, din toată inima. Şi pentru bunicul meu, cu dragoste și uimire.

FAMILIA KURK
Martie 1939

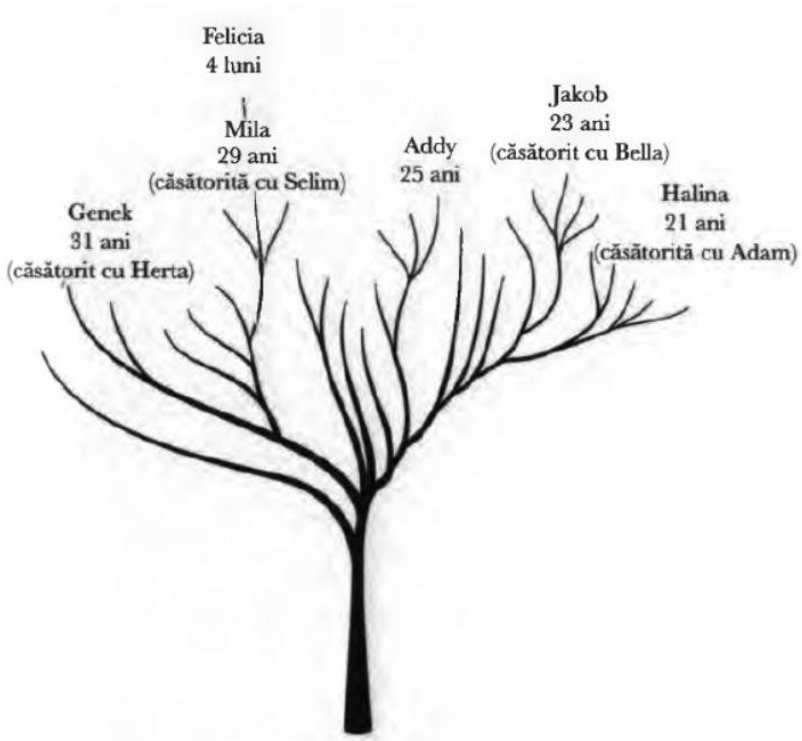

Sol și Nechuma
52 și 50 ani

Bazat pe întâmplări adevărate

Până la sfârşitul Holocaustului, 90% din cele trei milioane de evrei din Polonia au fost exterminaţi; din cei 30.000 de evrei care locuiau în Radom au supravieţuit mai puţin de trei sute.

PARTEA I

CAPITOLUL 1

Addy

Paris, Franţa începutul lui martie 1939

Nu plănuise să rămână treaz toată noaptea. Se gândise să plece de la Grand Duc pe la miezul nopţii şi să prindă câteva ore de somn în Gara de Nord, înainte ca trenul să-l ducă înapoi la Toulouse.

Acum aruncă el o privire la ceas – e aproape şase dimineaţa.

Montmartre are acest efect asupra lui. Atmosfera din cluburile de jazz şi din cabarete, precum şi entuziasmul grupurilor de parizieni tineri şi insolenţi, care nu lasă pe nimeni să le strice cheful de distracţie – chiar dacă ameninţarea războiului pluteşte în aer –, sunt molipsitoare. Îşi termină coniacul şi se ridică, împotrivindu-se tentaţiei de a rămâne pentru încă un rând – ultimul, firește, pentru că sigur mai este un tren pe care îl poate lua mai târziu. Se gândeşte însă la scrisoarea îndesată în buzunarul sacoului şi simte un nod în gât. Ar trebui să plece. Îşi pune paltonul, fularul şi şapca, spunându-le *Adieu* amicilor săi, apoi îşi croieşte drum printre mesele clubului – care sunt în jur de douăsprezece – pe jumătate plin de clienţi care fumează Gitanes şi îşi leagănă genunchii în ritmul melodiei lui Billie Holiday, *Time on My Hands*.

În timp ce uşa clubului se închide în urma lui, Addy inspiră adânc, savurând aerul curat de afară. ÎI simte în plămâni, rece şi proaspăt. Pe Rue Pigalle, gheaţa a început să se topească şi strada pavată cu piatră cubică străluceşte – un

caleidoscop de nuanţe cenuşii sub cerul dimineţii de sfârşit de iarnă. Îşi dă seama că va trebui să meargă repede ca să poată prinde trenul. Când se întoarce, îşi zăreşte reflexia în fereastra clubului şi zâmbeşte, mulţumit să constate că tânărul care-l priveşte din geam este prezentabil, în ciuda nopţii nedormite. Postura lui este semeaţă. Pantalonii săi, strânşi sus în talie, au încă manşetele întoarse şi sunt călcaţi la dungă. Părul lui negru e pieptănat perfect peste cap, fără cărare, aşa cum îi place să-l poarte de obicei. Înfășurându-și fularul în jurul gâtului, porneşte spre gară.

În alte cartiere ale oraşului, bănuieşte Addy, străzile sunt tăcute şi pustii. Majoritatea magazinelor care au faţadele acoperite cu grilaje metalice nu se vor deschide până la prânz. Unele dintre acestea – ai căror proprietari au fugit la ţară – nu se vor mai deschide deloc, după cum anunţă afişele din vitrină: *FERMÉ INDÉFINIMENT*[11]. Dar aici, în Montmartre, sâmbăta s-a scurs rapid, transformându-se în duminică, iar străzile sunt vii, pulsează, pline de artişti şi dansatori, muzicieni şi studenţi. Aceştia ies împleticindu-se din cluburi şi din cabarete, râzând şi comportându-se de parcă nu ar avea nicio grijă pe lume.

Addy îşi vâră bărbia în gulerul paltonului în timp ce înaintează, ridicând privirea tocmai la timp pentru a evita ciocnirea cu o tânără într-o rochie argintie din lamé, care se îndreaptă cu paşi mari spre el.

— *Excusez-moi, monsieur,* îi spune ea zâmbind, în timp ce-l priveşte îmbujorată pe sub borul unei pălării cu pană galbenă.

„O cântăreaţă”, îşi spune Addy. Cu o săptămână în urmă, poate că ar fi legat o conversaţie cu ea.

— *Bonjour, mademoiselle,* o salută el cu un gest din cap, după care îşi continuă drumul.

O aromă de pui fript îi face stomacul să protesteze zgomotos după ce trece de colţul străzii Victor Masse, unde lumea deja a început să se

aşeze la rând în faţa restaurantului nonstop al lui Mitchell.

Prin uşile din sticlă ale restaurantului, vede mai mulţi clienţi pălăvrăgind deasupra cănilor de cafea aburindă, farfuriile lor fiind pline ochi cu micul dejun în stil american. „Altă dată“, îşi promite Addy în gând, continuând să meargă spre est, către gară.

Trenul lui Addy abia a plecat când el îşi scoate scrisoarea din buzunarul sacoului. De când a primit-o, cu o zi în urmă, nu a mai putut să se gândească la altceva. Îşi plimbă degetele pe adresa de retur: *Varşovia, nr.14, Radom, Polonia.*

Addy şi-o poate imagina perfect pe mama lui – cocoţată pe un scaun, la măsuţa ei de scris din lemn de satin, cu un stilou în mână, soarele mângâindu-i rotunjimea obrazului. Mama lui îi lipseşte mai mult decât şi-a închipuit când a plecat în Franţa, părăsind Polonia, cu şase ani în urmă. Avea nouăsprezece ani pe atunci şi se gândise mult dacă ar fi trebuit să rămână sau nu în Radom, unde ar fi fost lângă familia lui şi unde ar fi putut spera să-şi facă o carieră în muzică, bazându-se pe compoziţiile sale. Compunea încă din adolescenţă şi nu-şi putea imagina ceva mai plăcut şi mai satisfăcător decât să-şi petreacă zilele în faţa unei claviaturi, scriindu-şi piesele. Mama lui fusese cea care-l îndemnase să se înscrie la prestigiosul Institut Politehnic din Grenoble şi, totodată, cea care insistase ca Addy să-l urmeze odată ce fusese admis.

— Addy, tu eşti un inginer înnăscut, îi spusese ea, amintindu-i de vremurile în care, la vârsta de şapte ani, el dezmembrase radioul stricat al familiei sale, împrăştiase piesele acestuia pe masa din sufragerie, după care îl montase la loc, facându-l ca nou. Nu e atât de uşor să-ţi câştigi traiul din muzică, îi spusese ea. Ştiu că este pasiunea ta. Ai un talent deosebit în această

privinţă şi ar trebui să-ţi urmezi visul. Dar mai întâi, Addy, ar trebui să-ţi iei diploma.

Addy ştia că mama lui avea dreptate. Şi, astfel, el plecase la universitate, promiţând că avea să se întoarcă acasă după absolvire. Totuşi, imediat ce lăsase în urmă Radomul, o viaţă cu totul nouă se deschisese în faţa lui. Patru ani mai târziu, cu diploma în mână, îi fusese oferită o slujbă foarte bine plătită în Toulouse. Avea prieteni din toate colţurile lumii Paris, Budapesta, Londra, New Orleans.

Îşi cultivase un gust nou pentru artă şi cultură, pentru *pâté de foie gras* şi pentru perfecţiunea unui croasant proaspăt cu unt. Avea un loc numai al lui (deşi unul destul de mic) în centrul oraşului Toulouse şi îşi oferea plăcerea de a se întoarce după bunul plac în Polonia – ceea ce se întâmpla de cel puţin două ori pe an, de Rosh Hashanah şi de Pastele evreiesc. Şi mai avea şi weekendurile lui din Montmartre, un cartier atât de îmbibat de talente muzicale, încât nu era deloc un lucru neobişnuit pentru localnici să bea un pahar la Hot Club împreună cu Cole Porter, să se bucure de un spectacol de improvizaţie cu Django Reinhardt la Bricktop's, sau, dacă ar fi fost în locul lui Addy, să o privească plini de veneraţie pe Josephine Baker dansând foxtrot pe scena de la Zelli's, alături de ghepardul ei cu zgarda bătută în diamante, care o urma peste tot.

Addy nu-şi putea aminti dacă fusese vreodată mai inspirat pentru a pune câteva note pe hârtie – atât de inspirat, încât începuse să se întrebe cum ar fi fost să se mute în Statele Unite, patria unor muzicieni faimoşi, locul de naştere al jazzului. Poate că în America, visa el, ar fi putut să-şi încerce norocul în a-şi adapta compoziţiile la canoanele contemporane. Era tentant, dacă asta nu ar fi însemnat să pună o distanţă şi mai mare între el şi familia lui.

În timp ce scoate din plic scrisoarea primită de la mama lui, Addy simte un fior pe şira spinării.

Preaiubitul meu Addy,

Îţi mulţumesc pentru scrisoarea ta. Mie şi tatălui tău ne-a plăcut cum ai descris opera de la Palais Garnier. Nouă ne este bine aici, deşi Genek e încă furios pentru retrogradarea sa, iar eu nu-l pot învinui. Halina e aceeaşi dintotdeauna, atât de agitată, încât adesea mă întreb cum de nu explodează.

Aşteptăm ca Jakob să-şi anunţe oficial logodna cu Bella, dar îl cunoşti pe fratele tău, el nu poate fi grăbit! Mă bucur de după-amiezile pe care le petrec cu micuţa Felicia. Abia aştept să o cunoşti, Addy. Părul a început să-i crească – e roşu ca scorţişoara! În una din zilele acestea va rămâne la noi peste noapte. Biata Mila e epuizată. Îi tot amintesc că-i va fi mai uşor când o să mai crească.

Addy se uită pe pagina următoare şi se foieşte nervos în scaun. Aici e pasajul în care mama lui îi pare foarte îngrijorată:

Ar trebui să-ţi spun, dragul meu, că unele lucruri s-au schimbat aici în ultimele luni. Rotsztajn şi-a închis porţile fabricii de fier forjat – greu de crezut, după aproape cincizeci de ani de activitate. Kosman, de asemenea, s-a mutat cu tot cu familia şi afacerea lui cu ceasuri în Palestina, după ce magazinul său a fost vandalizat de prea multe ori. Nu îţi dau aceste veşti ca să te îngrijorez, Addy, dar nu mi s-a părut corect să ţi le ascund. Iar asta mă conduce la motivul principal al acestei scrisori: eu şi tatăl tău ne-am gândit că ar fi mai bine să rămâi în Franţa pe perioada Paştelui evreiesc şi să aştepţi până la vară ca să ne vizitezi.

Ne vei lipsi foarte mult, dar pare periculos să călătoreşti acum, mai ales peste graniţele germane. Te rog Addy gândeşte-te la asta! Casa e casă – noi vom fi mereu aici între timp trimite-ne veşti când vei putea. Cum merge noua ta compoziţie?

Cu dragoste, mama

Addy oftează, încercând încă o dată să înţeleagă cum stau lucrurile. El a auzit de magazine închise, de familiile de evrei care plecau în Palestina. Veştile mamei sale nu l-au luat prin surprindere. Însă tonul ei grav e ceea ce-l nelinişteşte mai mult. Ea a mai pomenit şi în trecut de felul în care au început să se schimbe lucrurile în privinţa celor dragi ei – se făcuse lividă atunci când lui Genek îi fusese retrasă abuziv licenţa de avocat dar, în general, scrisorile Nechumei sunt vesele, optimiste. Chiar luna trecută ea îl întrebase dacă nu i-ar fi plăcut să o însoţească la un spectacol al lui Moniusko, la Teatrul Mare din Varşovia, şi îi povestise despre cina aniversară de care ea şi Sol se bucuraseră la restaurantul lui Wierzbicki şi cum fuseseră întâmpinaţi la uşă de către Wierzbicki în persoană, care se oferise să le pregătească ceva special, în afara meniului.

Această scrisoare e altfel. Mama lui, îşi dă seama Addy, se teme.

El clatină din cap. În cei douăzeci şi cinci de ani de când e pe lume, nu a auzit-o vreodată pe Nechuma să-şi exprime teama. Nici el şi nici fraţii sau surorile lui nu au lipsit vreodată de la întrunirea familială anuală din Radom, cu ocazia Paştelui evreiesc. Nimic nu este mai important pentru mama lui decât familia – iar acum ea îi cere să rămână în Toulouse pe perioada sărbătorilor. La început, Addy s-a convins că mama lui îşi făcea prea mult griji. Dar dacă avea dreptate?

Priveşte îndelung pe fereastră peisajul rural franţuzesc atât de familiar. Soarele iese la iveală

din spatele norilor; pajiştile sunt înviorate de culori primăvăratice. Lumea pare inofensivă, aşa cum a fost întotdeauna. Şi totuşi, avertizările mamei lui i-au influenţat echilibrul, l-au făcut să se îndoiască de toate.

Năucit, Addy închide ochii, amintindu-şi de ultima dată când a fost acasă, în septembrie – căutând un indiciu, ceva care poate că-i scăpase. Tatăl lui, îşi aminteşte el, jucase cărţi, aşa cum obişnuia să facă în fiecare săptămână, cu un grup de negustori pe care-i cunoştea – evrei şi polonezi deopotrivă – sub fresca de pe tavanul farmaciei lui Podworski; domnul Król, preotul de la Biserica Saint Bernardine şi vajnic admirator al dibăciei cu care sora lui, Mila, cânta la pian, trecuse pe la ei pentru un recital improvizat. De Rosh Hashanah, bucătarul gătise *challah* uns cu miere, iar Addy rămăsese treaz, ascultând Benny Goodman, bând Côte de Nuits şi râzând cu fraţii lui până târziu în noapte. Până şi Jakob, atât de rezervat de obicei, lăsase jos aparatul foto şi li se alăturase.

Lucrurile i se păruseră relativ normale.

Apoi, dintr-odată, îşi simte gâtul uscat din cauza unui gând. Dacă acele indicii au fost totuşi acolo, dar el nu le-a acordat destulă atenţie? Sau, mai rău, dacă el le scăpase din vedere pentru că pur şi simplu nu voise să le vadă?

Mintea lui zboară la zvastica proaspăt pictată pe zidul de la Jardin Goudouli din Toulouse. La ziua în care îi auzise din întâmplare pe şefii lui de la firma de inginerie şuşotind dacă ar fi trebuit sau nu să-l considere o povară – crezuseră că nu avea cum să-i audă de la distanţa aceea. La magazinele închise pe tot cuprinsul Parisului. La fotografiile din ziarele franţuzeşti după *Kristallnacht,* Noaptea de cristal din noiembrie: vitrine sparte, sinagogi arse din temelii, mii de evrei fugind din Germania, cărându-şi de zor cu roabele veiozele, cartofii şi bătrânii.

Semnele erau acolo, cu siguranţă. Dar Addy nu le acordase atenţia cuvenită, ignorându-le complet.

El îşi spusese că o mâzgălitură pe un zid era ceva inofensiv; că nu era mare lucru dacă-şi pierdea slujba, pentru că şi-ar fi găsit una nouă; că evenimentele care aveau loc în Germania, deşi tulburătoare, se întâmplau dincolo de graniţă şi că lucrurile aveau să se liniştească la un moment dat. Cu toate astea, acum, cu scrisoarea mamei sale în mână, el vede cu o limpezime alarmantă avertismentele pe care preferase să le ignore.

Addy deschide ochii şi simte cum i se face brusc greaţă când îşi spune îngrijorat: *Ar fi trebuit să te întorci acasă cu luni de zile în urmă.*

Împătureşte scrisoarea şi o bagă în plic, apoi o strecoară în buzunarul sacoului. Îi va scrie mamei sale, decide. Imediat ce va ajunge în apartamentul său din Toulouse. Îi va spune să nu se îngrijoreze, pentru că se va întoarce în Radom, aşa cum a stabilit. Îi va spune că acum îşi doreşte să fie alături de familie mai mult ca oricând. Îi va spune că noua lui compoziţie e aproape gata şi că abia aşteaptă să i-o cânte. Acest gând îi aduce puţină alinare, imaginându-şi că se află în faţa pianului Steinway al părinţilor săi, cu toată familia adunată în jurul lui.

Addy îşi lasă privirea să cadă din nou asupra peisajului rural, inofensiv. Mâine, hotărăşte el, va cumpăra un bilet de tren, îşi va pregăti documentele de călătorie şi îşi va împacheta lucrurile. Nu va aştepta Pastele evreiesc. Şeful lui se va înfuria pe el pentru că a plecat mai devreme decât s-ar fi aşteptat, dar lui Addy nu-i pasă. Tot ce contează este că, în câteva zile, va fi în drum spre casă.

15 martie 1939: *La un an după anexarea Austriei, Germania invadează Cehoslovacia. Întâmpinând o oarecare rezistenţă, Hitler înfiinţează chiar în ziua următoare Protectoratul Boemiei şi Moraviei de la Praga. Cu această invazie, Reichul nu câştigă doar un teritoriu, ci şi forţă de muncă bine calificată şi o uriaşă putere militară constând în armele fabricate în acele regiuni – destul cât să ajungă, la acea vreme, pentru înarmarea a jumătate din Wehrmacht.*

Capitolul 2

Genek

Radom, Polonia 18 martie 1939

Genek îşi ridică bărbia şi un firicel de fum se strecoară şerpuit printre buzele lui către tavanul barului acoperit cu faianţă gri.

— Ultima mână, declară el.

De cealaltă parte a mesei, Rafal îl priveşte nedumerit.

— Atât de repede? întreabă el trăgând cu nesaţ din propria ţigară, apoi adaugă: Nevastă-ta ţi-a promis ceva special dacă te vei întoarce acasă la o oră decentă?

Rafal îi face un semn din ochi, expirând.

Herta se alăturase grupului în timpul cinei, dar plecase devreme.

Genek râde. El şi Rafal sunt prieteni încă din şcoala primară, când îşi petreceau cea mai mare parte a timpului discutând vrute şi nevrute deasupra tăvilor de la masa de prânz – pe care dintre colegele lor să o invite la balul *studniówka* de sfârşit de an, sau pe ce fată ar fi vrut să o vadă goală, pe Evelyn Brent sau pe Renée Adorée. Rafal ştie că Herta nu este ca fetele pe care obişnuia să le întâlnească Genek, dar îi place să-l necăjească atunci când Herta nu este de faţă. Genek nu poate să se supere pe el pentru asta. Până să o întâlnească pe Herta, femeile fuseseră slăbiciunea lui (cărţile şi ţigările, de asemenea, la drept vorbind). Cu ochii lui albaştri, gropiţele din obraji şi cu un farmec irezistibil, demn de Hollywood, el îşi petrecuse cei mai mulţi ani ai tinereţii pozând drept unul dintre cei mai doriţi burlaci din Radom.

La vremea aceea, nu-l deranja deloc atenţia care i se acorda. Apoi, apăruse Herta şi totul se schimbase. Totul e diferit acum. *Ea* e diferită. Pe sub masă, Genek simte o mână atingându-i gamba. El îi aruncă o privire tinerei care stă lângă el.

— Mi-aş fi dorit să rămâi, îi spune ea, ochii săi prinzându-i privirea.

Genek abia o cunoscuse pe fata aceea – Klara. Nu, Kara. Nu-şi poate aminti. E o prietenă de-a soţiei lui Rafal, venită în vizită de la Lublin. Colţurile gurii i se ridică într-un zâmbet sfios, în timp ce vârful pantofului ei Oxford stă încă lipit de piciorul lui. Poate că mai demult ar fi rămas. Dar pe Genek nu-l mai interesează deloc flirtul. Îi zâmbeşte fetei. Îi pare rău pentru ea.

— De fapt, cred că am ieşit din joc, spune el, punându-şi cărţile pe masă.

Îşi scoate din gură ţigara Murad şi o stinge, abandonând mucul, ca pe un dinte încovoiat, în scrumiera plină, apoi se ridică.

— Doamnelor, domnilor, a fost o plăcere, ca de fiecare dată. Cu bine, Ivona, adaugă el, adresându-i-se soţiei lui Rafal şi făcând un semn din cap spre prietenul său, numai tu poţi să-l ţii pe ăsta departe de probleme.

Ivona izbucneşte în râs. Rafal îi face iarăşi din ochi. Genek ridică două degete în semn de salut şi se îndreaptă spre uşă.

Noaptea de martie este neobişnuit de rece. Bărbatul îşi îngroapă mâinile în buzunarele paltonului şi porneşte grăbit către strada Zielona, entuziasmat la gândul că se întoarce acasă la femeia pe care o iubeşte. Într-un fel, el ştiuse că Herta era aleasa atunci când o văzuse prima dată, cu doi ani în urmă. Weekendul acela e încă viu în amintirea lui. Erau la schi în Zakopane, o staţiune montană poloneză ascunsă între piscurile Munţilor Tatra. El avea douăzeci şi nouă de ani, iar Herta douăzeci şi cinci. Din întâmplare, fuseseră nevoiţi să împartă un telescaun şi, în cele zece minute de

urcuş până pe culme, Genek se îndrăgostise de ea. Pentru buzele ei, în primul rând, pentru că erau pline şi aveau formă de inimă – buzele fiind, de fapt, cam tot ce putea vedea din ea pe sub căciula crem din lână şi fularul de aceeaşi culoare. Dar mai era, de asemenea, şi accentul ei german, care-l obligase să o asculte într-un fel care nu îi era deloc familiar, şi zâmbetul ei, atât de neinhibat, dar şi felul în care, la jumătatea drumului spre piscul muntelui, ea îşi lăsase capul pe spate, închisese ochii şi întrebase: „Nu adori, pur şi simplu, mirosul pinilor iarna?“ El izbucnise în râs, gândindu-se pentru o clipă că ea glumea, dar înţelesese imediat că nu era aşa; sinceritatea ei era o calitate pentru care el ajunsese să o admire din ce în ce mai mult, alături de dragostea ei indiscutabilă pentru activităţile în aer liber şi obiceiul de a găsi frumuseţea în cele mai simple lucruri. O urmase apoi pe pârtie, încercând să nu se gândească prea mult la faptul că ea era o schioare de două ori mai bună decât avea să fie el vreodată, apoi se strecurase în spatele ei, printre cei care aşteptau telescaunul, şi o invitase la cină. Când ea ezitase, el zâmbise, spunându-i că închiriase deja o sanie trasă de cai. Ea izbucnise în râs şi, spre încântarea lui Genek, acceptase invitaţia.

Ajuns în apartamentul său, Genek e bucuros să vadă lumină pe sub uşa dormitorului. O găseşte pe Herta în pat, având pe genunchi o carte cu poemele ei favorite de Rilke. Herta e originară din Bielsko, un oraş din vestul Poloniei în care se vorbeşte mai mult germana. În conversaţii, ea rar mai foloseşte limba în care a crescut, dar îi place să citească în limba ei maternă, mai ales poezii. Herta nu pare să-l observe pe Genek când acesta intră în cameră.

— Probabil că sunt nişte versuri absolut captivante, o tachinează Genek.

— Oh! exclamă Herta, ridicând privirea. Nu te-am auzit intrând.

— Mă temeam că te voi găsi dormind, spune Genek zâmbind.

El îşi dă jos paltonul şi îl aruncă pe spătarul unui scaun, suflându-şi în palme ca să se încălzească.

Herta zâmbeşte şi îşi pune cartea pe piept, folosindu-şi un deget ca să nu piardă pagina.

— Ai venit acasă mult mai devreme decât aş fi crezut. Ai pierdut toţi banii la masa de joc? Te-au dat afară?

Genek îşi dă jos pantofii şi blazerul, apoi îşi descheie nasturii manşetelor.

— De fapt, am câştigat. A fost o noapte cu noroc. Doar că m-am plictisit fără tine.

Pe cearşafurile albe, în cămaşa de noapte deschisă la culoare, cu ochii ei adânciţi şi buzele perfecte, cu părul ei castaniu revărsându-se în valuri pe umeri, Herta pare o fiinţă desprinsă din basme, iar Genek îşi spune din nou că a avut un noroc imens să o întâlnească. Îşi dă jos indispensabilii şi se strecoară în pat lângă ea.

— Mi-a fost dor de tine, spune el, sprijinindu-se într-un cot şi sărutând-o.

Herta îşi trece limba peste buze.

— Ultima ta băutură a fost, lasă-mă să ghicesc… Bichat.

Genek încuviinţează, râzând. O sărută din nou, limba lui găsind-o pe a ei.

— Iubitule, ar trebui să avem grijă, îi şopteşte Herta, trăgându-se înapoi.

— Dar nu avem mereu grijă?

— Da, dar… e chiar perioada aceea.

— Oh, spune Genek, savurându-i căldura şi parfumul floral al părului ei proaspăt spălat.

— Ar fi o imprudenţă să lăsăm să se întâmple asta chiar acum, adaugă Herta. Nu crezi?

Cu doar câteva ore în urmă, la cină, discutaseră cu prietenii lor despre ameninţarea războiului, despre cât de uşor căzuseră Austria şi Cehoslovacia în mâinile Reichului şi cum începuseră să se schimbe lucrurile în Radom.

Genek le povestise cu patos despre cum fusese retrogradat din funcţie şi numit asistent la firma de avocatură, dar şi cum îi ameninţase el că avea să se mute în Franţa.

— Acolo voi putea măcar să-mi folosesc titlul, declarase el furios.

— Nu sunt sigură că ţi-ar fi mai bine în Franţa, îi spusese Ivona. Führerul nu mai ţinteşte acum doar teritoriile în care se vorbeşte limba germană. Dacă acesta este doar începutul? Dacă Polonia este următoarea pe listă?

La masă se făcuse linişte pentru o clipă, înainte ca Rafal să rupă tăcerea.

— Imposibil, declarase el, clătinând indiferent din cap. Ar putea încerca, dar va fi oprit.

Genek fusese de acord.

— Armata poloneză nu ar permite niciodată aşa ceva, spusese el.

Genek îşi aminteşte acum că Herta se ridicase de la masă și se scuzase chiar în timpul acelei conversaţii.

Ea are dreptate, desigur. Trebuie să aibă grijă. Să dea viaţă unui copil într-o lume aflată tulburător de aproape de colaps ar fi o imprudenţă şi o iresponsabilitate. Dar, fiind atât de aproape de ea, Genek nu se poate gândi la nimic altceva decât la pielea ei, la curba coapsei sale lipită de a lui. Cuvintele ei, la fel ca micile bule din ultimul lui pahar de şampanie, i se desprind de buze şi plutesc, dizolvându-se undeva în gâtul lui. Genek o sărută pentru a treia oară şi, în timp ce face asta, Herta închide ochii. „Nu vorbeşte serios”, îşi spune el. Genek întinde mâna până la veioză, simţindu-i moliciunea sub trupul lui. Camera se cufundă în întuneric, iar el îşi strecoară mâna sub cămaşa ei de noapte.

— E rece! exclamă Herta.

— Îmi pare rău, şopteşte el.

— Ba nu îţi pare rău deloc. Genek…

— Războiul, războiul, războiul. Îi sărută obrazul, lobul urechii. Deja m-am săturat de el şi nici măcar nu a început, spune el, plimbându-şi degetele în jos, de la coaste spre mijlocul ei.

Herta oftează, apoi începe să chicotească.

— M-am gândit la ceva, adaugă Genek, ochii lui mărindu-se de parcă tocmai ar fi avut o revelaţie. Ce-ar fi să nu înceapă niciun război? întreabă clătinând sceptic din cap. Poate că ne lipsim de plăcerile noastre *degeaba.* Iar Hitler, acel mic ticălos, ar fi cel mai câştigat.

Genek schiţează un zâmbet, iar Herta îşi plimbă un deget de-a lungul obrazului său.

— Gropiţele astea sunt moartea mea, spune ea, clătinând din cap.

Genek zâmbeşte mai tare, iar Herta încuviinţează.

— Ai dreptate, recunoaşte ea. Ar fi o tragedie.

Cartea ei aterizează zgomotos pe podea în timp ce se întoarce cu faţa spre el.

— *Bumsen der krieg*[2]*!*

Genek nu se poate abţine şi izbucneşte în râs.

— Sunt de acord. Să-l ia dracul de război, spune el, trăgând pătura peste capetele lor.

Capitolul 3

Nechuma

Radom, Polonia
4 aprilie 1939 – Paştele evreiesc

Nechuma a aranjat masa, scoţând cele mai bune servicii din porţelan şi cele mai bune tacâmuri ale ei, fiecare piesă fiind pusă deasupra unei feţe de masă din dantelă albă. Sol stă în capul mesei, ţinând într-o mână manuscrisul său Haggadah[3] cel jerpelit, iar în cealaltă o cupă Kiddush[4] din argint.

— Astăzi, începe el, ridicându-şi privirea către figurile familiare din jurul mesei. Înghite în sec şi începe din nou: Astăzi cinstim ceea ce contează mai mult pentru noi – familia şi tradiţia noastră.

Ochii lui, mărginiţi de riduri adânci (de la prea multe zâmbete, obişnuieşte să-l tachineze Nechuma) au o expresie gravă, iar vocea lui e sobră, baritonală. Sol priveşte în jos, spre Haggadah-ul său.

Astăzi, continuă el, sărbătorim Festivalul Matzo[5], ziua eliberării noastre. Amin.

— Amin, îngână ceilalţi în cor, sorbindu-şi vinul.

O sticlă trece din mână în mână şi paharele sunt umplute din nou.

În încăpere este o linişte neobişnuită atunci când Nechuma se ridică să aprindă lumânările. Femeia merge până la mijlocul mesei, aprinde un chibrit şi îl protejează cu mâna făcută căuş, sperând ca toţi ceilalţi să nu observe tremurul flăcării. Apoi apropie repede chibritul aprins de fitilul unei lumânări, apoi de celălalt. După ce lumânările sunt

aprinse, ea îşi trece palma de trei ori pe deasupra uneia dintre flăcări şi îşi acoperă ochii, în timp ce spune cu voce tare o rugăciune de început. După ce termină rugăciunea, se simte recunoscătoare că poate să-şi ocupe locul la unul dintre capetele mesei, în faţa soţului ei. Îşi pune mâinile în poală şi privirea ei o întâlneşte pe a lui Sol. Ea dă din cap, indicându-i că poate să înceapă.

În timp ce vocea lui Sol umple din nou încăperea, privirea Nechumei alunecă spre scaunul pe care l-a lăsat gol pentru Addy. Pieptul se umple de durere una pe care o cunoaşte atât de bine. Absenţa lui îi mistuie sufletul.

Scrisoarea lui Addy sosise cu două săptămâni în urmă. În scrisoare, el îi mulţumea Nechumei pentru sinceritatea ei şi o rugase să nu-şi facă griji. Avea să se întoarcă acasă imediat ce reuşea să facă rost de documentele necesare pentru călătorie, îi scria. Aceste veşti o făceau să se simtă atât uşurată, cât şi îngrijorată. Nu îşi dorea nimic mai mult decât să-şi vadă fiul acasă de Pastele evreiesc, excepţie făcând, desigur, situaţia în care el ar fi fost în siguranţă numai în Franţa. Încercase să fie sinceră, sperase ca el să fi înţeles că Radomul era pentru moment un loc îngrozitor şi că nu merita să rişte călătorind prin regiunile ocupate de germani, dar poate că fusese prea rezervată cu explicaţiile. La urma urmei, nu plecaseră doar cei din familia Kosman. Mai erau încă vreo şase. Nu-i povestise despre clienţii polonezi pe care-i pierduseră în ultima vreme sau despre încăierarea sângeroasă care izbucnise cu o săptămână în urmă între cele două echipe de fotbal din Radom – una formată din polonezi şi cealaltă din evrei. Tinerii din cele două echipe încă mai aveau buze sparte şi ochi înnegriţi, aruncându-şi priviri fioroase când treceau unii pe lângă alţii pe stradă. Ea nu-i spusese toate aceste detalii pentru a-l scuti de suferinţă şi de griji, dar procedând aşa poate că-l expusese unui pericol şi mai mare.

Nechuma îi scrisese la rândul său lui Addy, implorându-l să fie prudent în călătoriile sale. Probabil că era deja pe drum, îşi spusese ea după aceea. În fiecare zi care urmase, ea sărea ca arsă atunci când auzea paşi în holul de la intrare, inima ei bătând nebuneşte la gândul că avea să-l găsească pe Addy în prag – cu un zâmbet mare luminându-i fața și cu o valiză în mână. Dar paşii nu sunt niciodată ai lui. Addy nu a venit.

— Poate că a avut ceva de terminat la firma la care lucrează, îi spusese Jakob la începutul săptămânii, simţindu-i îngrijorarea. Nu cred că şeful lui i-ar fi dat voie să plece aşa, pe nepusă masă.

Dar Nechuma nu se gândeşte decât la un lucru: *Dacă a fost reţinut la graniţă… sau dacă s-a întâmplat ceva mai rău?*

Pentru a ajunge în Radom, Addy ar fi trebuit să călătorească ori pe ruta nordică, prin Germania, ori pe ruta sudică, prin Austria şi Cehoslovacia – ambele aflate sub stăpânire nazistă. Posibilitatea ca Addy să fi fost prins de nemţi a ţinut-o pe Nechuma trează nopţi la rând.

În timp ce lacrimile îi înţeapă ochii, gândurile Nechumei se întorc la o altă zi de aprilie din timpul Primului Război Mondial, cu un sfert de secol în urmă, când ea şi Sol fuseseră forţaţi să petreacă Pastele evreiesc ghemuiţi în subsolul clădirii în care locuiau. Fuseseră evacuaţi din apartamentul lor şi, la fel ca mulţi alţi prieteni din acea vreme, nu aveau unde să se ducă. Ea îşi aminteşte duhoarea excrementelor umane, aerul greu, chiorăielile nesfârşite ale stomacurilor goale, bubuitul îndepărtat al tunurilor, zgomotul ritmic făcut de Sol, care sculpta cu un cuţit ascuţit un buştean vechi, de pus pe foc, din care voia să confecţioneze figurine cu care să se joace copiii. Ea îşi aminteşte cum îşi smulgea Sol aşchiile din degete. Sărbătoarea venea şi trecea aproape fără să-şi dea seama. Cine se mai gândea la

tradiţionalul Seder? Reuşiseră să supravieţuiască trei ani la subsol, copiii aşteptându-şi rândul la alăptat, în timp ce ofiţerii unguri se lăfăiau în apartamentul lor de la etaj.

Nechuma se uită la Sol. Acei trei ani, deşi aproape că o distruseseră, sunt acum departe, în urmă, de parcă i-ar fi trăit o cu totul altă persoană. Soţul ei nu vorbeşte niciodată despre perioada aceea, iar copiii, din fericire, nu au cum să-şi amintească acea experienţă. Au tot fost pogromuri de atunci – şi vor fi întotdeauna – dar Nechuma refuză să ia în calcul reîntoarcerea la o viaţă petrecută într-o ascunzătoare, o viaţă fără lumina soarelui şi fără ploaie, fără muzică, artă şi dezbateri filozofice, valorile simple şi dătătoare de viaţă pe care a învăţat să le preţuiască. Nu, ea nu se va duce să trăiască din nou sub pământ ca o creatură sălbatică, nu va mai trăi din nou aşa.

Nu era posibil să ajungă la aşa ceva – nu din nou.

Gândurile ei se întorc din nou în trecut, la propria copilărie. Parcă aude vocea mamei, care-i povestea că şi atunci când crescuse ea în Radom, era ceva obişnuit ca băieţeii polonezi să arunce cu pietre spre capul ei acoperit sau cum izbucniseră tot felul de conflicte atunci când se construise prima sinagogă din oraş. Mama Nechumei ridicase din umeri. „Ne-am învățat să plecăm capetele şi să nu ne scăpăm copiii din ochi“, spusese ea. Şi desigur, atacurile, pogromurile, au trecut. Viaţa a mers mai departe, ca şi înainte. Aşa cum se întâmplă întotdeauna.

Nechuma ştie că ameninţarea germană, ca multe alte ameninţări din trecut, va trece si ea. Si, în afară de asta, situaţia lor e cu totul alta acum. Ea şi Sol au muncit cu dârzenie ca să-şi câştige traiul, pentru a câştiga un statut de profesionişti în oraş şi pentru a ajunge printre elite. Ei vorbesc limba poloneză chiar şi acasă, în timp ce mulţi alţi evrei din oraş conversează numai în idiş şi, în loc să

locuiască în Cartierul Vechi, la fel ca majoritatea evreilor mai puţin înstăriţi din Radom, ei deţin un apartament impunător în centrul oraşului, având un bucătar şi o fată în casă. Îşi permit acum luxul unei toalete interioare, o cadă importată cu ani în urmă din Berlin, un frigider şi – cea mai preţioasă achiziţie a lor – un pian Steinway cu coadă. Magazinul lor de ţesături e prosper. Nechuma are grijă să achiziţioneze textile de cea mai bună calitate atunci când face aprovizionarea, călătorind în străinătate, iar clienţii lor, evrei şi polonezi, în egală măsură, vin tocmai de la Cracovia pentru a cumpăra îmbrăcăminte de damă şi mătăsuri. Sol şi Nechuma şi-au trimis copiii – când aceştia au ajuns la vârsta şcolară la academiile private frecventate de elita oraşului. Acolo, mulţumită cămăşilor perfect croite şi polonezei perfecte pe care o vorbeau, aceştia s-au integrat cu uşurinţă în colectivul de elevi, care erau în majoritate catolici. Pe lângă faptul că le oferiseră copiilor lor cea mai bună educaţie, Sol şi Nechuma sperau ca aceştia să aibă şansa de a evita neplăcerile antisemitismului, care definise mereu viaţa evreilor din Radom. Deşi familia se mândrea cu rădăcinile ei evreieşti, făcând parte din comunitatea evreiască locală, Nechuma a ales pentru copiii ei o cale care, spera ea, avea să-i conducă spre succes şi spre şansă, îndepărtându-i de persecuţii. Este o cale de la care nu vrea să se abată, chiar dacă uneori – la sinagogă sau atunci când face cumpărături la una din băcăniile evreieşti din Cartierul Vechi – surprinde privirea plină de reproş a unuia din evreii mai tradiţionalişti din Radom, ca şi cum decizia ei de a trăi la fel ca polonezii a diminuat în vreun fel credinţa ei de evreică. Refuză să se simtă deranjată de astfel de întâmplări. Ştie bine care este credinţa ei – şi, în afară de asta, religia este pentru Nechuma o chestiune personală.

Nechuma îşi îndreaptă umerii, simţind cum sânii care-i atârnă pe burtă se ridică uşor. Nu-i stă în fire

să fie atât de îngrijorată. *Încearcă să te aduni*, îşi spune ea, dojenindu-se pentru că a lăsat grijile să o copleşească, uitând de toate. *Familia va fi bine,* se încurajează ea. Au multe economii. Au cunoştinţe. Addy o să apară, în cele din urmă. Nu se puteau baza pe poştă. Cel mai probabil, o scrisoare care să-i explice absenţa putea să apară oricând. *Totul va fi bine.*

În timp ce Sol binecuvântează Karpas[61]-ul, Nechuma înmoaie un fir de pătrunjel într-un bol cu apă sărată, iar degetele ei le ating pe cele ale lui Jakob. Ea oftează, simţindu-şi maxilarul ceva mai relaxat. Dragul de Jakob. El îi prinde privirea şi zâmbeşte. Femeia este foarte recunoscătoare că el locuieşte încă acasă, împreună cu ei. Adoră compania şi calmul lui. El e diferit de ceilalţi. Spre deosebire de fraţii lui, care s-au născut cu feţele roşii şi urlând din gură de şarpe, Jakob a venit pe lume tăcut, de parcă ar fi imitat uriaşii fulgi de nea pe care-i vedea căzând pe pământ prin fereastra spitalului în acea dimineaţă rece de februarie, cu douăzeci şi trei de ani în urmă. Nechuma nu va uita niciodată acele momente agonizante în care îşi dorise cu disperare să-l audă ţipând pentru prima dată – atunci, era sigură că el nu avea să supravieţuiască acelei zile şi nici felul în care, atunci când îl luase in braţe şi îi văzuse ochii întunecaţi, el ridicase curios privirea spre ea, pielea de pe fruntea lui fiind încreţită, de parcă ar fi fost îngândurat. Atunci realizase, de fapt, cum era fiul ei. Tăcut, da, dar puternic. La fel ca fraţii şi surorile lui, născuţi înainte şi după el, era o versiune în miniatură a celui care avea să fie.

Ea priveşte cum Jakob se apleacă să şoptească ceva la urechea Bellei. Aceasta duce un şervet la buze, surâzând. Pe gulerul ei, în lumina lumânării, străluceşte o broşă – un trandafir din aur, cu o perlă ivorie în centru; un dar de la Jakob. I-a oferit-o la câteva luni după ce s-au cunoscut la liceu. El avea cincisprezece ani atunci, iar ea

paisprezece. Pe vremea aceea, Nechuma nu știa despre Bella decât că voia să studieze şi că provenea dintr-o familie modestă (conform celor spuse de Jakob, tatăl ei, care era dentist, achita încă împrumuturile pe care le făcuse pentru a plăti pentru educaţia fiicelor sale) şi că îşi confecţiona de multe ori rochiile cu mâna ei – o dezvăluire care o impresionase pe Nechuma şi care o făcuse să se întrebe care dintre cele mai frumoase bluze ale Bellei erau cumpărate de la magazin şi care erau lucrate manual. La scurt timp după ce îi dăruise broşa Bellei, Jakob o declarase sufletul lui pereche.

— Dragul meu, ai doar *cincisprezece ani…* şi abia v-aţi cunoscut! exclamase Nechuma.

Dar el nu era omul care să exagereze şi iată-i acum împreună, opt ani mai târziu, de nedespărţit.

E doar o chestiune de timp până se vor căsători, îşi spune Nechuma. Poate că o va cere de soţie când zvonurile despre război se vor mai potoli. Sau poate că aşteaptă până ce va aduna destui bani încât să-şi permită propria locuinţă. Şi Bella locuieşte tot cu părinţii – la numai câteva străzi distanţă, spre vest, pe bulevardul Witolda. În orice caz, Nechuma e sigură că Jakob are un plan.

În capul mesei, Sol rupe încet în două o bucată de *matzah*[7]. Pune o jumătate de *matzah* pe o farfurie şi înfăşoară cealaltă jumătate într-un şervet.

Atunci când copiii erau mai mici, el pierdea săptămâni întregi plănuind şi căutând ascunzătoarea perfectă pentru *matzah,* iar când venea timpul ceremoniei de a dezgropa jumătatea de *matzah* ascunsă, numită *afikomen*, copiii lui începeau să scotocească prin apartament ca şoarecii, în căutarea acesteia. Cel care avea norocul să o găsească, negocia fără menajamente preţul acesteia, până ce, inevitabil, pleca – cu un zâmbet mândru şi cu destui zloţi în buzunar – să facă rost de o pungă cu ciocolată de casă Krówki,

de la magazinul de dulciuri al lui Pomianowski. Sol încerca să fie dur – „Negociatorul Rege“, îi spuneau ei –, dar copiii ştiau foarte bine că în adâncul sufletului el era la fel de moale ca o bucată de unt proaspăt bătut şi că, dacă aveau destulă răbdare şi farmec, îl puteau mulge până la ultimul zlot. El nu mai ascunsese *matzah* de ani de zile, desigur – pentru că fiii şi fiicele lui boicotaseră în cele din urmă acest ritual, adolescenţi fiind. „Nu mai suntem copii mici, tată“, îi spuseseră ei, dar Nechuma ştie că imediat ce Felicia va începe să meargă, el va relua tradiţia.

E rândul lui Adam să citească cu voce tare. El ridică manuscrisul său Haggadah, îl priveşte prin lentilele ochelarilor cu rame negre, nasul subţire şi pometii regali fiind accentuaţi de lumina lumânărilor. Adam Eichenwald sosise în urmă cu doar câteva luni în casa familiei Kurc, atunci când Nechuma pusese un afiş cu anunţul „Cameră de închiriat” în vitrina magazinului de stofe. Unchiul ei murise de curând, lăsând familiei un dormitor liber, iar casa, chiar dacă cei doi copii mai tineri locuiau încă acolo, începea să i se pară goală. Nimic nu-i plăcea mai mult Nechumei decât o cină cu mulţi meseni. Atunci când Adam intrase în magazin să întrebe despre camera de închiriat, Nechuma se arătase încântată. I-o oferise pe loc.

— Ce tânăr chipeş! exclamase Terza, sora lui Sol, după ce Adam ieşise din magazin. Are treizeci şi doi de ani? Arată cu zece ani mai tânăr.

— E evreu *şi* e şi inteligent, adăugase Nechuma, ştiind că Adam era absolvent al Şcolii Politehnice de Arhitectură din Lvov.

Care erau şansele, şuşotiseră femeile, ca băiatul să părăsească locuinţa de pe strada Warszawska, numărul 14, necăsătorit? Şi, ca un făcut, câteva săptămâni mai târziu, Adam şi Halina formau un cuplu.

„Halina“, oftează Nechuma. Născută cu un păr surprinzător de blond şi cu nişte ochi de un verde

incandescent, Halina e cea mai tânără şi mai scundă dintre copiii ei. Cu toate astea, ceea ce-i lipseşte în privinţa staturii e compensat de zece ori în privinţa personalităţii. Nechuma nu a cunoscut în viaţa ei copil mai încăpăţânat şi mai voluntar decât ea. Ea îşi aminteşte cum, la cincisprezece ani, Halina şi-a fermecat profesorul de matematică, convingându-l să nu-i pună o notă proastă atunci când acesta descoperise că fata lipsise de la oră pentru a merge la un matineu să vadă *Necazuri în Paradis* în ziua premierei şi cum, la şaisprezece ani, îl convinsese pe Addy să se urce cu ea, în ultima clipă, într-un tren de noapte spre Praga, pentru a se putea trezi în Oraşul Celor O Sută de Clopotniţe chiar de ziua lor pentru că ei erau născuţi în aceeaşi zi. Adam, binecuvântată să-i fie inima, este pur şi simplu fermecat de ea. Din fericire, el s-a dovedit extrem de respectuos de faţă cu Sol şi Nechuma.

Când Adam termină de citit, Sol spune o rugăciune închinată jumătăţii de *matzah* rămase, o rupe în bucăţele şi o dă mai departe celorlalţi, pentru a-i urma exemplul.

Nechuma aude pârâitul plăcut al pâinii nedospite în timp ce farfuria trece de la unul la altul în jurul mesei.

— *Ba-ruch a-tah A-do-nai,* cântă Sol, dar se opreşte brusc, întrerupt de un ţipăt strident.

— Felicia!

Roşind, Mila se scuză şi se ridică de pe scaunul ei, pentru a o scoate pe Felicia din coşuleţul aşezat în colţul camerei. Mişcându-se de pe un picior pe celălalt, Mila încearcă să o liniştească pe Felicia, şoptindu-i uşurel la ureche. În timp ce Sol începe să cânte din nou, Felicia se foieşte în pelincile ei, cu faţa roşie şi crispată, încercând să se dezvelească. Când începe să plângă din nou, Mila se scuză şi ţâşneşte pe hol cu pruncul în braţe, spre dormitorul Halinei. Nechuma o urmează.

— Ce nu-ţi place, scumpo? întreabă Mila în şoaptă, frecând uşor cu degetul gingia de sus a Feliciei – aşa cum văzuse că făcea Nechuma – sperând să o împace.

Felicia întoarce capul şi îşi arcuieşte spatele, începând să urle şi mai tare.

— Crezi că-i este foame? întreabă Nechuma.

—Nu. Am hrănit-o de curând. Cred că e obosită, mai degrabă.

— Vino, spune Nechuma, luând-o pe Felicia din braţele Milei.

Felicia ţine ochii închişi şi mâinile îi sunt strânse în pumni. Accesele ei de plâns sunt scurte şi stridente.

Mila se lasă să cadă pe un capăt al patului.

— Îmi pare foarte rău, mamă, spune ea, străduindu-se să nu strige mai tare decât Felicia. Nu-mi place deloc să deranjăm pe toată lumea. Mila îşi freacă ochii cu podul palmelor. Nu mai pot auzi nici măcar c*e gândesc.*

— Nu se supără nimeni, spune Nechuma, ţinând-o pe Felicia lipită de pieptul ei şi legănând-o încetişor.

După câteva minute, ţipetele Feliciei se transformă în scâncete şi, în scurt timp, tace din nou, cu o expresie liniştită pe chip. *Bucuria de a ţine un copil în braţe e fascinantă,* îşi spune Nechuma, inspirând cu nesaţ aroma dulce de migdale de pe pielea micuţei.

— Am fost o proastă să cred că îmi va fi uşor, spune Mila.

Când ridică ochii, aceştia sunt roşii, cu cearcăne adânci şi vineţii, Ca şi cum lipsa de somn ar fi lăsat vânătăi. Ea se străduieşte – Nechuma poate vedea asta. Dar este greu să fii proaspătă mămică. Tranziţia a epuizat-o de tot.

Nechuma clatină din cap.

— Nu fi atât de aspră cu tine însăţi, Mila. Nu e aşa cum ai crezut tu că va fi, dar era de aşteptat să

se întâmple astfel. Când e vorba de copii, nimic nu e aşa cum crezi că va fi.

Mila îşi priveşte mâinile, iar Nechuma îşi aminteşte cum, al unei când era ea mai tânără, fiica ei cea mare nu îşi dorea nimic mai mult decât să fie mamă – cum avea grijă de păpuşile ei, ţinându-le în braţe, şi cum le cânta, prefăcându-se chiar că Ie alăpta; cum era mândră să aibă grijă de fraţii ei mai mici, oferindu-se să le lege şireturile, să le bandajeze genunchii răniţi și să le citească poveşti înainte de culcare.

Acum că are un copil al ei, Mila pare copleşită de grijă, ca şi cum ar fi prima dată când ţine un bebeluş în braţe.

— Mi-aş dori să ştiu unde am greşit, spune Mila.

Nechuma se aşază pe pat, lângă fiica ei.

— Te descurci bine, Mila. Ţi-am mai spus, copiii sunt dificili. Mai ales primul. Aproape că mi-am pierdut minţile când s-a născut Genek, încercând din greu să fac faţă. Asta îţi ia ceva vreme.

— Dar au trecut cinci luni.

— Durează ceva mai mult.

Mila tace pentru o clipă.

— Mulţumesc, şopteşte ea în cele din urmă, privind-o pe Felicia dormind liniştită în braţele mamei ei. Mă simt ca o ticăloasă.

— Nu eşti o ticăloasă. Eşti doar obosită. De ce nu o chemi pe Estia? Ea a terminat treaba la bucătărie şi poate sta cu fetiţa până ce terminăm noi de mâncat.

— E o idee bună, răsuflă uşurată Mila.

O lasă pe Felicia cu Nechuma în timp ce se duce după Estia. Când cele două femei se întorc la locurile lor în jurul mesei, Mila se uită la Selim.

— E totul în regulă? întrebă el din buze, iar Mila încuviinţează.

Sol întinde cu o lingură o grămăjoară de hrean pe o bucată de *matzah.* Ceilalţi îi urmează

exemplul, iar el începe din nou să cânte. Când binecuvântarea Korech se încheie, este timpul, în sfârșit, să mănânce.

Platourile cu mâncare sunt trecute din mână în mână, iar sufrageria se umple de murmurul plăcut al conversaţiei, de clinchetul lingurilor din argint care pescuiesc din platourile de porţelan heringul sărat, puiul fript, kugelul de cartofi şi charosetul de mere dulci.

Cei din familie sorb din paharele lor cu vin şi vorbesc destul de încet, întrebându-se cu voce tare unde o fi Addy, dar evitând să vorbească despre război.

Auzind numele lui Addy, durerea se strecoară din nou în inima Nechumei, aducând cu ea o mulţime de griji. A fost arestat. Închis. Deportat. E rănit. Înfricoşat. Nu are cum să o contacteze. Se uită din nou spre scaunul gol al fiului ei. *Unde eşti, Addy*? îşi muşcă buza. *Nu,* se dojeneşte ea, dar e prea târziu.

Şi-a băut vinul prea repede şi acum îi vine să plângă. Gâtul i se strânge şi vede ca prin ceaţă faţa de masă, care pare să se transforme într-o mare albă, înceţoşată. Lacrimile sunt gata să izbucnească atunci când simte căldura unei mâini peste mâna ei pe sub masă. Mâna lui Jakob.

— E din cauza hreanului, şopteşte ea, fluturându-şi mâna liberă prin faţa ochilor, în timp ce clipeşte des. Aşa păţesc tot timpul, spune ea, tamponându-şi discret colţurile ochilor cu şervetul ei.

Jakob dă din cap înţelegător şi-i strânge mâna.

Câteva luni mai târziu, într-o lume cu totul diferită, Nechuma îşi va aminti această seară şi ultimul Paşte la care familia lor a fost aproape completă, dorindu-şi cu toată fiinţa ei să poată retrăi ziua aceea.

Îşi va aminti mirosul familiar al peştelui *gefilte*, clinchetul tacâmurilor din argint pe vesela de

porţelan şi gustul pătrunjelului, amărui şi puţin sărat pe limba ei. Va tânji după atingerea catifelată a pielii de bebeluş a Feliciei, după mâna grea a lui Jakob peste mâinile ei pe sub masă, după căldura provocată de vin în stomacul ei – o căldură care îi permitea să creadă că totul avea să se sfârşească bine, în cele din urmă. Își va aminti cât de fericită fusese Halina, cântând la pian, cum dansaseră cu toţii după masă şi cum vorbiseră despre Addy – singurul care lipsea, asigurându-se reciproc că el avea să se întoarcă în curând acasă. Va retrăi fiecare moment minunat al acelei zile, la nesfârşit, și-l va savura ca pe ultimele pere *klapsa*, perfecte, ale sezonului.

23 august 1939: *Germania nazistă şi Uniunea Sovietică semnează Pactul de neagresiune Ribbentrop-Molotov, care conţine un protocol secret privind divizarea Europei de Nord şi de Est în sfere de influenţă germane şi sovietice.*

1 septembrie 1939: *Germania invadează Polonia. În replică, două zile mai târziu, Anglia, Franţa, Australia şi Noua Zeelandă declară război Germaniei. În Europa, începe cel de-al Doilea Război Mondial.*

Capitolul 4

Bella

Radom, Polonia
7 septembrie 1939

Bella stă cu umerii drepţi şi cu genunchii la piept, strângând în mână o batistă. Abia poate distinge conturul unei valize din piele, cu colţuri pătrate, aflată lângă uşa dormitorului său. Jakob stă cocoţat pe marginea patului, lângă picioarele ei, mirosul aerului rece al nopţii simţindu-se încă în paltonul lui din tweed. Bella se întreabă dacă nu cumva l-au auzit părinţii urcând scările până la etajul lor şi mergând tiptil pe hol, până la camera ei. Îi dăduse, cu ani în urmă, o cheie de la apartament, ca să o poată vizita când dorea, dar nu îndrăznise niciodată să vină la o asemenea oră. Bella îşi împinge degetele picioarelor între saltea şi coapsa lui.

— Ne trimit la Lvov, îi spune Jakob, gâfâind încă, la luptă. Dacă se va întâmpla ceva, hai să ne întâlnim acolo.

Bella încearcă să distingă chipul lui Jakob în întuneric, dar nu-i poate vedea decât umbra ovală a maxilarului şi albul şters al ochilor.

— Lvov, şopteşte ea, încuviinţând.

Sora mai mică a Bellei, Ana, şi noul ei soţ, Daniel, locuiesc în Lvov. Un oraş aflat la vreo 350 de kilometri sud-est de Radom.

Anna o implorase pe Bella să se mute mai aproape de ea, dar Bella ştia că nu l-ar fi putut părăsi pe Jakob. În cei opt ani de când se cunosc, ea şi Jakob nu au trăit niciodată la mai mult de patru sute de metri distanţă unul de celălalt.

Jakob îi caută mâinile şi îşi împleteşte degetele cu ale ei. Îi duce apoi mâinile spre buzele şi i le sărută. Gestul îi aminteşte Bellei de ziua în care îi spusese pentru prima dată că o iubeşte. Se ţineau de mână, aşa cum o făceau şi acum – cu degetele împletite, şezând faţă în faţă pe o pătură întinsă pe iarba din Kosciuski Park. Ea avea şaisprezece ani.

— Tu eşti *aleasa,* frumoasa mea, îi spusese Jakob încetişor.

Cuvintele lui erau atât de pure, expresia din ochii săi căprui atât de sinceră, încât ei îi venise să plângă, chiar dacă atunci se întrebase ce putea şti un băiat atât de tânăr despre dragoste. Dar, acum, la douăzeci şi patru de ani, nici că putea fi mai sigură de dragostea lui. Ştia că Jakob era bărbatul alături de care dorea să-şi petreacă viaţa. Iar acum, el pleacă din Radom fără ea.

— Dar cum… Cum vei ajunge acolo?

Vocea îi e stinsă, ceva mai mult decât o şoaptă.

Îi este frică să vorbească mai tare, de parcă glasul i s-ar putea curma şi hohotul de plâns pe care abia şi-l poate reţine în spatele limbii îi va scăpa. Ceasul din colţ bate sonor o singură dată, iar ea şi Jakob tresar surprinşi, de parcă ar fi fost înţepaţi de o pereche de viespi invizibile.

— Ni s-a spus să ne întâlnim la gară la ora unu şi un sfert, spune Jakob aruncând o privire spre uşă, lăsându-şi mâinile să alunece de pe mâinile fetei.

El îi cuprinde genunchii cu palmele. Ea îi simte atingerea mâinilor reci prin materialul de bumbac al cămăşii de noapte.

— Trebuie să plec.

Se apleacă spre ea şi îşi lipeşte fruntea de a ei. Pieptul lui îi atinge picioarele. Te iubesc, îi şopteşte el şi nasurile li se ating. Ea închide ochii atunci când el o sărută. Totul se termină prea repede. Când deschide ochii, Jakob nu mai este acolo, iar obrajii îi sunt umezi.

Se dă jos din pat şi se duce la fereastră, păşind pe vârfurile degetelor de la picioare. Scândurile din duşumea sunt reci şi netede sub tălpile ei goale. Trage puţin perdeaua într-o parte şi se uită spre bulevardul Witolda, două etaje mai jos, căutând un semn de viață – licărul unei lanterne, orice – dar oraşul e cufundat în întuneric de săptămâni întregi. Până şi stâlpii de iluminat sunt întunecaţi. Nu poate vedea nimic. E ca şi cum ar privi într-un abis. Fata deschide fereastra, de această dată închizând ochii în timp ce ascultă cu atenţie, ca să audă zgomot de paşi sau vuietul îndepărtat al vreunui bombardier german în picaj. Dar strada şi cerul sunt pustii, iar liniştea e apăsătoare.

Atât de multe s-au întâmplat într-o săptămână! Cu numai şase zile în urmă, pe 1 septembrie, Germania a invadat Polonia. A doua zi, înainte de ivirea zorilor, au început să cadă bombele. Aeroportul din Radom a fost distrus, la fel si zeci de tăbăcării și fabrici de încălţăminte de la periferia oraşului. Tatăl ei a acoperit cu scânduri ferestrele de la parter ale cabinetului său stomatologic, apoi s-au refugiat cu toţii în pivniţă. După ce exploziile au încetat, bărbaţii din Radom au săpat tranşee – polonezii mânuind lopeţile cot la cot cu evreii într-un ultim efort de a proteja oraşul. Dar tranşeele s-au dovedit a fi inutile. Au fost nevoiţi să se adăpostească odată ce şi mai multe bombe au început să cadă, lansate ziua în amiaza mare, de la mică altitudine, din bombardiere Stuka şi Heinkel cele mai multe în Cartierul Vechi, la numai câteva străzi distanţă de cartierul în care locuiau familiile lui Bella şi Jakob. Atacul aerian a ţinut zile întregi, până ce oraşul Kielce, situat la şaizeci şi cinci de kilometri nord-est de Radom, a fost capturat. Atunci s-au răspândit şi zvonurile că Wehrmachtul, forţele armate ale celui de-al Treilea Reich, aveau să ajungă în scurt timp acolo, apoi difuzoarele radiourilor au început să urle pe la

colţurile străzilor, ordonându-le celor tineri şi în putere să se înroleze. Bărbaţii au plecat cu miile din Radom, îndreptându-se spre est, pentru a se înrola în armata poloneză abia improvizată, însufleţiţi de patriotism şi nesiguranţă.

Bella şi-i imaginează pe Jakob şi pe fratele lui, Genek, croindu-şi drum pe lângă magazinele de confecţii din oraş şi turnătorii, strecurându-se în tăcere spre gară şi scăpând ca prin minune de bombardament, cu numai câteva bunuri personale îndesate în valize. O divizie de infanterie a armatei poloneze, îi spusese Jakob, aştepta în Lvov. Să fi fost adevărat? De ce aşteptase atât de mult Polonia şi nu-şi mobilizase mai repede oamenii? A trecut doar o săptămână de la invazie şi rapoartele sunt deja descurajante – armata lui Hitler e prea mare şi înaintează prea repede, iar polonezii sunt depăşiţi numeric, în proporţie de peste doi la unu. Statele Unite, Anglia şi Franţa au promis să ajute, dar Polonia nu primise încă niciun fel de suport militar.

Stomacul i se strânge. Nu aşa trebuiau să se petreacă lucrurile. Ar fi trebuit să fie în Franţa până acum. Aşa plănuiseră – să se mute acolo atunci când Jakob ar fi terminat şcoala de avocatură. El ar fi găsit un post la o firmă din Paris sau din Toulouse, aproape de Addy, şi ar fi putut lucra suplimentar ca fotograf, aşa cum fratele lui compunea muzică în timpul liber. Ea şi Jakob fuseseră fermecaţi de poveştile lui Addy despre Franţa şi libertăţile ei. Acolo se puteau căsători şi întemeia o familie. Măcar dacă ar fi avut inspiraţia să plece înainte ca drumul spre Franţa să devină atât de periculos, înainte ca gândul că-şi lăsau familiile în urmă să fie prea tulburător. Bella încearcă să şi-l imagineze pe Jakob ţinând degetele încleştate pe patul din lemn al unei puşti de asalt. Ar fi putut el să împuşte un om? Imposibil, realizează ea. El e *Jakob.* Nu este făcut pentru război. Prin venele lui nu curge pic de sânge

războinic. Singurul declanşator pe care ar putea să apese Jakob este cel al aparatului foto.

Fata închide încetişor fereastra. *Doar lasă-i pe băieţi să ajungă teferi şi nevătămaţi la Lvov,* se roagă ea iar şi iar, privind ţintă în bezna catifelată de dedesubt.

***

Trei săptămâni mai târziu, Bella stă întinsă pe o banchetă îngustă din lemn, într-o căruţă trasă de un cal, epuizată, dar prea agitată ca să doarmă. *Ce oră e?* După-amiază devreme, ghiceşte ea. Pe sub coviltirul căruţei este prea întuneric ca să poată vedea micile limbi din aur ale ceasului ei de mână. Nici afară nu poate vedea bine. Atunci când ploaia se mai domoleşte, cerul plin de nori rămâne învăluit într-o permanentă mantie plumburie. Bella nu-şi poate da seama cum rezistă vizitiul în faţă, pe capră, expus elementelor naturii. Ieri a plouat atât de mult şi de intens, încât drumul a dispărut sub un şuvoi de noroi, iar caii abia au reuşit să înainteze, riscând să-şi piardă echilibrul. De două ori, căruţa a fost la un pas să se răstoarne.

Bella numără zilele ţinând evidenta ouălor care rămân în coşul cu provizii. Şi-au început călătoria în Radom cu douăsprezece, în această dimineaţă au ajuns la ultimul, iar asta înseamnă că sunt în 29 septembrie. În mod normal, călătoria până la Lvov ar dura cel mult o săptămână. Dar cu ploaia aceea care nu mai conteneşte, călătoria a fost anevoioasă. Bella s-a obişnuit deja cu mirosul omniprezent de mucegai, cu pielea lipicioasă şi hainele mereu ude.

Ascultând scârţâitul căruţei de sub ea, închide ochii şi se gândeşte la Jakob, amintindu-şi de noaptea în care el venise să-şi ia rămas-bun, de răceala mâinilor sale pe genunchii ei şi de căldura respiraţiei lui pe degetele ei atunci când i le sărutase.

Wehrmachtul ajunsese în Radom a doua zi după plecarea lui Jakob la Lvov, pe opt septembrie. Trimiseseră mai întâi un singur avion, iar Bella şi tatăl ei au urmărit de la fereastra apartamentului cum acesta survola în cerc oraşul, la joasă, altitudine, înainte de a lansa o rachetă portocalie.

— Ce înseamnă asta? a întrebat ea în timp ce priveau spre aglomerarea cenuşie de nori joşi şi umflaţi.

Tatăl ei rămăsese tăcut.

— Tată, sunt femeie în toată firea acum. Vreau să-mi spui adevărul, insistase ea hotărâtă.

Henry îşi ferise privirea.

— Înseamnă că ei vor veni, fusese răspunsul lui.

O oră mai târziu, când ploaia începu să cadă, rânduri întregi de forţe terestre au intrat mărşăluind în Radom, fără ca nimeni să li se opună. Bella i-a auzit înainte să-i vadă, tancurile, caii şi motocicletele lor înaintând zgomotos prin noroi dinspre vest. Când s-au ivit, ea i-a văzut clar de la fereastra celui de-al doilea etaj al locuinţei sale cum intrau pe bulevardul Witolda îmbrăcaţi în uniforme de un verde-închis şi cu ochelari de protecţie uzi de ploaie – foarte puternici, foarte *mulţi.* I-a fost teamă să-i privească, dar nici nu a putut să-şi ia ochii de la ei. Au înţesat străzile pustii ale oraşului, iar până la căderea serii au ocupat clădirile guvernamentale, arborând peste tot steagurile lor cu svastică şi proclamând oraşul ca fiind al lor prin emfatice saluturi *Heil Hitler.* Era o privelişte pe care Bella nu avea să o uite niciodată.

Odată ce oraşul a fost oficial ocupat, toţi au început să-şi facă griji – evrei şi polonezi deopotrivă, dar a fost evident încă de la început că evreii erau ţintele principale ale germanilor. Actele de cruzime, îndreptate în special asupra ortodocşilor, au început imediat. Cei care se aventurau în afara oraşului riscau să fie bătuţi, hărţuiţi, umiliţi. Au învăţat repede să nu-şi părăsească locuinţele decât pentru necesităţi stricte

sau cumpărături urgente. Bella a ieşit din casă o singură dată, pentru a face rost de pâine şi lapte, fiind nevoită să treacă pe la cea mai apropiată băcănie poloneză atunci când descoperise că piaţa evreiască din Cartierul Vechi fusese închisă. Mersese pe străzi lăturalnice, cu fruntea în jos, dar la întoarcere fusese nevoită să treacă pe lângă o altercaţie de pe bulevardul Witolda care-i rămăsese în minte săptămâni întregi după aceea – un rabin înconjurat de cei din Wehrmacht, cu braţele legate la spate. Nemţii râdeau în hohote în timp ce bătrânul se zbătea în zadar, încercând să se elibereze, şi abia după ce reuşi să treacă de locul acela, Bella realiză că barba bătrânului era în flăcări.

La câteva zile după ce germanii au ocupat oraşul Radom, a sosit o scrisoare de la Jakob. *Iubita mea*, scrisese el nerăbdător, *te rog să vii în Lvov cât de curând poţi. Ne-au cazat deja în apartamente. Al meu e destul de mare pentru doi. Nu-mi place să te ştiu aşa departe. Am nevoie de tine aici. Te rog vino.* Jakob îi trimisese şi o adresă. Spre surprinderea Bellei, părinţii ei acceptară ca ea să plece. Ştiau cât de mult îi lipsea Jakob. Măcar în Lvov, se gândeau Henry şi Gustava, Bella şi sora ei, Anna, puteau să-şi poarte de grijă una alteia. Apăsându-şi mâna tatălui ei pe obraz în semn de mulţumire, Bella răsuflase uşurată. A doua zi, dusese scrisoarea tatălui lui Jakob, Sol. Părinţii ei nu aveau bani să angajeze un vizitiu. Cei din familia Kurc, pe de altă parte, aveau posibilitatea şi relaţiile necesare, iar ea era sigură că aveau să o ajute.

La început, Sol nici măcar nu a vrut să audă.

— Categoric nu. E mult prea periculos, a spus el. Nu pot permite aşa ceva. Dacă ţi se întâmplă ceva, Jakob nu mă va ierta niciodată. Lvov nu a căzut încă, dar am auzit zvonuri că oraşul e înconjurat de nemţi.

— Vă rog, îl implorase Bella. Nu poate fi mai rău decât aici. Jakob nu mi-ar fi cerut să vin dacă nu ar fi simţit că voi fi în siguranţă. Trebuie să fiu cu el. Părinţii mei au fost de acord cu plecarea mea… Vă rog, pan *Kur*c. *Prosze.* Vă implor.

Trei zile în şir, Bella şi-a pledat cauza în faţa tatălui lui Jakob, iar acesta a refuzat-o de fiecare dată.

În cele din urmă, în cea de a patra zi, Sol a acceptat.

— O să aranjez cu transportul, zise el, clătinând din cap de parcă ar fi fost dezamăgit de propria decizie. Sper să nu regret, adăugase el.

O săptămână mai târziu, aranjamentele erau făcute. Sol reuşi să găsească doi cai, o căruţă şi un căruţaş un domn bătrân şi binevoitor, cu barbă sură şi picioare strâmbe, pe nume Tomek, care lucrase pentru el pe timpul verii şi care cunoştea bine drumul. Tomek era un om de încredere, spusese Sol, şi blând cu murgii. Sol îi promisese lui Tomek că putea să păstreze caii şi căruţa dacă reuşea să o ducă pe Bella în siguranţă la Lvov. Tomek era şomer şi acceptase imediat oferta.

— Pune pe tine lucrurile pe care vrei să le iei, îi spusese Sol. Aşa, vei atrage mai puţin atenţia cuiva.

Călătoriile civililor erau încă permise, dar nemţii impuneau noi restricţii cu fiecare zi care trecea.

Bella îi scrise imediat lui Jakob, comunicându-i planul ei, şi plecă în ziua următoare, îmbrăcată cu două perechi de ciorapi şi o fustă plisată, până la genunchi (una care-i plăcea foarte mult lui Jakob), de culoare bleumarin, patru bluze din bumbac, un pulover, eşarfa ei galbenă – un dar din partea Annei pentru ziua ei de naştere – şi un palton din flanel, precum şi broşa ei din aur, pe care o agăţase de un lanţ în jurul gâtului, îndesând-o sub bluză ca să nu o observe soldaţii germani. Bella ascunsese o mică trusă de cusut, un pieptene şi o fotografie de

familie în buzunarul paltonului ei. Alături de cei 40 de zloţi pe care Sol insistase să-i ia. În loc de valiză, ea căra haina de iarnă a lui Jakob şi o bucată de pâine de casă, scobită pe dinăuntru, în care ascunsese aparatul foto Rolleiflex al lui Jakob.

Au trecut prin patru puncte de control germane de când au plecat din Radom. De fiecare dată, Bella şi-a îndesat bucata de pâine sub palton, prefăcându-se însărcinată.

— Vă rog, implorase ea, cu o mână pe burtă şi cu cealaltă ţinându-se de spate. Trebuie să ajung la soţul meu, în Lvov, înainte de naşterea copilului.

Până acum, soldaţii din Wehrmacht s-au îndurat de ea şi au făcut semn căruţei să meargă mai departe.

Capul Bellei se clatină încet pe banchetă în timp ce căruţa înaintează spre est. *Unsprezece zile.* Nu au radio şi, prin urmare, nu au acces la ştiri, dar sunt din ce în ce mai obişnuiţi cu mugetul avioanelor din Luftwaffe şi cu zgomotul dispozitivelor explozive detonate venind dinspre est, acolo unde ei doar presupun că s-ar afla Lvov. De câteva zile, oraşul pare să fie sub asediu. Dar şi mai îngrijorătoare li se pare liniştea care urmează. Să fi căzut oraşul? Erau oare polonezii în stare să-i ţină pe nemţi la respect?

Bella se întreabă întruna dacă Jakob e teafăr. E sigură că a fost chemat la arme să apere oraşul.

Tomek a întrebat-o pe Bella de două ori dacă nu vrea să se întoarcă. Putea încerca să călătorească din nou odată cu încetarea confruntărilor. Dar Bella insistă să continue drumul, l-a scris lui Jakob că vine. Trebuie să-şi ţină promisiunea. Să renunţe acum, chiar dacă nu ştiu ce-i aşteaptă mai departe, i se pare o laşitate.

— Prr! strigă Tomek de pe capră şi, în scurt timp, comanda lui e acoperită de alte strigăte.

— *Halt! Halt sofort*[8]*!*

Bella se ridică în şezut şi pune picioarele pe fundul căruţei. Îşi îndeasă bucata de pâine sub palton şi ridică prelata care o acoperă. Lunca mlăştinoasă e înţesată de soldaţi în uniforme verzi, strânse în centuri. Wehrmachtul. Peste tot. Acesta nu e un punct de control, realizează Bella. Trebuie să fie frontul german. Un fior rece o străbate din cap până-n picioare atunci când trei soldaţi cu maxilare pătrate, chipie cenuşii şi carabine cu pat din lemn se apropie de căruţă. Totul la aceşti soldaţi – încordarea lor, mersul lor rigid şi uniformele lor cu falţuri exprimă cruzime.

Bella se dă jos din căruţă şi aşteaptă, încercând să afişeze o expresie curajoasă. Soldatul din faţă, cu puşca într-o mână, ridică braţul liber cu palma îndreptată spre ea.

— *Ausweis*[9]! urlă acesta. Îşi îndreaptă palma în sus, adăugând: *Papieren*[10]*?*

Bella îngheaţă. Ştie foarte puţine cuvinte în limba germană.

— Arată-le actele, Bella, îi şopteşte Tomek.

Un al doilea soldat se apropie de bărbatul care stă pe capra căruţei, iar acesta îi prezintă actele sale, privind peste umăr la Bella. Ea ezită să-i înmâneze bărbatului actul ei de identitate, pentru că acesta demonstrează clar că e evreică, un adevăr care îi va face, cu siguranţă, mai mult rău decât bine, dar nu are de ales. îi arată soldatului actul de identitate – stând la un braţ distanţă de acesta şi aşteaptă, cu răsuflarea tăiată, în timp ce bărbatul cercetează documentul. Neştiind în ce direcţie să se uite, privirea Bellei se plimbă de la insigna de pe gulerul soldatului la cei şase nasturi negri de pe tunica acestuia, oprindu-se câteva clipe asupra inscripţiei „Gott mit uns“ de pe catarama centurii lui. Ea înţelege aceste cuvinte – „Dumnezeu fie cu noi“.

În cele din urmă, soldatul ridică privirea şi strânge buzele.

— *Keine Zwilisten hinter diesem punkt!*[11] se răsteşte el, înmânându-i actul.

Ceva despre civili.

Tomek îşi strecoară actele înapoi în buzunar, apucând hăţurile.

Aşteaptă, spune Bella cu o mână pe burtă, dar primul soldat ridică puşca şi face semn cu bărbia spre vest, în direcţia din care au venit.

— *Keine Zwilisten! Nach Hause gehen!*[12]

Bella deschide gura să protesteze, dar Tomek dă repede din cap, făcându-i semn să tacă. *Nu.* Are dreptate. Gravidă sau nu, acest grup de soldaţi nu va încălca regulile impuse. Bella se răsuceşte şi se urcă în căruţă, resemnată.

Tomek mână caii, iar căruţa face cale întoarsă, înaintând greoi către vest, departe de Jakob şi departe de Lvov. Bella se, simte ameţită. Nu-şi găseşte locul, prea furioasă ca să mai poată gândi raţional. Îşi scoate pâinea de sub palton şi o pune lângă ea, pe bancă, apoi se târăşte până la partea din spate a căruţei îi trage într-o parte prelata care acoperă coviltirul – doar cât să poată privi afară. Bărbaţii de pe pajişte se văd mici de la distanţa aceea – ca nişte soldăţei verzi de jucărie, care par nişte pitici în comparaţie cu norii uriaşi care se ivesc deasupra lor. Ea lasă prelata grea să cadă şi întunericul o învăluie din nou.

Au ajuns atât de departe! Sunt atât de aproape acum! Trebuie să existe o soluţie, îşi spune Bella, spumegând de furie. Se apleacă în faţă, cu coatele pe genunchi şi îşi masează cu degetele pielea moale de la tâmple. S-ar putea întoarce a doua zi, sperând că vor avea noroc şi că vor găsi nişte soldaţi germani ceva mai îngăduitori. *Nu.* Ea clatină din cap. Sunt pe *front.* Care sunt şansele să fie lăsaţi să treacă? Simţind dintr-odată că se sufocă sub toate straturile acelea de haine, îşi dă jos grăbită paltonul din flanel şi se duce în partea din faţă a căruţei, unde o altă bucată de prelată o separă de Tomek. O ridică şi, ţinând-o cu o mână

deasupra capului, se uită cu ochii mijiţi la vizitiu, care stă pe capră. Afară a început să bureze.

— Nu putem să mai încercăm o dată mâine? strigă Bella peste ropotul constant şi surd al cailor pe drumul mocirlos.

Tomek nu se întoarce spre ea. El strigă, pur şi simplu:

— Nu o să funcţioneze!

Obrajii Bellei sunt fierbinţi.

— Dar nu ne putem întoarce de unde am venit! Ea aruncă o privire cutiei de provizii de la picioarele ei. Nici nu avem destulă mâncare pentru încă unsprezece zile de drum!

Ea urmăreşte umerii lui Tomek mișcându-se ritmic înainte și înapoi, absorbind balansul căruţei. Capul lui se clatină de parcă ar fi beat. Nu răspunde.

Bella lasă prelata să cadă şi se prăbuşeşte pe bancă. Ea şi Tomek nu prea au vorbit de când au părăsit Radomul; Bella decisese la începutul călătoriei că era ciudat să iniţieze mici conversaţii cu un om pe care nu-l cunoştea mai deloc şi, în afară de asta, nici nu ar fi avut despre ce să vorbească. Cu siguranţă, Tomek nu doreşte să ajungă la Lvov la fel de mult ca şi ea. Au ajuns la doar câţiva kilometri de destinaţie – conform înţelegerii cu Sol. Îi va aminti acest lucru, decide ea, dar când întinde din nou mâna să ridice prelata, căruţa virează brusc în afara drumului. Bella apucă strâns banca de sub ea şi încearcă să-şi păstreze echilibrul în timp ce căruţa se clatină, înaintând zdruncinându-se pe terenul accidentat. *Ce se petrece? Unde mergem?* Crenguţele trosnesc ca nişte petarde sub copitele cailor şi crengile copacilor se agaţă de prelata care acoperă coviltirul căruţei. Probabil că sunt în pădure. Gânduri negre trec prin mintea Bellei. *Tomek nu ar lăsa-o acolo… nu-i aşa? Singură în pădure?* O simplă minciună ar fi fost de ajuns să-l asigure pe

Sol că Tomek avea să o ducă în siguranţă până în Lvov. Bella clatină din cap. Tomek nu ar îndrăzni.

După câteva minute, caii încetinesc şi, în cele din urmă, se opresc, iar Bella coboară nedumerită din căruţă. Deasupra lor, cerul s-a întunecat, devenind sumbru. În curând va fi la fel de negru şi de lucios precum caii de la căruţă. Ploaia măruntă continuă să cadă, dar puţine picături răzbat prin frunzişul des al copacilor din pădure. Cu pălăria neagră şi mantaua sa cenuşie, Tomek abia se distinge în întuneric. Bella se uită la el şi pulsul i se accelerează în timp ce el începe să deshame caii.

— Scuze pentru tăcere, spune el, scoţând zăbalele din gurile cailor. Nu ştii niciodată cine ascultă. Bella dă din cap, aşteptând. Suntem la vreo trei kilometri de un drum lăturalnic care intră în Lvov, continuă Tomek. Este un luminiş drept înainte. O pajişte. Îmi imaginez că este pustie, dar va trebui să o traversezi târându-te ca să fii în siguranţă. Cred că iarba e destul de înaltă încât să îţi asigure un camuflaj.

Bella se uită în direcţia indicată, acolo unde ar trebui să fie luminişul, dar e prea întuneric ca să poată vedea ceva. Tomek dă din cap, ca şi cum ar vrea să se convingă că planul său va funcţiona.

— Odată ce vei traversa pajiştea, va trebui să mergi spre sud-est prin pădure aproximativ o oră, apoi vei ajunge la şosea. Cred că vei fi deja dincolo de linia frontului. Tomek face o pauză, apoi adaugă: Doar dacă germanii nu au înconjurat deja oraşul… Caz în care va trebui să aştepţi ca ei să înainteze sau vei trece linia frontului pe cont propriu. Într-un fel sau altul, spune el, privind-o făţiş în cele din urmă, cred că îți va fi mai bine să continui drumul fără mine.

Bella îl priveşte uimită pe Tomek, încercând să asimileze implicaţiile planului său. Să călătorească singură – şi pe jos – sună cumplit. Ar fi nebună să se gândească la aşa ceva. Parcă se şi aude

explicându-le această idee lui Jakob şi tatălui acestuia. Răspunsurile lor ar fi fost aceleaşi: *Nu face asta.*

— Alternativa ar fi să ne întoarcem şi să mergem cât de repede vom putea, căutând ceva de mâncare pe drum, spune încet Tomek.

Să meargă acasă ar fi cea mai sigură opţiune, îşi spune Bella – dar ea ştie că nu poate face asta.

Gândurile ei sunt tulburi. Încearcă să înghită în sec, dar gâtul ei e uscat ca hârtia şi începe să tuşească.

Tomek are dreptate. Fără căruţă, ea va putea trece neobservată. Şi dacă va da peste germani, poate că aceştia mai degrabă vor lăsa să treacă o femeie singură decât un întreg echipaj format dintr-un tânăr, o tânără și o căruţă cu doi cai. Ea își muscă colțul interior al buzei inferioare, gândindu-se câteva minute.

— Aşa, spune ea în cele din urmă, privind în direcţia luminişului. Da, decide ea. Poate va funcţiona. Ce alte opţiuni are? Este la numai trei kilometri de Lvov. De Jakob. Iubitul ei. Nu se poate întoarce acum. Se sprijină de rama căruţei, simţindu-şi dintr-odată picioarele grele. Dacă sunt cumva soldaţi care patrulează pe pajişte, ea se îndoieşte că va putea trece neobservată. Şi dacă *reuşeşte* să ajungă pe partea cealaltă… nu are de unde să ştie cine sau ce o pândeşte pe sub frunzişul pădurii. Destul, se dojeneşte ea în gând, nu are rost să te frământi. Ai ajuns până aici. Poţi face asta. Aşa, oftează ea, încuviinţând. Da, o să meargă. Trebuie să meargă.

— În regulă, atunci, spune încet Tomek.

— În regulă, repetă şi ea. Bella îşi trece o mână peste părul ei castaniu, aspru ca lâna după unsprezece zile fără spălare. A renunţat să se mai pieptene cu zile în urmă. Îşi drege glasul. Am să plec acum.

Tomek clatină din cap.

— Ar fi mai bine să pleci mâine-dimineaţă, când nu mai este atât de întuneric. O să stau cu tine până în zori.

Desigur. Va avea nevoie de lumina zilei pentru a găsi drumul.

— Mulţumesc, şopteşte Bella, realizând că şi pe Tomek îl aşteaptă o călătorie periculoasă. Fata se urcă din nou în căruţă şi începe să caute în cutia de provizii ultimul lor ou fiert tare. Când îl găseşte, îl curăţă de coajă, îl rupe în două şi se întoarce la Tomek. Uite, spune ea, întinzându-i jumătatea de ou.

Tomek ezită înainte de a o lua.

— Mulţumesc.

— Spune-i lui *pan* Kurc că ai făcut tot ce ţi-a stat în putinţă să mă duci în Lvov. Asta dacă – subliniază ea atunci când voi ajunge acolo, o să-i scriu pentru a-l înştiinţa că sunt bine.

— Aşa voi face.

Bella dă din cap şi între ei se aşterne tăcerea, în timp ce ea se gândeşte la ceea ce tocmai a acceptat. Oare Tomek îşi va veni în fire şi va realiza, când se va trezi, că planul e prea riscant? Avea să vorbească despre asta cu ea a doua zi dimineaţă?

— Ar fi mai bine să te odihneşti, spune el, întorcându-se la cai.

Bella se sileşte să zâmbească.

— Am să încerc. În timp ce se urcă din nou în căruţă, ea se opreşte o clipă. Tomek? exclamă ea, simţindu-se vinovată pentru că se îndoise de intenţiile lui. Tomek ridică privirea spre ea. Îţi mulţumesc pentru că m-ai adus până aici.

Tomek dă din cap.

— Noapte bună, adaugă Bella.

În căruţă, Bella întinde paltonul lui Jakob pe podea şi se urcă deasupra, întinzându-se pe spate. Punându-şi o mână pe inimă şi una pe abdomen, ea inspiră şi expiră adânc, impunându-şi să se

relaxeze. *E decizia corectă,* îşi spune ea, clipind în întuneric.

A doua zi, Bella se trezeşte în zori, după un somn agitat. Frecându-se la ochi, ea bâjbâie după prelata ce ţine loc de uşă. Afară, lumina densă şi aspră a început să se strecoare printre nori, abia luminând spaţiile dintre crengile copacilor de deasupra lor. Tomek deja şi-a strâns cortul şi salteaua de dormit şi a înhămat caii. El dă din cap în direcţia ei, apoi îşi vede în continuare de treabă. Se pare că nu s-a răzgândit. Bella îşi strecoară un cartof fiert în buzunar, lăsând trei pentru Tomek. Îşi încheie nasturii paltonului, apoi îl îmbracă pe al lui Jakob deasupra şi ia pâinea, după care se dă jos din căruţă. Ziua aceea se anunţă atât de grea, încât nu o deranjează să lase în urmă spaţiul strâmt şi mucegăit pe care ea l-a numit „acasă“ timp de aproape două săptămâni.

Tomek îşi face de lucru cu un căpăstru, lângă cai. Apropiindu-se, Bella realizează că ar fi vrut să-l cunoască mai bine, cel puţin destul de bine ca să se despartă cu o îmbrăţişare – un soi de atingere care să-i dea putere, să o umple de curajul de care are aţâţa nevoie pentru a putea merge mai departe conform planului. Dar lucrurile nu stau aşa. Nu-l cunoaşte mai deloc.

— Vreau să-ţi spun cât de mult apreciez tot ce ai făcut pentru mine, spune ea şi îi întinde mâna.

I se pare important dintr-odată să recunoască rolul nespus de important pe care l-a jucat Tomek în viaţa ei. El îi ia mâna şi i-o strânge cu o putere surprinzătoare. În spatele lor, caii devin agitaţi. Unul dintre cai clatină din cap şi zăbala lui zăngăne. Celălalt cal forăie, lovind cu copita în pământ. Şi ei sunt nerăbdători să ajungă la sfârşitul călătoriei.

— Oh, Tomek, era să uit. Vei avea nevoie de ceva mâncare… doi cartofi nu o să-ţi ajungă, adaugă ea, pescuind o bancnotă de zece zloţi din buzunar. I-o întinde, spunându-i: Ia-o. Te rog.

Tomek coboară privirea în pământ, apoi ridică din nou ochii spre Bella. Ia bancnota.

— Mult noroc, îi urează Bella.

Tomek îi face semn din cap.

— La fel şi ţie. Domnul să te aibă în pază.

Bella se străduieşte să zâmbească, apoi se întoarce şi începe să păşească pe sub frunzişul copacilor, îndreptându-se către pajişte.

După câteva minute ajunge la marginea luminişului şi se opreşte, căutând cu privirea vreun semn de viaţă în spaţiul acela deschis. La prima vedere, pajiştea e pustie. Aruncă o privire peste umăr, ca să vadă dacă Tomek se uită după ea – dar tot ce poate vedea pe sub coroanele copacilor este întunericul. Bezna. Oare a plecat deja? Se cutremură când realizează cât de singură este. *E în regulă, ai acceptat să faci asta,* încearcă ea să se liniştească. *Îţi este mai bine de una singură.*

Ridicându-şi fusta deasupra genunchilor, ea o strânge într-un nod larg pe coapsă, apoi îndeasă pâinea sub haina lui Jakob şi o potriveşte în aşa fel încât să i se sprijine pe spate. Aşa. Acum se poate mişca ceva mai uşor. Se aşază pe vine, apoi îşi pune palmele şi genunchii pe pământ, fără zgomot.

Pământul mocirlos de sub ea plescăie atunci când începe să se târască, noroiul rece trecându-i printre degete şi făcându-i extremităţile negre ca smoala. Iarba e înaltă şi udă cu rouă, şi o biciuie peste faţă şi gât. Într-un minut, unul dintre obraji îi sângerează, iar partea de jos a corpului ei este leoarcă. Umezeala a trecut prin toate straturile de haine, până la lenjeria de corp, iar inima îi bate nebuneşte, din cauza unei combinaţii de adrenalină şi efort fizic. Ea rămâne o clipă în genunchi, fără să ia în seamă hainele ude şi arsura de pe obraz, scrutând liziera copacilor din faţa ei, de care o despart vreo cincizeci de metri, apoi aruncă o privire peste umăr. *Nici acum nu se văd soldaţi germani. E bine.* Îşi pune din nou palmele pe pământ, dorindu-şi să fi purtat pantaloni. O

cochetărie inutilă, îşi dă ea seama – dorise să arate bine pentru când avea să-l întâlnească pe Jakob.

În timp ce înaintează plescăind prin noroi, se gândeşte la părinţii ei şi la masa pe care au împărţit-o în seara anterioară plecării ei. Mama ei preparase găluşte fierte umplute cu ciuperci şi cu varză – preferatele Bellei pe care ea şi tatăl ei pur și simplu le devoraseră. Totuşi, Gustava abia dacă se atinsese de mâncarea din farfurie. Bella simte o greutate în piept când şi-o aminteşte pe mama ei cu porţia de găluşte neatinsă în faţă. Ea fusese întotdeauna slabă, dar, de când germanii invadaseră oraşul, se scofâlcise de tot. Bella dădea vina pe stresul provocat de război, dar nu îi fusese deloc uşor să plece când îşi văzuse mama aşa. Îşi aminteşte cum, a doua zi, în timp ce se urca în căruţa lui Tomek, a ridicat privirea spre apartamentul ei şi şi-a văzut părinţii la fereastră tatăl său, cu braţul petrecut pe după umerii firavi ai mamei, mama ei stând cu palmele lipite de geam. Nu le putea distinge decât siluetele, dar după felul în care se scuturau umerii Gustavei, Bella era sigură că femeia plângea. Şi-ar fi dorit nespus să le facă un semn cu mâna, să se despartă de ei cu un zâmbet care să-i asigure că ea va fi bine, că se va întoarce şi că nu trebuiau să-şi facă griji. Dar bulevardul Witolda colcăia de soldaţii ai Wehrmachtului – ar fi fost o prostie din partea ei să le facă semn de rămas-bun. În schimb, se întorsese cu spatele, ridicase prelata care acoperea coviltirul şi se urcase în căruţă.

Bella tresare când genunchiul ei nimereşte ceva tare, o piatră. Inspiră adânc, ca să-şi alunge durerea, şi merge mai departe, realizând cât de repede s-au desfăşurat evenimentele ultimelor două săptămâni. Plecarea lui Jakob, invazia germană, scrisoarea, aranjamentul cu Tomek. Fusese înnebunită să plece din Radom, gândindu-se numai la cum să ajungă la Lvov ca să fie cu Jakob. Dar părinţii ei? Se vor descurca singuri?

Dacă li se va întâmpla ceva în timp ce ea este plecată? Cum îi va putea ajuta? Dar dacă i se întâmplă *a* ceva? Dacă nu va reuşi să ajungă la Lvov? *Opreşte-te,* se dojeneşte ea. *Vei fi bine. Părinţii tăi vor fi bine.* Ea îşi spune aceste lucruri iar şi iar, până ce posibilitatea unui alt scenariu e înlăturată din mintea ei.

Bella încearcă să distingă orice zgomot care să o pună în gardă, dar nu-şi aude decât pulsul care-i bubuie în urechi. Nu s-ar fi gândit niciodată că e necesar atâta efort pentru a merge în patru labe. Toate i se par grele: braţele, picioarele, capul. E ca şi cum acestea ar ţine-o ancorată de pământ – ţintuită de greutatea membrelor ei, de nenumăratele straturi de haine, de aparatul foto al lui Jakob, de muşchii care-i atârnă pe oase şi de sudoarea care-i acoperă pielea în ciuda frigului dimineţii. O dor toate încheieturile – coapsele, coatele, genunchii, mâinile. Cu fiecare minut, le simte tot mai înţepenite. *Al naibii noroi.* Îşi şterge fruntea cu dosul mâinii şi se uită peste vârfurile firelor de iarbă. E la jumătatea drumului până la liziera pădurii. Mai are vreo cincizeci de metri. *Aproape că ai ajuns*, îşi spune ea, împotrivindu-se impulsului de a se întinde pentru câteva minute să se odihnească. *Nu te poţi opri acum. Ai să te odihneşti când vei ajunge în pădure.*

Bella se concentrează pe ritmul respiraţiei ei. Inspiră de două ori pe gură, apoi expiră de trei ori pe nas. Pierdută în gânduri, tresare când un zgomot puternic – *Trosc!* — spintecă văzduhul dimineţii, spulberând liniştea. Fata se aruncă instinctiv pe burtă, acoperindu-şi ceafa cu mâinile. Fără îndoială, a fost o împuşcătură. Oare mai urmează încă una? Din ce parte a venit? Oare sunt pe urmele ei? Aşteaptă o a doua bubuitură, fiecare muşchi din trupul ei fiind încordat la maxim. Se întreabă ce să facă… să fugă? Sau să rămână ascunsă? Instinctul îi dictează să facă pe moarta. Rămâne deci întinsă, cu burta lipită de pământ şi

cu nasul la doi centimetri de stratul de noroi, trăgând în plămâni mirosul fricii şi al pământului ud… Aşteaptă. Trece un minut, apoi două. Auzul îi joacă feste… să fie vântul cel care face iarba să foşnească sau se aude zgomot de paşi?

În cele din urmă, când nu mai poate suporta, Bella îşi sprijină palmele în noroi şi îşi ridică trunchiul încet, cu grijă. Cercetează orizontul printre firele de iarbă. Pe cer nu se vede nimic. Poate că detunătura i s-a părut mai aproape decât a fost în realitate. Ignorând probabilitatea ca proiectilul să fi venit din direcţia în care se îndreaptă ea, Bella începe să meargă din nou în patru labe, mai repede acum, fără să-şi mai simtă trupul greu de oboseală, dar impulsionată de senzaţia îngrozitoare că trebuie să se grăbească.

Poţi face asta. Nu mai e mult. Vreau doar să fii acolo când voi ajunge, Jakob. La adresa pe care mi-ai trimis-o. Aşteaptă-mă. Cu fiecare suflare, ea repetă aceste cuvinte: *Te rog, Jakob. Vreau doar să fii acolo.*

12 septembrie 1939 – Bătălia de la Lvov: *Bătălia pentru controlul oraşului Lvov începe cu luptele dintre polonezi şi forţele germane care au încercuit oraşul şi care depăşesc cu mult forţele armate polone – atât ca număr de infanterişti, cât şi ca volum de armament. Polonezii susţin lupte terestre aproape două săptămâni, mitraliaţi şi bombardaţi de către Luftwaffe.*

17 septembrie 1939: *Uniunea Sovietică, după ce declară nule şi inutile toate pacturile cu Polonia, invadează ţara dinspre est. Armata Roşie începe să mărşăluiască spre Lvov. Polonezii ripostează, dar până la data de 19 septembrie, soldaţii sovietici şi germani reuşesc să înconjoare oraşul.*

Capitolul 5

Mila

Radom, Polonia
20 septembrie 1939

În momentul în care Mila deschide ochii, îşi dă seama. Simte – ceva nu este în regulă. Apartamentul e prea tăcut, prea încremenit. Tresare şi se ridică în capul oaselor. *Fetida.* Se dă jos din pat şi aleargă în picioarele goale pe hol, spre camera copilului.

Uşa se deschide fără niciun zgomot şi Mila clipeşte nedumerită în întuneric, realizând că a uitat să verifice ora. Merge tiptil până la fereastră şi trage într-o parte draperia groasă din damasc. O lumină plăpândă şi prăfoasă inundă încăperea. Probabil că e dimineaţă. Printre gratiile din lemn ale pătuţului Feliciei, ea distinge vag forma neregulată a unui trup. Mila ascultă atent, încercând să sesizeze vreo răsuflare sau un murmur, un foşnet, orice. Merge în vârful picioarelor până la gratiile pătuţului.

Felicia stă întinsă pe o parte, nemişcată, faţa ei fiind ascunsă de păturica roz *koca* drapată peste urechea fetiţei. Mila întinde mâna şi trage păturica din bumbac de pe trupul copilului, apoi îşi pune uşor palma pe ceafa Feliciei, ţinându-şi răsuflarea, aşteptând încordată să simtă o respiraţie, o mişcare, orice. Cum se face, se întreabă Mila, că până şi atunci când fiica ei doarme, ea îşi face griji că i s-a întâmplat ceva îngrozitor? În sfârşit, Felicia tresare, oftează şi se rostogoleşte pe cealaltă parte; în numai câteva secunde e din nou nemişcată. Mila expiră, dojenindu-se în sinea ei

pentru paranoia. Femeia iese încet din încăpere, lăsând uşa întredeschisă.

Plimbându-şi degetele de-a lungul peretelui, Mila se duce în vârful picioarelor la bucătărie, aruncând o privire către ceasul cu pendulă din lemn de nuc american care stă în capătul holului – un dar de nuntă de la bunicul ei. E mai puţin de şase dimineaţa.

— Dorota? întreabă încetişor Mila.

În majoritatea dimineţilor, ea e trezită de fluieratul asurzitor al ceainicului pe care Dorota îl pune pe foc. Dar e încă devreme. Dorota, care locuieşte în timpul săptămânii în micile camere pentru servitori de lângă bucătărie, nu obişnuieşte să-şi înceapă ziua de lucru înainte de şase şi jumătate. Probabil că doarme.

— Dorota? rosteşte din nou Mila.

Ştie că nu ar trebui să o trezească, dar nu poate scăpa de senzaţia aceea – că este în neregulă ceva. Poate că – îşi spune Mila trebuie să se obişnuiască să se trezească fără Selim lângă ea. Au trecut aproape două săptămâni de când soţul ei a fost trimis, împreună cu Genek, Jakob şi Adam, la Lvov, pentru a se înrola în armata poloneză. Selim a promis să-i scrie imediat ce avea să ajungă acolo, dar ea nu a primit încă nicio scrisoare.

Mila urmăreşte obsesiv ştirile din Lvov. Oraşul – după cum relatează ziarele – este asediat. Şi, de parcă nemţii nu ar fi o ameninţare suficientă, cu două zile în urmă radiourile anunţau că Uniunea Sovietică s-a aliat cu Germania nazistă. Toate înţelegerile cu Polonia fuseseră încălcate şi se spunea că Armata Roşie a lui Stalin se apropia de Lvov dinspre est. Cu siguranţă, polonezii aveau să fie în curând forţaţi să se predea. În secret, ea *chiar spera* ca aceştia să se predea. Poate că, după aceea, soţul ei avea să se întoarcă acasă.

Când Selim şi fraţii lui părăsiseră Radomul, Mila se împotrivise somnului. După ce adormea, se trezea brusc, scăldată într-o sudoare rece,

tremurând de spaimă, convinsă că acele coşmaruri sângeroase erau reale. Într-o noapte îl visase pe Selim, apoi pe fraţii ei – trupurile lor erau mutilate, iar uniformele le erau îmbibate cu sânge închegat. Mila era pe punctul de a-şi pierde controlul când Dorota, al cărei fiu fusese, de asemenea, chemat la arme, o salvase de la depresia iminentă.

— Nu trebuie să gândeşti aşa, o certase Dorota într-o dimineaţă, când Mila îşi ciugulise micul dejun după încă o noapte zbuciumată. Soţul tău e medic. Nu va fi pe front. Iar fraţii tăi sunt deştepţi. Vor avea grijă unul de celălalt. Încearcă să gândeşti pozitiv. De dragul tău şi al ei, adăugase Dorota, făcându-i semn din cap spre camera copilului.

— Dorota? Mila strigă pentru a treia oară, deschizând lumina din bucătărie şi observând ceainicul aşteptând rece pe aragaz. Bate încetişor în uşa Dorotei, dar *cioc-cioc*-ul încheieturilor ei pe lemnul uşii e întâmpinat de tăcere. Ea încearcă mânerul sferic şi împinge puţin uşa, aruncând o privire în încăpere.

Camera e goală. Cearşafurile şi pătura Dorotei sunt împăturite şi clădite ordonat la picioarele patului. A rămas în perete cuiul unde atârnase cândva un crucifix, iar micile rafturi de lângă uşă sunt goale, cu excepţia unuia, pe care stă o bucată de hârtie împăturită. Mila clatină din cap şi se sprijină cu mâna de tocul uşii, simţindu-şi picioarele dintr-odată moi. Îşi face curaj şi ia biletul de pe raft, apoi îl despătureşte. Dorota a părăsit-o, spunându-i doar două cuvinte: *Przykro mi. Îmi pare rău.* Mila îşi acoperă gura cu mâna.

— Ce-ai făcut? şopteşte ea, de parcă Dorota ar fi chiar acolo.

Şi-o poate imagina perfect, înfăşurată într-un şorţ pătat de mâncare, părul ei cu şuviţe argintii fiind strâns la spate într-un coc sferic. Mila a auzit de plecarea inopinată a unor servitoare – unele intenţionând să părăsească ţara înainte ca aceasta să fie ocupată de germani, altele renunţând pur şi

simplu să mai lucreze pentru familiile de evrei – dar nu se gândise că Dorota ar fi fost în stare să o abandoneze. Selim o plătea bine, iar ea părea mulţumită cu munca ei. Nu avuseseră niciodată divergenţe. Şi, desigur, Dorota o adora pe Felicia. Ba mai mult, în ultimele zece luni, cât Mila încercase să se adapteze la faptul că era mamă, Dorota îi fusese mai mult decât o angajată – îi devenise prietenă.

Mila se aşază încet pe pat, iar arcurile saltelei gem sub greutatea ei. *Dar ce o să mă fac fără tine?* se întreabă ea, cu ochii plini de lacrimi. Radomul e pe cale să se prăbuşească. Are nevoie de Dorota mai mult ca oricând. Îşi sprijină coatele pe genunchi şi bărbia îi cade în piept. Capul îi atârnă greu, tensionându-i muşchii omoplaţilor. Mai întâi Selim şi fraţii ei, apoi Adam, iar acum Dorota. Duşi. Simte cum panica îi încolţeşte undeva în fundul stomacului şi pulsul i se accelerează. Cum se va descurca acum? Cum îşi va purta singură de grijă? Soldaţii Wehrmachtului sunt nişte brute şi se pare că nu vor pleca prea curând din Radom. Au profanat frumoasa sinagogă din cărămidă de pe strada Podwalna, au jefuit-o şi au transformat-o în grajduri; au închis toate şcolile evreieşti; au blocat toate conturile evreilor şi au interzis polonezilor să mai facă afaceri cu evreii. În fiecare zi, este distrus câte un magazin: prima dată, a fost brutăria lui Friedman, apoi, magazinul de jucării al lui Bergman, pentru ca pe urmă să fie vorba de cizmăria lui Fogelman. Bella vede peste tot numai svastici şi afişe mari, cu caricaturi hidoase ce vor să înfăţişeze evrei cu nasuri coroiate, alături de sloganul *Iudaismul e o crimă!* La tot pasul, întâlneşti ferestre peste care s-a scris mare *JIDANI,* de parcă a fi evreu ar fi un soi de blestem şi nu ceva intrinsec personalităţii unui om. Personalităţii ei. Înainte de tot ce se întâmplase, ea se definea ca mamă, soţie şi pianistă de succes. Dar acum nu e mai mult decât o evreică. Nici nu poate să iasă din

casă, că şi vede cum cineva este hărţuit pe stradă ori este scos din afară, jefuit şi bătut crunt fără niciun motiv aparent. Să meargă la piaţă cu Felicia după ea părăsindu-şi apartamentul doar pentru asta – ar fi un gest necugetat şi riscant, deşi înainte această acţiune era, pentru ea, întruchiparea unei stări de normalitate. Până recent, Dorota era cea care se aventura pe străzi, să facă rost de hrană, să ia scrisorile de la poştă sau să ducă mesaje către părinţii Milei, pe strada Warszawska.

Mila stă cu privirea în podea şi ascultă ticăitul vag al ceasului cu pendulă pe care-l are de la bunicul ei – sunetul secundelor care se scurg. Peste trei zile va fi Yom Kippur. Nu că ar mai conta – nemţii au împânzit oraşul cu manifeste care interzic slujbele religioase evreieşti. La fel se întâmplase şi de Rosh Hashanah, deşi Mila ignorase ordinul şi se furişase până la casa părinților ei după lăsarea întunericului. Ce-i drept, regretase asta mai târziu, când auzise că alţii fuseseră descoperiţi în timp ce făceau acelaşi lucru… un bărbat de vârsta tatălui său fusese pus să alerge prin centrul oraşului cărând o piatră grea deasupra capului; alţii fuseseră obligaţi să tragă după ei câte un cadru de pat metalic dintr-un capăt în celălalt al oraşului, în timp ce erau bătuţi zdravăn cu bâte de un metru. Un tânăr fusese pur şi simplu călcat în picioare şi murise. Anul acesta, de Yom Kippur, hotărî Mila, ea şi Felicia aveau să-şi ispăşească păcatele în siguranţa apartamentului lor. Singure.

Ce mă fac? Lacrimile i se preling pe obraji. Nu poate să-şi înăbuşe suspinele. Nu poate nici măcar să-şi şteargă lacrimile. Plimbându-şi privirea prin camera goală, ştie că ar trebui să fie furioasă… Dorota a *părăsit-o.* Dar nu e furioasă – e împietrită de spaimă. A pierdut singura fiinţă de sub acoperişul ei în care avea încredere, pe care se baza. Singura persoană care avea grijă de ea şi care înţelegea mai bine decât ea cum trebuia să-i

îngrijească fiica. Mila şi-ar dori să-l poată întreba pe Selim ce e de făcut. La urma urmei, Selim a fost cel care a insistat să o angajeze pe Dorota pe când Felicia abia se născuse, iar Mila ajunsese la capătul puterilor. Mila refuzase iniţial, prea mândră să accepte ajutorul unui străin, dar, până la urmă, Selim avea dreptate Dorota fusese salvarea ei. Iar acum, Mila este din nou într-o situaţie-limită, dar fără a mai avea alături siguranţa soţului ei. Realitatea situaţiei o izbeşte brusc, iar Mila începe să tremure. Siguranţa ei şi a Feliciei a rămas acum doar în mâinile sale.

Bila i se ridică în gât şi îi poate simţi gustul, înţepător şi amar. Stomacul i se strânge când o serie de imagini începe să i se perinde prin faţa ochilor; prima este o fotografie pe care ea a văzut-o în *Tribune,* făcută la scurt timp după căderea Cehoslovaciei – imaginea unei femei din Sudeţia, plângând în hohote în timp ce ridică supusă un braţ pentru a saluta, apoi alte imagini, desprinse din coşmarurile ei – Selim, cu o gaură de glonţ în piept şi un soldat nazist smulgând-o pe Felicia din braţele ei. *Oh, Dumnezeule mare, te rog, nu-i lăsa să o ia de lângă mine!* Mila începe să vomite. Conţinutul stomacului ei se revarsă zgomotos pe pardoseala din linoleum, între tălpile ei. Tuşeşte şi îşi ţine ochii închişi, abia stăpânindu-şi greaţa, cauza ei fiind departe de a fi una fizică. Ea vine din regret. *Ce te gândeai – cum să-ţi întemeiezi acum o familie?* Când a aflat că e însărcinată, ea şi Selim nu erau căsătoriţi de mai mult de trei luni. Atunci, era foarte sigură că tot ce-şi dorea mai mult pe lume era să crească un copil. Mai mulţi copii, de fapt. Copii cât pentru o orchestră, glumea ea. Şi totuşi, atunci când a confruntat realitatea cu visurile ei, când a văzut că Felicia era un copil mofturos, şi-a dat seama că a fi mamă îi cerea mult mai multă implicare decât s-ar fi aşteptat. Şi mai e şi război. De-ar fi ştiut că, înainte ca Felicia să fi împlinit un an, Polonia nu va mai fi existat… Ea

vomită din nou şi în acel moment oribil, dezgustător, când se împotriveşte unui nou val de greaţă, ea realizează ce are de făcut. Părinţii săi îi ceruseră să se mute la ei atunci când Selim plecase la Lvov, dar ea refuzase. Nu voia să fie o povară. Războiul trebuia să se termine curând, Selim avea să se întoarcă acasă, totul revenind la normal. *Va fi în regulă,* îşi spusese ea atunci, şi în afară de asta, o avea şi pe Dorota. Dar acum…

Tăcerea e sfâşiată de plânsul strident al Feliciei. Mila tresare violent. Ştergându-şi buzele cu una din mânecile cămăşii de noapte, ea îndeasă biletul Dorotei în buzunar şi se ridică, sprijinindu-se de perete atunci când încăperea începe să se învârtă. *Respiră, Mila.* Va curăţa podeaua mai târziu, decide ea, păşind cu grijă pe deasupra băltoacei de pe jos. În bucătărie, îşi clăteşte gura şi se stropeşte cu apă rece pe faţă.

— Vin acum, scumpa mea! strigă ea când fetiţa începe să plângă din nou.

Felicia se ţine strâns cu ambele mâini de balustrada pătuţului, păturica ei fiind căzută pe podea. Când îşi vede mama, zâmbeşte larg, dezvăluind patru dinţi mici de lapte abia ieşiţi – doi pe gingia de sus şi doi pe cea de jos.

— Bună dimineaţa, fetiţă dulce, şopteşte Mila, întinzându-i Feliciei păturica şi ridicând-o din pătuţ.

Cu două luni în urmă, după ce fusese înţărcată, Felicia începuse, într-un sfârşit, să doarmă noaptea. Odihnindu-se mai bine, Mila nu se mai simţea mereu în pragul nebuniei, iar cea mică era mult mai fericită. Felicia îşi încolăceşte braţele în jurul gâtului mamei ei, iar Mila o linişteşte, lipindu-şi obrazul moale şi cald al fetiţei de pieptul ei.

— Sunt aici, şopteşte ea, cu o mână pe spatele fetiţei.

Felicia se întoarce spre fereastră şi întinde arătătorul în direcţia ei.

— Eh! exclamă ea, aşa cum obişnuieşte când e curioasă de ceva.

Mila îi urmăreşte privirea.

— *Tam*, spune ea. Afară.

— *Ta,* o imită Felicia.

Mila se apropie de fereastră şi se joacă împreună cu Felicia jocul lor preferat – îi arată copilei tot ce vede pe fereastră: patru porumbei pătaţi, aşezaţi pe un coş de fum, globul din sticlă opacă al felinarului, vizavi, trei arcade din piatră, trei balcoane mari din fier forjat, o pereche de cai care trag o trăsură. Mila nu ia în seamă steagul cu svastică atârnat la o fereastră, prăvăliile mânjite de inscripţii, indicatorul de la colţ, proaspăt vopsit. Acum, Mila nu mai locuieşte pe strada Zeromskiego, ci pe Reichsstrasse. În vreme ce Felicia priveşte caii care se plimbă pe stradă, Mila o sărută în creştet, lăsând partea de jos a părului ei de culoarea scorţişoarei – oricât e de puţin – să-i gâdile nasul.

— Tăticului tău cred că îi este teribil de dor de tine, şopteşte femeia, gândindu-se cum o făcea Selim să râdă pe Felicia băgându-şi nasul în părul ei şi prefăcându-se că strănută. Se va întoarce acasă la noi în curând, adaugă ea, înghiţind saliva amară care-i stă încă în gât. Până atunci, suntem doar noi două.

Felicia îşi flutură triumfătoare păturica în aer, iar Mila nu-şi poate opri un zâmbet. Mai târziu, decide ea, va împacheta câteva haine şi periuţa de dinţi, păturica Feliciei şi un morman de scutece şi va străbate cele şase străzi distanţă până la casa părinţilor ei de strada Warszawska, la numărul 14. A venit timpul.

Capitolul 6

Addy

Toulouse, Franţa
21 septembrie 1939

Addy stă la o masă, într-o cafenea cu vedere spre piaţa enormă a Capitoliului, având în faţă un set de partituri legate cu arc. Lasă creionul pe masă şi îşi masează porţiunea dintre arătător şi degetul mare, care i-a înţepenit.

A devenit o rutină să-şi petreacă sfârşiturile de săptămână la o masă, într-un bistro, scriind. Nu mai călătoreşte la Paris… să se lase pradă plăcerilor vieţii de noapte din Montmartre în timp ce patria lui e în război i se pare o frivolitate. În schimb, se dedică în întregime muzicii sale şi deplasărilor săptămânale la consulatul polonez din Toulouse, unde încearcă de luni întregi să obţină o viză de călătorie – documentul de care are nevoie pentru a se întoarce în Polonia. Până acum, eforturile lui s-au dovedit exasperant de inutile. La prima sa vizită din martie, cu trei săptămâni înainte de Pastele evreiesc, funcţionarul de la consulat a aruncat o privire pe paşaportul lui Addy şi a clătinat din cap, arătându-i pe harta de pe biroul său câte ţări îl despărţeau de Polonia: Germania, Austria, Cehoslovacia.

— Nu veţi putea trece de punctele de control, zise el, punând degetul pe acel rând din paşaportul lui Addy pe care scria RELIGIA.

— *Zyd* – era cuvântul trecut în dreptul religiei, prescurtarea de la *Zydowski.* Evreu. Mama lui avusese dreptate, realiză Addy, aproape urându-se pentru că se îndoise de ea. Nu numai că era

periculos pentru el să călătorească peste graniţele Germaniei, dar era – practic – ilegal. Chiar şi aşa, Addy se întorsese la consulat de mai multe ori, sperând că îl va convinge pe funcţionar să-i elibereze un act de exonerare şi insistând neobosit pe lângă acesta. La fiecare vizită i se spunea însă acelaşi lucru. Era imposibil. Şi astfel, pentru prima dată în cei douăzeci şi cinci de ani ai săi, a ratat Pastele evreiesc în Radom. Rosh Hashanah venise şi trecuse la fel.

Atunci când nu este la lucru, nu scrie acasă, nu îşi compune muzica şi nici nu îi hărţuieşte pe secretarii de la consulat, Addy cercetează cu atenţie titlurile ziarului *La Dépêche de Toulouse.* În fiecare zi, pe măsură ce războiul ia amploare, neliniştea lui sporeşte. În dimineaţa aceea citise că Armata Roşie sovietică invadase Polonia dinspre est, încercând să ocupe Lvovul. Fraţii lui sunt în Lvov şi, conform spuselor mamei sale, fuseseră mobilizaţi, la fel ca majoritatea tinerilor din Radom. Se pare că este doar o chestiune de zile până ce oraşul va fi ocupat. Polonia va fi ocupată. Ce se va întâmpla cu Genek şi cu Jakob? Cu Adam şi cu Selim? Ce se va întâmpla cu Polonia?

Addy e blocat. Viaţa lui, deciziile luate, viitorul său – niciunul dintre aceste lucruri nu mai poate fi controlat. E o senzaţie neobişnuită pentru el şi una pe care o urăşte din tot sufletul. Urăşte faptul că nu are cum să se întoarcă acasă şi nici cum să ajungă la fraţii săi. Din fericire, cel puţin păstrează legătura cu mama lui. Își scriu des. Din ultima scrisoare, trimisă de mama sa la numai câteva zile după căderea Radomului, a aflat cât de mult suferise când fusese nevoită să se despartă de Genek şi de Jakob în noaptea în care cei doi plecaseră spre Lvov, cât de rău îi păruse când Halina şi Mila fuseseră, la rândul lor, nevoite să se despartă de Adam şi de Selim şi cum se simţea văzând trupele germane mărşăluind prin Radom.

Oraşul fusese ocupat în doar câteva ore, spusese ea. *Soldaţii Wehrmachtului sunt peste tot.*

Addy îşi răsfoieşte partiturile, revizuindu-le, recunoscător pentru binefăcătoarea distragere oferită de muzica sa. Aceasta, cel puţin, e numai a lui. Nimeni nu i-o poate lua. De când Polonia a intrat în război, el a scris cu încăpăţânare, aproape terminând o nouă compoziţie pentru pian, clarinet şi bas dublu, închizând ochii, el apasă clapa unei claviaturi imaginare aflate în poala lui, întrebându-se dacă are sau nu potenţial. Addy a cunoscut deja succesul comercial… o piesă înregistrată de către talentata cântăreaţă Vera Gran, care spune povestea unui tânăr care scrie unei persoane dragi care-l aşteaptă acasă. Se numeşte *List, „Sc*risoarea". Addy compusese melodia *List* chiar înainte de a părăsi Polonia pentru a pleca la universitate şi nu va uita niciodată cum se simţise auzind-o pentru prima dată la radio, cum închisese ochii şi ascultase acordurile create de el pe măsură ce acestea se revărsau din difuzoare, cum i se umflase pieptul de mândrie atunci când numele lui fusese anunţat la final, consacrându-l drept compozitor. Poate că *List* îşi spusese el plin de speranţă la vremea aceea era piesa care avea să-i ofere în cele din urmă o carieră în muzică. *List* era un hit în Polonia – şi încă unul atât de cunoscut, încât Addy devenise o adevărată celebritate în Radom. Acest lucru îi făcea pe fraţii lui să-l tachineze mereu: „Frăţioare, dă-mi şi mie un autograf, te rog!" îi spusese Genek atunci când Addy venise acasă într-o vizită. La vremea aceea, pe Addy nu-l deranja atenţia lor şi nici faptul că în tachinările chipeşului său frate mai mare simţea o urmă de invidie. Fraţii lui se bucurau pentru el, fără îndoială. Şi mai erau şi mândri de el, desigur, pentru că îl văzuseră compunând muzică încă din copilărie, când picioarele lui abia dacă ajungeau la pedalele pianului cu coadă al părinţilor lui. Înţelegeau cât de mult însemna pentru el acea primă experienţă.

Lucrul la care râvneau în secret fraţii săi – Addy ştia prea bine acest lucru – era viaţa lui în marele oraş. Genek vizitase Toulouse-ul şi odată se întâlnise cu Addy la Paris. De fiecare dată, Genek plecase bombănind despre cât de fermecătoare şi de extravagantă părea viaţa lui Addy în Franţa în comparaţie cu viaţa lui. Acum, desigur, lucrurile stau cu totul altfel. Acum, nu e nimic fermecător şi extravagant în a trăi într-o ţară în care Addy se simţea practic prizonier, ca într-o închisoare. Şi chiar dacă oraşul lui natal e sub ocupaţie germană, Addy ar da orice să se întoarcă acasă.

În piaţa Capitoliului, ultimele rămăşiţe de lumină ale zilei aruncă o strălucire rozalie pe coloanele din marmură ale faţadei clădirii impunătoare. Addy urmăreşte cu privirea un stol de porumbei care se ridică în zbor atunci când o bătrână se îndreaptă către vest, pe sub o serie de arcade acoperite, iar asta îi aminteşte de vara trecută, când, într-o seară, el şi prietenii lui se aşezaseră după apusul soarelui la masa unei cafenele dintr-o piaţă similară din Montmartre, pentru a savura câteva pahare de Sémillon. Addy reia în minte conversaţia din seara aceea, amintindu-şi cum – atunci când ajunseseră să discute despre război – prietenii săi îşi dăduseră ochii peste cap.

Hitler este un bufon, spuseseră ei. Toată vorbăria asta despre război nu e decât o exagerare, *une agitation.* Nu se va întâmpla mare lucru. *Le dictateur déteste le jazz!*[13] declarase unul dintre prietenii săi. Urăşte jazzul chiar mai mult decât îi urăşte pe evrei! Nu ţi-l poţi imagina cum se plimbă prin Place de Clichy ţinându-şi mâinile peste urechi?

Toţi cei de la masă izbucniseră în râs. Addy făcuse şi el haz de război împreună cu ei.

Acum, el întinde mâna după creionul său şi îşi îndreaptă din nou atenţia spre setul de partituri. Compune o frază melodică, scriind foarte repede şi

dorindu-şi ca şi creionul lui să poată ţine pasul cu avalanşa de note muzicale care se succed în mintea sa. Trec două ore. În jurul lui, mesele încep să se aglomereze cu bărbaţi şi femei care se aşază pentru masa de seară, dar Addy abia dacă observă acest lucru. Când ridică ochii, în cele din urmă, cerul s-a întunecat, căpătând o nuanţă violet. S-a făcut târziu. Addy îşi achită nota de plată, îndoaie teancul de partituri şi le pune sub braţ, apoi traversează piaţa, îndreptându-se spre apartamentul său din Rue de Rémusat.

Intră în curtea clădirii în care locuieşte, deschide cutia poştală şi se uită fugitiv peste cele câteva scrisori primite. Niciuna de acasă. Dezamăgit, urcă patru rânduri de trepte, îşi agaţă şapca în cui şi se descalţă, aranjându-şi pantofii pe un covoraş din paie, aflat lângă uşă. Îşi lasă corespondenţa pe masă, deschide radioul şi umple un ibric cu apă, punându-l la fiert pe aragaz.

Apartamentul său e mic şi ordonat, cu numai două camere: un mic dormitor şi o bucătărie – îndeajuns de mare pentru o masă de bistro – dar i se potriveşte; el este singurul dintre cei patru fraţi ai săi care e încă burlac, în ciuda insistenţelor mamei sale. Deschide frigiderul şi îi analizează conţinutul: vreo treizeci de grame de brânză cremoasă Camembert, jumătate de litru de lapte de capră, două ouă pestriţe, un măr roşu Malus… la fel ca acele mere pe care mama lui i le pregătea pentru gustare atunci când era mic, tăiat felii şi glazurat cu miere (lui Addy îi place să păstreze întotdeauna unul la îndemână), o felie subţire de limbă fiartă de vacă, împachetată în hârtie de la măcelărie, şi un baton de ciocolată elveţiană neagră, pe jumătate mâncat. Întinde mâna după ciocolată.

— Mulţumesc, Elveţia, şopteşte el în timp ce se aşază la masă.

Deasupra teancului de scrisori este ultimul număr al revistei *Jazz Hot.* Addy citeşte în fugă

titlurile. *Strayhorn i se alătură lui Ellington pentru un parteneriat în compoziţia muzicală,* anunţă unul dintre ele. Doi dintre compozitorii săi favoriţi de jazz. Îşi spune că trebuie să urmărească negreşit creaţiile celor doi. Sub *Jazz Hot* este o bucată de hârtie albastră pe care nu a observat-o mai devreme. Când o vede, inima îi sare din piept, iar resturile de ciocolată i se par brusc foarte amare pe limbă. Ridică hârtia şi o întoarce. În partea de sus a depeşei vede trei cuvinte scrise la maşină. *COMMANDE DE CONSCRIPTION.* E un ordin militar de încorporare.

Addy citeşte de două ori ordinul. Acesta îi impune să se alăture unui pluton de soldaţi polonezi din armata franceză. Trebuie să se prezinte de urgenţă la spitalul La Grave pentru examenul medical și întocmirea documentelor necesare. Misiunea lui va începe în Parthenay, Franţa, pe 6 noiembrie. Addy pune ordinul pe masă şi îl priveşte îndelung. *Armata.* Îşi spune că nu mai departe de dimineaţa aceea îşi făcuse griji pentru fraţii lui, chinuit de imaginea lor în uniformă şi îngrozit de soarta lor înspăimântătoare. Situaţia lui nu diferă acum cu nimic de situaţia lor.

Urechile lui Addy încep să ţiuie şi trec câteva clipe până ce realizează că apa din ibric a început să fiarbă. Se ridică şi închide aragazul, trecându-şi apoi o mână prin păr. În timp ce şuieratul ibricului se stinge, Addy încearcă să se adune. E pur şi simplu şocat de rapiditatea schimbărilor din această nouă lume a sa. E şocat de felul în care, într-o singură clipă, viitorul său poate fi decis de către alte forţe, superioare lui. Luând din nou în mână ordinul de încorporare, se îndreaptă spre fereastra bucătăriei, cu vedere spre colţul pieţei Capitoliului şi îşi lipeşte fruntea de geam. Clarinetul lui Sydney Bechet se aude în surdină din difuzoarele radioului său, dar el nu pare să audă nimic. *Armata.* Mai mulţi prieteni de-ai lui au fost chemaţi la arme, dar toţi sunt francezi. Sperase

că, fiind cetăţean străin, avea să fie scutit. Totuşi, îşi spune el, poate că există o cale de a ieşi din asta, deşi scurta menţiune din partea de jos a ordinului sugerează cu lotul altceva: *REPREZENTAREA VA AVEA DREPT CONSECINŢĂ ARESTAREA ŞI CONDAMNAREA LA ÎNCHISOARE. Merde.*[14] El are o stare bună de sănătate. E la vârsta optimă de încorporare. Nu, nu are cum să scape. *Merde. Merde. Merde.*

Patru etaje mai jos, crucea occitană a lui Moretti, încrustată în pietrele din pavaj, se conturează sub stâlpii de iluminat ca un imens tatuaj de granit. Pe cer se conturează o semilună. Cum este posibil, se întreabă Addy, ca aici să fie atâta linişte, în timp ce războiul deja a izbucnit peste graniţă? Unde sunt acum Genek şi Jakob? Aşteaptă cumva ordine? Sunt oare în luptă chiar în acest moment? Addy ridică privirea spre cer, imaginându-şi-i pe amândoi fraţii săi, umăr lângă umăr într-o tranşee, ignorând luna şi gândindu-se numai la obuzele care vâjâie prin văzduh.

Ochii lui Addy se umplu de lacrimi. Îşi strecoară o mână în buzunarul pantalonilor şi îşi scoate batista, un dar de la mama lui. I-a dăruit-o cu un an în urmă, când a fost ultima dată acasă, de Rosh Hashanah. Găsise materialul la Milano, îi spusese ea, în una dintre călătoriile ei periodice pentru aprovizionare – o pânză albă, fină, pe care o cususe pe margine şi pe care brodase manual iniţialele lui: „AAIK“. *Addy Abraham Israel Kurc.*

E minunată, îi spusese Addy mamei sale când aceasta îi dăruise batista.

— Oh, nu e mare lucru, răspunsese Nechuma, dar Addy ştia cu câtă dragoste o cususe, cât de mândră era de opera ei.

Addy freacă uşor broderia între degetul mare şi cel arătător şi şi-o imaginează pe mama lui la lucru în camera din spate a magazinului, cu pânza întinsă în faţă, având alături centimetrul ei de croitorie, foarfecele şi perniţa pentru ace, acoperită

cu mătase roşie. Parcă o vede măsurându-si firul de ață, răsucind un capăt al acestuia între degete şi ducându-l la buze, pentru a-l umezi, înainte de a-l ghida prin gaura imposibil de mică a unui ac.

Addy inspiră adânc, simţind fiecare ridicare şi coborâre a pieptului său. *Totul va fi bine*, îşi spune el. Hitler va fi oprit. În Franţa încă nu s-a dat nicio luptă; probabil că războiul se va termina înainte să ia amploare. Poate că prietenii lui din Toulouse, care începuseră să-l numească *drôle de guerre* – războiul ciudat, aveau dreptate şi e doar o chestiune de timp până se va putea întoarce în Polonia, la familia lui, la viaţa pe care o lăsase în urmă când se mutase în Franţa. Addy îşi aminteşte că, în urmă cu un an, dacă cineva i-ar fi oferit o slujbă la New York, ar fi profitat fără să stea pe gânduri de acea oportunitate. Acum, desigur, ar face orice – absolut orice – doar ca să fie acasă, aşezat la masa din sufrageria mamei sale, înconjurat de părinţii şi de fraţii săi. El împătureşte batista şi o pune înapoi în buzunar. Acasă. La familia lui. Nimic nu i se pare mai important. Acum, ştie acest lucru.

22 septembrie 1939: *Oraşul Lvov se predă Armatei Roşii sovietice.*

27 septembrie 1939: *Polonia se prăbuşeşte. Hitler şi Stalin împart imediat ţara în două – Germania ocupă jumătatea vestică a ţării (inclusiv Radom, Varşovia, Cracovia şi Lublin), iar Uniunea Sovietică ocupă regiunea estică (inclusiv Lvov, Pinsk, Vilna).*

Capitolul 7

Jakob şi Bella

Lvov, Polonia ocupată de sovietici
25 septembrie 1939

Bella verifică atent toate numerele de bronz agăţate pe uşa roşie. Treizeci şi doi, şopteşte ea încet, comparând de două ori adresa cu cea notată de Jakob în scrisoarea pe care o luase cu ea și pe care şi-o ascunsese bine în pantof când plecase din Radom: *strada Kalinina*, *numărul 19. Apartamentul 32.*

Aparatul foto al lui Jakob îi atârnă la gât, iar paltonul lui e pe antebraţul ei – îndoit astfel încât să ascundă murdăria pe care ea a adunat-o pe drum. Niciodată în viaţa ei nu s-a mai simţit atât de murdară. Şi-a scos de pe ea, întristată, o pereche de ciorapi şi a încercat să înlăture cu ei noroiul de pe tălpile pantofilor, apoi să-şi cureţe faţa, umezindu-şi degetul mare cu salivă şi ştergându-şi obrajii, dar, fără o oglindă, efortul său e în zadar. Părul îi e mai ciufulit ca oricând şi e încă udă până la piele. Trupul ei emană un miros înfiorător. Ce mult îi lipseşte o baie! *Nu mai contează. Eşti aici. Ai reuşit. Trebuie doar să baţi la uşă.*

Pumnul ei se opreşte la câţiva centimetri de uşă. Îşi umezeşte buzele cu limba şi loveşte uşurel cu încheieturile degetelor tăblia din lemn a uşii, apoi apleacă în faţă capul, ascultând. Nimic. Bate din nou, mai tare de această dată. Se pregăteşte să bată a treia oară când aude zgomotul vag al unor paşi. Inima ei pulsează din ce în ce mai tare cu fiecare pas care se apropie de uşă şi, pentru o clipă, intră în panică. Cu siguranţă, a greşit uşa. Sau poate că e

în locul potrivit, dar Jakob a fost dat afară şi apartamentul lui a fost confiscat. Dacă va fi întâmpinată, după ce a bătut atâta drum, nu de către Jakob al ei, ci de către un străin?

— Cine e?

Un oftat îi scapă printre buze – mai mult un hohot de râs. Primul după săptămâni întregi – şi ea realizează că şi-a ţinut respiraţia până în acel moment. *Este chiar el.*

—Jakob! Jakob, eu sunt! spune ea în faţa uşii şi dintr-odată i se pare că zboară, că e uşoară ca o pană.

Înainte să poată adăuga „Sunt eu, Bella“, se aude clicul metalic, rapid, al yalei şi uşa se deschide larg, cu forţă, stârnind un val de aer. Şi iată-l, iubitul ei, *ukochany* al ei, o priveşte din prag şi parcă ar privi *în sufletul* ei, iar pe sub toate straturile acelea de mizerie, de transpiraţie şi de duhoare insuportabilă, ea se simte frumoasă.

— Eşti chiar tu! exclamă Jakob. El clatină din cap de parcă nu i-ar veni să creadă, cu un zâmbet perplex. Cum ai…? Intră, repede!

El îi apucă mâna liberă şi o trage înăuntru, apoi încuie uşa. Ea îi pune pe podea paltonul şi aparatul foto, iar când se ridică, mâinile lui Jakob sunt pe umerii ei. O studiază din cap până-n picioare, la un braţ distanţă, privirea lui exprimând încă nedumerire. Bella ridică ochii spre chipul lui – fără tocuri, el este cu vreo cinci centimetri mai înalt decât ea – şi vede îngrijorarea din ochii săi, epuizarea şi deznădejdea. Se pare că nu a dormit de zile bune.

— Kuba, dă ea să zică, chemându-l, aşa cum obişnuieşte uneori, pe numele lui evreiesc. Nu vrea decât să-l asigure că e în regulă. Acum, e lângă el, iar el nu trebuie să-şi mai facă griji.

Dar bărbatul nu poate vorbi încă. O trage spre el şi o strânge atât de tare, încât ea abia mai poate respira şi în acea clipă ştie că a fost cea mai bună decizie să vină la Lvov.

Vârându-şi braţele pe sub braţele lui Jakob, ea îşi cuibăreşte capul în scobitura familiară a gâtului acestuia, plimbându-şi mâinile pe spatele lui. El miroase la fel ca întotdeauna – a talaş, a piele şi a săpun. Îi simte inima bătându-i lângă a ei, greutatea obrazului său pe capul ei şi omoplaţii ieşindu-i prin ţesătura cămăşii ca nişte bumeranguri mult mai ascuţiţi decât şi-i aminteşte ea. Stau lipiţi un minut întreg, până ce Jakob se lasă pe spate, ridicând-o în braţe. Picioarele ei se ridică la câţiva centimetri de podea. El râde şi începe să se învârtă cu ea în braţe, până ce Bella ameţeşte, râzând în hohote. Când tălpile ei ating podeaua, Jakob se apleacă în faţă. Greutatea trunchiului ei dispare între braţele lui, iar Jakob o apleacă pe spate. Ea îşi lasă capul să-i atârne şi sângele i se adună în urechi. El o ţine o clipă în poziţia aceea, capul ajungându-i la câţiva centimetri de podea postura finală, triumfătoare, a unor dansatori într-o sală de bal apoi o ridică.

Jakob o priveşte din nou, dar de această dată cu o expresie gravă pe chip.

— Nu-mi vine să cred că ai reuşit, spune el, clătinând din cap. Am primit scrisoarea ta chiar după ce au început luptele. Apoi, am fost mobilizaţi, iar când am ajuns înapoi aici, tu tot nu ajunseseşi şi dacă aş fi ştiut că va fi atât de periculos, nu ţi-aş fi cerut să vii, îi şopteşte el. E un miracol. Am fost foarte îngrijorat.

— Ştiu, iubitule, ştiu.

— Nu îmi dau seama cum ai reuşit.

— Am fost pe punctul de a ne întoarce înapoi, de mai multe ori.

— Trebuie să-mi povesteşti totul.

—O să-ţi povestesc, dar mai întâi aş vrea să fac o baie, te rog, spune Bella zâmbind.

Jakob oftează şi ochii lui sunt plini de duioşie.

— Ce aș fi făcut dacă…

— Şşşş, *kochanie.* E în regulă. Sunt aici.

Încet, Jakob îşi lipeşte fruntea de cea a Bellei.

— Îţi mulţumesc că ai venit, şopteşte el, cu ochii închişi.

***

Stau faţă în faţă la o masă mică şi pătrată, in bucătărie, cuprinzând în palme câte o cană de ceai negru, fierbinte. Părul Bellei e încă ud după baie, iar pielea de pe obrajii şi de pe gâtul ei e încă roşiatică – a stat în apă vreo trei minute înainte ca Jakob să bată uşurel la uşă, dezbrăcat, şi să se strecoare în vârful picioarelor în cadă, lângă ea. Bella clatină din cap.

— Sincer, nu credeam că o să funcţioneze, spune ea.

Abia a terminat de explicat planul lui Tomek şi cât de îngrozită fusese la gândul că putea fi descoperită, întoarsă din drum sau chiar capturată. Se pare că Tomek avusese dreptate în privinţa liniei frontului german – Bella reuşise să îl ocolească traversând pajiştea la marginea căreia o lăsase el. Totuşi, când ajunsese la pădurea de pe cealaltă parte a pajiştii, pierduse direcţia şi cotise spre nord, mergând ore întregi, până ce dăduse, în cele din urmă, peste nişte şine de tren, pe care le urmase până la o gară mică de la periferia oraşului. Acolo, ea se rugase la ultimul punct de control să fie lăsată să treacă, îşi cumpărase un bilet dus, din ultimii zloţi care-i rămăseseră, şi parcursese cu trenul cei câţiva kilometri care o mai despărţeau de Lvov.

— Am fost surprinsă când am ajuns în oraş, adaugă Bella, pentru că nu am văzut niciun soldat al Wehrmachtului pe străzi. Mă aşteptam să găsesc oraşul plin de soldaţi.

— Germanii au părăsit oraşul, îi şopteşte Jakob, scuturând din cap. Lvov e ocupat acum de sovietici. Hitler şi-a retras trupele cu doar câteva zile înainte de capitularea Poloniei.

— Stai puţin, ce vrei să spui?

— Lvov a căzut cu trei zile înaintea Varşoviei…

— Polonia a… a capitulat?

Bella se albeşte la faţă.

— Nu ai auzit?

— Nu, şopteşte Bella.

Jakob îşi drege glasul şi încearcă să-i povestească totul cât mai amănunţit, ca să o pună la curent cu noutăţile. Îi povesteşte cum polonezii aşteptaseră zile în şir ajutorul Armatei Roşii, care era staţionată în estul oraşului. Cum crezuseră că ruşii fuseseră trimişi să-i protejeze şi cum, după un timp, a devenit limpede că se înşelaseră. Jakob îi explică faptul că polonezii fuseseră cu mult depăşiţi numeric și că generalul Sikorski negociase capitularea, permiţându-le ofițerilor polonezi să părăsească oraşul: „Înregistrați-vă la autoritățile sovietice şi plecaţi acasă”, le spusese generalul. Jakob face o pauză şi își coboară privirea în cana de ceai. Apoi, continuă:

— Totuşi, imediat ce nemţii au părăsit oraşul, zeci de ofiţeri polonezi au fost arestaţi de NKVD[15], fără vreo explicaţie. Atunci mi-am aruncat uniforma, spune Jakob, şi am hotărât că mai bine m-aş ascunde aici, aşteptându-te.

Jakob se opreşte pentru o clipă, iar Bella îi urmăreşte mărul lui Adam, care se ridică şi coboară atunci când înghite. E mută de uimire.

— Câteva zile mai târziu, continuă Jakob, după căderea Varşoviei, Hitler şi Stalin au împărţit Polonia în două, chiar de la mijloc. Germanii au preluat partea de vest, iar ruşii, partea de est. Aici, în Lvov, suntem în partea rusească, îi mai spune Jakob. De aceea nu ai văzut niciun soldat al Wehrmachtului.

Bella abia dacă poate vorbi. *Ruşii sunt de partea Germaniei? Şi Polonia a… a capitulat.*

— Tu ai… a trebuit să…

Dar vocea i se stinge, cuvintele pierzându-se înainte de a fi rostite.

— Au avut loc confruntări, spune Jakob, privindu-şi mâinile. Şi bombardamente. Nemţii au lansat o mulţime de bombe. Am văzut oameni murind, am văzut o mulţime de grozăvii… dar nu, spune el, clătinând din cap. Nu a trebuit să… nu am fost în stare să rănesc pe nimeni.

— Dar fratele tău, Genek? Și Selim? Și Adam?

— Genek și Adam sunt aici, în Lvov. Nu am auzit însă nimic de Selim. Îmi fac griji pentru el. I-am pierdut urma imediat ce nemţii s-au retras.

Bella simte cum i se frânge inima.

— Şi ofiţerii? Cei care au fost arestaţi?

— Nimeni nu i-a mai văzut de atunci.

— Dumnezeule, şopteşte Bella.

***

Este întuneric în dormitor, dar după felul în care respiră în spatele ei, Bella îşi dă seama că şi Jakob e treaz. Aproape că a uitat cum este să doarmă întinsă pe o saltea o noapte întreagă; era paradisul în comparaţie cu scândurile din căruţa lui Tomek. Se întoarce cu faţa la el, încolăcindu-şi gamba goală pe după genunchiul lui.

— Ce ar fi mai bine să facem? întreabă ea.

Jakob îi strânge uşor piciorul între picioarele lui. Ea simte că o priveşte. El îi găseşte mâna, i-o sărută şi îi lipeşte palma de pieptul său.

— Ar trebui să ne căsătorim.

Bella chicoteşte.

— Doamne, ce dor mi-a fost de râsul ăsta al tău, spune Jakob.

Desigur, ea se referise la ce ar fi fost mai bine să facă în perioada imediat următoare – să rămână în Lvov sau să se întoarcă în Radom? Nu au discutat încă despre asta – care dintre versiuni este mai sigură. Bella îşi lipeşte nasul de al lui, apoi buzele, zăbovind câteva secunde înainte de a se retrage, căutându-i ochii în întuneric.

— Vorbeşti serios? îl întreabă în şoaptă. Nu poţi vorbi serios.

Dragul de Jakob, îşi spune ea. Nici măcar războiul nu-i poate șterge urma de romantism din sânge. Nu se aştepta să discute despre căsătorie. Cel puţin, nu în prima noapte când erau din nou împreună. Probabil că războiul îl schimbase.

— Bineînţeles că vorbesc serios.

Bella închide ochii şi oasele i se cufundă, grele, în salteaua pufoasă de sub ea. Pot vorbi mâine despre planul lor, hotărăşte ea.

— Asta a fost o cerere în căsătorie? întreabă Bella.

Jakob îi sărută vârful nasului, obrajii, apoi fruntea.

— Depinde care va fi răspunsul tău, răspunde el în cele din urmă.

Bella zâmbeşte.

— Ştii care e răspunsul meu, iubitule. Se întoarce din nou cu **sp**atele la el, iar el o cuprinde cu braţele, protejând-o cu căldura corpului său. Trupurile lor se potrivesc perfect.

— Atunci, rămâne stabilit, spune el.

— Rămâne stabilit.

Bella zâmbeşte. *Dragul de Jakob.*

— Tot nu-mi vine să cred că eşti aici, şopteşte el. M-am temut foarte mult că nu vei reuşi.

— Sunt aici.

— Hai să nu mai facem asta niciodată.

— Ce vrei să spui?

— Adică… hai să nu ne mai despărţim niciodată. A fost îngrozitor, şopteşte Jakob.

— Îngrozitor, încuviinţează Bella.

— De acum înainte, vom fi împreună, bine? Orice-ar fi.

— Da. Orice-ar fi.

Capitolul 8

Halina

Radom, Polonia ocupată de germani
10 octombrie 1939

Cu un cuţit în mâna liberă, Halina îşi ia o şuviţă blondă din ochi, se apleacă pe genunchi şi culcă la pământ un mănunchi de tulpini de sfeclă – lungi şi roşiatice. Îngustând ochii, ea ridică cuţitul şi, încordând maxilarul, îl coboară fulgerător, cu toată puterea. *Poc!* Ceva mai devreme, ea a aflat că, dacă trage cu forţă, ar putea secţiona tulpinile dintr-o singură mişcare, în loc să tragă de două ori. Dar asta s-a întâmplat acum câteva ore. Este atât de epuizată, încât i se pare că braţele ei sunt din lemn şi stau să se desprindă de umeri. Acum, e nevoie de două încercări, iar uneori chiar de trei. *Poc!*

Fraţii ei i-au scris cu puţin timp în urmă şi au anunţat-o că, la Lvov, sovieticii le-au dat slujbe de birou. De birou! Cum se face că tocmai ea, dintre toţi oamenii, a ajuns să facă munca câmpului? Înainte de război, Halina a fost asistentă la laboratorul medical al cumnatului său, Selim. Purta chiar halat alb şi mănuşi din cauciuc – cu siguranţă că nu îşi murdărise niciodată mâinile. Îşi aminteşte acum de prima zi de lucru în laborator, la cum era sigură că-i va displăcea această profesie şi la cum însă, la nicio săptămână, a descoperit că minuţiozitatea pe care o cerea cercetarea, alături de bucuria descoperirii, era, surprinzător, ceva care o împlinea. Acum, ar face orice să se întoarcă la vechea ei slujbă, dar laboratorul, la fel ca magazinul părinţilor ei, a fost închis şi, dacă erai

evreu şi fără loc de muncă, germanii îţi găseau ei unul imediat. Părinţii ei lucrau acum la o cantină a nemţilor, iar sora ei, Mila, la un atelier de confecţii, unde erau trimise uniformele nemţilor de pe front, pentru a fi refăcute. Nu înţelege de ce a primit tocmai această însărcinare – crezuse, iniţial, că totul era o glumă şi chiar izbucnise în râs când reprezentantul conducerii oraşului îi înmânase un plic pe care scria *ferma de ridichi.* Ea nu are niciun pic de experienţă în recoltarea legumelor, dar asta nu pare să conteze. Nemţii sunt înfometaţi, iar sfecla e gata să iasă din pământ.

Se uită la mâinile ei şi abia şi le mai recunoaşte… îi sunt pătate într-o nuanţă de roz-închis, iar în fiecare cută a pielii s-a adunat ţărâna – sub unghiile ei, în pliurile fine ale pielii din jurul încheieturilor şi chiar în interiorul băşicilor rupte pe care le-a făcut în palmă. Hainele ei sunt aproape distruse. Nu îi pasă atât de mult de pantaloni (slavă Domnului că-i venise în minte să se îmbrace în pantaloni şi nu în fustă), însă îi era foarte dragă bluza ei din șifon, iar cu pantofii e altă poveste. S-a încălţat cu cea mai nouă pereche pe care o avea, pe care o cumpărase în timpul verii de la Fogelman’s. Odată frumoşi, maronii şi lucioşi, pantofii au acum vârfurile uzate şi abia dacă li se mai poate vedea modelul complicat din lateral. Este aproape tragic. Va trebui să stea ore bune, după ce îşi va fi terminat treaba, curăţând noroiul de pe ei cu un ac. Mâine se va îmbrăca în cele mai uzate haine pe care le are, decide ea, şi poate că va împrumuta câteva din lucrurile pe care fratele ei, Jakob, le-a lăsat acasă.

Se lasă puţin pe călcâie, îşi şterge transpiraţia de pe frunte cu dosul palmei şi-şi suflă, din nou, şuviţa rebelă din ochi. Se întreabă peste cât timp va putea şi ea să meargă să se tundă. Radom e sub ocupaţie de treizeci şi şase de zile. Evreilor Ie e acum interzis să meargă la coaforul unde obişnuia

ea să îşi aranjeze părul, ceea ce constituie o problemă, pentru că are, într-adevăr, nevoie să se tundă. Halina oftează. E numai prima zi la fermă şi deja s-a săturat. *Poc!*

Pare că ziua a început de prea multă vreme. Fusese ridicată în acea dimineaţă de către un ofiţer al Wehrmachtului, care purta o tunică verde, călcată perfect, o banderolă apretată, cu svastica pe braţul stâng şi o mustaţă atât de subţire, încât părea desenată deasupra buzei cu un creion negru.

— Actele, a fost primul cuvânt pe care i l-a adresat ofiţerul, privind-o cu nişte ochi ca de reptilă pe sub cozorocul caschetei (un „bună ziua“ ar fi fost prea bun pentru o evreică), înainte de a-i face semn cu degetul mare peste umăr: Urcă.

Ea se urcase prudentă în remorca unui camion şi îşi găsise un loc printre alţi opt muncitori.

În timp ce maşina trecea printre castanii ce mărgineau strada Warszawska – ea refuza să recunoască noua denumire dată de nemţi acestei străzi, *Poststrasse* – ea rămase cu fruntea în jos, de frică să nu fie recunoscută. Cât de jenant ar fi fost să fie văzută astfel de cineva din viaţa ei anterioară!

Totuşi, când camionul se oprise pentru câteva minute la colţul străzii Koscielna, chiar în faţa intrării magazinului de dulciuri Pomianowski, Halina ridicase privirea şi, spre groaza ei, o întâlnise pe cea a unei foste colege de şcoală. Sylvia îşi dorise foarte mult să devină prietena Halinei, iar după o vreme cele două erau nedespărţite. Îşi făcuseră temele împreună, se vizitaseră la sfârşit de săptămână. Halina chiar fusese acasă la Sylvia de Crăciun, ducându-i în dar o cutie de metal cu biscuiţii cu migdale, în formă de stea, preparaţi de mama ei. După absolvire, nu mai ţinuseră legătura, dar, din câte aflase Halina, Silvia era ajutor de asistentă la un spital din oraş. Toate acestea îi treceau prin minte în timp ce camionul lor staţiona. Pentru o clipă, Halina se

gândi să-i facă semn, dar Sylvia se uită în altă parte, prefăcându-se că nici măcar nu o cunoaşte. Sângele Halinei fiersese de furie şi de umilinţă şi îi veniseră în minte nişte cuvinte răutăcioase, pe care intenţiona să i le arunce în faţă Sylviei când aveau să se mai întâlnească.

Merseră mai mult de o oră cu camionul, peisajul urban dispărând în scurt timp, străzile pavate cu piatră cubică şi faţadele din cărămidă din secolul al XVII-lea fiind înlocuite de o combinaţie de livezi, pajişti şi drumuri noroioase, înguste, mărginite de pini şi de arini. Halina se calmase când ajunseră la fermă, dar o dureau îngrozitor muşchii şezutului de la atâtea hurducături pe drumurile acelea desfundate – lucru care o făcea să urască şi mai mult ziua aceea.

Au parcat în mijlocul pustiului – nu era nicio clădire primprejur, doar noroi şi tulpini peste tulpini care se iveau din pământ. Abia atunci şi-a dat seama că nu era vorba despre o slujbă de birou. Neamţul i-a aliniat pe evrei lângă camion şi le-a aruncat la picioare coşuri şi saci din pânză groasă.

— *Stämme*[16], spuse el, îndreptându-şi arătătorul către saci. *Rote Rüben,* adăugă el, lovind cu piciorul un coş.

Deşi ştia destulă germană cât să se descurce, „sfeclă" şi, „Tulpini" încă nu erau vocabularul ei, dar era uşor să-şi dea seama ce însemnau. Tulpinile în sac, rădăcinile în coş. După câteva secunde, ofiţerul înmână fiecărui evreu un cuţit bont, cu lamă lungă. Bărbatul îşi miji ochii atunci când Halina îl apucă pe al ei.

— *Fur die stämme*[17], zise el încruntat, rezemându-şi o mână pe mânerul uzat al pistolului pe care îl purta la şold, mustaţa lui, paralelă cu linia curbă a buzelor, luând forma unei gheare subţiri.

Are curaj, îşi spuse Halina, *dacă ne dă cuţite atât de lungi.*

Apoi, au început lucrul. *Loveşti, rupi, scuturi, îndesi. Loveşti, rupi, scuturi, îndesi.*

I-a trecut prin minte să-şi ascundă în buzunare vreo două sfecle, pe care să i le ducă mamei ei, acasă, dar s-a răzgândii, înainte ca mâncarea lor să fie raţionalizată – când dieta lor nu se limita, în mod jalnic, la pâine veche de o săptămână şi supă chioară de cartofi – mama ei dădea sfeclele prin râzătoare şi le amesteca cu hrean şi lămâie pentru a face *cwikla,* pe care o mâncau cu hering afumat şi cartofi fierţi. Halina începe să saliveze; au trecut săptămâni întregi de la ultima ei masă decentă, dar ştie că o sfeclă în plus la cină nu merită efortul de a fi prinsă furând.

Se aude un fluier şi ea ridică ochii. Vede camionul care a adus-o acolo la o sută şi ceva de metri distanţă, iar pe lângă acesta, un ofiţer care-şi flutură cascheta deasupra capului, poate chiar omul care a adus-o acolo de dimineaţă. De pe parcela ei, vede cum doi dintre ceilalţi muncitori se îndreaptă deja către camion. Când se ridică, muşchii ei încep să urle. Şi-a petrecut prea multe ore aplecată, cu trupul îndoit în unghi drept. Aruncă în coş cuţitul şi îşi agaţă toarta acestuia la încheietura cotului. Înfiorându-se, întinde mâna către sacul plin cu tulpini şi îşi trece funia care leagă gura acestuia pe celălalt umăr, apoi se îndreaptă şchiopătând spre camion.

Soarele a coborât după linia copacilor, colorând cerul în roz, de parcă ar fi pătat de sucul sfeclelor pe care le-a cules toată ziua. În curând, va avea nevoie de un palton mai călduros, îşi spune. Ofiţerul fluieră din nou, atenţionând-o să mărească pasul, iar Halina îl înjură printre dinţi. Coşul ei e foarte greu; cântăreşte vreo cincisprezece kilograme. Ea merge cât de repede îi permit încheieturile, întrebându-se dacă vreuna din sfeclele smulse de ea din pământ vor sfârşi la cantina unde lucrează părinţii ei de o săptămână.

— Nu e chiar atât de rău, spusese mama ei după prima lor zi de lucru, doar că e chinuitor să prepari o mâncare atât de bună când că nu o vei gusta niciodată.

Lângă camion, ofiţerul cu mustaţă aşteaptă cu palma întinsă.

— *Das Messer,* spune el.

Halina îi întinde cuţitul, apoi îşi pune sacul şi coşul în remorcă înainte să urce. Ceilalţi s-au aşezat deja, fiecare arătând la fel de jalnic ca ea. Este recuperat şi ultimul lucrător, apoi se înghesuie cu toţii în remorcă, pornind spre casă – cu sacii plini de sfeclă la picioare, prea obosiţi ca să vorbească.

— Mâine la aceeaşi oră, latră neamţul atunci când camionul opreşte în faţa casei de la numărul 14, pe strada Warszawska.

E aproape întuneric. Prin geamul deschis al cabinei, îi întinde Halinei actele, împreună cu o bucată mică de pâine mucegăită – compensaţia ei pentru ziua de lucru.

— *Danke*[18], spune Halina, luând bucata de pâine şi încercând să-şi mascheze sarcasmul cu un zâmbet, dar ofiţerul refuză să o privească şi camionul pleacă în viteză înainte ca vorbele să-i iasă de pe buze.

Pfui! şopteşte ea, întorcându-se şi îndreptându-se şchiopătând spre casă.

Înăuntru, Mila abia s-a întors de la fabrica de uniforme. O întâlneşte în holul casei, unde îşi atârnă paltonul în cuier. Felicia stă în picioare pe un covor persan, jucându-se cu o zornăitoare, fericită la auzul sunetului acesteia.

— Dumnezeule! exclamă Mila, surprinsă de aspectul Halinei. Ce te-au pus să faci?

— Am *lucrat la câmp*, spune Halina, sarcastică. M-am târât prin noroi toată ziua. Îţi vine să crezi?

— Tu la câmp? se miră Mila, abţinându-se să nu izbucnească în râs. De necrezut.

— Ştiu. A fost îngrozitor. Mă gândeam doar, spune Halina clătinându-se într-un picior lângă uşă în timp ce-şi scoate un pantof, strâmbându-se din cauza unei băşici proaspete, ce figură ar fi făcut Adam dacă m-ar fi văzut târându-mă în patru labe prin noroi, ca un animal! Cât ar mai fi râs! Acum, uită-te la pantofii mei! exclamă ea. Doamne, ce mizerie.

După ce s-a descălţat, Halina îşi studiază şosetele, minunând cat de mult pământ au adunat. Şi le scoate cu grijă, atentă să murdărească podeaua.

— Ce-i asta? întreabă ea, făcând semn către o fâşie lungă de material, drapată în jurul gâtului Milei.

— Oh! exclamă Mila, coborându-şi privirea spre piept. Am uitat ca o port. E ceva ce am confecţionat singură. Nici nu ştiu cum ai putea-o numi cred că ham. Femeia se întoarce şi arată cu degetul peste umăr, în josul spatelui, acolo unde fâşiile de material sunt încrucişate între omoplaţi. Pot să o duc pe Felicia în chestia asta, spune ea, întorcându-se din nou cu faţa şi indicând reţelele care-i atârnă de-a lungul trunchiului. Aşa, nu o vede nimeni pe drumul până la fabrică.

Mila o ia cu ea la muncă pe Felicia în fiecare zi, chiar dacă regulile interzic prezenţa copiilor în fabrică. Nicio persoană cu vârstă sub doisprezece ani nu are voie să intre în ateliere – este unul dintre multele decrete ale nemţilor, iar încălcarea Iui poate fi pedepsită cu moartea. Mila nu are cum să nu muncească toată lumea trebuie să muncească – şi nu are cum să o lase singură pe Felicia, care are doar un an, singură în apartament cât e ziua de lungă.

Halina admiră ingeniozitatea surorii sale, curajul ei. Se întreabă ce ar face dacă ar fi în locul ei – ar avea îndrăzneala să meargă la munca având cu ea, în mod ilegal, un prunc la sân. Mila s-a schimbat de când a plecat Selim. Halina își aminteşte des

cum, pe vremuri, când totul era bine, Mila găsea maternitatea chinuitoare. Acum, când viaţa a devenit grea, acest rol îi vine mai la îndemână. De parcă i s-ar fi trezit un instinct ascuns. Halina nu îşi mai face griji în legătură cu nopţile nedormite care ar putea-o destabiliza pe Mila.

— Feliciei îi place hamul?

— Nu pare să o deranjeze.

Halina se duce în picioarele goale până în bucătărie, în timp ce Mila pune masa. Chiar dacă nu mai mănâncă aşa cum o făceau pe vremuri, Nechuma insistă să folosească argintăria şi farfuriile din porţelan..

— Şi ce face Felicia în timp ce tu coşi toată ziua? întreabă Halina din bucătărie.

Slujba Milei la fabrică este de a cârpi uniformele aduse de pe frontul german.

— În cea mai mare parte a timpului, se joacă sub masa mea de lucru, răspunde Mila. Adoarme din când în când într-un coş cu resturi de material. A fost incredibil de răbdătoare până acum. Veselia s-a evaporat din vocea ei.

Aplecată deasupra chiuvetei în timp ce-şi spăla mâinile și braţele, Halina încearcă să şi-o imagineze pe nepoata ei de unsprezece luni jucându-se sub o masă ore în şir. Şi-ar dori să poată ajuta cumva.

— Tot nu ai veşti de la Selim? întreabă ea.

— Nu..

Apa răpăie în cuva metalică a chiuvetei, iar Halina tace pentru o clipă. Genek, Jakob şi Adam le-au trimis noile lor adrese din Lvov, pentru a păstra legătura. Ei le-au scris că nu l-au mai văzut pe Selim din ziua în care sovieticii preluaseră puterea. Halinei îi pare extrem de rău pentru sora ei. Probabil că-i este nespus de greu să nu ştie unde se află soţul ei şi daca e teafăr. Halina a încercat de câteva ori să o consoleze pe Mila, spunându-i că era mai bine să nu primească nicio veste, în loc să primească veşti proaste, dar chiar şi

ea ştie că absenţa lui Selim nu poate fi un semn bun.

În ultima sa scrisoare, Adam le confirmase ceea ce citiseră în ziarele *Tribune* şi *Radomer Leben* – radiourile fuseseră confiscate, aşa că ziarele rămăseseră unica lor sursă de informaţii. Lvov se predase, după cum le spusese Adam, iar armata poloneză se desfiinţase. Germanii părăsiseră oraşul, lăsând Lvovul sovieticilor. *Nu e îngrozitor*, descrisese el noul lor mod de viaţă sub cârmuire rusească. Era nevoie din plin de forţă de muncă. Chiar şi el îşi găsise o slujbă. Salariul era îngrozitor de mic, dar era o slujbă. Putea să-i găsească şi Halinei una, scrisese el. Avea şi alte veşti, îi mai spusese el, pe care voia să i le dea personal. Deasupra semnăturii, îi scrisese „Cu dragoste" şi adăugase un post-scriptum: „Cred că ar trebui să vii în Lvov".

În ciuda spaimei de a trăi sub ocupaţie sovietică, ideea de a se muta în Lvov o înfioară pe Halina. Îi este foarte dor de Adam, de firea lui calmă şi liniştitoare, de atingerea lui blândă şi încrezătoare, atingere care a făcut-o să înţeleagă că tinerii pe care i-a întâlnit înainte de a-l cunoaşte erau doar nişte băieţi în comparaţie cu el, care e un adevărat bărbat. Ar face orice să fie din nou alături de el şi se întreabă dacă veştile pe care el vrea să i le dea nu sunt de fapt o cerere în căsătorie. Ea are douăzeci şi doi de ani, iar el treizeci şi doi. Sunt împreună de o vreme, iar căsătoria ar fi următorul pas logic. Se gândeşte des la asta şi emoţiile o copleşesc atunci când îşi dă seama că, pentru a fi cu Adam, trebuie să părăsească Radomul. Oricum ar pune problema, nu i se pare corect să îşi părăsească părinţii. Jakob şi Genek trăiesc în Lvov, aşa că nu ar avea cine să se îngrijească de ei dacă ar pleca şi ea. Mila trebuie să se ocupe de Felicia, iar Addy este încă blocat în Franţa – în ultima sa scrisoare spunea că a primit ordinul de încorporare, aşa că în noiembrie se va înrola. Ea

este, deci, singura care a mai rămas. Şi, chiar dacă ar găsi argumentele necesare pentru a merge la Lvov, pentru o scurtă perioadă, având toate intenţiile de a reveni, călătoria în sine este imposibilă. Cel mai recent decret al germanilor i-a răpit dreptul de a-şi părăsi locuinţa sau de a lua trenul fără un permis special. Deocamdată, nu are de ales. Trebuie să rămână unde este.

Uşa apartamentului se deschide, iar vocea lui Sol răsună atunci când îşi strigă nepoata:

— Unde e piersicuţa mea?

Felicia rânjeşte şi se ridică anevoios în picioare, înaintând șovăielnic dinspre living, cu braţele întinse în faţă, ca nişte mici magneţi care o atrag în braţele *dziadek*[19]-ului ei. Halina şi Mila o urmează. Felicia râde când Sol o ridică şi mârâie în joacă, prefăcându-se că o muşcă de umăr, până ce fetiţa scoate un chiot de bucurie. Nechuma se iveşte în spatele lui, iar Halina şi Mila își întâmpină părinţii, sărutându-i.

— Oh, Doamne, oftează Nechuma, uitându-se uimită la hainele Halinei. Ce s-a întâmplat?

— Am fost la munca câmpului. M-ai mai văzut vreodată în halul ăsta?

Nechuma îşi studiază mezina, clătinând din cap.

— Nu.

— Şi voi? Cum a fost la cantină? întreabă Halina, ajutând-o pe mama ei să-şi dezbrace paltonul.

Nechuma ridică degetul mare, înfăşurat într-un pansament plin de sânge.

— Cu excepţia acestui accident, a fost în regulă.

— Mamă!

Halina apucă cu grijă mâna mamei ei pentru a o studia mai bine.

— Sunt bine. Dacă ne-ar da nişte cuţite mai bune, nu m-aş tăia atât de des. Dar ştii ce? Un pic de sânge în *kartoflanka*[20] lor nu va omorî pe nimeni.

Ea îi face din ochi Milei, încântată de secretul ei.

Halina clatină din cap.

— Ar trebui să fii mai atentă.

Nechuma îşi retrage mâna şi ignoră comentariul fiicei sale.

— V-am adus nişte bunătăţi, spune ea, scoţând de sub bluză batistă plină cu coji de cartofi. Doar câteva coji, spune ea când vede că sprâncenele Halinei se ridică în sus. Le-am tăiat groase. Uitaţi-vă, avem aproape o jumătate de cartof aici.

Halina o priveşte cu reproş.

— Le-ai furat? De la cantină?

— Nu trebuie să-ţi faci atâtea griji. Nu m-a văzut nimeni.

— Dar dacă te vedeau?

Vocea Halinei e aspră. Probabil prea aspră, realizează ea. Nu-i stă în fire să-i vorbească astfel mamei ei, și ştie că ar trebui să-i ceară scuze, dar nu o face. Una este ca Mila să o ia pe ascuns pe Felicia la muncă nu are de ales – şi cu totul altceva ca mama ei să fure de la germani şi apoi să se poarte ca şi cum asta nu ar conta. Preţ de câteva secunde în încăpere se face linişte. Halina, Mila şi părinţii lor se uită unii la ceilalţi, ochii lor formând un careu. În cele din urmă, Mila deschide gura.

— E în regulă, Halina, aveam mare nevoie de aşa ceva. Felicia e numai piele şi os, uită-te la ea. Îţi mulţumesc, mamă. Hai să facem o supă.

Capitolul 9

Jakob şi Bella

Lvov, fosta Polonie 24 octombrie 1939

Bella păşeşte cu grijă, atentă să nu calce pe tocurile Annei. Surorile înaintează încet, cu prudenţă, vorbind în şoaptă. E nouă seara şi străzile sunt pustii. La Lvov nu este interdicţie, la fel ca în Radom, dar curentul e oprit şi aici, iar dacă lămpile de pe stradă sunt stinse, e aproape imposibil să vadă ceva.

— Nu pot să cred că nu am adus o lanternă, şopteşte Bella.

— Am făcut astăzi drumul ăsta, ceva mai devreme, spune Anna. Stai aproape de mine, ştiu unde merg.

Bella zâmbeşte. Felul în care se strecoară acum, în lumina albastră a lunii, îi aminteşte de vremea în care ea şi Jakob ieşeau pe furiş din apartamentele lor la două dimineaţa pentru a face dragoste în parc, sub castani.

— E chiar aici, şopteşte Anna.

Femeile urcă o scară cu doar câteva trepte, intrând în casă printr-o uşă laterală. Înăuntru e chiar mai întuneric decât afară.

— Stai aici o clipă până aprind un chibrit, spune Anna, căutând prin geantă.

— Am înţeles, doamnă, răspunde Bella, chicotind.

Încă din copilărie, *ea* a fost cea care a făcut-o pe şefa cu Anna, nu invers. Fiind cea mai mică dintre cele trei surori, Anna este răsfăţata familiei. Dar Bella ştie că dincolo de acel chip drăgălaş şi

liniştit, sora ei e de o inteligenţă rară, fiind capabilă de orice îşi pune în minte.

În ciuda faptului că e cu doi ani mai mică, Anna a fost prima care s-a măritat. Ea şi soţul ei, Daniel, locuiesc în Lvov, pe aceeaşi stradă cu Bella şi Jakob… o circumstanţă care a reuşit să aline suferinţa Bellei la gândul că-şi lăsase părinţii în urmă. Surorile se văd des şi vorbesc frecvent despre faptul că trebuie să-şi convingă părinţii să se mute în Lvov. Totuşi, în scrisorile ei, Gustava insistă că ea şi Henry se descurcă singuri în Radom. *Cabinetul de stomatologie al tatălui vostru aduce încă un venit,* scrisese ea în ultima scrisoare. *El îi tratează pe germani. Nu are sens să ne mutăm, cel puţin nu acum. Promiteţi doar că ne veţi vizita când veţi putea şi că ne veţi scrie cât mai des.*

— Cum Dumnezeului ai găsit acest loc? întreabă Bella.

Nu i se spusese nicio adresă; Anna o rugase doar să o urmeze. Merseseră şerpuit pe atâtea alei lăturalnice şi înguste, încât îşi pierduse simţul orientării.

— Adam l-a găsit, îi explică Anna, încercând de mai multe ori să aprindă un chibrit, care nu face însă nicio scânteie. Prin relaţiile sale cu Rezistenţa, adaugă ea. Se pare că au mai folosit locul ăsta şi cu alte ocazii, este un loc sigur. E abandonat, aşa că nu vom avea parte de musafiri neaşteptaţi. În cele din urmă, un chibrit se aprinde, ca un mic halou luminos, emanând un miros înţepător de sulf. Adam mi-a spus că o să lase o lumânare lângă robinet, bombăne ea în timp ce înaintează spre chiuvetă cu chibritul aprins în mână, protejându-i flacăra. Tot Adam a găsit şi rabinul, iar acesta, Bella ştie, nu a fost un lucru uşor. După căderea oraşului Lvov, ruşii le retrăseseră drepturile rabinilor. Cei care nu reuşiseră să îşi găsească altceva de lucru se ascunseseră. Adam spunea că Yoffe era singurul rabin pe care îl găsise şi care nu

se temea să oficieze o cununie, cu singura condiţie ca aceasta să aibă loc în secret.

La lumina palidă a chibritului, camera începe să prindă contur. Bella se uită în jur, la umbra unui ibric pentru ceai, care stă pe aragaz, şi la bolul cu linguri din lemn de pe bufet. O perdea închisă la culoare acoperă fereastra de deasupra chiuvetei. Se pare că cine locuise acolo plecase în grabă.

— E incredibil de drăguţ din partea lui Adam să facă asta pentru noi, spune Bella – mai mult pentru sine decât pentru sora ei.

L-a cunoscut pe Adam cu un an în urmă, pe când acesta închinase o cameră în apartamentul din Radom al familiei Kurc, la scurt timp după ce acesta începuse să se vadă cu Halina. ÎI cunoştea mai mult ca fiind iubitul Halinei, liniştit, stăpân pe sine şi mai degrabă tăcut, însă, de când sosise în Lvov, Adam o surprinsese pe Bella prin calmul, siguranţa lui şi abilitatea sa de a orchestra imposibilul: confecţionând manual cărţi de identitate false pentru întreaga familie. Din câte ştiu ruşii, Adam lucrează la o livadă din afara oraşului, unde recoltează mere, dar pe ascuns, a aflat Bella abia de curând, Adam a devenit un falsificator foarte apreciat. Sute de evrei au acum în buzunare una din cărţile de identitate realizate de el. Adam le confecţionează cu atâta meticulozitate, încât nici Bella nu-şi poate da seama că sunt false.

L-a întrebat odată cum de le face să pară atât de reale.

— Dar *sunt* reale, a răspuns el. Ştampilele, cel puţin.

Spre surprinderea Bellei, i-a explicat cum se gândise să înlăture ştampilele guvernamentale oficiale de pe cărţile de identitate existente cu un ou fiert, curăţat de coajă.

— Copiez ştampila oficială cât timp oul este încă fierbinte, spusese Adam, apoi rulez oul cu

ştampila pe noua carte de identitate. Nu mă întreba cum ştiu doar că funcţionează.

— Aha, am găsit-o!

Chibritul Annei se stinge chiar în momentul în care găseşte lumânarea. Mai aprinde un chibrit şi-l apropie de fitilul lumânării.

Bella îşi dă jos paltonul şi-l lasă pe spătarul unui scaun.

— E frig aici, şopteşte Anna. Îmi pare rău.

Cu lumânarea aprinsă în mână, ea se duce lângă Bella.

— E în regulă, spune Bella, suprimându-şi un fior. Jakob a ajuns deja aici? Dar ceilalţi? Genek? Herta? E foarte linişte.

— Sunt cu toţii aici. Cred că s-au adunat în foaier.

— Deci, nu mă voi căsători în bucătărie? întreabă Bella, chicotind, apoi oftează, realizând că, deşi şi-a spus că s-ar căsători cu Jakob oriunde, ideea de a se cununa cu el aici, în casa fantomatică şi întunecată a unei familii pe care nu o va cunoaşte vreodată, începe să-i dea fiori.

— Te rog. Eşti prea elegantă pentru o nuntă în bucătărie.

— E ciudat, nu as fi crezut că voi avea emoţii, zâmbeşte Bella.

— E ziua nuntii tale. E normal să ai emoţii!

— Aş fi vrut ca mama şi tata să fie aici, spune Bella, cu ochii plini de lacrimi, căzând pe gânduri.

Ea şi Jakob discutaseră de multe ori despre asta – dacă nu ar fi fost mai bine să aştepte sfârşitul războiului pentru a se căsători în Radom, în cadrul unei ceremonii tradiţionale alături de familiile lor.

Dar nu se ştia când avea să se termine războiul. Aşteptaseră destul – deciseseră ei în cele din urmă.

Familiile Tatar şi Kurc le dăduseră binecuvântarea încă din Radom. Practic îi imploraseră pe Bella şi pe Jakob să se cunune. Totuşi, Bella detestă faptul că părinţii ei nu pot fi cu ea – şi, deşi se simte foarte fericită alături de

Jakob, urăşte faptul că se simte vinovată pentru asta. E normal să sărbătorească – se întreabă ea în timp ce ţara ei e în război? În timp ce părinţii ei sunt singuri în Radom – părinţii ei, care i-au dat întotdeauna atât de mult, chiar dacă aveau foarte puţin? Bella îşi aminteşte ziua în care, ajunsă acasă, împreună cu Anna, de la şcoală, îl găsiseră pe tatăl lor în sufragerie, cu un căţel lăţos la picioarele sale. Căţelul era un dar, le spusese tatăl lor, din partea unui pacient sărac care nu avusese bani să plătească o extracţie. Bella şi Anna, care îşi doriseră un câine încă din fragedă copilărie, chiuiseră de bucurie şi îşi îmbrăţişaseră entuziasmate tatăl. Acesta le cuprinsese pe amândouă, râzând în timp ce căţelul îi apuca jucăuş de glezne.

Bella şi-i imaginează pe părinţii ei ascunzându-se în apartamentul cufundat în întuneric, prea înfricoşaţi ca să se aventureze afară.

— Ştiu, îi spune Ana, strângându-i mâna. Şi eu aş fi vrut să fie aici. Dar ei îşi doresc foarte mult să te căsătoreşti. Nu trebuie să-ţi faci griji pentru ei. Nu în seara asta.

Bella încuviinţează.

— Da, dar e cu totul altfel faţă de ceea ce mi-am imaginat, şopteşte ea.

— Ştiu, spune Anna cu blândeţe.

În adolescenţă, Bella şi Anna stăteau în pat şi vorbeau ore întregi, născocind tot felul de poveşti despre ziua în care vor fi mirese. La vremea aceea, Bella şi-o imagina perfect: buchetul parfumat de trandafiri albi pe care avea să i-l pregătească mama ei; zâmbetul de pe chipul tatălui ei în timp ce-i ridica vălul ca să o sărute pe frunte, sub *chuppah*; Jakob, punându-i emoţionat inelul pe deget simbolul dragostei lor, pe care ea avea să-l poarte pentru tot restul zilelor. Dacă nunta ei ar fi avut loc în Radom, ar fi fost modestă, ştie asta. Ar fi fost simplă. Frumoasă. Dar ceremonia *nu* ar fi fost secretă şi nici nu ar fi avut loc într-o casă

abandonată, friguroasă şi fără lumină, aflată la 500 de kilometri de părinţii ei. Totuşi, îşi spune Bella, ea a decis să vină la Lvov. Ea şi Jakob hotărâseră să se căsătorească acolo. Sora ei are dreptate – părinţii îşi doriseră asta de ani de zile. Trebuie să se concentreze pe ceea ce are, nu pe ce-i lipseşte – mai ales în seara asta.

— Nimeni nu ar fi putut prevedea asta, adaugă Anna. Dar gândeşte-te – următoarea dată când îi vei vedea pe mama şi pe tata, vei fi o femeie măritată! Într-un fel, pare greu de crezut, nu-i aşa?

Bella zâmbeşte, stăpânindu-şi lacrimile.

— Este, într-un fel, şopteşte ea, gândindu-se la scrisoarea tatălui ei, care sosise cu două zile în urmă.

Henry îi scria cât de bucuroşi erau el şi Gustava de când aflaseră de intenţia ei de a se căsători. *Te iubim foarte mult, dragă Bella, şi pe Jakob la fel. E un băiat bun, dintr-o familie onorabilă. Vom sărbători cu toţii acest eveniment când vom fi din nou împreună.* În loc să-i arate imediat scrisoarea lui Jakob, Bella preferase să o ascundă sub perna ei, gândindu-se să i-o arate mai târziu în seara aceea, când aveau să se întoarcă în apartamentul lor ca soţ şi soţie.

Bella îşi îndreaptă umerii şi îşi plimbă degetele peste corsajul din dantelă al rochiei.

— Sunt foarte fericită că mi se potriveşte, spune ea. E la fel de frumoasă precum mi-o aminteam.

Când Anna se logodise cu Daniel, mama lor, ştiind că nu îşi permitea o rochie de firmă, hotărâse să o facă ea însăşi, împreună cu fetele, căutaseră în paginile revistelor *McCall şi Harper's Bazaar* modelele care le plăceau. Când Anna îşi alesese, în cele din urmă, rochia preferată – inspirată de o fotografie de la nunta Barbarei Stanwyck – femeile din familia Tatar petrecuseră o după-amiază întreagă la magazinul de ţesături al Nechumei, cercetând diferite materiale stambă, satin şi dantelă, minunându-se cât de fine erau fiecare

atunci când le frecau între degete. Nechuma le dăduse materialele pe care le selectaseră într-un sfârşit la preţ de furnizor, iar Gustavei îi luase aproape o lună întreagă să termine rochia – decolteu în V, corsaj din dantelă, mâneci model Gibson, lungi şi încreţite, năsturei mici de-a lungul spatelui, o fustă în formă de clopot, care ajungea în podea, şi o centură foarte lată din satin alb. Încântată, Anna declarase că rochia este o capodoperă. În secret, Bella sperase să o poarte într-o bună zi.

— Sunt fericită că am adus rochia, îi spune Anna. Am fost pe punctul de a o lăsa la mama, dar nu m-am îndurat să mă despart de ea. Oh, Bella! exclamă Anna, făcând un pas în spate ca să poată admira – eşti atât de frumoasă! Vino, o îndeamnă ea, înainte să încep să plâng. Eşti gata?

— Aproape.

Bella scoate un tub metalic din buzunarul paltonului. Scoate capacul, roteşte partea de jos a tubului şi aplică atentă pe buze puţin ruj Piper Roşu, dorindu-şi să fi avut o oglindă.

— Mă bucur că ai adus şi rujul, spune ea, frecându-şi buzele înainte să-şi strecoare tubul metalic înapoi în buzunar. Zâmbetul ei, chiar şi în întuneric, este un arc perfect şi strălucitor al lui Cupidon. Îţi mulţumesc că-l împarţi cu mine, adaugă ea.

Armata avea nevoie de petrol şi ulei de ricin, ingredientele de bază ale rujului, aşa că, acum că acesta fusese retras de pe piaţă, cele mai multe dintre femeile pe care le ştia Bella se agăţaseră cu sălbăticie de ceea ce mai rămăsese din proviziile lor de machiaje, precum nişte fetiţe care nu puteau renunţa la păpuşile lor preferate.

— Nu ai pentru ce, spune Anna. Deci, *gotowa*[211]*?*

— Gata.

Cu lumânarea încă aprinsă în mână, Anna îşi conduce sora spre uşă şi împreună trec pragul.

Foaierul e luminat slab de două lumânări mici, aşezate pe balustradele scărilor. La început, Bella nu vede decât silueta lui Jakob – trupul lui slab, panta lină a umerilor săi.

— O vom păstra pe aceasta pentru mai târziu, spune Anna, suflând în lumânare. Îi strânge mâna Bellei şi o sărută pe obraz. Te iubesc, îi spune ea, apoi se duce să-i salute pe ceilalţi.

Bella nu-i poate vedea încă, dar îi aude şoptind: *Och, jacna piękna*[22]*! Minunată!*

Lângă mire se zăreşte o a doua persoană, nemişcată. La lumina lumânării, nu i se vede decât barba lungă şi argintie. *Probabil e rabinul,* îşi spune Bella. Femeia păşeşte în lumina arămie răspândită de flăcările tremurătoare ale lumânărilor şi îl ia pe Jakob de braţ. Acum, nu mai are emoţii şi nici nu-i mai este frig. Pur şi simplu pluteşte.

Ochii lui Jakob sunt umezi când îi întâlneşte pe ai ei. Încălţată cu pantofii albi ai surorii ei, ea este aproape la fel de înaltă ca el. Bărbatul o sărută pe obraz.

— Bună, frumoaso, îi spune el zâmbind.

— Bună, răspunde Bella, întorcându-i zâmbetul.

Unul dintre privitori chicoteşte.

Rabinul întinde o mână. Chipul lui e o reţea încurcată de riduri. Probabil că are vreo optzeci de ani, presupune Bella.

— Eu sunt rabinul Yoffe, rosteşte bătrânul cu o voce gravă care seamănă cu înfăţişarea sa impunătoare.

— Încântată, spune Bella, luându-i mâna şi lăsând bărbia în piept. Degetele rabinului par fragile şi osoase între degetele ei, ca un mănunchi de crenguţe. Vă mulţumesc pentru acest efort, îi spune ea, ştiind ce risc şi-a asumat bătrânul pentru a fi acolo.

Yoffe îşi drege glasul.

— Ei bine, putem începe?

Jakob şi Bella încuviinţează.

— *Yacub,* începe Yoffe, repetă după mine.

Jakob se străduieşte să repete corect cuvintele lui Yoffe, dar e greu – pe de o parte, pentru că ebraica lui e rudimentară, dar în principal pentru că e prea năucit de viitoarea lui soţie pentru a mai putea reţine vreun cuvânt mai mult de câteva secunde. În rochia aceea, este superbă, dar nu acesta este motivul. Pielea Bellei e mai fină ca oricând, ochii ei sunt foarte strălucitori, iar zâmbetul, chiar şi în penumbră, este un arc perfect. Ascunsă în blânda strălucire aurie răspândită de flacăra lumânării, ea pare angelică pe fundalul de abanos al casei abandonate. Jakob nu îşi poate lua ochii de la ea. Aşa că se poticneşte, gândindu-se mai mult la viitoarea sa soţie decât la cuvintele pe care trebuie să le spună, încercând să reţină fiecare contur, dorindu-şi să poată face o fotografie, pe care să i-o arate Bellei mai târziu, a momentului în care ea e atât de frumoasă.

Yoffe scoate o batistă din buzunarul de la piept şi o pune pe capul Bellei.

— Mergi de şapte ori – o instruieşte el, desenând un cerc imaginar pe podea cu indexul său – în jurul lui *Yacub.*

Bella se desprinde de Jakob şi se supune, tocurile ei răsunând înfundat pe scândurile din podea în timp ce păşeşte în cerc, făcând o rotaţie, apoi două. De fiecare dată când ajunge în faţa lui, Jakob îi şopteşte:

— Eşti superbă.

De fiecare dată, Bella roşeşte. Când femeia se întoarce lângă Jakob, Yoffe rosteşte o scurtă rugăciune şi se caută din nou în buzunar. De această dată, scoate un şervet îndoit, din pânză. Despătureşte şervetul, scoţând la iveală un bec mic.

— Nu vă faceţi griji, nu mai funcţionează, spune el, învelind becul în şervet şi aplecându-se uşor pentru a-l aşeza pe podea.

Se aude ceva trosnind, iar Bella se întreabă dacă a fost duşumeaua sau coloana lui Moshe.

— Cu această fericită ocazie, rosteşte Yoffe după ce se ridică, nu ar trebui să uităm cât de fragilă este, de fapt, viaţa omului. Spargerea sticlei este un simbol al distrugerii templului lui Solomon şi al scurtei vieţi omeneşti pe pământ.

El îi face semn lui Jakob, indicând podeaua. Bărbatul pune uşor piciorul pe şervet, rezistând impulsului de a strivi cu putere becul, de teamă ca zgomotul să nu fie auzit.

— *Mazel tov!* strigă uşurel ceilalţi din întuneric, de asemenea străduindu-se să vorbească încet.

Jakob ia mâinile Bellei în ale lui, împletindu-şi degetele cu ale ei.

— Înainte de a termina, continuă Yoffe, uitându-se de la Jakob la Bella, aş vrea să spun că până şi în întuneric pot vedea dragostea voastră. Aveţi sufletul plin de dragoste, iar în ochii voştri îi văd strălucirea.

Rabinul face o pauză, iar Jakob o strânge de mână pe Bella. Yoffee zâmbeşte, dezvăluind doi dinţi lipsă, apoi începe să intoneze o binecuvântare finală: *Binecuvântat să fii, Doamne, Dumnezeul nostru, Împărat al lumii, tu care ai creat bucuria şi sărbătoarea, pe mire şi pe mireasă, petrecerile, veselia, plăcerile şi încântările vieţii, dragostea şi iubirea de frate, pacea şi prietenia.*

Ceilalţi cântă şi ei, aplaudând încetişor atunci când Jakob şi Bella îşi pecetluiesc uniunea cu un sărut.

— Soţia mea, rosteşte Jakob, ochii lui căutându-i pe ai Bellei.

Cuvântul e nou şi minunat pe buzele lui. Jakob îi mai fură Bellei un sărut.

— Soţul meu.

Mână în mână, cei doi se întorc spre oaspeţii lor, care înaintează din întunericul foaierului spre tinerii proaspăt căsătoriţi pentru a-i îmbrăţişa.

Câteva minute mai târziu, grupul se adună în jurul unei cine improvizate din alimentele pe care oaspeţii le-au adus ascunse pe sub paltoane. Nimic pretenţios, dar, cu toate acestea, nişte delicatese: burgeri din carne de cal, cartofi fierţi şi bere de casă.

Genek bate cu furculiţa într-un pahar împrumutat şi îşi drege glasul:

— Pentru doamna şi domnul Kurc! *Mazel tov!*

— *Mazel tov!* spun ceilalţi în cor.

— Şi când te gândeşti că le-a luat doar nouă ani! adaugă Genek, zâmbind. Lângă el, Herta râde şi ea. Pentru fratele meu mai mic şi pentru fermecătoarea lui soţie, pe care am adorat-o cu toţii din prima zi în care am văzut-o! Fie ca dragostea voastră să nu se sfârşească niciodată! *L'chaim*[23]!

— *L'chaim!* repetă cu toţii.

Jakob ridică paharul, zâmbindu-i lui Genek şi dorindu-şi, ca de atâtea alte ori, să o fi cerut mai demult pe Bella de nevastă. Dacă i-ar fi cerut mâna cu un an în urmă, ar fi făcut nunta aşa cum se cuvenea… alături de părinţii, fraţii, mătuşile şi unchii lor. Ar fi dansat pe muzica lui Poplawski, ar fi băut din cupe şi s-ar fi îndopat cu turtă dulce. Noaptea, fără îndoială, s-ar fi încheiat cu Addy, Halina şi Mila cântând la pian şi delectându-i pe toţi cu o piesă jazz sau cu o nocturnă de Chopin. Se uită spre Bella. Stabiliseră că era bine să procedeze aşa, să se căsătorească la Lvov, şi chiar dacă ea nu spusese nimic, el ştie că Bella simte acelaşi regret pentru nunta pe care o visaseră. Nunta pe care Bella ar fi meritat-o.

Nu mai contează acum, îşi spune Jakob, încercând să alunge acest familiar sentiment de regret.

În jurul mesei, paharele sunt ciocnite, fundurile lor cilindrice strălucind în lumina lumânărilor în timp ce fiecare îşi soarbe berea. Bella începe să tuşească şi îşi acoperă gura, cu sprâncenele

ridicate. Au trecut luni de zile de când nu a mai băut alcool, iar berea e tare.

— E bună! spune Genek zâmbind. Gropiţele îi sapă nişte paranteze în obraji. Ne vom îmbăta cu toţii în cel mai scurt timp.

— Eu cred că m-am îmbătat deja! strigă Anna din celălalt capăt al mesei.

În timp ce mesenii râd în hohote, Jakob se întoarce către mireasa Iui şi, pe sub masă, îi pune mâna pe genunchi.

— Inelul te aşteaptă în Radom, îi şopteşte el. Îmi pare rău că nu ţi l-am dat mai devreme. Am aşteptat momentul perfect.

Bella clatină din cap.

— Te rog, spune ea. Nu am nevoie de un inel.

— Ştiu că asta nu e…

— Şşş, Jakob, şopteşte Bella. Ştiu ce vrei să spui.

— Mă voi revanşa, iubita mea. Promit.

— Nu. Bella zâmbeşte. Sincer, e perfect.

Inima lui e plină de bucurie. Jakob se aplecă spre ea, buzele lui atingându-i urechea.

— Nu e cum mi-am imaginat, dar vreau să ştii că nu am fost niciodată mai fericit ca acum, şopteşte el.

Bella roşeşte din nou.

— Nici eu, mărturiseşte ea.

Capitolul 10

Nechuma

Radom, Polonia ocupată de germani
27 octombrie 1939

Nechuma a aşezat bunurile familiei în rânduri ordonate pe masa din sufragerie. Le inventariază împreună cu Mila.

— Ar trebui să luăm cât de multe putem, spune Mila.

— Da, încuviinţează Nechuma. Şi poate că am să las ceva în grija Lilianei.

Băieţii Nechumei au crescut jucând *kapela* în curtea clădirii împreună cu micuţii Lilianei; familiile Kurc şi Sobczaks sunt apropiate.

— Nu-mi vine să cred că plecăm, şopteşte Mila.

Nimeni nu a rostit încă aceste cuvinte – cel puţin, nu cu voce tare. Nechuma cuprinde în palme ornamentele din mahon ale spătarului unui scaun.

— Nici mie nu-mi vine să cred, spune ea, clătinând din cap. Doi soldaţi ai Wehrmachtului bătuseră la uşa lor la prima oră a dimineţii, comunicându-le veştile.

— Până la sfârşitul zilei, trebuie să vă împachetaţi bunurile personale şi să părăsiţi apartamentul, li se adresase răstit unul dintre ofiţeri, întinzându-i o hârtie ştampilată lui Sol, pe care era trecută noua lor adresă. Vă veţi întoarce mâine la lucru, adăugase ofiţerul.

Nechuma îl privise încruntată pe bărbatul de lângă soţul ei, iar acesta o privise la fel, măsurând-o din cap până-n picioare cu buzele strânse şi nasul încreţit, de parcă tocmai înghiţise ceva dezgustător.

— Mobila rămâne aici, spusese el înainte de a pleca.

Nechuma rostise o mulţime de blesteme şi injurii, fluturându-şi pumnul în aer odată ce închisese uşa, apoi, temându-se să nu cedeze psihic, dăduse fuga în bucătărie ca să-şi pună după gât un prosop îmbibat în apă rece.

Vizita soldatului nu fusese o surpriză, desigur. Nechuma ştia că era doar o chestiune de timp până ce naziştii aveau să le bată la uşă. Era surplus de nemţi în Radom; aveau nevoie de case, apartamentul cu cinci dormitoare al familiei Kurc era spaţios, iar strada din Radom pe care locuiau era foarte căutată. Când alte două familii de evrei fuseseră evacuate cu o săptămână în urmă, Nechuma şi Sol începuseră să se pregătească. Număraseră şi lustruiseră argintăria, ascunseseră câteva cupoane de material în spatele unui perete fals din sufragerie şi chiar contactaseră comitetul responsabil pentru alocarea unei noi locuinţe evreilor evacuaţi, solicitând un spaţiu curat şi destul de spaţios pentru toţi, inclusiv pentru Halina, Mila şi Felicia. Totuşi, nimic nu o putea pregăti cu adevărat pe Nechuma pentru cum avea să se simtă părăsindu-şi casa de la numărul 14 din strada Warszawska, în care trăise peste treizeci de ani.

— Hai să împachetăm repede şi să terminăm odată cu asta, rosti ea odată ce-şi recăpătă calmul.

Nechuma şi Mila îşi petrecuseră dimineaţa aranjându-şi cele mai preţioase bunuri în teancuri, în timp ce Sol şi Halina făcură drumuri înainte şi înapoi până la apartamentul cu două dormitoare care le fusese alocat pe strada Lubelski, în partea veche a oraşului, cărând oale din cupru, veioze, covorul persan, un îndrăgit tablou în ulei pe pânză pe care-l cumpăraseră cu ani în urmă de la Paris, un sac plin cu lenjerie de pat, o trusă de cusut şi recipiente din metal pentru condimente. Neştiind cât timp aveau până la întoarcerea acasă, ei

umpluseră mai multe valize cu haine pentru toate anotimpurile.

La prânz, Sol hotărî că noul apartament era aproape plin.

— Odată ce vom lua lucrurile de valoare, nu vom mai avea loc pentru multe altele, zise el, iar inima Nechumei se strânse.

Ştia că trebuia să renunţe la măsuţa ei de scris, la cadă şi la pian, precum şi la canapeaua pe care o tapiţase cu brocart franţuzesc şi la tăblia de pat din alamă pe care Sol i-o făcuse cadou la aniversarea a zece ani de căsnicie. La dulăpiorul chinezesc cu oglindă care aparţinuse străbunicii sale, la jardiniera din fier forjat de pe balcon, în care punea, în fiecare primăvară, brânduşe şi muşcate. Avea să le simtă lipsa. Sau cum puteau lăsa în urmă portretul lui Gerszon, tatăl lui Sol, care atârna pe peretele livingului? Feţele de masă indigo şi statuetele din fildeş pe care le colecţionase de-a lungul anilor în călătoriile ei? Bolul din cristal în care aşezase struguri din sticlă, care stătea pe pervaz pentru a prinde razele dimineţii?

După-amiaza trecuse pe nesimţite, Nechuma rătăcind prin apartament şi plimbându-şi degetele peste cotoarele cărţilor ei preferate, alegând de prin cutii desene vechi sau teme de-ale copiilor ei pe care le păstrase de când erau şcolari. Chiar dacă nu le-ar fi folosit la nimic în noul lor apartament, acestea erau lucrurile care contau cu adevărat pentru ei, realiză Nechuma, întorcându-le pe toate părţile. Acestea erau obiectele care-i defineau. În cele din urmă, îşi permise să umple o valiză cu suvenire de care pur şi simplu nu putea să se despartă: o colecţie cu valsurile lui Chopin pentru *pianoforte,* un teanc cu poze de familie, o carte cu poeziile lui Peretz. Împachetă o partitură pe care Addy o învăţase la cinci ani, un cântec de leagăn compus de Brahms, pe marginea căreia profesorul de pian scrisese: *Foarte bine, Addy, ţine-o tot aşa.*

O ramă placată cu aur, cu anul 1911, în care a aşezat o fotografie a Milei, cheală şi cu ochii mari, de când avea vârsta Feliciei. Pantofiorii roşii din piele în care Genek, Addy şi Jakob făcuseră primii paşi. Clama de un roz-pal pe care Halina insistase să o poarte în fiecare zi, ani la rând. A pus cu grijă celelalte lucruri ale copiilor săi în nişte cutii pe care le-a împins până în fundul şifonierului, sperând să se întoarcă la ele cât mai curând.

Acum, aşezată la masa din sufragerie, Nechuma pune deoparte un bol şi un polonic din argint pentru familia Sobczak. Vor lua restul argintăriei cu ei, hotărăşte ea.

— Să începem cu porţelanurile.

Nechuma ia de pe masă o cană din porţelan aurit, plimbându-şi un deget peste delicaţii bujori roz pictaţi sub bordura aurie. Ea şi Mila împachetează fiecare ceaşcă şi farfuriuţă în şervete de masă, le depozitează într-o cutie, apoi trec la tacâmurile din argint – două seturi primite moştenire de la mama lui Sol si de la cea a Nechumei.

— M-am gândit să acopăr astea cu material şi să le cos pe o cămaşă, ca să pară nişte nasturi, spune Nechuma, indicând două monede din aur aflate lângă un teanc de bancnote… doar o mică parte din zloţii economisiţi, pe care au reuşit să o retragă de la bancă înainte să le fie îngheţat contul.

— Bună idee, spune Mila, apoi ridică de pe masă o oglindă de mână placată cu argint şi îşi studiază pentru câteva secunde imaginea, strâmbând din nas la vederea cearcănelor întunecate. Asta a fost a mamei tale, nu-i aşa? o întreabă ea pe Nechuma.

— Da.

Mila aşază cu grijă oglinda în cutie, împăturind deasupra ei câteva valuri de dantelă franţuzească și de mătase ivorie, adusă din Italia.

Nechuma pune bancnotele unele peste altele şi le rulează, împreună cu monedele din aur, într-un

şervet, apoi le strecoară în poşetă.

Acum, pe masă a mai rămas doar un săculeţ din catifea neagră.

— Ce-i aici? întreabă Mila, ridicându-l. E greu.

— Stai puţin, zice Nechuma zâmbind. O să-ţi arăt. Mila îi Înmânează Nechumei săculeţul şi aceasta dezleagă firul care-l ţine strâns. Deschide palma, spune ea, golind conţinutul săculeţului în palma Milei.

— Oh! exclamă Mila. Oh, Doamne!

Nechuma priveşte colierul care sclipeşte în palma fiicei ei.

— E un ametist. L-am cumpărat din Viena, acum câţiva ani. Nu ştiu, avea ceva… Nu am putut rezista.

Mila întoarce pe toate părţile piatra mov, iar aceasta strălucește în lumina candelabrului.

— E minunat, spune ea.

— Nu-i așa?

— De ce nu-l porţi niciodată? întreabă Mila, ridicându-l în dreptul gâtului, simţind greutatea pietrei şi a lanţului din aur care îi odihneşte pe clavicule.

— Nu ştiu. Mi se pare cam ostentativ. De fiecare dată când I-am purtat, am simţit că ies în evidenţă.

Nechuma îşi aminteşte cum, în ziua când a văzut colierul, i se înmuiaseră genunchii când se gândise că ar fi putut avea o asemenea bijuterie. Era în anul 1935, iar ea se afla la Viena la cumpărături. Văzuse colierul în vitrina unui bijutier, în drum spre gară. Îl probase şi, într-un moment unic de spontaneitate, hotărâse că va fi al ei, întrebându-se imediat după ce plecase din magazin dacă avea să regrete vreodată că îl cumpărase. Își spusese că a făcut o investiţie şi că, pe lângă asta, îl merita. De câţiva ani, magazinul familiei era prosper, iar copiii erau în sfârșit independenţi sau cu studiile aproape încheiate, gata să se descurce singuri. Cumpărase colierul la

un preţ exorbitant, era adevărat, dar îşi aminteşte că se gândise că era prima dată în viața ei când avea argumente în favoarea unei astfel de extravaganțe.

Nechuma sare ca arsă când aude o bătaie în uşă. A pierdui noţiunea timpului. Probabil că soldaţii Wehrmachtului s-au întors ca să se asigure că părăsesc apartamentul. Mila strecoară colierul înapoi în săculeţ, iar Nechuma îl îndeasă sub bluză, între sâni.

— Se vede? o întreabă ea pe Mila.

Aceasta scutură din cap.

— Stai aici. Să nu pierzi o clipă din ochi cutia asta, şopteşte Nechuma, punându-şi poşeta deasupra cutiei de valori de la picioarele lor. Mila încuviinţează.

Nechuma se întoarce şi îşi îndreaptă umerii, apoi trage adânc aer în piept şi se adună. Ajunsă la uşă, ridică uşor bărbia şi Ie spune soldaţilor Wehrmachtului, într-o germană rudimentară, că soţul şi fiica ei vor apărea dintr-un moment în altul pentru a o ajuta să care ultimele bagaje.

— Mai avem nevoie de cincisprezece minute, spune ea pe un ton glacial.

Unul dintre ofiţeri aruncă o privire la ceas.

— Cinci minute! *Schnell!* se răsteşte acesta.

Nechuma nu răspunde. Se întoarce de la uşă, împotrivindu-se impulsului de a scuipa pe cizmele lustruite ale ofiţerului. Cu degetele strânse în jurul cheii apartamentului, pe care nu e încă pregătită să o predea, Nechuma străbate pentru ultima dată casa, intrând grăbită în fiecare încăpere şi căutând din priviri vreun lucru pe care a uitat să-l împacheteze. Îşi forţează privirea să treacă peste obiectele pe care a decis mai devreme că nu-şi poate permite să le ia… dacă se va uita prea mult la ele, îşi dă ea seama, se va răzgândi şi va fi o adevărată tortură să le lase în urmă. În dormitorul ei, Nechuma ajustează soclul veiozei, astfel încât să fie în linie cu partea din faţă a măsuţei de

toaletă, şi netezeşte o cută pe care o face cearşaful întins pe pat. Împătureşte de mai multe ori un prosop din pânză aflat în baie. Trage apoi una din draperiile din camera lui Jakob, aranjând-o la fel ca pe cealaltă. Pune totul în ordine, de parcă ar aştepta vizita cuiva.

În living – pe care l-a lăsat la urmă – Nechuma zăboveşte pentru câteva secunde. Cuprinde totul cu privirea… încăperea în care copiii ei au repetat ore în şir la pian şi în care adesea se adunau cu toţii după masă, unul dintre ei cântând. Se apropie de instrument şi îi mângâie capacul lustruit, apoi, în linişte, încet, îl închide. Se răsuceşte şi priveşte lambriul din lemn de stejar, măsuţa de scris pe care a iubit-o, la care i-a plăcut să stea şi să scrie, aflată în dreptul ferestrei prin care vede curtea, canapeaua din catifea albastră şi fotoliile asortate, şemineul din marmură, rafturile înalte până în tavan ticsite cu muzică: Chopin, Mozart, Bach, Beethoven, Tchaikovsky, Mahler, Brahms, Schumann, Schubert… şi cu lucrările compozitorilor polonezi preferaţi: Sienkiewicz, Zeromski, Rabinovitsh, Peretz. Nechuma se apropie în linişte de măsuţa ei de scris şi şterge praful de pe suprafaţa acesteia din lemn de santal, mulţumită că şi-a amintit să-şi împacheteze colile de hârtie şi stiloul ei preferat. Mâine îi va scrie lui Addy la Toulouse pentru a-i povesti cum stau lucrurile şi pentru a-i comunica noua lor adresă.

Addy. Faptul că acesta avea să părăsească în curând oraşul Toulouse pentru a se înrola în armată o nelinişteşte profund pe Nechuma. Deja a simţit neliniştea de a avea doi fii în armată. Măcar stagiile militare ale lui Genek şi Jakob fuseseră scurte; Polonia capitulase repede. Pe de altă parte, Franţa abia intra în război. Dacă francezii aveau să se implice – şi părea să fie doar o chestiune de timp până când acest lucru avea să se întâmple, nu se ştie cât puteau dura luptele. Addy ar fi putut rămâne în armată luni întregi. Ani de zile.

Nechuma se cutremură, rugându-se să-l contacteze înainte ca el să plece la Parthenay. Va trebui să le scrie şi lui Genek, şi lui Jakob, în Lvov. Fiii ei vor fi furioşi la vestea că părinţii lor au fost evacuaţi din propria casă.

Ridicând privirea, Nechuma clipeşte de câteva ori, uitându-se la tavan şi înghiţindu-şi lacrimile. *E doar o situaţie temporară,* îşi spune ea. Oftând prelung, ochii i se opresc asupra portretului socrului ei. Acesta pare să privească în jos, spre ea. Privirea lui e severă, pătrunzătoare. Nechuma înghite cu greu, apoi dă din cap, respectuoasă.

— Ai grijă de casa noastră cât vom lipsi, bine? şopteşte ea.

Apoi, duce degetele mai întâi la buze, apoi le lipeşte de perete şi se îndreaptă încet către uşă.

Capitolul 11

Addy

Lângă Poitiers, Franţa
Aprilie 1940

Sub vârfurile verzi ale şirului nesfârşit de chiparoşi, douăzeci şi patru de tălpi din piele scârţâie pe un drum desfundat de ţară. Bărbaţii sunt pe drum de la răsărit; curând, va fi seară.

Pierdut în ritmul monoton de paşi din spatele lui şi ignorând băşicile din tălpi, Addy se gândeşte la familia lui, la Radom. Au trecut şase luni de la ultima scrisoare a mamei lui. A primit-o la sfârșitul lui octombrie, chiar înainte de a pleca din Toulouse. Ea îi scrisese pentru a-l înştiinţa că familia era bine – cu excepţia lui Selim, care dispăruse; că fraţii lui erau încă în Lvov şi că Jakob şi Bella urmau să se căsătorească în curând. *Magazinul a fost închis. Noi am fost obligaţi să muncim,* îi scrisese Nechuma, dându-i detalii despre noile lor îndeletniciri. Existau tot felul de interdicţii şi de raţionalizări, iar nemţii erau nişte ticăloşi, dar tot ceea ce conta, insistase Nechuma, era faptul că erau sănătoşi şi cei mai mulţi dintre membrii familiei, în siguranţă. Înainte de a încheia, îi mai spusese că două familii de evrei din clădirea lor fuseseră evacuate şi forţate să se mute în nişte apartamente mici din Cartierul Vechi. *Mă tem,* scrisese ea, *că urmăm noi.*

Drept răspuns, Addy îşi implorase mama să-l anunţe de urgenţă dacă erau forţaţi să se mute şi să trimită adresa şi lui Jakob, şi lui Genek, dar nu primise niciun răspuns înainte de a pleca din Tolouse. Acum, el este pe drum, imposibil de

contactat. Simte o greutate în piept, care, pe măsură ce zilele şi săptămânile trec, devine tot mai apăsătoare. Urăşte senzaţia aceea de a se şti atât de departe, smuls fără speranţă de lângă familia lui din Polonia.

Addy îşi aprinde lămpaşul, convingându-se să rămână optimist. A devenit uşor să se gândească la ce e mai rău. Nu trebuie să cadă în capcană. Şi astfel, în loc să-şi imagineze cum părinţii şi surorile sale sunt evacuaţi din casă şi cum muncesc precum sclavii în vreo bucătărie sau fabrică, sub atenta supraveghere a Wehrmachtului, el se gândeşte la Radom – la vechiul Radom, cel pe care şi-l aminteşte.

Se gândeşte cum primăvara în oraşul lui natal fusese mereu anotimpul lui preferat, pentru că e anotimpul Sederului şi al aniversărilor – a lui şi a Halinei. Primăvara este atunci când râurile Radomka şi Mleczna, care mărginesc oraşul, se umflă năvalnic, udând culturile de secară şi livezile, şi când crengile castanilor care mărginesc strada Warszawska încep să înfrunzească, oferind umbră clienţilor care colindă magazinele de la parterul clădirilor în căutare de haine din piele, săpunuri şi ceasuri de mână. Primăvara este atunci când ghivecele care împodobesc balcoanele clădirilor de pe strada Malczewskiego abundă de maci stacojii – o desfătare bine-venită după lungile ierni cenuşii; când parcul Kos'ciuszki e plin de negustori care vând castraveţi muraţi, salată de sfeclă, brânză afumată şi rachiu din secară la piaţa de joi; când vecinul familiei Kurc, Anton, invită copiii în clădire să-i vadă puii abia ieşiţi din ouă care nici nu par a fi nişte păsări, fiind mici şi acoperiţi cu puf bej, abia reuşind să-şi ridice capetele. Când era mic, Addy adora să privească porumbeii lui Anton, care zburau de la fereastra acestuia până la streaşină acoperişului abrupt al clădirii, unde gângureau uşurel, zburând pentru câteva minute deasupra curţii, apoi întorcându-se

şi intrând pe fereastră ca să ajungă la cutia din lemn pe care Anton o construise pentru ei.

Addy zâmbeşte amintindu-şi toate acestea, dar imaginile dispar şi el revine în prezent când aude un zgomot. Un foşnet. El se opreşte brusc şi ridică la nouăzeci de grade cotul, cu palma deschisă şi cu vârfurile degetelor în sus. În aceeaşi clipă, soldaţii din spatele lui înţepenesc pe loc. Addy ridică bărbia, ascultând cu atenţie. Foşnetul se aude iar, din direcţia unei tufe de soc aflate sub un chiparos, la câţiva metri în faţa lor. Addy ridică piedica armei.

— Atenţie, şopteşte el în poloneză, cu indexul încolăcit pe trăgaciul rece din metal, cu puşca îndreptată spre hăţiş.

În spatele lui, aude sunetul altor douăsprezece piedici ridicate. Foşnetul continuă. Addy se gândeşte să tragă, dar decide să mai aştepte. Dacă este doar un raton? Sau un copil?

Cu un an în urmă, putea număra pe degete de câte ori cărase o puşcă. Când Addy era mai mic, unchiul său îl invita din când în când împreună cu fraţii săi la vânătoare de fazani şi, în timp ce lui Genek părea să-i placă acest sport, Addy şi Jakob preferau să stea mai în spate, la căldura focului, considerând întregul proces de jumulire a unei păsări dezgustător. Acum, responsabilitatea pe care o are de câte ori ţinteşte cu arma îi provoacă ameţeli.

El şi oamenii lui îndreaptă armele spre tufiş şi aşteaptă. După un minut, ceva mic, triunghiular, negru şi lucios apare la baza tufei. Apoi, două crengi mai joase se dau în părţi şi din tufiş iese un câine de vânătoare. Acesta îşi ridică botul spre cer, adulmecând, apoi se uită nepăsător peste umăr la bărbaţii care se holbează la el, cu armele îndreptate în direcţia sa. Addy răsuflă uşurat, mulţumit că nu s-a grăbit să tragă, şi coboară arma.

— Ne-ai speriat, *căpitane,* zice el, dar câinele, indiferent, se răsuceşte şi începe să alerge pe drum,

luând-o către est.

— Avem o nouă călăuză, glumeşte Cyrus, din spatele plutonului. Căpitanul „Lăbuţe“, adaugă el.

Se aud râsete.

— Să mergem! ordonă Addy.

Siguranţele armelor sunt puse din nou şi bărbaţii continuă să mărşăluiască. Se aude din nou cadenţa de metronom a cizmelor la impactul cu solul.

Deasupra lor, plafonul de nori e gros. Aerul e rece şi miroase **a** ploaie. După vreun kilometru sau doi, decide Addy, vor campa, înainte să se întunece şi înainte să vină ploaia. Până atunci, gândurile îi zboară la Toulouse, gândindu-se cât de diferită e viaţa lui de cea de acum şase luni.

Addy îşi părăsise cu greu apartamentul de pe Rue de Remusat pe data de cinci noiembrie. Se prezentase în şase noiembrie Ia biroul din Parthenay al celei de-a Doua Divizii de Puşcaşi Polonezi a armatei franceze (2DSP). După opt săptămâni de instrucţie de bază, primise uniforma oficială a armatei franceze şi fusese avansat – graţie pregătirii sale de inginer şi a faptului că vorbea fluent limba franceză – la gradul de *sergent de camere,* având în subordine doisprezece subofiţeri. Se bucura de compania acestor tineri polonezi, deoarece astfel mai umplea din golul pe care îl simţise când nu i se permisese să călătorească acasă. Era, însă, singurul lucru plăcut legat de armată. Încerca să ascundă acest lucru, dar nu simţea că locul lui era acolo. Avea o senzaţie ciudată când ţinea puşca în mâini, iar când căpitanul lui îi dădea câte un ordin pe un ton răstit, abia se abţinea să nu izbucnească în râs. În timpul instructajului, se trezea compunând muzică în gând pentru a nu mai lua în seamă monotonia marşurilor sau a trasului la ţintă. Totuşi, în ciuda faptului că armata nu îi plăcea, Addy a descoperit că îi plăcea rutina pe care o aducea viaţa militară. Astfel, învăţă să poarte cele două galoane cu două dungi cu o anumită mândrie, iar după o vreme

descoperi că se pricepea foarte bine să conducă micul său pluton. Cel puţin, din punct de vedere logistic… ştia cum să-şi ducă oamenii din punctul *a* în punctul *b*, descoperindu-le laturile forte şi punându-i la treabă. Când erau pe drum, de exemplu, Bartek făcea focul de tabără în fiecare noapte. Padlo gătea. Novitski se căţăra în cel mai înalt copac din vecinătate pentru a confirma că zona era liberă. Sloboda instruia oamenii cum să tragă fără riscuri cuiul grenadelor WZ-33 pe care le aveau prinse la centuri şi cum să procedeze dacă un glonţ rămânea blocat pe ţeava puştilor Berthier în cazul unei defecţiuni a sistemului de încărcare. Iar Cyrus, cel mai bun dintre toţi – dacă Addy ar fi trebuit să aleagă –, cânta marşuri ca să-şi omoare timpul în timp ce patrulau. Deocamdată, cântecele lui preferate erau *Marsz Pierwszej Brygady* şi, desigur, cel mai patriotic imn polonez, *Bozje cos Polske.*

În urmă cu două zile, plutonul lui Addy – la fel ca şi celelalte din 2DSP – a primit ordinul de a mărşălui la cincizeci de kilometri est de Poitiers. Addy bănuieşte că mai au vreo douăzeci de kilometri până la destinaţie. De Ia Poitiers, vor continua să înainteze restul de şapte sute de kilometri în convoi militar până la Belfort, la graniţa elveţiană, iar de acolo se vor alătura Armatei a 8-a Franceze, în Colombes-les-Belles, un oraş din apropierea graniţei cu Germania, aflat pe linia defensivă franceză Maginot. Addy nu a fost niciodată la Poitiers, Belfort sau Colombes-les-Belles, dar le-a studiat pe hartă. Sunt destul de departe.

Addy simte nevoia să se gândească la altceva.

— Cyrus! Fredonează ceva, te rog.

— Da, domnule! răspunde Cyrus, din spatele plutonului.

Şi după o pauză, el începe să fluiere. Addy ciuleşte urechile. Recunoaşte imediat melodia. Piesa se intitulează „Scrisoarea”. *List.* E piesa *lui.*

Ceilalţi o recunosc şi ei şi încep să fluiere în cor, din ce în ce mai tare.

Addy zâmbeşte. Nu a spus nimănui despre visul lui de a deveni compozitor sau despre piesa pe care a scris-o înainte de război. Se pare că a avut un succes destul de mare, dacă plutonul său o ştie pe de rost. Poate că e un semn, îşi spune. Poate faptul că a auzit acest cântec acum înseamnă că nu va mai trece mult până ce va relua legătura cu familia lui. La urma urmei, cântecul vorbeşte de o scrisoare. Sufletul lui Addy se umple de duioşie. Începe să fredoneze melodia împreună cu oamenii săi, gândindu-se, în timp ce mărşăluieşte, la următoarea scrisoare pentru mama lui: „Nu o să crezi ce am auzit astăzi când mergeam pe un câmp…“

10 mai 1940: *Naziştii invadează Olanda, Belgia şi Franţa. În ciuda apărării Aliaţilor, Olanda şi Belgia capitulează în mai puţin de o lună.*

3 iunie 1940: *Naziştii bombardează Parisul.*

22 IUNIE 1940: *Guvernele Franţei şi Germania ajung la un armistiţiu, divizând Franţa într-o „zonă liberă“ în sud, cu baza la Vichy, sub conducerea mareşalului Petain, o marionetă a lui Hitler, şi o „zonă ocupată“ controlată de germani, în nord şi de-a lungul coastei franceze a Oceanului Atlantic.*

Capitolul 12

Genek şi Herta

Lvov, Polonia ocupată de sovietici 28 iunie 1940

Nişte bătăi în uşă se aud în toiul nopţii. Ochii lui Genek se deschid. El şi Herta se ridică în capul oaselor, clipind nedumeriţi în întuneric. Se aud alte bătăi în uşă, apoi un ordin răspicat.

— *Otkroitie dveri*![24]

Genek se dezveleşte şi bâjbâie în întuneric după lanţul veiozei de pe noptiera lui, mijind ochii ca să se poată obişnui cu lumina. Aerul din micul dormitor e închis, înăbuşitor. Deoarece în Lvov încă mai există interdicţii şi pene de curent, draperiile lor sunt permanent trase. Nici nu mai poate fi vorba să doarmă cu ferestrele deschise. El îşi trece dosul palmei peste frunte, ştergându-şi broboanele de sudoare.

— Doar nu crezi că – şopteşte Herta, dar e întreruptă de strigătele tot mai zgomotoase.

— *Narodnyy Komissariat Vnutrennikh Del!*

Vocea de afară e destul de puternică încât să trezească toţi vecinii.

Genek înjură. Herta face ochii mari. Sunt ei. Oamenii de la Poliţia Secretă. Se dau jos din pat.

În cele nouă luni de când s-au stabilit în Lvov, au auzit poveşti despre aceste raiduri de la miezul nopţii – despre bărbaţi, femei şi copii smulşi din casele lor pentru nişte false datorii băneşti sau pentru că ar fi făcut parte din rezistenţă, doar pentru că erau polonezi. Vecinii celor acuzaţi spuneau că auzeau bătăile în uşă, zgomotul paşilor, lătratul unui câine – apoi, dimineaţă, nimic. Casele erau goale. Oamenii respectivi, familii întregi,

dispăreau fără urmă. Unde erau duşi? Nimeni nu ştia.

— Mai bine să deschidem, spune Genek, încercând să se convingă că nu are de ce să se teamă. Ce ar putea să aibă Poliţia Secretă contra lui? Nu a făcut nimic rău. Vin imediat, strigă el, întinzând mâna după un halat şi, în ultimul moment, după portofelul de pe noptieră.

Strecoară portofelul în buzunarul halatului. Herta își pune şi ea halatul peste cămaşa de noapte şi îl urmează pe hol.

Genek descuie uşa şi, într-o clipă, un grup de soldaţi înarmaţi cu puşti năvălesc în apartament, formând un semicerc în jurul lor. Genek simte cum Herta se agaţă de braţul lui, în timp ce numără emblemele cu secera şi ciocanul, chipiele cu albastru şi maro. Sunt opt bărbaţi. De ce atât de mulţi? Genek îi fixează cu asprime pe intruşi, ţinându-şi pumnii strânşi. Simte cum i se ridică părul de pe ceafă.

Soldaţii îi fixează şi ei cu maxilarele încleştate, până ce, într-un sfârşit, unul dintre ei face un pas în faţă. Genek îl măsoară din cap până-n picioare. Bărbatul e scund, cu un trup îndesat, ca de luptător, şi o evidentă aroganţă… probabil că este liderul grupului. O mică stea roşie deasupra vizierei chipiului saltă în sus şi în jos când acesta dă din cap spre oamenii săi, care se întorc supuşi pe călcâie, trecând pe lângă Genek şi Herta pe hol.

— Staţi puţin! protestează Genek, privind încruntat spatele tunicilor lor. Ce drept aveţi voi – este pe punctul de a spune „ticăloşilor” dar se opreşte la timp – să-mi percheziţionaţi casa?

Genek simte cum sângele îi pulsează violent în tâmple.

Ofiţerul responsabil scoate o coală de hârtie împăturită dintr-un buzunar de la piept. O desface cu grijă şi citeşte:

— Gerszon Kurc?

Pare să fi spus *Gairzon Koork.*

— Eu sunt Gerszon.

— Avem mandat să percheziţionăm apartamentul.

Ofiţerul vorbeşte o poloneză întreruptă. Accentul lui e grosolan, greoi – ca şi talia sa. Bărbatul flutură hârtia pentru o clipă în faţa lui Genek, ca şi cum ar vrea să-i dovedească legitimitatea, apoi o împătureşte din nou, punând-o înapoi în buzunar. Genek aude ce se întâmplă în camerele alăturate o adevărată harabaură: sertarele măsuţei de toaletă sunt trase afară, piese de mobilier sunt mutate pe parchet, foşnet de hârtii împrăştiate.

— Un mandat? Genek îngustează ochii. Pe ce temei?

Aruncă o privire la puşca ofiţerului, care îi atârnă acestuia la şold. Genek a văzut în armată mai multe poze cu o carabină rusească, dar niciuna de aproape. Aceasta pare a fi un M38. Sau poate că este un M91/30. Genek ştie unde e siguranţa. Aceasta nu e pusă.

— Ce naiba se petrece?

Ofiţerul ignoră întrebarea.

— Aşteptaţi aici, spune el, îndesându-şi degetele în centura lui Sam Browne în timp ce străbate degajat holul, cu paşi mari, de parcă apartamentul ar fi al lui.

Rămaşi singuri în foaier, Herta eliberează cotul lui Genek şi se cuprinde cu braţele, tresărind atunci când un obiect greu cade cu zgomot pe podea.

— Ticăloşii, şopteşte Genek. Cine se cred…

Herta îi întâlneşte privirea.

— Nu trebuie să te audă, îi spune ea în şoaptă.

Genek îşi muşcă limba, respirând cu greu prin nările dilatate. Îi este imposibil să tacă. Păşeşte furios de colo colo, cu mâinile în şolduri. Avocatul din el urlă să ceară mandatul pentru a-l verifica – nu poate fi real –, dar instinctul îi spune că nu va rezolva nimic.

După câteva minute, ceata de bărbaţi în uniformă se adună din nou la uşă. Soldaţii stau cu picioarele depărtate, cu piepturile umflate ca nişte cocoşi, cu mâinile pe arme. Liderul lor îndreaptă arătătorul spre Genek.

— Te luăm pentru interogatoriu, *Koork,* spune el.

— De ce? întreabă Genek printre dinţi. Nu am comis nicio infracţiune.

— Doar pentru câteva întrebări.

Genek îl priveşte încruntat pe soldatul din faţa lui, satisfăcut de faptul că rusul, fiind mai scund cu un cap decât el, trebuie să-şi înalţe fruntea pentru a-l putea privi în ochi.

— Şi apoi voi fi liber să mă întorc acasă?

—Da.

Herta face un pas în faţă.

— Vin cu tine, spune ea. Declaraţia ei pare fermă, definitivă. Genek o priveşte şi încearcă să găsească un motiv să se opună, dar Herta are dreptate… e mai bine să vină şi ea. Dacă cei de la NKDV se vor întoarce?

— Ea vine cu mine, rosteşte Genek.

— Bine.

— Trebuie să ne îmbrăcăm, spune Herta.

Ofiţerul se uită la ceasul pe care-l poartă la mână, apoi ridică trei degete.

— Aveţi trei minute.

În dormitor, Genek îşi trage pe el pantalonii şi o cămaşă. Herta îşi pune o fustă şi întinde apoi mâna sub pat, după valiză.

— Pentru orice eventualitate, spune ea. Cine ştie când ne vom întoarce?

Genek încuviinţează, apoi îşi scoate şi el valiza. Deşi ezită să recunoască acest lucru, s-ar putea ca Herta să aibă dreptate gândindu-se la ce e mai rău. Împachetează nişte lenjerie de corp, cizmele noi-nouţe, pe care ar fi trebuit să le poarte pe front, o fotografie cu părinţii săi, un briceag, pieptenele său din carapace de ţestoasă, un pachet de cărţi de

joc, agenda. Întinde mâna şi îşi scoate portofelul din buzunarul halatului, strecurându-l apoi în buzunarul de la pantaloni. Herta adaugă la bagaj o grămăjoară de ciorapi fini, lenjerie intimă, o perie de păr, două perechi de pantaloni şi o tunică din lână. În ultimul moment, se hotărăsc să ia cu ei şi paltoanele, apoi dau fuga în bucătărie pentru a lua din cămară o bucată de pâine, un măr şi nişte peşte sărat.

— Portofelul meu! şopteşte Herta în drum spre foaier. Era să uit de el, mai spune ea, apoi se duce înapoi în dormitor.

Genek o urmează, încruntându-se când îşi aminteşte că propriul său portofel e aproape gol.

— Să mergem! urlă ofiţerul din hol.

— L-ai găsit? întreabă Genek.

Dar Herta nu răspunde. Stă încremenită în faţa dulapului deschis, cu mâinile pe frunte. Părul ei roşcat i se răsfiră printre degete.

— A dispărut, spune ea în şoaptă.

Genek îşi muşcă pumnul, abţinându-se să nu înjure.

— Ce era în el?

— Cartea mea de identitate, nişte bani… mulţi bani. Herta îşi atinge încheietura mâinii stângi, adăugând: Şi ceasul meu a dispărut. Era pe noptieră, din câte-mi amintesc.

— Ticăloşii! şopteşte Genek.

Ofiţerul urlă din nou, iar Genek si Herta se întorc tăcuți în hol.

Douăzeci de minute mai târziu, stau la un mic birou, în faţa unui rus care poartă acelaşi chipiu în două culori – bleumarin şi maro – ca şi cei care i-au adus acolo. Camera e goală, cu excepţia unui portret al lui Stalin, agăţat pe peretele din spatele biroului; Genek aproape că simte ochii adumbriţi de sprâncene groase ai Secretarului General sfredelindu-l ca ochii unui vultur, şi încearcă să-şi suprime impulsul de a smulge portretul de pe perete şi de a-l sfâşia.

— Spui că eşti *polonez*. Ofiţerul din faţa lui nu încearcă deloc să-şi ascundă dezgustul din voce. Se uită la o bucată de hârtie pe care o ţine în mâini. Genek se întreabă dacă acela e aşa-zisul mandat.

— Da. Sunt polonez.

— Unde te-ai născut?

— M-am născut în Radom, la 350 kilometri distanţă de acest oraş.

Ofiţerul pune hârtia pe masă, iar Genek îşi recunoaşte imediat scrisul. Hârtia, îşi dă el seama, e un formular – un chestionar pe care a fost obligat să-l completeze atunci când a semnat, împreună cu administratorul clădirii, un contract de închiriere pentru apartamentul său de pe strada Zielona, la scurt timp după ce ruşii ocupaseră oraşul Lvov în septembrie. Formularul avea antet sovietic, dar Genek nu-i dăduse prea mare importanţă în acel moment.

— Familia ta e încă în Radom?

— Da.

— Polonia a capitulat acum nouă luni. De ce nu te-ai întors acolo?

— Am găsit o slujbă aici, spune Genek, deşi e doar pe jumătate adevărat.

Adevărul este că şovăie să se întoarcă acasă. Scrisorile mamei sale i-au descris o imagine îngrozitoare a Radomului – banderolele pe care evreii erau obligaţi să le poarte mereu pe braţ, alarmele aeriene, cele douăsprezece ore de muncă pe zi, legile care-i interziceau Nechumei să folosească trotuarele, să meargă la cinema sau la oficiul poştal fără permisiune specială. Nechuma îi scrisese că, împreună cu alte câteva mii de evrei care locuiau în centrul oraşului, fuseseră evacuaţi din casele lor şi obligaţi să locuiască în chirie într-un spaţiu mult mai mic din Cartierul Vechi. „Cum am putea să ne permitem o chirie, când ei ne-au închis afacerea, ne-au confiscat economiile şi ne-au pus să muncim ca nişte sclavi pentru nimic?“ îi scria ea furioasă în ultima ei scrisoare. Ea insistase

ca Genek să rămână. „O să-ţi fie mai bine în Lvov“, îi scrisese ea.

— Ce fel de slujbă? vrea să ştie rusul.

— Lucrez pentru o firmă de avocatură.

Ofiţerul îl priveşte cu suspiciune.

— Eşti evreu. Evreii nu pot fi avocaţi.

Cuvintele sfârâie – ca nişte picături de apă într-o tigaie încinsă.

— Sunt asistent la o firmă, spune Genek.

Ofiţerul se apleacă în faţă în scaunul lui din lemn, punându-şi coatele pe birou.

— Cred că înţelegi, Kurc, că acum eşti pe pământ *rusesc*?

Buzele lui Genek se despart. E tentat să se dezlănţuie – *Nu, domnule, te înşeli Voi sunteţi pe pământ polonez* –, dar se gândeşte mai bine şi acela este momentul în care înţelege motivul arestării lui.

În chestionarul pe care l-a completat, îşi aminteşte el, era o căsuţă care trebuia bifată în cazul în care accepta cetăţenia rusă. El o lăsase goală. I se păruse incorect să pretindă a fi altceva decât polonez. Cum putea face asta? Uniunea Sovietică este şi a fost mereu un inamic al ţării sale. În afară de asta, el îşi petrecuse fiecare zi din viaţa lui în Polonia, luptase pentru Polonia… în niciun caz nu avea de gând să renunţe la naţionalitatea lui doar pentru că se schimbaseră graniţele. Genek îşi simte obrajii în flăcări când realizează că acel chestionar nu a fost doar o formalitate. A fost un soi de test. O metodă prin care sovieticii să-i diferenţieze pe cei trufaşi de cei umili. Refuzând cetăţenia, el se catalogase drept adversar al noului regim, o persoană care reprezenta un pericol. Din ce alt motiv să fi venit după el? Îşi strânge buzele, refuzând să recunoască faptul că afirmaţia ofiţerului e adevărată. În schimb, înfruntă ochii bărbatului cu o privire încăpăţânată şi rece.

— Totuşi, continuă ofiţerul, apăsându-şi arătătorul pe chestionar, *încă* susţii că eşti polonez.

— V-am spus. Sunt din Polonia.

Venele de la gâtul ofiţerului se umflă, asortându-se acum cu şnurul mov pe care acesta îl are în jurul gulerului.

— *Polonia* nu mai există! urlă bărbatul în uniformă, făcând spume la gură.

Doi soldaţi tineri se ivesc şi Genek îi recunoaşte. Sunt doi dintre ticăloşii care i-au cercetat apartamentul. Genek se uită urât la ei, întrebându-se dacă unul dintre aceştia a furat portofelul Hertei. *Huligani.* Şi apoi, gata. Ofiţerul îi dă afară cu un semn din bărbie, iar Genek şi Herta sunt escortaţi din sediul poliţiei şi duşi la gară.

***

În vagonul mărfarului e întuneric. Căldura e insuportabilă, iar aerul umed e încărcat de duhoarea dejecţiilor umane. Probabil că sunt vreo treizeci de trupuri îngrămădite înăuntru, ei nu pot spune cu exactitate – este greu să-şi dea seama – şi au pierdut şirul celor care au murit până acum. Prizonierii stau aşezaţi umăr lângă umăr, capetele lor clătinându-se înainte şi înapoi la unison în timp ce trenul înaintează hodorogind pe şinele deformate. Genek închide ochii, dar e imposibil să adoarmă în şezut şi vor trece ore până când îi va veni şi lui rândul să se întindă. Un bărbat se pune pe vine deasupra unei găuri decupate în centrul podelei vagonului, iar Hertei i se întoarce stomacul pe dos. Duhoarea e insuportabilă.

Este 23 iulie. Au fost urcaţi în vagonul acela cu douăzeci şi cinci de zile în urmă; Genek a scobit cu briceagul lui câte o linie în podea pentru fiecare zi. În unele zile, trenul rulează cu viteză constantă până noaptea târziu, fără să încetinească. În alte zile, se opreşte şi uşile se deschid, lăsând vederii o

gară mică, cu un panou pe care e trecut un nume indescifrabil. Din când în când, câte un suflet curajos dintr-un sat vecin se apropie de şine, compătimindu-i: „Bieţii oameni… Oare unde-i duc?“ Unii vin cu o bucată de pâine, o sticlă cu apă sau cu un măr, dar gardienii ruşi se grăbesc să-i alunge, înjurând, cu puştile M38 pregătite. De cele mai multe ori când se opresc, unele vagoane sunt decuplate, virând către nord sau către sud. Dar vagonul în care se află Genek şi Herta îşi continuă drumul. Desigur, ei nu au fost înştiinţaţi unde sau când vor coborî din tren, dar pot să-şi dea seama lipindu-şi nasurile de crăpăturile pereţilor din scânduri ai vagonului că se îndreaptă spre est.

Când s-au urcat în tren în Lvov, Genek şi Herta au considerat că este important să-i cunoască pe ceilalţi pasageri. Toţi sunt polonezi, catolici şi evrei deopotrivă. Cei mai mulţi dintre aceştia, la fel ca şi ei, au fost sechestraţi în toiul nopţii, iar poveştile lor sunt similare – au fost arestaţi pentru că au refuzat cetăţenia sovietică, la fel ca Genek, sau pentru vreo infracţiune inventată, neavând cum să dovedească faptul că nu au comis-o. Unii sunt singuri, alţii au alături un frate sau o soţie. În vagon sunt mai mulţi copii. Pentru o vreme, Genek şi Herta şi-au găsit alinarea vorbind cu alţi prizonieri, împărtăşind poveşti despre vieţile şi familiile pe care le-au lăsat în urmă. Acest lucru îi făcea să simtă că nu erau singuri. Orice îi aştepta mai departe, îi ajuta să ştie că erau împreună. Totuşi, după câteva zile, ei descoperiră că nu prea mai aveau despre ce să discute. Conversaţiile au încetat în cele din urmă şi o tăcere mormântală s-a aşternut în vagon, sumbră precum cenuşa. Unii plângeau, dar cei mai mulţi dormeau sau pur şi simplu şedeau tăcuţi, retrăgându-se tot mai mult în sine, împovăraţi de frica de necunoscut, de realitatea faptului că, oriunde erau trimişi, locul acela era departe, foarte departe de casă.

Stomacul lui Genek chiorăie când trenul se opreşte şuierând. Nu-şi mai aminteşte cum este să nu-i fie foame. După câteva minute, un zăvor metalic se ridică şi uşa grea a vagonului se deschide, scăldându-i pe prizonieri în lumina zilei. Aceştia se freacă la ochi şi se uită afară. Încadrat de deschiderea uşii, peisajul este deprimant: o tundră întinsă, nesfârşită, şi în depărtare o pădure. Ei sunt singurii oameni din acea pustietate. Nimeni nu se ridică. Ştiu prea bine că nu are rost să încerce să coboare din tren până ce nu vor primi ordin să facă acest lucru.

Un gardian rus, cu stea pe caschetă, se urcă în vagon, păşind peste picioare şi printre trupuri pline de păduchi. În colţul cel mai îndepărtat al vagonului, rusul se opreşte. Se apleacă şi trage un ghiont în umărul unui bărbat vârstnic, care stă cu spatele rezemat de peretele vagonului şi cu bărbia în piept.

Bătrânul nu reacţionează. Rusul îi mai trage un ghiont şi, de această dată, trunchiul bătrânului se lasă încet într-o parte, fruntea lui aterizând grea pe umărul femeii de lângă el, care tresare icnind.

Gardianul pare iritat.

— Stephan! strigă el şi imediat un camarad de-al lui, cu o caschetă identică, se iveşte în uşa vagonului. Încă unul.

Gardianul nou-venit se urcă în vagon.

— Mişcă! se răsteşte el, şi polonezii din colţul vagonului se ridică, abia ţinându-se pe picioare.

Herta se uită în altă parte atunci când ruşii se apleacă să ridice trupul inert, îndreptându-se repede spre uşa deschisă. Genek ridică privirea când soldaţii trec pe lângă el, dar faţa bărbatului nu se vede – tot ce poate zări e un braţ, care atârnă într-un unghi nefiresc, pielea omului fiind de un galben bolnăvicios – culoarea flegmei. Ajunşi în dreptul uşii, gardienii numără până la trei, icnind când aruncă din tren cadavrul bărbatului.

Herta îşi acoperă urechile, îngrijorată că ar putea începe să ţipe dacă va auzi iarăşi zgomotul înfiorător al unui trup aruncat pe pământ. E al treilea care a fost aruncat în acest fel din tren în ultimele trei zile. Aruncat afară, ca un gunoi, şi lăsat să putrezească lângă şinele de tren. Pentru o vreme, ea a reuşit să-şi păstreze controlul în fata acelor orori. Se detaşa cumva de realitate. Uneori ea îşi spunea că era totul o farsă, o scenă desprinsă dintr-un film de groază, aşa că îşi lăsa mintea să plutească, desprinzându-se de trupul ei fizic şi privindu-se de undeva de sus. Alteori, mintea ei o purta cu totul din tren, invocând imaginea unei alte realităţi – de obicei, una din trecutul ei, de pe vremea când locuia în Bielsko, cartierul în care crescuse – opulenta sinagogă de pe strada Maja, cu faţada ei decorată în stil romanic şi turnuleţele gemene de inspiraţie maură; priveliştea văii şi a minunatului Castel Bielsko de pe vârful muntelui Szyndzielnia; parcul ei preferat, mereu umbrit, aflat la numai câteva străzi distanţă de râul Biala, unde mergea împreună cu familia ei la picnic, atunci când era mică. Rămânea acolo, pierdută în gânduri, cât de mult putea, alinându-se cu amintirea acelor momente. Dar cu o săptămână în urmă, la moartea bebeluşului – o fetiţă de vârsta nepoatei lui Genek – ea nu a mai suportat. Copilul murise de foame. Laptele mamei ei secase. Femeia tăcuse mai multe zile la rând – şedea mută, cu trupul aplecat protector peste ghemotocul lipsit de viaţă din braţele ei. Într-o după-amiază, gardienii au observat, iar când au smuls bebeluşul din braţele mamei, ceilalţi au început să strige, furioşi: *Vă rugăm! Nu e drept! Lăsaţi-o în pace, vă rugăm!* Dar gardienii le întorseseră spatele şi aruncaseră din tren trupul micuţ, la fel cum făcuseră cu toate celelalte, iar strigătele prizonierilor care implorau îndurare fuseseră imediat acoperite de urletul disperat al unei femei a cărei inimă se rupsese în două; o femeie care a refuzat apoi să mai mănânce,

suferinţa ei fiind prea covârşitoare ca să mai poată suporta, şi al cărei trup fără viaţă avea să fie aruncat la rândul lui din tren, patru zile mai târziu.

Bufnetul înfundat pe care-l făcuse trupul bebeluşului când aterizase pe pământ o devastase pe Herta, iar starea ei de amorţeală se transformase într-o ură care o mistuia chinuitor pe dinăuntru – o ură atât de intensă, încât se întreba cum de nu-i iau foc organele.

Un al treilea gardian cu aceeaşi caschetă albastră intră în vagon cu o găleată cu apă şi un coş cu pâine – nişte bucăţele de pâine de mărimea unor pachete de ţigări, tari precum scoarţa de copac. Genek ia una, rupe o bucăţică şi îi întinde restul Hertei. Ea clatină din cap. Îi este prea greaţă ca să poată mânca.

Uşa se închide, iar în vagon se face din nou întuneric. Genek se scarpină în cap, iar Herta îi caută mâna.

— Faci mai rău dacă te scarpini, îi spune ea în şoaptă.

Genek se simte copleşit. Nu-şi dă seama ce-l îngreţoşează mai tare – mizeria din jurul său sau armata de păduchi care se înmulțesc nestingheriţi pe scalpul lui murdar. Genek îşi propteşte valiza sub genunchii îndoiţi şi respiră pe gură, pentru a evita mirosul înfiorător şi fetid de moarte şi de putregai. După o clipă, simte o bătaie pe umăr.

Cana comună din care beau apă pe rând a ajuns la el. Genek oftează, ia cana şi înmoaie rapid pâinea în apa stătută, apoi îi dă cana Hertei. Ea soarbe foarte puţin şi o dă mai departe celui din dreapta ei.

— E dezgustător, şopteşte Herta, ştergându-şi gura cu dosul mâinii.

— E tot ce primim. Fără apă, vom muri.

— Nu mă refeream doar la apă, ci la tot ce ne înconjoară. La toată situaţia asta.

Genek apucă mâna Hertei.

— Ştiu. Trebuie doar să ne dăm jos din trenul ăsta şi ne vom descurca. Vom fi bine.

În întuneric, el simte ochii Hertei aţintiţi asupra lui.

— Crezi?

Un val de vinovăţie, acum destul de familiar, îl năpădeşte pe Genek atunci când se gândeşte la faptul că el e de fapt cel responsabil pentru că ei doi se află acolo. Dacă s-ar fi gândit măcar o clipă la posibilele consecinţe ale respingerii cetăţeniei sovietice – dacă ar fi bifat de bunăvoie căsuţa respectivă chestionarului în acea zi blestemată, lucrurile ar fi stat cu totul altfel acum. Probabil că ei s-ar fi aflat încă în Lvov. Îşi rezemă capul de peretele din spatele lui. I se păruse firesc să procedeze atunci aşa. I s-ar fi părut un soi de trădare să renunţe la cetăţenii lui polonează. Herta jură că nici ea nu ar fi declarat supunere deplină sovieticilor şi că ar fi procedat la fel dacă ar fi fost în locul lui, dar, *of,* măcar dacă ar putea da timpul înapoi.

— Vom fi bine, repetă Genek, încuviinţând şi înghiţindu-şl remuşcările. Oricare ar fi destinaţia lor, sigur le va fi mai bina acolo decât în tren. Vom fi, rosteşte el din nou, simţind o dorință acută de aer curat. De limpezime.

Închide din nou ochii, chinuit de senzaţia de neputinţă care s-a instalat în interiorul lui, ca un pumn de pietre, încă de urcarea în tren. Urăşte această senzaţie, dar ce poate să facă. Inteligenţa lui, farmecul, înfăţişarea – lucrurile pe care s-a bazat toată viaţa lui pentru a scăpa mai uşor de necazuri – la ce îi vor folosi acum? Singura dată când îi zâmbise unui gardian, crezând că ar putea să-l câştige de partea lui cu tot felul de amabilități, ticălosul îl amenințase cu un pumn în faţa lui frumuşică.

Trebuie să existe o cale de scăpare. Stomacul lui Genek se întoarce dos. Brusc, simte nevoia să se roage. Nu este o persoană pioasă cu siguranţă că

nu a petrecut prea mult timp rugându-se vreodată pentru că nu prea vedea rostul acestui lucru. Dar nici nu este obișnuit să se simtă atât de vulnerabil. Acum – decide el – este cel mai potrivit moment să ceară ajutorul Celui de sus. Nu are ce să strice.

Astfel, Genek începe să se roage. Se roagă pentru sfârşitul grabnic al exodului lor de o lună; pentru o situaţie mult mai suportabilă odată ce vor fi lăsaţi să coboare din tren; pentru sănătatea lui şi a Hertei; pentru siguranţa părinţilor şi a fraţilor și mai ales pentru a fratelui său, Addy, pe care nu l-a mai văzut de mai bine de un an. Se roagă pentru ziua în care va putea fi din nou împreună cu toată familia sa. Dacă războiul se va termina curând, îşi imaginează el, poate că îi va revedea în octombrie, de Rosh Hashanah. Ce frumos ar fi să înceapă Anul Nou evreiesc împreună! Genek repetă de mai multe ori în gând rugile sale fierbinţi, până ce un alt prizonier începe să cânte. E un imn: *Boże, coś Polske.* Doamne, Dumnezeule, salvează Polonia. Ceilalţi i se alătură şi cântecul se aude tot mai tare. În timp ce tumul răsună între pereţii vagonului întunecos şi dezgustător, Genek cântă şi el încetişor. *Rogu-te, Doamne, păzeşte Polonia. Apără-ne pe noi. Protejează-ne familiile. Te rog.*

Noiembrie 1939 – iunie 1941: *Peste un milion de polonezi, bărbaţi, femei şi copii, sunt deportaţi de către Armata Roşie în Siberia, Kazakhstan şi Asia sovietică, unde sunt obligaţi la muncă silnică, confruntându-se cu nişte condiţii de trai jalnice, extreme climatice, boli şi înfometare. Oamenii mor cu miile.*

7 septembrie 1940: *The London Blitz*[25]. *Cincizeci şi şapte de nopţi la rând, avioanele germane lansează bombe asupra capitala britanice. Atacurile aeriene ale Luftwaffe se extind asupra altor cincisprezece oraşe britanice în decursul a treizeci şi şapte de săptămâni. Refuzând să capituleze, Churchill ordonă Forţelor Aeriene Regale Britanice să menţină un contraatac susţinut.*

27 septembrie 1940: *Germania, Italia şi Japonia semnează Pactul Tripartit, formând o alianţă a Axei.*

3 octombrie 1940: *Guvernul francez de la Vichy promulgă „Statutul Evreilor“, abolind drepturile civile ale evreilor care locuiau în Franţa.*

Capitolul 13

Addy

Vichy, Franţa
Decembrie 1940

Addy păşeşte de colo colo pe trotuar, în faţa treptelor de la intrarea hotelului Du Parc. Încă nu este opt dimineaţa, dar el se simte, din cap până-n picioare, plin de neliniște. Ar fi trebuit să mănânce, își dă el seama, mergând pentru a alunga frigul. În Franţa, iarna se anunţă cumplit de friguroasă.

Un bărbat blond, tuns scurt şi îmbrăcat in costum, iese din hotel şi Addy se opreşte o clipă, încercând să-şi aducă aminte cum arăta cea mai recentă fotografie a lui Souza Dantas pe care o văzuse în ziar. Nu e el. Luis Martins de Souza Dantas, ambasadorul Braziliei în Franţa, are părul negru şi faţa mult mai lătăreaţă. E şi mai masiv, de altfel. Addy şi-a petrecut ultima lună încercând să afle cât mai multe despre el. Din câte a auzit, ambasadorul este un om foarte îndrăgit. Mai ales la Paris, unde numele lui este de referinţă în cercurile elitei sociale şi politice din oraş. Souza Dantas se mutase de la Paris la Vichy atunci când Franța capitulase în faţa Germaniei, în iunie, împreună cu alţi ambasadori ai puterilor prietene ale Axei – Uniunea Sovietică, Italia, Japonia, Ungaria, România, Slovacia. Noul lui birou se află pe Boulevard des États-Unis, dar Addy a auzit zvonuri că ambasadorul doarme la Hôtel du Parc şi că, în secret, acordă evreilor vize ilegale pentru Brazilia.

Addy îşi priveşte ceasul: e aproape ora opt. Ambasada se va deschide în curând. Oftează în

tăcere, gândindu-se ce va face dacă planul lui nu va funcţiona. Ce se va întâmpla atunci? Chiar dacă îl doare să recunoască acest lucru, întoarcerea în Polonia iese din discuţie. Franţa fiind în mâinile naziştilor, o viză de tranzit e exclusă din start la fel şi ideea de a rămâne pe loc. Nu există niciun viitor sigur pentru el într-o Europă controlată de puterile Axei.

Addy se gândise de două ori înainte de a aplica pentru o viză în Brazilia, din moment ce se spunea că dictatorul cvasifascist Gétulio Vargas simpatiza cu regimul nazist. Îi fuseseră însă deja refuzate vizele pentru Venezuela şi Argentina, iar după ce aşteptase două zile la coada care se întindea în jurul clădirii ambasadei Statelor Unite, îi fusese refuzată şi cea pentru America. Nu mai are nicio soluţie.

Desigur, plecarea în Brazilia ar însemna ca distanţa dintre Addy şi familia lui să se mărească şi mai mult. Gândul de a pune un ocean între ei îl tulbură peste măsură. Au trecut treisprezece luni de când nu mai ştie nimic de mama lui din Radom. Se întreabă adesea dacă ea a primit vreuna dintre scrisorile Iui şi dacă s-ar simţi rănită ori trădată dacă ar afla de planul lui de a părăsi Europa. *Nu. Sigur că nu,* îşi spune el. Mama lui şi-ar dori ca el să se salveze cât încă mai poate. Şi, oricum, va fi la fel de greu de găsit în Brazilia cum a fost în ultimele câteva luni în Franţa. Totuşi, să plece fără liniştea sufletească de a-şi şti părinţii şi fraţii în siguranţă şi fără să le transmită unde îl vor putea găsi i se pare o greşeală. Pentru a-şi linişti conştiinţa, Addy îşi spune că, dacă va reuşi să facă rost de o viză şi, mulţumită acesteia, de o adresă permanentă, îşi va putea dedica toată energia căutării şi localizării familiei sale odată ce se va stabili într-un loc sigur.

De parcă obţinerea unei vize pentru Brazilia ar fi o treabă uşoară! Prima lui încercare a fost un eşec. Aşteptase la ambasada Braziliei vreme de

zece ore, pe o ploaie îngheţată – el şi alte zeci de persoane disperate să obţină permisiunea de a naviga spre Rio –, dar una din angajatele lui Souza Dantas le comunicase pe un ton umil că nu mai puteau fi emise noi vize. Addy se întorsese la căminul în care locuia şi îşi petrecuse ultimele seri întins în pat, gândindu-se cum să o convingă pe tânăra aceea să facă o excepţie, dar înţelesese doar privind-o în ochi că nimic nu ar fi convins-o să încalce legea. El trebuia să meargă direct la superiorul ei – ambasadorul însuşi.

Addy îşi repetă apelul pe care l-a pregătit, căutându-şi în buzunar documentul, o adeverinţă de la ambasada Poloniei din Toulouse care-i permite să emigreze în Brazilia – dacă Brazilia, desigur, îl considera demn de o viză.

— Domnule Dantas, mă numesc Addy Kurc, recită el încet în franceză, dorindu-şi să poată conversa în portugheza nativă a ambasadorului. Încântat să vă cunosc. Ştiu că sunteţi un om extrem de ocupat, dar dacă-mi acordaţi doar un moment, aş vrea să vă spun ce aţi câştiga dacă mi-aţi acorda o viză în frumoasa dumneavoastră ţară.

E prea îndrăzneţ? Nu, trebuie să fie îndrăzneţ. Altfel, de ce ar vorbi Dantas cu el? Dacă i-ar putea vorbi despre specializarea sa, experienţa pe care o are în inginerie electrică, ambasadorul l-ar lua în serios. Brazilia este o ţară în plină dezvoltare. Cu siguranţă, are nevoie de ingineri.

Addy îşi aranjează fularul, îi ascunde capetele pe sub reverele paltonului său şi îşi vede imaginea în una din ferestrele de la parterul hotelului – nerăbdarea lui temperându-se pentru o clipă în timp ce-l studiază pe tânărul care se zgâieşte la el din vitrină, întrebându-se ce impresie o să-i facă ambasadorului. Arată bine, serios, ca un profesionist. Costumul a fost alegerea potrivită, hotărăşte el. Addy se gândise să poarte uniforma sa militară, pe care o ia cu el peste tot. Cu cele trei dungi respectabile de pe galoane, corespunzătoare

gradului său de *sergent-chef* – un grad pe care-l obţinuse la scurt timp după ce ajunsese la Colombes-les-Belles –, ţinuta sa militară s-a dovedit adesea utilă. O poartă uneori pe sub hainele civile, pentru a se putea schimba cât mai repede în caz de nevoie. Dar costumul îl defineşte mai bine. Se simte mult mai încrezător în el. În plus, dacă ar fi purtat uniforma, ar fi riscat să fie întrebat de către Souza Dantas când şi de ce fusese lăsat la vatră. Şi, la drept vorbind, asta nu se întâmplase.

Pentru Addy, părăsirea armatei s-a petrecut repede şi neconvenţional. Plecase la scurt timp după capitularea Franţei, după ce Germania ordonase ca toate unităţile armatei franceze cu unele excepţii, ce-i drept – să fie demobilizate. Cei rămaşi intrau sub autoritate germană. Addy ar fi aşteptat actele de demobilizare oficiale, dar descoperise că, odată cu implementarea recentului „statut de evreu“ impus de către Hitler, evreii din Franţa nu mai aveau niciun fel de drepturi, fiind arestaţi şi deportaţi cu miile. Prin urmare, în loc să aştepte să fie arestat, Addy împrumutase o maşină de scris şi formularul de demobilizare al unui prieten, ca să-i servească drept model, şi îşi confecţionase propriul document – o mişcare periculoasă, dar necesară, pentru că simţise că era în criză de timp. Din fericire, până în acel moment, actele lui se dovediseră folositoare. Nimeni nu le studiase cu foarte mare atenţie – nici liderul plutonului său şi nici agentul de la *Bureau Polonais* din Toulouse, unde el ceruse permisiunea de a emigra din Polonia, şi nici şoferul jeepului militar franţuzesc pe care-l rugase să-l ducă până la Vichy. Totuşi, nu intenţionează să-şi încerce norocul cu Dantas.

Atenţia lui Addy se îndreaptă brusc spre zgomotul de paşi pe care-l aude sus, pe trepte. Se întoarce şi zăreşte un domn cu faţa lată şi umeri şi mai laţi, care se apropie de el. Îşi dă seama

imediat. *E chiar el.* Souza Dantas. Totul la acest bărbat e simplu şi modest: pantalonii bleumarin, călcaţi la dungă, şi paltonul din stofa, servieta din piele. Până şi mersul lui cu paşi mari pare eficace, hotărât. Inima lui Addy este invadată de adrenalină. Îşi drege glasul.

— *Senhor* Souza Dantas! îl strigă el, întâmpinându-l pe ambasador la baza scărilor cu o strângere fermă de mână, făcând mari eforturi să-şi potolească vocea interioară care-i aminteşte că deja i-a fost refuzată o dată viza pentru Brazilia. Că nimeni nu-l va primi în altă parte. Că planul acesta *trebuie* să funcţioneze – e singura lui opţiune. *Calmează-te,* îşi spune Addy. *Poate că Dantas este cea mai importantă persoană din viaţa ta în acest moment, dar nu trebuie să pari disperat. Încearcă doar să fii tu însuţi.*

Capitolul 14

Halina

Râul Bug, între Polonia ocupată de germani şi Polonia ocupată de sovietici
Ianuarie 1941

Halina îşi adună cu mâna liberă poalele paltonului şi afundă un toiag în râul Bug, înaintând încet spre malul opus. Apa rece susură în jurul genunchilor ei, iar pantalonii îi atârnă din ce în ce mai greu. Se opreşte şi aruncă o privire peste umăr. E trecut cu mult de miezul nopţii, dar luna, rotundă şi plină ca o plăcintă Szarlotka, pare un reflector pe cerul nopţii lipsit de nori. O vede pe Franka perfect.

— Eşti sigură că e totul în regulă? întreabă ea, tremurând, în spatele ei, chipul Frankăi e crispat din cauza concentrării. Ea se mişcă încet, cu un braţ întins pentru a-şi păstra echilibrul, celălalt fiind încolăcit după mânerul unui coş de răchită pe care îl ţine lipit de şold.

— Sunt bine.

Halina se oferise să care coşul, dar Franka insistase că nu era cazul.

— Mergi tu înainte, spune Franka, ca să cauţi bulboanele.

Nu coşul o îngrijorează pe Halina, ci banii ascunşi în el. Femeile şi-au înfăşurat cei cincizeci de zloţi într-o bucată de pânză cerată, pe care au ascuns-o printr-o mică gaură în căptuşeala coşului, unde sperau să fie în siguranţă, dacă ar fi fost percheziţionate. Înaintând în direcţia curentului, Halina îşi spune că cincizeci de zloţi erau mai nimic înainte de război. O eşarfă nouă din mătase,

probabil. O seară la teatrul din Varşovia. Dar acum, își dă ea seama, cu ei îți poţi procura mâncarea pe o săptămână, un bilet de tren sau chiar libertatea. Acum, sunt un colac de salvare. Halina verifică fundul râului cu toiagul şi mai face grijulie un pas, urmărind reflexia albă-albăstruie a lunii dansând sclipitoare în jurul ei.

În scrisorile lui, Adam îi promitea mereu că-i va fi mult mai bine în Lvov, că viaţa sub guvernarea ruşilor nu era nici pe departe atât de rea cum o descria ea pe cea sub guvernare germană. Halina ştia că Adam avea dreptate. Ea ura să trăiască în acel apartament mic şi înghesuit din Cartierul Vechi, unde Mila şi Felicia dormeau într-un dormitor, părinţii ei în altul, iar ea pe o sofa mult prea mică din living. Nu aveau frigider şi stăteau zile întregi fără apă curentă. Se certau foarte des şi, de parcă nu ar fi fost de ajuns, Wehrmachtul începuse să izoleze anumite zone ale cartierului prin cordoane. Ei nu declaraseră încă, dar construiau un ghetou. O închisoare. În scurt timp, evreii din oraş aveau să fie complet separaţi de cetăţenii care nu erau evrei. Din câte spunea Isaac, un prieten de la poliţia evreiască, ei făcuseră deja acelaşi lucru în Lublin, Cracovia şi Lódź. Evreilor din Radom le era încă permis să vină şi să plece din Cartierul Vechi, dar cu toţii ştiau că era doar o chestiune de timp până ce cordoanele aveau să fie înlocuite de ziduri şi cartierul urma a fi sigilat.

„Vino la Lvov şi o vom lua de la capăt“, îi scria Adam. „Bella a găsit o cale să ajungă aici. Vei reuşi şi tu. Apoi, îi vom aduce aici pe părinţii tăi şi pe Mila.“ *De la capăt.* Suna promiţător, chiar romantic, în ciuda circumstanţelor. Halina era sigură acum că ea şi Adam se vor căsători curând. Dar mai era sigură şi de altceva – conştiinţa ei nu avea să-i permită să-şi abandoneze părinţii şi sora în Radom, oricât de oribile ar fi fost condiţiile de trai.

Săptămâni la rând, Halina îşi spusese că Lvovul ieşea din discuţie. Totul se schimbase însă când primise o scrisoare de la Adam în care acesta îi cerea să se întâlnească cu un coleg în faţa scărilor mausoleului din Radom, la o anumită oră şi într-o anumită zi. Ea se dusese la întâlnire cu un nod în stomac şi atunci aflase că Adam fusese recrutat de către Rezistenţă. „Şi-a câştigat deja reputaţia de cel mai bun falsificator din oraş“, îi zisese colegul lui Adam. Acesta nu-i spusese cum se numea, iar Halina nu-l întrebase. „A vrut ca tu să ştii acest lucru şi te-a rugat să vii la Lvov. Cred că această călătorie va merita“, adăugase el înainte de a dispărea pe strada Koscielna. Acestea erau probabil „noutăţile“ menţionate de Adam, pe care, desigur, el nu avea cum să i le transmită în scris. Asta nu o surprindea deloc pe Halina. Adam era cea mai meticuloasă persoană pe care o întâlnise vreodată. „Perfect”, îşi amintea ea că îşi spusese odată când Adam îi arătase unul dintre desenele la care lucra pentru firma lui de arhitectură – o reproducere a holului unei gări. Liniile trasate de el erau moderne şi precise, estetica lui – perfect practică.

— Încerc să proiectez „fără artificii şi neadevăruri”, spusese el, citându-l pe idolul său, faimosul arhitect modernist Walter Gropius.

După aceste veşti, Halina se hotărâse să plece la Lvov. Intenţionase să facă singură acea călătorie, dar verişoara ei, Franka, nu fusese de acord.

— Vin cu tine, declarase ea, fie că vrei sau nu.

Părinţii lor fuseseră îngrijoraţi în legătură cu acea călătorie, iar asta era de înţeles. Jakob le scrisese că fratele ei, Genek, dispăruse fără urmă într-o noapte, la sfârşitul lunii iunie. Selim, de asemenea, nu era de găsit. Viaţa în Radom era oribilă, recunoşteau părinţii ei, dar măcar erau împreună şi ştiau la ce să se aştepte. Oricum, călătoriile civililor evrei fiind ilegale – şi pedepsite cu moartea, conform decretului –, planul păruse

mult prea riscant. Halina jurase însă să găsească o cale de a ajunge teafără în Lvov şi promisese că nu avea să rămână prea mult acolo. „Adam zice că îmi poate găsi o slujbă", le spusese ea. „Mă voi întoarce în Radom peste câteva luni, cu destui bani şi cărţi de identitate încât să putem răsufla ceva mai uşuraţi. Şi, cu ajutorul lui Adam, adăugase ea, poate că voi reuşi să aflu ce s-a întâmplat cu Genek, cu Herta şi cu Selim." Odată ce Halina se hotărâse să plece, Sol şi Nechuma încuviinţaseră în cele din urmă. Nu avea niciun rost să încerce să o facă să se răzgândească.

Apa râului îi ajunge la coapse. Halina înjură încet, dorindu-şi să fi fost binecuvântată cu înălţimea verişoarei ei. *La naiba*, e foarte rece. Dacă se face mai adâncă, va fi obligată să înoate. Ea şi Franka sunt bune înotătoare – au învăţat să înoate împreună, într-o vară petrecută pe malul lacului Garbatka, de la taţii lor dar râul acesta nu e la fel ca minunata apă a lacului. Aceasta e rece ca în luna ianuarie, neagră ca smoala şi năvalnică. Ar putea fi periculos să înoate. Amândouă ar risca hipotermia. Iar coşul… ar mai rămâne uscat? Halina se gândeşte din nou la bani şi la felul în care mama ei reuşise să adune cei cincizeci de zloţi. Acum*, am şi mai multe motive să ajung la Lvov, pentru a ne putea reface economiile. Frigul nu e mare lucru, îşi* spune ea. *Totul face parte din plan.*

Cu o noapte în urmă, au stat în oraşul Liski, la familia Salingers – nişte prieteni ai părinţilor ei, pe care Halina i-a cunoscut la magazinul de ţesături cu vreo zece ani în urmă. Doamna Salinger era singura femeie din câte cunoştea Halina care putea vorbi ore în şir despre mătase. Nechuma o adora şi abia aştepta vizitele ei, care, înainte de închiderea magazinului de ţesături, aveau loc de două ori pe an.

Orăşelul Liski se află la 15 kilometri de râul Bug, pe linia de demarcaţie dintre jumătatea

teritoriului polonez ocupat de germani şi cealaltă jumătate, ocupată de ruşi. Doamna Salinger le spusese Halinei şi Frankăi că podurile peste Bug erau înţesate de soldaţi pe ambele maluri, cea mai sigură şi mai uşoară cale de a trece râul fiind prin apă. „Râul e îngust şi am auzit că apa e mai puţin adâncă la Zosin“, le explicase doamna Salinger. „Dar Zosin e plin de nazişti, le avertizase ea, şi râul e năvalnic. Trebuie să aveţi mare grijă să nu alunecaţi. Apa e rece ca gheaţa.” Nepotul doamnei Salinger, Jurek, făcuse acelaşi drum în sens invers cu numai o săptămână în urmă, le spusese ea. „Din câte zice Jurek, după ce treceţi râul, puteţi să-i urmaţi cursul spre sud, până la Ustylluh, şi să luaţi o maşină până la Lvov.“

În dimineaţa aceea, doamna Salinger umpluse coşul fetelor cu o pâine mică, două mere şi un ou fiert – „Un festin!” exclamase Halina – şi le urase emoţionată noroc, sărutându-le pe obraji la plecare.

Halina şi Franka merseseră pe nişte drumuri lăturalnice pâini la Zosin, pentru a nu fi observate şi chestionate de către soldaţii germani şi încercând să nu se gândească prea mult la ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi fost prinse fără un *ausweis,* permisul special de care aveau nevoie toţi cei care călătoreau în afara localităţii de domiciliu. Călătoria durase aproape trei ore. Ajunseseră la Zosin pe înserat şi cercetaseră malul apei pentru a găsi locul în care râul se îngusta cel mai mult, apoi aşteptaseră căderea întunericului.

Porţiunea de râu aleasă de ele nu are mai mult de zece metri. Halina crede că se află la jumătatea distanţei până la celălalt mal,

— Eşti bine? întreabă ea, împotrivindu-se curentului şi sprijinindu-se în băţ în timp ce se uită din nou peste umăr.

Franka a început să rămână în urmă. Ea ridică privirea o clipă şi încuviinţează, albul ochilor ei mişcându-se în sus şi în jos în luminii lunii. Halina

îşi îndreaptă din nou atenţia asupra abisului lichid din faţa sa şi, la un moment dat, zăreşte o sclipire. Un punct luminos, încremeneşte, privind cu atenţie în direcţia aceea. Lumina dispare pentru câteva clipe, apoi se iveşte din nou. Una. Două. Trei! Sunt lanterne. Printre copacii de la est, care mărginesc câmpia de pe malul opus al râului. Probabil că sunt lanternele soldaţilor ruşi. Cine altcineva ar ieşi afară, în frig, la ora aceea din noapte? Halina se uită să vadă dacă Franka le-a observat, dar verişoara ei ţine bărbia în piept, înaintând cu greu prin apa râului. Halina ascultă cu atenţie, încercând să distingă vreo voce, dar nu aude decât vuietul apei năvalnice. Mai aşteaptă un minut şi decide să nu zică nimic. *Nu am de ce să intru în panică*, îşi spune ea. Nu e nevoie să-i distragă atenţia Frankăi. Vor urca pe celălalt mal în scurt timp şi, odată ce vor ajunge pe uscat, se vor putea întinde pe pământ, aşteptând ca posesorii lanternelor să treacă mai departe.

Sub tălpile lor, mâlul de pe fundul apei dispare, lăsând locul pietrelor şi, după câţiva paşi, Halina are impresia că merge pe nişte bile alunecoase. Se gândeşte că ar fi poate mai bine să se întoarcă şi să caute un loc mai bun de trecut, unde apa e mai mică. Sau poate să încerce din nou mâine, ori în altă zi ploioasă, când norii vor fi mai denşi, iar ele, mai bine camuflate. Dar ce rost mai are acum? Nu are importanţă pe unde trec, pentru că nu au de unde să ştie cât de adâncă e apa. În plus, nu cunosc pe nimeni în Zosin. Unde să stea? Vor îngheţa bocnă dacă vor încerca să-şi petreacă noaptea afară. Halina cercetează liziera copacilor. Din fericire, punctele luminoase au dispărut. Mai au doar vreo patru metri de mers – cinci, cel mult. *Vom avea mai mult noroc pe partea rusească,* încearcă ea să se convingă, mărind pasul.

— Suntem la jumătatea dru… începe Halina să strige, dar cuvintele ei sunt întrerupte brusc de un

„uuup!“ ascuţit şi un plescăit distinct, făcut de un corp greu care cade în apa din spatele ei.

Halina întoarce capul – la timp să o vadă pe Franka cu gura deschisă într-un „o“ perfect, dispărând. Ţipătul ei amuţeşte în timp ce se scufundă sub pânza neagră a râului.

— Franka! ţipă scurt Halina, sufocată de frică. Trece o secundă, apoi două. Nimic.

Nu se aude decât sunetul apei năvalnice şi nu se văd decât reflexia, lunii şi cerul nopţii, câteva bule de aer acolo unde stătea verişoara ei cu doar câteva clipe în urmă. Halina priveşte apa râului, căutând cu disperare o urmă de mişcare.

— Franka! şopteşte ea, cu ochii măriţi de groază.

În cele din urmă, la şapte metri în josul râului, Franka iese la suprafaţă, scuipând şi trăgând speriată aer în piept. Şuviţe grele de păr ud îi acoperă ochii.

— Coşul!! strigă Franka, întinzând mâna după un obiect de culoare bej care a ieşit la suprafaţa râului, în faţa ei. Se aruncă spre coş, încercând să-l apuce de mâner, dar curentul e prea puternic. Scufundându-se de mai multe ori şi apoi săltând la suprafaţa apei năvalnice, coşul dispare.

— Nuuuuuu!

Panica din vocea Halinei spintecă aerul rece şi, într-o clipă, fără să se mai gândească, îşi lasă băţul, îşi ţine respiraţia şi se aruncă în apă cu braţele larg deschise. Frigul este năprasnic. Apa rece parcă-i taie obrajii, învăluind-o ca o armură. Pentru o clipă, nu mai simte nimic. Trupul ei paralizat de frig e ca un buştean luat de curent. Când capul i se ridică la suprafaţă, inspiră adânc şi mişcă braţele cu putere, înălţând gâtul ca să-şi ţină bărbia deasupra apei. Abia reuşeşte să mai vadă coşul. Mânerul acestuia apare şi dispare ca o geamandură pe o mare agitată, la câţiva metri în josul râului.

— Opreşte-te! ţipă Franka în spatele ei. Lasă-l!

Dar Halina mişcă şi mai iute braţele, vocea verişoarei sale pierzându-se în depărtare până ce nu mai aude decât sunetul propriei respiraţii şi plescăitul apei. Dă cu disperare din picioare, julindu-şi genunchiul de fundul râului şi încercând să-şi recapete echilibrul. Poate să se ridice în picioare, dar ştie că, dacă va face asta, coşul va dispărea. Mişcând picioarele ca o broască, nu scapă din ochi coşul, împotrivindu-se amorţelii care pune stăpânire pe trupul ei şi tentaţiei de a renunţa şi de a înota până la mal, să se odihnească.

După un cot, râul se lăţeşte. Halina simte că în locul acela curentul nu mai este atât de puternic. Coşul încetineşte, plutind lin pe marginea unei bulboane. Suprafaţa apei a devenit acum netedă şi lucioasă, asemeni capacului vechiului pian Steinway al părinţilor ei. Halina începe să se apropie de coş. Când râul se îngustează şi curentul devine din nou puternic, ea se află la un braţ distanţă de coş. Trage adânc aer în piept şi, cu ultimele picături de vlagă rămase în muşchii ei aproape rigizi, care o dor cumplit, îşi înalţă trunchiul deasupra apei şi se aruncă înainte, cu braţul întins şi degetele răsfirate.

Când deschide ochii, rămâne surprinsă să vadă coşul în mâna ei. Nici nu-şi mai simte extremităţile. Caută cu tălpile fundul râului şi reuşeşte să-şi regăsească echilibrul. Ridicându-se încet, se împotriveşte curentului şi înaintează cu dificultate de-a lungul pietrelor alunecoase până la malul opus, ţinând coşul atât de strâns, încât degetele ei, albe la încheieturi, încep să o doară, iar după ce ajunge pe celălalt mal e nevoită să şi le desprindă de pe mâner cu mâna rămasă liberă.

Ajunsă pe uscat, Halina se prăbuşeşte pe malul noroios – cu inima bătând să-i sară din piept, în timp ce umerii îi tresaltă în ritmul respiraţiei. Se apleacă şi se uită în coş. Mâncarea a dispărut. Ea îşi strecoară apoi degetele în fanta din căptuşeală, căutând compartimentul cu hârtie cerată. Zloţii!

— Sunt aici! şopteşte ea, uitând pentru o clipă cât de frig îi este.

Îşi dă paltonul jos şi îl izbeşte de o piatră, ca să-l stoarcă înainte să şi-l pună din nou pe umeri. Tremurul trupului său se transformă în spasme violente de frig. Vor trebui să găsească adăpost cât mai curând.

Porneşte grăbită în susul râului şi după câteva minute aude strigătele Frankăi.

— Sunt aici! îi răspunde Halina şi-i face semn cu mâna, animată încă de adrenalină.

Franka a reuşit şi ea să treacă râul şi aleargă de-a lungul malului în direcţia Halinei. Aceasta ridică triumfătoare coşul deasupra capului.

— Am pierdut mâncarea, dar zloţii sunt aici! strigă ea râzând.

— Slavă Domnului! rosteşte uşurată Franka. Gâfâind, o îmbrăţişează pe Halina. Am alunecat pe o piatră! Îmi pare atât de rău! Ea o măsoară pe Halina din cap până-n picioare. Uită-te la tine. Parcă eşti o mâţă înecată.

— Şi tu la fel! îngaimă Halina şi, în lumina albăstruie a lunii, amorţite de frig, ude din cap până-n picioare şi tremurând ca varga, ele încep să râdă – la început încet, apoi din ce în ce mai tare – până ce lacrimile încep să li se prelingă şiroaie pe obraji, calde şi sărate.

Aproape că se îneacă de râs.

— Şi acum? întreabă Franka după ce se potolesc.

— Acum, o să mergem pe jos.

Halina o ia pe Franka de braţ, suflându-şi aer cald în mâna care i-a rămas liberă, şi pornesc spre est, înspre liziera copacilor. La fel de repede cum s-au pus în mişcare, Franka se opreşte.

— Uite! şopteşte ea. Zâmbetul i-a dispărut de pe buze. Lanterne! Sunt cel puţin şase lanterne aprinse.

— Armata Roşie, şopteşte Halina. Ei trebuie să fie. La naiba! Speram să fi plecat până acum.

Probabil că ne-au auzit.

— Ştiai că erau acolo?

Ochii Frankăi sunt mari de uimire.

— Nu am vrut să te sperii.

— Ce ar trebui să facem? Să fugim?

Halina îşi muşcă interiorul obrajilor ca să-şi oprească clănţănitul dinţilor. Şi ea s-a gândit la această variantă. Să fugă. Şi apoi? Nu, au ajuns până aici. Halina îşi îndreaptă umerii, hotărâtă să rămână puternică, măcar la exterior – atât pentru binele Frankăi, cât şi pentru al ei.

— O să vorbim cu ei. Vino. Trebuie să găsim un loc cald. Poate că ne vor ajuta.

Halina strânge cotul Frankăi, îndemnând-o să înainteze.

— Să ne ajute? Şi dacă nu o vor face? Dacă ne vor împuşca? Am putea să mai înotăm puţin în josul râului şi să ne ascundem.

— Şi să murim de frig? Nu vezi în ce hal suntem? Nu am putea rezista încă o oră în frig. Ne-au văzut deja. Totul va fi bine, încearcă doar să fii calmă.

Cele două femei merg mai departe spre luminile care pâlpâie în întuneric. Când ajung la zece metri de soldaţi, o siluetă din spatele uneia dintre lanterne strigă:

— *OSTAHOVKA!*[26]

Halina îşi lasă uşor coşul jos, la picioare, apoi ea şi Franka ridică mâinile deasupra capetelor.

— Suntem aliaţi! strigă Halina în poloneză. Nu avem arme!

Gura ei devine uscată atunci când numără zece trupuri în uniformă, care se apropie. Fiecare dintre aceştia ţine câte o lanternă metalică lungă într-o mână şi câte o puşcă în cealaltă – ambele îndreptate spre ele. Halina îşi fereşte privirea, pentru a evita lumina albă, orbitoare, care-i sfredeleşte ochii.

— Am venit să-mi găsesc logodnicul şi fratele în Lvov, spune ea, dorindu-şi ca vocea să îi rămână

calmă.

Soldaţii se apropie şi mai mult. Ea se uită în jos la hainele ei ude şi la Franka, care tremură de frig.

— Vă rog, spune ea privindu-i cu ochii mijiţi pe soldaţi, ne este foame şi suntem îngheţate de frig. Ne puteţi ajuta să găsim ceva de mâncare, o pătură sau un adăpost pentru o noapte? Într-o rază de lumină, respiraţia ei se transformă în fuioare prelungi, cenuşii.

Ofiţerii se strâng în cerc în jurul tinerelor. Unul dintre ei ridică de jos coşul şi se uită înăuntru. Halina îşi ţine respiraţia. *Distrage-i atenţia*, îşi spune ea. *Înainte să găsească zloţii.*

— V-aş oferi eu ceva de mâncare, continuă Halina, dar singurul nostru ou fiert e acum în drum spre Ustylluh.

Ea începe să tremure ostentativ, în timp ce dinţii îi clănţăne sonor, ca nişte castaniete. Soldatul ridică privirea, iar ea îi zâmbeşte. Bărbatul studiază mai întâi chipul ei, apoi pe al Frankăi şi vede că amândouă au hainele ude şi pantofii plini de mâl. *Nu pare să fie mai mare decât mine,* îşi spune Halina. Poate e chiar mai tânăr. Să aibă vreo nouăsprezece, douăzeci de ani.

— Tu ai venit să-ți vezi rudele, dar ea? întreabă el într-o poloneză rudimentară, îndreptându-şi lanterna spre Franka.

—Ea…

— Mama mea e în Lvov, răspunde Franka înainte ca Halina să mai poată spune ceva. E foarte bolnavă şi nu are pe nimeni care să aibă grijă de ea.

Franka pare atât de sinceră şi de hotărâtă, încât Halina trebuie să facă eforturi ca să nu pară surprinsă.

Verişoara ei e o carte deschisă; nu pare să fi deprins încă arta înşelătoriei. Cel puţin, nu până acum.

Soldatul tace pentru o clipă. Apa râului se prelinge de pe coatele fetelor, aterizând sonor pe

pământ, la picioarele lor. În sfârşit, soldatul clatină din cap, iar în expresia feţei lui Halina percepe o urmă de înţelegere, poate de amuzament. Îşi simte tensiunea dizolvându-se treptat şi nodul din gât îi dispare, sângele colorându-i din nou obrajii.

— Veniţi cu noi, le ordonă soldatul. Veţi curăţa cartofi şi veţi rămâne peste noapte în tabăra noastră. Dimineaţă, vom discuta dacă veţi fi libere să plecaţi mai departe.

Apoi, îi întinde Halinei coşul. Ea îl acceptă cu un gest firesc şi îşi trece braţul pe sub toarta acestuia.

Găseşte mâna Frankăi şi pornesc spre nord, încadrate de bărbaţii în uniformă. Nimeni nu vorbeşte. Nu se aude decât cadenţa paşilor – tropăitul cizmelor grele şi lipăitul tălpilor ude pe iarbă. După câteva minute, Halina se uită la Franka, dar verişoara ei priveşte ţintă înainte în timp ce păşeşte, lipsită de expresie. Numai Halina, care o cunoaşte atât de bine, poate sesiza uşoara încordare a maxilarului ei. Franka e îngrozită. Halina o strânge de mână, încercând să o liniştească, să-i spună că totul va fi bine. Cel puţin, aşa speră că va fi.

Merg aşa aproape o oră. În timp ce adrenalina ei începe să se risipească, Halina nu se poate gândi decât la frig – la durerea pe care o simte în articulaţii, în mâinile şi în picioarele ei. Chiar şi în vârful nasului, care nu mai este amorţit, ci fierbinte. Oare este posibil – se întreabă ea îngrijorată – ca sângele să-i îngheţe în timp ce se mişcă? Va trebui oare să i se amputeze nasul dacă va ajunge la tabăra soldaţilor cu el degerat? *Destul,* îşi spune ea, forţându-se să se gândească la altceva.

Adam. Gândeşte-te la Adam. Îşi imaginează că se află în faţa uşii apartamentului lui Adam din Lvov şi că îl cuprinde cu braţele, povestindu-i cum a căzut Franka în apă sau cum a înotat ea în apa îngheţată a râului Bug. I se pare o adevărată

nebunie când îşi aminteşte prin ce au trecut. La ce s-a gândit când a sărit aşa în apă? Oare Adam ar înţelege-o? Părinţii ei nu ar face-o, e sigură de asta – dar el da. Poate chiar ar admira-o pentru asta.

Halina aruncă o privire soldatului din dreapta ei. E la fel de tânăr ca şi ceilalţi. Pare să aibă vreo douăzeci de ani. Şi lui îi este frig. Tremură pe sub manta şi are o expresie tristă, de parcă şi-ar dori să fie oriunde în altă parte decât acolo. Poate că îşi spune Halina dincolo de armele lor mari şi de uniformele sofisticate, aceşti tineri sunt inofensivi. Poate că şi ei îşi doresc ca războiul să se termine mai repede, la fel ca ea. Ar fi putut jura că-l prinsese pe unul din ei, pe cel mai înalt din grup, aruncându-i o ocheadă Frankăi. Ea cunoaşte bine acea privire – un amestec de curiozitate şi de dorinţă – pentru că, de obicei, e îndreptată spre ea. Va încerca să se poarte cât mai frumos, decide Halina. Va ridica în slăvi patriotismul lor, îi va lăuda şi-i va convinge cu un zâmbet că este în avantajul lor să le lase să-şi continue drumul. Poate că Franka va flirta puţin cu băiatul înalt, va promite că o să-i scrie şi îi va oferi un sărut. Un sărut! Cât de mult timp a trecut de când nu a mai simţit buzele lui Adam pe buzele ei. Sângele Halinei se mai încălzeşte cu un grad atunci când reuşeşte să se convingă că planul ei va funcţiona. Ele vor trebui să ţină garda sus, desigur, dar ea va obţine ceea ce-şi doreşte… aşa cum face întotdeauna. La asta se pricepe cel mai bine.

***

E a treia lor noapte în tabăra provizorie. Sub o pătură din lână, Halina ascultă din cortul ei cum Franka şi Yulian şuşotesc lângă foc. Halina i-a lăsat singuri cu doar câteva minute în urmă, când şedeau unul lângă celălalt în faţa unui foc pe cale să se stingă, paltonul lui Yulian acoperind umerii Frankăi.

Franka a surprins-o din nou pe Halina cu uşurinţa ei de a flirta. Halina a mai văzut-o cu băieţi şi înainte. În preajma cuiva pe care vrea să-l impresioneze sau când face o pasiune pentru cineva, Franka eşuează adesea. Totuşi, se minunează Halina, se pare că nu are nicio problemă să se arate interesată când nu îi pasă. Halina se întreabă dacă Yulian îşi va da seama într-un sfârşit că el e doar un pion în planul lor, un obstacol înalt pe drumul care – se roagă ea – le va duce, în cele din urmă, la Lvov.

Sperase că aveau să se afle deja pe drum, aproape de destinaţie. Aceste ultime trei zile fuseseră istovitoare. Soldaţii le-au tratat cu o politeţe forţată, dar Halina este foarte conştientă de faptul că ea şi Franka sunt nişte fete prea drăguţe, ajunse prea departe de casă, înconjurate de bărbaţi singuri; îşi face griji pentru ceea ce s-ar putea întâmpla dacă soldaţii ar hotărî să nu mai fie politicoşi. Până acum, se pare că Yulian este mulţumit să stea doar de vorbă.

Îşi suflă în palme de frig şi îşi flexează degetele de la picioare, încercând să şi le încălzească. Pătura ajută, dar e încă foarte frig. Hainele i s-au uscat în cele din urmă, iar ea nu îndrăzneşte să renunţe la niciun articol de îmbrăcăminte pe timpul nopţii – fiecare strat de material ajută. Închide ochii şi, tremurând, reuşeşte să aţipească, dar se trezeşte după câteva minute din cauza zgomotului făcut de cineva care se furişează în cort. Halina se ridică rapid în capul oaselor, cu pumnii strânşi din reflex, aşteptându-se să descopere apropiindu-se de ea silueta unuia dintre soldaţii sovietici. Dar e doar Franka. Halina oftează uşurată şi se întinde din nou pe spate.

— M-ai speriat, îi spune Halina în şoaptă, cu inima bătându-i nebuneşte.

— Îmi pare rău.

Franka se strecoară sub pătură şi o trage peste capetele lor, astfel încât să poată vorbi în şoaptă

fără a fi auzite.

— Yulian mi-a spus că o să ne scoată de aici, şopteşte ea. Mâine. A vorbit deja cu superiorul lui să ne lase să plecăm. Halina sesizează uşurarea din vocea Frankăi. A spus că ne va duce cu maşina până la cea mai apropiată gară.

— Bravo ţie, şopteşte Halina.

— I-am promis că vom ţine legătura, adaugă Franka.

Halina zâmbeşte.

— Era si normal.

— Ştii, nu e rău deloc, spune Franka şi Halina se întreabă pentru o clipă dacă fata glumeşte sau chiar a început să simtă ceva pentru el. Ai putea să-ţi imaginezi – eu şi Yulian? adaugă Franka. Copiii noştri ar fi nişte uriaşi, spune ea şi amândouă râd pe înfundate.

— Aş prefera să nu-mi imaginez nimic, rosteşte în cele din urmă Halina, trăgând pătura înapoi sub bărbie. Apoi, se întoarce cu spatele şi se lipeşte de Franka.

— Glumesc doar, spune Franka în şoaptă.

— Ştiu.

Halina închide ochii şi gândurile ei alunecă spre Adam – aşa cum se întâmplă mai tot timpul când stă trează în întuneric. Oare copiii lor cum ar arăta? se întreabă ea. E prea devreme să se gândească atât de departe, dar nu se poate abţine. Cu puţin noroc, mâine, ea şi Franka vor fi pe drum. În sfârşit. *Încă o noapte, Adam. Vin la tine.*

PARTEA A II-A

Capitolul 15

Addy

Marea Mediterană
15 ianuarie 1941

Cheiul e un adevărat furnicar de oameni. Unii strigă, cuprinşi de panică, în timp ce-şi fac loc, împingând din coate, către pasarela de acces la bord, alţii vorbesc doar în şoaptă, de parcă, dacă ar ridica vocea, ar fi văduviţi de privilegiul de a se îmbarca pe vas – unul dintre ultimele vapoare de pasageri, din câte aflaseră, care primiseră permisiunea de a părăsi Marsilia cu refugiaţi la bord. Addy se mişcă alert odată cu mulţimea, ţinând într-o mână o valijoară din piele maro şi în cealaltă un bilet dus – la clasa a doua. Este un ianuarie foarte friguros, dar el abia dacă observă. Din când în când, îşi înalţă gâtul şi scanează mulţimea, dorindu-şi cu toată fiinţa lui să vadă vreun chip cunoscut. O dorinţă imposibilă, dar nu se poate abţine. Speră că mama sa a primit ultima lui scrisoare şi că a venit în Franţa, împreună cu întreaga familie. „Oricât ar fi de greu, te rog, vino la Vichy, scrisese el. Acolo se află un bărbat care se numeşte Dantas. Cu el trebuie să vorbiţi în legătură cu vizele.“ Îi trimisese mamei adresele lui Dantas – cea de la hotel şi era de la ambasadă. Addy oftează, realizând cât de absurd suna acum această propunere. Au trecut cincisprezece luni de când nu mai are veşti de la mama lui. Chiar dacă ea *primise* scrisoarea, ce şanse erau ca familia să poată pleca din Polonia? El ştie că mama lui nu i-ar lăsa niciodată pe ceilalţi în urmă, chiar dacă ea ar avea ocazia să găsească o cale de scăpare.

Cu cât se apropie mai mult de corabie, nodul din pieptul lui Addy se strânge tot mai mult. El îşi duce mâna la piept, în partea stângă, acolo unde îl doare. Sub degete, îşi simte inima bătând. Pulsul lui e ca un ceas, numărând secundele care au mai rămas până la dispariţia sa de pe continent. Până ce un ocean îl va despărţi de oamenii pe care-i iubeşte cel mai mult pe lume. Nu ajută nici faptul că grupul de refugiaţi pe care i-a întâlnit pe chei – cei care fuseseră destul de norocoşi să ţină încă legătura cu familiile lor, rămase acasă – descriu ceea ce au aflat despre starea ţării lor aşa cum Addy nici măcar nu şi-ar fi putut imagina: ghetouri supraaglomerate, biciuiri în public, evrei murind cu miile de frig, foamete şi boli. O tânără din Cracovia îi spusese lui Addy că soţul ei, profesor de literatură, fusese luat împreună cu alţi zeci de intelectuali şi dus lângă zidul Castelului Wawel, unde fuseseră împuşcaţi. După aceea, îi povestise ea cu lacrimile şiroindu-i pe obraji, trupurile lor fuseseră rostogolite în jos pe deal şi aruncate în râul Vistula. Addy o îmbrăţişase în timp ce ea plângea cu fruntea pe umărul lui, apoi se chinuise să-şi înlăture din minte imaginea oribilă. Era prea mult pentru el.

Pe măsură ce se apropie de vapor, Addy face inventarul limbilor vorbite în jurul lui: franceză, spaniolă, germană, poloneză, olandeză, cehă. Cei mai mulţi dintre ceilalţi pasageri au valize la fel ca a lui, în care şi-au împachetat câteva bunuri care să îi ajute să înceapă o nouă viaţă. În valiza lui Addy sunt împăturite un pulover pe gât nou-nouţ, o cămaşă, un maieu, o pereche de şosete, un pieptene cu dinţi deşi, o bucăţică de săpun care i-a rămas din armată, nişte sfoară, o lamă de ras, o periuţă de dinţi, o agendă, trei carneţele cu coperte din piele (pline deja cu notiţe), compoziţia sa preferată scrisă de Chopin, *Polonaise Op. 40 No. 1,* şi o fotografie cu părinţii săi. În buzunarul cămăşii poartă un carneţel pe jumătate plin, iar în

buzunarul pantalonilor are câţiva franci şi batista de olandă a mamei lui. În total, are 1.500 de zloţi şi 2.000 de franci – economiile lui de o viaţă înghesuiţi în portofelul său din piele de şarpe, împreună cu cele şaisprezece documente pe care le-a adunat pentru a ieşi din armată şi pentru a obţine viza pentru Brazilia.

Întâlnirea din Vichy cu ambasadorul Dantas a fost scurtă, dar reuşită.

— Lasă mâine paşaportul dumitale la secretara mea, îi spusese Dantas când se îndepărtaseră de hotel şi nu-i mai auzea nimeni. Spune-i că te-am trimis eu şi revino mâine. Viza te va aştepta la consulatul brazilian din Marsilia. Va fi valabilă nouăzeci de zile. Pe 20 ianuarie pleacă un vas spre Rio – *Alsina* cred că se numeşte. Nu ştiu când sau dacă va mai exista un altul. Ar fi bine să te urci la bordul acestuia. Va trebui să-ţi reînnoieşti viza odată ce vei ajunge la Rio.

— Desigur, zise Addy, mulţumindu-i ambasadorului din toată inima în timp ce-şi ducea mâna la portofel. Cât vă datorez? Dar Souza Dantas doar clătinase din cap, iar Addy înţelesese că nu pentru bani îşi risca ambasadorul slujba şi reputaţia.

A doua zi, Addy şi-a ridicat paşaportul. Pe acesta, ambasadorul scrisese de mână: *Valid pentru călătoria în Brazilia.* El sărutase aceste cuvinte şi mâna secretarei lui Souza Dantas, îşi împachetase câteva lucruri, îmbrăcat în uniforma sa militară (sperând ca aceasta să-l ajute să găsească o maşină) şi făcuse autostopul spre sud. Ar fi ajuns mai repede cu trenul, dar Addy nu voia să fie capturat la punctele de control din gară. Când ajunsese la Marsilia, Addy mersese direct la ambasadă, unde, ca prin minune, îl aştepta viza sa. Aceasta avea numărul 52. După ce a studiat-o un timp, a strecurat-o între paginile paşaportului său şi s-a îndreptat imediat către port. La vederea uriaşei carene negre a vaporului *Alsina* care se

înălţa deasupra portului, el scosese un chiot, copleşit de bucurie şi sperând că lumea aceea nouă avea să fie un nou început, deşi era devastat de faptul că trebuia să-şi părăsească locul natal şi familia.

— Ştiţi dacă mai pleacă vreun vapor spre Brazilia în lunile următoare? întrebase el la biroul maritim.

— Fiule, i se adresase agentul din spatele ghişeului, clătinând din cap, consideră-te norocos că ai reuşit să-l iei pe acesta.

Agentul avea dreptate. Erau din ce în ce mai puţine vapoare care plecau spre America.

Totuşi, Addy refuza să-şi piardă speranţa. După-amiaza şi-o petrecu retras într-un colţ al unei cafenele de lângă port, scriindu-i mamei sale.

10 ianuarie 1940

Dragă mamă,

Mă rog ca scrisorile mele să fi ajuns la tine şi sper că tu şi ceilalţi sunteţi bine. Am reuşit să prind un bilet pe vaporul Alsina, *care merge în Brazilia. Plecăm în cinci zile, pe data de 15 ianuarie, spre Rio de Janeiro. Căpitanul crede că vom ajunge acolo în două săptămâni. Imediat ce voi găsi un apartament, îţi voi trimite adresa la care mă vei putea contacta. Nu uita ce ţi-am spus despre ambasadorul Souza Dantas din Vichy. Ai grijă de tine. Aştept cu nerăbdare veşti.*

Cu dragoste,

Addy

Înainte de a părăsi cafeneaua, Addy a intrat la toaletă, unde s-a schimbat de uniforma militară, punându-şi costumul, dar în loc să-şi împăturească uniforma şi să o pună în valiză, aşa cum făcea de obicei, el a rulat-o strâns şi a aruncat-o la coşul de gunoi.

***

Cabina lui Addy e extrem de mică. El se strecoară pe uşă, se descalţă de pantofi şi merge pe lângă perete, atent să nu se lovească de cuşeta foarte îngustă a cărei tăblie furniruită din lemn de nuc şi cuvertura de un galben bolnăvicios par să aibă zeci de ani vechime. În faţa saltelei deformate e aşezată o banchetă din lemn de mahon şi o etajeră ale cărei rafturi sunt goale. Addy îşi pune pantofii pe primul raft, îşi lasă valiza pe banchetă, îşi agaţă paltonul şi pălăria de fetru în cârligul de pe uşa toaletei, apoi aruncă o privire înăuntru. Toaleta – motivul pentru care a ţinut de fapt să-i procure un bilet la clasa a doua – este, de asemenea, imposibil de mică. O pară de duş atârnă de un furtun metalic prins în perete, deasupra closetului. Pe peretele opus, o oglindă atârnă deasupra unei chiuvete micuţe din porţelan. Addy se înfiorează la gândul unui duş fierbinte – a trecut aproape o săptămână de la ultimul. Se dezbracă într-o clipită.

Îşi împătureşte cămaşa, vesta şi pantalonii şi le lasă pe pat, aşezate în ordine unele peste altele, apoi îşi scoate săpunul, pieptenele şi aparatul de ras şi intră în baie, rămas doar în lenjerie şi şosete. Agaţă para de duş în suportul din perete, apoi dă drumul la apa fierbinte. Presiunea e mică, dar apa e caldă, iar Addy simte cum, încet-încet, presiunea din umerii săi scade, începe să fredoneze, săpunindu-se bine, încă îmbrăcat în lenjeria de corp, până ce se umple de spumă, apoi se roteşte încet sub duş, clătindu-se. Când lenjeria sa de corp e curată, se dezbracă şi îşi pune chiloţii şi şosetele deasupra chiuvetei, săpunindu-se încă o dată şi lăsând apa să curgă peste pielea lui goală încă un minut înainte de a roti robinetul. Întinde mâna după unicul prosop alb care stă atârnat pe bara de pe uşa toaletei şi se şterge, fredonând în continuare. În faţa oglinzii, se spală pe dinţi, se piaptănă şi se rade, plimbându-şi degetele peste linia pătrăţoasă a maxilarului său, examinându-l cu

atenţie pentru a vedea dacă nu a uitat vreo porţiune nerasă. În cele din urmă, îşi stoarce lenjeria de corp, întinde sfoara pe care şi-a adus-o în valiză şi îşi pune lucrurile la uscat. Cu lenjerie nouă şi înveşmântat în costum, se admiră, zâmbind. Se simte un alt om.

Pe punte, îşi croieşte drum printr-o mulţime de refugiaţi, salutând din cap şi prinzând frânturi de conversaţii în timp ce înaintează spre prova navei. „Ai auzit că Zamora e la bord?“ Întreabă cineva pe lângă care trece. Addy se întreabă dacă l-ar recunoaşte pe Zamora în cazul în care s-ar ciocni de el, deşi e sigur că fostul preşedinte al Spaniei a cumpărat un bilet la clasa I, pe puntea de deasupra. Cele mai frecvente discuţii sunt însă despre câtă trudă şi ingeniozitate au fost necesare pentru a dobândi o viză. „Am stat la rând optsprezece zile“, spune un bărbat. „L-am mituit pe funcţionarul de la ambasadă. A fost groaznic, am fost nevoit să-mi las surorile în urmă”, se bagă în vorbă un altul.

Se fac multe presupuneri în legătură cu numărul refugiaţilor care sunt la bord: „Am auzit că sunt şase sute… vaporul e construit pentru trei sute… nu-i de mirare că e atât de ticsit, la naiba… îţi poţi imagina cum e la clasa a treia? “ Puntea clasei a doua e ticsită de oameni, dar Addy ştie că nu e nimic în comparaţie cu spaţiile de locuit de la clasa a treia.

Cam jumătate din refugiaţii pe care-i întâlneşte Addy sunt evrei si mulţi dintre ei menţionează numele lui Dantas – „Dacă nu ar fi fost ambasadorul…“ Alţii sunt spanioli care fug de regimul lui Franco, socialişti francezi şi aşa-numiţii artişti degeneraţi, iar câţiva sunt „indezirabilii” din Europa care-şi caută scăparea în Brazilia. Aproape toţi şi-au lăsat în urmă familiile – fraţi, părinţi, verişori, chiar şi copii mari – şi niciunul nu ştie ce-i rezervă viitorul. Totuşi, în ciuda acestei incertitudini, dispoziţia generală s-a schimbat, acum că toată lumea s-a văzut la bordul

navei, devenind una de veselă anticipare. Alsi*na tre*buie să plece spre Brazilia la ora cinci după-amiaza, aşa că aerul începe brusc să miroasă a speranţă şi libertate.

Addy străbate puntea până ce ajunge la prova, unde descoperă o plăcuţă din alamă prinsă pe o uşă albastră şi începe să râdă când vede ce noroc a dat peste el: *Salonul de Muzică, clasa I,* citeşte el. Un salon de concerte! Addy îşi ţine respiraţia în timp ce întinde mâna spre mâner, dar descoperă cu tristeţe că uşa e încuiată. *Poate că o va deschide cineva,* îşi spune Addy, păşind pe lângă balustradă. Aşteaptă, urmărind femeile şi bărbaţii care se plimbă pe punte. După câteva minute, uşa albastră se deschide şi un tânăr îmbrăcat în alb iese din salon. Addy aşteaptă până când acesta se pierde în mulţime şi pune piciorul în prag chiar înainte ca uşa să se închidă. Înăuntru, dă de o scară care duce la un nivel superior. Urcă treptele, două câte două.

Salonul e gol. Podeaua din lemn de cireş luceşte pe sub mozaicul de covoare pufoase de lână colorate în roşu, auriu şi indigo. Ferestrele înalte amplasate de-a lungul peretelui de la tribord oferă o privelişte a portului, iar peretele opus e decorat cu oglinzi care fac încăperea să pară mai mare decât este. În colţurile salonului sunt coloane din lemn lăcuit, iar o uşă mare, cu arcadă, comunică, bănuieşte Addy, cu zona cabinelor de la clasa I. O canapea din piele, câteva mese rotunde şi vreo douăsprezece scaune sunt adunate într-un capăt al salonului, iar în celălalt capăt, într-un colţ, e un pian Steinway cu coadă. Inima îi tresaltă la vederea acestuia.

Addy măsoară din ochi instrumentul în timp ce se apropie de el. A fost făcut la începutul secolului, bănuieşte el, înainte de Marea Criză economică, când manufacturierii începuseră să reducă mărimea pianelor. Addy suflă asupra capacului pianului, clipind des când un norişor de praf se ridică de pe acesta, particulele sclipind în lumina

soarelui. În dreptul claviaturii, un scaun rotund, elegant, cu picioare sculptate, din lemn de nuc şi fier forjat, în formă de delfini, îl invită să se aşeze. Addy îl învârte uşor, pentru a-i potrivi înălţimea, apoi ia loc pe tapiţeria moale şi uzată. Deschide capacul şi îşi lasă mâinile pe clape, copleşit, dintr-odată, de dorul de casă. Flexează o gleznă şi rămâne cu piciorul suspendat deasupra pedalei de surdină. Au trecut luni bune de când nu şi-a mai permis luxul de a exersa, dar nu are nicio îndoială în legătură cu prima piesă pe care o va interpreta.

Când primele note ale *Valsului în Fa minor, op. 70, nr. 2* al lui Chopin încep să răsune în încăpere, îşi înclină capul în faţă şi închide ochii. Într-o clipă, el are din nou doisprezece ani şi stă cocoţat pe un scaun, în faţa pianului părinţilor lui, în Radom, la care el, Halina şi Mila obişnuiau să exerseze pe rând, câte o oră pe zi, după şcoală. Când ajunseseră destul de buni, învăţaseră să cânte Chopin, compozitor al cărui nume era aproape sfânt în casa familiei Kurc. Addy nu va uita niciodată sentimentul de împlinire care i-a umplut inima când a terminat de interpretat, fără nicio greşeală, primul lui studiu. „Maestrul Chopin ar fi foarte mândru de tine“, îi spusese încet mama lui, bătându-l uşurel pe umăr.

Când ultima notă răsună în salon, Addy deschide ochii şi e surprins să vadă câţiva oameni adunaţi în jurul lui. Publicul este elegant. Femeile poartă pălării şi mantouri cu gulere din blană, iar bărbaţii pălării din fetru sau melon şi costume din trei piese croite impecabil. În aer pluteşte o uşoară aromă de colonie – o schimbare bine-venită după îngrozitorul miros corporal persistent din spaţiile comune de pe puntea inferioară. Este o cu totul altă clasă de refugiaţi, însă, în ciuda blănurilor fine şi a costumelor elegante, Addy ştie că toţi fug de aceeaşi soartă nemiloasă.

— *Bravo! Che bello!* exclamă un italian din spatele lui când ultima notă se stinge.

— *Encore!* strigă femeia de lângă el.

Addy zâmbeşte larg, ridicând mâinile.

— *Pourquoi non?* întreabă el în cele din urmă, ridicând din umeri.

Nu e nevoie să fie rugat a doua oară.

Când termină o piesă, este încurajat să cânte încă una, iar cu fiecare bis, publicul devine tot mai numeros, sporind şi entuziasmul lui Addy. Interpretează piese ale clasicilor: Beethoven, Mozart, Scarlatti – până ce oboseşte. Îşi dă haina jos şi se descheie la guler. În timp ce spectatorii continuă să se adune, el trece la melodiile compozitorilor americani pe care îi preferă în materie de muzică jazz: Louis Armstrong, George Gershwin, Irving Berlin. Tocmai interpretează piesa *Caravan,* a lui Duke Ellington, când se aude sirena vasului.

— Plecăm! strigă cineva.

Addy încheie piesa cu un ritm improvizat şi se ridică. Salonul pare cuprins de frenezie. Addy îşi ia haina şi merge după mulţimea care se revarsă pe puntea de la tribord, pentru a privi cum *Alsina* se distanţează de chei, motoarele ei mugind înfiorător. Sirena sună din nou – un rămas-bun prelung şi gutural, care pare să zăbovească în aer vreme de câteva secunde, înainte ca vasul să se îndepărteze, plutind, de ţărm.

La început, abia dacă se mişcă, de parcă s-ar îndrepta alene spre un soare oranj ce pare să plutească deasupra apelor sclipitoare ale Mediteranei. Câţiva pasageri aclamă entuziasmaţi, dar cei mai mulţi, printre care şi Addy, privesc pur şi simplu cum vasul se îndreaptă spre vest, trecând pe lângă splendidul Palais du Pharo, construit de către Napoleon al III-lea în secolul al XIX-lea, pe lângă forturile din piatră roz-pal şi farul singuratic de la intrarea Vechiului Port al Marsiliei. Când *Alsina* ajunge în larg, soarele a dispărut deja de pe cer, iar marea este tot mai întunecată. Vaporul face un ocol către sud, iar priveliştea se transformă într-

o întindere albastră, fără sfârşit. În vreme ce vaporul prinde viteză, Addy îşi dă seama că undeva, dincolo de orizont, e Africa, iar dincolo de ea, cele două Americi. Aruncă o privire peste umăr, spre dâra lungă de spumă albă ce rămâne în urma lor, spre Marsilia tot mai îndepărtată.

Adieu, şopteşte el. Adio, deocamdată, adaugă Addy către oraşul care dispare în urma sa.

***

Sunt pe mare de mai bine de o săptămână, iar Addy a devenit o prezenţă obişnuită a salonului de la clasa I, devenit sală de concerte. Acolo se adună pasagerii, seară de seară, ca să cânte, să danseze şi să joace diverse jocuri. Un loc unde se pot pierde în lumea muzicii şi a artelor, şi unde să uite, cel puţin pentru moment, de lumea pe care au lăsat-o în urmă. Pianul a fost mutat din colţ, iar acum tronează în centrul încăperii, având câteva rânduri de scaune aranjate în jurul lui. În plus, au apărut şi alte instrumente – o tobă africană, o violă, un saxofon şi un flaut. Addy aproape că a căzut de pe scaun când i-a văzut, printre curioşi, pe fraţii Kranz, ale căror concerte de pian le asculta în copilărie, la radio. Lângă ei, l-a recunoscut pe Henryk Szeryng, marele violonist polonez. În această seară, crede Addy, sunt mai bine de o sută de oameni în salonul aglomerat.

Totuşi, el nu are ochi decât pentru o singură persoană.

Aceasta stă în dreapta lui, pe cel de-al doilea rând de scaune, lângă o femeie care etalează aceiaşi ochi deschişi la culoare, piele ivorie şi ţinută semeaţă. Mamă şi fiică, mai mult ca sigur. Addy îşi spune că nu ar trebui să se holbeze aşa. Îşi drege glasul şi hotărăşte ca ultima sa piesă din seara aceea să fie compoziţia lui, *List.* Între două acorduri, o priveşte pe fată. Sunt mai bine de douăsprezece tinere prezentabile la bord, dar ea

este altfel. Nu pare să aibă mai mult de optsprezece ani. Poartă o bluză albă cu guler, iar la gât îi străluceşte un şirag de perle. Părul ei blond-cenuşiu e prins într-un coc lejer. Addy se întreabă de unde este şi cum de nu a observat-o până atunci. O va cunoaşte, hotărăşte Addy, spre finalul serii.

Addy îşi încheie interpretarea cu o plecăciune, iar salonul răsună de aplauze atunci când se retrage de lângă pian. Strecurându-se prin mulţime, el se uită din nou la fată şi ochii lor se întâlnesc. Addy zâmbeşte, inima lui galopând nebuneşte. Ea îi întoarce zâmbetul.

Este miezul nopţii când Zbigniew Ziembinski, regizor şi actor pe care publicul a ajuns, de asemenea, să-l îndrăgească, încheie seara cu o lectură teatrală a operei lui Victor Hugo, *Les Voix Inténeures.* În timp ce mulţimea începe să se împrăştie, Addy aşteaptă tăcut dincolo de uşa cu arcadă care conduce spre cabinele de la clasa I, ferindu-şi privirea pentru a nu începe vreo conversaţie cu oamenii care trec pe lângă el o sarcină nu tocmai uşoară. După câteva minute, apar fata şi mama ei. Addy îşi îndreaptă spatele şi, în timp ce ele trec pe lângă el, întinde galant mâna spre mamă. *Asta e ceea ce-i deosebeşte pe bărbaţi de băieţi,* îi spusese odată Nechuma. *După ce mama e de acord, abia atunci vei putea să te prezinţi fiicei.*

— *Bonsoir, madame*, îndrăzneşte Addy, cu mâna întinsă.

Mama fetei se opreşte brusc, aparent iritată de faptul că a fost luată pe nepregătite. Postura femeii, cu umerii traşi în spate, şi modul în care îşi ţine strânse buzele îi amintesc lui Addy de fosta lui profesoară de pian din Radom, o femeie impresionantă ale cărei standarde ridicate îl ajutaseră să devină muzicianul de astăzi, dar alături de care nu ar conversa Ia un pahar. Şovăielnică, ea îi strânge mâna.

— Lowbeer, spune ea cu un accent străin, ochii ei albaştri şi reci studiindu-l din cap până-n picioare. Din Praga, adaugă femeia când îl priveşte, într-un final, pe Addy în ochi.

Faţa ei e lungă, iar buzele subţiri sunt date cu ruj violet. Cele două sunt din Cehoslovacia.

— Addy Kurc. *Plaisir de vous rencontrer.* Addy se întrebă dacă femeile înţeleg franceza.

— *Plaisir,* răspunde madame Lowbeer. După o clipă de tăcere, femeia se întoarce spre fiica ei. *Puis-je vous présenter ma fille, Eliska.*

Eliska. Fata poartă o fustă bleumarin până la genunchi, din caşmir. Mama lui ar fi impresionată, îşi spune Addy, apoi încearcă să-şi alunge îngrijorarea care-l copleşeşte ori de câte ori se gândeşte la familia lui. *Nu pot să mai fac nimic*, îşi spune. *Le vei scrie din nou când vei ajunge la Rio.*

Eliska îi întinde mâna. Ochii ei, albaştri si senini ca ai mamei sale, îi întâlnesc din nou pe ai lui Addy.

— *Votre musique est très belle,* spune ea, susţinând privirea lui Addy.

Franceza ei e perfectă, iar mâna sa, fermă. Addy găseşte siguranţa ei interesantă şi surprinzătoare. Tânăra e mai mult decât o faţă frumoasă, îşi dă el seama. El îşi retrage mâna şi regretă imediat gestul. A trecut un an de când nu a mai simţit atingerea unei femei. Nu şi-a dat seama până acum cât de mult i-a lipsit asta. Îşi simte degetele, întreg corpul cuprinse de exaltare.

— Pe vas vi se spune Maestrul de Ceremonii, ştiaţi?

Eliska zâmbeşte şi două gropiţe fermecătoare se formează în colţurile buzelor ei. Fata duce o mână la gât şi atinge perlele.

— Am auzit asta, răspunde Addy, încercând cu disperare să nu pară tulburat. Mă bucur că vă place pianul. Muzica a fost întotdeauna pasiunea mea.

Eliska încuviinţează, încă zâmbind. Obrajii ei sunt roşii, deşi nu pare să fie fardată. Addy face

eforturi să-şi ia ochii de la ea şi se adresează mamei ei:

— Praga e un oraş fascinant. Sunteţi din Cehoslovacia, deci? întrebă el.

— Da. Dar dumneavoastră?

— Din Polonia.

Din nou, Addy simte un fior. Polonia. Nici nu ştie dacă ţara lui mai există. Încă o dată, dă la o parte îngrijorarea, pentru a nu strica momentul.

Nasul doamnei Lowbeer se încreţeşte, de parcă femeia ar vrea să strănute. Evident, nu e răspunsul pe care-l aştepta – sau la care spera, dar lui Addy nu-i pasă. Se uită de la mamă la fiică, iar o mulţime de întrebări îi stau pe limbă. *Cum aţi ajuns să călătoriţi pe acest vas? Unde e familia dumneavoastră? Unde e domnul Lowbeer? Care e melodia ta preferată? 0 voi învăţa şi o voi cânta de o sută de ori dacă tu mă vei asculta din nou mâine!*

— Ei bine, oftează madame Lowbeer cu un zâmbet forţat, e târziu. Trebuie să mergem la culcare. Mulţumim pentru concert, a fost minunat.

Cu un salut scurt din cap, îşi ia de braţ fiica şi trece pragul uşii cu arcadă către cabina lor, tălpile pantofilor lor din lac, cu tocuri joase, răsunând delicat pe parchet.

— *Bonne nuit,* Addy Kurc, îi spune Eliska, întorcând capul spre el.

— *Bonne nuit!* răspunde Addy puţin cam tare.

Îşi doreşte cu toată fiinţa lui ca Eliska să mai rămână. Ar putea să-i ceară asta? A fost extraordinar să flirteze cu ea. I s-a părut foarte natural. Nu, va aştepta. *Ai răbdare,* îşi spune. *În altă seară.*

Capitolul 16

Genek şi Herta

Altynay, Siberia Februarie 1941

Nimic nu i-ar fi putut pregăti pe Genek şi pe Herta pentru iarna siberiană. Totul e îngheţat. Podeaua din pământ a barăcilor. Paiele împrăştiate pe patul lor din buşteni. Perii din nasurile lor. Până şi scuipatul îngheaţă înainte de a ajunge pe pământ. E un miracol că încă mai este apă pe fundul fântânii.

Genek doarme îmbrăcat complet. În această seară şi-a pus cizmele, căciula, mănuşile pe care le-a cumpărat în octombrie, odată cu prima zăpadă, şi paltonul de iarnă. Ce noroc că s-a gândit, în ultimul moment, să îl ia când au plecat din Lvov! Cu toate acestea, îi este groaznic de frig. Senzaţia e intensă. Nu se compară cu acea durere surdă pe care o simte între omoplaţi după ore întregi de tăiat lemne cu toporul, ci, mai degrabă, o vibraţie profundă şi permanentă, care începe din călcâie şi urcă de-a lungul picioarelor până în abdomen şi mai departe, până în braţe, făcându-i trupul să tremure involuntar, cuprins de spasme.

Genek închide şi deschide palma, apoi îşi mişcă degetele de la picioare, îngrozit de ideea că ar putea să-şi piardă vreunul. Aproape zilnic, din noiembrie, cineva din lagăr se trezeşte cu câte un deget degerat şi înnegrit, iar când se întâmplă asta, nu există altă soluţie decât amputarea – executată de unul dintre ceilalţi prizonieri. Genek a văzut odată un om urlând de durere m timp ce un altul i-a tăiat degetul mic de la picior cu un cuţit bont. Genek aproape că a leşinat. Acum, se trage mai

aproape de Herta. Cărămizile pe care le-a încălzit lângă vatră, apoi le-a învelit într-o pânză şi le-a pus la picioarele patului s-au răcit şi ele de tot. Genek e tentat să mai pună nişte lemne pe foc, dar au folosit deja cei doi buşteni care le-au fost distribuiţi. Ar fi un gest necugetat să se strecoare pe sub nasul paznicilor pentru a fura din stiva de lemne.

Acest ţinut uitat de Dumnezeu le este potrivnic. Când au sosit, cu aproape şase luni în urmă, aerul era atât de încins şi dens încât abia puteau respira. Genek nu va uita niciodată ziua în care trenul s-a oprit, scârţâind jalnic pentru ultima dată, şi uşile vagonului lor infect s-au deschis larg, iar ei nu au văzut decât o pădure de pini. Bărbatul sărise din acel vagon dezgustător, strângând degetele Hertei într-o mână şi mânerul valizei lor în cealaltă, cu scalpul plin de păduchi şi cu pielea de pe spate rănită după cele 42 de zile şi nopţi în care se rezemase de scândurile aspre ale vagonului. *Bine,* îşi spusese el, uitându-se înjur. Erau singuri în pădure, foarte departe de casă, dar măcar puteau acum să-şi întindă picioarele şi să urineze departe de ochii celorlalţi.

Apoi, au mers două zile cu soarele bătându-i în cap, pe o caniculă îngrozitoare de august, deshidrataţi şi ameţiţi de foame, înainte să ajungă în lagăr, care nu era decât un şir lung de barăci cu un singur nivel, construite într-un luminiş din pădure. Când îşi lăsaseră valizele jos, în cele din urmă, cu trupurile lor epuizate duhnind îngrozitor, lipicioase din cauza transpiraţiei, fuseseră întâmpinaţi cu nişte cuvinte alese de către şeful gărzilor, cel desemnat cu supravegherea lor, Romanov, un bărbat cu părul negru şi ochi precum oţelul:

— Cel mai apropiat oraş se află la zece kilometri spre sud, spusese acesta. Sătenii ştiu că aţi ajuns aici. Nu vor să aibă de-a face cu voi. Aceasta, a lătrat el, făcând un semn spre pământ, e

noua voastră casă. Veţi lucra aici, veţi locui aici şi nu veţi mai vedea niciodată Polonia.

Genek refuzase să îl creadă. Stalin nu avea cum să scape basma curată, îşi spusese el. Totuşi, pe măsură ce zilele deveneau săptămâni, iar săptămânile luni, povara de a nu şti ce le rezerva viitorul începuse să îl afecteze. Ce era acel loc? Aşa aveau să-şi ducă zilele, tăind buşteni în Siberia? Nu aveau să îşi mai vadă niciodată ţara, cum le spusese Romanov? Dacă lucrurile stăteau așa, Genek nu credea că avea să reziste. Nu trecea nicio zi în care să nu îşi amintească faptul că mândria sa era cea care îi adusese în acel lagăr îngrozitor – un adevăr care îl apăsa atât de tare, încât se temea că va ceda în curând.

Cel mai rău lucru, care îl chinuia acum pe Genek mai mult decât orice altceva, era faptul că nu mai era responsabil doar pentru viaţa soţiei sale. Herta nu îşi dăduse seama, dar era deja însărcinată când plecaseră din Lvov – o surpriză, desigur, de care s-ar fi bucurat dacă ar fi trăit încă în Polonia. Când îşi dăduseră seama, se aflau deja de câteva săptămâni în tren. Herta îi spusese în treacăt, chiar înainte să fie arestaţi, că îi întârziase menstruaţia, dar, având în vedere stresul acelor zile, nu li se păruse nimic nelalocul său. O lună mai târziu, nu se întâmplase nimic, iar după şase săptămâni, talia i se îngroşase destul de mult, în ciuda lipsei hranei, încât era limpede că aştepta un copil. Acum, mai are câteva săptămâni până să nască, în toiul iernii siberiene.

Genek icneşte. Un difuzor se aude bâzâind în aerul îngheţat. Toată ziua, până târziu în noapte, difuzoarele au „scuipat” mesaje de propagandă – de parcă lozincile acelea interminabile vor convinge prizonierii că răspunsul la toate problemele lor este comunismul. Discursurile ideologice le zgârie auzul în fiecare zi, iar Genek, care de-acum vorbeşte aproape fluent limba rusa,

poate înţelege majoritatea lucrurilor transmise la difuzor şi nu are cum să le ignore.

El o cuprinde delicat cu un braţ pe soţia sa şi îşi pune palma pe abdomenul ei. Genek aşteaptă să simtă copilul mişcând – Herta spune că noaptea e cel mai activ – dar nu simte nimic. Respiraţia Hertei e grea. E un mister cum poate să doarmă pe frigul acela, în zgomotul infernal al difuzoarelor. Probabil că este epuizată. Zilele sunt cumplite. De cele mai multe ori, taie copaci în frigul acela insuportabil, cară buşteni din pădure peste mlaştini îngheţate şi peste nămeţi uriaşi până într-un luminiş, apoi îi încarcă pe sănii trase de cai pentru a fi transportaţi. La sfârşitul fiecărui schimb de 12 ore, Genek e atât de obosit, încât aproape că deliează, iar el nu e însărcinat. În ultimele două săptămâni, a început să se roage de Herta să rămână în baracă dimineaţa, de teamă să nu se istovească la muncă și să-i vină sorocul în timp ce se află în mijlocul pădurii, cu zăpada până la genunchi. Şi-au vândut însă toate amintirile şi articolele de îmbrăcăminte de care se puteau dispensa pentru ceva în plus de mâncare şi ştiu amândoi că, atunci când Herta nu va mai putea munci, raţiile lor vor fi înjumătăţite.

„Nu munciţi, nu mâncaţi“, le amintea Romanov frecvent. Ce puteau să facă?

Difuzoarele amuţesc în cele din urmă, iar Genek răsuflă uşurat, relaxându-şi maxilarul. Clipind în întuneric, face o promisiune mută – că aceasta va fi prima şi ultima iarnă pe care o petrec în acel iad îngheţat. Nu ar putea supravieţui acolo încă o iarnă. *Tu ne-ai adus aici, tu trebuie să ne scapi,* îşi spune. Va găsi o cale. Poate vor evada. Dar unde să se ducă? Se va gândi el la ceva. Va găsi o cale de a-şi proteja familia – soţia şi pruncul nenăscut. Doar ei contează. Şi când te gândeşti că nu trebuia decât să bifeze o căsuţă, prin care să accepte o alianţă cu ruşii până la încheierea războiului. Dar nu, el fusese prea mândru. În loc să facă asta, se

dăduse drept un om care lupta cu sistemul. *La naiba!* În ce situaţie îşi adusese familia?

Închide ochii şi îşi impune să uite de frig, dorindu-şi din tot sufletul să poată da timpul înapoi. Să se trezească într-un loc mai bun, mai sigur. În mintea lui, călătoreşte către apele calde şi albastre ale lacului Garbatka, unde el şi fraţii lui îşi petreceau, vara, după-amiezei nesfârşite înotând şi jucându-se de-a v-aţi ascunselea prin livezile de meri. Vizitează ţărmurile însorite ale Nisei, unde el şi Herta au petrecut odată o săptămână întinşi pe o plajă cu pietriş negru, sorbind vin rozé şi îndopându-se cu porţii generoase de *moules frites.* Într-un final, amintirile îl conduc spre Radom. Ce n-ar da pentru o cină îmbelşugată la restaurantul Wierzbicki's sau pentru o seară de filme cu prietenii, la cinematograful din oraş!

Pentru o clipă, Genek e rupt de realitate, amintirile învăluindu-l ca o pătură călduroasă, uşurându-i chinul. Tresare, însă, şi revine la baraca lui îngheţată când, în depărtare, un lup începe să urle, strigătul lui sinistru răsunând printre copacii de la periferia lagărului de muncă. Genek deschide ochii. Pădurea e plină de lupi – îi vede uneori în timp ce munceşte –, dar urletele din timpul nopţii se aud mai tare în ultima vreme, mai aproape. Cât de flămânzi trebuie să fie lupii din haită, se întrebă el, ca să se aventureze în lagăr? Teama că va fi sfâşiat şi mâncat de un lup pare copilărească, de parcă ar fi o ameninţare spusă în glumă de tatăl lui când, în copilărie, Genek refuza să-şi mănânce varza, dar aici, în pădure, în Siberia îngropată în zăpezi, acest lucru straniu pare dintr-odată foarte posibil.

În timp ce Genek se gândeşte cum ar putea să oprească un lup flămând, pulsul i-o ia razna, iar în mintea lui se derulează o mulţime de scenarii de groază: dacă el nu e destul de puternic, şi în cele din urmă lupul câştigă? Dacă apare vreo complicaţie în timpul travaliului Hertei? Dacă

bebeluşul, la fel ca ultimii trei care s-au născut în lagăr, nu va supravieţui? Sau, mai rău, dacă bebeluşul va supravieţui, dar Herta nu? Printre ei, se află un doctor. Dembovski. El a promis că o va ajuta pe Herta să nască. Dar Herta… Şansele de supravieţuire pentru un prizonier de la Altynay sunt tot mai mici pe zi ce trece. Dintre cei trei sute şi ceva de polonezi care au ajuns în lagăr în august, peste un sfert au murit – de foame, de pneumonie sau de hipotermie, iar o femeie a murit la naştere. Genek preferă să nu se gândească la asta.

Un alt lup urlă, iar Genek se uită peste umăr. Lumina lunii se strecoară pe sub uşă, iar el întrezăreşte umbrele ţurţurilor suspendaţi de grinzile barăcii, îndreptaţi, ca nişte pumnale, spre podeaua din pământ bătătorit. Tremurând de frig, se culcă înapoi pe salteaua din paie, lipindu-se de trupul soţiei sale, convingându-se să doarmă.

Capitolul 17

Addy

Dakar, Africa de Vest
Martie 1941

Addy şi Eliska stau şi privesc marea de smarald în timp ce un soare fluid dispare dincolo de linia orizontului. O briză răcoroasă face ca frunzele cocotierului din spatele lor să freamăte. E a treia lor vizită la Plage de la Voile d'Or, care are formă de semilună. Ascunsă între grădina zoologică şi un vechi cimitir creştin, plaja se află la o oră de mers de portul din Dakar. De fiecare dată, plaja a fost numai a lor.

Addy îşi scutură câteva fire argintii de nisip de pe antebraţe, care în ultimele zece săptămâni s-au bronzat atât de mult, încât au căpătat nuanţa pâinii *baltona.* Ultimul lucru la care s-ar fi gândit Addy când plecase din Marsilia în ianuarie era că va ajunge în Africa gata bronzat. Dar când *Alsina* a fost reţinută în Senegal de către autorităţile britanice – „Aceasta e o navă franţuzească şi Franţa nu mai e prietenă a Aliaţilor", i se spusese căpitanului lor –, pielea lui Addy se obişnuise din ce în ce mai mult cu soarele neîndurător din vestul Africii.

Alsina era ancorată la ţărm de două luni. Pasagerii nu au nici cea mai vagă idee când sau dacă vor primi permisiunea de a naviga din nou. Addy e foarte conştient însă de data la care va expira viza lui – peste două săptămâni.

— Aş da orice să pot înota, spune Eliska, pielea fină a umărului ei lipindu-se de umărul lui Addy.

La început, nu crezuseră când localnicii le spuseseră că marea era plină de rechini albi. Apoi, văzuseră titlurile din ziare „RECHINII ATACĂ. NUMĂRUL MORŢILOR ESTE ÎN CREŞTERE” – şi începuseră să vadă umbrele de sub suprafaţa apei de la prora *Alsinei* – lungi şi negre, precum submarinele. Pe plajă, dinţi în formă de inimă erau aduşi cu zecile de valuri, înţepându-le tălpile dacă nu erau atenţi unde păşeau.

— Şi eu. Să „ispitim soarta”, cum spun americanii?

Addy zâmbeşte, gândindu-se la noaptea în care, cu doi ani şi jumătate în urmă, învăţase această expresie. Fusese la un cabaret din Montmartre şi se aşezase lângă un saxofonist care se dovedise a fi din Harlem. Willie. Addy îşi aminteşte bine conversaţia avută cu el. El îi povestise lui Willie că tatăl lui îşi petrecuse o scurtă perioadă de timp în America – o aventură care-l intrigase întotdeauna peste măsură pe Addy – şi îl bombardase pe bietul Willie cu o mulţime de întrebări despre viaţa din New York. Câteva ore mai târziu, spre amuzamentul nemărginit al lui Addy, Willie îi împărtăşise câteva dintre expresiile din argoul american, pe care Addy şi le notase în agenda sa. *Tempt fate*[27], *hreak a leg*[28] şi *close but no cigar*[29] erau printre preferatele lui.

Eliska râde şi clatină din cap.

— Să ispitim soarta? Eşti sigur că asta este expresia corectă?

Addy este obsedat de expresiile uzuale americane, dar nu vrea să recunoască faptul că, uneori, nu le redă în forma lor corectă.

— Probabil că nu. Dar ce zici, ar trebui?

— Aş fi în stare, dacă vrei şi tu, răspunde Eliska, îngustându-şi ochii, de parcă l-ar provoca să accepte oferta.

Addy clatină din cap, minunându-se de uşurinţa Eliskăi de a face haz de primejdie. Deşi se plânge de multe ori de căldura insuportabilă, ea nu pare

prea îngrijorată de cele două luni petrecute în Dakar. Addy se întoarce spre ea, suflând jucăuş în părul blond care îi acoperă urechea şi studiindu-i scalpul aşa cum mama lui obişnuia să studieze pielea puilor de la piaţa din Radom.

— Pari numai bună de mâncat, spune el, arcuindu-şi mâna în forma literei „C“. E vremea cinei. Sunt sigur că rechinii sunt flămânzi, adaugă el, apoi se preface că apucă genunchiul fetei.

—*Netvor*! ţipă Eliska, trăgându-i o palmă peste mână.

Addy îi prinde mâna.

— *Netvor*! E un cuvânt nou.

— Tu eşti un *netvor,* spune ea. *Un monstre*! înţelegi?

Vorbesc între ei în franceză, dar Eliska îl învaţă pe Addy în jur de zece cuvinte pe zi în limba cehă.

— *Monstre*? întreabă în glumă Addy. Asta nu a fost nimic, *Bebette*! El o cuprinde cu braţele, muşcând-o delicat de ureche în timp ce se rostogolesc pe spate, capetele lor aterizând uşor pe nisip.

Au descoperit plaja cu două săptămâni în urmă. Aerul proaspăt şi izolarea sunt dumnezeieşti. Ceilalţi pasageri nu sunt destul de curajoşi încât să se aventureze atât de departe pe cont propriu, iar localnicii nu par prea interesaţi de plajă.

Dacă tot au pielea neagră, de ce ar fi interesaţi? glumise odată Eliska, făcându-l pe Addy să o întrebe dacă mai văzuse până atunci un om de culoare.

La fel ca mulţi alţi pasageri de la bordul *Alsinei,* nu mai văzuse. Cei mai mulţi dintre refugiaţii europeni de pe vas refuzau, de fapt, să discute cu africanii – un obicei pe care Addy îl considera absurd. Rasismul, la urma urmei – baza ideologiei naziste –, era motivul pentru care foarte mulţi dintre ei părăsiseră Europa.

— De ce să nu vreau să cunosc africani? întrebase el când Eliska îl chestionase în legătură

cu faptul că el considera utilă interacţiunea cu localnicii. Nu suntem cu nimic mai presus decât ei. Şi, în afară de asta, oamenii sunt totul. Prin ei ajungi să cunoşti un loc.

De când sosiseră, el se împrietenise cu mai mulţi proprietari de magazine din port, ba chiar făcuse afaceri cu unul schimbase o poză cu Judy Garland, ruptă dintr-o revistă pe care o găsise în salonul de muzică de la clasa I, cu o brăţară colorată pe care o legase în jurul încheieturii Eliskăi.

Addy se uită la ceas, se ridică şi o ajută pe Eliska să se ridice şi ea.

— E deja timpul? întreabă Eliska bosumflată.

— Da, draga mea.

Îşi ţin pantofii în mâini în timp ce se întorc pe plajă pe drumul pe care au venit.

— Nu-mi place când plec de aici, oftează Eliska.

— Nici mie. Dar nu ne permitem să întârziem.

Addy şi Eliska au obţinut permise speciale pentru a coborî de la bordul navei între ora prânzului şi ora şase seara. Dacă nu respectă orele, ar putea pierde acest privilegiu.

— Ce face madame Lowbeer astăzi? întreabă Addy.

—*La Grande Dame!* chicoteşte Eliska. E… cum spui tu… o *bourrue*. O ursuză.

În ultima lună, mama Eliskăi i-a spus foarte clar că nu va accepta ca el să îi curteze fata. Nu are nicio legătură cu faptul că el este evreu, îl asigură Eliska, pentru că şi cei din familia Lowbeer sunt evrei, doar că el este polonez, iar în mintea Magdalenei, fiica ei educată la un pension elveţian, cu un viitor strălucit în faţă, e prea bună pentru un polonez. Addy e însă hotărât să o câştige pe doamna Lowbeer, şi face tot ce-i stă în putinţă să o trateze cu respect şi consideraţie.

— Nu-ţi face griji în legătură cu mama, adaugă Eliska. Ei nu-i place nimeni. Te asigur că te va

simpatiza în cele din urmă. E doar o chestiune de timp. Circumstanţele sunt puţin… *etrange,* nu crezi?

— Probabil, spune Addy, deşi nu a cunoscut încă pe nimeni care să nu-l placă.

Cei doi merg încet, bucurându-se de spaţiul vast din jur, pălăvrăgind despre muzică, filme şi mâncărurile lor preferate. Eliska îi povesteşte despre copilăria ei petrecută în Cehoslovacia, despre cea mai bună prietenă a ei, Lorena, de la şcoala internaţională din Geneva, despre vacanţele de vară din Provence; Addy vorbeşte despre cafenelele lui preferate din Paris şi despre visul lui de a vizita New Yorkul şi cluburile de jazz din Harlem, pentru a-i auzi pe marii interpreţi în persoană. E plăcut să stea de vorbă în acest fel, aşa cum ar fi făcut-o, probabil, înainte ca vieţile lor să fie date peste cap.

— Ce-ţi lipseşte cel mai mult din viaţa de dinainte de război? întreabă Eliska, ridicând ochii spre el în timp ce merg unul lângă celălalt.

Addy nu ezită.

— Ciocolata! Cea neagră, din Elveţia, spune el zâmbind.

Proviziile de ciocolată de la bordul *Alsinei* s-au terminat în urmă cu săptămâni întregi. Eliska râde.

— Dar ţie? întreabă el. Ce-ţi lipseşte cel mai mult?

— Îmi lipseşte prietena mea, Lorena. Ei puteam să-i spun orice. Aş putea face asta şi în scrisori, dar nu e la fel în scris.

Addy încuviinţează. „Şi eu simt lipsa multora. Mi-e dor de familie“, vrea el să spună, dar nu o face. Părinţii ei sunt despărţiţi, iar ea nu e apropiată de tatăl ei, care e acum în Anglia, la fel ca mulţi dintre prietenii ei, inclusiv Lorena. Ea mai are un unchi, care locuieşte în Brazilia, dar aceasta e toată familia ei. Şi, în ciuda lamentărilor zilnice la adresa mamei ei, Addy ştie că Eliska îşi iubeşte foarte mult mama. Nu ar şti să trăiască fără *La*

Grande Dame. Eliska nu îşi pierde nopţile, aşa cum o face Addy, gândindu-se cu groază la soarta oamenilor apropiaţi care au rămas în urmă. Pentru el, este altfel. Câteodată, Addy simte că această povară este de nesuportat. Nu are nici cea mai vagă idee unde se află părinţii, fraţii, verişorii, unchii şi mătuşile sau nepoţica lui. Nu ştie dacă vreunul dintre ei mai este în viaţă. Nu ştie decât ceea ce scriu ziarele, dar nimic nu sună promiţător. Cele mai recente titluri confirmă ceea ce i-au spus polonezii de pe *Alsina,* că naziştii au început să strângă toţi evreii, forţându-i să trăiască la grămadă – câte patru sau cinci într-o cameră, în cartiere izolate prin cordoane. În ghetouri. Aproape toate oraşele mari au acum unul sau două ghetouri. Gândul că părinţii lui au fost forţaţi să părăsească apartamentul în care Addy şi-a petrecut primii nouăsprezece ani din viaţă, casa pe care au achiziţionat-o cu atâta trudă, îi provoacă lui Addy un gol în stomac. Nu poate însă vorbi cu Eliska despre titlurile din ziare sau despre familia lui. A încercat de câteva ori, ştiind că simpla rostire cu voce tare a numelor lor îl va face să-i simtă mai prezenţi, mai *vii,* măcar în inima sa. Totuşi, de fiecare dată când abordează acest subiect, ea schimbă vorba.

— Eşti foarte trist când vorbeşti despre familia ta. Sunt sigură că toţi sunt bine, Addy, spune ea. Hai să vorbim doar despre lucrurile care ne fac fericiţi. Despre ceea ce sperăm că ne aşteaptă în viitor.

Şi astfel, el îi face pe plac şi, sincer să fie, se lasă distras cu bună ştiinţă, concentrându-se asupra conversaţiilor lejere care-l eliberează pentru o vreme de copleşitoarea povară a nesiguranţei.

După o curbă, cei doi văd profilându-se pe cer siluetele coşurilor cilindrice ale *Alsinei.* De la depărtare, nava pare a fi o jucărie în comparaţie cu monstruozitatea ancorată în spatele ei – o navă de luptă de 250 de metri lungime, cu patru turele care

se înalţă impunătoare spre cer. Vasul *Richelieu* a fost reţinut, la fel ca *Alsina,* de către britanici. Încă nu ştie nimeni când vor putea cele două vase să navigheze din nou.

— Ar trebui să fim recunoscători, spune adesea Addy când doamna Lowbeer se plânge de situaţia lor disperată. Avem un acoperiş deasupra capului si mâncare pe masă. Putea fi mai rău.

De fapt, putea fi mult mai rău. Să sufere de foame, obligaţi să caute prin gunoaie sau prin şanţuri, pentru a găsi câteva boabe stricate de orez, aşa cum văzuseră, cu o săptămână în urmă, că făceau copiii din Africa de Vest. Sau ar putea să fie captivi în Europa. Aici, au măcar unde să pună capul noaptea, au o rezervă imensă de năut şi, ce e mai important, au viză pentru o ţară în care vor avea parte de o viaţă trăită în libertate. Un nou început.

În port, Addy îşi priveşte din nou ceasul. Mai au câteva minute, aşa că se opresc la standul de ziare de pe marginea drumului. Inima i se strânge când vede titlurile. *GLASGOW, LOVIT DE LUFTWAFFE* – scrie pe prima pagină a ziarului *West Africa Journal* în fiecare zi, informaţiile despre războiul din Europa sunt tot mai sumbre. Ţările cad una după alta. Mai întâi Polonia, apoi Danemarca şi Norvegia, părţi din Finlanda, Olanda, Belgia, Franţa şi statele baltice. Italia, Slovacia, România, Ungaria şi Bulgaria s-au alăturat puterilor Axei. Addy se întreabă pe unde or fi ajuns Willie şi prietenii lui din Montmarte care se amuzaseră pe seama unui eventual război. Oare rămăseseră în Franţa, sau fugiseră, la fel ca el?

Peste câteva săptămâni, îşi dă el seama, va fi Paștele – al treilea pe care va fi obligat să-l petreacă departe de casă. Se întreabă dacă familia lui va găsi o cale să sărbătorească Paștele anul acesta. Simte un nod în gât şi se întoarce cu spatele la Eliska, sperând ca ea să nu observe tristeţea din

ochii lui. *Eliska.* El s-a îndrăgostit. *Îndrăgostit!* Cum poate simţi aşa ceva când are atâtea griji? Nu are nicio explicaţie. Nu are ce face. Se simte fericit în această privinţă. În jurul lui se petrec foarte multe nenorociri, iar el simte că această dragoste e un dar nepreţuit. Scoate din buzunar batista mamei şi îşi şterge discret ochii, în timp ce Eliska îl ia de braţ.

— Eşti gata? întreabă ea.

Addy încuviinţează şi încearcă să-i zâmbească în timp ce se întorc pe vapor.

7 aprilie 1941: *Porţile celor două ghetouri din Radom sunt închise, izolând aproximativ 27.000 de evrei în ghetoul principal de pe strada Walowa şi încă 5.000 în ghetoul mai mic din Glinice, aflat în afara oraşului. Cu numai 6.500 de camere disponibile, ghetourile sunt suprapopulate în mod dramatic. Condiţiile de trai se deteriorează pe zi ce trece şi raţiile de mâncare scad, iar bolile se răspândesc rapid.*

Capitolul 18

Mila şi Felicia

Radom; Polonia ocupată de germani
Mai 1941

Şoaptele trec rapid printre muncitori, ca o boare de vânt prin iarba înaltă.

— *Schutzstaffel.* Militari germani. Vin încoace.

Milla se albeşte la faţă. Ridică ochii de la lucrul ei de mână şi, în grabă, se înţeapă cu acul în degetul arătător. A trecut mai bine de o lună de când porţile celor două ghetouri din Radom au fost închise. La sfârşitul lui martie, majoritatea familiilor de evrei din oraş cei care nu locuiau deja în ghetouri – primiseră o înştiinţare care specifica faptul că în termen de zece zile trebuiau să-și părăsească locuinţele. Câţiva norocoşi reuşiseră să-și procure apartamente negociind cu polonezii ale căror locuinţe se aflau în interiorul ghetourilor. Dar cei mai mulţi căutau cu disperare o locuinţă lucru care era aproape imposibil, din moment ce ghetourile erau deja supra-aglomerate, şi asta înainte de năvala refugiaţilor evrei din Przytyk – un sat din apropiere pe care germanii îl transformaseră în cazarmă. Şi cei din familia Kurc, desigur, fuseseră evacuaţi cu forţa din apartamentul lor şi mutaţi în Cartierul Vechi, cu un an şi jumătate în urmă. Se numărau printre cei norocoşi, într-un fel, pentru că, în loc să ia parte la goana nebună după un spaţiu de locuit, ei rămăseseră pur şi simplu în apartamentul cu două dormitoare care le fusese repartizat pe strada Lubelska, urmărind de la fereastra lor de la al doilea etaj cum alţii intrau cu miile în ghetou.

Totuşi, la scurt timp după ce ghetoul fusese închis în aprilie, trupele Wehrmachtului din oraş au fost înlocuite cu unele ale *Schutzstaffel,* care au instaurat o nouă eră a răului. Uşor de recunoscut, datorită uniformelor negre şi emblemei cu două rune germanice în formă de fulger, cei din SS se lăudau că sunt cei mai puri dintre toţi germanii. Printre evrei se răspândise rapid zvonul că, pentru a deveni membru SS, ofiţerii germani trebuiau să dovedească istoria rasială a familiilor lor, începând cu anul 1700.

— Tipii ăştia sunt adepţi convinşi ai lui Hitler, îi avertizase Isaac, prietenul Milei. Noi nu însemnăm nimic pentru ei. Să nu uiţi niciodată acest lucru. În ochii lor, suntem mai prejos decât nişte câini.

Ca membru al poliţiei evreieşti, Isaac era într-o poziţie de neinvidiat, lucrând îndeaproape cu SS-ul, şi văzuse de multe ori de ce erau în stare.

La atelier se zvonise despre un raid al trupelor SS. Se întâmplă des un grup de soldaţi dau buzna neanunţaţi în unul dintre atelierele din ghetou şi le ordonă evreilor să se alinieze pentru a fi număraţi şi pentru a le fi verificate permisele. Pentru a locui în ghetou, evreii trebuie să aibă documente care să-i declare apţi pentru muncă. Majoritatea celor care nu au astfel de documente – cei foarte bătrâni, cei bolnavi sau cei foarte tineri – au fost deja deportaţi. Puţinii care au mai rămas sunt nevoiţi să se ascundă; preferă să-şi asume riscul de a fi descoperiţi şi ucişi pe loc decât să se rupă de familiile lor, mai ales acum, când în Walowa a început să se afle despre condiţiile imposibile de muncă din lagărele în care sunt trimişi cei deportaţi. Încercând să nu se gândească la ce s-ar putea întâmpla dacă Felicia ar fi descoperită, Mila şi-a petrecut ultimele săptămâni ticluind un plan, o cale de a-şi ascunde fiica în eventualitatea unui raid, şi rugându-se ca sora ei să se întoarcă.

Halina le scrisese în februarie. Ea şi Franka reuşiseră să ajungă la Lvov, spunea ea, şi găsise de

lucru la un spital; avea să se întoarcă imediat ce putea, cu puţinii ei bani economisiţi şi cu „schiţele“ promise de Adam. Mila spera ca „imediat ce putea“ să însemne următoarele săptămâni. Raţiile lor lunare ajungeau pentru cel mult zece zile. Cu fiecare zi, foamea lor creştea; cu fiecare zi, coastele Feliciei erau tot mai proeminente atunci când Mila mângâia spatele fiicei sale înainte de culcare. Din când în când, Nechuma reuşea să găsească un ou sau două pe piaţa neagră, dar asta o costa cincizeci de zloţi, o faţă de masă sau o ceaşcă de porţelan din serviciul ei. Obiectele de valoare se duc foarte repede şi au rămas deja fără bunurile pe care şi le aduseseră de la vechea lor locuinţă, o realitate înfricoşătoare ţinând cont că nu se întrevede vreun sfârşit pentru această viaţă petrecută în captivitate.

Rutina e terifiantă foamea, munca, claustrofobia provocată de spaţiul insuficient, în care sunt nevoiţi să locuiască unul peste altul. Nu mai există intimitate. Nici spaţiu pentru meditaţie. Pe zi ce trece, străzile devin tot mai murdare şi mai urât mirositoare. Singurele vietăţi care prosperă în ghetou sunt păduchii, care au crescut atât de mari, încât evreii îi numesc „brioşe“. Când găseşti unul, îl arzi şi speri că nu a fost purtător de tifos. Mila şi părinţii ei sunt din ce în ce mai deprimaţi. Au nevoie de Halina acum mai mult ca oricând – au nevoie de bani şi de actele de identitate – dar, mai mult ca orice, au nevoie de tăria ei. Au nevoie de cineva care să le poată ridica moralul, care să-i poată privi în ochi şi să declare cu reală convingere că există un plan care îi va scoate din ghetou.

Mila pune pe masă uniforma pe care o coase – butoniera tunicii este pe jumătate terminată şi îşi soarbe repede picătura de sânge din deget.

— Felicia, şopteşte ea, trăgându-şi scaunul mai departe de masă şi uitându-se dedesubt, printre genunchi.

Sub masă, Felicia ridică ochii de la bobina de aţă pe care o ţine în mâini – copila se distrează încercând să înfăşoare aţa de pe o mână pe alta.

— *Tak?*

— Vino.

Felicia întinde braţele, iar Mila o ridică grijulie de sub masă, luând-o în braţe, apoi aleargă în colţul cel mai îndepărtat al încăperii, spre peretele de-a lungul căruia sunt clădite cupoane şi suluri lungi de vâscoză, stofe de lână şi deşeuri reciclate. Lângă acestea sunt aşezaţi la rând nişte saci mari din hârtie, fiecare de două ori mai mare decât Felicia, plini cu resturi de ţesături. Mila o lasă pe Felicia jos şi se uită peste umăr spre uşa din colţul opus. Câţiva dintre cei care lucrează în atelier ridică ochii de la uniformele pe care le cârpesc, dar îşi văd mai departe de treabă. Mila se lasă pe vine, la nivelul Feliciei, şi o ia pe fetiţă de mână.

— Îţi aminteşti când ne-am jucat de-a v-aţi ascunselea? întreabă ea, liniştindu-şi respiraţia şi încercând să vorbească foarte clar. Nu are prea mult timp la dispoziţie şi Felicia trebuie să înţeleagă exact ce vrea să-i spună. Mai ţii minte cum te-ai ascuns aici şi te-ai prefăcut că eşti statuie? întreabă Mila, făcându-i semn spre sacii de hârtie.

Când exersaseră pentru prima oară această manevră, Mila fusese nevoită să îi arate Feliciei ce însemna „să stea ca o statuie”, iar Felicia chicotise când îşi văzuse mama stând perfect nemişcată, de parcă ar fi fost sculptată dintr-un bloc de marmură. Felicia dă din cap, dintr-odată sobră – ca un copil mult mai mare de doi ani şi jumătate.

— Vreau să te ascunzi pentru mine, scumpa mea.

Mila deschide sacul pe care l-a însemnat în colţul de jos cu un mic „x“, o ridică din nou pe Felicia şi o ascunde cu grijă înăuntru.

— Lasă-te în jos, draga mea, îi spune ea.

În interiorul sacului, Felicia îşi ridică genunchii la piept, apoi simte cum se mişcă pământul sub ea atunci când mama ei împinge sacul până la perete.

— Lasă-te pe spate, o instruieşte Mila.

Şovăind, Felicia îşi lipeşte spatele de peretele din beton.

— O să te acopăr bine, îi spune mama ei. Va fi întuneric, dar nu pentru mult timp. Stai complet nemişcată, aşa cum ne-am mai jucat. Ca o statuie. Să nu scoţi niciun sunet şi să nu te mişti deloc până ce nu vin eu să te caut, bine? Înţelegi, scumpo?

Ochii mari ai mamei o privesc intens, fără să clipească. Femeia vorbeşte prea repede.

— Da, şopteşte Felicia, deşi nu înţelege de ce trebuie să o lase mama ei acolo, singură, în întuneric.

Ultima dată când făcuseră asta, i se păruse a fi o joacă. Îşi aminteşte cum mama ei se prefăcuse că e o statuie, făcând-o să râdă. Dar astăzi nu i se pare nimic amuzant în tonul grav al mamei sale.

— Bravo. Ca o statuie, şopteşte mama ei, ridicând un deget la buze şi aplecându-se pentru a-şi săruta fiica pe creştet.

Tremură, îşi spune Felicia. *De ce tremură mama?*

În secunda următoare, sacul este închis şi auzul Feliciei e inundat de foşnete, în timp ce lumea din jurul ei se întunecă. Copila ciuleşte urechile pentru a auzi zgomotul surd făcut de tocurile mamei ei care se retrage în celălalt capăt al încăperii, dar nu percepe decât bâzâitul maşinilor de cusut şi foşnetul ritmic al sacului din hârtie care, fiindu-i foarte aproape de buze, se mişcă odată cu respiraţia ei.

Totuşi, după o clipă, se aud alte zgomote. O uşă care se deschide. Dintr-odată, zarvă bărbaţi care strigă nişte cuvinte ciudate, scaune trase pe podea. Apoi, se aud zgomote de paşi, mulţi paşi, trecând în acelaşi timp pe lângă ea, îndreptându-se către

cel mai îndepărtat capăt al încăperii. Toţi oamenii, toţi muncitorii pleacă! Bărbaţii continuă să strige până ce paşii nu se mai aud. O uşă se trânteşte, închizându-se. Apoi, se face linişte.

Felicia aşteaptă câteva clipe, ascultând încordată, bâjbâind în întuneric. Bulgări de bumbac îi gâdilă coatele şi gleznele, iar ea încearcă să se împotrivească instinctului de a se mişca, de a se scărpina, de a striga că vrea să iasă. Încă mai simte însă tremurul mâinilor mamei și hotărăşte că ar fi mai bine să rămână în ascunzătoare, tăcută şi nemişcată, aşa cum i s-a spus. Clipeşte în întuneric. După o vreme, tocmai când şezutul a început să o doară, uşa se deschide. Se aud din nou paşi. Felicia aşteaptă nemişcată, simţind imediat că nu sunt ai mamei ei. Noii veniţi se mişcă prin încăpere, bocancii lor aterizând greoi pe podea.

Curând, se aud vocile care însoţesc paşii. Alte cuvinte ciudate. Inima Feliciei i se zbate nebuneşte în piept atât de zgomotos, încât ea se teme că bărbaţii din încăpere ar putea să o audă. Cu ochii strâns închişi, ea inspiră uşor aerul înăbuşitor şi întunecat din interiorul sacului, şoptindu-şi în sinea ei să stea *nemişcată ca o statuie, nemişcată ca o statuie, nemişcată ca o statuie.* Paşii se apropie din ce în ce mai mult. Podeaua trepidează acum sub ea, tot mai mult cu fiecare tropăit. Intruşii trebuie să fie la numai *câţiva centimetri* distanţă! Ce vor face dacă o vor găsi? Şi, chiar atunci, îl aude: un hârşâit oribil – ceva greu, probabil o cizmă, a atins în treacăt un sac din hârtie lipit de al ei. Cască gura, speriată, apoi şi-o acoperă iute cu mâinile. Tremurând de groază, simte un jet fierbinte şi umed între picioare. Înţelege prea târziu că a făcut pe ea.

Bărbaţii încep să strige din nou – acum, pe un ton şăgalnic, ca şi cum ar cânta.

— Ieşi afară! Hai, ieşi, *oriunde* te-ai afla! strigă ei zeflemitori.

O lacrimă se prelinge pe obrazul Feliciei. Încercând să nu facă niciun zgomot, ea îşi acoperă ochii cu mâinile şi strânge din dinţi, aşteptând lovitura despre care e sigură că va urma. Când se va întâmpla asta, va fi descoperită, iar ei o vor înhăţa. Unde o vor duce? Ţinându-şi respiraţia, ea îşi doreşte din tot sufletul ei de copil de doi ani şi jumătate ca bărbaţii să plece.

Capitolul 19

Halina şi Adam

Lvov, Polonia ocupată de sovietici
Mai 1941

În visul Halinei, fratele ei Genek a evadat din iadul în care a fost dus şi s-a întors în Lvov. Acum, el bate la uşa apartamentului ei, pentru că al lui a fost confiscat şi are nevoie de o locuinţă. Halina se întoarce pe o parte, simţind trupul cald al lui Adam alături de ea, apoi stomacul i se strânge când îşi dă seama că nu visează. Bătăile în uşă sunt reale.

Dezorientată, se ridică în capul oaselor şi întinde mâna spre braţul lui Adam.

— Cât e ceasul? Ai auzit că bate la uşă? Cine Dumnezeu ar putea fi?

O parte din ea încă mai crede – sau vrea să creadă că e Genek.

Adam aprinde veioza de pe noptieră.

— Să fie Franka? presupune el frecându-se cu palmele la ochi.

După ce ea şi Halina au ajuns la Lvov, Franka a găsit un apartament care se află la două străzi distanţă spre sud de al lor. Ea îi vizitează des, dar niciodată în toiul nopţii. Halina se dă jos din pat şi îşi ia halatul, aruncând o privire la ceas. Este unu şi jumătate dimineaţa. Ascultă atentă, aşteptând să vadă dacă bătăile în uşă vor continua. O clipă mai târziu, se aud din nou, de data asta mai insistente.

— NKVD!

Ochii Halinei se măresc.

— *Kurwa,* înjură ea încet.

Din câte ştie, au trecut luni de zile de când Stalin şi-a expediat „indezirabilii” în est. Soldaţii

NKVD veniseră după Genek – vecinii lui confirmaseră asta – în toiul nopţii, bătând în acelaşi fel la uşă. Cel mai probabil, cu Selim se întâmplase la fel. Cercetaseră peste tot şi nu aflaseră nici urmă de el. Iar acum, veniseră după ea? După Adam?

Halina şi Adam vorbiseră la început despre opţiunea de a locui separat, tocmai din acest motiv. Apartenenţa lui Adam la mişcarea de rezistenţă e plină de riscuri – dacă ar fi prins, cu siguranţă ar fi deportat sau ucis –, dar Halina rămăsese neclintită.

— Nu am traversat un râu, riscând să mor de hipotermie, ca să trăim la distanţă de o stradă unul de celălalt, îi spusese ea. Actul tău fals de identitate e perfect. Dacă vor veni după tine, ar fi bine să-l foloseşti.

Adam acceptase şi la scurt timp se căsătoriseră printr-o ceremonie discretă de numai cincisprezece minute, avându-i ca martori pe Jakob şi pe Bella. Acum, Halina se întreabă dacă a făcut bine insistând cu încăpăţânare ca ea şi Adam să locuiască la aceeaşi adresă.

Adam sare din pat şi îşi trage pe el o bluză.

— Lasă-mă pe mine, să vedem ce…

— Halina Eichenwald! îi întrerupe o altă voce, mai groasă, vorbind tot în ruseşte. Deschide imediat uşa sau vei fi arestată!

— Eu? şopteşte Halina.

De când a început lucrul la spital, Halina vorbeşte fluent limba rusă.

— Ce ar putea să vrea de la mine?

Îşi netezeşte părul, dându-l după urechi, cu pulsul bubuindu-i. Erau pregătiţi pentru o posibilă arestare a lui Adam, dar nu se gândiseră ce vor face dacă soldaţii vor veni după ea.

— Lasă-mă pe mine să… încearcă Adam din nou să o convingă, dar Halina este cea care-l întrerupe de această dată.

— Vin imediat! strigă ea. Se întoarce spre Adam în timp ce-şi leagă cordonul halatului în talie. Ei

ştiu că sunt aici, adaugă ea. Nu are rost să mă ascund.

— Da, acum sigur ştiu că eşti aici, şopteşte Adam, roşu la faţă. Actele noastre de identitate… le-am fi putut folosi.

Halina îşi dă seama de greşeala făcută.

— Sunt sigură că nu e ceva important. Să mergem.

Merg amândoi grăbiţi pe hol.

Până acum, viaţa în Lvov nu a fost prea grea. Ei încă îşi folosesc numele adevărate, pentru că evreii sunt trataţi la fel ca polonezii din oraş, şi au slujbe decente. Franka e fată în casă, Adam, inginer feroviar şi Halina e asistentă la spitalul militar din oraş. Locuiesc în apartamente din centrul oraşului, care, spre deosebire de Radom, nu are încă niciun ghetou. Zilele lor sunt banale. Merg la serviciu, se întorc acasă şi câştigă destul cât să se descurce. Halina economiseşte cât poate pentru când se va întoarce acasă, la Radom. Şi, desigur, în timpul său liber, Adam confecţionează acte de identitate false pentru toată familia. Aşa că, în mare parte, viaţa în Lvov a fost lipsită de evenimente neplăcute. Au fost lăsaţi în pace. Până acum.

Ajunsă la uşă, Halina îşi ia inima în dinţi, încercând să-şi ţină umerii drepţi şi capul cât mai sus – atât cât îi permite silueta ei mărunţică – și deschide ușa. Afară, doi ofiţeri NKVD o salută încruntaţi, dând scurt din cap.

— Cum vă pot ajuta? întreabă Halina în rusă, cu o mână pe clanţa uşii.

— Doamnă Eichenwald, începe unul dintre ofiţeri, trebuie să veniţi chiar acum cu noi, la spital.

— Despre ce este vorba? întreabă Halina.

—Avem nevoie de sângele dumneavoastră. Doctorul Levenhed ne aşteaptă la laborator.

Levenhed este superiorul Halinei. Omul îşi petrece zilele examinând mostre de sânge, căutând compatibilităţi, pentru transfuzii şi boli infecţioase.

Treaba Halinei este să-i pregătească specimenele şi să noteze datele obţinute, în timp ce Levenhed se uită la probe printr-un microscop.

— Cum adică… *sângele* meu? întreabă uimită Halina.

— Avem în spital un general. A pierdut foarte mult sânge. Levenhed spune că aveţi aceeaşi grupă de sânge.

Tot personalul spitalului era obligat să doneze sânge pentru a fi testat, la angajare. Halinei nu i se spusese ce grupă avea, dar se pare că această informaţie era la dosar.

— Nu poate dona altcineva?

— Nu. Să mergem!

— Îmi pare rău, dar nu e un moment potrivit. Nu mă simt bine, minte Halina.

Femeia e suspicioasă. Dacă este doar o păcăleală, un plan prin care să o scoată din casă, pentru ca, mai apoi, soldaţii NKVD să o poată aresta şi deporta?

— Mă tem că nu e problema noastră. Sunteţi aşteptată de urgenţă. Îmbrăcaţi-vă repede.

Halina se gândeşte pentru un moment să se împotrivească, dar renunţă.

— Bine, şopteşte ea, apoi se întoarce în dormitor, cu Adam în urma ei.

Nu este o joacă, îşi spune Halina. De ce ar pune la cale soldaţii NKVD un plan atât de elaborat când, din câte a auzit despre metodele lor, nu ar avea nevoie de un motiv ca să o aresteze? Şi de ce să vină doar după ea, nu şi după Adam, dacă ar avea de gând să îi deporteze?

— Vin cu tine, spune Adam când ajung în dormitor.

— Sunt sigură că nu îţi vor permite asta, îi răspunde Halina. Levenhed va fi la spital. Am încredere în el, Adam, iar dacă nu vor decât sângele meu, mă voi întoarce mâine-dimineaţă.

Adam clatină din cap, iar Halina îi zăreşte teama din privire.

— Dacă nu te întorci în câteva ore, o să vin după tine.

— Bine.

Halina se întreabă despre generalul rus şi ce a făcut acesta pe front. Faptul că-i dona sângele ei – ajutându-l să trăiască – o transforma într-o complice a acestuia? Halina îşi alungă din minte acest gând, amintindu-şi că nu face asta din proprie iniţiativă. Până acum a evitat neplăcerile, pentru că a făcut tot ce i s-a cerut. Dacă au nevoie de sângele ei, aşa să fie.

La spital, totul se întâmplă rapid. Este condusă până la laborator, iar pe drum află că generalul a fost adus ceva mai devreme, în acea noapte, pentru o operaţie de urgenţă. Odată ce se aşază, un doctor în halat alb îi spune să-şi suflece mânecile.

— Ambele? întreabă Halina.

— *Da.*

Halina îşi suflecă mânecile bluzei până deasupra coatelor şi se uită cum bărbatul în halat alb – despre care crede că e doctor – pregăteşte o pereche de ace, un garou de cauciuc, un tampon de vată, două bucăţi de pansament, o sticlă cu alcool medicinal şi o mică armată de eprubete – ea numără douăsprezece în total – pe tăviţa metalică de lângă ea. Un minut mai târziu, ea priveşte cum bărbatul în halat alb apropie de braţul ei un ac, îl poziţionează oblic şi îi introduce vârful într-o venă a Halinei. Doare, mai mult decât ar trebui – îşi spune ea –, dar strânge din dinţi, refuzând să tresară. Pentru aceşti bărbaţi, ea este doar o marionetă, dar poate controla măcar puterea pe care le-o arată prin expresia sa neclintită. În câteva secunde, primul tub se colorează într-un roşu-aprins. Cu o mână, doctorul îi înlătură garoul de pe braţ şi înlocuieşte eprubeta plină cu una goală, în timp ce acul e încă înfipt în mâna ei. O asistentă

aşteaptă în spatele lui, iar de fiecare dată când se umple o eprubetă, ea o duce grăbită într-o altă încăpere. Când ajung la cea de-a şasea eprubetă, sângele Halinei începe să curgă mai încet, iar doctorul îi cere să strângă şi să deschidă pumnul până când eprubetă se umple. În cele din urmă, bărbatul îi scoate acul şi îi înfăşoară articulaţia într-un bandaj, apoi, în tăcere, îşi concentrează atenţia asupra celuilalt braţ al ei.

E ora trei dimineaţa când Halinei i se permite să se întoarcă acasă. A pierdut aproape un litru de sânge. Se simte ameţită şi nu ştie dacă generalul a scăpat cu viaţă sau dacă transfuzia a avut succes, dar nu-i pasă. Vrea doar să se întoarcă la Adam. Doctorul scrie în grabă un bilet şi i-l dă când pleacă.

— În caz că te întreabă cineva de ce eşti pe stradă, îi explică el.

Soldaţii NKVD care o scoseseră din casă o aduseseră la spital cu maşina. După ce primeşte biletul, îşi dă seama că nu o va duce nimeni acasă. *E mai bine aşa*, îşi spune ea. Ia biletul şi pleacă fără niciun cuvânt.

Spitalul e la şapte străzi distanţă de apartamentul ei. Halina merge zilnic pe această rută şi ştie bine drumul. În toiul nopţii, oraşul i se pare însă străin. Străzile sunt întunecoase, pustii. Nimeni nu are voie să iasă din casă după miezul nopţii. Liniştea mormântală îi dă fiori. Cu fiecare ecou al paşilor ei pe caldarâm devine din ce în ce mai convinsă că o urmăreşte cineva sau că o aşteaptă undeva în întuneric. *Eşti doar obosită*, îşi spune ea. *Nu mai fi paranoică.* Totuşi, nu se poate abţine. În starea aceea de epuizare, parcă nu mai e ea însăşi. În primul rând, îi este frig – e luna mai, dar nopţile sunt reci. Nu se poate opri din tremurat. Pe deasupra, e foarte ameţită şi îşi simte membrele grele, ca şi cum ar fi beată. La jumătate drumului spre casă, îmboldită de senzaţia că e spionată, ea

se descalţă şi, adunându-şi puterile, străbate alergând ultimele trei străzi până la apartament.

Înainte să scoată cheia din buzunar, uşa se deschide larg şi Adam se iveşte în prag, îmbrăcat.

— Slavă Domnului, spune el. Tocmai mă pregăteam să ies. Intră repede. El o apucă de braţ, iar ea îşi permite să tresară de această dată când degetul lui mare o apasă din greşeală pe vânătaia de pe partea internă a cotului. Halina, eşti teafără?

— Sunt bine.

Ea zâmbeşte slab, într-o încercare nereuşită de a-şi camufla durerea şi senzaţia de rău. Dacă ar şti cât sânge i-au luat, el s-ar îngrozi. S-ar înfuria, pentru că nu a putut face nimic pentru a împiedica asta.

— Sunt doar obosită, adaugă ea.

Adam încuie uşa şi o strânge la piept, iar Halina simte cât de repede îi bate inima prin ţesătura bluzei.

— Am fost foarte îngrijorat, şopteşte el.

Ultima fărâmă de energie a Halinei parcă se topeşte, iar ea se simte de parcă ar fi pe punctul să leşine.

— Voi fi bine mâine-dimineaţă, spune ea, dar acum ar trebui să mă întind.

— Da, desigur.

Adam o ajută să se urce în pat. Îi aranjează perna şi aşază o pătură peste umeri, apoi îi aduce un pahar cu apă şi câteva felii de măr, pe care le lasă pe noptiera ei.

— Tu ai întotdeauna grijă de mine, şopteşte Halina. Ochii îi sunt deja închişi, iar respiraţia ei devine regulată. Ai grijă de amândoi.

— Mă bucur doar că te-ai întors, spune Adam, mângâindu-i părul şi sărutând-o pe frunte. Apoi, se dezbracă, închide lumina şi se urcă în pat. M-ai speriat de moarte.

Halina simte cum somnul o trage în abisul lui.

— Adam? mai rosteşte ea înainte să adoarmă.

— Da, iubito.

— Mulţumesc.

Mai 1941: *Dictatorul brazilian Getulio Vargas începe să impună restricţii în privinţa numărului de evrei primiţi în ţară, numindu-i „indezirabili“ şi „neasimilabili”. Înfuriat de numărul mare de vize pe care ambasadorul Souza Dantas le-a acordat în Franţa fără permisiunea sa, Vargas începe să refuze accesul refugiaţilor care caută libertatea în Brazilia şi adoptă Legea 3175, obligându-l pe ambasador să se pensioneze.*

Capitolul 20

Addy

Casablanca, Marocul ocupat de Franţa - 20 iunie 1941

Addy priveşte portul din Casablanca, coloana de autobuze parcate chiar lângă chei şi soldaţii de culoare care au format un tunel uman la piciorul pasarelei. Căpitanul *Alsinei* le-a spus pasagerilor că vaporul urmează să fie trimis în nord, de la Dakar, tocmai până la Casablanca, „pentru reparaţii". Totuşi, bărbaţii înarmaţi până-n dinţi care le ordonă refugiaţilor să coboare de pe vas nu seamănă nici pe departe cu o echipă de reparatori.

Deci acesta e Marocul, îşi spune Addy.

Până la urmă, *Alsinia* petrecuse aproape cinci luni caniculare în portul din Dakar. Când a ridicat în sfârşit ancora în iunie, foarte multe dintre vizele de nouăzeci de zile ale pasagerilor pentru America de Sud expiraseră. *Ce putem face acum? Dacă Vargas nu ne va reînnoi vizele? Unde o să ne ducem?* Ideea de a călători înapoi spre nord, către Europa, nu ridica prea mult moralul pasagerilor, care deveneau tot mai neliniştiţi cu fiecare zi. Nimeni nu credea că mergeau la Casablanca din motive tehnice. Pentru a mai calma agitaţia refugiaţilor, căpitanul vasului promisese să contacteze autorităţile pentru a le garanta călătoria spre Rio. Avea să trimită, prin telegraf, o scrisoare către ambasada braziliană de la Vichy, spunea el, în care să ceară prelungirea vizelor care expiraseră din cauza zilelor pierdute fără rost pe drum. Nimeni nu ştia însă dacă telegrama fusese trimisă vreodată sau primită la destinaţie, deoarece atât

căpitanul, cât şi restul echipajului şi pasagerii navei primiseră ordine să coboare de pe vas imediat ce ajungeau la Casablanca. Cei care îşi permiteau să plătească o cameră de hotel fuseseră cazaţi în centrul oraşului, dar cei mai mulţi dintre cei aflaţi pe vas aveau să fie conduşi către o tabără pentru refugiaţi aflată în afara oraşului, până când guvernul marocan – prieten al puterilor Axei – decidea dacă *Alsina* primea permisiunea de a naviga din nou.

În timp ce Addy coboară pe pasarela navei, soldaţii marocani îşi flutură puştile în direcţia autobuzelor.

— *Allez! Allez!* strigă ei la sutele de străini care se revarsă pe chei.

Addy urcă într-un autobuz şi găseşte un loc la fereastra cu vedere spre chei. În umbra provei vaporului, caută cu privirea familia Lowbeer, care se află, cu siguranţă, printre pasagerii de la clasa întâi care îşi pot permite o cameră la un hotel din oraş. Addy priveşte mulţimea, dar e imposibil să vadă prea multe prin geamul murdar. Urcându-se în genunchi pe scaunul lui, lasă geamul în jos, cu greu, câţiva centimetri şi se uită afară. În timp ce autobuzul porneşte, Addy o zăreşte pe Eliska – sau, cel puţin, aşa crede. Îi vede vârful capului, părul blond şi, din câte îşi poate da seama, fata stă pe vârfuri, privind în direcţia lui. Strecurându-şi mâna prin deschiderea ferestrei, el îi face semne disperate, întrebându-se dacă ea îşi va da seama că el e acolo. O clipă mai târziu, autobuzul se îndepărtează greoi, stârnind un nor de praf şi de fum.

Patruzeci şi cinci de minute mai târziu, caravana se opreşte pe o fâşie de deşert îngrădită cu sârmă ghimpată. În timp ce intră în incintă, Addy aruncă o privire spre panoul din lemn aflat deasupra intrării, pe care scrie: *Kasha Tadla.* Tabăra e infestată de muşte şi învăluită într-un miros persistent de excremente – graţie numeroaselor

găuri săpate în pământ care servesc drept toalete. Addy îşi petrece două nopţi într-o totală lipsă de confort, dormind cu capul la picioarele unei perechi de spanioli, într-un cort pentru o singură persoană, înainte de a decide că a stat destul în Kasha Tadla.

În dimineaţa celei de-a treia zile, se apropie de unul dintre paznicii de la poartă şi, într-o franceză perfectă, se oferă să meargă până în oraş, pentru a aduce de acolo câteva provizii de care grupul are o nevoie disperată.

— Am rămas fără hârtie igienică şi săpun. Aproape că nu mai avem apă potabilă. Fără aceste lucruri, oamenii se vor îmbolnăvi şi vor muri. Addy îşi deschide carneţelul în dreptul unei pagini pe care a scris *papier hygiénique, savon, eau embouteillée.* Eu vorbesc limba voastră şi ştiu de ce anume avem nevoie. Duceţi-mă în oraş. Voi cumpăra câteva provizii. Addy zornăie cele câteva monede pe care le are în buzunar, apoi adaugă: Am câţiva franci. Voi cumpăra doar cât pot duce în sacul meu şi voi plăti eu însumi pentru ele.

Addy zâmbeşte, apoi ridică din umeri, de parcă i-ar face paznicului o mare favoare – o ofertă de nerefuzat. După un moment de gândire, gardianul acceptă.

Addy este lăsat în capătul bulevardului Ziraoui şi i se spune să fie în acelaşi loc peste o oră, cu proviziile.

— O oră! strigă Addy, luând-o din loc, ferindu-se de căruţe trase de măgari şi analizând aromele necunoscute care plutesc dinspre piaţa de condimente, croindu-şi drum prin centrul oraşului Casablanca.

Desigur, el nu se va întoarce într-o oră. Nu vrea decât să dea de urma familiei Lowbeer. Din fericire, nu este deloc atât de greu să le găsească precum crezuse. Femeile stau la o masă pe terasa unei cafenele, sorbind cocktail French 75s din nişte pahare înalte şi subţiri. Printre numeroşii

bărbaţi cu feţe lungi, îmbrăcaţi în robe, care au în faţă câte o ceaşcă de ceai, ele ies în evidenţă, asemeni unei perechi de papagali într-un stol de porumbei. Eliska sare de pe scaun când îl vede.

După o scurtă reuniune festivă, Addy sugerează să meargă spre hotelul la care stau, unde el ar putea trece neobservat. Poate că este o cerere impertinentă, dar gardianul care îl aşteaptă deja pe bulevardul Ziraoui va porni curând în căutarea lui când îşi va da seama că a fost tras pe sfoară. Doamna Lowbeer acceptă fără tragere de inimă, cu o condiţie: Addy va dormi pe podea până vor afla care este soarta vasului *Alsina.*

Cinci zile mai târziu, autorităţile marocane declară *Alsina* navă inamică şi pretind că au descoperit la bordul acesteia marfă de contrabandă. Addy, Eliska şi mama acesteia găsesc acuzaţia absurdă, dar autorităţile continuă să susţină această acuzaţie, indiferente în faţa adevărului. *Alsina* nu va părăsi portul din Casablanca. Deţinuţii de la Kasha Tadla sunt eliberaţi şi, împreună cu pasagerii care nu au avut parte de tabăra pentru refugiaţi, primesc înapoi 75% din preţul biletelor. Toţi sunt lăsaţi să se descurce pe cont propriu. Addy şi familia Lowbeer intenţionează să rămână în Casablanca, în speranţa că autorităţile le vor aproba primirea de vize marocane, dar apoi renunţă la acest gând. Oraşul a avut parte deja de confruntări armate, iar Marocul, aflat sub guvernare franceză, nu pare a fi un loc mai sigur decât Hexagonul.

Trebuie să acţionez rapid. Sunt şase sute de refugiaţi, cei mai mulţi dintre ei disperaţi să găsească o cale de a pleca din Maroc. Au nevoie de un plan, şi repede. După câteva zile de adunat informaţii din toate sursele posibile – emigranţi, oficiali ai guvernului, docheri, jurnalişti – cei trei află că există vapoare care pleacă din Spania spre Brazilia. Conform ziarelor, Spania şi Portugalia sunt încă ţări neutre. Addy şi femeile Lowbeer

decid pe loc să pornească spre peninsula iberică, unde singurele nave care merg spre America de Sud – descoperă ei după alte investigaţii pleacă din Cadiz, un port de pe coasta vestică a Spaniei. Totuşi, pentru a ajunge acolo trebuie să găsească o cale de a merge mai întâi la Tanger, un oraş de pe coasta de nord a Africii, aflat la 340 kilometri de Casablanca, pentru ca apoi să treacă strâmtoarea Gibraltar o întindere îngustă de apă, care controlează practic întregul trafic dinspre Atlantic spre Mediterană şi invers, o strâmtoare care a fost bombardată intens cu un an în urmă de către Forţele Aeriene Franceze de la Vichy şi care acum se află sub stricta supraveghere şi controlul marinei militare britanice. Dacă vor reuşi să traverseze strâmtoarea până la Tarifa, vor avea de străbătut încă o sută de kilometri până la Cadiz. Nu va fi uşor. Dar, din câte îşi dau seama, e singura lor opţiune. Îşi strâng în grabă bagajele, iar Addy se ocupă de transportul până la Tanger.

***

Portul din Tanger e ticsit de nave care traversează fumegând strâmtoarea – spre şi dinspre Tarifa. Addy numără trei portavioane britanice, câteva nave de transport şi zeci de bărci de pescuit. El şi cele două femei străbat cheiul, dându-şi cu părerea pe ce vas ar fi mai bine să se îmbarce. Există o casă de bilete în capătul portului, dar cu siguranţă că vor avea nevoie de vize pentru a cumpăra tichete. Hotărăsc că ar fi mai bine să bată palma cu un căpitan de vas pe cont propriu.

— Ce ziceţi de acela? le face semn Addy către un pescar cu pielea arsă de soare şi cu o barbă sură, care stă la pupa pătrată a unui vas, savurându-şi prânzul.

Schiful bărbatului e destul de mic, cu fundul plat şi carena scorojită, de culoare albastră o ambarcaţiune destul de modestă, speră Addy, ca să treacă neobservată strâmtoarea, şi destul de

funcţională încât să-i ducă teferi până la Tarifa. La prova îngustă a bărcii flutură un drapel spaniol, decolorat. Dar pescarul clatină din cap când aude prima ofertă a doamnei Lowbeer.

— *Peligroso*, spune el.

Totuşi, doamna Lowbeer îşi scoate ceasul de la mână.

— *Esto también*[30], spune ea, luându-l prin surprindere pe Addy cu spaniola ei.

Pescarul mijeşte ochii spre chei, de parcă ar încerca să se asigure că nu este văzut de autorităţi, apoi se întoarce din nou spre cei trei, cântărindu-şi opţiunile. Addy e recunoscător pentru aspectul lor poate că sunt refugiaţi, dar arată a oameni de încredere.

— *El reloj*[31], acceptă în cele din urmă pescarul.

Doamna Lowbeer îşi strecoară ceasul în poşetă.

— *Primero, Tarifa*,[32] rosteşte ea pe un ton grav.

Pescarul mormăie ceva şi le face semn să urce la bord.

Addy coboară primul în schif pentru a le ajuta cu bagajele. Din fericire, cele două femei se hotărâseră în Casablanca să trimită prin poştă, pe adresa fratelui doamnei Lowbeer, care locuia în Brazilia, cele trei geamantane enorme care le aparţineau. Ele călătoresc acum cu nişte valize mici din piele, asemănătoare ca mărime cu valiza lui Addy. După ce bagajele sunt aranjate, Addy le oferă mâna, iar femeile păşesc cu grijă în ambarcaţiune, privind atente o mică băltoacă uleioasă adunată pe podeaua de la prova. Călătoria se dovedeşte greu de suportat, din cauza tangajului. Doamna Lowbeer vomită de două ori peste parapet. Obrajii Eliskăi devin palizi ca ai unei fantome. Nimeni nu scoate o vorbă. Addy stă cu sufletul la gură în repetate rânduri, convins că micul lor schif e pe cale să fie înghiţit de valurile stârnite în urma unui cargobot care trece prin preajmă. Nu scapă din ochi coasta stâncoasă a

oraşului Tarifa, rugându-se să ajungă neobservaţi – şi uscaţi – pe pământ spaniol.

22 – 30 IUNIE 1941: *Într-o surprinzătoare răsturnare de situaţie, Hitler îi întoarce spatele lui Stalin şi rupe Pactul de Neagresiune ruso-german, iar naziştii atacă întregul front estic, inclusiv teritoriul polonez ocupat de ruşi. Uriaşa invazie primeşte numele de cod Operaţiunea Barbarossa. În Lvov, după o săptămână de lupte crâncene, sovieticii sunt învinşi; înainte de retragere, trupele ruseşti NKVD masacrează mii de intelectuali polonezi, evrei şi ucraineni, activişti politici şi criminali încarceraţi în închisorile din Lvov. Germanii învinovăţesc evreii pentru aceste masacre, susţinând că victimele sunt în majoritate cetăţeni ucraineni. Acest lucru infurie miliţia ucraineană pro-germană, care alături de Einsatzgruppen (Trupele morţii SS) efectuează acţiuni ofensive împotriva evreilor din oraş. Evreii – bărbaţi şi femei care nu s-au ascuns încă – sunt dezbrăcaţi, bătuţi şi ucişi în stradă cu miile.*

Capitolul 21

Jakob şi Bella

Lvov, Polonia ocupată de sovietici - 1 iulie 1941

Lvovul e un oraş distrus. Nebunia s-a dezlănţuit la sfârşitul lui iunie, la scurt timp după atacul-surpriză al lui Hitler asupra Uniunii Sovietice, momentul în care Jakob, Bella, Halina şi Franka au hotărât să se ascundă. Stau de mai bine de o săptămână în subsolul clădirii în care au locuit. Un prieten polonez, pe nume Piotr, le aduce veşti şi mâncare ori de câte ori poate – un singur om, care face cât o organizaţie improvizată de întrajutorare.

— Oraşul e plin de trupe Einsatz şi de membri ai miliţiei ucrainene, spusese Piotr prima dată când trecuse pe acolo. Caută evrei.

Când Jakob întrebase de ce, Piotr îi explicase că trupele NKVD omorâseră majoritatea prizonierilor din închisoarea oraşului înainte de a fugi. Câteva mii dintre aceştia erau ucraineni, iar evreii fuseseră învinuiţi pentru acest masacru.

— Nu prea are sens, adăugase bărbatul. Sute de deţinuţi erau evrei, dar asta nu pare să aibă nicio importanţă.

Se aude un singur ciocănit de la etaj. Piotr. Nu era niciun secret faptul că şi el avea să fie ţinta germanilor dacă aceştia ar fi descoperit că ajuta evrei. Jakob se ridică.

— Mă duc eu, se oferă el şi aprinde o lumânare, apoi se îndreaptă, păşind uşor, spre scări.

Pe lângă veşti despre pogrom, Piotr le aduce adesea mâncare – pachete cu pâine şi brânză. Ciocănitul se aude o dată pe zi, de obicei seara.

— Ai grijă, şopteşte Bella.

Cu o zi în urmă, la zece zile de la începerea pogromului, Piotr spunea că ziarele estimau un număr de 3500 de evrei uciși. Bella ar fi putut crede că vor fi uciși zece, poate chiar o sută de oameni, dar mii? Cifrele sunt înfiorătoare, iar Bella nu poate suporta această statistică îngrozitoare, mai ales că nu poate uita faptul că nu mai știe nimic de sora ei de la invazie. De multe ori își imaginează frumosul trup al Annei printre cele înșirate pe străzi… Piotr spune că este nevoit să păşească peste cadavre ca să ajungă la uşa lor. Bella l-a implorat pe Piotr să se ducă până la apartamentul Annei, dar el a fost de două ori acolo şi nu i-a răspuns nimeni.

Bella ascultă în timp ce Jakob urcă scările. În scurt timp, se aude încă un ciocănit de data asta, al lui Jakob urmat de alte patru bătăi rapide. Codul lui Piotr indică faptul că sunt în siguranţă şi că pot deschide uşa. Balamalele scârţâie şi, un nivel mai jos, Bella expiră, ascultând murmurul vag al conversaţiei.

— Totul va fi bine, spune Halina, aşezându-se lângă ea.

Bella încuviinţează, uimită de forţa cumnatei sale. Adam este şi el dat dispărut. Bărbatul a insistat să rămână la suprafaţă în timpul pogromului, susţinând că Rezistenţa avea nevoie de el mai mult ca oricând. Halina încă nu a primit nicio veste de la el, însă găseşte tăria de a-i oferi alinare Bellei.

Femeile stau în tăcere, ascultând. După o vreme, conversaţia de la etaj amuţeşte, iar Bella încremeneşte. Liniştea de deasupra se prelungeşte încă două, trei, patru secunde, apoi jumătate de minut.

— Ceva nu e în regulă, şopteşte Bella.

Simte acest lucru în groaza care îi înfloreşte în piept. Orice ar fi, ea nu vrea să afle. În sfârşit, uşa de deasupra scârţâie, zăvorul e tras, iar paşii se apropie încet de scări. Când Jakob ajunge în

subsol, Bella abia dacă mai respiră. Jakob îi dă Halinei lumânarea şi bucata de pâine primită de la Piotr, apoi se aşază.

— Bella, şopteşte el.

Bella ridică privirea, clătinând din cap. *Te rog nu.* Vede însă pe faţa lui Jakob că instinctul nu a înşelat-o. *Oh, Doamne*, *nu.* Bărbatul înghite în sec, privind fix în pământ pentru câteva clipe, apoi îşi desface pumnul. Ţine în palmă un bilet mototolit.

— Piotr l-a găsit sub uşa de la apartamentul Annei. Bella, îmi pare foarte rău.

Bella se uită fix la hârtia mototolită de parcă ar fi o bombă pe cale să explodeze. Îşi lipeşte spatele de perete, respingând mâna lui Jakob când acesta o întinde spre ea. Jakob şi Halina se privesc îngrijoraţi, dar Bella nu pare să observe. E paralizată de ideea că vestea pe care i-o va da soţul ei o va distruge. Că într-o clipă totul se va schimba. Jakob aşteaptă răbdător şi tăcut până ce Bella îşi face curaj să pună mâna pe bilet. Femeia ţine hârtia cu ambele mâini şi recunoaşte imediat scrisul Annei.

Ne duc departe. Cred că ne vor ucide.

Bella îşi adună puterile, dintr-odată nesigură, de parcă i-ar fugi pământul de sub picioare. Mototoleşte biletul şi, în timp ce pereţii încep să se rotească în jurul ei, totul se întunecă. Se loveşte cu pumnii peste cap şi începe să urle.

Capitolul 22

Halina

Lvov, Polonia ocupată de germani
18 iulie 1941

S-au oprit în colţul unei străzi din apropierea lagărului de muncă.

— Gata? întreabă Wolf.

Halina încuviinţează, privind lagărul – o structură veche din beton, înconjurată de un gard cu sârmă ghimpată în partea de sus. La intrare stă un paznic, având la picior un ciobănesc german. Dacă lucrurile nu merg aşa cum a plănuit, îşi dă ea seama, îşi va petrece viitorul zgâindu-se la gard din interior. Dar ce altă opţiune mai are? Nu mai poate să stea cu mâinile în sân. Asta o va distruge. Şi poate că şi pe Adam, dacă nu l-a distrus deja.

— Ar fi mai bine să pleci, spune Wolf. Înainte să creadă cineva că punem ceva la cale.

Halina se uită pe stradă, la mesele din faţa cafenelei aflate la două străzi spre est de locul în care stau ei – locul în care stabiliseră să se întâlnească.

— Bine, rosteşte Halina, apoi trage aer în piept şi îşi îndreaptă umerii.

— Eşti sigură că vrei să faci asta de una singură? Wolf clatină din cap, de parcă şi-ar dori ca ea să spună că nu.

Halina se întoarce din nou spre lagăr.

— Da. Sunt sigură.

Wolf, o cunoştinţă de-a lui Adam din Rezistenţă, a vrut să meargă cu ea spre lagărul din centrul oraşului, dar Halina insistase ca el să se întoarcă odată ce ajungeau până acolo – cel puţin aşa, se

gândea ea, dacă planul său ar fi eşuat, el ar fi putut să se întoarcă în Lvov şi să revină cu ajutoare.

Wolf încuviinţează. Un cuplu de polonezi trece pe lângă ei, braţ la braţ. El aşteaptă să treacă cei doi, apoi se apleacă, de parcă ar urma să o sărute pe Halina pe obraz.

— Mult noroc, îi şopteşte el înainte să se îndrepte spre cafenea.

Femeia înghite în sec. *E o nebunie.* Ar trebui să fie în drum spre Radom, îşi spune ea, căldura verii devenind parcă imposibil de suportat. Sol trimisese un camion. *Sunt zvonuri că va fi încă un pogrom în Lvov,* îi scrisese tatăl ei după ce auzise de primul. *Vino la Radom. Îţi va fi mult mai bine aici, cu noi.* Jakob, Bella şi Franka plecaseră în dimineaţa aceea. Halina rămăsese.

Fusese acasă cu şapte săptămâni în urmă, în iunie. Le dusese cărţile de identitate confecţionate de Adam și nişte zloţi pe care-i economisise – nu că le-ar fi prins bine părinţilor ei sau Milei în ghetou; piaţa neagră aproape că nu mai exista, iar o carte de identitate ariană nu le folosea la nimic între pereţii Walowei. Halina se gândise să rămână în Radom, dar slujba ei de la spital era plătită bine – ar fi fost o prostie să renunţe la ea –, iar Adam era mult prea implicat în planurile Rezistenţei din Lvov ca să mai plece de acolo. Oricum, nici măcar nu ar fi fost loc pentru amândoi în micul apartament din ghetou. Ea rămăsese în Radom foarte puţin, apoi se întorsese în Lvov cu documentele de călătorie aprobate de către şeful ei de la spital şi cu o parte din argintăria bunicii, atent învelită într-un şervet.

— Ia-o, insistase Nechuma înainte ca ea să plece. Poate că îţi va folosi ca să ne scoţi de aici.

Apoi, Hitler încălcase pactul încheiat cu Stalin şi trimisese trupele Einsatzgruppen peste Lvov. Urmase un masacru, iar tatăl ei trimisese un camion pentru a-i aduce acasă. Chiar dacă o duruse, refuzase să plece, şi nici nu vrea să se

gândească la preţul plătit pentru acel camion. Ştie că familia are nevoie de ea, dar nu poate pleca din Lvov fără Adam. Iar Adam a dispărut.

Halina îşi aminteşte ziua – cu aproape trei săptămâni în urmă – în care luptele s-au oprit în Lvov, fiind în sfârşit sigur pentru ea să părăsească adăpostul antiaerian. Străbătuse alergând cei cinci sute de metri până la vechiul ei apartament, găsindu-l însă gol. Adam nu era acolo. Părea că plecase în grabă, dar îşi luase valiza, câteva haine şi cartea lui falsă de identitate din spatele tabloului din bucătărie. Halina răscolise întregul apartament, căutând un bilet, un indiciu, orice i-ar fi putut arăta unde plecase, dar nu găsise nimic. În următoarele trei zile, fusese de cel puţin douăsprezece ori la fiecare din locurile desemnate drept sigure când trebuiau să se întâlnească de urgenţă: intrarea boltită din spatele scărilor care duceau la Catedrala Sfântul Gheorghe, fântâna pietruită din faţa universităţii, barul din spatele cafenelei Scottish Café, dar Adam nu era de găsit.

Abia când Wolf a bătut în uşa ei, Halina a aflat câteva răspunsuri. Se părea că germanii apăruseră la apartamentul lui Adam într-o noapte în timpul pogromului, spusese Wolf. Fusese dus într-un lagăr de muncă din afara Lvovului. Wolf ştia acest lucru pentru că un membru al Rezistenţei reuşise să mituiască un gardian al lagărului, convingându-l să-l ţină la curent cu noutăţile, făcând schimb de mesaje prin gardul ce înconjura proprietatea. Un bilet de la Adam ajunsese în mâinile lui Wolf cu o săptămână înainte. *Te rog, anunţ-o pe soţia mea,* spunea acesta. El semnase biletul cu numele fals pe care îl foloseau atât el, cât şi Halina – Brzoza. Rezistenţa încercase să găsească o cale să-l scoată de acolo, dar fără folos. Veştile erau pentru ea o adevărată uşurare – Adam era viu, cel puţin – dar, în acelaşi timp, o îngrozeau, pentru că nu ştia ce aveau de gând nemţii cu el.

Dacă ar fi aflat despre implicarea lui în Rezistenţă, ar fi fost un om mort.

— Am nişte argint, îi spusese ea lui Wolf. Un set de tacâmuri.

Wolf încuviinţase încet.

— Ar putea funcţiona, rostise el. Merită să încercăm.

Halina strânge mânerele genţii pe care o ţine pe umăr. *Ai o singură şansă*, îşi reaminteşte ea. *Nu strica totul.* Inima îi bate nebuneşte când se apropie de paznicul de la poarta lagărului, iar ea se simte de parcă ar fi pe cale să urce pe o scenă, pentru a da o reprezentaţie în faţa unui public nemilos.

Ciobănescul german o observă primul şi începe să latre, agitându-se în lesă, cu blana lui cafeniu cu negru ridicându-i-se ameninţător pe spinare. Halina nu tresare. Îşi păstrează bărbia ridicată, încercând să degaje un aer de siguranţă când păşeşte spre bărbat. Cu lesa înfăşurată strâns în jurul încheieturii, gardianul îşi păstrează picioarele depărtate, pentru un bun echilibru. Când Halina ajunge în faţa lui, ciobănescul german devine aproape de necontrolat. Femeia îi oferă un zâmbet reţinut, apoi aşteaptă până când ciobănescul se linişteşte. Când lătratul se opreşte, ea începe să-şi caute actele în geantă.

— Mă numesc Halina Brzoza, spune ea în germană.

La fel ca rusa, Halina a ajuns să vorbească foarte uşor germana – s-a perfecţionat atunci când naziştii au invadat Radomul. O vorbeşte rar, dar, spre surprinderea ei, are o fluenţă remarcabilă.

Gardianul nu spune nimic.

— Mă tem că l-aţi confundat pe soţul meu cu un evreu, continuă Halina, întinzându-i gardianului actul ei fals de identitate. E aici, iar eu am venit să-l iau.

Halina îşi lipeşte geanta de trup, simţind greutatea tacâmurilor din argint pe coastele ei.

Ultima dată când a folosit aceste furculiţe şi cuţite a fost la masa părinţilor ei. Ar fi izbucnit în râs dacă cineva i-ar fi spus vreodată că, într-o zi, acestea ar putea răscumpăra viaţa soţului ei. Se uită la gardianul care-i examinează actul de identitate. Spre deosebire de alţi nemţi din oraş, care par să nu aibă gât, acesta e înalt şi subţire. Are ochii înfundaţi şi nişte pomeţi proeminenţi care îi umbresc partea de jos a feţei. Halina se întreabă dacă trăsăturile lui au fost întotdeauna atât de ascuţite sau e și el la fel de flămând ca ea. Ca tot restul Europei, de altfel.

— Şi de ce ar trebui să te cred? întreabă gardianul în cele din urmă, dându-i înapoi cartea de identitate.

Buza de sus a Halinei e asudată. Mintea ei lucrează febril.

— Vă rog, pufneşte ea, clătinând din cap de parcă gardianul ar fi ofensat-o. Vi se pare că sunt evreică? Se uită insistent la el cu ochii ei verzi, fără să clipească, rugându-se ca siguranţa ei, pe care se bazează întotdeauna, să o ajute. Sunt sigură că a fost o eroare, continuă ea. Şi, în orice caz, ce să facă un evreu cu argintărie de asemenea calitate? întreabă ea, scoţând argintăria din geantă şi dezvelind discret mânerul unei linguri. Acesta sclipeşte în soare. E a stră-străbunicii soţului meu. Care, apropo, era nemţoaică, adaugă Halina. Din familia Berghorst. Spunând asta, îşi plimbă degetul mare pe *B*-ul gravat pe mâner, mulţumindu-i în gând mamei sale pentru că insistase să-i dea argintăria când plecase din Radom şi cerându-i iertare bunicii decedate, care provenea din familia Baumblit.

Când vede argintul, gardianul face ochii mari. Se uită peste umăr, pentru a se asigura că nimeni altcineva nu a mai văzut ce vede el. Se întoarce apoi spre Halina, coborând bărbia, iar ochii săi gri îi întâlnesc pe ai ei.

— Ascultă, spune el aproape în şoaptă. Nu ştiu cine eşti şi, sincer, nici nu îmi pasă dacă soţul tău e sau nu evreu. Dar dacă spui că descinde dintr-o familie germană, adaugă el, uitându-se la argintul din mâinile Halinei, sunt sigur că şeful meu te poate ajuta.

— Atunci, du-mă la el, rosteşte Halina fără să ezite.

Gardianul clatină ferm din cap.

— Nu sunt permise vizite. Dă-mi mie obiectele şi o să i le duc şefului.

— Fără supărare, *herr…?*

— Richter, ezită neamţul.

Herr Richter, eu nu plec de aici până când nu mi-l aduci pe soţul meu, spune ea, strecurându-şi argintul înapoi în geanta pe care o strânge protectoare sub cot. În sinea ei, tremură, dar îşi stăpâneşte genunchii, păstrându-şi expresia neclintită.

Gardianul mijeşte ochii, apoi clipeşte nedumerit de câteva ori. Nu pare obişnuit să primească indicaţii. Cel puţin, nu de la civili.

— O să-mi ia capul, spune el pe un ton grav.

— Atunci, păstrează-ţi capul. Şi argintul. Pentru dumneata, adaugă Halina. Pari să ai nevoie de el.

Halina se opreşte, întrebându-se dacă nu a mers prea departe. Nu intenţionase să-l insulte, dar aşa sunaseră vorbele ei. Richter stă pe gânduri câteva clipe.

— Numele de familie al soţului dumitale? întreabă el în cele din urmă.

Halina simte cum umerii i se relaxează pentru o clipă.

— Brzoza. Adam Brzoza. Are ochelari cu lentile rotunde şi piele palidă. Probabil că e singurul care nu arată a evreu.

Richter dă din cap.

— Nu promit nimic, spune el, dar vino înapoi peste o oră. Să aduci argintul.

Halina încuviinţează.

— În regulă. Aşa am să fac, rosteşte ea, apoi se întoarce, îndepărtându-se grăbită de lagăr.

La cafenea, Halina îl găseşte pe Wolf la o masă de pe terasă, cu o cafea de cicoare în faţa lui, răsfoind un ziar. Până să se aşeze şi ea la masă, Richter a dispărut deja de la postul lui.

— Poţi să mai aştepţi o oră? întreabă Halina în timp ce apucă spătarul scaunului pentru a-şi masca tremurul mâinilor, recunoscătoare pentru faptul că toate celelalte mese sunt goale.

— Desigur. Ce s-a întâmplat? întreabă Wolf. Nu am reuşit să văd nimic.

Halina închide ochii şi expiră, forţându-şi pulsul să încetinească. Când ridică ochii, vede că Wolf e palid şi la fel de agitat ca şi ea.

— I-am oferit acelui soldat argintul în schimbul lui Adam. Ticălosul a încercat să mi-l ia pe loc, dar i-am spus că îl va primi alunei când îmi va elibera soţul.

— Si crezi că se va ține de cuvânt?

— E greu de spus.

— Genial, rosteşte Wolf, clătinând din cap. Adam a zis mereu că eşti neînfricată.

Halina înghite în sec, dintr-odată epuizată.

— E doar teatru. Să sperăm că va crede poveştile mele.

În timp ce Wolf îi face semn chelneriţei, Halina se gândeşte că, până de curând, războiul i s-a părut aproape ireal. O vreme, familia ei s-a descurcat. Curând, îşi spune ea din când în când, viața va reveni la normal. Ea va fi bine. Familia sa va fi bine. Mama şi tatăl supravieţuiseră Marelui Război. Cu timpul, trecuseră peste toate grozăviile îndurate şi o luaseră de la capăt. Apoi, lucrurile se înrăutăţiseră. Primul fusese Selim, apoi dispăruseră Genek şi Herta. Apoi, sora Bellei, Anna. Iar acum, Adam. Pare că, peste tot în jurul ei, evreii dispar. Şi, dintr-odată, consecinţele acestui război i se par cumplit de reale – o conştientizare care o afectează cumplit pe Halina,

care se luptă cu o cunoaştere de care se teme şi pe care o urăşte: ştie că este neputincioasă. De când a înţeles asta, se gândeşte la tot ce e mai rău. Şi-i imaginează pe Selim, pe Genek şi pe Herta închişi în închisorile sovietice, murind de foame. Prin minte îi trec tot felul de atrocităţi la care Adam a fost, cu siguranţă, supus în lagăr, spunându-şi că dacă el, dintre toţi oamenii – cu înfăţişarea pe care o avea şi cu identitatea sa falsă nu reuşise să îşi recapete libertatea, situaţia era cumplită.

Şi Addy? Nu mai auziseră nimic de el de când familia se mutase în ghetou. Trecuseră aproape doi ani de atunci. Se înrolase în armată, aşa cum spunea că va face? Franţa se predase. Oare armata franceză mai exista? Încearcă adesea să-şi amintească sunetul vocii lui Addy, dar renunţă când îşi dă seama că nu reuşeşte. Speră din tot sufletul că, oriunde s-ar afla – Addy, Genek, Herta şi Selim –, sunt în siguranţă. Speră să poată simţi cât de mult le duce dorul familia.

O chelneriţă aduce încă o ceaşcă de cafea şi o pune pe o farfuriuţă în faţa Halinei. Ea îi mulţumeşte cu un semn din cap şi se uită la ceas, descurajată să constate că au trecut doar cinci minute. *Va fi o oră interminabilă.,* îşi spune ea, scoţându-şi ceasul şi aşezându-l sub marginea farfuriuţei din faţa ei, astfel încât să-l poată urmări cât mai discret. Apoi, aşteaptă.

Capitolul 23

Genek şi Herta

Altynay, Siberia
19 iulie 1941

Herta trage după ea o ramură de pin către un luminiş din pădure, în timp ce Jozéf, care are patru luni, e legat confortabil la pieptul ei cu un cearşaf de pat. Păşeşte cu grijă, ferindu-se de eventuale vipere care hibernează pe sol, sau de scorpionii pe jumătate îngropaţi, fredonând ca să nu mai audă chiorăiala constantă a stomacului ei. Vor trece ore întregi până ce va primi felia ei de pâine şi, dacă are noroc, o bucăţică de peşte uscat compensaţia pentru o zi de muncă.

Jozéf se agită şi Herta lasă buşteanul pe pământ, ştergându-şi fruntea cu mâneca bluzei pătate, şi se uită spre cer, mijind ochii. Soarele e chiar la amiază și Ze – așa cum s-au obişnuit să-i spună, cu siguranţă e înfometat. Herta se uită în jur, căutând cu privirea vreun gardian. Găseşte un loc umbros la poalele unui larice înalt din marginea luminişului şi se aşază grijulie lângă trunchiul acestuia. Din locul acela îl poate vedea pe Genek şi pe alţi câţiva prizonieri la vreo cincizeci de metri distanţă, clădind grămezi de buşteni pe malul râului.

Chipurile lor devin neclare în lumina soarelui de august de parcă ar fi început să se topească.

Herta îl scoate cu grijă pe Jozéf din hamul confecţionat din cearşafuri şi îl aşază încet în spaţiul dintre picioarele ei încrucişate, astfel ca el să o poată vedea. Având pe el doar un scutec, pielea lui, ca şi a ei, e rozalie şi lipicioasă la

atingere, iar ciuful de păr negru şi des îi stă lipit de cap din cauza transpiraţiei.

— E cald, nu-i aşa, scumpule? spune ea cu blândeţe, întrebându-se când vor mai scădea temperaturile acelea insuportabile.

Józéf ridică spre ea aceiaşi ochi azurii ca ai tatălui său, fixând-o aşa cum numai bebeluşii pot să o facă – fără să clipească sau să judece – şi pentru o clipă, Herta nu se poate abţine să nu zâmbească.

Herta se descheie la bluză ca să-l alăpteze, urmărindu-i privirea. Copilul studiază copacul de deasupra.

— E frumos aici, nu-i așa?

Deşi Genek nu va admite în veci (el se referă la Altynay ca la „brazda nesfârşită a nenorocitului peisaj siberian“), pădurea – în ciuda arşiţei sufocante şi circumstanţelor insuportabile – este, fără îndoială, frumoasă. Aici, sunt înconjuraţi de pini, molizi şi larice – toate nuanţele de verde pe care şi le-ar putea imagina –, de cerul albastru şi râuri cu ape întunecate, care şerpuiesc printre copaci călătorind spre nord. Herta simte că şi-a găsit liniştea.

În acest loc îndepărtat şi rupt de civilizaţie, Herta simte că nu poate fi împotriva acestui decor natural absolut superb. Închide ochii în timp ce Józéf suge la sânul ei, inspirând briza plăcută, ascultând ciripitul rândunelelor şi codobaturelor deasupra lor, simţindu-se recunoscătoare pentru copilul sănătos de la sânul ei.

Józéf s-a născut chiar înainte de miezul nopţii, pe data de şaptesprezece martie, pe podeaua de pământ îngheţat din baraca lor.

Herta cărase buşteni în ziua în care Józéf venise pe lume, respirând cu greu între contracţii pe măsură ce se repetau – la zece, şapte, apoi la cinci minute – înainte să o roage în cele din urmă pe prietena ei Julia să-l găsească pe Genek, neştiind

dacă ar fi avut puterea să ajungă înapoi în lagăr pe propriile picioare.

— Când contracţiile vor fi la fiecare două sau trei minute – spusese doctorul Dembowski – atunci vei şti că vine copilul.

Julia se întorsese singură, explicându-i că Genek fusese trimis la Altynay cu o însărcinare şi că soţul ei, Andreski, avea să-l înlocuiască imediat ce se întorcea.

Ea o ajutase pe Herta să se ridice în picioare şi mersese alături de ea, încet, încet, ţinând-o de braţ, până ce ajunseseră la barăci, unde-l chemaseră pe Dembowski.

Când Genek sosise, două ore mai târziu, abia îşi mai recunoscuse soţia. Herta era scăldată în sudoare, în ciuda frigului arctic şi ţinea ochii închişi, stând culcată în poziţie fetală. Inspirând şi expirând rapid printre buzele în formă de „o“, arăta de parcă ar fi vrut să stingă o lumânare şi nu ar fi reuşit. Părul ei negru şi ud de sudoare i se lipise de frunte.

— Ai venit, exclamase Herta între contracţii, apucându-l de mâini pe Genek şi strângând cu toată puterea.

Otto şi Julia îi uraseră noroc, iar Herta îndură încă şase ore interminabile de durere infernală în partea inferioară a pelvisului până ce veni timpul – din fericire, în sfârşit – să împingă.

Cu un sfert de oră înainte de miezul nopţii, cu Genek alături şi Dembowski ghemuit între genunchii ei, ea şi soţul ei zâmbiră fericiţi unul la altul cu ochi obosiţi şi umezi când auziră plânsul copilului lor şi verdictul lui Dembowski – „To chlopiec“, adică „e băiat“.

După plecarea lui Dembowski, Herta şi Genek, epuizaţi, îl puseseră pe Józéf între ei, în patul lor din paie. Îl înfăşară în fularul de lână al Hertei şi îl înveliră cu două dintre cămăşile lui Genek. Pe cap îi puseră o mică bonetă – pe care o croşetase cineva mai demult şi pe care o purtaseră pe rând

toţi cei unsprezece copii născuţi în lagăr înaintea lui.

Tot ce puteau vedea din fiul lor erau ochii – pe care el îi deschidea destul de rar – și rozul delicat al buzelor. Își făceau tot felul de griji pentru el îi era destul de cald? Dacă se rostogoleau peste el în timpul nopţii şi-l striveau?

Dar în scurt timp oboseala îi birui, înlăturându-le temerile aşa cum viscolul alungă norii ce acoperă soarele şi în câteva minute, toţi cei trei Kurc dormeau liniştiţi.

Câteva zile mai târziu, Józéf începu să prindă în greutate. Herta se întorsese la lucru, ea si Genek obișnuindu-se din ce în ce mai mult să doarmă cu un ghemotoc între ei. Singura dificultate era dimineaţa, când Józéf se trezea plângând cu pleoapele lipite şi îngheţate din cauza frigului. Herta învăţase să-i picure lapte matern cald peste pleoape şi să i le frece puţin ca să se deschidă.

Acum, Herta se minunează în timp ce-şi alăptează fiul. Îi este greu să creadă că au trecut patru luni de când s-a născut Józéf. Ea a marcat trecerea timpului prin prisma primul lui zâmbet, a primului dinte, a primei zile în care a reuşit să se rostogolească singur de pe burtă pe spate.

Ce va mai urma? se întreabă ea. O să-şi sugă degetul mare? Va începe să se târască? Va rosti primele lui cuvinte? Herta nu-şi doreşte nimic mai mult decât să plece din gulag, să se întoarcă la o viaţă liberă, deşi o parte din ea se roagă ca timpul să se oprească în loc. Pentru că nu ştie ce va aduce viitorul, iar pentru moment, cel puţin, ea e fericită şi fiul ei e perfect.

Pe înserat, Herta îl găseşte pe Genek în baraca lor, zâmbind.

— Ai ceva veşti bune? întreabă ea.

Ea îl dezleagă pe Józéf de la pieptul ei, lasă cearşaful pe podea şi îl aşază pe copil. Abia a învăţat să stea singur în şezut. Ridicându-se, ea

mângâie obrazul soţului ei, realizând cât de mult îşi dorea să-i revadă gropiţele.

Ochii lui Genek sunt aprinşi de entuziasm.

— Cred că în sfârşit apele s-au limpezit, spune el. Herta, sovieticii ar putea fi în curând de partea noastră.

Cu o lună în urmă, aflaseră că Germania rupsese pactul cu Uniunea Sovietică și invadase Rusia.

Herta înclină capul într-o parte la aflarea acestei veşti.

— Aşa am crezut şi la începutul războiului, nu-i aşa?

— E adevărat, dar în această după-amiază, Otto şi cu mine i-am auzit pe gardieni şuşotind ceva despre o amnistie. S-ar părea că îi vor muta pe prizonierii capabili să lupte în sud, pentru a forma o armată.

— O armată?

— Draga mea, cred că Stalin ne va acorda o amnistie.

— *Amnistie?* repetă uimită Herta.

O graţiere. Dar pentru ce? Pentru că nu au acceptat un paşaport rusesc? Cuvântul sugerează că au făcut ceva rău, că arestarea şi trimiterea lor în pădurile din Siberia era ceva meritat pe deplin. E un concept dificil de acceptat. Dar dacă asta înseamnă că vor fi eliberaţi, decide Herta, atunci, desigur, va accepta cu bucurie o amnistie.

— Dar unde am putea merge? se întreabă ea cu voce tare.

Din câte a auzit nu mai există Polonia, așa că nu mai au unde să se întoarcă.

— Nu am idee.

— Ai menţionat ceva despre o armată.

— Da, gardienii au menţionat ceva despre un general pe nume Andres.

Herta îl priveşte pe soţul ei – îi analizează chipul scofâlcit, linia părului, care a început să se retragă şi ochii albaştri înfundaţi în orbite.

În ciuda circumstanţelor, e încă arătos, dar ştiu amândoi că nu e în stare să lupte. Nu mai e în formă. Herta se gândeşte şi la ceilalţi oameni din lagăr. Majoritatea sunt bolnavi, înfometaţi – ori ambele.

Cu excepţia lui Otto, care din naştere are construcţia unui luptător la categoria grea, niciunul dintre prizonieri nu este în stare să meargă la război. Ea deschide gura pentru a-şi exprima îngrijorarea, dar văzând speranţa din ochii lui Genek, preferă să tacă şi se aşază lângă Jozéf, care e foarte ocupat cu exersarea noului său truc – rostogolirea pe burtă.

Herta încearcă să şi-l imagineze pe Genek în uniformă, alături de ruşi – luptând pentru Stalin, omul care i-a trimis în exil, condamnându-i la o viaţă de muncă grea. Pare puţin cam ciudat. Se întreabă ce ar însemna asta pentru ea şi Jozéf. Ce se va întâmpla cu ei atunci când Genek va pleca în prima lui misiune?

— Ai idee când ar putea fi acordată această amnistie? întreabă ea, întorcându-l pe Jozéf cu blândeţe pe spate. Jozéf îşi scutură fericit mâinile, zâmbetul lui fiind flancat de două replici miniaturale ale gropiţelor tatălui său.

— Nu, spune Genek, aşezându-se lângă ea.

El strânge în joacă genunchiul lui Jozéf şi copilul chicoteşte încântat. Genek zâmbeşte.

— Dar curând, cred eu. Curând.

Capitolul 24

Addy

Ilha das Flores, Brazilia. Sfârşitul lunii iulie 1941

Lui Addy i-a intrat în obişnuinţă să se trezească devreme, cu mult înaintea celorlalţi refugiaţi de pe insulă, şi să se plimbe pe potecă, de-a lungul micuţei insule Ilha das Flores. Are nevoie atât de exerciţii, cât şi de ocazia de a fi singur timp de o oră – aceste două lucruri îl ajută să-şi păstreze sănătatea mentală. Priveliştea îi este şi ea de ajutor. Guanabara Bay e superb în lumina răsăritului atunci când apa e calmă o imagine în oglindă a cerului. La zece dimineaţa, golful este înţesat cu nave care pleacă sau intră în aglomeratul port din Rio.

În această dimineaţă, Addy s-a trezit înainte de ivirea zorilor din cauza sunetelor stridente de cavatină scoase de un pescăruş cocoţat pe pervazul ferestrei sale. Fusese tentat să adoarmă din nou – în visul lui, era acasă, în Radom, iar cei din familia lui erau aşa cum îi lăsase. Tatăl lui stătea la masă, citind ediţia de weekend a ziarului *Radomer Leben,* iar mama sa era aşezată de cealaltă parte a mesei, fredonând în timp ce cosea un petic din piele pe cotul unei bluze. În sufragerie, Genek şi Jakob jucau cărţi, Felicia se amuza cu o păpuşă din cârpe, trăgând-o de glezne, iar Mila şi Halina împărţeau scaunul de la pian, cântând, pe rând, *Sonata lunii* a lui Beethoven, citind partiturile deschise pe suportul din faţa lor. Singura persoană care lipsea din visul lui era el însuşi. Nu-l deranja acest lucru – ar fi putut privi scena aceasta ore în

şir, fericit să îi vegheze, scăldându-se în căldura degajată de această imagine, ştiind că totul era bine. Totuşi, pescăruşul era insistent şi, în cele din urmă, visul lui Addy pieri, iar el se ridică din pat, oftând şi frecându-se la ochi, apoi se îmbrăcă şi plecă la plimbare.

Pe drum, culege flori ale căror nume i-au devenit cunoscute în ultimele trei săptămâni: amaryllis, azalea, hibiscus şi preferata lui, Pasărea Paradisului, o floare cu frunze ca nişte evantaie şi petalele viu colorate în roşu şi albastru ce amintesc, de la depărtare, de o pasăre în zbor. Există pe insulă şi o specie de crini la care se pare că este alergic. Când ajunge în dreptul acestora, începe să strănute timp de cincisprezece minute în şir în batista mamei sale, pe care o poartă mereu cu el, ca pe un talisman.

Când se întoarce la cantină, Addy îşi pune buchetul de flori într-o vază, pe care o aşază pe masa la care el şi cele două membre ale familiei Lowbeer se întâlnesc de obicei pentru micul dejun. Un membru al personalului îşi face apariţia, iar Addy îl întâmpină cu un zâmbet şi câteva cuvinte: *Buon dia, tudo bem?* – primele cuvinte în limba portugheză pe care le-a învăţat de când a sosit.

— *Estou bem, si, senhor,* răspunde bărbatul cu un zâmbet, turnându-i lui Addy o cană de ceai „yerba mate“.

Addy îşi ia ceaiul pe verandă, apoi îşi roteşte scaunul, pentru a privi linia de coastă din vestul oraşului Rio. În cele trei săptămâni de când vaporul lor a ajuns în America de Sud, gustul amar al ceaiului Yerba l-a cucerit. În timp ce savurează băutura, bărbatul admiră acea dimineaţă liniştită, mirosul tropical, ciripitul omniprezent al păsărilor. În orice altă situaţie, ar închide ochii şi s-ar bucura de frumuseţea care îl înconjoară, dar situaţia actuală este, firește, departe de a fi una normală. Sunt prea multe în joc, iar el nu se poate relaxa cu adevărat. Aşa că priveşte linia coastei, gândindu-se

la ultimele câteva luni, la ce a fost nevoit să facă pentru a ajunge pe această insulă, aflată în largul coastei Braziliei.

Se pare că Addy alesese pescarul potrivit în Tanger. Bărbatul pe care-l angajaseră fusese în stare – în ciuda schifului său vechi – să-i transporte în siguranţă în Tarifa. De acolo, ei călătoriseră cu autobuzul spre nord, până în portul Cadiz, unde li se spusese că o navă spaniolă, *Cabo do Hornos,* urma să plece într-o săptămână spre Rio.

— O să vă vând bilete, le spusese agentul din Cadiz, dar nu vă pot garanta că o să vă lase să coborâţi de pe vas cu vizele expirate.

Nu era ce îşi doreau să audă, dar, din câte ştiau, vasul *Cabo do Hornos* era singura lor şansă, o bănuială care se confirmase când recunoscuseră în port alţi pasageri ai *Alsinei,* care fuseseră îndeajuns de norocoşi să traverseze strâmtoarea până la Cadiz. Addy şi cele două femei din familia Lowbeer nu pierduseră nicio secundă şi cumpăraseră bilete dus la bordul vasului *Cabo do Hornos,* spunându-şi că, dacă ajung în America de Sud, nu vor accepta să se mai întoarcă.

Când, într-un final, se îmbarcaseră, Addy fusese nevoit să recunoască faptul că nu mai avea decât câţiva franci. Urma să o ia de la zero în Brazilia. Era un adevăr la care cugetă mult în timp ce vasul Cabo de Hornos parcurse drumul spre vest, înspre Rio. Călătoria dură zece zile. Niciunul din refugiaţii de la bord nu dormi prea mult, deoarece toţi fuseseră avertizaţi la îmbarcare că vreo șase nave fuseseră întoarse la Rio și trimise înapoi în Europa, un scenariu care-i făcuse pe unii să amenințe cu sinuciderea.

— O să sar, jur, îi spusese un spaniol lui Addy. Mai bine mă omor decât să mă las omorât de Franco.

Addy, Eliska şi doamna Lowbeer se agăţaseră de vizele lor expirate şi de speranţa că scrisoarea

promisă de căpitanul *Alsinei* fusese trimisă la ambasada braziliană de la Vichy. Poate că, dacă rugămintea ajungea la Sousa Dantas, acesta avea să-i ajute. Şi, chiar dacă nu era aşa, exista şansa ca preşedintele Braziliei, Getulio Vargas, să le înţeleagă situaţia şi să le prelungească vizele la sosire. În definitiv, nu era vina lor că drumul durase atât de mult.

Cabo do Hornos a ajuns în cele din urmă la Rio pe data de 17 iulie şi, printr-un noroc chior, pasagerii au primit permisiunea să coboare. Addy a fost încântat. Totuşi, libertatea lor nu a durat multă vreme. Trei zile mai târziu, Addy, cele două membre ale familiei Lowbeer şi alţi treizeci şi şapte de foşti pasageri ai vasului *Alsina* care sosiseră pe nava *Hornos* cu vizele expirate s-au trezit cu poliţia braziliană la uşă, apoi escortaţi înapoi în port. Acolo, au fost urcaţi pe un vapor de marfă şi transportaţi la şapte kilometri de ţărm, pe Ilha das Flores, unde erau reţinuţi în prezent.

— Suntem ţinuţi ostatici, spusese agitată doamna Lowbeer după cea de-a treia zi petrecută pe insulă. *C'est absurde!*

Nu primiseră nicio explicaţie în legătură cu motivul reţinerii lor. Puteau doar să presupună că totul era din cauza vizelor expirate, o bănuială confirmată când unul dintre pasageri, care vorbea fluent portugheză, văzuse o înştiinţare scrisă care indica intenţiile lui Vargas de a trimite refugiaţii înapoi în Spania.

Addy mai soarbe puţin ceai. Refuză să creadă că, după şase luni, va ajunge înapoi de unde a plecat, în Europa distrusă de război. Pasagerii de pe *Alsina* au ajuns până aici! Cineva îl va convinge, cu siguranţă, pe preşedinte să-i lase să rămână. Poate chiar unchiul Eliskăi, cel care îi găzduise în primele zile petrecute la Rio. Părea a fi un om bun. Avea bani. Totuşi, care civil putea intra la preşedinte după cum poftea? Aveau nevoie de o persoană influentă. Aşa cum spunea adesea

doamna Lowbeer: „Când palmele care trebuie vor fi unse, ne vom primi şi noi vizele”. Familia Lowbeer avea resursele necesare pentru a oferi o mită, dar cui aparţineau acele „palme”, Addy nu avea nici cea mai vagă idee. El nu avea nicio cunoştinţă în Brazilia, nu vorbea limba şi nu avea bani. Nu putea, deci, să ofere niciun ajutor. Făcuse tot ce putuse pentru a-i aduce până aici. Restul, recunoştea el cu greutate, nu mai depindea de el.

Conform familiei Lowbeer, speranţele lor în acel moment se îndreptau spre Haganauer, un pasager al vasului *Alsina* al cărui bunic locuia la Rio, având o legătură destul de distantă cu ministrul afacerilor externe. Cu o săptămână în urmă, Haganauer mituise un gardian de pe insulă pentru a-i trimite o scrisoare bunicului său în care explica situaţia, în speranţa că bunicul lui va înainta o plângere către ministru în numele ostaticilor. Toţi căzuseră de acord că planul părea promiţător. Până să dea roade însă, nu aveau altceva de făcut decât să aştepte,

Addy îşi termină ceaiul şi cuprinde cu palmele ceaşca din ceramică. Gândurile i se îndreaptă spre Eliska, la locul de deasupra claviculei lui pe care ea îl sărutase cu o noapte în urmă, când se scuzase că trebuia să se retragă „pentru somnul de frumuseţe”. Hotărâseră în Dakar că erau predestinaţi unul celuilalt şi că trebuiau să se căsătorească – o idee pe care doamna Lowbeer o refuza cu vehemenţă. Totuşi, Addy nu se dă bătut din cauza respingerii sale. Cu timpul, îşi spune, o va convinge pe „Marea Doamnă” că merită mâna fiicei ei.

Addy urmăreşte cu privirea o barjă care tocmai a intrat în portul din Rio. Se întreabă adesea ce ar crede familia lui despre Eliska. Este deşteaptă şi este evreică. Plină de pasiune, vorbăreaţă şi capabilă de discuţii serioase. E convins că fraţii şi surorile lui o vor plăcea. Şi tatăl lui la fel. Mama lui este cea care-l îngrijorează. Are impresia că o

aude uneori reproşându-i că s-a băgat într-o situaţie care îl depăşeşte. ÎI avertizează că Eliska e prea răsfăţată pentru a putea fi soţia pe care o merită Addy. Ea chiar aşa este, recunoaşte Addy, dar ştie că nu acesta este adevăratul reproş al mamei sale.

Relaţiile încep cu sinceritate, îi spusese odată Nechuma. *Asta e baza, pentru că a fi îndrăgostit înseamnă să vrei să împărţi totul cu fiinţa iubită – visurile, greşelile, cele mai adânci temeri. Fără aceste adevăruri, o relaţie se va nărui.* Addy a petrecut ore întregi gândindu-se la cuvintele mamei lui, recunoscând ruşinat că, în ciuda conversaţiilor avute cu Eliska despre Praga, Viena sau Paris – acele frânturi luminoase din viaţa lor de dinainte de război, el încă nu poate vorbi deschis cu ea despre familia lui. Au trecut aproape doi ani de când nu mai ştie nimic de părinţii şi fraţii lui. Doi ani!

La exterior, el îşi menţine jovialitatea, dar pe dinăuntru îl macină nesiguranţa. E copleşit de tristeţe. Spre deosebire de el, Eliska e optimistă şi zglobie. Pare foarte sigură de viitorul ei. Instinctiv, Addy ştie că ea nu ar fi în stare să înţeleagă de ce el visează noaptea la Radom, nu la Rio, şi de ce îşi doreşte de multe ori să se trezească acasă, în vechea lui cameră de pe strada Warszawska, în ciuda tuturor lucrurilor întâmplate. Îşi plimbă degetul pe marginea cănii. Ştie că şi Eliska a suferit pierderi. A fost greu pentru ea să fie părăsită de tată la o vârstă fragedă. Probabil din această cauză ea s-a convins că e inutil să trăiască în trecut. Lumea Eliskăi, a început Addy să înţeleagă, nu permite amintiri sau suferinţă.

Nu trebuie să alegi între Radom şi Rio, îşi spune Addy. *Nu acum, cel puţin. Eşti aici, pe o insulă aproape pustie din America de Sud, cu o femeie pe care o iubeşti.*

Addy închide ochii, încercând pentru o clipă să-şi imagineze o viaţă *fără* Eliska. O viaţă care să nu

aibă nimic în comun cu rădăcinile lor europene. O viaţă fără zâmbetul sau atingerea ei, fără abilitatea ei de a privi veselă şi optimistă spre viitor, şi nu spre trecut. Dar nu poate.

Capitolul 25

Jakob şi Bella

În apropiere de Radom, Polonia ocupată de germani.
Sfârşitul lunii iulie 1941

Cu genunchii la piept, sprijinindu-se unul de celălalt, Jakob şi Bella stau ghemuiţi în dosul unui morman de provizii, în spatele camionului de livrare. Franka, părinţii ei, Moshe şi Terza, şi fratele ei, Salek, sunt ascunşi de-a lungul peretelui opus. În faţă, şoferul camionului înjură. Frânele scârţâie când camionul începe să încetinească. De când au plecat din Lvov, s-au oprit numai de două ori pentru combustibil. Altfel, conform instrucţiunilor lui Sol, s-au îndreptat cu viteză spre nord-vest, către Radom.

Acum, camionul parcă se târăşte. Se aud voci. Germani.

— *Anhaltm!* Opriţi vehiculul!

— Nu opri, şopteşte Jakob destul de tare. Te rog, nu opri.

Ce se va întâmpla dacă vor fi descoperiţi? Cu toţii au acte false, dar este evident că sunt transportaţi ilegal. Altfel, de ce s-ar ascunde?

Lângă Jakob, Bella stă tăcută şi nemişcată. E ca şi cum, de când a pierdut-o pe Anna, femeia a devenit insensibilă la frică. Jakob nu a mai văzut-o niciodată atât de deznădăjduită. Ar face orice să o ajute. Dacă ar vorbi măcar cu el! Vede însă în ochii ei că durerea e prea proaspătă, prea vie. Bella are nevoie de timp.

Jakob o cuprinde cu braţul, lipind-o de el, în timp ce camionul încetineşte înainte de a se opri,

gândindu-se la o explicaţie pentru prezenţa lor acolo. Dacă-i vor lăsa să continue drumul, hotărăşte să le ofere germanilor aparatul său de fotografiat. Dar, la fel de brusc cum a încetinit, camionul demarează în trombă. Şoferul virează şi, pentru o clipă, camionul pare să ruleze numai pe două roţi.

Cedând în faţa gravităţii, cutiile încep să se răstoarne. Afară, vocile ameninţă, furioase, în germană. În timp ce camionul accelerează, se aud focuri de armă şi un glonţ pătrunde prin pereţii din lemn ai acestuia, la numai câţiva centimetri de capul lui Jakob, lăsând în urma lui două găuri mici. Printre cutiile care se răstoarnă, el şi Bella îşi ascund capetele între genunchi. Jakob îşi acoperă ceafa cu o mână, protejând-o pe Bella cu cealaltă. *Mai repede!* se roagă el. *Accelerează!* Zgomotele împuşcăturilor îi urmăresc mult după ce strigătele nu se mai aud.

La început, Bella se opusese ideii de a se întoarce în Radom, agăţându-se de speranţa că Anna putea fi încă în viaţă.

— Trebuie să-mi găsesc sora! se răstise ea, iar Jakob fusese surprins de furia din tonul ei.

Când reuşiseră să iasă din ascunzătoare, descoperiseră că germanii ridicaseră lagăre de detenţie în jurul oraşului, unde oricine li se părea „suspect“ era închis pe termen nelimitat. Bella devenise obsedată de ideea de a vizita aceste lagăre, sperând că sora ei era într-unul dintre acestea. Jakob nu agrea ideea ca ea să se afle în preajma vreunui astfel de lagăr german, dar prefera să nu obiecteze. Şi astfel, timp de o săptămână, Bella vizitase fiecare dintre aceste lagăre, riscând să fie ea însăşi închisă. Totuşi, nu găsise nicio informaţie despre Anna, nici despre soţul acesteia, Daniel. În cele din urmă, Bella a aflat exact ce se întâmplase de la o vecină: când germanii invadaseră pentru prima dată Lvovul, Anna şi Daniel se ascunseseră, la fel ca ei, împreună cu

fratele lui Daniel, Simon. În cea de a doua noapte a pogromului, un grup de germani intraseră în apartamentul lor, cu intenţia de a-l aresta pe Simon, numindu-l „activist”. Simon nu era însă acolo – se aventurase afară pentru a face rost de nişte mâncare. „Atunci, te vom lua pe tine”, spuseseră soldaţii, apucându-l pe Daniel de braţ. Nu avusese de ales, aşa că plecase, iar Anna insistase să meargă cu el. Vecina celor doi spunea că zeci de alţi oameni fuseseră luaţi atunci şi că o prietenă de-a ei, care locuia la o fermă din apropiere, văzuse cum erau daţi jos din camioane şi duşi spre marginea pădurii. Femeia auzise în acea noapte focuri de armă răsunând ca nişte artificii.

Cu multă greutate şi durere în suflet, Bella a renunţat la căutările ei, acceptând în cele din urmă oferta lui Sol de a trimite un camion după ei. De atunci, abia dacă a mai rostit vreun cuvânt.

Camionul reduce viteza, iar Jakob ridică privirea. *Te rog, Doamne, nu din nou.* Bărbatul ascultă, dar nu se aud nici urlete şi nici împuşcături, ci numai mugetul motorului diesel al camionului. Jakob închide ochii, rugându-se să fie în siguranţă. Sperând că viaţa în ghetou va fi mai bună decât cea pe care au lăsat-o în urmă, în Lvov. E greu de imaginat că ar putea fi mai rău. Măcar vor fi aproape de familiile lor, atât cât a mai rămas din ele.

Alături de el, Bella se întreabă dacă vor ajunge vii în Radom. Dacă vor reuşi, ea va trebui să le vorbească părinţilor ei. Henry şi Gustava au fost repartizaţi în ghetoul mai mic, Glinice, care se află la câţiva kilometri de oraş. Ea va trebui să le spună ce s-a întâmplat cu mezina lor.

Au trecut aproape trei săptămâni de când Anna a dispărut. Bella închide ochii, simţind durerea bine cunoscută din pieptul ei adâncă şi mistuitoare, de parcă i-ar lipsi o parte din trup. *Anna.* De când se

ştie, Bella şi-a imaginat cum copiii ei vor creşte alături de cei ai Annei – o fantezie pe care ea o crezuse a fi foarte aproape de împlinire atunci când, chiar înainte de pogrom, Anna le spusese că ea şi Daniel aveau nişte veşti minunate. Pentru o vreme, Bella uitase de război şi îndrăznise să viseze cum copiii lor, verişorii, aveau să crească împreună. Acum, sora ei nu va avea niciodată copii şi nici nu îi va cunoaşte pe ai ei. Lacrimi fierbinţi se preling pe obrazul Bellei în timp ce ea înghite cu durere acest adevăr crud şi greu de înţeles.

25 - 29 iulie 1941: *Un al doilea pogrom cuprinde oraşul Lvov. Aparent organizat de către naţionaliştii ucraineni şi încurajat de către germani, acest pogrom, cunoscut drept* Zilele Petliura, *a avut ca ţintă evreii acuzaţi de colaborare cu sovieticii. Aproximativ 2.000 de evrei au fost ucişi în acest pogrom.*

Capitolul 26

Addy

Ilha das Flores, Brazii
12 august 1941

Addy observase o mică ambarcaţiune gri în dimineaţa aceea, când se plimbase în jurul insulei. Imediat ce Eliska se trezise, o adusese cu el pe doc, ca să vadă cu ochii ei nava.

— Ce fel de navă este? întreabă Eliska.

— Pare o navă a marinei militare.

— Crezi că e pentru noi?

— Nu-mi pot imagina pentru ce altceva poate fi.

Addy şi Eliska schiţează scenarii interminabile despre destinaţia către care i-ar putea duce acea navă. Îi va transporta până la Rio, oraşul trecut ca destinaţie pe biletele lor de pe *Alsina,* lângă o dată de la începutul lunii februarie, care fusese în urmă cu şase luni? Sau era o navă care trebuia doar să-i transporte până la un vas mai mare de pasageri, care să-i ducă în Europa? Dacă era vorba de ultima variantă, aveau să se întoarcă în Marsilia? Sau urmau să fie lăsaţi în altă parte? Aveau să poată cere după aceea noi vize? Şi, dacă da, mai existau vase de pasageri care aveau permisiunea să traverseze Atlanticul dinspre Europa?

La amiază, foştii pasageri ai *Alsinei* sunt chemaţi la cantină, iar întrebările lui Addy şi ale Eliskăi primesc în sfârşit un răspuns.

— E ziua voastră norocoasă, îi anunţă un ofiţer în alb, deşi e greu să descifreze din tonul acestuia dacă glumeşte sau nu. Unul dintre refugiaţii portughezi, Haganauer, traduce. Preşedintele

Vargas, continuă ofiţerul, v-a acordat permisiunea de a vă prelungi vizele.

Refugiaţii oftează uşuraţi la unison. Cineva strigă de bucurie.

— Împachetaţi-vă lucrurile, comandă ofiţerul. Plecaţi într-o oră.

Addy surâde. O ia în braţe pe Eliska şi o ridică în sus.

— Desigur, vreau să vă fie clar, adaugă ofiţerul, ridicând o palmă de parcă ar fi vrut să oprească starea de euforie generală, preşedintele poate oricând şi pentru orice motiv să revoce acest privilegiu.

— Întotdeauna trebuie să existe o condiţie, şopteşte doamna Lowbeer printre dinţi.

Refugiaţilor nu le pasă însă. Au primit permisiunea de a rămâne. Cantina se umple de entuziasm bătăi pe spate, sărutări însufleţite pe obraz, bărbaţi şi femei îmbrăţişându-se, râzând sau plângând.

Două ore mai târziu, Addy şi cele două femei din familia Lowbeer stau la o coadă care şerpuieşte de-a lungul cheiului. Circulă tot felul de speculaţii despre persoana care l-a convins pe Vargas să-i accepte pe refugiaţii hoinari fără viză în ţară. Zvonurile trec de la unul la altul, dar nimeni nu e destul de curajos încât să întrebe. Mai bine să nu deschidă nimeni discuţia.

Ajunşi la bordul navei, Addy şi Eliska îşi aranjează valizele, o ajută pe doamna Lowbeer să găsească un loc înăuntru, apoi se duc în partea din faţă a vasului. Acolo, ţinându-se de balustrada metalică, privesc cum un membru al echipajului dezleagă parâma groasă care leagă nava de chei. Un motor se trezeşte la viaţă şi, în timp ce se îndepărtează de ţărm, Addy priveşte pentru ultima oară micuţa insulă care i-a fost casă în ultimele douăzeci şi şapte de zile. O parte din el îi va duce dorul, îşi dă el seama, în vreme ce vasul porneşte încet cu spatele, tulburând apa de dedesubt, din

violet în albă. Insula, cu sclipitoarea sa colecţie de flori sălbatice şi ciripitul neîntrerupt al păsărilor, îi adusese alinare. Pe Ilha das Flores, Addy nu făcuse altceva decât să bea *ceai yerba,* să se plimbe şi să aştepte. Când va ajunge în Rio, un om liber, destinul lui se va afla din nou în propriile mâini. Va trebui să înveţe limba, să ceară un permis de muncă, să-şi găsească o locuinţă şi o slujbă, un mod de a se întreţine. Nu va fi uşor.

Vasul termină manevrele de întoarcere şi îşi orientează prova spre vest, către continent. Addy şi Eliska inspiră adânc aerul sărat şi îşi apleacă trupurile deasupra mării sclipitoare, privind cu ochii mijiţi domurile din granit ale stâncii Pão de Açúcar, care străjuieşte golful Guanabara. Călătoria e scurtă – cel mult cincisprezece minute dar secundele se scurg lent.

— Se întâmplă cu adevărat! se minunează Eliska atunci când nava intră în port. Toată aşteptarea asta, speranţele… călătoria noastră se încheie aici. Nu pot să cred că au trecut şapte luni de când am plecat din Marsilia.

— Se întâmplă cu adevărat, răspunde Addy, trăgând-o pe Eliska spre el şi aplecându-se să o sărute.

Buzele ei sunt calde, iar când fata ridică privirea, ochii săi strălucesc cristalini, albaştri precum marea.

Ajunşi în port, refugiaţii sunt escortaţi către clădirea albă, din cărămidă, a vămii, unde li se spune să aştepte – o sarcină aproape imposibilă. Trei ore mai târziu, când toate actele lor sunt în ordine, Addy, Eliska şi doamna Lowbeer ies nerăbdători din clădirea vămii şi merg pe Via Elvada da Perimetral. Addy face semn unui taxi şi, în câteva minute, cei trei se îndreaptă cu viteză spre sud, către locuinţa din Ipanema a unchiului Eliskăi.

* * *

A doua zi, Addy este trezit de o bătaie pe umăr, înţepenit după ce a dormit pe podea.

— Să explorăm! şopteşte Eliska, sărind în picioare, pregătită să prepare cafeaua.

Addy se îmbracă şi aruncă o privire pe fereastră, spre caldarâmul de pe Rua Redentor, apoi spre cerul dimineţii, zornăindu-şi cele câteva monede din buzunar. E aproape falit şi refuză să trăiască pe socoteala familiei Lowbeer. Totuşi, soarele străluceşte, iar ei nu au mai avut de multe luni un motiv de bucurie.

— *Vamos,* spune el.

Eliska îi scrie un bilet mamei ei, promiţându-i că se vor întoarce până la apusul soarelui.

— Unde mergem? întreabă ea în timp ce părăsesc clădirea unchiului ei.

Addy îşi dă seama după felul în care ţopăie bucuroasă lângă el cât de fericită e să afle mai multe despre noua ei casă.

— Ce spui de Copacabana? întreabă Addy, spunându-şi că e în regulă să împărtăşească şi el entuziasmul Eliskăi în faţa acestui nou început. *Nu te abţine, bucură-te,* îşi spune el. *Pentru ea măcar.*

Mâine, va putea să-şi facă griji pentru o slujbă şi un apartament, sau să se gândească la familia lui şi la felul în care putea să le dea de urmă acum că ajunsese, în sfârşit, într-un oraş cu oficiu poştal. Un oraş în care, speră el, va avea voie să rămână pentru totdeauna.

— Copacabana. *Parfait!*

Cei doi merg către sud, spre ţărm, apoi spre est, de-a lungul coastei neregulate a Ipanemei. După câteva minute, ajung la o stâncă uriaşă, în formă de coif, şi îşi dau seama că niciunul dintre ei nu ştie unde se află Copacabana. Eliska propune să cumpere o hartă, dar Addy arată către o tânără de pe plajă, care poartă o ţinută ce pare tradiţională în Rio: costum de baie, tunică din bumbac şi sandale din piele.

— Hai să o întrebăm pe ea, spune el.

Femeia zâmbeşte când aude întrebarea şi ridică două degete, arătându-i mai întâi indexul.

— *Aqui estamos en Ipanerna*, îi explică ea. *A proxima praia e Copacabana,* spune ea, arătându-i o stâncă enormă din capătul plajei.

— *Obrigado,* rosteşte Addy, arătându-i că a înţeles. *Muito bonita!* adaugă el, făcând semn cu palma spre linia coastei înainte de a pleca mai departe, iar femeia zâmbeşte.

Addy şi Eliska ocolesc stânca, numită Arpoador, iar în câteva minute ajung la capătul sudic al unui golf lung, în formă de semilună – o confluenţă perfectă a nisipului auriu cu apa albastră.

— Cred că am ajuns, rosteşte încet Addy.

— Munţii aceştia! şopteşte Eliska.

Rămân pe loc pentru o clipă, admirând linia orizontului dominată de crestele verzi și unduioase ale munţilor.

— Uite, se pare că poţi urca pe vârful de acolo, spune Addy, indicând cel mai înalt masiv, unde o telecabină urcă încet.

Pe măsură ce înaintează, aleea se schimbă sub tălpile lor, dintr-un mozaic format din pietre negre, gri şi albe într-un model ondulat care aminteşte de un val uriaş. Uimit, Addy analizează un timp lucrătura complicată, uimit de măiestria de care a fost nevoie pentru a aşeza toate acele pietre care, privite de aproape, sunt surprinzător de diferite ca formă şi orientare. Locurile în care negrul întâlneşte albul şi marginile perfecte ale îmbinărilor, îşi spune Addy, dau această senzaţie de armonie. *Păşim pe artă pură*, meditează Addy, ridicând privirea spre linia coastei şi imaginându-şi cum ar arăta aceasta privită prin ochii mamei sale, ai tatălui şi ai fraţilor lui. *Le-ar plăcea aici*, îşi spune el, şi imediat se simte năpădit de un sentiment de vinovăţie. Cum se face că el este aici – în paradis! — în timp ce familia lui e supusă probabil unor orori de neimaginat? O umbră de

melancolie îi întunecă faţa, dar, înainte ca aceasta să preia controlul, Eliska îi face semn spre plajă.

— Se pare că va trebui să ne bronzăm, spune Eliska, făcând haz de faptul că pielea lor – bronzată după standardele europene e albă în comparaţie cu cea a fotbaliştilor ciocolatii de pe plajă.

Addy înghite în sec, bucurându-se de spectacol şi savurând bucuria din vocea Eliskăi.

— Copacabana, şopteşte el.

— Copacabana, fredonează Eliska, ridicând ochii spre Addy, mângâindu-i obrajii şi sărutându-l.

Addy se înduioşează. Sărutările ei par să oprească timpul în loc. Atunci când buzele ei le ating pe ale lui, capacitatea lui de a raţiona pare să se topească.

— Ţi-e sete? întreabă ea.

— Întotdeauna, dă Addy din cap.

— Şi mie. Hai să bem ceva.

Se opresc pe alee la o mică tonetă ambulantă, de culoare albastră, care vinde răcoritoare, sub o umbrelă roşie pe care scrie: *Bem vindo ao Brasil!* [33]

— Nuci de cocos! strigă încântată Eliska. Sunt de mâncat sau de băut? îl întreabă ea, prin semne, pe vânzător, sperând că acesta va înţelege.

Tânărul brazilian de sub umbrelă pare amuzat de entuziasmul Eliskăi.

— *Para beber*[34], chicoteşte el.

— Acceptaţi franci? întreabă Addy, arătându-i tânărului o monedă.

Vânzătorul ridică din umeri.

— Minunat. O să luăm una, spune Addy, iar el şi Eliska privesc uimiţi cum vânzătorul alege o nucă de cocos, îi taie rapid partea de sus cu o macetă, pune înăuntru două paie şi îi îndeamnă să bea.

— *Aqua de coco,* anunţă el triumfător.

Addy zâmbeşte.

— *Primeira vez que visita o Brasil?*[35] întreabă vânzătorul.

Pentru trecătorii obişnuiţi, probabil că par un cuplu venit în vacantă.

— *Si, primeira visita,* răspunde Addy, imitând accentul vânzătorului.

— *Bem vindoz,* le urează vânzătorul, zâmbind.

— *Obrigado,* răspunde Addy.

Eliska ţine nuca de cocos în timp ce Addy plăteşte. Îi mulţumesc din nou vânzătorului, apoi îşi continuă plimbarea pe aleea decorată cu mozaic. Eliska ia prima înghiţitură.

— Are un gust aparte, spune ea după o clipă şi-i întinde nuca de cocos lui Addy.

Acesta o ia cu ambele mâini… e păroasă şi mai grea decât se aşteptase. O duce şovăielnic la nas, lăsându-se învăluit de aroma delicată şi lemnoasă, ridicând apoi privirea spre orizont. *V-ar plăcea aici, se* gândeşte el, dorindu-şi să transmită acest sentiment peste Atlantic. *Nu e ca acasă, dar v-ar plăcea.*

Ia o înghiţitură, savurând gustul ciudat de lăptos, dulceag şi complet străin al laptelui de cocos.

30 IULIE 1941: *La Londra este semnat tratatul Sikorski-Maiski între Uniunea Sovietică şi Polonia.*

12 august 1941: *Sovieticii acordă amnistii cetăţenilor polonezi care au supravieţuit detenţiei în gulagurile din Siberia, Kazahstan şi Asia sovietică, cu condiţia ca ei să lupte pentru sovietici, care sunt acum de partea Aliaţilor. Mii de polonezi pornesc într-un adevărat exod spre Uzbekistan, unde li se spune că se formează o armată sub comanda noului comandant suprem al armatei poloneze reformate, generalul Wladislaw Anders, armată cunoscută, de asemenea, drept Corpul al II-lea polonez, Anders însuşi a fost încarcerat vreme de doi ani în închisoarea Lubyanka din Moscova*

Capitolul 27

Genek şi Herta

Aktyubinsk, Kazahstan
Septembrie 1941

Au trecut trei săptămâni de când au plecat din Altynay, în august, la aproape un an de când au ajuns acolo.

Pentru Genek şi Herta, plecarea din gulagul lor pare o amintire a celei spre Altynay – doar că, de această dată, uşile de deasupra vagonului de marfa în care sunt transportaţi sunt lăsate deschise, iar oamenii bolnavi sunt mai mulţi decât cei sănătoşi. Două dintre ultimele vagoane au fost declarate vagoane-spital, fiind destinate celor care suferă de malarie şi de tifos. În douăzeci şi una de zile, au murit peste douăsprezece persoane. Genek, Herta şi Jozéf au reuşit să ţină boala la distanţă – au nasurile şi gurile acoperite cu batiste şi îl ţin pe Jozéf – care are acum şase luni strâns legat în hamul lui, la pieptul Hertei, cât mai mult timp posibil. Înfometaţi şi lipsiţi de somn, fac eforturi să rămână optimişti – la urma urmei, nu mai sunt prizonieri.

— Unde suntem? întreabă unul dintre exilaţi atunci când trenul se opreşte.

— Pe indicator scrie Ak-ty-ubinsk, răspunde cineva.

— Unde naiba e Aktyubinsk?

— În Kazahstan, probabil.

— Kazahstan, şopteşte Genek, ridicându-se pentru a se uita în jur – un ţinut la fel de străin pentru el ca şi luxul unei toalete, o cămaşă curată,

o masă zdravănă sau un somn odihnitor de o noapte.

Gara arată la fel ca toate celelalte – anostă, cu un peron lung din lemn, presărat cu felinare cu gaz, din fier forjat.

— Vezi ceva? întreabă Herta.

Femeia stă pe podea. Cu Józéf adormit în braţele sale, ea nu prea vrea să se mişte.

— Nu mare lucru.

Genek e pe cale să se întoarcă la locul lui lângă Herta, când ceva îi atrage atenţia. Îşi scoate capul pe uşa vagonului şi clipeşte uimit. *Să fiu al naibii!* La câţiva metri distanţă, pe peron, doi bărbaţi în uniformă împing un cărucior plin cu ceva ce pare a fi pâine proaspătă. Dar nu pâinea e ceea ce-l entuziasmează, ci emblemele cu vulturul alb brodate pe chipiele în patru colţuri ale soldaţilor. Sunt soldaţi polonezi. Polonezi!

— Herta, trebuie să vezi asta!

O ajută pe femeie să se ridice, iar ea îşi face loc lângă el la uşă, unde s-au adunat încă vreo şase oameni, curioşi să vadă şi ei ce a observat Genek. Aşa este, sunt soldaţi polonezi aici, în Aktyubinsk. În pieptul lui Genek înfloreşte o undă de speranţă. Cineva aflat lângă el chiuie de bucurie şi, într-o clipă, atmosfera din vagon devine electrizantă. Uşa vagonului se deschide, iar exilaţii coboară în grabă din tren, simţindu-se dintr-odată mai sprinteni decât au fost vreodată în ultimele luni.

— O pâine de om! strigă locotenenţii cu două stele pe umeri într-o polonă inconfundabilă, în timp ce marea de trupuri numai piele şi os înconjoară căruţul cu pâine.

Alţi doi soldaţi vin din urmă, purtând un ceainic din metal pe care scrie, cu litere chirilice, înclinate: *KOFE.* În urmă cu doi ani, Genek ar fi strâmbat din nas la gândul că trebuie să bea cafea din cereale, dar astăzi, băutura i se pare un cadou perfect. Fiertura este fierbinte şi dulce şi, împreună cu pâinea caldă, el şi Herta o beau cu entuziasm.

Exilaţii pun o mulţime de întrebări.

— De ce sunteţi aici? Este vreo armată campată în apropiere? Ne vom înrola acum?

Locotenenţii din spatele cărucioarelor clatină din cap.

— Nu aici, le explică ei. Sunt tabere în Wrewskoje şi Tashkent. Sarcina noastră este să vă dăm de mâncare şi să ne asigurăm că vă continuaţi drumul spre sud. Întreaga armată poloneză din URSS se deplasează. Ne vom reorganiza în Asia Centrală.

Exilaţii încuviinţează, tresărind când aud şuierul trenului. Oamenii nu vor să plece. Urcându-se fără tragere de inimă înapoi în vagoane, ei se apleacă peste parapet şi îşi flutură frenetic braţele către locotenenţi.

Unul dintre aceştia ridică două degete în sus – un salut tradiţional polonez, care stârneşte ovaţii în rândul exilaţilor, care le întorc cu toţii salutul, inimile lor bătând într-un ritm asemănător cu cel al roţilor de tren: *clac-clac-clac,* în timp ce se îndepărtează în viteză. Genek o cuprinde pe Herta cu braţul pe după umeri, îl sărută în creştet pe Józéf şi zâmbeşte, buna lui dispoziţie fiind alimentată de imaginea compatrioţilor lui în uniformă, de cafeina care îi încălzeşte sângele, de pâinea din stomac și de vântul care-i răcoreşte faţa.

***

Pâinea, cafeaua şi gara din Aktyubinsk aveau să se dovedească a fi ultima lor masă decentă din următoarele luni. În timpul călătoriei spre Uzbekistan, trec zile întregi în care exilaţii nu mănâncă. Genek şi Herta nu ştiu când sau unde va opri trenul. Iar când acesta se opreşte, cei care au câţiva bănuţi în buzunar sau ceva de dat fac schimb cu localnicii, care înconjoară trenul, ţinând în braţe coşuri cu delicatese – pâini rotunde *lepyoshky*, iaurt *katik,* seminţe de dovleac, ceapă roşie şi, mult mai în sud, pepeni dulci, pepeni

galbeni şi caise uscate. Cei mai mulţi dintre exilaţi – inclusiv Genek şi Herta – preferă să nu-şi mai piardă timpul privind pofticioşi bucatele pe care nu şi le permit. În schimb, atunci când trenul se opreşte, ei sar jos şi fac coadă la toaletă şi la cişmelele cu apă, sau *kipyatok,* după cum le spun localnicii, aşteptând până când resturile uscate ale seminţelor de floarea-soarelui le cad la picioare, aşteptând încordaţi şuierul trenului şi primul zgomot făcut de motorul trenului, care arată că vagoanele se pun în mişcare, adesea fără niciun semnal de avertisment. În momentul în care aud trenul urnindu-se, toţi se întorc în goană la vagonul lor, indiferent dacă au reuşit sau nu să meargă la toaletă sau dacă au apucat să-şi umple găleţile cu apă. Nimeni nu vrea să fie uitat pe acolo.

***

Trei săptămâni mai târziu, Genek se trezeşte stând la rând într-un centru improvizat de recrutare din Wrewskoje. Un tânăr ofiţer polonez stă la birou.

— Următorul! strigă bărbatul.

Genek face un pas înainte, doar două persoane despărţindu-l acum de viitorul care-l aşteaptă în Corpul al II-lea polonez de armată. Atunci când s-a aşezat la rând, în urmă cu opt ore, coada înconjura de două ori clădirea mică, dar lui Genek nu i-a păsat. Pentru prima dată după o lungă vreme, simte că existenţa sa are un scop. Poate că aceasta este adevărata lui soartă, îşi spune. Să lupte pentru Polonia. Mai mult decât orice, este şansa lui de a se izbăvi, de a îndrepta consecinţele unei decizii greşite care i-a costat, atât pe el, cât şi pe Herta, un an din viaţă.

Lui Genek nu i s-a spus încă nimic – când sau unde se vor prezenta recruţii acceptaţi. Speră că nu va rămâne în Uzbekistan pentru mult timp. Cămăruţa pe care au primit-o, chiar dacă este mai

bună decât baraca din Altynay, este sufocantă, murdară şi colcăie de şoareci. În primele nopţi, el şi Herta s-au trezit de multe ori, chinuiţi de senzaţia că şoarecii mişunau pe piepturile lor.

— Probabil că s-a strecurat o greşeală, spune recrutul aflat în faţa ofiţerului.

— Îmi pare rău, răspunde bărbatul aşezat la birou.

Genek ciuleşte urechile.

— Nu, sigur e o greşeală.

— Nu, domnule, mă tem că nu, spune ofiţerul, clătinând din cap cu regret. Armata lui Anders nu acceptă evrei.

Lui Genek i se strânge stomacul. *Cum?*

— Dar… insistă furios bărbatul, vrei să-mi spui că am bătut atâta drum… dar de ce?

Genek îl vede pe ofiţer ridicând o bucată de hârtie, de pe care citeşte:

— „Conform legilor poloneze, o persoană de origine evreiască nu aparţine Poloniei, ci naţiunii evreieşti.“ Îmi pare rău, domnule.

Omul rosteşte cuvintele fără răutate, dar cu o eficienţă care sugerează că este gata să treacă la următorul recrut.

— Dar ce am să…

— Îmi pare rău, domnule, dar asta nu intră în atribuţiile mele. Următorul, vă rog.

Acestea fiind spuse, bărbatul iese din rând, bombănind.

Armata lui Anders nu acceptă evrei. Genek clatină din cap. Nu l-ar mira ca germanii să interzică unui evreu să lupte pentru ţara lui, dar polonezii? O slujbă în armată e singura lor şansă de supravieţuire. Fără ea, nu ştie cum se vor descurca el şi Herta. Probabil că vor fi aruncaţi din nou lupilor, forţaţi să muncească toată viaţa în gulag.

— La naiba cu asta, rosteşte Genek, furios.

— Următorul, vă rog.

Un singur om îl mai desparte acum pe Genek de ofiţerul de la biroul de recrutare şi de formularul pe care va fi rugat să-l completeze. Strânge din pumni. Pe frunte îi apar broboane de sudoare. *Acel formular te va da de gol,* îi şopteşte o voce interioară.

Este o chestiune de viaţă şi de moarte. Ai mai fost în situaţia asta. Gândeşte-te. Ai ajuns prea departe pentru a fi refuzat tocmai acum.

— Următorul, vă rog.

Înainte ca omul din faţa lui să plece din dreptul biroului, Genek îşi trage şapca mai tare pe ochi şi iese tăcut din rând.

În timp ce merge la întâmplare prin oraşul acela uscat, dărăpănat, mintea lui lucrează febril. Este furios. Este gata să îşi ofere sprijinul, poate chiar propria viaţă, pentru a lupta de partea Poloniei. Cum îndrăzneşte propria ţară să îl refuze din cauza religiei lui? Nu s-ar fi aflat în această situaţie disperată dacă nu s-ar fi încăpăţânat să se numească *polonez.* Îi vine să urle, să lovească zidurile cu pumnii. Apoi, îşi aminteşte de lagărul de la Altynay, aşa că îşi impune să gândească limpede. *Am nevoie de armată,* îşi spune. *Este singura noastră cale de scăpare.*

Se opreşte la un colţ de stradă, în dreptul intrării unei mici moschei. Privindu-i domul aurit, îi vine o idee. *Andreski.*

La prima vedere, Genek şi Otto Andreski nu au multe în comun. Otto este un catolic devotat, un fost muncitor cu sprâncenele mereu încruntate şi cu un piept la fel de mare ca o tobă. Genek este un evreu slăbuţ, cu gropiţe în obraji, care până de curând şi-a câştigat pâinea într-o firmă evreiască de avocatură. Otto este grosolan, Genek este fermecător. Totuşi, în ciuda diferenţelor, între ei s-a legat o prietenie strânsă în pădurile din Siberia. În ultimul timp, în puţinele lor momente de răgaz, joacă zaruri sau partide de kierki, folosind vechiul pachet de cărţi al lui Genek, foarte uzat, dar, în

mod incredibil, complet încă. Herta şi Julia Andreski sunt şi ele apropiate, descoperind că, pe vremea când frecventau cursurile universităţii, au concurat într-un turneu de schi, în echipe adverse.

— Vreau să mă înveţi cum să fiu romano-catolic, spune Genek mai târziu în aceeaşi seară. Tocmai a terminat de explicat lui Otto şi Juliei ce s-a întâmplat la centrul de recrutare. De acum înainte, eu şi Herta suntem catolici, dacă întreabă cineva.

Genek e un elev silitor. În câteva zile, Otto l-a învăţat să spună „Tatăl nostru“ şi „Ave Maria“, să facă cruce cu mâna dreaptă, nu cu stânga, şi să-l ridice în slăvi pe Papa Pius al XII-lea, născut Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli. O săptămână mai târziu, când găseşte în sfârşit curajul să se întoarcă la centrul de recrutare, Genek îl salută pe tânărul ofiţer din spatele biroului cu o puternică strângere de mână şi cu un zâmbet plin de încredere. În ochii lui albaştri se citeşte siguranţa, iar mâna nu-i tremură când scrie cuvintele „romano-catolic“ la rubrica „Religie” de pe formularul de recrutare. Iar când numele lui – alături de al Hertei şi al lui Józéf, ca membri ai familiei – este adăugat în registrul cu membrii oficiali ai Corpului al II-lea polonez al lui Anders, el mulţumeşte ofiţerului cu un zâmbet optimist şi cu un „Dumnezeu să te binecuvânteze”.

În ajunul primei zile oficiale ca noi recruţi, Otto îi invită pe Herta şi pe Genek la apartamentul lui, pentru a sărbători evenimentul. Genek îşi aduce şi cărţile de joc. Cei patru trec de la unul la altul o rezervă secretă de vodcă, sorbind pe rând dintr-o sticluţă metalică, plată, între două partide de *oczko.*

— Pentru noii noştri prieteni creştini, rosteşte Otto, trăgând o duşcă de vodcă si dându-i sticluţa lui Genek.

— Pentru papă, îi ţine isonul Genek, dându-i vodca Hertei.

— Pentru un nou capitol, spune Herta, aruncând o privire spre Jozéf, care doarme într-un coşuleţ lângă ea, şi pentru o clipă toţi patru tac îngânduraţi, fiecare întrebându-se ce vor aduce lunile următoare.

— Pentru Anders, rosteşte Julia, iar atmosfera se destinde brusc, în timp ce femeia ridică triumfătoare sticla deasupra capului.

— Pentru victoria noastră în acest război nenorocit! strigă Otto, iar Genek nu se poate abţine, izbucnind în râs, pentru că perspectiva câştigării unui război din acest oraş deşertic al Asiei Centrale, cu un nume pe care abia putea să-l pronunţe şi aflat la mii de kilometri distanţă de lume, i se pare la fel de puţin probabilă pe cât de absurdă.

Sticluţa metalică ajunge din nou la Genek.

—*Mech szcze, s'cie nam sprzyja*, rosteşte acesta, ridicând băutura. *Fie ca norocul să fie de partea noastră.*

Se pare că norocul i-a ocolit în ultima vreme. Şi ceva îi spune lui Genek că vor avea nevoie din plin de noroc.

7 decembrie 1941: *Japonezii bombardează Pearl Harbor.*

11 DECEMBRIE 1941: *Adolf Hitler declară război Statelor Unite. În aceeaşi zi, Statele Unite declară război Germaniei şi Italiei. O lună mai târziu, primele forţe americane sosesc în Europa, debarcând în Irlanda de Nord.*

20 ianuarie 1942: *La conferinţa Wannsee din Berlin, ofiţerul superior Reihard Heydrich prezintă o Soluţie finală a problemei evreieşti, plan care prevedea deportarea milioanelor de evrei rămaşi încă în teritoriile cucerite de Germania către lagărele de exterminare aflate în estul Europei.*

Capitolul 28

Mila şi Felicia

În afara Radomului,
Polonia ocupată de germani
Martie 1942

Este cald în vagonul de tren, în ciuda aerului rece de martie care intră pe fereastra deschisă, şfichiuindu-le obrajii.

Mila şi Felicia au stat în picioare mai mult de o oră, pentru că vagonul e prea aglomerat ca să se poată aşeza, dar atmosfera generală e senină şi plină de speranţă, aproape euforică.

Prin vagon se vorbeşte în şoaptă despre libertate, gustul acesteia şi însemnătatea momentului. Ei sunt cei câţiva norocoşi – patruzeci şi ceva de evrei din ghetoul Walowa – care au fost puşi pe listă: doctori, dentişti, avocaţi – *cei mai liberali şi mai educaţi profesionişti din Radom* – selectaţi să emigreze în America.

La început, Mila avusese îndoielile ei. Toţi fuseseră suspicioşi. America declarase război puterilor Axei în decembrie. Trupele debarcaseră în Irlanda în ianuarie. De ce ar fi trimis Hitler nişte evrei spre o ţară care îi era inamic declarat? Totuşi, un grup fusese trimis în Palestina cu doar o lună în urmă şi, în ciuda presupunerilor majorităţii – că în realitate evreii fuseseră expediaţi către moarte şi nu în Palestina – zvonurile începuseră să circule prin ghetou cum că grupul reuşise să ajungă în siguranţă la Tel Aviv. Aşa că, atunci când se ivise ocazia, Mila îşi trecuse numele pe listă, convinsă că era singura ei şansă de a fi liberă.

Mila a fost şocată când scrisorile au început să sosească în Radom de la mai mulţi evrei deportaţi: „Am ajuns!“ declarau ei. „Trebuie să găsiţi o cale de a veni!“

Felicia stă cu braţele încolăcite pe după coapsa Milei, sprijinindu-se de ea.

— Ce se vede acum, *Mamusiu?* întreabă ea la fiecare câteva minute.

Fetiţa este prea scundă ca să poată vedea ceva pe fereastră.

— Doar copaci, scumpo. Meri. Pajişti.

Din când în când, Mila o ridică pe şold, ca să poată vedea. Mama i-a explicat unde merg, dar cuvântul America nu înseamnă mai nimic în mintea de copil de trei ani şi jumătate a Feliciei.

— Dar tata? întrebase ea atunci când Mila îi dezvăluise prima dată acest plan, iar emoţiile aproape că îi frânseseră inima Milei.

În ciuda faptului că nu şi-l amintea, Felicia îşi făcea griji că tatăl ei urma să se întoarcă în Radom, unde avea să afle că ea şi mama ei dispăruseră. Mila o încredinţase că avea să trimită o adresă imediat ce ajungeau în America şi că Selim le putea întâlni acolo, sau se puteau întoarce în Polonia imediat ce se încheia războiul.

— E doar o soluţie de moment, îi spusese Mila. Dacă rămânem aici, nu suntem în siguranţă.

Felicia încuviinţase, dar Mila ştia că era greu pentru copilă să înţeleagă ce se petrecea. Nici Mila nu putea ştia cu exactitate la ce să se aştepte.

Singurul lucru cert era faptul că situaţia devenise prea periculoasă pentru ca Felicia să locuiască în ghetou. Pentru Mila fusese un adevărat chin să o ascundă în sacul cu petice şi să o lase acolo. Fusese unul dintre cele mai dureroase gesturi pe care le făcuse vreodată. Nu va uita niciodată cum a aşteptat afară în timp ce trupele SS răscoleau atelierul, rugându-se ca Felicia să rămână nemişcată, aşa cum o învăţase, rugându-se ca germanii să treacă pe lângă ea, sperând că a luat

decizia corectă când a hotărât să-şi lase copila acolo, singură, în atelier. Când soldaţii plecaseră, iar Mila şi ceilalţi lucrători primiseră permisiunea să se întoarcă la locurile lor, Mila se repezise, aproape ieşită din minţi, la peretele unde se aflau sacii plini cu resturi de material, vărsând lacrimi fierbinţi când îşi scosese fiica din ascunzătoare, udă şi tremurândă.

Mila jurase atunci că va găsi un loc mai sigur în care să o ascundă pe Felicia – undeva în afara ghetoului, unde soldaţii SS să nu o caute. Cu doar câteva luni în urmă, în decembrie, a înfăşurat-o pe Felicia într-o saltea plină cu paie şi, cu sufletul la gură, i-a dat drumul de la fereastra apartamentului, situat la etajul al doilea. Clădirea se afla în perimetrul ghetoului. Isaac aştepta pe partea cealaltă a străzii. Fiind membru al poliţiei evreieşti, avea permisiunea să circule în afara zidurilor ghetoului. Planul lui era să o ducă pe Felicia la casa unui prieten de familie, catolic, unde fetiţa putea trăi, sub supravegherea lor, dându-se drept ariană. Din fericire, căzătura îngrozitoare de la cel de-al doilea etaj fusese încununată de succes. Salteaua amortizase aterizarea Feliciei, exact aşa cum plănuiseră. Mila ţipase mut, acoperindu-şi gura cu pumnul încleştat, când îl văzuse pe Isaac ducând-o pe Felicia de mână departe de ghetou, deopotrivă împietrită de groază la gândul că-şi lăsa fiica în grija altcuiva şi uşurată că Felicia supravieţuise căzăturii. Oriunde ar fi fost mai în siguranţă decât în ghetou, unde bolile se răspândeau cu o viteză ameţitoare şi unde, în fiecare zi, un evreu găsit fără actele corespunzătoare, prea bătrân sau prea bolnav, era reperat şi ucis împuşcat în cap sau bătut şi lăsat să moară în stradă pentru ca toţi ceilalţi să îl vadă. Făcuse ceea ce trebuia, şi-a spus Mila de nenumărate ori în noaptea aceea, fără să poată dormi.

Totuşi, a doua zi, Mila găsise sub uşa apartamentului un bilet de la Isaac: *Ofertă refuzată,* scria el. *Pachetul va fi restituit la ora 22.* Mila nu va afla niciodată ce s-a întâmplat atunci – dacă familia se răzgândise sau dacă înfăţişarea Feliciei fusese prea tipică unei evreice pentru a putea trece drept fiica lor. La ora zece noaptea, fetiţa fusese adusă înapoi în ghetou. Ţinându-se strâns de funia improvizată din cearşafuri, fusese trasă de la aceeaşi fereastră a etajului al doilea. Şi, de parcă nu era destul, o săptămână mai târziu, cu febră mare şi abia respirând, Felicia fusese diagnosticată cu pneumonie severă. Mila nu-şi dorise niciodată mai mult ca Selim să se întoarcă – el şi-ar fi îngrijit fiica mult mai eficient decât oricare alt doctor de la clinica Walowa. Recuperarea Feliciei fusese lentă. De două ori, Mila crezuse că avea să o piardă. În cele din urmă, aburul de la crenguţa de eucalipt – adusă pe furiş de Isaac şi pusă la fiert – a fost cel care i-a eliberat traheea, permiţându-i să respire din nou normal şi, în cele din urmă, să se vindece.

La câteva zile după ce Felicia s-a întremat, trupele SS au anunţat că vor trimite anumiţi evrei din Walowa în America. Iar acum, iată-le aici. Mila încearcă să îşi imagineze ce înseamnă să fii american, gândindu-se la case calde, cămări pline de bunătăţi, copii fericiţi şi sănătoşi şi străzi pe care, evreu sau nu, eşti liber să mergi, să munceşti şi să trăieşti la fel ca toţi ceilalţi.

Punând o palmă pe creştetul Feliciei, Mila priveşte copacii desfrunziţi care trec în viteză pe lângă trenul care goneşte. Ideea unei vieţi noi, în America, o încântă şi o mâhneşte în acelaşi timp, deoarece înseamnă că trebuie să îşi părăsească familia. Mila simte că i se pune un nod în gât. Aproape că s-a răzgândit când şi-a luat rămas-bun de la părinţii rămaşi în ghetou. Îşi duce o mână la abdomen, acolo unde durerea despărţirii este încă proaspătă, ca o rană de cuţit. Încercase din

răsputeri să îşi convingă părinţii să îşi treacă numele pe listă, dar aceştia refuzaseră.

— Nu, spuseseră ei, nu vor alege doi negustori bătrâni. Mergeţi voi, insistaseră ei, Felicia merită o viaţă mai bună decât aceasta.

Mila inventariază repede, în minte, bunurile părinţilor săi. Mai au doar douăzeci de zloţi şi au vândut deja majoritatea lucrurilor de valoare – porţelanul, mătasea şi argintul. Au şi un cupon de dantelă, pe care l-ar putea da la schimb dacă vor fi nevoiţi. Şi, desigur, mai există şi ametistul – din fericire, Nechuma nu a renunţat la el încă. Şi mai de valoare decât orice bogăţie, o are acum alături pe Halina. Ea şi Adam s-au întors la Radom la scurt timp după revenirea lui Jakob şi a Bellei. Locuiesc toţi, cu acte false, în afara zidurilor ghetoului şi, cu ajutorul lui Isaac, reuşesc să le trimită părinţilor, din când în când, câte un ou sau câţiva zloţi. Jakob este şi el în apropiere. Înainte ca Mila să plece, Jakob îi dezvăluise planul său. Avea de gând să se angajeze la fabrica la care lucra Bella, în afara oraşului. Urma să se găsească la mai puţin de douăzeci de kilometri de Sol şi Nechuma, şi promisese că avea să treacă cât mai des pe la ei. Părinţii ei nu sunt singuri, îşi reaminteşte Mila, iar gândul îi aduce o mică alinare.

Afară se aude scrâşnit de roti, iar frânele şuieră. Trenul încetinește. Mila aruncă o privire pe fereastră, surprinsă să vadă doar câmp deschis de ambele părţi ale şinelor. *Un loc ciudat pentru o oprire.* Probabil că trebuie să vină un alt tren după ei, pentru a-i duce la Cracovia, unde li s-a spus că un grup de americani de la Crucea Roşie îi va escorta până la Napoli. Uşa se deschide, iar Milei şi celorlalţi pasageri li se ordonă să coboare din tren. Odată ajunsă afară din vagon, ochii Milei urmăresc şinele din faţa lor, dar acestea sunt pustii. Stomacul femeii se strânge. Şi, în aceeaşi clipă în care realizează că ceva nu e în regulă, grupul e

înconjurat de o hoardă de bărbaţi. Mila îşi dă seama imediat ca sunt ucraineni. Voinici, cu părul negru şi cu piepturile late, ei nu arată deloc ca germanii blonzi cu ochi albaştri care i-au îmbarcat în vagon cu doar câteva ore în urmă la gara din Radom. Ucrainenii încep să dea ordine şi Mila o strânge mai tare pe Felicia de mână, situaţia lor devenind dintr-odată îngrozitor de clară. *Desigur.* Cum a putut fi atât de naivă? Ei se oferiseră de bunăvoie, crezând că era biletul lor spre libertate. Felicia o priveşte cu ochi mari, iar Mila abia dacă se mai poate ţine pe picioare. Ea a hotărât să părăsească ghetoul. Ea le-a adus în această situaţie disperată.

Grupul e aliniat pe două rânduri. Sunt împinşi douăzeci de metri în câmp şi primesc lopeţi.

— Săpaţi! ţipă un ucrainean în ruseşte, cu mâinile pâlnie la gură, ţeava metalică a puştii sale lucind în lumina după-amiezii. Săpaţi sau vă împuşcăm!

În timp ce evreii încep să sape, ucrainenii merg în cerc în jurul prizonierilor, cu dinţii rânjiţi ca ai câinilor sălbatici, lătrând ordine sau insulte peste umăr.

— Voi, cei care aveţi copii! strigă unul dintre ei.

Mila şi alţi trei evrei care au copii lângă ei ridică ochii.

— Săpaţi mai repede! Voi veţi săpa câte două gropi.

Mila îi spune Feliciei să stea la picioarele ei. Îşi ţine bărbia în jos în timp ce sapă, fără să o scape din ochi pe Felicia. Din când în când, aruncă o privire spre ceilalţi. Câţiva hohotesc, lacrimile prelingându-li-se în tăcere pe obraji, apoi pe pământul rece. Alţii par şocaţi, cu privirile fixe, învinşi. Nimeni nu ridică privirea. Nimeni nu vorbeşte. Singurul zgomot care umple aerul rece de martie este cel al oţelului care intră în pământul dur şi rece. Nu după mult timp, mâinile Milei sunt crăpate şi însângerate, iar spatele îi este cleios de

sudoare. Femeia îşi dă jos paltonul şi îl pune pe pământul rece şi dur, lângă ea. În câteva secunde, paltonul este înhăţat şi adăugat mormanului de haine de lângă tren.

Ucrainenii continuă să-i supravegheze îndeaproape, asigurându-se că mâinile se mişcă şi că trupurile sunt încovoiate, în timp ce un ofiţer în uniformă de căpitan scrutează câmpul de la postul lui de observaţie de lângă tren. Pare a fi german, poate din trupele SS – Mila a început să recunoască diversele grade militare germane după însemne, dar este prea departe de el pentru a-şi da seama ce poziţie ocupă bărbatul. Oricine ar fi, este evident că el conduce operaţiunea. Care a fost reacţia lui, se întrebă Mila, când a primit această misiune? Femeia face o grimasă când apasă pe mânerul lopeţii, spărgându-şi încă o băşică. Nu lua în seamă durerea, îşi spune ea, obligându-se să nu simtă nimic. Refuzând să-şi plângă de milă. Pământul fiind aproape îngheţat, progresul ei e lent. *Bine.* Aşa, va câştiga ceva timp. Câteva minute în plus pe pământ, pe care poate să le petreacă alături de fiica ei.

— *Mamusiu,* şopteşte Felicia, trăgând-o de pantaloni. Fetiţa este aşezată turceşte la picioarele mamei. *Mamusiu,* uite.

Mila urmăreşte privirea Feliciei. Unul dintre evreii de pe câmp şi-a abandonat lopata şi se îndreaptă către ofiţerul german de lângă tren. Mila îl recunoaşte. E doctorul Frydman, un dentist din Radom, faimos înainte de război. Selim obişnuia să meargă la el. Doi ucraineni îl observă, de asemenea, pe bărbat şi ridică puştile, îndreptându-le către el. Mila îşi ţine respiraţia. *0 să fie ucis!* Căpitanul le face însă semn ucrainenilor să lase jos armele.

Mila expiră.

— Ce s-a întâmplat? întrebă în şoaptă Felicia.

— Şşş, scumpo. E în ordine, şopteşte ea, apăsând lopata cu talpa piciorului. Stai liniştită,

bine? Stai acolo unde eşti, ca să te pot vedea. Te iubesc, draga mea fetiţă. Rămâi aproape de mine.

Mila priveşte cum doctorul Frydman discută cu germanul. Pare să vorbească repede, atingându-şi obrazul. După un minut, ofiţerul încuviinţează şi îi face un semn peste umăr. Doctorul Frydman îşi coboară bărbia, apoi se îndreaptă către unul dintre vagoanele goale şi urcă în tren. A fost cruţat! Dar de ce? În Radom, evreii din ghetou erau întotdeauna chemaţi pentru a-i ajuta pe germani Mila bănuieşte că doctorul Frydman a făcut vreo lucrare dentară pentru german, iar acesta probabil că a înţeles că va mai avea nevoie de serviciile medicului şi pe viitor.

Milei i se strânge stomacul. Ea, cu siguranţă, nu le-a făcut germanilor nicio favoare. Mai bine ar lua-o pe Felicia de mână şi ar fugi. Se uită spre liziera copacilor, dar aceasta e la două sute de metri, dincolo de şinele de tren. Nu. Nu pot fugi. Ar fi împuşcate pe loc.

O rafală aspră de vânt plimbă un nor de praf peste câmp, iar Mila se sprijină în lopată. Ochii ei au o expresie aspră, clipind des pe măsură ce ea îşi analizează situaţia. Nimeni nu-i poate întoarce vreo favoare. Nu are unde să fugă. Sunt blocate acolo.

În timp ce Mila caută o scăpare din faţa deznodământului inevitabil, în văzduh se aude un foc de armă. Femeia se întoarce brusc şi vede cum un bărbat, aflat la câţiva metri de rândul ei, cade la pământ. *Oare a încercat să fugă?* Mila îşi acoperă gura şi îşi priveşte fiica.

— Felicia! îngaimă Mila.

Fiica ei e însă transfigurată, cu ochii fixaţi asupra bărbatului. Acesta zace cu faţa în jos în noroi, sângele ţâşnindu-i şiroaie din ceafă.

— Felicia! şopteşte din nou Mila.

În cele din urmă, fetiţa se întoarce. Ochii ei sunt uriaşi, iar vocea pierită.

— *Mamusiu?* De ce au…

— Draga mea, priveşte-mă, o roagă Mila. Uită-te la mine. Doar la mine. Totul va fi bine.

Felicia tremură.

— Dar de ce…

— Nu ştiu, scumpa mea. Vino. Stai mai aproape de mine. Chiar aici, lângă piciorul meu. Priveşte-mă, bine?

Felicia se apropie mai mult de piciorul mamei ei, iar Mila întinde mâna spre ea. Felicia îi dă mâna, iar Mila se apleacă repede să i-o sărute.

— E în regulă, o linişteşte ea în şoaptă, în timp ce se ridică, aerul se umple de strigăte.

— Cine va fi următorul care va încerca să fugă? întreabă batjocoritor vocea. Vedeţi? Vedeţi ce se întâmplă? Cine urmează?

Felicia ridică privirea înlăcrimată spre ochii mamei ei, iar Mila îşi muşcă interiorul obrajilor ca să nu izbucnească în plâns. Nu trebuie să plângă. Nu acum, nu în faţa fiicei ei.

Capitolul 29

Jakob şi Bella

Fabrica de uniforme Armee-Verpflegungs-Lager (AVL), în afara Radomului, Polonia ocupată de germani
Martie 1942

Jakob flutură o batistă deasupra capului, apropiindu-se de intrarea fabricii.

— *Schießen Sie nicht!* Nu trageţi! gâfâie el, simţind cum înghite cu greu, sacadat, aerul.

A alergat aproape optsprezece kilometri ca să ajungă acolo, cărându-şi valiza şi aparatul de fotografiat. Nu mai are demult puterea de altădată. Muşchii din braţul său drept îl dor de o săptămână, iar tălpile îi sunt pline de băşici şi încinse după această călătorie, dar el nu a observat încă.

La intrarea în fabrică, un gardian SS îşi pune mâna pe pistol şi priveşte încruntat în direcţia lui Jakob.

— Nu trageţi, insistă din nou Jakob când ajunge destul de aproape pentru a-i arăta gardianului cartea lui de identitate. Vă rog, am venit să o văd pe soţia mea. Ea… Jakob se uită la pumnalul care atârnă de un lanţ la centura gardianului şi dintr-odată amuţeşte. Ea mă aşteaptă, spune el într-un singur cuvânt.

Gardianul studiază actele lui Jakob. Sunt cele reale. În ghetou şi aici, la fabrică, nu are niciun rost să pretindă că e altcineva.

— De la… întreabă gardianul, studiind actul de identitate al acestuia – deşi e mai mult o afirmaţie decât o întrebare.

— Radom.

Vârsta.

— Douăzeci şi şase.

— Data naşterii.

— 1 februarie 1916.

Gardianul îl interoghează pe Jakob până ce se convinge că este cel din acte.

— Unde e permisul de ieşire?

Jakob înghite în sec. Nu are aşa ceva.

— Încă nu am primit unul, dar, vă rog, sunt aici pentru soţia mea… părinţii ei sunt foarte bolnavi. Trebuie să afle. Jakob se întreabă dacă minciuna e la fel de evidentă cum i se pare lui. Cu siguranţă, gardianul îşi va da seama că minte. Vă rog, insistă el. E o urgenţă.

O peliculă de sudoare i-a apărut pe frunte, lucind în lumina soarelui de amiază. Gardianul îl mai priveşte pentru o clipă.

— Stai aici, mormăie bărbatul în cele din urmă, făcându-i semn din priviri înainte de a dispărea pe o uşă nemarcată.

Jakob se supune. Îşi pune valiza la picioare şi aşteaptă, frământându-şi şapca din fetru în mâini. Ultima dată a văzut-o pe Bella cu cinci luni în urmă, în octombrie, chiar înainte ca ea să fie trimisă să lucreze la fabrica AVL. Pe atunci, locuiau cu părinţii ei în ghetoul Glinice, aflat foarte aproape de fabrică. Bella încă nu-şi revenise. Zilele erau lungi şi triste, şi parcă nimic nu o putea scoate din disperarea adâncă în care se cufundase după pierderea surorii ei. Jakob nu va uita niciodată ziua în care a plecat. O urmărise cu privirea ieşind pe poarta ghetoului, încleştându-şi degetele pe barele din fier ale porţii, în timp ce soldaţii o escortaseră către camionul care aştepta. Bella întorsese capul chiar înainte de a urca în camion, cu o expresie sumbră, plină de regret, iar Jakob îi suflase un sărut. Apoi, o privise cu ochii împăienjeniţi de lacrimi cum şi ea şi-a dus mâna la buze. Nu-şi putea da seama dacă dorise să-i

întoarcă sărutul sau dacă doar încerca să nu plângă.

La scurt timp după ce Bella plecase la fabrică, Jakob ceruse să fie transferat înapoi la ghetoul Walowa, pentru a fi mai aproape de părinţii lui. El şi Bella ţineau legătura prin scrisori. Cuvintele ei îi aduceau alinare – nu rostise prea multe după dispariţia surorii ei, Anna, dar părea că îi este mai uşor să le aştearnă pe hârtie. La AVL, spunea Bella, primise sarcina de a repara cizme rupte din piele şi tocuri stricate pentru pistol, aduse de pe frontul german. *Ar trebui să mi te alături*, încercase ea să-l convingă în cea mai recentă scrisoare. *Şeful meu este îngăduitor. Este mult mai mult spaţiu în barăci decât în ghetou. Mi-e dor de tine. Foarte mult. Te rog vino.*

Când citise acele cuvinte – *Mi-e dor de tine* — Jakob ştiuse că va găsi o cale de a fi din nou cu ea. Ar fi însemnat să îşi părăsească părinţii, dar aceştia o aveau alături pe Halina, care avea grijă de ei. Şi acte false de identitate, dacă era nevoie. O mică rezervă de cartofi, făină şi varză, pe care mama lor le pusese deoparte înainte de venirea iernii. Ametistul. Avea să fie aproape, la doar optsprezece kilometri. Putea să le scrie şi să-i viziteze, dacă ar fi avut nevoie.

Totuşi, mai era şi slujba lui, iar perspectiva de a renunţa la ea era descurajantă. În ghetou, o slujbă era o ancoră de salvare – dacă erai considerat îndeajuns de calificat încât să lucrezi, erai demn de a trăi. Când germanii descoperiseră că Jakob ştia cum să folosească aparatul de fotografiat, îl puseseră să lucreze ca fotograf. În fiecare dimineaţă, avea voie să iasă prin porţile arcuite ale ghetoului Walowa pentru a fotografia orice îi cerea şeful lui arme, muniţii, uniforme, uneori chiar şi femei. Câteodată, şeful lui recruta câteva poloneze blonde care, pentru câţiva zloţi sau o masă caldă, erau mai mult decât dornice să pozeze pentru Jakob, purtând nimic altceva decât o haină din

blană păstrată special pentru acest scop. Când se întorcea, la sfârşitul zilei, Jakob preda filmul, fără a şti niciodată cine avea să vadă, în cele din urmă, pozele lui sau de ce.

Astăzi însă, totul se va schimba. Şi-a primit sarcina, ca de obicei, dar a părăsit biroul superiorului cu buzunarele pline de ţigări Yunak şi cu o misiune pe care nu are de gând să o îndeplinească. Dacă va fi obligat să se întoarcă în Walowa cu rola de film nefolosită, planul lui îl va costa viaţa, cel mai probabil.

Jakob îşi priveşte în treacăt ceasul. Este ora două după-amiaza. În trei ore, şeful său îşi va da seama că lipseşte.

Porţile fabricii se deschid şi apare Bella, purtând aceiaşi pantaloni bleumarin şi bluza cu guleraş alb pe care o avea pe ea când plecase. O eşarfă gălbuie abia dacă îi acoperă părul castaniu. Bella zâmbeşte când îl vede, iar inima lui tresare de fericire. Un zâmbet.

— Salut, frumoaso! spune Jakob.

Se îmbrăţişează grăbiţi.

— Jakob! Nu ştiam că vii, rosteşte ea.

— Ştiu. Îmi pare rău, nu voiam să…

Jakob se opreşte, iar Bella dă din cap în semn că înţelege. Scrisorile lor sunt cenzurate de luni de zile. Ar fi fost o prostie ca el să-i scrie despre planurile lui.

— Mă duc la şeful meu, spune Bella, aruncând o privire peste umăr la paznicul care aşteaptă la câţiva metri în spatele ei. Sora ta a reuşit să iasă?

În ultima lui scrisoare, Jakob îi spusese Bellei despre planul Milei de a se muta în Statele Unite.

— A plecat în dimineaţa asta, împreună cu Felicia, răspunde el.

— Bine. E o adevărată uşurare. Mă bucur că ai venit, Kuba, spune Bella. Aşteaptă aici.

Gardianul o escortează înăuntru, iar Jakob îşi aminteşte o secundă prea târziu de ţigări – ar fi vrut să le strecoare în palma Bellei, în loc de bani,

pentru mită. Înjură în tăcere, lăsat încă o dată să aştepte afară, în frig, cu şapca în mână.

Înăuntru, Bella se strecoară până la biroul şefului ei, ofiţerul Meier, un neamţ bine clădit, cu fruntea lată şi o mustaţă deasă, îngrijită.

— Soţul meu a venit din ghetou, începe ea, hotărând că e mai bine să treacă direct la subiect. Acum, vorbeşte fluent germana. Aşteaptă aici, afară. Este un muncitor excelent, domnule Meier. Are o stare de sănătate bună şi e foarte responsabil. Bella face o pauză. Evreii nu cer favoruri germanilor, însă nu are altă soluţie. Vă rog, vă implor, îi puteţi găsi o slujbă aici, la fabrică?

Meier e un om decent. În ultimele trei luni, a fost bun cu Bella – i-a dat voie să cineze de Yom Kippur după căderea nopţii, să-şi viziteze părinţii de câteva ori în ghetoul Glinice din Radom, aflat la mică distanţă de fabrică. Bella este o muncitoare eficientă, aproape de două ori mai productivă decât majoritatea celorlalţi de la fabrică, şi poate de aceea el este atât de bun cu ea.

Meier îşi mângâie mustaţa. O măsoară pe Bella din cap până-n picioare, mijindu-şi ochii, de parcă ar căuta în cererea ei un motiv ascuns.

Bella îşi scoate de pe lanţul pe care-l poartă la gât broşa din aur pe care Jakob i-a dat-o cu mult timp în urmă.

— Vă rog, spune ea, oferindu-i lui Meier micul trandafir cu perlă în mijloc. E tot ce am. Luaţi-l, insistă Bella, cu braţul întins spre bărbat. Vă rog. Nu veţi regreta.

În cele din urmă, Meiers se apleacă în faţă, sprijinindu-şi antebraţele pe birou, iar privirea lui o întâlneşte pe a ei.

— Kurch, rosteşte el cu un puternic accent german. Păstreaz-o, Kurch. Bărbatul oftează, clătinând din cap. O voi face pentru tine, dar nu aş face asta pentru nimeni altcineva. Ofiţerul se întoarce spre gardianul care stă lângă uşa biroului său. Să vină. Lasă-l să intre.

Capitolul 30

Mila şi Felicia

În afara Radomului,
Polonia ocupată de germani
Martie, 1942

Movila de pământ de lângă locul despre care Mila ştie că va fi mormântul ei a crescut cu jumătate de metru.

— Mai adânc, se răsteşte un ucrainean peste umărul ei în timp ce-și face țanțoș rondul.

Palmele Milei sunt acoperite acum cu sânge, iar partea superioară a trupului ei este leoarcă de sudoare, în ciuda frigului de martie. Îşi scoate puloverul, îl pune pe umerii Feliciei şi îşi înfăşoară strâns fularul în jurul mâinii drepte, care o doare cel mai mult. Apăsând lama lopeţii cu talpa pantofului, Mila încearcă să uite de durere şi se uită din nou către şinele de tren, urmărind ce se întâmplă.

Căpitanul stă cu braţele încrucişate la piept în faţa trenului. Câteva vagoane mai jos, vreo doisprezece ucraineni par plictisiţi şi îşi fac de lucru cu şepcile lor, rotindu-le în jurul degetelor. Puştile le atârnă pe spate. Unii lovesc pământul cu picioarele. Alţii stau de vorbă, umerii lor scuturându-se de râs datorită vreunei remarci făcute de unul din ei. *Barbarii.* Alţi doi evrei s-au alăturat doctorului Frydman, oferind, se pare, nişte favoruri şi fiind cruţaţi. Mila strânge din dinţi şi ridică încă o lopată de pământ din gaura de la picioarele ei, punând-o deasupra movilei.

— Priviţi, şopteşte cineva din spatele ei.

O tânără blondă a lăsat lopata din mâini. Femeia merge repede spre şine, în direcţia germanului, cu umerii drepţi şi cu paltonul negru, ale cărui poale îi flutură în urmă, bine strâns în talie. Inima Milei stă în loc când şi-o aminteşte pe sora ei, Halina, singura femeie pe care o ştie ea în stare de asemenea bravadă. În vreme ce tot mai mulţi prizonieri încep să o privească şi să o arate cu degetul, unul dintre ucrainenii de lângă tren ridică puşca şi ocheşte, iar ceilalţi îi urmează exemplul. Tânăra fugară ridică palmele.

— Nu trageţi! strigă ea în ruseşte, mărind pasul când se apropie de bărbaţi.

Ucrainenii se pregătesc să tragă, iar Mila îşi ţine respiraţia. Felicia se uită şi ea. Soldaţii se uită la neamţ, aşteptând aprobarea acestuia, dar acesta îşi apleacă bărbia şi priveşte silueta tinerei evreice, care se apropie, hotărâtă. Bărbatul clatină din cap şi spune ceva ce Mila nu înţelege, iar ucrainenii lasă încet armele în jos.

Mila zăreşte profilul tinerei în timp ce aceasta se apropie de şine. E drăguţă, cu trăsături delicate şi pielea ca porţelanul. Chiar dacă e departe, e uşor să-ţi dea seama că părul ei e de un blond-arămiu natural. Părul oxigenat, devenit ceva obişnuit în ghetou, ca să pară mai puţin evrei, era uşor de detectat. Mila o urmăreşte pe femeie cum gesticulează nonşalant cu o mână, în timp ce o ţine pe cealaltă în şold. Tânăra spune ceva care-l face pe german să râdă. Mila clipeşte. Femeia l-a cucerit! *Dintr-o singură încercare!* Oare ce i-a oferit? Sex? Bani? Mila se înfurie, simţind o combinaţie de gelozie faţă de frumoasa blondă şi de dezgust faţă de căpitan.

Un gardian din apropiere observă şi strigă la ei, furios, aşa că evreii se apucă din nou de săpat fără să crâcnească. Mila încearcă să-şi imagineze cum ar traversa ea provocatoare şi sigură câmpul acela. Dar ea e mamă, pentru numele lui Dumnezeu, şi nici măcar atunci când era tânără, flirtul nu fusese

punctul ei forte, ca în cazul Halinei. Ar împuşca-o înainte să ajungă la tren. Şi, chiar dacă ar ajunge destul de aproape de german, ce ar putea spune pentru a seduce un vulpoi bătrân astfel încât acesta să-i cruţe viaţa? *Eu nu am nimic de…*

Şi atunci, îi vine o idee, provocându-i fiori pe şira spinării.

— Felicia! şopteşte ea.

Felicia ridică ochii, surprinsă de tonul alarmat al mamei ei. Mila vorbeşte încet, ca să nu fie auzită de către ceilalţi.

— Urmăreşte-mi privirea, scumpa mea – o vezi pe femeia aceea de acolo, de lângă tren?

Femeia se uită spre vagon, iar Felicia îşi îndreaptă şi ea privirea în aceeaşi direcţie. Fetiţa încuviinţează. Mila inspiră poticnit, femeia tremură. *Nu ai timp să mai stai pe gânduri. Tu ai băgat-o pe fiica ta în asta, ai putea încerca să o salvezi acum.* Mila îngenunchează pentru o clipă, prefăcându-se că îşi scoate o pietricică din pantof, astfel încât ochii ei să ajungă la acelaşi nivel cu ai Feliciei.

— O să jucăm un joc acum, bine? rosteşte ea uşor. Vreau să fugi către ea şi să te prefaci că e mama ta. Felicia se încruntă, nedumerită. Când ajungi la ea, continuă Mila, prinde-o de mână și nu-i mai da drumul.

— Nu, *Mamusiu…*

Mila pune un deget pe buzele fetiţei.

— E în regulă, vei fi bine, trebuie doar să faci aşa cum ţi-am spus.

Ochii Feliciei se umplu de lacrimi.

— *Mamusiu,* dar nu vii şi tu?

Vocea ei abia se aude.

— Nu, draga mea, nu chiar acum. Trebuie să faci asta de una singură. Înţelegi?

Felicia încuviinţează, cu ochii plecaţi. Mila îi apucă bărbia şi i-o ridică, pentru a-i vedea ochii. *Tak?*

— *Tak,* şopteşte Felicia.

Mila simte un nod în gât, sufocată de tristeţea din ochii fiicei ei. Apoi, dă din cap, încercând să fie curajoasă.

— Dacă bărbaţii întreabă, femeia aceea este *twoya Mamusia*[36]. Bine?

— *Moja Mamusia*[37], repetă Felicia, dar cuvintele au un gust ciudat, de parcă ar fi otrăvite.

Mila se ridică în picioare. Se uită din nou spre femeie, care pare acum că povesteşte ceva; germanul pare vrăjit. Mila ridică puloverul de pe umerii Feliciei.

— Du-te acum, scumpa mea, spune ea în şoaptă, făcându-i semn spre tren.

Felicia se ridică încet şi se întoarce să o privească pe mama ei. Pare să o roage din ochi – *Nu mă pune să fac asta!* Mila se apleacă iute şi o sărută pe frunte. În timp ce se ridică, se sprijină de coada lopeţii – nu-şi mai simte picioarele şi totul i se pare dintr-odată greşit. Deschide gura, simţind cum instinctul ei matern încearcă să o sufoce, implorând-o să se răzgândească. Dar nu poate. Nu există alt plan. Acesta e singurul.

— Du-te! o îndeamnă Mila. Repede!

Felicia se întoarce cu faţa spre tren, aruncă o privire peste umăr, iar Mila îi face din nou semn din cap.

— Acum! şopteşte femeia.

În timp ce Felicia aleargă spre tren, Mila începe să sape din nou, dar e paralizată de la gât în jos şi nu poate decât să se uite, cu răsuflarea tăiată, la scena pe care a orchestrat-o şi care se desfăşoară cu încetinitorul în faţa ei. Pentru câteva secunde interminabile, nimeni nu pare să observe micul trup care traversează în fugă câmpia. Felicia e la cincisprezece metri de tren când un ucrainean o observă si le-o arată celorlalţi.

Bărbaţii ridică ochii. Unul dintre ei strigă un ordin pe care Mila nu-l înţelege şi ridică puşca. Dintr-odată, toţi ochii celor de pe câmpie sunt aţintiţi asupra trupuşorului fiicei ei, urmărind-o

cum aleargă aşa cum numai un copil de trei ani poate să alerge – cu genunchii sus şi braţele depărtate, nesigură pe picioare, de parcă în orice clipă ar putea să cadă.

— *Mamusiu!*

Strigătul Feliciei sfâşie aerul rece, strident, ascuţit, disperat. Deşi îl aştepta, Mila simte că i se sfâşie inima când o aude pe Felicia spunându-i *mamă* femeii blonde. Ochii Milei se plimbă între Felicia, comandantul german şi ucraineanul cu puşca ridicată, aşteptând aprobarea.

— *Mamo! Mamo!* strigă Felicia de mai multe ori, gâfâind, în timp ce se apropie de şine.

Germanul o vede pe Felicia şi clatină nedumerit din cap. Tânăra de lângă acesta se uită la fetiţă, apoi în spatele ei. Şi ea e nedumerită. Ucrainenii care supraveghează perimetrul întorc capetele şi scrutează câmpia, încercând să identifice locul din care a apărut copilul. *Să nu îndrăzniţi vreunul să arătaţi înspre mine,* le ordonă Mila în sinea ei, mulţumită că încă nu a început să sape o a doua groapă, pentru Felicia. Nimeni nu mişcă. După alte câteva secunde lungi, copila ajunge la tren şi strigătele ei se sting când fetiţa cuprinde cu braţele picioarele frumoasei tinere cu părul blond, îngropându-şi faţa în paltonul acesteia.

Mila ştie că ar trebui să sape în continuare, dar nu se poate abţine să privească spre femeia care se uită la copilul hoinar lipit de coapsa ei. Când ridică ochii, tânăra se uită către câmp, în direcţia Milei. *Te rog, te rog te rog,* rosteşte Mila din buze necontenit. *Ia-o. Ridic-o în braţe. Te rog.* Mai trece o secundă, apoi două. Apoi, în sfârşit, femeia se apleacă şi o ridică pe Felicia în braţe. Spune ceva şi o mângâie pe Felicia pe cap, apoi îi sărută obrazul. Ucrainenii se privesc nedumeriţi, apoi se răstesc la evreii care casă gura să continue să sape. Mila expiră şi se uită în jos, încercând să se calmeze. *E în regulă, poţi respira acum,* îşi spune ea. Gând ridică din nou ochii, Felicia a cuprins-o

pe femeie pe după gât şi şi-a lăsat capul pe umărul ei, răsuflând greu după atâta alergat.

***

— Hainele jos! Dezbrăcaţi-vă! Acum!

Evreii se uită înjur, cuprinşi de panică. Încet, lasă jos lopeţile şi încep să-şi desfacă şireturile, să-şi scoată curelele de la pantaloni sau să-şi descheie fermoarele fustelor. Mila duce mâna la nasturele de sus al bluzei. Degetele îi tremură. Câţiva dintre ceilalţi sunt deja pe jumătate dezbrăcaţi, cuprinşi de frisoane, pielea lor palidă contrastând bolnăvicios cu pământul închis la culoare.

— Grăbiți-vă!

Evreii se aliniază, încercând în zadar să-şi acopere goliciunea cu mâinile, în timp ce ucrainenii se apleacă pe lângă ei pentru a le colecta hainele. Mila refuză să se dezbrace. Ştie că e o chestiune de secunde până ce unul dintre bărbaţi o va observa, obligând-o să se dezbrace, dar în clipa în care îşi va da cămaşa jos, totul se va sfârşi. Felicia va asista la execuţia mamei ei. Îşi întoarce verigheta pe deget, şi pentru o clipă îşi permite amintirea momentului în care Selim i-a strecurat pe deget inelul lat din aur – cât de încrezători şi de optimişti erau pe atunci. Apoi, clipeşte.

Fără să ezite, ţâşneşte spre tren, alergând pe pământul presărat de gropi, pe urmele fiicei sale. Aleargă cât de repede o pot duce picioarele. Piramidele de pământ proaspăt săpat, mormintele întunecate, soldaţii în uniformă, trupurile palide se înceţoşează la periferia câmpului ei vizual în timp ce aleargă, cu ochii aţintiţi nu asupra fiicei sale, ci asupra singurului om care o poate ajuta – ofiţerul german. În orice moment, îşi dă ea seama, se va auzi un foc de armă şi un glonţ o va trimite împleticindu-se la pământ. Privindu-l doar pe ofiţer, Mila numără secundele, pentru a-şi păstra calmul. *Trebuie doar să ajungi la tren*, îşi spune ea

în timp ce aerul rece îi arde plămânii, epuizarea făcând ca muşchii picioarelor să-i ia foc. Tânăra de lângă tren, care încă o ţine pe Felicia în braţe, s-a întors în aşa fel încât fetiţa să nu o vadă pe Mila apropiindu-se.

Şi apoi, ca printr-o minune, cei douăzeci de metri rămân în spatele ei. E lângă tren, teafără. Stă chiar lângă german, gâfâind, iar picioarele îi tremură în timp ce-i îndeasă verigheta în palmă.

— E foarte scump, spune ea, încercând să-şi recapete suflul şi să nu se uite spre Felicia, care s-a întors la auzul vocii ei.

Căpitanul se uită la Mila, întoarce inelul de aur între degete şi-l muşcă. Mila poate vedea acum, după galoanele argintii ale acestuia, că bărbatul este un ofiţer superior al trupelor SS. Pentru o clipă, îşi doreşte să fi avut forme mai ademenitoare, buze mai pline, ceva amuzant sau seducător de spus – ceva care să-l convingă să o cruţe. Dar nu are nimic din toate astea. Nu are decât inelul.

Se aude un foc de puşcă. Genunchii Milei cedează, iar ea îşi acoperă instinctiv ceafa cu mâinile. Ghemuită, se uită printre coate, înţelege însă că glonţul nu a fost pentru ea, ci a lovit o persoană de pe câmp. De data asta, o femeie. Ca şi ea, aceasta încercase să fugă. Mila se ridică încet şi se uită imediat la Felicia. Femeia pe care copila a numit-o *mamă* în urmă cu doar câteva momente i-a acoperit ochii cu mâna ei liberă şi îi şopteşte ceva la ureche, iar inima Milei se umple de recunoştinţă. Ucrainenii care păzesc perimetrul strigă în timp ce înconjoară cadavrul femeii de pe câmp, care dispare atunci când unul dintre soldaţi o împinge într-o groapă.

— A naibii zarvă, spune germanul, strecurându-şi verigheta Milei în buzunar. Aşteptaţi aici, se răsteşte el, lăsându-le pe femei singure lângă tren.

Încă gâfâind, Mila se uită la femeia cu părul blond.

— Mulţumesc, şopteşte ea, iar femeia dă din cap.

Felicia se întoarce şi o priveşte pe Mila.

— *Mamusiu,* şopteşte ea în timp ce o lacrimă i se prelinge pe lângă nas.

— Şşş, şşş, e în regulă, îi spune în şoaptă Mila. E tot ce poate face, pentru că abia se abţine să îşi ia fiica în braţe. Sunt aici, scumpa mea, e în regulă.

Felicia îşi îngroapă din nou faţa în gulerul străinei.

Pe câmp, soldaţii continuă să urle.

— Aliniaţi-vă! ordonă ei.

Vocile lor sunt reci, detaşate, în timp ce evreii stau aliniaţi, tremurând, în dreptul propriilor morminte, căpitanul german le ordonă ucrainenilor să se alinieze la rândul lor.

— Vino, spune Mila, cuprinzând-o pe femeie de talie.

Cele două se grăbesc spre vagonul de tren aproape gol, pentru a se alătura celorlalţi care au fost cruţaţi. Când nu mai sunt în raza vizuală a soldaţilor, Mila o ridică pe Felicia în braţe şi o strânge cu disperare, devorându-i căldura, mirosul părului şi fineţea obrazului lipit de al ei. Grupul se adună într-un colţ, înghesuindu-se unii în alţii, cu spatele la câmpie. Afară, se aud plânsete. Mila acoperă cu palma urechea Feliciei, lipindu-i capul de pieptul ei într-o încercare de a bloca zgomotele.

Felicia închide strâns ochii, dar a înţeles. Ştie ce urmează să se întâmple. Când aude primul foc înfundat de armă, ceva în sufletul ei de copil care abia a împlinit trei ani şi jumătate îi spune că nu va uita niciodată această zi – mirosul pământului jilav, necruţător; felul în care s-a cutremurat totul sub ea atunci când bărbatul de pe rândul din faţă a încercat să fugă; cum se revărsase sângele acestuia din gaura pe care o avea în cap, la fel cum se revarsă apa dintr-un vas răsturnat; durerea din pieptul ei în timp ce fugea aşa cum nu mai fugise

niciodată către o femeie pe care nu o văzuse în viaţa ei; iar acum, focurile de armă care răsună unul după altul, fără oprire.

Capitolul 31

Addy

Rio de Janeiro, Brazilia
Martie 1942

De când a ajuns în august în Brazilia, Addy a descoperit că modul perfect de a evita gândurile negre şi nesiguranţa universului alternativ pe care-l lăsase în urmă este să meargă mai departe. Dacă îşi ocupă timpul, el poate vedea Rio şi îi poate aprecia frumuseţea. Addy admiră stâncile de calcar şi culmile împădurite, piscurile munţilor Serra do Mar, care se ridică spre cer din spatele minunatei linii de coastă, mirosul omniprezent şi ispititor al codului sărat prăjit, aleile înguste, pavate cu piatră şi pline de oameni din centru, unde faţadele colorate din perioada colonială portugheză se înalţă alături de alte clădiri moderne, înalte, cu aspect comercial, arborii jacaranda de culoare mov, care înfloresc în această perioadă, despre care calendarul spune că e toamna, dar care, în realitate, e primăvara braziliană.

De când au ajuns, Addy şi Eliska şi-au petrecut aproape fiecare sfârşit de săptămână rătăcind pe străzile din Ipanema, Leme, Copacabana şi Urca, urmând mirosurile variate ale tavernelor unde se vindea aproape orice – de la porumb dulce, *pamonhas,* până la creveţi condimentaţi sau frigărui, minunatul *refeiçao* sau *queijo coalho* la grătar. Când trec pe lângă un club unde se cântă samba, Addy îşi notează adresa în carneţel, iar ceva mai târziu în aceeaşi seară se întorc acolo pentru a bea *chopp*[38] la sticlă sau *caipirinhas*[39] cu gheaţă împreună cu localnicii, care, au descoperit

ei, sunt destul de prietenoşi. Astfel, cei doi se delectează cu o muzică vie și nouă, diferită de tot ce au mai auzit până atunci. De cele mai multe ori, Eliska este cea care achită nota de plată.

Când Addy este singur, preocupările sale sunt mai practice – cum ar fi dacă îşi poate permite sau nu să plătească următoarea chirie. Au fost necesare şapte luni pentru ca situaţia permisului său de muncă să se clarifice. În toată această perioadă, s-a luptat să supravieţuiască, acceptând slujbe derizorii, plătite pe sub mână, la o legătorie şi apoi la o agenţie de publicitate, unde fusese angajat ca desenator. Slujbele erau plătite prost, dar fără permis de muncă nu putea face altceva decât să aştepte. A dormit pe podeaua apartamentului său de douăzeci şi cinci de metri pătraţi din Copacabana, pe un covor din bumbac, un dar pe care l-a primit după ce a instalat sistemul electric în casa unui nou prieten, până ce a reuşit să economisească destul cât să-şi cumpere o saltea. S-a spălat la duşurile publice de pe plaja din Copacabana până când a reuşit să plătească factura la apă. A descoperit în nordul oraşului un depozit de cherestea care i-a vândut lemn pe mai nimic, aşa că şi-a construit un pat, o masă, două scaune şi nişte rafturi. A convins un negustor din piaţa de vechituri din São Cristóvão să-i vândă un set de farfurii și nişte tacâmuri la un preţ pe care şi-l putea permite. Cu o lună în urmă, chiar dacă Eliska insista să cheltuie banii pe un festin cu *churrascaria,* şi-a cumpărat ceva mult mai de preţ – un radio Super Six Crosley, pe lămpi. L-a cumpărat de la mâna a doua. Era stricat şi, spre încântarea lui Addy, foarte ieftin. L-a desfăcut în doar douăzeci de minute şi a găsit problema. S-a dovedit a fi o defecţiune simplu de rezolvat – o bucăţică de cărbune fixată pe rezistor. Un fleac. Acum, Addy ascultă radioul cu sfinţenie. Caută să afle noutăţile din Europa, iar când veştile sunt greu

de suportat, schimbă frecvenţa până ce găseşte muzică clasică, iar asta îi aduce puţină alinare.

La fel ca pe Ilha das Flores, Addy se trezeşte devreme şi îşi începe ziua cu exerciţiile matinale pe care le execută pe covorul de lângă pat. Astăzi, nu e încă ora şapte dimineaţa, dar el transpiră deja. Vara se apropie de final, iar căldura e intensă în Rio, însă lui a ajuns să îi placă. În timp ce pedalează în aer, aude zgomotul panourilor metalice care sunt ridicate în faţa cafenelelor şi a chioşcurilor de ziare de pe Avenida Atlântica, aflat trei etaje mai jos. La o stradă distanţă spre est, soarele orbitor care se ridică deasupra Atlanticului îşi revarsă lumina asupra plajei cu nisip alb din Copacabana. În câteva ore, golful în formă de semilună va fi înțesat de turiştii de duminică – femei bronzate, întinse în costume de baie mulate sub umbrele roşii, şi de bărbaţi în slipi, care joacă partide interminabile de fotbal.

— *Eins, zwei, drei,* numără Addy, pedalând în aer, cu mâinile sub cap, în timp ce-şi întoarce trunchiul la stânga şi la dreapta, ducându-şi coatele spre genunchi.

Eliska l-a întrebat odată de ce numără în germană.

— Ţinând cont de evenimentele din Europa… spusese ea, aplecându-se în afara patului pentru a-l privi curioasă.

Era prima oară când începeau o discuţie despre război. Addy nu avea o explicaţie în afara faptului că, atunci când îşi făcea exerciţiile, îşi imagina un sergent amenințându-l, iar în mintea lui acesta avea chipul unui german cu maxilarul pătrat.

Odată genuflexiunile încheiate, Addy se ridică şi se prinde cu degetele de bara din lemn pe care a agăţat-o în partea de sus a uşii. Numără zece tracţiuni la bară, apoi îşi lasă trupul să atârne relaxat, bucurându-se de senzaţia pe care o are când coloana sa vertebrală se întinde către podea. Satisfăcut, face repede un duş, apoi se echipează

într-o pereche de pantaloni scurţi din pânză, un tricou alb, tenişi din pânză şi o pălărie din paie Panama. Strecurând o pereche de ochelari de soare cu ramă metalică, noi-nouţi, în gulerul tricoului său, ia de pe pat un plic – o scrisoare pentru mama lui – îl pune în buzunarul din spate al pantalonilor şi părăseşte apartamentul, încuind uşa în urma lui.

— *Bom dia!* fredonează Addy de sub prelata barului cu răcoritoare din Rua Santa Clara, locul lui preferat, tricoul său fiind deja ud de sudoare în spate.

Din spatele tejghelei, Raoul îi zâmbeşte. Addy l-a întâlnit pe Raoul în timpul unei partide de fotbal, într-o zi, pe plajă.

— Nu eşti de pe aici, nu-i aşa?

Raoul chicotise când observase pielea albă de pe pieptul lui Addy. Mai târziu, când descoperise că Addy nu gustase niciodată un fruct guava, el insistase ca acesta să-i facă o vizită a doua zi la barul lui de sucuri. De atunci, Addy a încercat să treacă pe la bar cât de des a putut. De fiecare dată este uimit de multitudinea de arome disponibile. Mango. Papaya. Fructul pasiunii. Gustul oraşului Rio este cu totul altul decât al Parisului.

— *Bom dia! Tudo bem?*

— *Tudo bem,* răspunde Addy, care acum vorbeşte fluent portugheza. Tu? întreabă el.

— Nu pot să mă plâng, prietene. Soarele străluceşte şi e cumplit de cald, iar asta înseamnă că voi avea o zi aglomerată. Să vedem, îşi spune Raoul, uitându-se în jur la produsele aranjate pe tejgheaua din faţa lui. Ah! Azi am ceva special pentru tine – acai. Ai venit la timp. E foarte sănătos, o specialitate braziliană. Să nu laşi culoarea să te sperie.

Cei doi stau de vorbă în timp ce Raoul prepară sucul lui Addy.

— Ce planuri ai pentru azi? întreabă Raoul.

— Astăzi sărbătoresc! răspunde Addy, triumfător.

Raoul stoarce o portocală cu presa şi amestecă sucul acesteia cu piureul violet şi dens de acai în paharul lui Addy.

— Da? Ce sărbătoreşti?

— Ştii că permisul meu de muncă a sosit, în sfârşit, spune Addy zâmbind. Ei bine, am găsit o slujbă. Una adevărată.

Sprâncenele lui Raoul se ridică de uimire. El ridică în sus paharul pe care îl ţine în mână.

— *Felicitaçóes!*

— Mulţumesc. Într-o săptămână încep lucrul la Minas Geraiś. Vor să locuiesc acolo timp de câteva luni, aşa că la sfârşitul acestei săptămâni trebuie să-mi iau rămas-bun, deocamdată, de la tine, prietene, şi de la Rio.

Addy aflase de slujba de la Minas Gérais din Brazilia cu mai multe luni în urmă. Proiectul, numit Rio Doce, consta în construirea unui spital pentru un sătuc. El depusese o cerere imediat pentru postul de inginer-şef în instalaţii electrice, dar când se întâlnise cu managerii de proiect, aceştia clătinaseră din cap, susţinând că fără permis de muncă nu aveau cum să-l angajeze.

— Învaţă portugheza şi întoarce-te când vei avea un permis de muncă, îi spuseseră.

Cu o săptămână în urmă, în ziua în care permisul îi fusese eliberat, Addy îi contactase pe manageri, iar aceştia îl angajaseră imediat.

— Ne vei lipsi în Copacabana, îi spune Raoul, apoi întinde mâna în spate după o banană, pe care i-o aruncă lui Addy. Din partea mea, îi face el din ochi.

Addy prinde banana şi pune o monedă pe tejghea, apoi soarbe din băutura lui.

— Ahh! exclamă încântat, trecându-şi limba peste buze şi savurând amestecul mov. E minunat!

În spatele lui au început să se adune oameni la rând.

— Eşti un tip popular, adaugă Addy, pregătindu-se să plece. Ne vedem peste câteva luni, *amigo.*

— *Ciao, amigo!* strigă Raoul în urma sa.

Addy strecoară banana în buzunarul de la spate al pantalonilor, alături de scrisoare, şi îşi priveşte ceasul în timp ce se aventurează pe Rua Santa Clara. Poate să exploreze până la ora trei, când trebuie să se întâlnească cu Eliska pe plaja Ipanema pentru o baie în ocean. De acolo, se vor duce să cineze acasă la un amic expatriat pe care l-au cunoscut acum câteva săptămâni la un bar de samba, în Lapa. Totuşi, mai întâi trebuie să pună scrisoarea la poştă.

Cei de la poşta din Copacabana îl cunosc bine. Addy trece pe acolo în fiecare luni cu o scrisoare adresată părinţilor săi, care locuiesc pe strada Warszawska, şi întreabă dacă a primit ceva. Până acum, răspunsul a fost un consecvent şi compătimitor nu. Au trecut doi ani şi jumătate de când nu a mai primit veşti din Radom. Oricât ar încerca să nu se gândească la asta, drumurile la poştă nu fac decât să îi reamintească situaţia. Pe măsură ce săptămânile şi lunile trec, agonia lui creşte, neştiind ce s-a întâmplat cu familia lui. În unele zile, grija îi alungă pofta de mâncare şi îi provoacă dureri de stomac care persistă până târziu în noapte. Alteori, grija îi acoperă inima ca un gard din sârmă ghimpată, iar el e convins că ar fi de ajuns o singură mişcare pentru ca inima lui să se sfâşie în mii de bucăţi. Titlurile din cotidianul *Rio Times* nu fac decât să-i sporească neliniştea: 34.000 de evrei ucişi în afara Kievului, 5.000 de morţi în Bielorusia şi mii de alţi morţi în Lituania. Numărul victimelor este enorm, mult mai mare decât în cazul unui pogrom, întrecând orice închipuire. Când Addy se gândeşte prea mult la acest lucru, îşi imaginează părinţii, fraţii şi surorile printre victimele din statistici.

Brazilia se pregăteşte şi ea de război. Vargas, care, ca şi Stalin, şi-a declarat loialitatea faţă de Aliaţi, s-a confruntat cu submarinele germane în largul coastei de est a Braziliei şi a trimis provizii

de fier şi de cauciuc Statelor Unite, iar în ianuarie a permis construcţia bazelor aeriene americane pe coasta nordică. Implicarea Braziliei în război e reală, dar Addy se minunează adesea că nu îşi dă seama de nimic din toate astea în Rio. La fel cum era în Paris cu doar câteva zile înainte de izbucnirea războiului, aici există viaţă şi muzică. Restaurantele sunt ticsite, plajele pline, cluburile de samba freamătă. Addy îşi doreşte uneori să se poată detaşa de realitate – lucru pe care brazilienii par capabili să-l facă să se cufunde în activităţile lui cotidiene şi să uite cu totul de război, de intangibila lume a morţii şi a distrugerilor care zace în ruine la 9.000 de kilometri de noua lui casă. Totuşi, imediat ce acest gând îi vine în minte, Addy se simte copleşit de vinovăţie. Cum să îndrăznească să se detaşeze? În ziua în care va uita de toate şi se va lăsa purtat de val, se va resemna în faţa unei vieţi lipsite de familie. Asta ar însemna să îi considere morţi. Aşa că preferă să îşi găsească tot timpul câte ceva de făcut, implicându-se în munca lui şi în relaţia cu Eliska, dar nu uită niciodată de frământările lui.

Addy îşi scoate scrisoarea din buzunar şi îşi plimbă degetele pe vechea sa adresă din Radom, gândindu-se la mama lui. În loc să-şi imagineze ce e mai rău, el începe să-şi reconstruiască în minte vechea sa lume. Îşi aminteşte cum duminica, când bucătarul avea liber, Nechuma pregătea cina, presărând cu grijă chimenul peste salata de varză şi mere tocate, sau cum, atunci când era mic, ea îl ridica în sus ori de câte ori intrau sau plecau din apartament, astfel încât el putea să-şi plimbe degetele de-a lungul acelei *mezuzah*[40] agăţate pe uşa boltită a clădirii lor. Cum se apleca ea deasupra patului ca să-l sărute pe frunte atunci când îl trezea dimineaţa, mirosind vag a liliac de la crema pe care şi-o aplicase pe obraji cu o seară în urmă. Addy se întreabă dacă pe mama lui o mai deranjează genunchii de la frig, dacă vremea s-a

încălzit destul încât să-şi poată planta brânduşele în coşul metalic de pe balcon – asta, dacă mai are balcon. *Unde eşti, mamă? Unde eşti?*

Este foarte posibil, îşi spune Addy, ca, din cauza războiului, scrisorile lui nici să nu fi ajuns la mama lui. Sau poate că au ajuns la ea, dar, în schimb, scrisorile ei nu au ajuns la el. Addy îşi doreşte să fi avut un prieten într-o ţară neutră a Europei care să-i poată expedia mai departe corespondenţa. Desigur, este de asemenea posibil ca scrisorile lui să ajungă la vechea lor adresă, doar că familia nu mai locuieşte acolo. Acest gând i se pare de nesuportat. Addy a început să trimită scrisori medicului său, fostului său profesor de pian şi administratorului clădirii unde locuise familia lui, rugându-i să-i trimită veşti sau să transmită mai departe scrisorile familiei, dacă aceştia ştiau noua adresă a părinţilor sau a fraţilor lui. Deocamdată, nu a primit veşti de la niciunul dintre aceştia, dar nu se dă bătut. Continuă să scrie. Cuvintele aşternute pe hârtie, orice formă de conversaţie şi cuvântul *Radom* notat pe un plic sunt singurele lucruri care-i dau curaj.

Addy deschide uşa poştei din Copacabana. Înăuntru, micul birou miroase a hârtie şi cerneală..

— *Bom dia, Senhor Kurc,* îl salută prietena lui, Gabriela, de la locul ei obişnuit din spatele tejghelei.

— Bună dimineaţa, Gabby, răspunde Addy.

El îi întinde scrisoarea, care are deja timbru. Gabriela clătină din cap când o ia. Nu mai este nevoie ca el să întrebe ceva.

— Nimic astăzi, spune ea.

Addy încuviinţează.

— Gabby, mă mut în centrul ţării pentru câteva luni începând de săptămâna viitoare, pentru o slujbă. Poţi să-mi păstrezi corespondenţa, în caz că vine ceva pe numele meu, în timp ce sunt plecat?

— Desigur, îi răspunde Gabriela, zâmbind amabilă, într-un fel care-i dă de înţeles că nu e

singurul care aşteaptă veşti din străinătate.

Addy părăseşte oficiul poştal cu inima grea, şi îşi dă seama că nu doar soarta familiei sale e de vină pentru aceste griji. Mai este ceva. În ultima săptămână, Eliska a abordat de două ori subiectul căsătoriei; ea i-a cerut să se gândească ce fel de gustări ar putea servi la nuntă, iar mai târziu i-a sugerat că era bine să vorbească despre luna lor de miere. De fiecare dată, el a schimbat subiectul, spunându-şi că era imposibil să se gândească la o cununie atâta timp cât nu ştia nimic de familia lui.

Addy îşi lasă mintea să-i hoinărească spre acel moment de pe plaja din Dakar, când el şi Eliska se agăţaseră unul de celălalt cu sălbăticie, aşa cum se agăţau de ideea unei vieţi libere. Dragostea lor era purtată atunci de un curent năvalnic de nesiguranţă şi pericol. Aveau să ajungă la Rio? Urmau să fie trimişi înapoi în Europa? Orice s-ar fi întâmplat, îşi spuneau, aveau să fie împreună! Acum, în sfârşit, sunt în siguranţă. Nu mai există pescari care trebuie mituiţi, nici vize expirate care să le dea bătăi de cap sau plimbări îndelungate pe plaje pustii, pe care puteau face dragoste fără să-i vadă nimeni. Acum, pentru prima dată de când erau împreună, au început să aibă divergenţe. Se ceartă pentru tot felul de probleme, cum ar fi pe cine să includă în planurile lor pentru cină. Prietenii Eliskăi sunt mai amuzanţi, pretinde ea, iar prietenii lui, prea intelectuali.

— Nimeni nu vrea să discute despre Nietzsche, i-a spus ea odată, bombănind.

Se contrazic pe teme stupide: ruta cea mai scurtă până la piaţă sau espadrilele dintr-o vitrină – erau oare prea extravagante?

— Nu cred că merită să le cumperi, spusese Addy, dar Eliska apăruse oricum încălţată cu ele la următoarea întâlnire.

Se ceartă până şi de la radio, fiecare dorind să asculte alt post.

— M-am săturat de ştiri, Addy, a izbucnit ea odată, exasperată. Sunt prea deprimante. Nu putem asculta nişte muzică?

Addy oftează. Ce nu ar da pentru o discuţie de o oră cu mama lui, care să-l sfătuiască în legătură cu femeia pe care plănuieşte să o ia de soţie! *Vorbeşte cu ea,* i-ar fi spus Nechuma. *Dacă o iubeşti, trebuie să fii sincer cu ea. Fără secrete.* Dar ei vorbiseră. Fuseseră sinceri unul cu celălalt. Discutaseră despre cât de diferită era relaţia lor pe pământ brazilian. Ba chiar hotărâseră odată să rupă logodna, dar niciunul dintre ei nu e încă pregătit să renunţe la această relaţie. Addy este ancora Eliskăi, iar Eliska e legătura lui Addy cu lumea pe care a lăsat-o în urmă. În ochii ei, el vede Europa. Ea îi aminteşte de vechea lui viaţă.

Apucând-o instinctiv către Teatre Municipal, Addy îşi aminteşte ce-i spusese Eliska cu o săptămână în urmă, când el îi împărtăşise din nou grijile lui în legătură cu faptul că pierduse orice legătură cu familia sa.

— Îţi faci prea multe griji. Urăsc asta, Addy. Nu suport să văd tristeţea din ochii tăi. Aici, suntem liberi precum păsările cerului; hai să ne bucurăm de asta şi să ne relaxăm puţin.

Liberi precum păsările cerului. Dar el nu se poate simţi liber când îi lipsesc atât de multe.

Capitolul 32

Mila şi Felicia

Ghetoul Walowa, Radom,
Polonia ocupată de germani
Aprilie 1942

De la masacru, aşa cum toţi au început să-l numească după ce Mila, Felicia şi ceilalţi patru reveniseră în ghetou, trupele SS s-au dezlănţuit. Probabil că trupele înţeleseseră de ce erau în stare sau de la câte se abţinuseră înainte. Acum, nu se mai dau în lături de la nimic. Violenţele din Walowa se amplifică din ce în ce mai mult, cu fiecare zi. Au mai fost încă patru evacuări în săptămânile de după întoarcerea Milei. În unul dintre cazuri, evreii fuseseră duşi în gară şi urcaţi în vagoane de marfă; altădată, fuseseră puşi la zid şi împuşcaţi, pur şi simplu. Nu mai există liste şi promisiuni false despre o viaţă liberă în Palestina sau în Statele Unite. În schimb, au loc raiduri, controale în fabrici, iar evreii sunt aliniaţi şi număraţi. Nemţii numără întruna. Şi, în fiecare zi, un evreu este descoperit în vreo ascunzătoare sau fără acte şi ucis. Unii sunt chiar împuşcaţi la întâmplare. Cu o săptămână în urmă, în timp ce Mila şi prietena ei, Antonia, se întorceau acasă după o zi de muncă la fabrică, doi soldaţi SS au trecut pe lângă ele pe stradă, şi-au scos pistoalele cât se poate de firesc de la brâu şi, după ce au pus câte un genunchi în pământ, au început să tragă la întâmplare, de parcă ar fi exersat tragerea la ţintă. Mila s-a ghemuit tăcută pe o alee, mulţumind Domnului că Felicia nu era cu ea, dar Antonia a intrat în panică şi a luat-o la fugă chiar în direcţia

lor. Mila s-a lăsat în genunchi şi a început să se roage, în timp ce tot mai multe gloanţe ricoşau de pereţii vechi din beton ai clădirilor cu două etaje care mărginesc strada. Când tropăitul cizmelor germane s-a stins, în cele din urmă, ea a ieşit de pe alee şi a găsit-o pe Antonia la câţiva metri distanţă. Prăbuşită cu faţa în jos pe caldarâm, fata avea o gaură de glonţ între omoplaţi. *Aş fi putut fi eu,* şi-a spus ea, scârbită de înţelegerea faptului că în ghetou nu mai exista nicio regulă. Nemţii omorau acum de plăcere. Fiecare zi, ea ştie, ar putea fi ultima.

***

— Nu uita, mergi doar în şosete şi joacă-te fără să faci niciun zgomot, o instruieşte Mila.

Se uită la ceas – nu trebuie să întârzie la muncă. Îngrozită de ce s-ar putea întâmpla dacă Felicia ar fi găsită la fabrică, Mila a început să o lase singură în apartament, unde fetiţa trebuie să se descurce în timp ce mama ei este la lucru.

— Te rog, *Mamusiu,* pot veni cu tine? se roagă de ea Felicia.

Fetiţa nu vrea să rămână singură acasă, dar Mila e neclintită.

— Îmi pare rău, draga mea. O să fii mult mai în siguranţă aici, îi explică ea. Ţi-am spus – eşti fată mare acum şi abia dacă mai încapi sub masa mea din atelier.

— Pot să mă fac mică! insistă Felicia.

Milei îi dau lacrimile. Au aceeaşi discuţie în fiecare dimineaţă. Ea urăşte asta, urăşte să vadă disperarea din ochii fiicei ei, urăşte să o dezamăgească. Nu trebuie însă să cedeze. E mult prea periculos.

— Nu e sigur, îi explică Mila, iar eu nu voi lipsi foarte mult. Acum am un plan. Ştiu cum putem pleca de aici. Amândouă. Dar trebuie să avem răbdare. O să ne ia ceva timp să ne pregătim.

— Vom fi împreună cu tata? întreabă Felicia, privindu-şi mama în ochi.

Mila clipeşte. E a treia oară în ultima săptămână când Felicia întreabă de Selim. Mila nu o poate învinui pentru asta. Când era pe culmile disperării, Mila însăşi i-a povestit fetiţei ore întregi despre Selim, crezând că, dacă va vorbi despre el, bărbatul se va întoarce, oferindu-i răspunsuri şi sfaturi despre cum să supravieţuiască şi cum să o ferească pe Felicia de pericole. I-a spus copilei nenumărate poveşti despre tatăl ei cel frumos, care este doctor. Cum îşi potrivea acesta ochelarii pe nas, cum îi tresăriseră colţurile gurii când Mila îi spusese, după doar câteva luni de căsnicie, că era însărcinată – de parcă dragostea lor ar fi avut nevoie de dovezi –, iar mai târziu, după ce se născuse Felicia, cum o făcea pe aceasta să râdă, numărându-i degetele de la picioare, sărutându-i burtica, jucându-se la nesfârşit de-a v-aţi ascunselea. Felicia poate spune toate aceste poveşti şi poate descrie la perfecţie detaliile feţei tatălui ei, de parcă şi le-ar aminti chiar ea.

Mila şi-a pus toate speranţele în revenirea lui Selim, aşa că e de înţeles faptul că fiica sa ar putea crede că orice plan de evadare va avea legătură cu tatăl ei. Totuşi, şansele ca soţul ei să fie în viaţă par tot mai mici, iar Mila ştie că acest vis devine tot mai periculos pe zi ce trece. Au trecut deja doi ani în care şi-a făcut neîncetat griji. În care s-a temut în orice moment de tot ce e mai rău. Mila s-a săturat. Nu mai poate să o ducă aşa. Trebuie să renunţe la Selim şi să-şi asume responsabilitatea pentru viaţa ei şi a Feliciei. Va fi o eliberare, îşi spune ea, să îl jelească pe Selim decât să îşi facă mereu griji în legătură cu el. Mila a hotărât că, până ce nu vor fi în siguranţă, va considera că soţul ei a murit. Este singura cale prin care va reuşi să nu îşi piardă minţile.

Cum ar putea însă să-i spună Feliciei, care are aproape patru ani, că s-ar putea să nu îşi cunoască

niciodată tatăl? *Trebuie să o pregăteşti,* îi repetase Nechuma. *Nu poţi să-i dai speranţe false. Te va urî pentru asta.* Mama ei are dreptate, îşi spune Mila, dar nu se simte încă pregătită pentru această discuţie sau pentru tristeţea care va urma. În schimb, va încerca altceva. Va spune doar o parte de adevăr. Se întinde şi ia palmele Feliciei într-ale ei.

— Îmi doresc din tot sufletul să cred că tatăl tău se va întoarce, dar nu ştiu unde este, scumpo.

Felicia clatină din cap.

— A păţit ceva?

— Nu. Nu ştiu. Sunt însă convinsă că, dacă e bine sănătos, oriunde ar fi, se gândeşte la tine. La noi. Mila reuşeşte să schiţeze un zâmbet. Vocea ei e mai blândă când adaugă: Vom încerca să-l găsim, îţi promit. Ne va fi mult mai uşor să-l căutăm odată ce vom ieşi din ghetou. Dar, până atunci, trebuie să ne gândim la ce e mai bine pentru noi. Tu şi cu mine. Bine?

Felicia se uită în podea. Mila oftează. Se lasă pe vine în faţa Feliciei, o prinde uşor de braţe şi aşteaptă ca fetiţa să ridice ochii.

— Ştiu că e îngrozitor să fii singură toată ziua, spune ea încet atunci când Felicia se uită la ea cu lacrimi în ochi, dar trebuie să ştii că e spre binele tău. Eşti în siguranţă aici. Acolo, afară… Mila face un semn spre uşă, clătinând din cap. Înţelegi?

Felicia încuviinţează. Mila se uită din nou la ceas. A întârziat. Va trebui să alerge până la atelier. Îi aminteşte Feliciei despre pâinea din cămară, că trebuie să meargă în şosete, despre locul secret din dulap în care ea trebuie să se ascundă şi să stea nemişcată, ca o statuie, dacă bate cineva la uşă în timp ce Mila e la lucru.

— La revedere, scumpo, şopteşte femeia, sărutând-o pe copilă pe obraz.

— La revedere, răspunde în şoaptă Felicia.

Mila încuie uşa apartamentului în urma ei şi închide ochii pentru o clipă. Se roagă, aşa cum

face în fiecare dimineaţă, ca nemţii să nu percheziţioneze apartamentul în timp ce ea e plecată; se roagă să-şi găsească fiica în acelaşi loc peste nouă ore, când se va întoarce acasă.

În apartament, Felicia se încruntă. Mintea ei lucrează febril. Tatăl ei este undeva, în viaţă, e sigură de asta. Se va întoarce după ele. Poate că mama ei nu crede asta, dar ea este convinsă. Se întreabă pentru a mia oară cum se va simţi când îl va întâlni. Şi-l imaginează ridicând-o în braţe, înlăturând ca prin farmec foamea, umplând-o de fericire. Mama a vorbit despre o cale de a ieşi din ghetou. Poate că acest nou plan le va duce la tatăl ei. Felicia se întristează, amintindu-şi cele două planuri care l-au precedat pe acesta. Salteaua. Lista. Ambele s-au sfârşit oribil. De fiecare dată, Felicia a ajuns exact de unde a plecat, dacă nu chiar mai rău. Mama vorbeşte des despre aşteptare. Despre răbdare. Felicia urăşte acest cuvânt.

***

Mila are nevoie de câteva săptămâni ca să adune ceea ce îi trebuie pentru ca planul ei să funcţioneze: o pereche de mănuşi, o pătură veche, foarfece, două ace, aţă neagră, doi nasturi, câteva bucăţi de pânză şi un ziar. Ceea ce poate lua de la fabrică este îndesat discret în sutienul ei sau sub centura fustei – perfect conştientă că ultimul muncitor care a fost percheziţionat şi prins cu o papiotă de aţă în buzunarul paltonului a fost omorât pe loc.

În fiecare noapte, de la fereastra situată la cel de-al doilea etaj al imobilului, ea îşi lipeşte nasul de geam, plimbându-şi privirea de-a lungul clădirilor din cărămidă ce încadrează perimetrul ghetoului, examinând fiecare dintre cele trei porţi de la intrarea principală aflată la intersecţia străzilor Walowa şi Lubelska – o poartă largă şi

arcuită pentru vehicule, flancată de două deschideri înguste, pentru pietoni. Şi, în fiecare seară, vede acelaşi lucru: nevestele germanilor sosesc înainte de şase, cu paltoanele lor elegante şi pălăriile din fetru pe cap. Femeile intră pe poarta cea mare, destinată vehiculelor, şi se adună chiar la intrarea pavată a ghetoului, aşteptând ca soţii lor, gardienii, să-şi termine schimbul. Unele au în braţe bebeluşi, altele ţin de mână copii mici. În timp ce femeile pălăvrăgesc, cei trei sute de evrei care se întorc zilnic din lagărele de muncă din afara ghetoului se înghesuie înapoi spre casă, trecând prin cele două porţi mai mici, destinate pietonilor. La ora şase fix, gardienii, împreună cu soţiile şi copiii lor, dispar de sub intrarea arcuită pentru vehicule şi toate cele trei porţi spre exterior sunt încuiate, pentru a fi redeschise abia dimineaţă.

Mila îşi priveşte ceasul. Este şase fără zece. La intrarea în ghetou, un băieţel ţâşneşte de lângă mama sa pentru a se lipi de piciorul unuia dintre gardieni. Care dintre aceşti străini, se întreabă ea, locuieşte în vechiul apartament al părinţilor săi? Care dintre soţiile acestor bărbaţi face baie în cada din porţelan a mamei ei? Care dintre copii învaţă să cânte la pian folosind iubitul lor Steinway? Gândul că o familie de nazişti locuieşte acum în apartamentul de pe strada Warszawska, la numărul 14, îi provoacă greaţă.

Mila priveşte cum porţile ghetoului se închid. Ora şase fix.

De această dată, hotărăşte Mila, planul ei va funcţiona. Trebuie să funcţioneze. Ea şi Felicia vor evada. Şi o vor face în plină zi, în faţa tuturor acelor gardieni nenorociţi.

***

S-a dat deja stingerea şi ghetoul e cufundat în linişte. Mila şi mama ei stau la măsuţa din bucătăria apartamentului, cu proviziile aşezate în

ordine în faţa lor. Singura lor sursă de lumină este o lumânare.

— Ce păcat că mi-am lăsat tiparele la magazin, spune încet Nechuma în timp ce croieşte un palton din două pagini de ziar. Va trebui să te îmbraci călduros, adaugă ea. Nu avem niciun material pentru căptuşeală.

Mila încuviinţează în timp ce îngenunchează pentru a prinde în bolduri tiparul improvizat de Nechuma de pătura pe care a întins-o pe podea, decupând cu grijă lâna de-a lungul tiparului din hârtie. Ea şi Nechuma îşi dau una alteia foarfecile, repetând procesul pentru mânecile paltonului, revere, guler şi buzunare. Apoi, şezând faţă în faţă la masă, ele încep să coasă.

Pe nesimţite, orele se scurg. Din când în când, femeile se uită una la alta, zâmbind. Ochii le sclipesc de mulţumire – a trecut mult timp de când nu au mai cusut împreună. Se simt bine împreună, reamintindu-şi de alte după-amiezi de demult, dinainte de naşterea Feliciei. Pe atunci, reparau cot la cot tivuri sau puneau petice, acestea fiind, de mult ori, momentele în care purtau cele mai profunde discuţii.

În jurul orei trei dimineaţa, Nechuma merge în vârful picioarelor până la cămară şi trage un sertar, sub care a ascuns seiful. Revine la Mila cu patru bancnote de 50 de zloţi.

— Ia-le, spune ea. Vei avea nevoie de ele.

Mila ia două bancnote şi le împinge pe celelalte două spre mama ei.

— Păstrează-le tu pe acestea. Eu mă voi descurca. În curând, voi fi cu Halina.

Halina părăsise Radomul cu trei săptămâni în urmă, când Adam primise o slujbă la căile ferate din Varşovia, la reparaţia şinelor distruse de Luftwaffe înainte de căderea oraşului. Franka, precum şi părinţii şi fratele ei o urmaseră. Halina le scrisese imediat ce se stabilise acolo, implorând-o pe Mila să vină la Varşovia. *Am găsit un*

apartament chiar în centrul oraşului, scria ea, iar asta însemna, Mila ştia foarte bine, că locuiau în afara zidurilor ghetoului, pretinzând a fi arieni. *Încerc să le găsesc şi părinţilor slujbe la fabrica de armament din Pionki, iar pentru tine sunt o mulţime de slujbe în Varşovia. Avem tot ce-ţi trebuie aici. Te rog găseşte o cale de a veni!*

Nechuma îi împinge înapoi banii pe masă.

— Aici, avem de lucru şi raţiile noastre de mâncare. Tu vei fi pe cont propriu pentru o vreme, spune ea, făcând un semn din cap spre fereastră. Vei avea nevoie de bani mai mult decât noi.

— Mamă, sunt ultimii…

— Nu, nu sunt, răspunde Nechuma, atingându-şi uşor pieptul cu indexul.

Mila aproape că a uitat. Aurul. Două monede, acoperite în bumbac de un alb ivoriu, purtate de mama ei pe post de nasturi.

— Şi-apoi, mai e şi ametistul, adaugă Nechuma. Dacă va fi nevoie, îl vom folosi.

Ceea ce mai rămăsese din argintărie îi salvase viaţa lui Adam. Toate celelalte lucruri de valoare fuseseră vândute sau date la schimb pentru raţii suplimentare de hrană, pături şi medicamente. Din fericire, nu fuseseră însă obligaţi să se despartă de piatra purpurie a Nechumei.

— Atunci, fie, spune Mila, îndesând câte două bancnote în reverele paltonului înainte să le coase definitiv.

Când şi-a conceput planul, Mila îi implorase pe părinţii ei să fugă la Varşovia împreună cu ea, dar ei insistaseră că era prea periculos.

— Du-te şi caută-le pe sora ta şi pe Franka. Du-o pe Felicia într-un loc mai sigur, îi spuseseră ei. Noi te vom încurca.

Milei îi fusese greu să recunoască, dar aveau dreptate. Şansele ei de a evada erau mai mari fără ei. Părinţii ei se mişcau cu greutate şi păstrau încă urmele accentului idiş căpătat în copilărie. Ar fi fost dificil pentru ei să se dea drept arieni. Halina

le scrisese că plănuia să-i transfere pe Sol şi pe Nechuma la fabrica din Pionki. Între timp, ei erau încă angajaţi şi toată lumea ştia că slujbele erau singurul lucru care conta în ghetou.

În timp ce o lumină argintie rece începe să se strecoare în cameră, Nechuma pune acul jos. Mila adună în palmă resturile de material de pe masă şi le ascunde sub chiuvetă. Au terminat. Mila îşi înfăşoară în jurul gâtului un fular, confecţionat din resturi de uniforme SS, apoi îşi strecoară braţele pe mânecile noului ei palton. Nechuma se ridică, îşi plimbă degetele deasupra cusăturilor, căutând capetele de aţă din jurul butonierelor şi analizând tivul care atârnă la un centimetru deasupra podelei. Femeia netezeşte un rever al paltonului şi trage de o mânecă astfel încât materialul să se aranjeze perfect. În cele din urmă, face un pas în spate şi încuviinţează.

— Da, şopteşte Nechuma. E bine. O să meargă, adaugă ea, ştergându-şi o lacrimă din colţul ochiului.

— Mulţumesc, şopteşte Mila, îmbrăţişându-şi mama.

***

A doua zi, la ora cinci şi jumătate, Mila se grăbeşte spre casă. Tocmai o îmbracă pe Felicia, în antreu, când Nechuma se întoarce de la cantină.

— Unde e tata? întrebă Mila, trăgând o a treia bluză peste capul Feliciei.

Întotdeauna îşi face griji când părinţii întârzie să se întoarcă la apartament cu mai mult de cinci minute.

Astăzi a avut de spălat vase, răspunde Nechuma. A trebuit să rămână câteva minute în plus. Va veni imediat.

— De ce am nevoie de atâtea haine, *Mamusiu?* întreabă Felicia, ochii ei căprui ridicându-se curioşi spre mama sa.

— Pentru că, şopteşte Mila, lăsându-se în jos astfel încât să o privească pe fetiţă direct în ochi. Îi aranjează copilei câteva fire de păr de culoarea scorţişoarei după ureche. Plecăm în noaptea asta, draga mea.

Mila a aşteptat înadins să-i împărtăşească Feliciei detaliile planului ei – situaţia o neliniştea şi nu voia ca fiica ei să se agite şi ea înainte de a pleca. Chipul Feliciei se luminează de emoţie.

— Plecăm din ghetou?

— *Tak,* zâmbeşte Mila. Apoi, chipul i se înăspreşte. E foarte important însă ca tu să faci exact ceea ce-ţi spun, adaugă ea, deşi ştie că Felicia o va asculta. Mila încheie o a doua pereche de pantaloni în jurul taliei micuţe a fetiţei, o ajută să-şi îmbrace paltonul şi îi pune în loc de mănuşi o pereche de şosete de-ale ei. În cele din urmă, ea îndeasă o căciuliţă din lână pe capul Feliciei şi îi bagă părul dedesubt.

Nechuma îi întinde Milei o batistă cu raţia ei zilnică de pâine, iar aceasta o ascunde sub bluză.

— Mulţumesc, şopteşte ea, apoi se duce grăbită la bucătărie să scoată dintr-un sertar cu fund fals cartea de identitate pe care i-a confecţionat-o Adam, pe care apoi o îndeasă în poşetă.

Mila revine în antreu şi îşi îmbracă noul palton, fularul, pălăria şi mănuşile. În cele din urmă, în loc să-şi pună pe braţ banderola obligatorie, aşa cum ar face de obicei, ea o ţine între dinţi şi arătător şi o desface din cusături. Felicia icneşte.

— Nu-ţi face griji, spune Mila.

Chiar dacă ea e prea mică pentru a purta o astfel de banderolă, Felicia ştie ce li se întâmplă evreilor din ghetou dacă sunt prinşi fără ea pe mână. Mila pune bucata de pânză albă pe braţul drept, cu Steaua lui David la vedere, şi ridică puţin cotul. Nechuma coase de formă marginile banderolei de material şi nu face nod la aţă. În timp ce Mila îşi aranjează banderola, îl aude pe tatăl ei urcând scările.

— Iat-o! spune zâmbitor Sol, intrând încet pe uşă cu braţele deschise. Se apleacă şi o ridică pe Felicia în braţe, o învârte şi o sărută pe obraji. Dumnezeule, spune el, parcă eşti un elefant cu toate hainele astea pe tine!

Felicia chicoteşte. Îl adoră pe *dziadek*-ul ei, îi place când el o îmbrăţişează atât de strâns încât abia mai poate respira, atunci când îi cântă acel cântec de leagăn cu pisicuţa care clipeşte des – acelaşi cântec de leagăn pe care i-l cânta şi mama lui când era mic, i-a spus el odată –, când o învârte până ameţeşte sau când o aruncă în aer şi o prinde, dându-i senzaţia că zboară.

— Nu vei avea nevoie de asta, nu-i aşa? întreabă Sol punând-o pe Felicia jos cu o privire gravă, făcând semn spre braţul Milei.

— Doar până ce ajung la poartă, răspunde Mila, înghiţind în sec.

— Aşa e. Desigur, încuviinţează Sol.

Mila se uită la ceas. Este şase fără un sfert.

— Trebuie să plecăm. Felicia, îmbrăţişează-i pe *babcia* şi pe *dziadek*

Felicia ridică privirea, dintr-odată dezamăgită. Fetiţa nu a înţeles că bunicii ei rămân acolo. Nechuma îngenunchează şi o strânge pe copilă la piept.

— *Do widzenia*[41], murmură Felicia, sărutându-şi bunica pe obraz.

Nechuma închide ochii pentru câteva clipe. În timp ce ea se ridică, Sol se apleacă şi Felicia îl cuprinde cu braţele de după gât.

— *Do widzenia, dziadek,* spune ea, cu nasul îngropat în scobitura gâtului bunicului ei.

— Cu bine, dovlecel, şopteşte Sol. Te iubesc.

Mila îşi muşcă buza, încercând să nu izbucnească în plâns, apoi îşi îmbrăţişează tatăl şi mama. Îi strânge în braţe disperată, sperând, rugându-se să nu fie ultima dată când îi vede.

— Te iubesc, Myriam, şopteşte mama ei, chemând-o pe numele ei ebraic. Domnul fie cu

voi.

Apoi, într-o clipă, Mila şi Felicia dispar.

Afară, Mila cercetează strada, căutând soldaţi SS. Nevăzând pe nimeni, o ia pe Felicia de mână şi se îndreaptă împreună spre porţile ghetoului. Cele două merg repede, în timp ce vântul le biciuie obrajii. Aproape s-a întunecat, iar în timp ce merg respiraţiile lor, de un gri-străveziu, se evaporă în noapte. Când ajung la o stradă distanţă de porţi şi îi vede pe gardieni, Mila se descheie la palton.

— Vino, spune ea încet, făcându-i semn Feliciei spre pantoful ei. Stai aici, pe pantof, şi ţine-te cu mâinile de piciorul meu. Femeia simte trupul mic al fiicei sale lipindu-se de ea, braţele copilei cuprinzându-i coapsa. Acum, stai aşa.

Felicia ridică ochii si încuviinţează, făcând ochii mari când vede că mama o acoperă cu paltonul. Mila înaintează acum mult mai încet către porţi, încercând să nu şchioapete în ciuda celor unsprezece kilograme în plus pe care le cară pe un picior.

Sunt cincisprezece, poate douăzeci de gardieni la fiecare dintre cele două porţi pentru pietoni de la intrarea în ghetou – fiecare având câte o puşcă agăţată de umăr. Unii dintre ei numără cu voce tare în timp ce numeroşi evrei, epuizaţi după o zi de muncă, îşi croiesc drum înapoi în ghetou.

— Grăbiţi-vă! urlă unul dintre gardieni, fluturând deasupra capului un baston, ca pe un lasou.

Mila îşi înalţă gâtul, privind cu atenţie mulţimea de evrei care trece pe lângă ea, de parcă s-ar afla acolo ca să întâmpine o anumită persoană pe soţul ei sau, poate, pe tatăl ei. Nimeni nu pare să o observe în timp ce îşi face încet loc prin mulţime, spre porţi. În scurt timp ajunge la numai câţiva metri de poarta cea mare din centru, unde, aşa cum a anticipat, vreo zece soţii de germani au început

să se adune, înfofolite în paltoane, ţinându-şi de mână copiii îmbujoraţi.

Piciorul o doare deja din cauza surplusului de greutate. Se opreşte şi îşi priveşte ceasul. Mai sunt şapte minute până la ora şase. Tremurând, ea trece în revistă pentru a mia oară consecinţele unei evadări eşuate. *Sunt nebună?* se întreabă ea. *Merită să risc?* Apoi, lumea ei se întunecă şi e din nou acolo, la un pas de moarte, îngrămădită într-un vagon gol de tren, cu mâinile deasupra urechilor Feliciei, încercând în van să o protejeze de realitatea atroce, chiar dacă au auzit amândouă focurile de armă şi zgomotele înfundate ale trupurilor fragile, despuiate, care se prăbuşeau pe pământul îngheţat la doar douăzeci de metri de ele.

Când Mila revine la realitate, buza ei superioară e udă de sudoare.

— Poţi face asta, îşi şopteşte ea, înlăturând îndoielile.

Numără, îşi spune ea în gând. E tehnica tatălui ei, pe care o foloseşte încă de când era ea mică. *La trei,* ar spune el şi, oricât de îngrozitoare ar fi provocarea – extracţia unui dinte, a unei aşchii de sub o unghie sau dezinfectarea cu apă oxigenată a unei răni la genunchi –, această numărătoare făcea ca totul să pară mai uşor.

În dreapta ei, o căruţă trasă de cai, care transportă hrană de la Consiliul Evreiesc, trece hodorogind pe poarta pentru vehicule şi se opreşte atunci când un grup de soldaţi SS încep să verifice încărcătura acesteia, urlând tot felul de ordine. Zona intrării se umple de hărmălaie. Asta e, îşi dă Mila seama, diversiunea de care are nevoie.

La trei.. Mila îşi ţine respiraţia şi numără. *Unu… doi… La trei*, ea se întoarce cu spatele la poartă, îşi deschide paltonul şi atinge capul Feliciei. Într-o secundă, fetiţa e lângă ea, ţinând-o de mână. Mila îşi smulge cu mâna liberă banderola albă de pe braţ şi simte uşurată cum cusăturile slabe cedează. Mototoleşte banderola în pumn şi o îndeasă rapid

în buzunar. Nu m-a v*ăzut nimeni, îşi spu*ne ea. Din acest *moment, eşti o nevastă de neamţ, care a venit să îşi întâlnească soţul, unul dintre gardieni. Eşti un om liber. Gândeşte ca atare. Acţionează ca atare.*

— Stai lângă mine, rosteşte Mila cu sânge rece. Priveşte drept înainte, în ghetou. Nu te uita în spate.

La câţiva metri în stânga lor, câteva soţii de gardieni şi-au găsit soţii. Perechile stau de vorbă, cu braţele încrucişate la piept, ca să se încălzească. Mila strânge mâna Feliciei.

— Uşor, şopteşte ea, apoi începe să-şi croiască drum înapoi, spre poartă, mişcându-se cu încetinitorul, astfel încât să rămână neobservate.

Mila încearcă să-şi relaxeze muşchii gâtului şi ai maxilarului, imitând expresiile dezinvolte şi comportamentul nemţoaicelor din jurul ei. Totuşi, în timp ce se apropie tot mai mult de porţi, atenţia îi este atrasă de senzaţia unui alt trup, prea aproape de al ei. Simte pe cineva chiar în spatele ei. Se întoarce chiar în momentul când o tânără soţie, blondă, cu privirea întoarsă în direcţia opusă, se izbeşte de ea din spate.

— *Entschuldigen Sie mich*[42], se scuză femeia, aranjându-şi pălăria. Tânăra miroase a şampon.

Mila zâmbeşte şi îşi flutură mâna liberă în aer.

— *Es ist nichts*[43], rosteşte ea încet, clătinând din cap.

Femeia se uită o clipă la Mila cu ochii ei albaştri, sclipitori, apoi aruncă o privire în jos, spre Felicia. Apoi, dispare, pierzându-se în mulţime. Mila expiră şi strânge încă o dată mâna Feliciei. Continuă să meargă amândouă încet îndărăt, spre poarta pentru vehicule. Tot mai multe femei trec acum pe lângă ele, venind din spate – ele întind bărbiile din când în când în direcţia Milei, dar ea nu pare să le atragă atenţia. *Eşti una dintre ele,* îşi repetă Mila. Dacă vor sta cu spatele la intrare şi se vor mişca destul de discret, ea speră că vor reuşi să

se amestece în mulţime. *Încetişor. Piciorul drept, piciorul stâng Pauză. Piciorul drept, piciorul stâng. Pauză. Nu atât de strâns,* îşi spune ea, slăbind mâna Feliciei, acoperită cu un ciorap. *Dreptul. Stângul. Dreptul. Stângul. Calm. Aproape ai ajuns.*

Ultimul evreu a intrat în ghetou, iar Mila urmăreşte cu coada ochiului cum porţile pentru pietoni sunt încuiate cu lacăte. Când un trup se şterge de ea, împungându-i cotul cu ceva dur, ea strânge din dinţi – la timp cât să-şi înăbuşe un icnet.

— Mişcaţi-vă! strigă gardianul, dar trece pe lângă ea fără să se oprească.

În cele din urmă, Mila îşi dă seama că a ajuns sub arcada porţii. Sunt chiar la intrarea principală. O boare de vânt le biciuieşte trupurile din spate, iar Mila întinde mâna şi îşi ţine pălăria care ameninţă să-i zboare de pe cap. Îşi trage borul pălăriei pe ochi şi coboară privirea spre Felicia, care e albă ca varul, dar a cărei expresie e remarcabil de calmă. *Concentrează-te,* îşi spune ea. *Eşti foarte aproape! Numără paşii. Unu… Doi…* Se mişcă îndărăt. Trei… Patr*u…* La cel de-al cincilea pas, Mila vede zidul exterior al ghetoului şi indicatorul pe care scrie:

PERICOL DE BOLI CONTAGIOASE:
INTRAREA INTERZISĂ.

Nu poate să creadă. Au reuşit. Au ajuns în afara zidurilor ghetoului! Următorii lor paşi sunt însă cei mai importanţi. Acesta e momentul la care s-a gândit de foarte multe ori, derulându-l în mintea ei înainte şi înapoi ca pe o scenă de film, până ce s-a convins că planul ei ar putea funcţiona.

Adunându-şi ultima rezervă de curaj, Mila inspiră adânc. Asta e!

— Vino! şopteşte ea şi se întoarce la o sută optzeci de grade, trăgând-o pe Felicia după ea.

Apoi, lăsând ghetoul în urmă, încep să meargă. *Dreptul – stângul – mai încet,* îşi spune Mila, înfrânându-şi instinctul de a fugi. *Dreptul, stângul, dreptul, stângul.* Încearcă să-şi tragă umerii în spate şi să ridice bărbia, dar inima îi bubuie şi stomacul ei pare un ghem de sârmă ghimpată. Aşteaptă încordată să audă strigătele, focurile de armă. În schimb, nu aude decât zgomotul propriilor paşi – câte trei de-ai Feliciei la doi paşi de-ai ei –, tălpile pantofilor lor răsunând uşor pe strada Lubelski, din ce în ce mai repede acum, departe de gardieni şi de soţiile acestora, departe de fabrica de uniforme şi aşa-numitele boli contagioase.

Mila coteşte pentru prima dată spre dreapta, pe strada Romualda Traugutta, şi străbate în tăcere, împreună cu Felicia, încă şase străzi înainte de a intra pe o stradă lăturalnică, pustie. Acolo, în întuneric, inima ei începe să se liniştească. Muşchii gâtului i se relaxează. Peste o clipă, când se va calma, o va lua spre strada Warszawska, către vechiul apartament al părinţilor. Ajunsă acolo, va bate la uşile vecinilor şi prietenilor lor, familia Sobczaks, iar dacă îi găsesc, vor rămâne acolo peste noapte. Mâine, se va folosi de actele false de identitate pentru a face rost de bilete pentru Varşovia. Încă nu sunt la adăpost – dacă vor fi prinse, vor fi ucise –, dar au evadat din teroarea ghetoului. Prima parte a planului ei a funcţionat. *Poţi face asta,* îşi spune Mila. Se uită în urmă, ca să se asigure că nu a fost urmărită, apoi se opreşte şi se apleacă, prefăcându-se că ar culege ceva de pe jos. Când se ridică, cuprinde în palmă obrazul Feliciei şi îşi sărută fiica pe frunte.

— Bravo, fetiţa mea, şopteşte Mila. Bravo.

Capitolul 33

Sol şi Nechuma

Ghetoul Walowa, Radom, Polonia ocupată de germani. Mai 1942

Nechuma şi Sol stau întinşi pe salteaua lor, ţinându-se de mână şi uitându-se în tavan, prea tulburaţi ca să poată dormi.

În ghetou se vorbeşte în şoaptă despre faptul că ghetoul Walowa va fi lichidat în curând. Nimeni nu ştie exact ce înseamnă asta, dar zvonurile, unul mai îngrozitor decât celălalt, au fost alimentate de veştile recente legate de întâmplările din Łódź. Conform celor din Rezistenţă, nemţii luaseră de acolo mii de evrei, dintr-un ghetou mult mai mare decât cel din Radom, pe care îi duseseră în lagărul de concentrare din satul învecinat, numit Chelmno. Evreii crezuseră că sunt transportaţi într-un lagăr de muncă, însă, în urmă cu doar câteva zile, doi deţinuţi evadaţi din lagăr ajunseseră la Varşovia şi povestiseră nişte întâmplări atât de înfricoşătoare, încât acum Nechuma nu se mai poate gândi la nimic altceva. Evreii nu erau trimişi la Chelmno să muncească. În schimb, erau transportaţi în camioane, uneori chiar şi 150 odată, şi asfixiaţi cu gaz – bărbaţi, femei, copii, chiar şi bebeluşi –, iar totul de întâmpla în doar câteva ore.

Pentru a se linişti, Nechuma obişnuia să-şi spună că mai scăpaseră şi altădată de pogromuri şi că, în timp, vărsarea de sânge şi luptele vor trece. Totuşi, după ce a aflat veştile din Łódź, a înţeles că situaţia în care sunt acum e cu totul alta. Acum, nu mai au de înfruntat doar sărăcia şi foamea cruntă. Nu este vorba de persecutare. Asta e exterminare.

— Naziştii nu vor reuşi, spune ea. Vor fi opriţi.

Sol nu răspunde.

Nechuma expiră încet, iar în tăcerea sufocantă care urmează îşi dă seama că o doare tot trupul. Până şi pleoapele o dor, de parcă ar implora odihnă. Trupul ei o uimeşte. Adesea se întreabă de unde mai au ea şi Sol puterea de a merge mai departe. Trăiesc într-o continuă suferinţă, epuizaţi şi flămânzi, secătuiţi de zilele interminabile de la cantină, de raţiile lor jalnice. Îi obosesc până şi jocurile la care îşi supun minţile pentru a putea ignora ororile care îi înconjoară în fiecare zi. Aproape că nu mai aud răpăitul constant al armelor care răsună între zidurile ghetoului. Aproape că nu mai văd cadavrele sau trupurile muribunde pe lângă care sunt nevoiţi să păşească, iar când trec prin dreptul porţilor de acces, îşi feresc privirile, acoperindu-şi ochii cu palmele, pentru a nu vedea rândurile de evrei spânzuraţi, pe care soldaţii SS i-au legat de gât cu funii, lăsându-i să moară încet, prelungindu-le agonia cât mai mult, pentru ca toţi ceilalţi să poată vedea şi înţelege: *Asta se întâmplă dacă nu respectaţi regulile. Asta li se întâmplă celor insolenţi, rebeli sau pur şi simplu ghinionişti.* Nechuma văzuse odată un băieţel de cinci sau şase ani spânzurat în acest fel, cu doar câteva minute înainte să-şi dea sufletul, şi, deşi nu îndrăznise să-l privească în ochi, aruncase o privire spre picioarele lui desculţe, foarte mici şi palide. Gleznele îi zvâcneau de durere. Nechuma şi-ar fi dorit să poată întinde mâna spre el, să-l atingă şi să-l ajute cumva, dar ştia că asta ar fi însemnat pentru ea un glonţ în cap sau o funie în jurul propriului gât.

— Măcar acum au intrat şi americanii în război, spune ea, agăţându-se de fărâma de speranţă de care se agaţă şi ceilalţi din ghetou – o posibilitate cât de mică, ceva pe care să se bazeze. Poate că nemţii vor putea fi opriţi.

— Poate, încuviinţează Sol, dar va fi prea târziu pentru noi. Vocea bărbatului se frânge, iar Nechuma îşi dă seama că abia îşi poate ţine în frâu lacrimile. Dacă vor începe să adune evreii din ghetourile din Radom, noi vom fi printre primii selectaţi. Poate că-i vor cruţa pe cei tineri. Sau, cine ştie, poate nici măcar pe ei.

În sinea ei, Nechuma ştie că Sol are dreptate, dar nu poate recunoaşte asta cu voce tare. Îi sărută palma lui Sol şi o lipeşte de obrazul ei.

— Dragul meu, nu ştiu ce se va întâmpla în continuare, dar, indiferent ce ne aşteaptă, măcar ne avem unul pe celălalt. Vom fi împreună.

Cu o lună în urmă, unul dintre copiii lor ar fi putut să-i ajute, dar acum au rămas singuri în ghetou. Jakob este cu Bella Ia fabrica AVL, lângă ghetoul Glinice, iar Mila – se roagă Nechuma – este în drum spre Varşovia. Ea şi Felicia nu s-au întors în Walowa de la ultima încercare de evadare, dar asta poate însemna orice. Acum, situaţia fiind din ce în ce mai nesigură cu fiecare zi care trece, singura lor speranţă este Halina, dar aceasta nu a reuşit încă să le găsească slujbe la fabrica de arme Pionki, iar acum sunt în criză de timp. *Încă încerc să aranjez un transfer,* sublinia ea în ultima scrisoare. *Rezistaţi, nu vă pierdeţi speranţa!*

De bine, de rău, Sol şi Nechuma păstrează legătura cu Halina, prin scrisori primite şi trimise pe furiş din Walowa cu ajutorul lui Isaac. Nechuma nici nu îndrăzneşte să se gândească la soarta copiilor ei de care nu mai ştie nimic. Nu mai ştie nimic de Genek de când a dispărut din Lvov, împreună cu Herta, cu doi ani în urmă, iar în curând se vor împlini patru ani de când l-a văzut ultima dată pe Addy. Ar da orice, chiar şi propria viaţă, să ştie că sunt în viaţă, teferi.

Nechuma duce o mână la inimă. Nimic nu e mai rău pentru o mamă decât să trăiască zi de zi cu teamă şi nesiguranţă, gândindu-se doar la soarta copiilor ei. Nici măcar iadul zilnic din ghetou. Pe

măsură ce săptămânile, lunile şi anii se scurg năvalnic, frământările din sufletul ei cresc, durerea ameninţând să o sfâşie în două. A început să se întrebe cât va mai putea suporta această durere.

Sub vârfurile degetelor, Nechuma îşi simte bătăile vagi ale inimii. Ar vrea să plângă, dar ochii i-au secat, iar gâtul îi este uscat. Clipeşte în întuneric, amintindu-şi vorbele fiicei ei: *Rezistaţi, nu vă pierdeţi speranţa!*

— Halina va găsi o cale prin care să ne transfere la fabrica din Pionki, spune ea după mai mult timp, aproape în şoaptă, dar Sol nu răspunde, iar după zgomotul regulat al respiraţiei lui, ea îşi dă seama că a adormit. *Destinul nostru,* îşi spune ea, e *în mâinile Halinei.*

Gândurile Nechumei se îndreaptă spre copilăria Halinei. Încă înainte de a învăţa să vorbească, mezina familiei căutase să fie în centrul atenţiei, iar dacă nu o primea, soluţia ei era să găsească un obiect fragil pe care să-l poată sparge. Sau să ţipe, pur şi simplu. În timpul şcolii primare, Halina pretindea adesea că era prea bolnavă ca să meargă la ore, iar Nechuma îi punea mâna pe frunte, lăsând-o câteodată pe fiica ei să rămână acasă. După doar câteva minute, Halina alerga pe hol spre living, unde stătea ore întregi pe burtă, răsfoind revistele Milei şi rupând din acestea pozele rochiilor care-i plăceau.

Halina ei se maturizase foarte mult de la începerea războiului. Poate că ea va fi cea care va reuşi să-i scoată de acolo. *Halina.* Nechuma închide ochii şi încearcă să se odihnească. Înainte să adoarmă, îşi imaginează că stă la fereastra vechiului ei apartament, privind peste coroanele castanilor care mărginesc strada Warszawska. Drumul e pustiu, dar cerul e plin de păsări. Între vis şi realitate, Nechuma le vede zburând printre nori, coborând din când în când să se aşeze pe câte o creangă pentru a cerceta cartierul, apoi dispărând din nou în văzduh. Respiraţia îi devine regulată.

Adoarme cu gândul la Halina, care parcă pluteşte deasupra ei cu braţele în lături, ca nişte aripi. Ochii ei sunt sclipitori şi vigilenţi în timp ce se gândeşte la un plan de a-i salva pe toţi.

Capitolul 34

Halina şi Adam

Varşovia, Polonia ocupată de germani. Mai 1942

Halina si Adam stau la o masă mică în bucătăria apartamentului pe care l-au închiriat în Varşovia, într-o mansardă.

— Tu crezi că ne-a turnat cineva? întreabă în şoaptă Halina. Bărbatul își scoate ochelarii și se freacă la ochi.

— Nu prea avem cunoştinţe în Varşovia, răspunde el.

S-au mutat în apartamentul acela de o lună, iar la început s-au simţit în siguranţă. Cu o zi în urmă, soţia administratorului urcase scările neanunţată, adulmecând în jur ca un ogar care a prins miros de vânat, bombardându-i cu întrebări despre familiile, slujbele şi educaţia lor.

— În afară de asta, actele noastre sunt fără cusur, adaugă Adam. Confecţionase cu multă grijă cărţile lor de identitate.

Numele pe care l-au ales, Brzoza, este de polonez-catolic sadea. Mulţumită actelor false şi înfăţişării lor – părul blond şi ochii verzi ai Halinei şi pometii înalţi şi pielea albă a lui Adam – pot trece cu uşurinţă drept arieni. Totuşi, sunt proaspăt sosiţi în Varşovia, nu au prieteni şi familie alături, iar acestea sunt tot atâtea motive să fie consideraţi suspecţi.

— Ce-i de făcut? Să ne mutăm?

Adam îşi împinge ochelarii în sus pe nas şi o priveşte pe Halina prin lentilele groase şi rotunde.

— E ca si cum am recunoaşte că avem ceva de ascuns. Cred că… bărbatul face o pauză, bătând cu indexul faţa de masă cu pătrăţele albastre şi albe. Cred că am un plan.

Halina dă din cap, aşteptând. Au nevoie cu disperare de un plan. Altfel, e doar o chestiune de timp până ce soţia administratorului îi va reclama la poliţie.

— Aleksandra bănuieşte că suntem evrei, în ciuda actelor noastre… M-am tot gândit cum să-i demonstrăm că nu suntem evrei, iar singura cale prin care putem să o convingem cu adevărat este ca ea să vadă că nu suntem. Ei bine, că eu nu sunt.

Halina clatină din cap.

— Nu înţeleg.

Adam oftează, foindu-se pe scaun.

— Am tot experimentat, căutând o cale să…

Bărbatul se uită încurcat în poală, dar cuvintele îi sunt întrerupte de zgomotul paşilor care urcă scările spre mansardă. Bărbia i se îndreaptă către uşă.

— Ea e, şopteşte Adam în timp ce paşii se aud tot mai clar.

El şi Halina îşi încrucişează privirile. Adam îi face semn spre lanţul lămpii care atârnă deasupra chiuvetei.

— Lumina! rosteşte el.

Halina se uită nedumerită la el.

— Lampa de la chiuvetă! Închide lumina! insistă el, desfăcându-şi catarama pantalonilor.

— De ce? întreabă Halina, repezindu-se spre chiuvetă.

Cineva bate la ușă.

— Imediat! strigă Adam.

Halina stinge lumina. Mâinile lui Adam bâjbâie de zor în propriii lui pantaloni.

— Ce Dumnezeu?! pufneşte Halina.

— Ai încredere în mine, şopteşte Adam.

Bătăile în ușă devin mai insistente. Adam se ridică și se îndreaptă spre chiuvetă, încheindu-şi

pantalonii. Halina dă din cap, apoi se îndreaptă spre uşă.

— Sunteți acolo? Lăsați-mă să intru!

Vocea de pe cealaltă parte a uşii e stridentă, în pragul isteriei. Adam îi face semn Halinei să deschidă. O clipă mai târziu, soţia administratorului, Aleksandra, dă buzna în apartament, privindu-i încruntată pe cei doi.

— Bună, Aleksandra, o salută respectuoasă Halina, aruncând o privire soţului ei, care se sprijină de bufet, mâinile lui odihnindu-se nonşalant pe chiuveta din spatele său.

Aleksandra ignoră salutul, traversând iritată încăperea, aducând cu ea un nor de dispreţ.

— Voi trece direct la subiect, spune ea, oprindu-se la mai puţin de un metru de Adam şi îngustând ochii. Cineva mi-a dat de înţeles că ne-aţi minţit. Că sunteţi evrei! Şi ştiţi ce? întreabă ea, întinzând un arătător lung spre Adam. V-am luat apărarea – le-am spus numele vostru şi i-am asigurat că sunteţi buni creştini, la fel ca noi, dar acum nu mai sunt atât de sigură. E adevărat, nu-i aşa? întreabă ea furioasă, o picătură de salivă atârnându-i de buza de sus. E adevărat, nu-i așa? Sunteți evrei? Le aruncă femeia.

Adam ridică palmele.

— Te rog…

— Ce mă rogi? Să vă iert pentru că ne-aţi pus vieţile în pericol? Nu ştiţi că am putea fi arestaţi şi spânzuraţi pentru că am găzduit evrei?

Adam îşi îndreaptă umerii.

— Cei care ţi-au spus asta se înşală, rosteşte el pe un ton glacial. Şi, ca să fiu sincer, mă simt jignit. Nu există strop de sânge evreiesc în familia noastră.

— De ce te-aş crede? se stropşeşte Aleksandra la el.

— Mă faci mincinos?

— Am o sursă. Aleksandra îşi pune mâinile în şolduri, braţele ei formând două triunghiuri în

partea de sus a corpului. Spui că nu eşti evreu, dar nu poţi dovedi asta.

Adam strânge din buze, gura lui transformându-se într-o linie subţire.

— Nu sunt obligat să-ţi dovedesc nimic, spune el, rostind rar cuvintele.

— Spui asta pentru că minţi! scuipă Aleksandra.

Adam îi susţine privirea piezişă.

— Bine. Ai nevoie de o dovadă?

Bărbatul întinde mâna spre cureaua de la pantaloni. Halina nici nu s-a mişcat de lângă uşă. În spatele Aleksandrei, ea tresare, acoperindu-şi gura cu palma. În timp ce Adam se luptă să deschidă catarama curelei, Aleksandra scoate un sunet ciudat, ca un sughiţ. Înainte însă ca femeia să poată obiecta, Adam, într-un acces de furie, îşi trage în jos fermoarul de la pantaloni şi, dintr-o singură mişcare, îşi lasă în jos pantalonii, cu tot cu chiloţi, până la genunchi. Halina îşi acoperă ochii, incapabilă să privească.

Aleksandra a rămas cu gura căscată, stupefiată.

Adam își ridică bluza.

— Asta e o dovadă suficientă pentru tine? strigă Adam în timp ce pantalonii îi cad grămadă în jurul gleznelor.

Bărbatul priveşte în jos, pe jumătate aşteptându-se să vadă cum camuflajul său improvizat a cedat. De dimineaţă, şi-a ataşat un plasture de culoare pielii, folosind un adeziv preparat din albuş de ou şi apă, studiindu-se apoi în oglindă. Spera ca, folosindu-se de penumbra din cameră, va convinge pe oricine că nu este circumcis. Spre uşurarea sa, plasturele a rămas la locul lui.

Halina se uită printre degete spre soţul ei, care stă lângă chiuvetă. În lumina difuză, aproape că distinge forma organelor sale genitale. Înţelege acum de ce el i-a cerut să stingă lampa de deasupra chiuvetei.

— Dumnezeule mare, ajunge! rosteşte Aleksandra în cele din urmă, întorcând scârbită

bărbia. Femeia se îndreaptă îngreţoşată spre uşă, de parcă i-ar veni să vomite.

Halina răsuflă uşurată, uimită de faptul că planul lui Adam a funcţionat, întrebându-se de câtă vreme poartă plasturele acela lipit pe mădular? Femeia îşi drege glasul şi deschide uşa, un gest care îi arată Aleksandrei că a venit timpul să plece.

— Auzi tu, să ne numească *evrei,* bombăne Adam furios, aplecându-se pentru a-şi ridica pantalonii.

Soţia administratorului îşi aranjează nervoasă bluza, pielea de pe gâtul ei fiind acoperită de pete mari, roşii. Femeia evită să o privească pe Halina în timp ce iese pe uşă fără să scoată o vorbă, îndreptându-se spre scări. Halina încuie uşa în urma ei şi aşteaptă ca zgomotul paşilor să se stingă înainte de a se întoarce spre Adam, clătinând din cap.

Adam îşi înălţă palmele spre tavan, ridicând din umeri.

— Nu am ştiut ce altceva să fac, spune el.

Halina îşi acoperă gura. Adam coboară privirea, apoi se uită din nou la ea şi, în timp ce privirile lor se întâlnesc, colţurile gurii lui se ridică într-un zâmbet, iar Halina începe să râdă şi ea, pe înfundate, în palmă. Îi ia o clipă să se adune. Ştergându-şi lacrimile, ea traversează încăperea.

— Ai fi putut să mă avertizezi, spune ea, lipindu-şi antebraţele de pieptul lui Adam.

— Nu am avut timp, şopteşte Adam, încolăcindu-şi braţele în jurul taliei ei.

— Mi-aş fi dorit să văd faţa Aleksandrei, spune Halina. Părea şocată când a ieşit pe uşă.

— Avea gura atât de căscată, încât falca aproape că îi atingea podeaua.

— Eşti un bărbat curajos, Adam, rosteşte încet Halina.

— Sunt un bărbat norocos. De fapt, sunt chiar surprins că plasturele nu s-a dezlipit.

— Slavă Domnului că a fost aşa! Mi-ai dat mari emoţii, să ştii.

— Îmi pare rău.

— Și acum… îl mai ai?

Halina coboară privirea în spaţiul dintre ei.

— Mi-a căzut chiar în momentul în care a plecat Aleksandra. Mă chinuia teribil. L-am purtat ore întregi… mă surprinde faptul că nu ai observat cât de ciudat mergeam.

Halina izbucneşte din nou în râs, clătinând din cap.

— Te-a durut când s-a desprins? E totul în regulă… acolo, jos?

— Așa cred.

Halina mijeşte ochii. Din cauza adrenalinei, pielea i-a devenit foarte sensibilă la atingere, iar căldura lui Adam lipit de trupul ei devine, dintr-odată, irezistibilă.

— Ar fi bine să verific, spune ea şi întinde mâna spre cureaua lui, pe care începe să o desfacă.

Halina îl sărută, închizând ochii în clipa în care pantalonii lui Adam cad grămadă, încă o dată, în jurul gleznelor bărbatului.

4 august 1942: *Seara târziu, ghetoul Clinice din Radom este înconjurat de trupe ale poliției şi luminat cu reflectoare; între 100 şi 150 de copii şi bătrâni sunt ucişi pe loc; alți 10.000 de evrei sunt trimişi cu trenul în lagărul de exterminare de la Treblinka.*

Capitolul 35

Jakob şi Bella

Fabrica AVL, Radom, Polonia ocupată de germani.
6 august 1942

Cocoţată destul de incomod pe un closet dintr-o cabină aflată în toaleta bărbaţilor, Bella aşteaptă semnalul lui Jakob – un ciocănit în uşă. Femeia stă cu o mână pe perete, cu paltonul de iarnă înfăşurat pe braţ, iar pe cealaltă a încleştat-o pe mânerul unei valijoare din piele. Uşa cabinei e mică, iar poziţia în care stă e chinuitoare. Dacă se ridică, atunci i se va vedea capul, iar dacă va coborî de pe closet, picioarele i se vor vedea pe sub uşă; de fapt, dacă face până şi cea mai mică mişcare, va aluneca, riscând să cadă în toaleta mizerabilă de sub ea. Din fericire, nimeni nu a mai verificat toaleta în ultimele treizeci de minute. Totuşi, Bella încearcă să-şi menţină poziţia, făcând tot posibilul să ia în seamă căldura insuportabilă, junghiul din partea de jos a spatelui său, duhoarea omniprezentă de fecale şi urină stătută. *Grăbeşte-te, Jakob. De ce durează atât de mult?*

Dacă reuşesc să iasă neobservaţi din incinta fabricii AVL, cei doi plănuiesc să îşi croiască drum spre ghetoul Glinice, aflat în apropiere. O parte din ea încă se mai agaţă de firul de speranţă că îşi va găsi acolo părinţii, în viaţă. Cruţaţi. Simte, însă, că au murit. Părinţii ei nu mai sunt.

Ghetoul a fost lichidat. Bella şi Jakob fuseseră avertizaţi de un prieten din poliţia poloneză că urmează să se întâmple asta. Fuseseră foarte apropiaţi de Ruben pe când erau elevi, iar când

acesta primise misiunea de a supraveghea fabrica AVL, Bella şi Jakob se bucuraseră. Poate că el, îşi spuseseră, avea să îi ajute. Totuşi, Bella se întâlnise cu el de două ori şi, de fiecare dată, Ruben trecuse pe lângă ea fără ca măcar să o privească. Nu fusese surprinsă – vechii prieteni se purtau adeseori aşa acum unii cu alţii. Aşa că Bella fusese foarte surprinsă când, în urmă cu o săptămână, bărbatul o prinsese de braţ, o împinsese într-o magazie şi intrase după ea, încuind uşa în urma lor. Bella, care de-acum se aştepta în orice moment la ce e mai rău, se rugase ca, orice avea de gând bărbatul să facă, să se termine cât mai repede. Ruben a surprins-o, însă, privind-o cu o nesfârşită tristeţe.

— Iartă-mă că te-am ignorat, Bella, a spus el cu voce şoptită. Mi-ar lua capul dacă ar şti că… în fine. Rudele tale sunt în ghetou, nu-i aşa? a întrebat-o el în magazia întunecoasă; Bella a încuviinţat. Am aflat astăzi că ghetoul Glinice urmează să fie lichidat într-o săptămână. Va mai rămâne câte ceva de făcut acolo, câţiva dintre locuitorii ghetoului vor fi lăsaţi în viaţă şi trimişi la Walowa, dar restul… a mai spus Ruben, cu privirea în podea.

Când Bella a întrebat unde urmau să fie trimişi evreii, vocea bărbatului a devenit o şoaptă abia auzită:

— Am auzit vreo doi ofiţeri din SS vorbind despre un lagăr aflat lângă Treblinka, a murmurat Ruben.

— Un lagăr de muncă? a întrebat Bella, dar Ruben nu i-a răspuns, clătinând din cap.

Când a auzit veştile, Bella l-a implorat pe maistrul Meier să-i permită să-şi aducă părinţii la AVL. Cumva, bărbatul fusese de acord, ba chiar îi oferise un permis de trecere, iar ea se deplasase într-o noapte până în ghetoul din Glinice, aflat la doi kilometri distantă, însorită de Ruben. Părinţii ei refuzaseră însă să plece.

— Dacă tu crezi că putem ieşi, pur şi simplu, din ghetou, eşti nebună, îi spusese tatăl ei. Şeful tău, acest domn Meier, spune că putem lucra pentru el, dar spune-le asta şi gardienilor care păzesc ghetoul – spune-le că renunţăm la slujbele noastre de aici pentru a pleca să muncim în altă parte, iar ei vor râde în hohote, apoi ne vor împuşca, atât pe noi, cât şi pe tine. Am văzut asta cu ochii noştri.

Bella văzuse teroarea din ochii tatălui ei, dar ea nu se lăsase cu una cu două.

— Te rog, tată. Au luat-o deja pe Anna. Nu-i lăsaţi să vă ia şi pe voi. Trebuie să încercaţi cel puţin. Ruben vă poate ajuta, insistase ea cu o voce nefiresc de stridentă, aproape disperată.

— E prea periculos pentru noi, îi spusese mama ei, clătinând din cap. Te rog, Bella. Pleacă. Salvează-te.

Bella îi urâse pentru că nu voiseră să facă aşa cum plănuise, pentru că renunţaseră la orice speranţă. Ea le oferise şansa să evadeze, să-şi ia soarta în propriile mâini şi, în loc să apuce hăţurile, ei se resemnaseră şi rămâneau pe loc, răpuşi de teamă.

— Vă rog! îi implorase Bella, hohotind în braţele mamei sale în timp ce lacrimile i se prelingeau şiroaie pe obraji, dar fără folos – văzuse în poziţia umerilor, în privirile lor învinse că, la fel ca mulţi alţii, îşi pierduseră dorinţa de a lupta; toată forţa pe care o mai aveau se risipise când dispăruse Anna.

Acum, erau doar nişte umbre ale celor care fuseseră înainte de război, epuizaţi, goliţi şi înspăimântaţi. Când ea şi Ruben părăsiră în cele din urmă ghetoul fără ei, Bella era de neconsolat.

Patru zile mai târziu, pe 4 august, la miezul nopţii, a început lichidarea ghetoului Glinice, aşa cum îi avertizase Ruben. La doi kilometri distanţă, la fabrică, Bella auzise focurile îndepărtate de armă şi urlete care-i îngheţau măduva în oase.

Neputincioasă, înnebunită şi abia mai suflând după zile întregi în care nu dormise, Bella cedase, în cele din urmă. Jakob o găsise în barăcile fabricii, cu genunchii la piept, incapabilă să vorbească sau să-şi privească soţul. Neştiind ce să-i spună, bărbatul s-a aşezat lângă ea şi a tras-o mai aproape, ţinând-o în braţe. Au trecut ore întregi până ce pocnetele puştilor s-au oprit. Doar atunci a încetat şi plânsul Bellei.

A doua zi, în zori, Jakob a ajutat-o pe Bella să ajungă până la patul ei, spunându-i gardianului că soţia sa era prea bolnavă pentru a munci.

— Sunteţi sigur că trăieşte? a întrebat acesta după ce s-a aplecat pentru a inspecta baraca şi a văzut-o pe Bella nemişcată pe pat, cu o cârpă umedă pe frunte.

O oră mai târziu, Meier a anunţat la difuzoare că AVL avea să se închidă şi că evreii urmau să fie trimişi la o altă fabrică. Muncitorii trebuiau să-şi facă bagajele. Trebuiau să fie gata de plecare, a mai spus Meier, a doua zi dimineaţa, la ora nouă fix. Jakob ştia însă exact unde urmau să fie trimişi. Aveau nevoie de o cale de a evada. În acea noapte, Jakob a obligat-o pe Bella să mănânce o coajă de pâine şi a implorat-o să se întremeze.

— Am nevoie de tine, i-a spus. Nu putem rămâne aici. Înţelegi?

Bella încuviinţase, iar Jakob îi împărtăşise planul său, pentru care avea nevoie, printre altele, de un cleşte pentru sârmă. Bella nu reuşise să fie atentă la tot ce îi spunea. Înainte să plece, Jakob o rugase să vină în toaleta bărbaţilor, la ora opt şi jumătate dimineaţa, a doua zi.

Soarele de vară înfierbântă cumplit acoperişul de tablă ondulată al clădirii, iar în cabina toaletei e îngrozitor de cald. Bella se teme că ar putea leşina. Şi-a adunat toate puterile pentru a se trezi în acea dimineaţă, iar când a reuşit să se ridice din pat, a simţit că acest trup nu mai este al ei, de parcă muşchii i s-ar fi dat bătuţi. Când difuzoarele

fabricii încep să cârâie, ea clipeşte de câteva ori, recunoscătoare pentru această distragere a atenţiei. Se aude din nou vocea lui Meier.

— Muncitori, veniţi la intrarea în fabrică pentru a vă lua raţia de pâine. Aduceţi-vă bagajele.

Bella închide ochii. Curând, în faţa fabricii se va forma o coadă. Îşi imaginează gardienii care s-au strâns pentru a conduce evreii la gară şi se întreabă dacă sunt aceiaşi care i-au condus şi pe părinţii ei pe drumul spre o moarte aproape sigură. I se întoarce stomacul. Unde e Jakob? Ea a ajuns la toaletă la ora opt şi douăzeci şi cinci de minute, cu cinci minute mai devreme. A trecut cel puţin o jumătate de oră de atunci. *Ar fi trebuit să ajungă până acum. Te rog,* imploră Bella, ascultând zgomotul surd al picăturilor de sudoare care i se scurg de pe bărbie pe podeaua din ciment de sub ea şi luptându-se cu instinctul de a ieşi din toaletă, urlându-le gardienilor să o ia şi pe ea. *Te rog, Jakob, grăbeşte-te.*

În cele din urmă, aude un ciocănit uşurel în uşă. Bella răsuflă şi coboară încet de pe closet. Bătaia ei dublă în uşă e urmată imediat de alte patru. Descuie uşa. Afară, Jakob dă din cap, uşurat că ea este acolo.

— Îmi pare rău că am întârziat, şopteşte el.

Bărbatul ia valiza din mâna ei şi o conduce pe lângă peretele toaletei. Bella îşi şterge sudoarea de pe frunte şi înghite cu nesaţ aerul proaspăt, mulţumită să se lase acum în grija lui Jakob, urmându-l pur şi simplu pe acesta.

— Vezi pajiştea aia, dincolo de barăcile bărbaţilor? o întreabă Jakob, făcându-i semn cu mâna. Acolo trebuie să ajungem, dar mai întâi trebuie să ajungem la barăci.

Bella mijeşte ochii, spunându-şi că până acolo sunt, probabil, vreo treizeci de metri. Dincolo de barăci este un gard din sârmă ghimpată, care înconjoară perimetrul, iar dincolo de acesta este ţinta lor – un lan de grâu.

— Va trebui să fugim, şopteşte Jakob, şi să sperăm că nu ne vede nimeni.

Jakob se uită prudent pe după peretele toaletei către fabrică, spunându-i Bellei tot ce vede: sfârşitul cozii formate de evrei, care se întinde de la intrarea în fabrica AVL; trei gardieni care asigură zona din spate şi care fac semn ultimilor muncitori rămaşi să se aşeze la rând. După câteva minute interminabile, Jakob se întinde în spate, prinzând mâna Bellei.

— Au plecat, spune el. Repede. Să mergem!

O trage pe Bella după el, cei doi stârnind praful când ţâşnesc către barăci. Acum, sunt cu spatele la fabrică. În câteva clipe, plămânii Bellei aproape că explodează din cauza efortului, dar femeia nu simte decât mâna lui Jakob ţinând-o strâns pe a ei. Este tentată să se uite înapoi în timp ce fuge, să vadă dacă i-a observat cineva, dar se teme că, dacă ar face asta, panica ar invada-o şi ar opri-o în loc. Cei treizeci de metri devin douăzeci, apoi zece, apoi cinci, iar cei doi încetinesc când se ascund, ghemuindu-se, în spatele barăcilor, cu spatele lipit de lemnul decolorat, umplându-şi plămânii încinşi cu aer curat. Bella se apleacă în faţă şi îşi odihneşte palmele pe genunchi, simţind cum îi bubuie inima în piept. Fuga a împins-o aproape de limită, dar a şi trezit ceva în ea. Cel puţin deocamdată, a făcut-o să revină în propriul corp.

Cei doi respiră cât pot de încet, în ciuda epuizării, ascultând cu atenţie eventuale zgomote de paşi, strigăte sau vreun foc de armă. Nimic. Jakob numără până la şaizeci şi se uită apoi după colţul clădirii. Se pare că nu i-a văzut nimeni.

— Vino, spune Jakob, înaintând, feriţi de eventualele priviri, către gardul de sârmă care înconjoară fabrica.

Când ajung acolo, Jakob îngenunchează şi lucrează rapid. Fruntea lui e leoarcă de sudoare, dar continuă să taie metodic sârma din oţel până ce

decupează o gaură suficient de mare prin care se pot strecura.

— Tu prima, draga mea, spune el, ridicând plasa.

Prin deschidere, Bella se târăşte pe burtă. Jakob îi dă valiza, apoi o urmează, îndoind cât de mult poate plasa din spatele lor.

— Rămâi ghemuită, îi spune el.

Îşi croiesc drum până la pajiştea vecină cu fabrica, unde se lasă în patru labe şi se târăsc, trupurile lor fiind învăluite de valurile de spice care foşnesc în jurul lor, în timp ce distanţa dintre ei şi gard, fabrică şi camioanele de marfă înţesate de bărbaţii şi femeile care, cu o noapte în urmă, au dormit alături de ei se măreşte. În patru labe, Bella îşi aminteşte pentru o clipă de dimineaţa în care s-a târât pe o altă pajişte, pentru a ajunge la Lvov, în primele zile ale războiului. Pe atunci, i se păruse că are foarte multe de pierdut, foarte multe de aflat. Totuşi, pe atunci încă avea o soră. Avea părinţi.

După câteva minute, cei doi se opresc, ridicându-se în genunchi, pentru a privi către fabrică printre spicele mari de grâu. Au străbătut o distanţă considerabilă – AVL pare o construcţie mică, asemănătoare unei cărămizi, mare şi bej, la orizont.

— Cred că suntem în siguranţă aici, spune Jakob.

Bărbatul culcă la pământ spicele din jurul lor, încropind un soi de culcuş, astfel încât să se poată întinde. Grâul e înalt. Cei doi pot sta în capul oaselor fără să fie văzuţi. Bella, lipicioasă din cauza transpiraţiei, îşi întinde paltonul pe pământ şi se aşază pe el. Jakob se uită din nou spre fabrică.

— Ar trebui să aşteptăm până se lasă întunericul înainte să o luăm din loc.

Bella încuviinţează, iar Jakob se aşază lângă ea, scoţând din buzunar o jumătate de cartof fiert.

— L-am pus deoparte de seara trecută, spune el, despăturindu-şi batista.

Bellei nu îi este însă foame. Scutură din cap şi îşi aduce picioarele la piept, odihnindu-şi obrazul pe un genunchi. Lângă ea, Jakob se încruntă şi îşi muşcă buzele. Nu au vorbit despre ce s-a întâmplat la Glinice noaptea trecută. Ce ar fi de spus? Bella s-a gândit să deschidă discuţia, să-i explice lui Jakob ce înseamnă să pierzi o mamă, un tată, o soră – toată familia ei – ce înseamnă să se întrebe necontenit ce s-ar fi întâmplat dacă ea şi Anna s-ar fi ascuns împreună în timpul pogromurilor din Lvov sau dacă i-ar fi convins pe părinţii ei să vină la AVL. Precum ghetoul, fabrica avea să fie lichidată în curând, dar dacă părinţii ei ar fi lucrat acolo, ar fi putut încerca să evadeze împreună. Totuşi, Bella nu poate aduce vorba despre toate aceste lucruri. Durerea ei e sfâşietoare.

Grâul şopteşte în jurul lor, iar Jakob cuprinde umerii Bellei cu braţul. Femeia închide ochii, simţind cum i se umplu de lacrimi. Cei doi stau în tăcere, minutele transformându-se în ore, aşteptând şi privind cum lumina arămie a după-amiezii face loc întunericului.

Capitolul 36

Halina

Zona rurală de lângă Radom,
Polonia ocupată de germani
15 august 1942

Tatăl ei fredonează în timp ce conduce, bătând cu degetele mari în volanul din lemn al micului Fiat negru.

În spatele lui, Halina şi Nechuma stau confortabil pe bancheta din spate, braţ la braţ. Din fericire, vechii lor prieteni şi vecini, familia Sobczaks, îi ajutaseră din nou, punându-le la dispoziţie maşina lor pentru această călătorie. Halina se gândise iniţial să meargă împreună cu părinţii ei cu trenul de la Radom la Wilanow, dar se temuse de numeroasele puncte de control din gări. Maşina, spera Halina, avea să fie o alegere mai sigură, chiar dacă asta însemna să caute combustibil, care era scump şi aproape imposibil de găsit. Halina promisese să umple din nou rezervorul Fiatului când aveau să le înapoieze maşina soţilor Sobczaks şi insistase ca Liliana să păstreze supiera şi polonicul din argint pe care Nechuma le ascunsese în casa acestora înainte de a fi evacuaţi, drept răsplată pentru că le împrumutaseră maşina.

De pe bancheta din spate, Halina observă cum tatăl ei se bucură de privelişte – cerul azuriu, pajiştile pline de viaţă, reflexia soarelui sclipitor în apele unduitoare ale râului Vistula. Halina se oferise să conducă, dar Sol insistase:

— Nu, nu. Lasă-mă pe mine, spusese el, dând din cap de parcă ar fi fost obligaţia lui, dar

adevărul era că tatălui ei nu i-ar fi plăcut nimic mai mult decât să aibă şansa de a sta la volan.

Timp de paisprezece luni, părinţii ei au trăit într-o lume mărginită de ziduri din cărămidă şi sârmă ghimpată, de banderole cu steaua albastră, de monotonie şi oboseală după orele de muncă forţată. Halina zâmbeşte ştiind cât de bine trebuie că se simt ei aici, pe drumul deschis. Amândoi se îmbată cu mirosul libertăţii, dulce şi desăvârşit asemeni parfumului îmbietor al florilor de tei, care se revarsă asupra lor pe geamul deschis al maşinii.

Nechuma tocmai a terminat de povestit ce însemna să trăiască şi să lucreze la fabrica de arme Pionki.

— Ne simţeam foarte bătrâni acolo, spune Nechuma. Ceilalţi erau practic nişte copii. Ar fi trebuit să-i auzi ce vorbeau: *M-am îndrăgostit… ea nici măcar nu e drăguţă… el nu mi-a mai vorbit de zile întregi;* gelozia, dramele; am şi uitat cât de istovitor este să fii atât de tânăr. Deşi, adaugă ea cu voce scăzută, apropiindu-se mai mult de Halina, uneori era chiar distractiv.

Halina nu se poate abţine să râdă, imaginându-şi-i pe părinţii ei înconjuraţi de atâtea conversaţii frivole, dar fericită să audă că la Pionki le era mai bine decât le fusese în ghetou. Ar fi fost mulţumită să-i ştie trăind pe toată perioada războiului în barăcile fabricii, însă Adam o avertizase cu o săptămână în urmă că fabrica avea să fie închisă în curând.

— Îmi pare rău că nu am aflat mai devreme, spusese el. De acum, s-ar putea întâmpla în orice zi.

Halina ştiuse în acel moment că trebuia să-şi scoată părinţii de acolo înainte de închiderea fabricii, înainte de a fi duşi în cine ştie ce lagăr îngrozitor, unde evreii erau trimişi atunci când nu mai era nevoie de ei.

Desigur, nu avea nicio şansă să obţină aprobarea de a-i scoate pe părinţii ei de la Pionki. Halina ştia

că trebuia să ocolească sistemul. Cu o săptămână în urmă, înarmată cu actele sale false şi cu buzunarul plin de zloţi, vizitase fabrica, hotărâtă să mituiască un gardian de la intrare, pentru ca părinţii ei să fie lăsaţi să plece discret, la sfârşitul zilei lor de muncă. Avea să pretindă că erau nişte vechi prieteni, acuzaţi pe nedrept că erau evrei. Ajunsese însă într-o vineri, când mama ei fusese dusă, împreună cu restul muncitoarelor de la fabrică, la duşurile publice, iar Halina trebuia să lucreze în seara aceea şi nu avea timp să o aştepte pe mama ei să se întoarcă. În această dimineaţă, simţind că era în criză de timp şi că o sută de zloţi nu erau de-ajuns, Halina a hotărât să aducă ultima bijuterie a mamei ei – ametistul. Nechuma reuşise să i-l strecoare lui Isaac în ziua în care fuseseră transferaţi din ghetou la Pionki, rugându-l să i-l ducă repede şi în siguranţă Mălinei. Isaac îi scrisese acesteia la Varşovia imediat, spunând că avea o livrare specială, violet, şi că ea trebuia să vină după obiect cât de repede cu putinţă.

Hitler ameninţa cu moartea orice german care accepta mită de la un evreu, dar Halina descoperise că acest lucru nu îi împiedica pe mulţi naziști să accepte să fie cumpăraţi, aşa cum se întâmplase în lagărul de muncă al lui Adam. Astfel, când îi arătase gardianului de la intrarea fabricii din Pionki strălucitoarea piatră mov, ochii acestuia se aprinseră. Bărbatul se întorsese, cincisprezece minute mai târziu, cu părinţii ei.

— Virează la stânga aici, îi spune Halina când ajung în dreptul unui indicator din lemn spre Wilanow, un sătuc cu ferme aflat la periferia Varşoviei.

Când ies de pe artera principală, drumul pavat se transformă în pământ, iar Sol aruncă o privire în oglinda retrovizoare, zâmbind, privindu-şi fiica şi soţia, care se sprijină una de alta, bucurându-se de apropiere.

— Spune-ne ceva despre tine, despre ceilalţi, rosteşte Nechuma.

Halina ezită. Părinţii ei nu au aflat încă de Glinice şi de familia Bellei. Nu a lăsat-o sufletul să le spună. Ora care tocmai a trecut a fost atât de plăcută, vorbind cu mama ei despre mărunţişuri, încât a avut senzaţia unei vieţi aproape normale. Nu vrea să readucă între ei tristeţea. Aşa că le povesteşte amuzată despre cum a scăpat recent ca prin urechile acului de soţia administratorului şi cât de uluită a fost de soluţia găsită de Adam, râzând şi uitând pentru o clipă de propria-i uimire. Le spune despre slujba ei de bucătăreasă în Varşovia, în casa unui om de afaceri german, şi despre Mila, care a găsit de curând un loc de muncă, pretinzând, şi ea, că e ariană, în casa unei familii germane înstărite.

— Dar Felicia? întreabă Sol peste umăr. Mi-a fost foarte dor de ea.

— Administratorul Milei a fost suspicios în privinţa Feliciei încă de la bun început, le explică Halina. A fost de ajuns să se uite în ochii ei trişti si întunecaţi ca să-şi dea seama că e evreică. Mila a reuşit să fie convingătoare cu actele ei, dar pentru Felicia e mult mai dificil. Am găsit o prietenă care a acceptat să o ţină ascunsă.

Halina încearcă să pară relaxată, chiar dacă ştie cât de chinuitoare a fost pentru Mila hotărârea de a-şi încredinţa fiica unor străini.

— Deci, este singură, fără Mila? întreabă Sol, iar Halina îşi dă seama după ochii lui, pe care-i zăreşte în oglinda retrovizoare, că nu mai zâmbeşte şi că a intuit povestea care a rămas nerostită.

— Da. Este greu pentru amândouă.

— Scumpa de ea, şopteşte cu tristeţe Nechuma. Probabil că Felicia se simte foarte singură.

— Aşa e. Urăşte situaţia asta, dar e pentru binele ei.

— Şi Jakob? întreabă Nechuma. Este încă la fabrica AVL?

Halina ezită şi coboară privirea.

— E încă acolo, da, din câte ştiu. I-am scris să-i spun că aţi plecat din Walowa, iar el m-a întrebat dacă nu-i pot scoate şi pe părinţii Bellei din ghetoul de la Glinice, dar… Halina înghite în sec. În maşină se lasă liniştea. Am încercat, şopteşte Halina.

Nechuma clatină din cap.

— Ce vrei să spui?

— Este… Ei… Ghetoul Glinice a fost lichidat. Vocea Halinei abia se mai aude peste bâzâitul motorului. Isaac spune că au mai rămas câţiva oameni acolo, dar restul… Halina nu poate rosti cuvintele.

Nechuma duce o mână la gură.

— Oh, nu. Şi Walowa?

— Se pare că Walowa e următoarea pe listă.

Halina aude respiraţia tatălui ei precipitându-se pe locul din faţă. O lacrimă i se prelinge pe obraz, dar el nu o şterge. Bucuria pe care au simţit-o când s-au întâlnit la începutul călătoriei s-a evaporat. Niciunul dintre ei nu vorbeşte vreme de câteva minute. În cele din urmă, Halina rupe tăcerea.

— Încetineşte, tată, este aici, prima la stânga.

Halina face semn peste umărul lui spre o alee îngustă. O urmează până la o casă mică, acoperită cu stuf. Nechuma suspină şi îşi şterge ochii.

— Aici e? întreabă Sol.

— Da, răspunde Halina.

— Mai spune-mi o dată, cum se numesc proprietarii? întreabă Nechuma.

— Gorski.

Adam îi găsise prin intermediul Rezistenţei, înregistraţi pe o listă a cetăţenilor polonezi dispuşi să găzduiască, în schimbul unei anumite sume de bani, evrei care voiau să se ascundă. Halina nici măcar nu ştia dacă acela era numele lor real; ştia doar că-i puteau primi pe părinţii ei, iar acum, că avea o slujbă stabilă, Halina câştiga destul cât să-şi permită să-i plătească.

Halina cunoaşte locuinţa familiei Gorski. I-a vizitat o dată, pentru a-i cunoaşte şi pentru a vedea ce condiţii de viaţă oferă. Doamna Gorski era plecată atunci, dar Halina şi domnul Gorski, care nu-i dezvăluise încă numele lui de botez, se înţeleseseră bine. Bărbatul este între două vârste, cu părul sur, o construcţie firavă, care-l făcea să semene cu o pasăre, şi ochi blânzi.

— Dar eşti sigur că soţia dumitale va fi de acord cu acest aranjament? insistase Halina înainte de plecare.

— Oh, da, răspunsese el. E agitată, desigur, aşa cum e şi normal, dar e de acord.

Când se apropie de casă, Sol reduce viteza. Nu se mai vede vreo altă clădire prin preajmă.

— Ai făcut o alegere bună, spune Nechuma, încuviinţând.

Halina o priveşte, măgulită ca un copil de aprecierea mamei ei. Ea urmăreşte privirea Nechumei, care analizează casa mică, înghesuită, cu faţada pătrată, pereţii din lemn de cedru şi obloanele albe. Halina a ales această familie şi pentru că par oameni de încredere, dar şi pentru că locuiesc la numai o oră distanţă de Varşovia, la ţară; fără alţi vecini în apropiere, Halina şi-a spus că existau puţine şanse să fie turnaţi de către cineva.

— Nu e nimic sofisticat, dar e un loc ferit, spune Halina. Să aveţi grijă totuşi. Domnul Gorski spune că Poliţia Albastră a venit la uşă de două ori până acum, căutând evrei fugari.

Se zvoneşte că un evreu capturat poate valora chiar şi o pungă de zahăr sau douăsprezece ouă. Polonezii iau căutarea evreilor în serios. La fel şi germanii. Au inventat chiar şi un nume pentru asta: *Judenjagd.* Vânătoarea de evrei. Nu are nicio importanţă dacă evreii sunt prinşi vii sau morţi. Germanii au impus, de asemenea, pedeapsa cu moartea pentru orice polonez găsit ascunzând evrei.

— Membrii familiei Gorski au promis să nu spună nimănui, desigur, nici măcar rudelor apropiate sau prietenilor. Aveţi însă grijă să ţineţi mereu la voi actele false, adaugă ea. Pentru orice eventualitate. Nechuma strânge uşor cotul Halinei.

— Nu-ţi face griji pentru noi, draga mea. Vom fi bine.

Halina încuviinţează, deşi nu mai ştie ce înseamnă să nu-şi facă griji pentru ei. Atenţia pentru părinţii ei a devenit a doua sa natură. Numai la asta se gândeşte. Sol întoarce în contact cheia Fiatului şi motorul mai tuşeşte o dată, după care liniştea se aşterne din nou peste maşină. Prin parbrizul pătat de insecte, el şi Nechuma privesc la noua lor casă. O alee pavată cu plăci albastre de ardezie duce la uşa din faţă, unde un ciocănel din alamă în formă de belciug sclipeşte în lumina soarelui.

— E în regulă, spune Sol.

O priveşte pe Halina prin oglinda retrovizoare. Ochii îi sunt roşii.

— Aşa sper, murmură Halina. Ar trebui să intrăm.

Sol trage scaunul în faţă, astfel încât Nechuma şi Halina să se poată strecura pe lângă spătarul acestuia pentru a coborî, apoi deschide portbagajul micuţ al Fiatului pentru a scoate restul lucrurilor – o sacoşă mică din pânză, care conţine un schimb de haine pentru fiecare, câteva fotografii, *Haggadah*-ul lui şi poşeta Nechumei.

Pe aici, le spune Halina, iar părinţii ei o urmează până în spatele casei, unde şase cămăşi cenuşii – odată albe – atârnă pe o frânghie întinsă între doi arţari, într-o grădină de legume în care au fost plantate roşii, mazăre şi varză.

Halina bate de două ori la uşa din spate. După un moment, chipul domnului Gorski apare la fereastră, iar o secundă mai târziu, uşa se deschide.

— Veniţi, le spune el, făcându-le semn să intre.

Ei păşesc tăcuţi într-o încăpere întunecoasă, iar Sol trage uşa în urma lui. Camera este exact aşa cum şi-o aminteşte Halina: micuţă, cu tavanul jos. În încăpere se află un fotoliu cu husă în dungi, o canapea veche, un raft pentru cărţi, aşezat lângă perete.

— Dumneata trebuie să fii doamna Gorski, spune Halina, zâmbind către femeia zveltă care stă lângă domnul Gorski. Eu sunt Halina. Ea e mama mea, Nechuma, iar acesta e tatăl meu, Sol.

Femeia dă repede din cap, ţinându-şi mâinile împreunate în talie. Halina se uită la soţii Gorski, apoi la părinţii ei. În ciuda perioadei petrecute în captivitate, Sol şi Nechuma sunt încă bine făcuţi, iar trupurile lor nu par deloc osoase. Pe lângă ei, soţii Gorski, cu taliile lor înguste şi oasele umerilor foarte evidente, par nişte schelete ambulante. Sol pune jos sacoşa şi face un pas înainte cu mâna întinsă.

— Vă mulţumesc pentru găzduire, doamnă Gorski, spune el. Sunteţi foarte generoasă şi curajoasă să ne primiţi aici. Vom face tot posibilul să nu vă deranjăm cu nimic.

Doamna Gorski se uită la Sol o clipă înainte de a ridica o mână, pe care Sol o acoperă cu mâna lui.

Fii blând, se roagă Halina, *sau ai să-i rupi oasele.*

— Doamnă, rosteşte Nechuma, şi ea cu mâna întinsă, să ne spuneţi cum vă putem ajuta la treburile casnice.

— E frumos din partea dumneavoastră, spune domnul Gorski, aruncându-i o privire soţiei sale. Şi, vă rog, spuneţi-ne pe numele mic: Albert şi Marta.

Marta încuviinţează, dar îşi încordează maxilarul. Comportamentul femeii i se pare suspect Halinei, care se întreabă ce or fi vorbit cei doi soţi înainte de sosirea lor.

— Va trebui să plec în curând, spune Halina, arătând către rafturile din cameră. Înainte de asta,

le puteţi explica părinţilor mei cum funcţionează?

— Desigur, răspunde Albert.

Sol şi Nechuma îl privesc cum îşi lipeşte trupul de biblioteca micuţă şi o împinge uşor de-a lungul peretelui din scânduri de cedru.

— E pe roţi, observă Sol. Nu mi-am dat seama.

— Da, nu se pot vedea, dar rafturile se mişcă mult mai uşor cu ajutorul roţilor – şi fără să facă zgomot. Albert pune mâna pe perete, adăugând: Pereţii au în total opt scânduri, din podea până în tavan. Dacă veţi apăsa a treia placă de la podea pe aceste două cuie, spune el, plimbându-şi degetele deasupra unor capete de cuie din fier înfipte în lemn, veţi auzi un clic. Sol urmăreşte atent cum Albert împinge cu toată puterea peretele. Se aude un zgomot şi o uşiţă pătrată se deschide brusc. Am aliniat balamalele cu marginile scândurilor, aşa că, dacă nu ştii că este acolo, uşa e practic invizibilă.

— O muncă migăloasă, şopteşte Sol, profund impresionat, iar Albert zâmbeşte încântat.

— Sunt trei trepte care duc în ascunzătoare. Nu o să puteţi sta în picioare, adaugă Albert, în timp ce Sol şi Nechuma îşi întind gâturile, încercând să distingă ceva în spaţiul întunecat din spatele peretelui, dar am întins pe jos pături şi v-am lăsat o lanternă. E întuneric beznă acolo. Sol deschide şi închide uşiţa de câteva ori. Cu ăsta, adaugă Albert, indicându-le un mic zăvor metalic, o să vă puteţi încuia pe dinăuntru. Bărbatul închide uşa până ce se aude din nou un clic, apoi mută rafturile la loc. Acum, veniţi, spune Albert, făcându-le semn, să vă arăt camera voastră.

Marta se dă la o parte şi porneşte în urma lor, în timp ce Albert îi conduce pe soţii Kurc pe un hol scurt, spre un dormitor alăturat.

— Când nu e riscant, spune Albert, puteţi dormi aici.

Sol şi Nechuma studiază încăperea: are pereţi albi, cu stucaturi, şi două paturi înguste. O oglindă

ruginită atârnă deasupra unei măsuţe simple de toaletă, din lemn de stejar.

— O să vă anunţăm când urmează să primim vizitatori. Sora Martei, Róza, trece pe aici de două ori pe săptămână. Dacă apare cineva pe neaşteptate, o să tragem de timp, ţinându-l la uşă, ca să vă puteţi strecura în ascunzătoare. Va trebui să vă luaţi cu voi toate lucrurile, desigur, aşa că probabil ar fi mai bine să nu despachetaţi.

— Aveţi un fiu? întreabă Sol, observând intr-un colţ al camerei o pereche de mănuşi de box.

Marta tresare.

— Da. Zachariasz, răspunde Albert. S-a înrolat în Armata Teritorială.

— Nu mai ştim nimic de el de câteva luni, adaugă încet Marta, privind în podea, apoi se întorc cu toţii, în tăcere, în camera principală.

— Noi avem trei fii, rosteşte Nechuma, aşezând cu blândeţe o mână pe umărul Martei.

— Da? Femeia pare surprinsă. Şi unde sunt?

— Din câte am aflat, unul dintre ei lucrează la o fabrică de lângă Radom, dar despre ceilalţi doi nu mai ştim nimic, ei bine, de la începutul războiului. Unul a fost prins de ruşi, iar fiul cel mijlociu era în Franţa când a început conflictul, aşa că nu ştim…

— Îmi pare rău, şopteşte Marta, scuturând din cap. E îngrozitor să nu ştiţi unde sunt şi dacă sunt bine.

Nechuma încuviinţează, iar Halina se simte uşurată să vadă că femeile se înţeleg. Albert se întoarce lângă soţia lui şi îi pune o mână pe spate.

— În curând, declară el, vocea devenindu-i sobră, acest război nenorocit se va sfârşi, şi ne vom putea întoarce din nou la o viaţă normală.

Soţii Kurc încuviinţează, rugându-se ca vorbele lui Albert să fie adevărate.

— Acum, chiar trebuie să plec, spune Halina, scoţând din poşetă un plic cu două sute de zloţi şi întinzându-i-l lui Albert. Mă întorc într-o lună. Aveţi adresa mea. Vă rog să-mi scrieţi imediat

dacă se întâmplă ceva, spune ea, evitând contactul vizual cu părinţii ei.

— Desigur, o linişteşte Albert. Ne vedem luna următoare. Drum bun până la Varşovia.

Soţii Gorski părăsesc încăperea, pentru a le oferi puţină intimitate celor din familia Kurc. Când rămân singuri, Sol îi zâmbeşte Halinei, apoi se uită în jur, cu palmele întinse spre tavan.

— Ai foarte mare grijă de noi, spune el.

Riduri adânci îi înconjoară ochii, iar inima Halinei radiază la vederea chipului zâmbitor al tatălui ei, înţelegând că îi va fi dor de el din clipa în care va ieşi pe uşă. Întinde mâna spre el şi îşi lipeşte obrazul de pieptul lui primitor.

— Cu bine, tată, şopteşte ea, bucuroasă că-i simte căldura şi rugându-se ca el să nu-i mai dea drumul.

— Ai grijă de tine, îi spune Sol când se despart, înmânându-i cheile Fiatului.

Cu verdele intens al ochilor săi amplificat din cauza lacrimilor, Halina se întoarce spre mama ei, mulţumită că în cameră e întuneric, pentru că şi-a promis să nu plângă. *Fii tare,* îşi reaminteşte ea.

Sunt în siguranţă aici. Îi vei revedea peste o lună.

— Cu bine, mamă, spune ea.

Femeile se îmbrăţişează şi se sărută pe obraz, iar Halina îşi dă seama după felul în care se ridică şi coboară pieptul Nechumei că, la fel ca ea, mama ei face tot ce-i stă în putinţă să-şi stăpânească lacrimile. Halina îşi lasă părinţii lângă raftul care maschează ascunzătoarea şi păşeşte către ieşire.

— Mă voi întoarce în septembrie, spune ea, cu mâna pe mânerul sferic al uşii. Voi încerca să vă aduc veşti.

— Te rugăm, spune Sol, luând-o de mână pe Nechuma.

Dacă părinţii ei au tot atâtea emoţii ca şi ea în legătură cu această despărţire, reuşesc să se prefacă destul de bine. Halina deschide uşa şi

mijeşte ochii în lumina după-amiezii, aşteptându-se parcă să surprindă pe cineva spionându-i din spatele uneia dintre cămăşile spălate ale lui Albert.

Păşeşte afară şi se întoarce să se mai uite o dată la părinţii ei. Feţele lor sunt în întuneric.

— Vă iubesc, spune ea, privind conturul trupurilor lor, apoi închide uşa după ea.

17 – 18 august 1942: *Walowa, cel mai mare ghetou din Radom, este lichidat. Opt sute de rezidenţi ai acestuia, inclusiv cei din adăposturile pentru bătrâni şi infirmi, precum şi pacienţii spitalului din ghetou sunt ucişi pe parcursul a două zile. Alţi aproximativ 18.000 sunt deportaţi cu trenul la Treblinka. Aproape 3.000 de evrei tineri, muncitori calificaţi, rămân în Radom, fiind obligaţi la muncă silnică.*

Capitolul 37

Genek şi Herta

Teheran, Persia 20 august 1942

Genek tresare când o sferă portocalie îi trece brusc peste umăr. Herta îi acoperă instinctiv faţa lui Jozéf cu mâna.

Ei se numără printre cei douăzeci şi trei de recruţi polonezi îngrămădiţi în remorca unei furgonete vechi, stând lipiţi unul de altul pe bucăţile de placaj care căptuşesc remorca. Vin din lagăre diferite, eliberaţi la fel ca Genek şi Herta – să lupte pentru Aliaţi, iar trupurile lor arată deplorabil – pline de băşici, herpes, râie.

Părul – nespălat şi plin de păduchi – le stă lipit de frunte. Hainele zdrenţuite le atârnă largi pe oasele proeminente ale umerilor. O duhoare groaznică persistă în jurul lor, urmând cu fidelitate furgoneta precum o umbră sâcâitoare şi rău mirositore. Câţiva dintre cei mai bolnavi zac la picioarele lui Genek şi ale Hertei, incapabili să stea în şezut, aşteptându-şi moartea.

Sunt pe drum de trei zile, ocolind coasta Mării Caspice pe un drum îngust şi desfundat flancat de dune de nisip şi, din loc în loc, de câte un palmier.

— Cred că ne apropiem de Teheran, spune Genek.

Se holbează la perşii aliniaţi de-a lungul drumului prăfuit, care se zgâiesc înapoi la ei.

— Probabil că arătăm ca un transport de oase ambulante, şopteşte Herta.

Teheranul marchează sfârşitul călătoriei lor de 5.000 de kilometri. A trecut un an de când au fost eliberaţi din lagărul de muncă din Alynay şi nouă

luni de când au plecat din Wrewskoje, Uzbekistan, unde fuseseră obligaţi să-şi petreacă iarna.

Lunile ianuarie şi februarie fuseseră extrem de grele pentru ei. Obligaţi la o dietă de 80 de grame de pâine şi la un bol de supă chioară pe zi, taliile lor se subţiaseră îngrijorător. Pierduseră un sfert din greutatea lor corporală, iar dacă nu ar fi avut păturile pe care Anders le repartizase soldaţilor, ar fi murit de frig.

Dar erau norocoşi. Alte sute de oameni care veniseră în Uzbekistan la fel ca ei, pentru a se înrola în armată, îşi găsiseră sfârşitul în Wrewskoje. În fiecare săptămână, o căruţă trasă de cai trecea hodorogind prin oraş pentru a colecta rămăşiţele scheletice ale celor care pierduseră bătălia cu malaria, tifosul, pneumonia, dizenteria sau foametea. Morţii erau adunaţi cu furcile şi aruncaţi unii peste alţii undeva, în afara oraşului. Atunci când mormanele de cadavre ajungeau prea înalte, cineva le stropea cu petrol şi le dădea foc. Mirosul pestilenţial rămânea zile întregi în zonă după incinerarea cadavrelor.

În martie, deveni clar că Stalin ori nu putea, ori *nu voia* să hrănească sau să echipeze corespunzător exilaţii care se înrolaseră în armata lui Anders – erau 44.000, conform registrelor, aşteptând ordinele superiorilor în Uzbekistan. Oricum, raţiile repartizate de sovietici erau menţinute doar pentru 26.000 de oameni. Furios, Anders i-a forţat mâna lui Stalin să accepte evacuarea trupelor sale în Persia, unde aveau să ajungă în grija britanicilor. Când Stalin acceptă, în cele din urmă, Genek şi Otto, împreună cu familiile lor, porniră într-un nou exod de patru luni, traversând 2400 de kilometri de stepă nesfârşită şi deşert prin Samarkland şi Chirackhi, spre portul Krasnovodsk, Turkmenistan, pe malul estic al Mării Caspice. Acolo, au fost înconjuraţi de soldaţii NKVD care cărau nişte saci mari de pânză.

„Lăsaţi aici bagajele pe care nu le puteţi căra“, li s-a spus – un ordin ce părea fără rost, din moment ce majoritatea nu aveau decât cămaşa de pe ei. „Banii şi documentele, de asemenea”, au adăugat cei din NKVD. Urmau a fi percheziţionaţi la îmbarcare, li s-a spus. „Toţi cei care încearcă să scoată pe furiş din ţară bani sau acte vor fi arestaţi.”

Genek şi Herta folosiseră ultimii lor zloţi cu luni în urmă. Paşapoartele lor poloneze fuseseră confiscate în Lvov. Îşi luară rămas-bun de la adeverinţele de amnistie şi de la permisele de rezidenţă pe care le primiseră în Altynay, precum şi de la paşapoartele emise în Wrewskoje.

Fără niciun act şi fără un ban în buzunar, erau doar nişte nomazi. Dar nu mai conta – ar fi acceptat orice condiţii, numai să iasă din strânsoarea Pumnului de Fier şi să intre pe mâinile protectoare ale britanicilor şi ale generalului Anders. Abia atunci când s-au urcat pe pasarela abruptă a vasului *Kaganovich,* petrolierul ruginit care avea să-i transporte până în portul persan Pahlevi, au putut simţi mirosul libertăţii în aerul fierbinte şi sărat.

După câteva zile pe mare, însă, acel miros a fost rapid acoperit de cel de vomă, fecale şi urină.

Preţ de patruzeci şi opt de ore insuportabile, au stat în picioare, umăr la umăr cu alte mii de pasageri de la bord, cu pantofii plini de excremente, scalpurile sfârâindu-le sub dogoarea soarelui necruţător şi cu stomacurile întoarse pe dos de la răul de mare. Fiecare centimetru pătrat al navei era ocupat: cala, puntea, scările, pasarelele, până şi bărcile de salvare. Zeci de oameni au murit, trupurile lor inerte fiind purtate apoi de mâini întinse şi trecute pe deasupra capetelor spre cea mai apropiată deschidere în parapetul navei, pentru a fi aruncate peste bord şi înghiţite de mare.

În august, Genek şi Herta ajunseră în cele din urmă în Pahlevi, un port persan de pe malul sudic

al Mării Caspice. Amorţiţi de oboseală şi de foame, însetaţi şi afectaţi de tangaj, ei aflară că ultima navă care trebuia să traverseze Marea Caspică şi care transporta peste o mie de suflete se scufundase. Au dormit două nopţi pe plajă, sub cerul liber, în Pahlevi, până ce o caravană de autocamioane a sosit pentru a-i duce la Teheran, unde li s-a spus că-i aştepta o tabără cu corturi şi Armata Poloneză.

O a doua sferă portocalie trece pe deasupra capetelor şi de această dată, din reflex, Genek ridică mâna şi o prinde. Oare de ce localnicii îşi bat joc de un grup de oameni care arată atât de jalnic? se întreabă el.

Dar când deschide mâna descoperă o portocală. Una bună. Proaspătă. Cărnoasă.

E primul fruct pe care îl atinge în ultimii doi ani de zile. Se uită peste umăr, ca să vadă dacă poate identifica persoana care i-a aruncat-o şi prinde privirea unei femei tinere cu capul acoperit cu o eşarfă maro. Femeia stă pe trotuar, cu mâinile pe umerii a doi băieţei pe care-i ţine în faţa ei.

Femeia zâmbeşte, ochii ei căprui sunt blânzi şi plini de milă, iar Genek înţelege pe loc că portocala nu a fost aruncată în semn de dispreţ, ci ca să-i *ajute* – a fost un dar, o formă de hrană. Ochii lui Genek se umplu de lacrimi în timp ce roteşte portocala între palme. Un *dar.* Îşi flutură mâna în direcţia femeii persane, care-i răspunde în acelaşi fel, apoi dispare într-un nor de praf.

Genek nu-şi poate aminti ultima oară când un străin i-a făcut o favoare fără a aştepta ceva în schimb.

Înfige un deget murdar în portocală, o curăţă de coajă şi îi întinde câteva felii Hertei. Ea muşcă o bucată şi ţine ce i-a mai rămas pe buzele lui Józéf, râzând încetişor când nasul lui se încreţeşte.

— E o *portocală,* scumpule, îi spune ea. Un cuvânt nou pentru el. *Pomarańcza,* adaugă ea. În curând o să înveţi să-ţi placă.

Genek desprinde o felie pentru el şi închide ochii în timp ce o mestecă. Aroma îi explodează pe limbă. E cel mai dulce lucru pe care l-a gustat vreodată.

***

Tabăra lor e orientată spre nord. De acolo se vede malul Mării Caspice şi, dincolo de ea, lanţul munţilor Elburz profilându-se la orizont ca o linie zimţată gri-violet.

— Suntem în Rai? întreabă Herta în şoaptă, în timp ce se apropie, luându-l de mână pe Genek.

Două tinere englezoaice dau din cap, privindu-i pe sub cozoroacele şepcilor militare, şi îi direcţionează spre nişte corturi lungi şi înguste, cu laturi de pânză rulate şi legate în partea de sus ca să permită circulaţia aerului.

— Bărbaţii în dreapta, femeile în stânga, explică ele, făcându-le semn spre două corturi pe care scrie *STERILIZARE.*

În cortul bărbaţilor, Genek e fericit să se dezbrace de haine – pantaloni, cămaşă şi indispensabili – pe care le-a purtat aproape zilnic, timp de paisprezece luni. Renunţase la celelalte haine în schimbul lemnelor de foc și al raţiilor de mâncare menite să-i ajute să facă faţă iernii siberiene.

Îşi face drum, gol, până la un furtun care pulverizează ceva ce-i arde nările.

— Ţine ochii închişi, îi spune recrutul care tocmai terminase duşul înaintea sa.

Soluţia de sterilizare îi înţeapă pielea, dar Genek se bucură de jetul rece care i se prelinge pe coaste, curăţându-i pielea plină de noroi după exil.

Când termină, deschide ochii, uşurat să vadă că mica lui movilă de haine uzate a fost luată de acolo, cu siguranţă pentru a fi arse. Îşi scutură de pe braţe câteva picături de soluţie cu miros înţepător şi îl urmează pe recrutul din faţa lui până

la o găleată plină cu ceva ce seamănă a apă de mare, unde se clăteşte cu un burete – un burete!

Cu ceilalţi aşteptând la rând în spatele lui, abia se abţine să nu zăbovească un minut sau două în plus la prima lui baie adevărată după atâtea luni. Mirosind acum a clor şi a apă de mare, Genek primeşte un prosop şi e îndrumat la un alt cort, plin cu teancuri ordonate de haine noi: chiloţi, maieuri şi uniforme de toate mărimile şi formele. Selectează o pereche de pantaloni kaki dintr-un material subţire şi trage pe cap o cămaşă cu guler şi mâneci scurte – delectându-se cu atingerea fină a ţesăturii de bumbac pe pielea curată. Într-un al treilea cort, primeşte o pereche de pantofi albi de pânză, o cască de plută, un săculeţ de curmale, şase ţigări şi un mic cec.

— Micul dejun e la şapte fix, i se spune când pleacă.

— Micul dejun?

E atât de obişnuit cu o singură masă pe zi, încât ideea de a pune în gură ceva hrănitor la prima oră i-a devenit străină.

— Adică pâine, brânză, gem, ceai.

Brânză, gem şi ceai!

Genek încuviinţează din cap, salivând, prea fericit ca să mai poată vorbi.

Pe plajă, el o găseşte pe Herta şezând cu picioarele încrucişate şi ţinându-l pe Jozéf în poală, cu un coş de portocale lângă ea. Poartă acelaşi tip de pantaloni şi cămaşă kaki, cu croială de damă.

Jozéf nu poartă altceva decât un scutec de pânză şi o batistă pe care Herta a înmuiat-o în apă de mare şi i-a pus-o în jurul capului.

Copilul loveşte cu picioruşele în nisip, fascinat de particulele fine care i se lipesc de piele. Un băieţel persan care vinde struguri trece pe lângă ei. Stau tăcuţi pentru o vreme, privind orizontul, apa de cobalt a Mării Caspice şi vârfurile munţilor

Elburz ca nişte dinţi de ferăstrău iţindu-se deasupra ei.

— Cred că am venit unde trebuia, spune Genek zâmbind.

August 1942, Teheran: *Curând după ce oamenii lui Anders ajung la Teheran, Stalin face presiuni pentru a-i trimite pe polonezi direct în luptă, dar Anders insistă că au nevoie de mai mult timp pentru recuperare. Mulţi dintre oamenii lui mor în Teheran, unii prea slăbiţi şi bolnavi după exod, alţii incapabili să digere mâncarea, dintr-odată prea bogată în nutrienţi. Alţii, cu ajutorul perşilor şi al proviziilor trimise de britanici, devin mai puternici. Când noile uniforme şi cizme din piele adevărată sosesc în octombrie, moralul oamenilor din tabăra de la Teheran atinge cote maxime.*

23 August 1942: *Bătălia de la Stalingrad începe. Germania nazistă şi aliaţii ei depăşesc graniţele teritoriilor lor europene şi luptă contra Uniunii Sovietice pentru controlul Stalingradului în partea de sud-vest a Rusiei în ceea ce se va dovedi a fi una din cele mai sângeroase lupte din istorie.*

Capitolul 38

Felicia

Varşovia, Polonia ocupată de germani
Septembrie 1942

Felicia fredonează încet – cântecul cu pisicuţa, pe care-l ştie de la bunicul ei – stând pe podeaua acoperită cu linoleum de la bucătărie, construind cu atenţie un turn din boluri metalice. Se uită din când în când la ceasul rotund agăţat lângă aragaz – Mila a învăţat-o recent cum să citească ora – numărând minutele până la ora cinci, când mama ei trebuie să apară. Apartamentul din Varşovia aparţine unui prieten al mătuşii ei, Halina. Acesta e mult mai drăguţ decât apartamentul înghesuit în care locuiau la Radom, dar cel puţin în ghetou mama ei venea la ea în fiecare noapte. Aici, în Varşovia, din motive pe care Felicia nu le poate înţelege, mama ei locuieşte separat, într-un apartament de pe aceeaşi stradă.

Ele petrec ceva timp împreună în weekenduri, şi o dată pe săptămână Mila vine la apartament pentru a-i da bani proprietarului. Cuplul care deţine apartamentul lucrează, aşa că Felicia s-a obişnuit să-şi petreacă zilele de una singură. În apartament mai este un fugar, un bărbat pe nume Karl, care a sosit acum câteva zile. Dar ea nu prea interacţionează cu el. Bărbatul mai mult citeşte sau stă în camera lui, ceea ce Feliciei îi convine, pentru că se simte prost când străinii, în special bărbaţii, îi pun întrebări.

O cheie se roteşte în broască şi Felicia ridică ochii la ceas, atentă la braţul minutarului. Dar e prea devreme. Mila ajunge de obicei imediat după

5, iar proprietarii nu se întorc până la ora 6. Pentru un moment, Felicia îşi imaginează că ar putea fi tatăl ei. „Te-am găsit!“, ar zice el, în timp ce ar da buzna pe uşă purtând uniformă. Apoi Felicia rămâne nemişcată, neştiind dacă trebuie să se ascundă. I se spusese să aibă grijă cu străinii. Uşa se deschide şi se închide, apoi se aude o voce, dar nu a Milei. E verişoara mamei ei, Franka.

Umerii fetiţei se lasă în jos.

— Felicia, scumpo, sunt eu, Franka. Mama ta nu a putut ajunge, îi explică Franka, în timp ce intră din hol în bucătărie. lată-te, răsuflă uşurată găsind-o pe Felicia, şezând pe podea, printre holurile ei. Mama ta e bine, doar că trebuie să lucreze până târziu astăzi. Franka aşază o cutie pe masa bucătăriei şi se lasă pe vine lângă Felicia, punându-i o mână pe spate.

— Trebuie să lucreze până târziu? întreabă Felicia, privind peste umărul Frankăi spre uşă, cu speranţa că mama ei avea totuşi să apară.

— E bine. A spus că încearcă să vină mâine să te viziteze. Franka se ridică. Eşti în regulă? E totul bine aici?

Felicia ridică ochii la mătuşa ei. Pare neliniştită, de parcă ar fi grăbită.

— Sunt bine. Ai venit să stai cu mine? întreabă ea, deşi ştie că răspunsul e nu.

— Aş vrea să pot. Dar nu e posibil, Felicia. Sabine mă aşteaptă jos. A venit cu mine ca să stea de pază cât timp eu aduc banii. Şi, oricum, nu ar trebui să fiu văzută aici sus.

Felicia oftează şi se ridică în picioare pentru a se uita mai bine la cutia pe care Franka a pus-o pe masa de la bucătărie.

— Ce-i asta? întreabă ea. Cum se apropie a patra ei aniversare, a tot rugat-o pe mama ei să-i cumpere o rochiţă nouă. Îi trece prin minte că poate Franka i-a adus una.

— Sunt pantofi. M-am gândit că ar fi mai bine ca lumea să vadă că am adus ceva, în caz că

întreabă cineva de ce am fost aici, spune Franka.

—Oh.

Ochii Feliciei sunt la nivelul cutiei. Se ridică pe vârfuri pentru a arunca o privire sub capac încercând să-şi imagineze cum ar arăta și ar mirosi o pereche nouă de pantofi. Cei aflaţi în cutie, însă, sunt vechi și uzaţi.

— Ai nevoie de ceva? întreabă Franka, scoţând un plic de sub bluză.

Felicia lasă privirea-n jos. Are nevoie de multe, aşa că nu spune nimic.

Franka ascunde plicul în locul obişnuit – sub rama unui tablou de deasupra aragazului.

— Unde e domnul – Care e numele lui? întreabă ea, uitându-se la ceas.

Felicia se pregăteşte să-i explice că domnul Karl nu s-a aventurat încă să iasă din camera lui, când cineva bate tare la uşă. Ar putea fi prietena Frankăi, Sabine? se întreabă Felicia. Ea şi Franka se uită una la alta, încremenite pentru o clipă, neştiind ce să facă. Franka ridică faţa de masă şi îi face semn să intre dedesubt.

— Ascunde-te, repede! şopteşte Franka.

Felicia intră sub masă şi se ghemuieşte, cu genunchii la piept.

Cel de la uşă bate din nou; de această dată izbeşte cu un obiect metalic. Vor sparge uşa, îşi spune Felicia, dacă nu dă nimeni drumul. Franka aranjează faţa de masă astfel încât să atârne până aproape de podea.

— Vin! strigă ea, apoi se apleacă pentru a şopti prin faţa de masă: Dacă te descoperă să spui că eşti fiica administratorului.

„Sunt fiica administratorului”, îşi spune Felicia. Acestea sunt cuvintele pe care trebuie să le recite dacă o descoperă cineva în ascunzătoare. În lunile acelea în care a fost închisă în apartament, nu a fost nevoită să le folosească; până astăzi, nimeni în afară de proprietar nu a venit neanunţat. „Sunt

fiica administratorului", şopteşte ea cu pumnii strânşi, simţindu-se ciudat să mintă.

Imediat ce Franka ajunge la uşă, Felicia aude nişte voci de bărbaţi. Trei, poate patru, strigând în germană (ea a auzit destule cuvinte în germană ca să recunoască pe loc limba). Vocile aparţin unor bărbaţi cu cizme grele. Aceştia năvălesc pe hol şi intră în bucătărie. Bolurile Feliciei se împrăştie pe podea, zdrăngănind asurzitor. Vocea Frankăi e şi ea acolo. Franka vorbeşte repede – ca nu locuieşte aici, le explică, apoi spune ceva despre pantofi; dar nemţii nu par interesaţi.

— Halt die Schnauze! se răsteşte unul dintre ei, iar Felicia își ține răsuflarea în timp ce bărbaţii se retrag pe hol. Pentru o clipă e linişte. Felicia ar vrea să fugă sau să o strige pe Franka, dar în schimb începe să numere. „Unu, doi, trei." Până să ajungă la patru, aude mai multe urlete, iar atunci când recunoaşte vocea domnului Karl, care ţipă şi el, uită să mai respire. Oare după el au venit?

Peste câteva clipe se aud iar oameni mişcându-se înjur, cizme tropăind pe hol în direcţia ei, apoi zgomot în bucătărie – mai multe strigăte şi ţipetele domnului Karl care imploră patetic:

— Vă rog, nu, vă rog! Am acte în regulă!

Felicia se roagă pentru el, se roagă ca nemţii să-i ia actele şi să plece, dar fără folos.

Răsună o împuşcătură, Franka ţipă şi linoleumul de pe podea vibrează la impactul cu ceva greu, care se prăbuşeşte. „Buf". Felicia îşi acoperă gura cu mâinile, încercând să înăbuşe orice sunet i-ar fi putut scăpa. Inima îi bubuie atât de repede, încât i se pare că galopează în sus, gata să-i iasă pe gât. Unul dintre bărbaţi râde. Felicia încearcă să îşi potolească respiraţia, trupul ei tremurând ca varga din cauza efortului. Se aud foşnete şi mai multe râsete. Ceva despre zloţi.

— Vezi? câráie o voce într-o poloneză stricată, adresându-se probabil Frankăi. Vezi ce se întâmplă

când încearcă să se ascundă? Să-i spui proprietarului că ne vom întoarce.

Felicia observă cu coada ochiului o mişcare. Este ceva pe podea. Aproape că vomită când îşi dă seama ce este: un firicel de sânge se strecoară şerpuit sub masă. Se îndepărtează cât poate de firul de sânge stând în şezut şi, cu ochii închişi, strângându-şi mai tare genunchii la piept.

— Da, domnule, spune Franka aproape în şoaptă.

În sfârşit, vocile şi zgomotele de paşi încep să se îndepărteze şi uşa apartamentului se închide. Nemţii au plecat. Felicia este paralizată de frică, deşi instinctul îi spune să se târască cât poate de repede de sub masă, de lângă scena însângerată la care tocmai a asistat. Îşi lasă capul pe genunchi şi începe să plângă. În secunda următoare, Franka e acolo, cu ea sub masă, cuprinzând-o strâns cu braţele şi legănând-o uşor.

— E în regulă, şopteşte ea, cu buzele lipite de urechea Feliciei, în timp ce o leagănă înainte şi înapoi, înainte şi înapoi. Eşti bine, o linişteşte Franka. Totul va fi bine.

Capitolul 39

Addy

Rio de Janeiro, Brazilia
Ianuarie 1943

Prima oprire a lui Addy după întoarcerea la Rio de Janeiro de la Minas Gérais – locul lui de muncă, la care şi-a terminat contractul – este poşta din Copacabana. În Minas se rugase în fiecare noapte ca o scrisoare să fi ajuns deja, dar această speranţă dispare când intră în poştă şi prinde privirea Gabrielei.

— Îmi pare rău, Addy, spune Gabriela de după tejghea. Aş vrea să am ceva pentru tine, dar nu am nimic.

Pare mereu extrem de tristă când îi dă astfel de veşti. Addy încearcă să zâmbească.

— E în regulă. Speram şi eu, spune el trecându-şi mâna prin păr.

— Mă bucur că te-ai întors, strigă Gabriela când Addy se întoarce să plece.

— Ne vedem săptămâna viitoare, îi spune Addy plin de optimism.

Când iese pe uşa poştei, bărbia îi coboară şi pieptul începe să-l doară. A fost un prost să spere. Se luptă cu lacrimile, apoi îşi îndreaptă umerii. *Gândurile negre nu ajută la nimic,* îşi spune el. *Trebuie să faci mai mult. Ceva. Orice.* În după-amiaza aceea, decide el, va vizita biblioteca. Va răsfoi ziare străine, va căuta indicii. Poate că va găsi nişte veşti care-i vor mai ridica moralul. Cele citite în Minas fuseseră descurajante şi ciudate. Un articol numea eforturile lui Hitler de a extermina evreii din Europa „crimă premeditată în masă“,

raportând un număr incredibil de morţi. Un alt articol menţiona că „situaţia evreilor” fusese mult exagerată şi că evreii nu erau exterminaţi, ci pur şi simplu persecutaţi. Addy nu ştia ce să creadă. Şi i se părea enervant că puţinele informaţii pe care reuşea să le găsească erau ascunse în paginile unei reviste sau ale unui cotidian, ca şi cum ziariştii nu era nici ei prea siguri dacă faptele erau adevărate sau nu, sau de parcă titlul *PESTE 1.000.000 DE MORŢI DE LA ÎNCEPEREA RAZBOIULUI* nu ar fi potrivit pentru pagina principală. Soarta evreilor din Europa, în aparenţă, nu prea atrăgea atenţia brazilienilor. Dar Addy nu se putea gândi la nimic altceva.

Îşi pune ochelarii de soare şi duce instinctiv mâna la buzunar după batista fină a mamei sale, pe care începe să o frece între degete până ce se linişteşte şi lacrimile i se usucă. Se uită la ceas. Trebuie să se întâlnească cu Eliska în cincisprezece minute ca să ia prânzul împreună.

Eliska venise la Minas o singură dată în timp ce el era acolo, dar faptul că o văzuse nu contribuise cu nimic la îmbunătăţirea relaţiei lor pe cale să se rupă.

Eliska părea abătută când Addy îi povestise cât de preocupat era şi că nu se putea gândi la nimic altceva decât la familia lui.

— Mi-aş dori să pot înţelege prin ce treci, îi spusese ea, şi pentru prima dată, Addy o vedea plângând.

— Addy, îl întrebase ea, dar dacă n-o să-ţi găseşti niciodată familia? Ce-o să faci? Cum o să suporţi asta?

Lui Addy nu-i picaseră bine aceste întrebări şi se supărase pe ea, chiar dacă şi el şi le pusese şi el de atâtea ori.

— O să te am pe tine, spusese el încetişor, dar cuvintele lui Addy nu avuseseră efectul scontat.

Era evident acum. Eliska ştia la fel de bine ca el că atâta timp cât familia lui lipsea, nu ar fi fost

capabil să i se dedice în totalitate și să-și construiască o viață alături de ea, să o iubească numai pe ea. Lacrimile Eliskăi nu erau pentru el, a înţeles Addy; erau pentru ea. Ea începuse deja să întrevadă un viitor fără el.

La capătul străzii, Addy se apropie de mesele terasei Café Campanha. A ajuns devreme. Eliska nu e încă acolo. Se aşază pe un scaun la terasă, întrebându-se dacă conversaţia pe care o vor avea va duce la ruperea logodnei lor şi, dacă da, ce avea să însemne pentru amândoi.

Cu inima grea, îşi scoate carneţelul şi un creion din buzunarul de la piept.

Au trecut luni de când nu a mai pus note pe hârtie, dar toate gândurile la familia lui şi la Eliska, la ce însemna să iubească şi să fie iubit, deşi l-au tulburat, îl inspiră acum să compună o melodie. El desenează un portativ pe pagina goală din faţa lui şi adaugă familiara măsură de trei sferturi. Această compoziţie, decide el în timp ce notele se înşiruie cu uşurinţă pe hârtie, va fi un vals lent în gama minoră.

Capitolul 40

Mila

Varşovia, Polonia ocupată de germani
Ianuarie 1943

Edgar, care a împlinit cinci ani cu o săptămână în urmă, ţopăie pe lângă Mila. Nasul îi curge şi e roz din cauza frigului.

— Asta nu e drumul spre parc, frau Kremski.

Băiatul îi spune asta de parcă ar fi mai isteţ decât ea.

— Ştiu. O să ne oprim pe drum undeva. Nu va dura decât un minut.

Petrecându-şi ultimele patru luni lucrând pentru o familie de nazişti, Mila vorbeşte fluent germana. În casa familiei Bäcker (despre care Mila a aflat că aparţinuse unei familii de evrei, care, presupunea ea, locuiau acum în ghetoul din Varşovia), Mila e cunoscută drept Iza Kremski.

Tatăl lui Edgar e ofiţer de rang înalt din Gestapo. Mama lui, Gundula, e la fel de leneşă ca pisica familiei, dar lipsurile ei în privinţa productivităţii sunt compensate de firea sa violentă şi de pretenţiile sale exagerate – o atotştiutoare care obişnuieşte să trântească uşi şi să risipească banii soţului ei.

Slujba sa nu e cine ştie ce, dar este plătită bine şi, în ciuda faptului că simte cum i se rupe în fiecare zi inima să fie în preajma unui copil care nu e al ei, Mila îl simpatizează pe Edgar, aşa răsfăţat cum e, iar slujba e mult mai bună decât vechea ei slujbă de la fabrica de uniforme din Walowa. Cel puţin, aici, în Varşovia, spre deosebire de ghetou, are un soi de autonomie.

Mila îşi petrece dimineţile ştergând mobila cu o cârpă umedă, frecând gresia din baie şi pregătind mesele. În fiecare după-amiază îl duce pe Edgar în parc. Indiferent de vreme, îngheţ sau ploaie, lapoviţă ori ninsoare, Gundula insistă ca băiatul ei să petreacă o oră afară.

Zilnic, ea și băiatul fac acelaşi drum de la locuinţa familiei Bäcker de-a lungul străzii Stepinska, către capătul sudic al parcului Lazienki. Astăzi însă, Mila a făcut un ocol, mergând câteva străzi spre vest, până la o stradă numită Zbierska. Era riscant să-l aducă pe Edgar cu ea – nici nu ştie cum îl va convinge pe băiat să nu pomenească nimic despre plimbarea lor, dar era disperată să o vadă pe Edith, iar aceasta îi spusese să o viziteze în timpul zilei.

Mila o cunoscuse pe Edith, o croitoreasă, la scurt timp după ce se angajase la familia Bäcker.

Edith vizita apartamentul acestora săptămânal, pentru a coase o faţă de masă sau pentru a croi o rochie pentru frau Bäcker, un sacou pentru herr Bäcker sau nişte pantaloni pentru Edgar.

Ieri, când Edith sosise, Gundula plecase deja la o plimbare, iar Mila lustruia tacâmurile de argint dintr-un sertar. Cele două începuseră să discute în poloneză. Niciuna nu-şi dezvălui adevărata identitate, dar se înţelegeau de minune şi şi-au dat seama imediat că aveau ceva în comun. Mila se întrebase dacă Edith nu era de asemenea evreică, pretinzând a fi ariană, sau dacă nu lucra pentru Rezistenţă. Bănuielile ei se confirmaseră când Edith menţionase din întâmplare că ea crescuse la est de strada Okopowa – o zonă despre care Mila ştia că aparţinea cartierului evreiesc, acum parte a ghetoului.

Atunci când Mila îi povesti despre Felicia, Edith pomeni de o mănăstire catolică din afara oraşului care ar fi acceptat copii orfani.

— Aş putea să mă interesez dacă mai au loc pentru unul, se oferise ea să întrebe, dar chiar în

timp ce-i spunea asta, Gundula se întoarse de la plimbare şi femeile lucrară tot restul după-amiezii în tăcere.

Înainte de a pleca, Edith îi strecurase Milei adresa ei, notată pe un colţ rupt dintr-un ziar al lui Bäcker.

— Locuiesc chiar în capătul străzii, îi şoptise ea, apoi adăugase: Va trebui să vii să mă vizitezi la începutul după-amiezii, când vecinii mei sunt la lucru. Ei sunt foarte… vigilenţi.

Mila se uită la hârtiuţa triunghiulară din palma ei, verificând adresa: *Zbiwska, numărul 4.*

— De ce să ne oprim? vrea să afle Edgar. Eu vreau să mergem în parc.

— Mama ta m-a rugat să-i fac o vizită lui Edith, croitoreasa, minte Mila. O cunoşti, ai văzut-o în casă. Săptămâna trecută ţi-a luat măsurile pentru o cămaşă.

— De ce?

— Nu mai contează, o să dureze doar o secundă.

Mila apasă butonul soneriei din dreptul numelui croitoresei, recunoscătoare că Edith şi-a trecut pe lângă adresă şi numele de familie şi după o clipă, vocea ei se aude la interfon.

— Cine e? întreabă ea în poloneză.

Mila îşi drege glasul.

— Edith, sunt eu, eu, Iza. Edgar este cu mine. Te rog, am putea urca până la tine o clipă?

O secundă mai târziu, interfonul bâzâie şi Mila şi Edgar urcă scara îngustă până la etajul al treilea al clădirii, oprindu-se la o uşă pe care scrie 3B.

Edith o salută cu un zâmbet nervos.

— Bună, Iza. Edgar. Vă rog, intraţi.

Edgar se încruntă când îi păşeşte pragul.

— Îmi pare rău că dau buzna aşa la tine acasă, spune Mila. Ea se uită la Edgar, întrebându-se câtă poloneză ar putea el să înţeleagă, apoi ridică ochii spre Edith. Ai pomenit ieri despre o mănăstire…

Edith dă din cap, în semn că a înţeles.

— Da. Este într-un oraş numit Włocławek, la vreo optzeci de kilometri de aici. De fapt, azi le-am trimis o scrisoare, ca să-i anunţ că există un copil în nevoie. O să te anunţ când voi primi răspunsul.

— Mulţumesc, spune în şoaptă Mila. Apreciez foarte mult ajutorul tău.

— Desigur.

Edgar o trage pe Mila de fustă.

— Putem *pleca*? A trecut un minut.

— Da, putem pleca. Să pornim spre parc, adaugă Mila în germană şi se întoarce să plece, încercând să vorbească pe un ton cât mai indiferent.

— Îţi mulţumesc pentru vizită, Iza. Distracţie plăcută, le urează Edith.

— Mulţumim.

În ziua următoare, imediat ce îşi agaţă paltonul în cuierul din foaierul familiei Bäcker, Mila simte că ceva nu e în regulă. Apartamentul e cufundat într-o linişte ciudată. Herr Bäcker ar trebui să fie deja la lucru, dar în majoritatea zilelor, atunci când Mila ajunge acolo, Gundula pierde vremea scriind o listă de sarcini menajere, Edgar bate mingea, ori aleargă de colo colo prin casă scoţând strigăte de luptă „bang bang bang“, angajat în vreun soi de bătălie imaginară şi folosindu-şi mâinile ca pe nişte revolvere. Astăzi, însă, tăcerea din apartament îi provoacă un fior rece pe şira spinării. Mila începe să tremure.

Străbate coridorul şi intră în living. E gol. Ea se duce spre bucătărie, dar se opreşte când trece pe lângă uşa ce dă în sufragerie – pentru că acolo zăreşte o siluetă în cel mai îndepărtat colţ al camerei, şezând nemişcată la un capăt al mesei şi privind fix în direcţia ei.

Chiar dacă e atât de departe de ea, Mila vede că Gundula are obrajii aprinşi, iar ochii ei aruncă fulgere de mânie, împotrivindu-se instinctului de a

o lua la fugă spre uşă, Mila se întoarce spre ea, dar rămâne în prag.

— Frau Bäcker? E totul în regulă? întreabă ea, cu mâinile încleştate în dreptul taliei.

Gundula se holbează la ea pentru o clipă. Când vorbeşte, buzele ei abia se mişcă.

— Nu, *Iza,* nu e nimic în regulă. Edgar mi-a spus că ieri ai fost acasă la croitoreasă, în drum spre parc.

Mila abia mai suflă.

— Da, am fost. Îmi cer scuze, ar fi trebuit să vă spun.

— Da, ar fi trebuit să-mi spui. Vocea Gundulei e dintr-odată mai stridentă şi mai aspră ca niciodată. De ce? întreabă ea. De ce, te rog să-mi spui, ai face o asemenea vizită?

Mila înghite în sec.

Ea se gândise că Edgar ar fi putut spune ceva acasă şi îşi pregătise deja o scuză pentru această eventualitate.

— Am întrebat-o dacă poate veni la mine acasă la sfârşitul săptămânii, începe Mila, pentru că am urgent nevoie de o fustă nouă. Mi-a fost jenă să vă spun dumneavoastră. Mila priveşte în jos. O port pe asta de ani de zile, pentru că… pentru că nu-mi pot permite să cumpăr una nouă. Edith a spus într-o zi că are un material pe care mi l-ar putea vinde pentru un preţ mult mai mic decât cele de la magazinele din oraş.

Gundula se uită urât la Mila, clătinând încet capul de la stânga la dreapta.

— O *fustă.*

— Da, madame.

— Și unde *e* fusta asta?

— Ea mi-o lucrează aşa cum am stabilit. A spus că mi-o aduce săptămâna viitoare.

— Nu te cred.

Calmul aparent al Gundulei începe să dispară.

— Poftim?

— Minţi! Simt asta până în măduva oaselor! Minţi despre fustă, despre numele tău, despre orice!

Capul lui Edgar se ivi prin crăpătura uşii din spatele Gundulei.

— *Mutter*? Ce…

— Ţi-am spus să stai în camera ta! se răsteşte la el Gundula. Dispari! Edgar pleacă şi scaunul zgârie zgomotos podeaua în timp ce Gundula se ridică de la masă. Mă iei drept proastă, *Iza* – dacă acesta este într-adevăr numele tău –, nu-i aşa?

Braţele Milei cad inerte pe lângă corp.

— Desigur că e numele meu, madame. Şi, desigur, aveţi dreptate să fiţi furioasă că nu v-am spus despre vizita noastră la croitoreasă. Pentru asta îmi pare sincer rău. Dar mă acuzaţi pe nedrept că mint în legătură cu adevărata mea identitate. Mă simt ofensată că gândiţi aşa ceva despre mine.

Gundula se apropie, iar Mila observă o venă proeminentă, ca un şarpe mov, pe gâtul ei şi face un pas înapoi, instinctul ei urlând-i din nou să se întoarcă şi să fugă.

Dar rămâne pe loc. Dacă fuge, Gundula va fi şi mai suspicioasă.

Gundula e atât de aproape de Mila încât aceasta îi poate simţi respiraţia. Ea se opreşte, cu pumnii strânşi, expirând precipitat, extrem de furioasă. Parcă mârâie.

— I-am spus lui Carty, bolboroseşte ea. I-am spus că nu eşti de încredere. Aşteaptă numai până ce te va aresta! Aşteaptă numai!

Mila dă încet înapoi şi ajunge în hol.

— Madame, spune ea calmă, exageraţi. Poate că un pahar cu apă v-ar ajuta. O să vă aduc unul.

Când se întoarce, îndreptându-se spre bucătărie, observă alarmată ceva cu coada ochiului – umbra unui obiect mişcându-se rapid prin aer. Ea se apleacă, dar e prea târziu.

Vasul o loveşte în ceafă cu zgomotul surd, sec, a două obiecte grele care se ciocnesc. La picioarele

ei sticla se face ţăndări.

Lumea Milei se întunecă pentru o clipă. Durerea e înţepătoare. Cu ochii închişi, ea întinde mâna spre uşă, bucuroasă când degetele ei o găsesc în cele din urmă. Încearcă să se ţină pe picioare.

Când deschide ochii, e tot în picioare şi îşi atinge ceafa cu mâna liberă, unde un cucui enorm s-a format pe loc acolo unde a lovit-o vasul. Se uită la degetele ei. Uimitor, nu e pic de sânge. Doar durere. *Ar trebuit să fugi.*

— Oh, Doamne. Oh, Doamne, ţipă Gundula. Eşti teafără? *Ach mein Gott.*

Când îşi recapătă echilibrul, Mila păşeşte uşor peste cioburile de sticlă de la picioarele ei şi străbate holul până la o debara de unde scoate o mătură. Când se întoarce, Gundula stă în acelaşi loc în care a lăsat-o… clătinând din cap, cu ochii mari, ca o femeie nebună.

— Nu am vrut să… îmi pare rău, bâiguie ea.

Mila nu răspunde. În schimb, ea se apucă să măture.

Gundula se lasă în jos, pe un scaun din faţa mesei, şoptind ca pentru sine:

— Ce am făcut?

Când făraşul e plin, Mila îl duce în bucătărie, aruncă sticla într-un coş de gunoi de sub chiuvetă şi duce înapoi făraşul în debara. Ridică de pe bufet cele două vase goale de lapte şi se retrage cu ele în mâini, încercând cu disperare să ignore zvâcnetul din ceafa care se extinde spre globii ei oculari, în timp ce instinctul o imploră să plece, să fugă cât o ţin picioarele.

— Mă duc să cumpăr lapte, spune ea calmă, trecând pe lângă uşa de la sufragerie.

Şi la fel de tăcută cum venise, ea pleacă, fără intenţia de a se mai întoarce.

Capitolul 41

Bella

Varşovia, Polonia ocupată de germani
Ianuarie 1943

Mamă şi fiică, îşi spune Bella în spatele casei de marcat, în timp ce le studiază pe cele două nemţoaice care analizează rochiile expuse. Au aceeaşi piele de un alb ivoriu şi acelaşi maxilar pătrat, acelaşi mers şi aceeaşi ţinută. Până şi capul îl înclină la fel în timp ce îşi plimbă degetele pe rochiile agăţate la rând pe umeraşe în incinta magazinului. Bella clipeşte mai des ca să-şi oprească lacrimile ce o năpădesc.

— Cu asta ţi-ar sta bine, spune fata, punând o rochie din lână pe pieptul mamei ei. Culoarea asta îţi vine perfect. Se potriveşte cu ochii tăi.

Bella şi Jakob sunt în Varşovia de şase luni. Ei luaseră în calcul şi posibilitatea de a sta în Radom, dar Radom era un mic orăşel în comparaţie cu Varşovia, iar ei se temeau să nu fie recunoscuţi. Acolo, oricum, nu aveau ce găsi de lucru. Ambele ghetouri fuseseră lichidate şi din acestea nu rămăseseră decât câţiva muncitori tineri. Iar părinţii Bellei, desigur, nu mai erau acolo. Fuseseră deportaţi odată cu ceilalţi şi, aşa cum îi avertizase Ruben, nu mai era niciun secret acum: dacă erai trimis la Treblinka, nu te mai întorceai.

Astfel, fără alte gărzi care să păzească porţile ghetoului, Bella şi Jakob îşi adunaseră din apartamentele lor sărăcăcioase puţinele bunuri pe care reuşiseră să le salveze, se rugaseră ca actele lor de identitate să le mai fie de folos şi se urcaseră

într-un tren spre Varşovia, folosind cei câţiva zloţi pe care îi puseseră deoparte pentru bilete.

La început, Bella sperase ca schimbarea adusă de plecarea la Varşovia să-i mai aline suferinţa, dar oriunde mergea şi oriunde privea erau lucruri care-i aminteau de durerea ei. Trei surori jucându-se în parc. Un tată care-şi ajuta fetiţa să urce într-o căruţă. Perechile de mamă-fiică pe care le vedea adesea venind la magazinul în care lucra. Era o tortură. Somnul o ocoli săptămâni la rând. Nu mai putea să gândească. Nu mai putea să mănânce. Chiar dacă resursele lor de hrană erau extrem de limitate, numai gândul la mâncare îi făcea greaţă şi refuza cu îndârjire să mănânce. Pometii ei deveniră mai pronunţaţi şi pe sub bluză, coastele îi ieşeau atât de evident pe sub piele încât păreau o claviatură alcătuită numai din diezi şi bemoli. Se simţea de parcă era obligată să traverseze o apă cu nişte greutăţi legate de încheieturile mâinilor, în orice moment fiind în pericol să se înece. Inima îi era sfâşiată de durere şi ura felul în care Jakob o întreba mereu dacă se simţea bine sau felul în care el încerca să-i bage puţină mâncare în gură.

— Întoarce-te la mine, iubita mea, se ruga el. Pari atât de departe.

Dar ea nu putea să facă asta. Singura dată când se simţea din nou cea din trecut era atunci când făceau dragoste, dar acea senzaţie nu ţinea prea mult. Felul în care simţea pielea lui Jakob pe a ei îi amintea că era vie, dar sentimentul de vinovăţie care o copleşea după aceea era atât de puternic, încât îi provoca greaţă.

Bella înţelese în timpul acelor prime săptămâni în Varşovia că nu mai putea trăi prea mult scufundată în marea aceea de tristeţe. Voia cu disperare să se simtă din nou ea însăşi. Să devină o persoană mai bună, o soţie mai bună. Să accepte ceea ce se întâmplase. Să meargă mai departe. Dar să-şi piardă sora, apoi părinţii era un sentiment devastator. Dispariţia lor o mistuia în fiecare zi,

încă de la primele ore ale dimineţii, când se trezea, şi îi bântuia somnul. În fiecare noapte revedea cum sora ei era trasă în pădure şi cum părinţii ei erau urcaţi în trenurile care aveau să-i ducă la moarte. În fiecare noapte visa cum ar fi putut să-i ajute.

În luna noiembrie începu să-şi prindă fusta mai strâns în talie, pentru ca aceasta să nu-i cadă de pe şolduri. Abia atunci înţelese ea că nu se comporta normal şi că Jakob avea dreptate. Trebuia să se alimenteze. Să aibă grijă de ea. Avea nevoie de *el.* Se întreba, totuşi, dacă nu era cumva prea târziu. Trăiseră separaţi luni de zile – Jakob îi spusese că aşa erau mai feriţi de pericole, cărţile lor de identitate false fiind mai credibile în acest fel –, dar Bella ştia că o parte din el nu putea sta deoparte, fără să facă nimic, văzând-o cum se transforma într-o epavă. Cum putea ea să-l învinuiască pentru asta? Jelise atât de mult, încât uitase ce însemna să-l iubească pe bărbatul care, înainte ca lumea ei să se năruie, era totul pentru ea. Bella îşi jură să încerce să se adune.

— O vom cumpăra, spune mama, punând rochia pe tejghea.

Bella inspiră adânc, înghiţindu-şi lacrimile.

— Desigur, spune ea. Acum vorbeşte perfect limba germană. E o alegere bună, spune ea, schiţând un zâmbet. *Nu trebuie să laşi să se vadă că eşti tristă.*

Îi întinde femeii restul.

În timp ce perechea iese din magazin, Bella închide ochii, secătuită de efortul făcut pentru a-şi păstra calmul.

Vor fi mereu detalii care-mi vor aminti de ei, îşi spune ea. *Vor fi zile mai bune şi altele insuportabile.*

Ceea ce contează, îşi spune ea, este că până şi în cele mai dificile zile, când suferinţa este atât de chinuitoare încât abia mai poate respira, ea trebuie să meargă mai departe, să trăiască.

Se va trezi dimineaţa, se va îmbrăca, va merge la lucru. Va lua fiecare zi aşa cum i se oferă. Va continua să se mişte, să trăiască.

Capitolul 42

Mila şi Felicia

Varşovia, Polonia ocupată de germani
Februarie 1943

Când mama ei i-a spus că, în sfârşit, a găsit un loc sigur unde să o ascundă – o *mănăstire,* după cum a numit-o ea –, Felicia a primit vestea cu suspiciune.

— Vei avea copii în jurul tău, i-a spus Mila, încercând să o înveselească. Fete de toate vârstele. Şi un grup de măicuţe prietenoase care vor avea grijă de tine. Nu va mai trebui să stai atât de mult singură.

Deşi Felicia era disperată după companie, mama ei era cea după care tânjea. Detesta faptul că Mila avea de gând să o părăsească din nou.

— Şi celelalte fete vor fi ca mine? întrebă Felicia, gândindu-se de fapt dacă vreo fată din locul acela de care vorbea mama ei ar fi vrut să-i fie prietenă.

Ele erau catolice, îi explicase Mila. Şi cât timp era cu ele, Felicia avea să fie catolică şi ea. Cu siguranţă, fetele ar fi vrut să-i fie prietene.

— Trebuie doar să le asculţi pe măicuţe, scumpo, adăugă ea, şi îţi promit că ele vor avea grijă de tine.

În prima ei zi la mănăstire, părul de culoarea scorţişoarei e vopsit blond.

Ea nu mai este Felicia Kajler; e Barbara Cedransk. E învăţată să se închine şi să se împărtăşească alături de celelalte fete. La o săptămână după sosirea ei, când una dintre maici o observă spunându-şi papagaliceşte rugăciunile, o

trage după ea în biroul Maicii Superioare ca să o întrebe despre educaţia ei. Felicia este surprinsă de convingerea din vocea Maicii Superioare care încheie conversaţia răstindu-se:

— Cunosc familia acestui copil de mult timp. O tratăm ca şi pe restul.

De fapt, malnutrită aşa cum este şi cu pielea plină de urme de la numeroasele boli pe care le-a avut, Felicia e tratată ceva *mai bine* decât restul. Maica Superioară, care-i strecoară adesea Feliciei câte o bucăţică de prăjitură atunci când ceilalţi nu se uită, îi permite să stea câteva minute în plus la soare şi-i supraveghează îndeaproape pe copii, intervenind atunci când fetele mai mari – care au proclamat-o pe nou venita costelivă pitica grupului – îi aruncă insulte sau o lovesc.

***

Trăgându-şi căciula de lână pe frunte, Mila se plimbă pe lângă gardul din lemn al grădinii de la mănăstire, încercând să distingă chipurile copiilor care se joacă înăuntru.

Are voie să-şi viziteze fiica o dată pe săptămână, dar vizita asta nu e anunţată. Nu are ce face. Nu poate suporta să stea departe de fiica ei.

Mila scanează grădina, încercând să-şi dea seama care din micile trupuri înfofolite e al Feliciei.

Copiii arată la fel aşa cum sunt îmbrăcaţi, cu paltoanele şi căciulile lor negre.

Aleargă şi strigă, respiraţiile transformându-se în norişori în guriţele căscate în timpul jocului.

Mila zâmbeşte. Este ceva în râsetul lor, pur şi dezinvolt, care îi dă speranţă pentru o clipă.

În cele din urmă, observă o fetiţă – mai fragilă decât restul – stând nemişcată şi privind fix în direcţia ei.

Mila se îndreaptă cât mai firesc spre gard, stăpânindu-se cu greu să-i facă cu mâna, să sară peste bârne s-o ia în braţe şi să se furişeze cu ea,

până în spate, la maşină, pentru a pleca împreună către Varşovia. Felicia se apropie şi ea de gard, curioasă, cu bărbia ridicată. E uimită de vizita mamei ei e destul de mare acum ca să poată ţine evidenţa, să îşi dea seama că e prea curând pentru noua ei vizită programată.

Mila zâmbeşte şi dă cu blândeţe din cap. Nu trebuie să-şi facă griji, îi spune ea din ochi.

Felicia dă şi ea din cap, semn că a înţeles. Când ajunge la câţiva metri de mama ei, se opreşte lângă o bancă de piatră, îşi propteşte piciorul de ea şi se apleacă, de parcă şi-ar lega şireturile. Căciula îi cade şi părul blond i se revarsă spre pământ, încadrând ca un halou faţa ei mică şi plină de pistrui. Se uită printre picioare la mama ei şi, ştiind că ceilalţi nu pot vedea, îi face din mână.

„Te iubesc“, îi spune Mila din buze şi îi trimite prin aer un sărut.

Felicia zâmbeşte şi îi înapoiază sărutul. „Şi eu te iubesc.“

Mila o priveşte, înghiţindu-şi lacrimile, iar Felicia se ridică, îşi aranjează căciula pe cap şi aleargă înapoi spre ceilalţi copii.

Capitolul 43

Genek

Tel Aviv, Palestina
Februarie 1943

Durerile de stomac ale lui Genek au revenit. Atunci când îl apucă – la fiecare treizeci de minute în cel mai rău caz – se chirceşte, crispat, apăsându-şi stomacul cu pumnul.

— Ce simţi? îl întrebase Herta cu o iarnă în urmă, când începuseră durerile.

— E ca și cum cineva îmi întoarce intestinele cu o furcă, a spus el.

Herta îl implorase să meargă la doctor, dar Genek se împotrivea. Presupunea că sistemul lui digestiv avea doar nevoie de timp pentru a se reobişnui cu o dietă normală.

— Voi fi bine, insista el.

Şi, oricum, erau atâţia oameni în Teheran care se simţeau mult mai rău decât el, fiind dificil să beneficieze de timpul preţios şi de resursele unui medic.

Dar asta fusese în Persia. Acum erau în Palestina, unde, aflându-se în grija Armatei Britanice, el şi colegii săi polonezi din armata lui Anders aveau acces la şase corturi medicale, la o mulţime de provizii şi la nenumăraţi doctori. Acum, durerile sunt persistente şi au ajuns la un stadiu în care Genek se întreabă dacă nu cumva vreun ulcer i-a mâncat deja mucoasa stomacului.

— E timpul, i-a spus Herta cu o zi înainte, tonul ei fiind mai mult iritat decât compătimitor. Te rog, dragule, du-te să vezi un doctor înainte să fie prea târziu. Nu permite ca o boală ce poate fi vindecată

să te doboare acum, după ce am reuşit să trecem cu bine prin atâtea încercări.

Herta avea dreptate, decise Genek. Era timpul.

În ziua următoare, se trezeşte stând pe marginea patului său de campanie, cu tălpile goale pe pământ, complet gol pe sub o cămaşă albastră de bumbac care se deschide în spate.

În spatele lui, un doctor apasă piesa rotundă şi rece a unui stetoscop pe coastele lui şi scoate un *hmm* nazal, în timp ce Genek răspunde la fiecare dintre întrebările lui.

— Întinde-te, spune doctorul. Genek îşi pune picioarele pe pat şi se lasă pe spate, tresărind atunci când degetele doctorului îi apasă stomacul. Cred că ai ulcer, spune el. Stai departe de citrice şi de orice lucru acid. Fără portocale sau lămâi. Încearcă să mănânci doar mâncăruri uşoare. Am şi nişte medicamente care te vor ajuta. Să începem tratamentul cu acestea şi vom vedea cum te vei simţi peste o săptămână.

— Bine, încuviinţează Genek.

— Mă întorc imediat, îl anunţă doctorul, agăţându-şi stetoscopul la gât şi vârându-şi pixul în buzunarul de la piept al halatului său alb.

Genek îl urmăreşte cu privirea până ce iese din cort, apoi închide ochii. Ultima dată când a fost nevoit să poarte o cămaşă de spital a fost la paisprezece ani, atunci când şi-a scos amigdalele, în Polonia. Genek nu-şi aminteşte mare lucru în afară de porţiile constante de suc proaspăt de mere de care s-a bucurat după operaţie şi de săptămâna aceea plină de cocoloşeli din partea mamei.

Simte cum îl năpădeşte dorul de ea. Ce nu ar da acum să o vadă.

E greu de crezut că au trecut trei ani şi jumătate de când a plecat de acasă.

Acasă. Se gândeşte la locurile pe care le-a numit „casă“ în ultimele patruzeci şi două de luni.

La apartamentul său din Lvov şi la noaptea în care cei din NKVD au venit să-i bată la uşă. Cum

și-au făcut valiza, ştiind cumva că, odată plecaţi, nu aveau să se mai întoarcă acolo. Se gândeşte la vagoanele de marfă în care a fost închis săptămâni la rând – întunecate şi reci, infecte şi pline de boli.

Îşi aminteşte de baraca lui din Siberia, de noaptea geroasă în care s-a născut Józéf şi începe să tremure, pentru că amintirile sunt încă vii şi reci, ca nişte aşchii de gheaţă care-i torturează subconştientul.

Se gândeşte la toate cadavrele pe care le-a văzut, imagini ale suferinţei supreme pe care nu va reuşi niciodată să şi le şteargă din minte. Se gândeşte la exodul lor din Siberia, prin Kazahstan, Uzbekistan şi Turkmenistan în drum spre Persia, la tabăra de corturi pe care au numit-o „casă" timp de patru luni în Teheran. Se gândeşte la călătoria de la Teheran Ia Tel Aviv şi cum – atunci când camionul lor se strecurase pe drumurile înguste şi sinuoase ale lanţului muntos Zagros – se temuse ca vehiculul să nu se rostogolească 1.500 de metri până în vale (o moarte jalnică după toate obstacolele pe care le trecuseră, îşi spusese el atunci). Se gândeşte la frumoasele plaje ale Palestinei şi cât de mult îi vor lipsi când va fi dus la război. În ultima vreme se vorbea mult despre faptul că armata lui Anders urma să fie trimisă înapoi în Europa pentru a lupta pe frontul italian.

Adevărata lui *casă,* desigur, va fi întotdeauna Radom. Asta ştie. Îşi încrucişează gleznele, închide ochii şi într-o clipă a părăsit cortul medical şi pluteşte deasupra unei scene pe care o ştie prea bine – o reuniune de familie în apartamentul în care a crescut.

E în sufragerie, aşezat pe o canapea de catifea albastră, sub portretul străbunicului său Gerszon, după care a fost numit. Herta îl alăptează pe Józéf alături de el. Addy cântă la pian, improvizând o versiune a melodiei *Anything Goes* a lui Cole Porter. Halina şi Adam dansează. Mila şi Nechuma pălăvrăgesc lângă poliţa din lemn de nuc a

şemineului, uitându-se râzând cum Sol o învârte pe Felicia în aer. Într-un colţ, Jakob stă pe un scaun, urmărind spectacolul prin obiectivul Rolleiflex-ului său.

Genek zâmbeşte. Ar face orice să întoarcă timpul înapoi, să retrăiască o seară cu muzică, cină şi râsete la casa lor din Radom, înainte de începerea războiului.

Dar la fel de repede cum i-a venit în minte scena din sufrageria părinţilor săi, un nou gând îi încolţeşte în minte, o altă amintire. Stomacul i se strânge, provocându-i o durere înţepătoare în abdomen, în timp ce îşi aminteşte conversaţia pe care a auzit-o când a trecut pe lângă comandament la începutul săptămânii:

— Sigur e o exagerare, spuse unul din căpitani. Peste un milion?

— Cineva a spus că sunt două milioane, răspunse altă voce. Au lichidat sute de lagăre şi ghetouri.

— Ce ticăloşi bolnavi şi nenorociţi, se auzi din nou prima voce.

Se făcuse linişte apoi, iar Genek abia se putuse împotrivi impulsului de a da buzna în cort, pentru a cere mai multe informaţii. Dar se stăpânise. Panica din ochii lui l-ar fi putut da de gol – doar se presupunea că era catolic, la urma urmei. Dar *milioane?* Era sigur că vorbeau despre evrei.

Mama lui, tatăl, surorile şi mica lui nepoată – ultima dată când primise veşti despre ei erau cu toţii în ghetou. La fel mătuşile, unchii și verii lui. Scrisese acasă de zeci de ori, dar nu primise răspuns. *Te rog,* spune el*, fă ca numerele să fie o exagerare. Fă ca familia noastră să fie bine. Te rog.*

Cu un nod în gât, Genek îşi aminteşte că ar trebui să se simtă recunoscător. El, Herta şi fiul lor sunt împreună, iar starea lor de sănătate e bună.

Asta e tot ce contează. Cine ştie cât de mult vor sta acolo, dar deocamdată se consideră norocos să

numească Tel Aviv-ul noua lui casă. Cocoţat pe malurile cu nisip alb şi palmieri ale Mediteranei azurii, e cel mai frumos oraş pe care l-a văzut în viaţa lui.

Până şi *aerul* e plăcut, mirosind a portocale dulci şi oleandru. Herta l-a descris într-un singur cuvânt încă din prima zi când au ajuns acolo: „Paradisul”.

Zarva din cortul medical se strecoară discret înapoi în mintea lui Genek – murmurul vocilor, scârţâitul tărgii atunci când vecinul lui se întoarce pe cealaltă parte, zdrăngănitul unei oale de noapte care e înlocuită şi băgată sub un pat – şi, în timp ce revine la realitate, ceva îi atrage atenţia. O voce. Una pe care o recunoaşte. O voce din viaţa lui anterioară. O voce care-i aminteşte de casă. Deschide ochii.

Majoritatea pacienţilor din cort dorm sau citesc. Câţiva vorbesc încet cu doctorii de pe lângă paturile lor. Genek scanează interiorul încăperii, ascultând cu atenţie. Vocea a dispărut. Probabil că şi-a imaginat-o doar fiindcă gândurile lui zburaseră către Radom. Dar apoi o aude din nou şi de această dată se ridică în capul oaselor.

Acolo, îşi dă el seama, uitându-se peste umăr – e vocea unui doctor care stă cu spatele la el, la trei paturi distanţă. Genek îşi dă jos picioarele de pe pat, intrigat. Doctorul e cu un cap mai scund decât Genek, cu umerii drepţi şi păr negru, tuns scurt.

Genek se zgâieşte la el până ce doctorul se întoarce într-un târziu, privind prin lentilele rotunde ale ochelarilor, în timp ce scrie ceva pe foaia de observaţie. Genek îl recunoaşte imediat. Inima îi bubuie să-i iasă din piept în timp ce se ridică.

— Hei! strigă Genek. Cei douăzeci de bărbaţi, şase doctori şi câteva asistente din cort se opresc pentru câteva momente pentru a se uita curioşi în direcţia lui Genek. El strigă din nou: Hei! Selim!

Doctorul ridică privirea din foaia lui de observaţie şi se uită spre celălalt capăt al încăperii, întâlnind, în sfârşit, privirea lui Genek. El clipeşte de câteva ori şi clatină din cap, confuz. Genek sare din pat.

— Genek?

— Selim!

Uitând de spatele său pe jumătate expus, Genek înaintează cu paşi mari spre cumnatul său.

— Selim!

— Ce… îngaimă Selim, ce faci aici?

Genek, prea emoţionat ca să poată vorbi, îşi îmbrăţişează însufleţit cumnatul, aproape ridicându-l de la pământ. Ceilalţi oameni din cort îi privesc zâmbind. Câteva asistente din spatele lui Genek schimbă priviri şi îşi înăbuşă chicotelile înainte de a se întoarce la treburile lor.

— Nu ai idee cât de fericit sunt să te văd, frate, spune Genek, clătinând din cap.

Selim zâmbeşte.

— Și eu mă bucur la fel de mult să te văd.

— Ai dispărut în Lvov. Am crezut că te-am pierdut. Ce s-a întâmplat? Aşteaptă, Selim, Genek îl ţine la distanţă de un braţ, studiindu-i chipul. Spune-mi, ai mai auzit ceva de familia noastră?

Văzându-l pe cumnatul său în viaţă, Genek simte că poate spera. Poate e un semn bun. Poate că, dacă Selim e în viaţă, şi ceilalţi sunt.

Umerii lui Selim coboară și Genek își lasă mâinile să cadă în lături.

— Şi eu voiam să te întreb acelaşi lucru, spune Selim. În Kazahstan nu m-au lăsat să scriu, iar la scrisorile pe care le-am trimis în ultima vreme nu am primit răspuns.

Genek coboară vocea, astfel încât ceilalţi din cort să nu audă.

— Şi cu scrisorile mele s-a întâmplat la fel, şopteşte el. Ultima dată când am aflat ceva despre familie a fost chiar înainte ca eu şi Herta să fim arestaţi în Lvov. Asta s-a întâmplat acum doi ani.

Dar înainte de asta, Mila era în Radom. Trăia în ghetou împreună cu părinţii mei.

— În ghetou, murmură Selim, alb la faţă.

— E greu de imaginat, ştiu.

— Au… ei au lichidat ghetourile, ai auzit?

— Da, am auzit.

Bărbaţii tac câteva clipe.

— Îmi tot spun că sunt bine cu toţii, adaugă Genek, ridicând ochii spre traversele cortului, de parcă ar fi căutat nişte răspunsuri. Dar aş vrea să ştiu sigur. Coboară privirea spre Selim. E îngrozitor să nu ştii.

Selim dă din cap.

— Mă gândesc des la Felicia, spune Genek, realizând că nu i-a spus cumnatului său despre Jozéf. Ea ar trebui să aibă… trei ani acum?

— Patru. Vocea lui Selim e rezervată.

— Selim, începe Genek. Se opreşte şi îşi trece limba peste buze, jenat de câte bogăţii are el, în timp ce Selim poate că a pierdut totul. Eu şi Herta avem un fiu. S-a născut în Siberia. Va împlini un an în martie.

Selim pare încântat. Zâmbeşte.

— Mazel tov, frate, spune el. Cum se numeşte?

—Jozéf. Noi îi spunem Ze.

Cei doi bărbaţi îşi studiază un timp picioarele, nesiguri ce să spună în continuare.

Genek întreabă într-un târziu:

— Cum se numea lagărul din Kazahstan în care ai stat?

— Dolinka. Am fost medic acolo, deservind şi oraşul din apropiere.

Genele încuviinţează din cap, surprins să audă că lui Selim i-au trebuit un gulag, o amnistie şi o armată ca să-şi practice profesia de medic, refuzate în Radom.

— Ce bine ar fi fost să avem mai mulţi medici ca tine în lagărul nostru, spune el, clătinând din cap.

— Dar unde aţi fost deportaţi?

— Sincer, nu am idee. Dar cel mai apropiat oraş se numea Altynay. Un loc cumplit. Singurul lucru bun din perioada aceea a fost naşterea fiului nostru.

Selim studiază trupul sfrijit al lui Genek.

— Tu te simţi bine? întreabă el.

— Oh, da. Sunt bine doar nişte probleme cu stomacul, atâta tot. Gulagul m-a terminat. Nenorociţii de ruşi. Doctorul crede că am ulcer.

— Am tratat mulţi pacienţi cu ulcer. Dacă nu te faci bine curând, anunţă-mă. Voi face tot ce pot să te ajut.

— Mulţumesc.

Un pacient strigă din celălalt capăt al încăperii, iar Selim îi face semn spre foaia de observaţie pe care o ţine în mână.

— Trebuie să plec.

Genek dă din cap.

— Desigur.

Dar când Selim se întoarce, Genek întinde din nou mâna spre umărul cumnatului său.

— Stai puţin, Selim, spune Genek, m-am gândit să le scriu celor de la Crucea Roşie, acum că sunt înrolat şi pot fi găsit în armată. Am putea obţine nişte informaţii prin intermediul lor, nu-i aşa? Să încercăm să dăm de urma celor din familie. Amicul meu, Otto, şi-a găsit recent fratele prin intermediul Crucii Roşii. Poate avem si noi noroc. Am putea mergem împreună să completăm nişte formulare, să trimitem nişte telegrame.

— Am putea să încercăm, spune Selim încuviinţând din cap.

Cei doi stabilesc să se întâlnească peste câteva zile la biroul Crucii Roşii din Tel Aviv. Selim îşi îndeasă clipboardul sub braţ şi se întoarce să plece.

— Selim, începe Genek, apoi se opreşte câteva secunde, zâmbind larg. Mă bucur foarte mult că te-am văzut.

Selim îi întoarce zâmbetul.

— Şi eu la fel, Genek. Ne vedem duminică. Abia aştept să-ţi cunosc fiul.

Genek clatină din cap în timp ce se îndreaptă înapoi spre patul său. Selim – în Palestina, dintre toate locurile din lume. *E un semn bun. Trebuie să fie.* Nu îşi va limita căutarea prin Crucea Roşie doar la Polonia, decide Genek. Va trimite telegrame la birourile Crucii Roşii din toată Europa şi din Orientul Mijlociu. Şi în cele două Americi. Cu siguranţă, dacă ceilalţi sunt în viaţă, probabil că au ţinut legătura cu serviciile locale.

Genek se urcă înapoi în pat, încă emoţionat de această revedere şi se întinde, punându-şi o mână pe inimă şi una pe stomac, unde durerea a cedat pentru moment.

19 aprilie – 16 mai 1943: Revolta din ghetoul Varşoviei: *lichidând ghetoul din Varşovia, Hitler deportează şi extermină 300.000 de evrei. Cei 50.000 care rămân plănuiesc în secret represalii armate. Revolta începe în ajunul Paştelul evreiesc*; *la începutul ultimelor operaţiuni de lichidare. Rezidenţii ghetoului refuză să fie luaţi şi luptă împotriva germanilor aproape o lună până ce sunt învinşi prin distrugerea sistematică şi incendierea ghetoului de către nazişti. Mii de evrei mor în luptă, arşi de vii sau sufocaţi. Cei care supravieţuiesc revoltei sunt trimişi la Treblinka şi în alte lagăre de exterminare.*

Septembrie 1943: *Soldaţii lui Anders staţionaţi în Telaviv sunt mobilizaţi şi trimişi în Europa pentru a lupta pe frontul italian. Soţiile şi copiii sunt lăsaţi în urmă, la Tel Aviv.*

Capitolul 44

Halina

Varşovia, Polonia ocupată de germani
Octombrie 1943

Halina strânge din buze, furioasă. Se simte mult mai încrezătoare când stă în picioare.

— Stai jos, îi spune printre dinţi ofiţerul din faţa ei, făcându-i semn să se aşeze pe un scaun metalic din faţa biroului său, în unica secţie de poliţie din gară. Am spus să *stai jos!*

În cele din urmă, Halina se supune. Aşezată, ochii ei sunt la nivelul pistolului din tocul de la centura ofiţerului german. E doar o chestiune de timp, se gândeşte ea, până ce norocul ei avea să i se sfârşească.

În dimineaţa aceea, plecase din apartamentul ei din centrul Varşoviei, îl sărutase pe Adam de rămas-bun şi-i amintise că nu avea să se întoarcă acasă până târziu.

Planul ei era să se îndrepte direct spre gară după serviciu, să meargă până la Wilanow, apoi să străbată pe jos cei patru kilometri de la gară până la casa de la ţară a familiei Gorski, unde i-ar fi văzut pe ai ei şi ar fi făcut plata pentru luna octombrie. Avea de gând să rămână acolo o oră, apoi să se întoarcă la Varşovia. Fusese la Wilanow de trei ori până acum, iar actele ei false, de care avea nevoie pentru a cumpăra bilete şi pentru a urca sau coborî din tren, nu-i făcuseră nicio problemă până acum.

Reuşise să treacă de controlul biletelor la gara din Varşovia şi aştepta lângă şinele de tren, când

un membru al Gestapoului, poliţia secretă a lui Hitler, s-a apropiat de ea, cerându-i actele.

— De ce vreţi să le vedeţi? l-a întrebat ea în poloneză (vorbeşte fluent germana, dar cei de la Gestapo sunt suspicioşi când aud polonezi vorbind în germană).

Verificare de rutină, îi răspunsese el. Bărbatul îi studiase actele şi o întrebase din nou care era numele şi data ei de naştere.

— Brzoza, rostise ea încrezătoare. 17 aprilie 1917.

Dar ofiţerul clătinase din cap în timp ce trenul se apropia.

— Vii cu mine, i-a spus el, luând-o pe Halina de braţ şi conducând-o pe peronul gării.

Ofiţerul rămâne în picioare, în spatele biroului său.

— Pentru cine lucrezi? vrea el să afle.

Halina l-a întâlnit pe noul ei şef, herr Den, cu numai două săptămâni în urmă. Acesta venise la o petrecere în casa şefului ei de atunci, unde ea lucra ca menajeră şi ajutor de bucătăreasă.

Den este un austriac de şaizeci de ani şi este directorul unei bănci din Varşovia. Halina îşi aminteşte seara în care l-a servit pentru prima dată la cină – cu câtă atenţie o urmărea bărbatul în timp ce lucra.

Aparent era impresionat, ceea ce nu era nicio surpriză – Halina crescuse într-o casă cu bucătar şi menajeră; avea o atenţie deosebită pentru buna servire. Mai târziu, în aceeaşi seară, Den o luase prin surprindere.

Halina era la chiuveta din bucătărie când bărbatul se apropiase de ea; ea nici nu observase că era în încăpere până ce nu-l văzuse lângă ea.

— Chopin? întrebase el pe neaşteptate.

— Poftim? spusese ea.

— Melodia pe care o fredonai adineaori – era Chopin?

Halina nici nu-şi dăduse seama că fredona.

— Da, spusese ea încuviinţând din cap. Presupun că da.

Den îi zâmbise.

— Ai gusturi remarcabile în materie de muzică, spusese el înainte să plece.

A doua zi, ea a primit o înştiinţare de la agenţia de plasare a forţei de muncă, anunțând-o că avea să înceapă să lucreze pentru Den de lunea următoare. Dacă acesta bănuieşte sau nu că e evreică, Halina nu are idee. Până acum, Den pare să o simpatizeze.

— Lucrez pentru herr Gerald Den, spune Halina oftând.

— Cu ce se ocupă?

— E directorul Băncii Austriece din Varşovia.

— Şi ce fel de muncă prestezi pentru el?

— Sunt menajera lui. În unele zile fac curăţenie, în altele gătesc.

— Care e numărul lui de telefon?

Halina spune pe de rost numărul de la bancă şi aşteaptă, în timp ce ofiţerul formează numărul.

La naiba cu verificările astea de rutină. La naiba cu Gestapoul. La naiba cu polonezii care-i servesc cu fidelitate pe nemţi, turnându-i pe evrei. Şi pentru ce? Pentru un kilogram de zahăr? Să o fi turnat vreun polonez la gară? Sau un german? Halina își reamintește că nu trebuie să aibă încredere în nimeni şi că prietenia nu mai înseamnă nimic. A înţeles acest lucru în Radom, când prietena ei din liceu, Sylvia, refuzase să o privească atunci când Halina trecuse pe lângă ea în remorca acelui camion care o ducea la ferma de sfeclă – şi această convingere i se confirmase adesea aici, în Varşovia, unde fusese acuzată în mai multe rânduri că era evreică. Şi nu fusese doar proprietăreasa suspicioasă. Prima dată o acuzase o nemţoaică – o prietenă a şefului ei care o urmărise pe stradă într-o zi şi îi şoptise cu dispreţ: „Ştiu care e secretul tău!“ când ajunsese lângă ea pe trotuar. Fără să stea pe gânduri, Halina o trăsese după ea

pe o alee lăturalnică şi-i îndesase în palmă o sumă importantă, salariul ei pe o săptămână, spunându-i printre dinţi să-şi ţină gura. Şi-a dat seama ca va fi mai în siguranţă dacă nu se confesează. La scurt timp după aceea, îngrijorată că femeia ar putea să o toarne şefului ei, Halina şi-a găsit o nouă slujbă.

Apoi fusese acel soldat al Wehrmachtului care o recunoscuse la Lvov – pe vremea când nu avea încă o identitate falsă. Se gândise să acţioneze mai delicat pentru a-şi da seama de intenţiile lui şi îl invitase să bea un espresso la cafeneaua de pe strada Pigkna, administrată de nazişti. Halina îşi folosise tot farmecul de care era în stare, pălăvrăgind vrute şi nevrute o oră întreagă – la finalul căreia soldatul părea mai degrabă fascinat decât curios în legătură cu viaţa ei anterioară. Halina îl părăsise sărutându-l pe obraz, intuiţia asigurând-o că bărbatul, chiar dacă şi-*ar fi amintit* identitatea ei adevărată, ar fi tăcut din gură.

Desigur, nu avusese ce să facă atunci când îi auzise pe polonezii de pe strada Chłodna, în ziua aceea din mai, când SS-ul cercetase ghetoul oraşului pentru a înăbuşi o răzmeriţă şi pentru a-i lichida pe ultimii locuitori închişi acolo.

— Hei, uite, evreii ard în flăcări, spusese unul dintre polonezi atunci când Halina trecuse pe lângă ei.

— Au căutat-o cu lumânarea, a intervenit altul, bombănind ceva despre blestemul sângelui.

Halina a avut nevoie de toată stăpânirea de sine ca să nu-i apuce pe bărbaţi de reverele hainelor şi să-i zgâlţâie. Aproape că renunţase la identitatea ei ariană pentru a lupta alături de evrei în revoltă. Voia să joace şi ea un rol – indiferent cât ar fi costat-o acel efort – pentru a se ridica împotriva nemţilor. Dar îşi amintise pe loc că trebuia să se gândească mai întâi la părinţii ei. La sora ei. Trebuia să rămână teafără pentru ca şi familia ei să fie teafără. Aşa că urmărise de la distanţă cum ardea ghetoul, cu inima plină de amărăciune şi

tristeţe, dar şi de mândrie. Nu mai asistase niciodată la un asemenea act de autoapărare atât de curajos.

Ofiţerul duce receptorul la ureche şi se uită urât la ea. Ea îngustează ochii şi-i întoarce căutătura dispreţuitoare, revoltată. După un minut, cineva răspunde la celălalt capăt al firului şi Halina îşi ţine respiraţia, încordată.

Ofiţerul vorbeşte repede.

— Vreau să vorbesc cu herr Den, vă rog. Urmează o pauză lungă, apoi o altă voce la celălalt capăt al firului. Herr Den? Îmi cer scuze pentru deranj. Am pe cineva aici la gară care pretinde că lucrează pentru dumneavoastră, iar eu am motive să cred că nu este cine spune că este.

Tăcere. Inima Halinei începe să bubuie. Încearcă să se potolească, dar efortul nu reuşeşte decât să-i mărească pulsul. Se concentrează în schimb la postura ei: umerii lăsaţi în jos, spatele drept, genunchii şi tălpile strâns lipite.

— Ea pretinde că numele ei e Brzoza – B-R-Z-O-Z-A. Pe linie nu se mai aude nimic. Oare Den a închis deja? Care e planul de rezervă? Halina aude un murmur, vocea şefului ei, dar nu reuşeşte să înţeleagă cuvintele. Orice ar spune acesta, tonul lui e furios.

Recepţia trebuie să fie proastă, pentru că debitul verbal al ofiţerului încetineşte pentru a enunţa fiecare cuvânt în parte:

— Actele-ei-susţin-că-este-creştină.

Den vorbeşte din nou. Mai tare acum. Ofiţerul ţine receptorul la distanţă de urechea lui, încruntându-se, până ce cuvintele răstite de la celălalt capăt al liniei se opresc.

Halina prinde câteva cuvinte: „îndrăzneşti… ruşine… sigur… eu însumi.”

— Sunteţi *sigur.* Bine, bine, nu, nu trebuie să veniţi până aici. Nu va fi nevoie. Eu… da, înţeleg, aşa vom face, domnule, imediat, îmi cer scuze din nou că v-am deranjat.

Ofiţerul trânteşte telefonul în furcă.

Halina respiră uşurată. Se ridică şi întinde furioasă mâna peste birou, cu palma întinsă.

— Actele mele, se răsteşte ea dezgustată.

Ofiţerul se încruntă în timp ce îi împinge cartea de identitate pe tăblia biroului.

Halina o înhaţă şi se întoarce să plece.

— Revoltător, strecoară ea printre dinţi – îndeajuns de tare ca ofiţerul să o audă – înainte să-i întoarcă spatele.

Ianuarie – martie 1944: *Aliaţii, în efortul de a securiza o rută spre Roma, încep o serie de atacuri fără rezultat asupra fortăreţei germane de la Monte Cassino, aflată în regiunea Lazio din centrul Italiei.*

Capitolul 45

Genek

River Sangro, Italia Centrală
Aprilie 1944

În partea din faţă a cortului în care se servea masa, ofiţerul lor comandant, Pawlak, se urcă pe o platformă de lemn înaltă de un metru – un soi de podium – pe care îşi ţine cuvântările. Expresia acestuia e serioasă.

— Ar trebui să fie bun, spune Otto, rezemându-se de spătarul scaunului său şi încrucişându-şi braţele la piept. Genek încuviinţează din cap, reprimându-şi impulsul de a căsca. Cu răpăiala persistentă a ploii şi cu mazărea *grochowka* care-i umple stomacul – această porţie a fost atât de densă încât lingura i s-a înţepenit în compoziţie cu mânerul în sus Genek e într-o stare aproape de comă.

— Pare că e foarte serios şi hotărât în seara asta, remarcă Genek când conversaţia din interiorul cortului încetează şi toţi ochii se întorc spre căpitanul lat în umeri din faţa lor.

— Ai mai spus asta şi data trecută. Şi înainte de asta, pufneşte Otto, clătinând din cap.

Genek şi Otto, împreună cu restul de aproximativ 40.000 de recruţi, stăteau ascunşi de mai bine de o lună pe malurile râului italian Sangro. Poziţia lor, aşa cum le arătase pe hartă Pawlak atunci când ajunseseră, este strategică – au de făcut o călătorie de două zile până la Monte Cassino, o fortăreaţă germană situată la 120 de kilometri sud-est de Roma.

Monte Cassino este o mănăstire veche de 1400 de ani, cu ziduri înalte, care se înalţă la 520 de metri deasupra nivelului mării. Dar lucrul cel mai important este că mănăstirea e de fapt centrul liniei de apărare a naziştilor. Germanii care ocupă mănăstirea o folosesc ca punct de observaţie pentru a repera şi împuşca pe oricine se apropie. Forţele aliate au încercat de trei ori să cucerească fortăreaţa, dar până acum aceasta s-a dovedit impenetrabilă.

— Poate că veştile din seara asta vor fi diferite, spune Genek. Otto îşi dă ochii peste cap.

În ciuda plângerilor şi comentariilor acestuia, Genek e recunoscător să-l aibă pe Otto de partea lui.

Otto a fost mereu alături de el de când i-au lăsat pe Herta, Jozéf şi pe Julia, soţia lui Otto, în urmă, Ia Tel Aviv. Au călătorit împreună prin Egipt şi au traversat Mediterana cu un vas britanic până în Italia.

Doar au exersat tragerea la ţintă cu puştile „Tommy gun“, desigur, dar ştiau în sinea lor, fără a mai fi nevoie să discute despre asta, că atunci când ordinele ar fi venit în cele din urmă şi aveau să se trezească trăgând în ţinte adevărate, trebuiau să aibă grijă unul de celălalt şi fiecare de familia celuilalt – în caz că se întâmpla ceva rău.

— Domnilor! strigă Pawlak. Bărbaţii din Brigada I de Supraveghere a Armatei Poloneze sunt atenţi la comandantul lor. Ascultaţi! continuă acesta. Am noutăţi. Ordine. În sfârşit, ceea ce aşteptam.

Sprâncenele lui Otto se ridică brusc.

El se uită la Genek.

— Ai avut dreptate, îi spune el din buze şi zâmbeşte. Genek îşi desface picioarele şi se apleacă în faţă, şezând – cu simţurile dintr-odată alerte.

Pawlak îşi drege glasul.

— Forţele aliate şi preşedintele Roosevelt s-au întâlnit pentru a discuta o a patra ofensivă de amploare asupra fortăreţei Monte Cassino, începe el. Prima fază a planului – nume de cod Operaţiunea Diadema – urmăreşte o diversiune de mare amploare care-l vizează pe feldmareşalul Kesselring. Scopul este să-l convigem pe Kesselring că Aliaţii au *abandonat* atacul asupra Monastery Hill, iar misiunea noastră este acum de a debarca la *Civitavecchia.*

Genek şi Otto au fost informaţi în detaliu despre atacurile anterioare asupra fortăreţei Monte Cassino, fiecare dintre ele soldat cu un eşec sângeros. Primul avusese loc pe data de 20 ianuarie, simultan cu un atac al Forţelor Terestre americane în apropiere, la Anzio. În Monte Cassino, britanicii şi francezii au încercat să flancheze pe germani dinspre vest şi, respectiv, est, în timp ce soldaţii marocani şi algerieni (care alcătuiau împreună Corpurile Expediţionare Franceze) luptau mână în mână pe gheaţă şi zăpadă împotriva germanilor din a Cincea Divizie de Munte.

Dar britanicii şi francezii au fost întâmpinaţi cu un tir intens de mortiere, iar luptătorii degeraţi din Corpurile Expediţionare Franceze, deşi erau aproape de victorie, au fost în cele din urmă depăşiţi numeric.

O a doua încercare a avut loc pe 15 februarie, când sute de avioane ale Aliaţilor au lansat mai multe serii de bombe de câte 450 de kilograme asupra fortăreţei Cassino, transformând mănăstirea în ruine.

O divizie din Corpurile Neozeelandeze avea misiunea de a ocupa ruinele, dar era imposibil de ajuns până la fortăreaţă pe terenul acela abrupt, aşa că paraşutiştii germani au ajuns primii la monumentul fără acoperiş. O lună mai târziu, în a treia încercare a Aliaţilor de a cuceri Monte Cassino, Corpurile Neozeelandeze au lansat 1250

de tone de explozibil şi astfel au ras efectiv oraşul Cassino de pe hartă, împingând la limite apărarea germană. O divizie a trupelor indiene era aproape de a ocupa mănăstirea, dar după nouă zile de ţinut piept tunurilor grele, bombelor fumigene şi interminabilelor proiectile incendiare, Aliaţii au fost forţaţi din nou să se retragă.

Genek cântăreşte cifra în gând. Trei încercări eşuate şi mii de vieţi pierdute. Ce-l face pe Pawlak să creadă că o a patra încercare va fi încununată de succes?

— Tacticile de diversiune, strigă Pawlak, includ mesaje codificate menite a fi interceptate de serviciile de informaţii germane şi trupele Aliate trimise la Salerno şi Napoli pentru a fi văzute *exersând,* spune el făcând semnul ghilimelelor în aer, debarcarea tancurilor amfibie. Tacticile includ, de asemenea, zborurile de recunoaştere extrem de evidente executate de forţele aeriene ale Aliaţilor deasupra plajelor de la Civitavecchia şi informaţiile false furnizate spionilor germani. Aceste tactici sunt cheia succesului acestei misiuni.

Oamenii lui Pawlak încuviinţează din cap, ţinându-şi la unison respiraţia în timp ce se pregătesc să audă veştile pe care le-au aşteptat de atâta timp: ordinele lor. Ploaia răpăie pe pânza de deasupra lor.

Pawlak îşi drege glasul.

— Pentru această a patra încercare de cucerire a fortăreţei Monte Cassino, spune el – vocea sa fiind cu câteva octave mai joasă decât înainte au fost desemnate treisprezece divizii care au rolul de a asigura perimetrul fortăreţei. Corpul al II-lea U.S. va ataca dinspre vest, spre coastă, de-a lungul liniei Route 7 – Roma; Corpurile Expediţionare Franceze vor încerca să escaladeze Munţii Aurunci spre est, iar între timp, Corpurile XIII Britanice vor ataca de-a lungul văii Liri. Oricum, armata lui

Anders a primit ceea ce eu consider a fi cea mai riscantă sarcină a misiunii.

El face o pauză şi se uită înjur, la oamenii săi. Aceştia sunt tăcuţi şi ascultă intens, umerii lor sunt drepţi, capetele ridicate, maxilarele încleştate, nările fremătânde. Pawlak îşi alege cu grijă cuvintele. Domnilor, noi – bărbaţii din Corpul al II-lea Polonez, am fost însărcinaţi cu misiunea de a ocupa Monastery Hill.

Cuvintele îl lovesc pe Genek ca un pumn în esofag, lăsându-l fără aer.

— Vom încerca ceea ce nu au reuşit să facă cei din Divizia a 4-a Indiană în februarie: să izolăm mănăstirea şi să o încercuim prin spate, prin valea Liri. Acolo vom întâlni Corpurile XIII. Corpul I Canadian va fi ţinut în rezervă pentru a exploata înaintarea. Dacă vom reuşi, adaugă Pawlak, vom penetra linia Gustav şi vom ocupa poziţiile Armatei a 10-a Germane. Vom deschide drumul spre Roma.

Un murmur colectiv se înalţă în cort, în timp ce polonezii procesează importanţa misiunii lor.

Genek si Otto se uită unul la celălalt.

— Am încredere deplină în această armată, continuă Pawlak, încuviinţând din cap. Acesta e momentul istoric al armatei lui Anders. E rândul *Polonia* să strălucească. Împreună vom face ca această ţară să fie mândră de noi!

Ridică primele degete la chipiu şi cortul se umple de ovaţii în timp ce bărbaţii sar de pe scaune, fluturându-şi pumnii în aer, salutând şi strigând: *A venit rândul nostru! Momentul nostru de glorie! Dumnezeu să apere Polonia!*

Genek le urmează exemplul şi se ridică, deşi nu poate să împărtăşească entuziasmul colectiv. Genunchii îi sunt moi, iar stomacul lui pare un vulcan cu lavă încinsă ameninţând să erupă.

În timp ce soldaţii se aşază din nou pe scaune, Pawlak le explică felul în care Corpurile Expediţionare Franceze au început deja să

construiască în secret poduri camuflate peste râul Rapido, pe care ei vor trebui să-l treacă pentru a ajunge la mănăstire.

— Până acum, podurile nu au fost observate, le explică el. Imediat ce ultimul dintre cele şase poduri va fi terminat, ne vom părăsi poziţiile şi ne vom muta spre est, spre o locaţie secretă aflată de-a lungul râului Rapido. Pentru a nu atrage atenţia, vom călători grupaţi în mici unităţi pe timp de noapte, în tăcere deplină. Împachetați-vă lucrurile, domnilor, şi pregătiţi-vă pentru bătălie. Ordinul de plecare poate veni în orice moment.

***

Stând cu picioarele încrucişate în micul său cort, Genek îşi rulează perechea de şosete de rezervă şi maieul în suluri subţiri şi umede şi le îndeasă la fundul rucsacului.

Îşi ajustează lampa de frunte, în timp ce vorbele lui Pawlak îi răsună încet în minte. Se întâmplă: pleacă la luptă. Cum se va desfăşura misiunea? Nimeni nu poate şti şi tocmai incertitudinea îl sperie cel mai mult, mai mult chiar decât gândul că va trebui să urce un deal înalt de 520 metri către o armată de nemţi cu armele îndreptate spre el din spatele unei fortăreţe de piatră.

Ce ştie sigur Genek este faptul că polonezii se numără printre cele douăzeci de divizii aliate – printre care americani, canadieni, francezi, britanici, kiwi, sud-africani, marocani, indieni şi algerieni –, poziţionate de-a lungul celor treizeci de kilometri, de la Cassino până la Golful Gaeta. De ce le-ar fi încredinţat Aliaţii *polonezilor,* dintre toate armatele, ceea ce ar putea numi cineva „cea mai descurajantă misiune”? De ce să aleagă pentru această misiune nişte bărbaţi care nu provin din elita taberelor de instrucţie militară, ci din lagărele de muncă – oameni care au avut nevoie de un an

de odihnă şi recuperare în Orientul Mijlociu până ce liderul lor i-a declarat apţi pentru luptă?

Nu are sens. Faptul că lumea are atât de multă încredere în armata lui Anders, decide Genek, este o aberaţie, în aceeaşi măsură în care este considerată o onoare.

Strecoară nişte indispensabili şi o pereche de mănuşi în rucsacul lui, împreună cu un jurnal şi pachetul său de cărţi. Ochind un exemplar uzat al romanului *Dau foc Parisului* de Jasienski lângă covoraşul său, trage o bucată de hârtie pergament din coperta interioară a cărţii şi caută un stilou în buzunarul de la piept. Luându-şi o pauză de la făcutul bagajului, se întinde într-un cot, pune hârtia pe coperta cărţii şi scoate capacul stiloului.

„Draga mea Herta“, scrie el, apoi se opreşte. S-ar simţi mai bine dacă i-ar putea spune despre misiune, prima lui misiune: capturarea mănăstirii Cassino! Elementul de bază al apărării germane! Încearcă să-şi imagineze cum ar arăta în bătălie, dar această imagine pare ireală, ca desprinsă dintr-un film.

Ar fi impresionată să audă de acest ordin? Să afle că el era pe cale să participe la ceva atât de nobil? Atât de monumental? Sau, cel puţin, care avea *potenţialul* să devină monumental. Sau ar fi îngrozită, aşa cum este şi el, de enormitatea acestei misiuni, de posibilitatea ca el să se găsească la locul nepotrivit în momentul nepotrivit? Ar fi îngrozită, decide Genek. Herta nu va şti niciodată, îşi spune Genek. Lui i s-a interzis, desigur, să scrie ceva care, dacă ar fi interceptat, ar oferi un indiciu asupra planului lor. Aşa că scrie doar:

Cum e la Tel Aviv? Sper că soare. Noi suntem încă pe teritoriul Italiei. Ploaia nu mai conteneşte. Cortul, hainele, totul e mereu ud – nu-mi pot aminti cum e să îmbraci o cămaşă uscată. Cum nu am mare lucru de făcut decât să stau ascuns şi să aştept, am petrecut ore în şir jucând cărţi şi citind

şi recitind cărţile pe care le-am găsit aici – Strug, Jasienski, Stern, Wat. Este o carte cu poezii de Lésmian care cred că ţi-ar plăcea, numită Întâmplări în pădure. *Ai putea să o cauţi la librăria de acolo.*

Genek ascultă darabana picăturilor de ploaie pe cortul său în formă de „A“.

În ciuda ploii, continuă el, *moralul oamenilor e surprinzător de ridicat aici. Până şi Wojtek pare să fie bine dispus, plimbându-se fericit de colo-colo prin tabără pentru mâncare. Ar trebui să vezi cât de mare s-a făcut.*

„Soldatul Wojtek“, singurul membru oficial pe patru picioare al Armatei lui Andres – un pui de urs orfan –, fusese descoperit în Iran. *Wojtek,* în poloneză „războinicul zâmbitor”, a devenit în scurt timp mascota neoficială a Corpului al II-lea Polonez. Călătorise cu armata din Iran, prin Irak, Siria, Palestina, Egipt şi, în sfârşit, ajunsese în Italia. Pe drum, învăţase să care muniţia şi să salute când era salutat, îi făcea plăcere să se uite la un meci de box şi dădea din cap în semn de aprobare când era răsplătit cu o sticlă de bere sau cu o ţigară, pe care pur şi simplu le devora. Genek îl menţiona întotdeauna pe Wojtek în scrisorile lui –, ca un mic si bine-venit amuzament.

Genek se întoarce pe burtă şi citeşte ce a scris. Îşi va da seama soţia lui? Herta îl cunoaşte destul de bine ca să simtă când ascunde ceva. Deschide cartea *Dau foc Parisului* şi scoate de acolo o fotografie. În ea, Herta, cocoţată pe un zid jos din Tel Aviv, poartă o rochie nouă în nuanţe de gri. El stă lângă ea în uniformă. Îşi aminteşte când Otto le-a făcut poza. Julia îl ţinuse pe Józéf în timp ce Otto numărase până la trei şi, chiar înainte de a face poza, Herta îl luase de braţ pe Genek,

rezemându-se de el şi ridicând în joacă piciorul, ca o şcolăriţă la întâlnire.

Îi este dor de ea, şi de Jozéf, mai mult decât orice.

Nu ştiu când o să-ţi mai pot scrie. În curând vom fi staţionaţi din nou. 0 să-ţi trimit veşti cât de curând voi putea. Te rog să nu-ţi faci griji.

Bineînţeles că Herta îşi va face griji, îşi spune Genek, regretând cuvântul ales. *El* este îngrijorat. Mai mult decât îngrijorat. E îngrozit. Mestecă un capăt al stiloului. Dar din nou e sceptic. Trei eşecuri. O armată de foşti prizonieri. Soarta nu este în favoarea Corpului al II-lea Polonez.

Ce mai faci? încheie el. *Ce face Jozéf? Să-mi scrii cât poţi de repede. Te iubesc ţi mi-e dor de voi mai mult decât vă puteţi imagina.*

Al tău. Genek

Capitolul 46

Addy

Rio de Janeiro, Brazilia
Aprilie 1944

În noaptea în care Addy s-a întors de la Minas Gérais, el şi Eliska au rupt logodna. Nu erau făcuţi să se căsătorească, fuseseră ei de acord. Decizia nu fusese uşoară. Nici el şi nici Eliska nu voiau să fie singuri şi nici nu voiau să fie consideraţi nişte laşi pentru că renunţă prea uşor unul la celălalt. Amândoi ştiau că renunţarea, în acest caz, era cea mai bună soluţie. Promiseră să rămână prieteni. Chiar dacă-i fusese greu, Addy se simţea uşurat odată ce luase această decizie.

Madame Lowbeer, desigur, era încântată să afle că logodna fusese ruptă şi la scurt timp după aceea, printr-o ironică schimbare de poziţie, începu să-l simpatizeze pe Addy. Numindu-l „fost ginere oficial", Marea Doamnă se dovedi capabilă să socializeze cu un polonez. Începuse să-l invite pe Addy la apartamentul ei în weekenduri, pentru a cânta la pian şi îi cerea ajutorul atunci când radioul ei era stricat. Se oferise chiar să-l pună în legătură cu o persoană de la General Electric, în Statele Unite, dacă ar fi decis să emigreze.

În lunile care urmară despărţirii, în ciuda noii prietenii cu Gusta – aşa cum madame Lowbeer insistă să-i spună acum, Addy se concentră mai mult pe muncă, pe drumurile la oficiul poştal, pe ascultatul radioului şi pe cititul ziarelor care-i aduceau veşti despre război. Niciuna nu era promiţătoare. Bătăliile constante din Anzio şi Monte Cassino, Italia, bombele aruncate în sudul

Pacificului şi asupra Germaniei – Addy era îngrozit de toate aceste noutăţi. Singurele informaţii încurajatoare pe care le auzise erau legate de decizia preşedintelui american Franklin Roosevelt de a crea, printr-un ordin executiv, o Comisie de ajutorare a refugiaţilor de război, responsabilă cu „salvarea victimelor opresiunii inamice în iminent pericol de moarte", după cum era menţionat în articol. Cel puţin cineva, undeva, le sărea în ajutor, îşi spuse Addy, întrebându-se dacă era posibil ca părinţii, fraţii şi surorile sale să se numere printre refugiaţii salvaţi. Era extrem de deprimat când Jonathan, prietenul lui din Marea Britanie, bătu la uşa apartamentului său din Copacabana.

— Dau o petrecere diseară, spuse Jonathan. Trebuie să vii. Dacă-mi aduc bine aminte, ziua ta e foarte curând. Ai hibernat destul.

Addy flutură din mână în semn de protest, dar înainte să poată refuza invitaţia, Jonathan adăugă:

— Le-am invitat pe fetele de la ambasadă, zise el zâmbind. Ai putea să ieşi la o întâlnire, frăţioare.

Addy auzise o mulţime de lucruri despre fetele de Ia ambasada americană. În micul cerc de expatriaţi din Rio, acestea erau faimoase pentru înfăţişarea lor plăcută şi pentru spiritul aventuros, dar nu întâlnise niciodată vreuna.

— Vorbesc serios. Ar trebui să vii, insistă Jonathan. Măcar să bei ceva. Va fi distractiv.

***

Sâmbătă seara, Addy stă în colţul apartamentului din Ipanema care-i aparţine lui Jonathan, ţinând în mână un pahar de cachaga cu apă. Neinteresat de conversaţie, stă de unul singur gândindu-se că ar prefera să se afle într-un separeu întunecos al clubului de bossa nova de după colţ. În două zile va împlini treizeci şi unu de ani. Iar sora lui, Halina, va împlini douăzeci şi şase. Addy

se gândeşte cât timp a trecut. Ultima aniversare pe care au sărbătorit-o împreună a fost acum şase ani, în 1938. Addy îşi aminteşte cum, la ultima sa aniversare – împlinea douăzeci şi cinci de ani –, el şi Halina îşi petrecuseră seara la unul din cluburile noi din Radom, unde băuseră prea multă şampanie şi dansaseră până la epuizare. Addy păstrase în minte detaliile acelei seri, reluându-le de o mie de ori: gustul aromat al tortului Lemon Chiffon pe care-l împărţiseră, mâna mică şi caldă a surorii lui în mâna lui, în timp ce dansau; zgomotul dopului celei de-a doua sticle de Ruinart pe care o desfăcuseră, un „pop“ emoţionant şi plăcut, şi felul în care bulele de şampanie îi înţepau gâtul şi, câteva minute mai târziu, îi amorţiseră limba.

Paștele evreiesc fusese cu o seară înainte. Familia sărbătorise în stilul lor gălăgios, întâi adunaţi la masă, apoi în jurul pianului din sufrageria din strada Warszawska.

Addy îşi învârte băutura în pahar, urmărind orbita unui singur cub de gheaţă, întrebându-se dacă Halina se gândeşte şi ea la el, acolo unde este. Când ridică ochii din pahar, chipul unei persoane din celălalt capăt al camerei îi atrage atenţia. O brunetă. Stă lângă fereastră, cu un pahar de şampanie în mână, vorbind cu o prietenă. O fată de la ambasadă? Posibil. Dintr-odată, toţi ceilalţi din încăpere devin invizibili. Addy studiază silueta înaltă şi zveltă a tinerei, pomeţii înalţi, proeminenţi, ţinuta ei perfectă, pielea bronzată, superbă. Poartă o rochie din bumbac vernil, cu nasturi în faţă şi strânsă în talie, sandale maro de piele cu bretele subţiri şi un ceas simplu cu o cureluşă din piele.

Ochii ei sunt blânzi şi sinceri, de parcă nu ar avea nimic de ascuns. E frumoasă, superbă chiar, dar nu într-un mod ostentativ. Chiar şi de departe, el îşi dă seama de modestia ei.

La naiba, decide el. Poate că Jonathan are dreptate.

Cu o senzaţie ciudată de fluturi în stomac, Addy îşi pune paharul jos şi se duce în partea opusă a încăperii. În timp ce se apropie de ea, tânăra se întoarce spre el şi zâmbeşte. El întinde mâna.

— Addy, spune el, adăugând imediat: Te rog să-mi scuzi engleza.

Americanca râde.

— Încântată, spune ea şi îi strânge mâna. Eu sunt Caroline. Nu trebuie să te scuzi, engleza ta e adorabilă.

Vorbeşte minunat şi felul în care pronunţă cuvintele, rar şi apăsat, astfel încât el să-şi poată da seama când se termină unul şi începe celălalt, îl face pe Addy să se simtă în largul lui. Această femeie, se gândeşte el, are un fel de a fi special, dezinvolt şi încurajator, de parcă nu ar avea nicio grijă pe lume. Ceva ce îl întristează pe Addy când îşi dă seama că şi el obişnuia să fie aşa. Caroline e răbdătoare cu engleza sacadată a lui Addy. Când el se poticneşte la un cuvânt, ea îl aşteaptă să-şi adune gândurile, să încerce din nou, şi astfel Addy îşi reaminteşte că e în regulă să încetinească, să nu se grăbească. Când o întreabă din ce stat vine, ea îi povesteşte despre oraşul din Carolina de Sud unde se născuse.

— Mi-a plăcut mult să trăiesc acolo, spuse Caroline. Clinton era o comunitate restrânsă şi eram mai mereu implicaţi în activităţi la şcoală sau la biserică. Însă cred că am ştiut mereu că nu aveam să rămân. Trebuia să plec de acolo. Totul devenise prea mic. Îmi pare rău de sărmana mea mamă, suspină Caroline descriind şocul maică-sii când aflase că ea şi cea mai bună prietenă a ei, Virginia, îşi făcuseră planuri să călătorească în America de Sud.

Addy încuviinţează din cap, zâmbind.

— Eşti – cum se spune… neînfricată.

— Ai putea spune că am avut curaj să venim aici. Cred însă că voiam doar să trăim o aventură.

— Şi tatăl meu şi-a părăsit casa din Radom pentru America, spune Addy. Când era tânăr şi fără copii şi pornise în căutarea unei aventuri. Mi-a spus mereu că o să-mi placă New Yorkul.

— De ce s-a întors? întreabă Caroline.

— Să-şi ajute mama, răspunse Addy. După ce tatăl lui a murit, cei cinci copii au rămas în grija mamei. El a vrut să ajute.

Caroline zâmbeşte.

— Pare un om bun tatăl tău.

Conversaţia lor se încheie când o prietenă, pe care Caroline i-o prezintă ca Virginia, dar care îşi zice Ginna, îi spune să se grăbească. Se duc la altă petrecere, spune Ginna, făcându-i semn din ochii ei albaştri lui Addy, în timp ce o ia de braţ pe Caroline. Addy le priveşte pe cele două femei care îi întorc spatele şi se îndreaptă grăbite spre uşă, dorindu-şi ca acea conversaţie să nu se fi încheiat atât de repede.

El pleacă la scurt timp după aceea, bătându-l prieteneşte pe spate pe Jonathan în drum spre ieşire.

— Mulţumesc, *amigo*, spune el. Mă bucur că am venit.

Se gândeşte la Caroline în drum spre casă şi aproape în fiecare minut în următoarea săptămână. În cele din urmă, după ce găseşte adresa ei în Leme, îşi face curaj să-i lase un bilet sub uşă, scris cu ajutorul unui dicţionar francez/englez cumpărat recent:

Dragă Caroline,

Mi-a făcut plăcere să stăm de vorbă weekendul trecut. Aş fi încântat dacă ai accepta să mă însoţeşti la cină la restaurantul Belmond, lângă hotelul Copacabana Palace. Propun să ne întâlnim la Palace pentru un aperitiv la ora opt, sâmbăta asta, pe 29 aprilie. Sper să ne întâlnim acolo.

Al tău, Addy Kurc.

Câteva zile mai târziu, Addy soseşte la Copacabana Palace, purtând o cămaşă proaspăt apretată cu o orhidee mov în piept. Are aceiaşi fluturi în stomac pe care i-a simţit cu două săptămâni în urmă, când a întâlnit-o prima oară pe Caroline. Tocmai se uită la ceas – e opt fix când Caroline intră pe uşa rotativă din *lobby.* Îi face semn cu mâna şi, într-o clipă, Addy uită de toate, emoţiile dispărându-i ca prin minune.

La barul hotelului, ei vorbesc despre şederea la Rio şi despre lucrurile de aici pe care le plac.

Engleza lui Addy s-a îmbunătăţit considerabil – niciodată nu a fost mai motivat să înveţe dar nu e încă cizelată. Cu toate astea, Caroline nu pare să observe.

— Prima dată când am mâncat o *churrascaria*, spune ea roşind, mi-a venit să vomit. Mă simţeam atât de prost să las carnea în farfurie, aşa că am mâncat-o forţat, iar ei continuau să-mi aducă mai multă.

Addy glumeşte pe seama localnicilor din Rio care se mişcă extrem de lent. Îşi plimbă arătătorul şi degetul mijlociu pe tejgheaua barului cu primele două degete, pentru a demonstra cadenţa paşilor săi în comparaţie cu cea a unui brazilian sadea.

— Nimeni nu se grăbeşte aici, spune el, clătinând din cap.

Mai târziu, la Belmond, Caroline îl roagă pe Addy să comande pentru amândoi. În timp ce vorbesc, de această dată pe deasupra unor farfurii pline de *moqueca de camarao*, Addy află despre Caroline că este singura fată dintre cei patru fraţi Martin, şi că cei trei fraţi mai mari ai ei, ale căror nume el o roagă să le repete iar şi iar: Edward, Taylor şi Venable, locuiesc încă acasă, în oraşul Clinton.

— Aveam o vacă în curtea din spate când eram copii, spune Caroline, iar ochii ei se luminează când îşi aduce aminte.

Addy aproape că se îneacă când aude că numele vacii era Sarah – numele evreiesc al surorii lui mai mici, Halina, îi explică el. Caroline roşeşte.

— Oh, sper că nu te-am ofensat, spune ea. Sarah era ca un membru al familiei pentru mine, adaugă ea. O mulgeam şi câteodată o călăream chiar până la şcoală.

Addy izbucneşte în râs.

— Se pare că Sarah a ta era mai puţin încăpăţânată decât sora mea. Îi povesti mai departe Carolinei despre Halina, amintindu-şi cum, după ce văzuseră *Se întâmplase într-o noapte*, Halina insistase să-şi tundă părul scurt, precum Claudette Colbert. Apoi refuzase să părăsească apartamentul zile în şir, convinsă că noua tunsoare nu i se potrivea. Râzând, Addy îşi dădu seama cât de bine îi face să vorbească despre familia lui, cum faptul că le rosteşte numele le confirmă, într-un fel, existenţa.

Caroline continuă să-i povestească despre tatăl ei, profesor de matematică la Colegiul Prezbiterian din Clinton, care predase până în anul 1935, când murise.

— Noi nu am crescut în lux, spune ea, dar am mers la şcoli bune. Îţi poţi imagina, cu un tată în sistem, ce pretenţii avea el în privinţa educaţiei noastre.

Addy încuviinţează. Părinţii lui nu au fost profesori, dar buna educaţie a copiilor fusese considerată esenţială şi în căminul său.

— Cum îl strigai? Cum se numea tatăl tău? întreabă curios Addy.

— Numele lui era Abram.

Addy o priveşte intrigat.

— Abram? La fel ca Abraham?

— Da, Abram. Derivă de la Abraham. E un nume din familie, moştenit de la străbunicul meu.

Addy zâmbi, apoi scoate din buzunar batista mamei sale şi o pune desfăcută pe masă, între ei.

— Mama, ea… Addy imită acţiunea de a coase cu ac şi aţă.

— Ea coase?

— Da. Ea a cusut asta pentru mine, înainte să părăsesc Polonia. Uite, îi arată Addy, acestea sunt… cum le numeşti?

— Iniţiale.

— Acestea sunt iniţialele mele: „A“ e de la numele meu evreiesc, Abraham.

Caroline se apleacă deasupra batistei, studiind broderia.

— Şi tu eşti tot un Abraham?

— *Si.*

— Familiile noastre au gusturi foarte bune în materie de nume, spune zâmbind Caroline.

Addy împătureşte batista şi o strecoară în buzunarul de la spate. Poate că sunt din „acelaşi aluat“, decide el.

Caroline tace pentru câteva clipe. Îşi lasă privirea în jos.

— Mama mea a murit acum trei ani, spune ea. Faptul că nu am fost acolo când a murit mă doare foarte mult.

E o mărturisire care-l surprinde pe Addy, mai ales că abia o cunoscuse pe Caroline. În toţi anii în care fusese împreună cu Eliska, aceasta abia dacă îi povestise ceva din trecutul ei, cu atât mai puţin despre vreun regret. Cu gândul la mama lui, Addy dă din cap în semn că înţelege, dorindu-şi să poată spune ceva care să o încurajeze. Poate că ştiind că şi lui îi este atât de dor de mama lui, Caroline nu se va mai simţi atât de singură. El nu i-a spus încă. Nu i-a mărturisit că a pierdut contactul cu familia lui. Este atât de obişnuit cu ideea de a evita subiectul, încât el însuşi nu mai ştie cum să deschidă subiectul. De unde să înceapă?

Când îi întâlneşte privirea, îşi dă seama că poate să-i vorbească. E ceva atât de onest în comportamentul ei, atât de sincer şi de blând. *Poţi să îi spui*, îşi spune el. *Încearcă!*

— Ştiu cum te simţi.

Carolina e surprinsă.

— Şi tu ţi-ai pierdut mama?

— Ei bine, nu chiar. De fapt, nu ştiu. Cred că familia mea e încă în Polonia.

— Nu ştii sigur?

Addy se uită în jos.

— Nu. Noi suntem evrei.

Caroline, cu ochii în lacrimi, întinde mâna după mâna lui, şi, dintr-odată, povestea aceea nespusă de ani iese la suprafaţă.

***

Două săptămâni mai târziu, Addy şi Caroline stau la un birou în apartamentul Carolinei, lângă fereastra dinspre est, cu vedere spre plaja Leme. S-au văzut aproape în fiecare zi de la prima lor întâlnire, care a avut loc cu o lună în urmă, la Belmond.

A fost ideea Carolinei să le scrie celor de la Crucea Roşie pentru a da de urma familiei lui. Addy dictează, aplecându-se peste umărul bronzat al Carolinei în timp ce ea scrie. Optimismul ei l-a umplut de speranţă şi energie, iar acum cuvintele i se revarsă şuvoi, mai repede decât poate ţine ea pasul.

— Stai, stai, mai rar, îi spune râzând Caroline. Mai poţi să-mi spui o dată pe litere numele mamei tale? Ridică privirea, iar irisul căprui al ochilor ei sclipeşte în lumină. Stiloul ei flutură deasupra colii de hârtie. Addy îşi drege glasul. Blândeţea ochilor fetei şi mirosul de săpun al părului ei roşcat îl fac să-şi piardă şirul gândurilor.

El spune pe litere *Nechuma,* încercând pe cât posibil să nu măcelărească pronunţia în engleză a literelor, apoi numele tatălui şi al fiecăruia dintre fraţi. Scrisul Carolinei este cursiv şi elegant în comparaţie cu al lui Addy.

Când scrisoarea e completă, Caroline scoate din geanta ei o hârtie împăturită.

— Am întrebat Ia ambasadă, spune ea, punând hârtia între ei şi urmărind cu degetul lista de oraşe pe care le scrisese unul sub altul, şi, din câte am înţeles, Crucea Roşie are sedii peste tot. Ar trebui să trimitem scrisoarea ta la mai multe birouri, pentru orice eventualitate. Addy încuviinţează din cap, scanând cele cincisprezece oraşe notate de Caroline. Lista include Marsilia, Londra, Geneva, Tel Aviv şi Delhi, iar câte o adresă este scrisă în dreptul fiecărui oraş.

Şuşotesc în timp ce Caroline scrie răbdătoare cincisprezece scrisori identice. Când termină, ea adună teancul de coli scrise şi le presează cu grijă pe masă, astfel încât marginile lor să fie aliniate, apoi i le dă lui Addy.

— Mulţumesc, spune Addy. E foarte important pentru mine, adaugă el cu o mână pe inimă, dorindu-şi să poată articula mai bine cuvintele pentru a-i spune cât de mult înseamnă ajutorul ei.

Caroline încuviinţează.

— Ştiu. E groaznic ceea ce se întâmplă acolo. Sper să primeşti răspuns. Cel puţin, pentru moment, vei şti că ai făcut tot ce se putea face.

Expresia ei e sinceră, iar vorbele ei îl alină. Nu se ştiu decât de câteva săptămâni, dar Addy şi-a dat seama că nu trebuie să ghicească ce gândeşte Caroline. Ea spune ce vrea să spună, fără ocolişuri, iar lui asta i se pare reconfortant.

— Ai o inimă de aur, spune Addy, dându-şi seama că ăsta e un clişeu, dar nu-i pasă.

Degetele Carolinei sunt lungi, cu unghii elegante şi ascuţite. Ea şi le flutură în faţă, clătinând din cap.

Nu e obişnuită – a aflat de asemenea Addy – să primească laude.

— Le duc mâine la poştă, spune el.

— O să mă anunţi şi pe mine dacă afli ceva?

— Da, desigur.

Pe fereastră, Addy priveşte partea de est a stâncii Leme şi albastrul cobalt al Atlanticului. Se uită spre Europa.

— În timp, spune el, încercând să pară optimist, în timp îi voi găsi.

11 mai 1944: *Bătălia a patra şi ultima de la Monte Cassino. Aşa cum sperau, Aliaţii iau forţele germane prin surprindere. În timp ce Corpurile Expediţionare Franceze distrug baza sudică a apărării germane, Corpul 13 britanic înaintează spre centul teritoriului, capturând oraşul Cassino şi lovind forţele germane în valea Liri. Polonezii, la prima lor încercare de a captura Cassino, sunt învinşi; sunt peste 4000 de victime, două batalioane fiind şterse de pe faţa pământului. După un al doilea atac de la miezul nopţii, mănăstirea este încă impenetrabilă.*

Capitolul 47

Genek

Monte Cassino, Italia
17 mai 1944

Genek îşi pune mâinile pe cască. Stă lipit de peretele muntelui în timp ce proiectilele lansate de mortiere le zboară pe deasupra capetelor. S-a obişnuit cu durerea înţepătoare din genunchi şi din coate la impactul cu roca necruţătoare, cu praful şi cu pietrişul mărunt pe care-l simte mereu printre dinţi, cu răpăitul şi bâzâitul constant al artileriei ce-i răsună în urechi într-o proximitate excesiv de incomodă. La patru sute de metri mai sus, ceea ce a mai rămas din inamic – un regiment format din opt sute de paraşutişti germani trage glonţ după glonţ din interiorul avariat al mănăstirii. *De unde au atâta muniţie?* se întreabă Genek. *Cu siguranţă, o vor termina curând.*

Polonezii au reuşit să-i ia prin surprindere pe germani, depăşindu-i cu mult numeric, şi totuşi armata lui Anders are un dezavantaj clar. Versantul muntelui, după câteva zile de bombardament aerian, s-a transformat în moloz, făcând urcuşul aproape imposibil. Nu pot vedea inamicul, prin urmare trebuie să ajungă în vârful dealului, la mănăstire, înainte de a avea şansa să tragă; între timp, fără un loc sigur care să le ofere acoperirea necesară, regimentul polonez este expus.

Cu trupul încă lipit de versantul muntos, Genek înjură printre dinţi. Armata ar fi trebuit să fie cea mai sigură opţiune pentru a scăpa din Siberia şi pentru ca familia lui să rămână unită. Şi a fost, pentru un timp. Acum e la fel de expus ca o ţintă la

un concurs de tir, iar familia lui e undeva la 4.700 de kilometri distanţă, în Palestina. Genek nu se poate abţine să nu se gândească la faptul că prima încercare a lui Anders la Monte Cassino, cea din urmă cu cinci zile, a fost un eşec îngrozitor.

În faţa mortierelor, a focurilor de armă şi a furiei devastatoare a turelelor Panzer cu tunuri de calibru 75 mm, primele divizii de infanterie ale lui Anders au fost distruse după numai câteva ore de luptă.

La fel de repede cum începuse operaţiunea, Corpul II Polonez a fost forţat să se retragă, raportând pierderi de aproape 4.000 de oameni. Genek şi Otto erau mulţumiţi pentru că fuseseră desemnaţi să asigure partea din spate a diviziei de infanterie, blestemând faptul că, în ciuda pierderilor suferite de inamic, mănăstirea încă era în mâinile germanilor. Până acum, singura veste bună pe care au primit-o în campanie a venit de la generalul Juin, liderul Corpurilor Expediţionare Franceze, care raportase că oamenii lui cuceriseră Monte Maio, fiind acum în poziţia de a asista Armata a 8-a Britanică staţionată în valea Liri. Cu toate acestea, era sarcina polonezilor de a captura mănăstirea. Ei porniseră un al doilea atac în acea dimineaţă.

Mai multe proiectile se aud undeva deasupra şi răpăitul artileriei antiaeriene face *poc-poc-poc* pe suprafaţa stâncii. Cineva de la poalele muntelui începe să urle. Genek stă lipit de versant. Se gândeşte la Herta, la Józef şi îi vine în minte să găsească o stâncă sub care să rămână ascuns până la terminarea confruntărilor. Dar apoi parcă-şi vede familia în mâinile naziştilor, forţaţi să meargă într-un lagăr al morţii. Familia lui, parte din milioanele de victime. Simte un nod în gât şi obrajii i se înfierbântă subit. Nu se poate ascunde. Este aici. Dacă această misiune va avea succes, el îşi va fi adus contribuţia la înfrângerea germanilor, amintind întregii lumi că Polonia, deşi învinsă în Europa, este încă o putere ce trebuie recunoscută.

Înghițindu-și frica, el își dă seama că, indiferent dacă aceea e o misiune sinucigaşă sau nu, dacă există vreo șansă ca el să contribuie la sfârşitul acestui război nenorocit, nu va renunţa.

Genek aşteaptă ca focul artileriei să se potolească, apoi se caţără câţiva metri mai sus pe versantul muntos, încercând să stea lipit de pământ, şi căutând cu privirea mine sau declanşatoare. Pentru a asigura fortăreaţa, nemţii au plantat o mulţime de capcane, din cauza cărora o mulţime de camarazi de-ai lui Genek şi-au pierdut viaţa. El a fost instruit cum să dezamorseze o mină, dar se întreabă dacă, date fiind circumstanţele, va avea priceperea necesară să o smulgă din pământ, în cazul în care va da peste vreuna. Undeva în dreapta lui Genek se aude încă un bubuit, o explozie monstruoasă.

Când cade la pământ, diafragma lui se izbeşte de un mic bolovan, care-i taie respiraţia. *Ce naiba a fost asta?* E cea mai puternică explozie pe care a auzit-o până acum. Urechile îi ţiuie. Oamenii lui Anders se întrebaseră de multe ori dacă paraşutiştii germani din Cassino aveau acces la tunul de asalt pe roţi K5 de calibru 28 cm amplasat la Anzio. Nemţii numeau acest tun Leopold. Aliaţii îl botezaseră Anzio Annie. Obuzele trase de el cântăreau un sfert de tonă, având o rază de acţiune de peste 130 de kilometri. Nu aveau cum să care acea monstruozitate până sus, pe munte, îşi spune Genek, încercând să-şi recapete suflul. Dacă ar fi aşa, e sigur că l-ar fi făcut bucăţele până acum. Aerul este din nou animat de răpăiala unei mitraliere. Ridică bărbia, reuşeşte să inspire şi se caţără şi mai sus pe versant.

18 mai 1944: *în cel de-al doilea atac de la Monte Cassino, Corpul II Polonez înfruntă focul artileriei şi mortierelor cu care-i întâmpină soldaţii germani de pe poziţiile lor fortificate din vârful muntelui. Polonezii sunt lipsiţi de protecţie şi foarte expuşi, iar bătălia e sălbatică şi, din când în când, corp la corp. Datorită înaintării cu succes a Corpurilor Expediţionare Franceze în valea Liri, paraşutiştii germani se retrag de la Cassino pentru a asigura o nouă poziţie defensivă pe Linia Hitler, către nord. La primele ore ale dimineţii de 18 mai, polonezii cuceresc mănăstirea. Sunt atât de istoviţi încât doar câţiva mai au puterea să escaladeze cei o sută de metri rămaşi. Când reuşesc să ajungă pe culme, pe ruinele mănăstirii este înălţat steagul polonez şi un imn, „Maci roşii la Monte Cassino", se înalţă triumfător pentru a sărbători victoria polonezilor. Drumul spre Roma este deschis.*

6 iunie 1944 – Ziua D: *Cu numele de cod Operaţiunea Overlord, Bătălia pentru Normandia începe cu un masiv atac al tancurilor amfibii, în timp ce 156.000 de oameni ai trupelor Aliate, conduşi de generalul Eisenhower, iau cu asalt o întindere de 50 de kilometri din plajele Normandiei, o zonă puternic fortificată. Refluxul, vremea foarte urâtă şi planul înşelător al operaţiunii permit trupelor Aliate să-i ia prin surprindere pe nazişti.*

Capitolul 48

Jakob şi Bella

Varşovia, Polonia ocupată de germani
1 august 1944

La zgomotul primei explozii, Bella se înfioară din cap până-n picioare. Fără să mai stea pe gânduri, se lasă în patru labe în spatele casei de marcat de pe tejghea, în partea din dos a magazinului.

Explozia – destul de aproape ca să zguduie monedele din sertarul casei de marcat – este urmată de strigăte şi de răpăiala unei mitraliere: *poc-poc-poc.*

Bella se târăşte în spatele tejghelei, până în capătul acesteia şi se uită spre vitrina din faţa magazinului. Afară, trei bărbaţi în uniformă aleargă pe stradă, ţinând nişte pistoale mitralieră Błyskawica. O altă bombă explodează, iar Bella îşi acoperă instinctiv capul cu mâinile. Se întâmplă. Au venit cei din Armata Teritorială. Trebuie să iasă, repede.

Ea se duce în patru labe până în mica încăpere din spatele magazinului pe care a închiriat-o, gândindu-se rapid ce să ia mai repede. Geanta, peria de păr – nu, nu peria, nu e atât de importantă – cheile, cu toate că nu e sigură ca acea clădire va mai rezista încă o zi. În ultima secundă, ridică salteaua şi scoate de sub ea două fotografii – una cu părinţii ei, una cu ea de pe vremea când era copil, cu Anna – şi le pune în geantă. Se gândeşte să încuie uşa din faţă a magazinului, dar când alţi patru bărbaţi în uniforme trec alergând pe stradă,

se răzgândeşte. Se furişează şi iese încet pe uşa din spate, pe care o încuie în urma ei.

Afară, strada este pustie. Se opreşte să-şi recapete suflul. Vorbele lui Jakob îi răsună în urechi.

— Subsolul clădirii în care stau e sigur, îi spusese el cu o săptămână în urmă, când începuse revolta Armatei Teritoriale. Dacă sunt lupte de stradă, ne întâlnim acolo.

Va trebui să treacă râul Vistula ca să ajungă.

Bella începe să alerge uşor, îndreptându-se către nord-est peste podul ce dă în bulevardul Wojtowska. Din când în când, se ascunde într-o alee în timp ce aude dronele avioanelor Luftwaffe apropiindu-se. Îşi lipeşte corpul de zidul de cărămidă şi îşi lungeşte capul şi numără şase avioane care zboară relativ jos, ca nişte vulturi. Se întreabă dacă n-ar fi bine să mai aştepte până cerul se linişteşte, dar decide că nu mai are timp de pierdut. Trebuie să i se alăture lui Jakob.

— Ai mai făcut ruta asta de o mie de ori, încearcă ea să se încurajeze. O să fie maxim zece minute pe drum, trebuie să ajungi acolo!

Bella iuţeşte pasul, încercând din răsputeri să îşi menţină atenţia la cer, dar pavajul inegal îi îngreunează planul. De două ori e cât pe ce să îşi luxeze glezna, până când decide că e mai sigur să se uite pe unde merge şi să îşi ascută auzul ca să detecteze avioanele. Reuşeşte să parcurgă şase străzi până când o Stuka se întoarce. Se ascunde din nou într-o alee exact când umbra avionului îi trece pe deasupra.

— Te rog, Doamne! Să nu mă vadă, se roagă ea cu ochii închişi, lipindu-se mai tare de zidul din spate, aşteptând să treacă primejdia. Sunetul se aude din ce în ce mai stins. Deschide ochii şi porneşte din nou. Oare unde sunt restul de oameni? se întreabă. Probabil toţi stau ascunşi, căci străzile sunt goale.

Revolta nu e o surpriză. Toţi locuitorii Varşoviei auziseră zvonuri despre începerea ei şi probabil că fiecare avea un plan pentru acel moment, deşi nimeni nu ştia când va fi acela.

Bella şi Jakob fuseseră norocoşi să îl aibă pe Adam, care putea să-i ţină la curent cu acţiunile Rezistenţei. „Poate să înceapă în orice zi“, spusese el cu un weekend în urmă. „Armata Teritorială aşteaptă să acţioneze simultan cu Armata Roşie. “

Puterile Axei, din câte raporta *Biuletyn Informacyjny,* începeau să dea semne de slăbiciune.

Trupele Aliaţilor trecuseră de liniile de apărare naziste în Normandia şi se vorbea de o campanie masivă a Aliaţilor în Italia. Coordonându-şi acţiunea şi cu ajutorul ruşilor, Armata Teritorială Poloneză spera să-i poată alunga pe germani din capitala ţării şi în felul acesta să încline talerele balanţei în favoarea Aliaţilor.

Adam şi Jakob vorbiseră despre revoltă şi despre cum şi-ar fi dorit să ajute. Suna foarte demn, dar Bella era recunoscătoare Halinei că reuşise să îi convingă să renunţe. Nici Bella nu voia altceva decât o Polonie liberă, dar Varşovia era condusă încă de germani. Armata Teritorială, care nu îi prea simpatiza pe evrei, avea să fie depăşită numeric de către germani, cu siguranţă.

— Nu vă amintiţi ce s-a întâmplat cu răscoala din ghetou? Zise Halina. Şi dacă Armata Roşie nu va coopera? Stalin promisese să ajute, dar el îşi mai încălcase promisiunile şi înainte. Ce motiv ar fi avut cineva să-l creadă? Halina le atrase atenţia lui Jakob şi Adam să îşi păstreze raţiunea. Vă rog, mişcarea de rezistenţă. Sunt atâtea moduri de a ţine piept duşmanului.

Bella aleargă brusc spre dreapta, îndreptându-se spre est pe bulevardul Wojtowska, recunoscătoare să vadă apa râului drept înainte. Când se apropie, totuşi, răreşte pasul. „Unde naiba e podul?” A dispărut. E distrus. Un morman de fiare

fumegânde deasupra apei – asta a mai rămas din el.

Măreşte din nou pasul, cotind spre nord de-a lungul Vistulei în timp ce se ruga ca podul următor să fie intact.

Zece străzi mai încolo, plămânii încep să o usture, aprinşi, iar bluza i s-a lipit de piept, dar găseşte podul Toruska încă intact. Cerul e plin acum de avioane Junkers. Ea ignoră durerea mistuitoare din piept şi focul din muşchii picioarelor, şi vocea interioară care-i strigă să caute un şanţ pe undeva şi să se ascundă. Aleargă cât de tare poate.

Când ajunge la jumătatea podului, o duzină de bărbaţi apar în capătul opus, iar Bella nu-şi mai simte picioarele de groază, dar îşi revine la vederea hainelor acestora – trebuie să fie nişte civili polonezi. Unii au puşti agăţate de umăr. Alţii au furci. Câţiva sunt înarmaţi cu bâte de baseball şi cuţite mari. Aleargă în direcţia ei, strigând, dar Bella este prea epuizată şi respiraţia ei prea zgomotoasă ca să poată înţelege cuvintele. Abia când drumurile lor se intersectează îşi dă seama că bărbaţii strigă la *ea.*

— Alergi în direcţia greşită! urlă ei, ţinându-şi armele deasupra capetelor ca nişte războinici, cu ochii aprinşi. Vino să lupţi alături de noi! Pentru Polonia şi pentru victorie!

Bella clatină din cap în timp ce aleargă, uitându-se în pământ ca să-şi poată păstra echilibrul. Ea nu mai ridică privirea până ce nu ajunge la uşa lui Jakob.

***

E cea de a opta zi în ascunzătoare; bombardamentele nu s-au oprit. Jakob şi Bella se frământă necontenit gândindu-se la ceilalţi, întrebându-se dacă Halina, Adam, Mila au găsit un

loc sigur în care să se ascundă şi cum va arăta Varşovia după bombardament.

Împart subsolul clădirii cu un cuplu care are un copil de optsprezece luni. Familia a sosit la subsol la scurt timp după Bella, aducând după ei – spre amuzamentul lui Jakob şi Bella – un balot de fân presat şi o vacă cu lapte. După multe eforturi, ei reuşiră să convingă animalul recalcitrant să coboare scările până la subsol. Vaca miroase urât – nu au altă soluţie decât să adune balega într-un colţ dar ugerele, se pare, sunt întotdeauna pline. De două ori pe zi, laptele proaspăt este cărat într-o găleată pe scări pentru a fi fiert deasupra unui aragaz – „astfel încât să fie bun pentru copil“, spusese mama bebeluşului, deşi Bella era convinsă că laptele proaspăt muls nu ar fi făcut niciun rău copilului.

Se gândise să protesteze – să se aventureze la etaj era foarte periculos, date fiind circumstanţele –, în schimb preferă să-şi ţină gura, ca să nu deranjeze dinamica grupului.

Cei patru adulţi care se ascundeau făceau cu rândul la fiert laptele. Astăzi e rândul Bellei.

Ea îşi verifică ceasul. Au trecut treizeci de minute de la ultima explozie. Acum e linişte. Jakob, stând lângă ea la piciorul scării, încuviinţează din cap.

— Ai grijă, spune el.

Ea dă din cap şi urcă repede treptele cărând după ea găleata plină cu lapte proaspăt, făcând tot posibilul să nu îl verse. La aragaz, toarnă laptele într-o oală, aprinde un chibrit şi întoarce butonul negru de deasupra cuptorului pentru a aprinde ochiul.

Când laptele începe să se încălzească, ea se duce în vârful picioarelor la fereastră. Afară, imaginea oraşului e ireală.

Una din trei clădiri de pe strada Danusi este dărâmată. Altele sunt încă în picioare, dar bucăţi mari din faţadele lor lipsesc. Unora dintre clădiri le

lipsesc doar acoperişurile, de parcă ar fi fost decapitate. Bella scanează cerul şi înjură cu sete când un roi de avioane se iveşte în câmpul ei vizual. La naiba. Avioanele sunt mici la început – ca nişte ţânţari gălăgioşi la orizont –, dar se apropie alarmant şi la un moment dat îşi schimbă direcţia şi dispar.

Bella se îndepărtează de fereastră, dorindu-şi să le mai poată vedea. Ascultă intens în timp ce priveşte încruntată laptele, dorindu-şi să fiarbă mai repede.

Bâzâitul avioanelor se aude din ce în ce mai tare. Ea îl aude pe Jakob, care bate în podeaua de sub picioarele ei cu coada unei mături, semn să se întoarcă mai repede la subsol.

Şi el aude probabil avioanele.

Iar apoi, undeva în apropiere, o bombă cade şi încăperea se zguduie, în zdrăngănit de ceramică.

Jakob bate iar cu coada măturii în podea – mai tare de această dată. Prin scândurile podelei poate auzi strigătele lui înfundate.

— Bella!

— Vin! strigă ea, întorcând butonul aragazului în poziţia „Închis“. Încă o bombă. Aceasta şi mai aproape. Pe aceeaşi stradă, poate. Bella îşi înfăşoară mâna într-un prosop. În timp ce întinde mâna spre mânerul oalei, urechea ei sesizează ceva nou. Sună ciudat la început, ca un mieunat profund şi prelung de felină. Lasă laptele, decide ea, aruncând prosopul de vase în timp ce se întoarce să fugă. Dar e prea târziu. Abia ajunge la uşă când fereastra explodează. Bucătăria se întunecă brusc şi Bella simte cum este aruncată la podea. Braţele ei se agită prin aer, neajutorate, ca şi cum ar încerca să înoate prin aer ca prin lichid sau să scape de un vis urât. Sticlă spartă. Şrapnel. Vase căzând de pe rafturi, făcându-se ţăndări. La aterizare, Bella rămâne fără aer. Zace nemişcată pe burtă, acoperindu-şi ceafa cu mâinile şi încercând

să respire. O altă bombă loveşte şi podeaua tremură sub ea.

Jakob strigă acum, dar vocea lui e înăbuşită, ca şi cum ar fi undeva departe. Cu ochii închişi, Bella face o scanare mentală a trupului ei. Îşi mişcă degetele de la mâini şi de la picioare. Extremităţile sunt la locul lor şi par să funcţioneze. Dar e udă. Oare sângerează? Ce arde? Ameţită, se ridică în capul oaselor, tuşind, şi deschide ochii.

Camera e plină de fum – de parcă ar privi pe un ochi de geam murdar.

Probabil că e din cauza ochilor. Clipeşte de câteva ori. Când vederea i se limpezeşte, ea observă ceea ce pare a fi un fuior de fum cenuşiu şerpuind spre tavan din spatele aragazului. Bella încremeneşte. A uitat să închidă gazul? L-a închis, nu-i aşa? Da, da, l-a închis. Se uită la mormanul de moloz de pe podea. Cioburile de sticlă din fereastră, vase sparte, lemn rupt, bucăţi mari de şrapnel. Oala stă lângă ea într-o mică băltoacă de lapte, în mijlocul molozului.

— Bella! strigă Jakob intrând grăbit pe uşă. Se ghemuieşte lângă ea, luând-o de umeri.

— Bella! Eşti teafără?

Vocea lui tremură de groază.

Bella încuviinţează. Ea încearcă să vorbească, dar urechile ei încă vâjâie.

— Da, sunt – sunt teafără, murmură ea, sperând ca Jakob să o poată auzi. El o ajută să se ridice în picioare. Ceva miroase a ars.

— Aragazul? întreabă Jakob.

Ceva începe să şuiere.

— E închis.

— Hai să ieşim de aici.

Picioarele Bellei tremură şi păşesc nesigur, de parcă ar merge pe catalige. Jakob o ajută să păşească şi o conduce ţinând-o de cot înapoi spre treptele de la subsol.

— Sigur eşti bine? Am crezut… am crezut…

E în regulă, dragul meu. Sunt bine.

17 octombrie 1944: *„Oraşul trebuie să dispară complet de pe suprafaţa pământului şi serveşte doar ca staţie de transport pentru Wehrmacht. Nicio piatră nu poate rămâne în picioare. Fiecare clădire trebuie rasă din temelii.* “

Şeful SS Heinrich Himmler, 17 octombrie, 1943
Conferinţa Ofiţerilor SS

Capitolul 49

Mila

În afara Varşoviei, Polonia ocupată de germani
Sfârşitul lui septembrie 1944

Au trecut aproape opt săptămâni de când bombele au început să cadă în Varşovia la începutul lui august. Când a căzut prima bombă, Mila s-a gândit să împrumute o maşină pentru a o scoate pe Felicia din Włocławek, dar ştie că nu va ajunge niciodată acolo, nu vie, cel puţin.

Varşovia era un uriaş câmp de luptă. Toţi se ascundeau. Erau germani staţionaţi la periferia oraşului, ascunşi în buncăre, gata să sară la primul semn de slăbiciune al Armatei Teritoriale. Ar fi fost imposibil să plece. Aşa că a preferat să fugă la apartamentul Halinei din centru, de pe strada Stawki, unde şi-a petrecut zilele şi nopţile stând ascunsă împreună cu sora ei şi cu Adam în adăpostul antiaerian al clădirii, ascultând în întuneric cum oraşul era decimat deasupra lor.

În fiecare săptămână, un prieten din Rezistenţă aduce un mic pachet de mâncare şi noutăţi. Niciuna dintre acestea nu e promiţătoare – polonezii sunt depăşiţi numeric şi nu au destul armament, a spus el; 10.000 de rezidenţi au fost executaţi în Wola, 7.000 în oraşul vechi, zeci de mii fiind transportaţi în lagărele morţii; „Nici măcar bolnavii nu sunt cruţaţi”, şopteşte el – aproape toţi pacienţii din spitalul Wolski au fost ucişi.

În timp ce bombardamentele se înteţeau, capitala – pe vremuri prosperă – a Poloniei începea să dispară.

După o săptămână, o treime din oraş era rasă din temelii, apoi o jumătate şi apoi două treimi.

În timp ce asediul continua, Armata Teritorială era în pragul disperării. „A trimis Stalin întăriri?” întreba Adam de fiecare dată când primea veşti. Liderul rus promisese întăriri. Dar îşi respectase promisiunea? Răspunsul era întotdeauna nu – nu puteau spera la niciun ajutor din partea ruşilor.

Mila e distrusă. Suferă cumplit din cauza distanţei dintre ea şi Felicia. Nu are de unde să ştie dacă bombele au ajuns la Włocławek. Nu s-a gândit niciodată să întrebe dacă mănăstirea are adăpost antiaerian. Cu atât de puţină mâncare şi lipsită complet de apetit, pantalonii îi atârnă jalnic în jurul taliei – care nu a fost niciodată mai subţire. Nimic – dar nimic pe lume, decide ea, nu e mai rău decât să fii blocat undeva. Cu fiecare zi care trece – ea a numărat cincizeci şi două de când stă ascunsă – devine mai disperată.

La fiecare câteva minute, se pare, pământul se cutremură atunci când încă o bombă cade pe neaşteptate, spulberând case, magazine, şcoli, biserici, poduri, maşini, oameni – tot ce-i iese în cale. Iar ea nu poate să facă altceva decât să asculte şi să aştepte.

Capitolul 50

Halina

Închisoarea Montelupich, Cracovia,
Polonia ocupată de germani
7 octombrie 1944

Halina tresare, trezindu-se din somn când aude clinchetul metalic al unei chei în broască, apoi uşa cu gratii de fier a celulei ei zgâriind cimentul atunci când se deschide. Îşi îngustează ochiul care nu este umflat.

— Brzoza! spune printre dinţi Betz. Sus. *Acum.*

Ea se ridică încet, respirând cu dificultate din cauza durerii ascuţite din spate. E în închisoare de patru zile şi după fiecare interogatoriu, vânătăile ei capătă nuanţe şi mai stridente de violet. După fiecare interogatoriu, e adusă înapoi în celulă gata să cedeze. Dar ştie că trebuie să-şi înghită durerea, umilinţa, sângele care-i curge din nas, de pe frunte, de pe buza de sus. Nu trebuie să cedeze. Cei care cedează nu se mai întorc. Ea nu poate şi nu-i va lăsa pe cei de la Gestapo să câştige.

Halina a fost încarcerată chiar după ce Armata Teritorială a generalului Bor s-a predat şi revolta din Varşovia a fost declarată încheiată. Până la urmă, oamenii lui Stalin, staţionaţi la periferia oraşului, nu au mai ajuns; după şaizeci şi trei de zile de confruntări, Armata Teritorială a fost obligată să se predea.

Pe data de 2 octombrie, pentru prima dată în două luni, deasupra oraşului s-a aşternut liniştea.

Când Halina s-a aventurat afară, şocată, murdară şi moartă de foame, Varşovia, încă în flăcări, era de nerecunoscut. Clădirea în care locuia ea era una

din cele două care mai rămăseseră intacte pe strada Stawki. Celelalte fuseseră distruse. Unele erau despicate în două, expunându-şi interiorul de-a valma – toalete, grinzi, porţelan, ibrice şi canapele răspândite peste tot printre ţevi contorsionate şi cărămizi – dar majoritatea acestora nu erau decât nişte carcase, interiorul lor revărsându-se în afară, ca intestinele din burta unor peşti eviscerați.

Halina şi-a făcut drum printre ruinele din oraş încercând să-i găsească pe Jakob şi pe Franka – o misiune aproape imposibilă, din moment ce multe drumuri erau blocate.

Ea ajunsese mai întâi la uşa Frankăi, unde căzuse în genunchi – clădirea era distrusă. Franka, părinţii şi fratele ei nu erau de găsit. O oră mai târziu, când Halina a reuşit să ajungă în cele din urmă la apartamentul lui Jakob, ea a descoperit că şi clădirea acestuia fusese distrusă.

Aproape că leşinase când Jakob a apărut de la subsolul clădirii cu Bella după el. Erau *teferi.* Dar şi morţi de foame.

Halina trebuia să găsească o soluţie. Franka şi familia ei dispăruseră. Ea ştia că nu putea părăsi Varşovia fără să încerce să-i găsească. Dar ea, Adam, Jakob şi Bella erau în primejdie. Erau flămânzi, lefteri şi nu mai era mult până la venirea iernii.

Halina decise să accepte oferta domnului Den de a o ajuta. Den îi spusese înainte de începerea revoltei că ceruse un transfer la Cracovia.

— Dacă ai nevoie de ceva, caută-mă la banca din centrul oraşului, pe strada Rynek Kleparski, îi spusese el.

Halina nu avea altă opţiune decât să apeleze la el. Adam nu fusese de acord, desigur, pretinzând că era periculos ca Halina să plece singură la Cracovia. Dar ea insistase. În Varşovia mai era o ramură a Rezistentei care încă funcţiona, iar aceştia aveau nevoie de Adam mai mult ca

niciodată. Și mai era si Mila, care intrase în panică, încercând cu disperare să o găsească pe Felicia.

— Dacă vei rămâne aici, vei putea să o ajuţi pe Mila să găsească o cale de a ajunge la Włocławek şi să o cauţi pe Franka, spusese Halina. Te rog, o să mă descurc singură.

Avea să plece şi să se întoarcă imediat, promise ea, cu ceva bani – cât să le ajungă pentru a supravieţui iernii. În cele din urmă, Adam acceptase.

Plecă pe 5 octombrie, după ce aranjase un schimb cu un alt tânăr evreu – paltonul ei pentru un sac de cartofi care să hrănească familia cât timp era plecată.

Acesta era planul. Dar planul ajunse la final în scrâşnet de frâne în gara din Cracovia – când, la câteva momente după coborârea din tren, Halina fu arestată. Ofiţerul Gestapoului care o reţinu nu arătă niciun interes faţă de povestea ei şi nici nu-l contactă pe domnul Den ca să-i confirme spusele.

— Atunci lăsaţi-mă să-mi contactez soţul, spusese Halina, fără a încerca să-și ascundă furia.

Din nou, ofiţerul german o ignoră.

Într-o oră se trezi escortată cu maşina poliţiei prin centrul Cracoviei către infama închisoare a oraşului, Montelupich. Când trecu pe sub bolta de cărămidă roşie de la intrarea închisorii, ea ridică ochii spre sârma ghimpată şi cioburile de sticlă care înconjurau clădirea şi atunci înţelese cât se putea de clar că nu avea să se întoarcă la Varşovia. Nu curând, cel puţin.

Şi că Adam avea să fie distrus.

— Brzoza!

— Vin! mormăie Halina.

Ea păşeşte peste picioare şi braţe, îndreptându-se şchiopătând spre uşă.

Din cele treizeci şi două de femei care împart celula, surprinzător de puţine sunt evreice, cel puţin din câte ştie ea. Halina e una din patru, poate din cinci.

Majoritatea femeilor încarcerate la Montelupich sunt hoaţe, contrabandiste, spioane, membre ale diferitelor organizaţii de rezistenţă. Crima ei, conform celor de la Gestapo, este credinţa. Dar ea nu va recunoaşte niciodată.

— Ia-ţi mâinile de pe mine, se răsteşte ea la Betz în timp ce acesta încuie uşa celulei după ei şi îi răsuceşte o mână la spate, împingând-o pe coridor în faţa lui.

— Tacă-ţi gura, gălbioara.

La început, Halina crezuse că această poreclă era din cauza părului ei blond, dar realiză repede că porecla deriva de fapt de la steaua aurie pe care erau obligaţi să o poarte evreii în Europa.

— Nu sunt evreică.

— Prietenul tău Pinkus nu e de aceeaşi părere.

Inima Halinei începe să bată nebuneşte. *Pinkus.* De unde ştiu ei numele lui?

Pinkus – tânărul evreu cu care a făcut schimbul acela înainte de a părăsi Varşovia.

Probabil că Pinkus fusese prins şi le dăduse numele ei, sperând că acest lucru avea să-l ajute cumva.

Ea înjură în sinea ei prostia acestui băiat.

— Nu cunosc niciun Pinkus.

— Pinkus, evreul care ţi-a luat paltonul. Ei bine, el pretinde că te cunoaşte. Pretinde că nu eşti cine spui tu că eşti.

Pinkus, rahat cu ochi ce eşti.

— Evreii nu se toarnă între ei, proştilor, pufneşte dispreţuitoare Halina.

— Se întâmplă tot timpul.

— Ţi-am spus că nu cunosc această persoană. Vă minte. Probabil ar spune orice ca să-şi scape pielea.

În celula fără ferestre şi pătată cu sânge destinată interogatoriilor, ea le oferă aceeaşi explicaţie pentru a mia oară, de această dată celor două brute pe care ea le recunoaşte de la

interogatoriile anterioare – pe unul după cicatricea groaznică de la ochi, pe celălalt după şchiopătat.

— I-ai dat paltonul tău! zbiară ei. Dacă eşti poloneză aşa cum spui, nu ai fi făcut *afaceri* cu un evreu.

— Nu ştiam că era evreu! strigă Halina. Nu am mai mâncat de săptămâni bune. Mi-a oferit cartofi. Ce era să fac?

Dintr-odată e ridicată în sus – un pumn o trage de guler, izbind-o cu putere în peretele celulei.

— Nu ştiam că era evreu…

Crac. Fruntea ei e izbită de perete.

— Nu mai minţi!

Durerea e insuportabilă. Trupul Halinei e inert.

— Nu… nu înţelegeţi? bolboroseşte ea. E o răzbunare! Evreii… încearcă să se răzbune… pe polonezi!

Un alt *crac*, un fir de sânge i se scurge din nas. Simte gustul iute şi sărat al sângelui.

— El a jurat pe mormântul mamei lui, spune printre dinţi unul dintre cei de la Gestapo. Ce spui de asta?

— Evreii… *ne urăsc. Poc. Vor*beşte printre dinţi, cu un obraz lipit de perete, cel de-al doilea ochi fiind acum umflat şi închis. Ne-au urât întotdeauna… e o pedeapsă!

Pac. Zgomotul înfundat al maxilarului ei întâlnind dosul mâinii.

— Uită-te la tine – *arăţi* ca o evreică!

Respiraţia Halinei e umedă, grea.

— Nu… mă… insultaţi. Uitaţi-vă la voi… la *femeile* voastre. Blonde… cu… ochi albaştri. *Sunt* cumva evreice?

Crac. Din nou, capul ei se izbeşte de perete. Are sânge în gene acum, înţepându-i ochii.

— De ce te-am crede?

— De ce nu? Actele… mele… nu mint! Și nici şeful meu… Herr Den. Sunaţi-l. Banca lui este pe strada Rynek Kleparski. V-am spus… eram pe drum spre el când m-aţi arestat, ticăloşilor.

Această parte a poveştii ei e, desigur, adevărată.

— Lasă-l pe Den. Nu ne este de folos, şuieră cel care şchioapătă.

— Atunci sunaţi-l pe soţul meu.

— Singura persoană care ne interesează eşti tu, gălbioaro, ţipă cel cu cicatrice. Susţii că eşti poloneză. Atunci spune Tatăl Nostru!

Halina clatină din cap, prefăcându-se plictisită şi mulţumeşte în gând părinţilor ei care preferaseră să o trimită la o şcoală gimnazială poloneză şi nu la una dintre şcolile evreilor din Radom.

— Iar asta. Tatăl nostru care eşti în ceruri, sfinţească-se numele Tău…

— Bine, bine, destul.

— Sunaţi-l pe şeful meu, spune Halina epuizată.

El este singura carte pe care o mai poate juca, ultima ei speranţă. Se întreabă dacă germanii au încercat măcar să-l contacteze. Poate că domnul Den a fost blocat undeva în timpul revoltei din Varşovia şi nici măcar nu a reuşit să ajungă la Cracovia. Sau poate că l-au sunat şi s-a săturat să mai pledeze pentru ea. Dar el părea atât de ferm: „Vino la Cracovia. Caută-mă, o să te ajut.“ Ea încercase să facă asta. Iar acum e blocată. Trupul ei e istovit. Nu ştie câte asemenea interogatorii va mai putea suporta. Se gândeşte la Adam, care probabil că o caută disperat, la Mila, pe care ea o lăsase cuprinsă de panică, şi la Franka, dar cel mai mult îşi face griji pentru părinţii ei.

Halina se întreabă ce gândesc soţii Gorski, care aşteptau banii o dată pe lună pentru a-i găzdui în siguranţă pe părinţii ei. Trecuseră aproape două luni, iar ei nu primiseră niciun ban. Ar putea familia Gorski să-i ţină ascunşi pe părinţii ei fără banii pe care erau obişnuiţi să-i primească de la ea? Văzuse cât de sărăcăcioasă era casa lor, abia dacă se puteau întreţine pe ei.

Nu se poate abţine să nu-şi imagineze scena Albert escortându-i pe părinţii ei afară din casă, incapabil să-i privească în ochi, spunându-le: „Îmi

pare rău, aş vrea să vă pot ajuta, dar ori plecaţi, ori vom muri cu toţii de foame.“ E sigură că după un timp, cei doi Gorski o vor crede moartă. Cei din familia ei o vor crede moartă.

0 să mă întorc la voi, spune ea încet, în parte pentru sine, în parte pentru Adam şi părinţii ei, în caz că ei ascultă, în timp ce e escortată, în sfârşit, înapoi în celula ei.

Capitolul 51

Mila

În afara Varşoviei, Polonia ocupată de germani
Octombrie 1944

Drumul cu maşina spre mănăstire durează de două ori mai mult ca de obicei. Multe străzi sunt imposibil de parcurs, obligând-o să ocolească prea mult şi punându-i răbdarea la încercare. Tot ceea ce odată îi părea familiar când mergea pe drumul acela a dispărut complet – fabrica de butoaie din Józefina, tăbăcăria din Msczconow – peisajul reducându-se la movile interminabile de moloz.

Mila se apleacă în faţă, privind cu atenţie prin parbrizul maşinii V6 furate. A găsit maşina răsturnată pe o parte la o stradă de apartamentul Halinei. A fost nevoie de şase oameni pentru a o pune înapoi pe roţi; Adam o ajutase să o pornească. Toate cele patru geamuri ale maşinii lipseau, dar nu avea importanţă – rezervorul ei era încă plin pe sfert, destul cât să o ducă la mănăstire şi înapoi.

Ea bate nervoasă în volan cu degetul mare, muşcându-şi buza când scanează ruinele din faţa ei. Probabil că nu e pe drumul cel bun, îşi spune Mila. A făcut un viraj greşit? Nu a mai dormit de săptămâni bune – este foarte posibil să fi încurcat drumul. Mănăstirea ar trebui să fie chiar *acolo,* în faţă, ar putea jura… iar apoi ochii ei observă ceva negru – o bucată de gresie ieşind din pământ. Stomacul i se strânge când recunoaşte Ceea ce a fost pe vremuri o tablă de scris. Este în locul potrivit.

Mănăstirea a dispărut. Complet. A fost distrusă.

Fără să se gândească, coboară din maşină lăsând motorul pornit şi ţâşneşte pe terenul unde a văzut-o ultima dată pe fiica ei, sărind peste cărămizi împrăştiate şi resturi de lemn care zac la întâmplare prin iarba înaltă. La vederea unui scaun de pupitru miniatural răsturnat, ea se prăbuşeşte în genunchi. Gura ei e deschisă, dar nu mai are aer şi se simte pierdută. Şi apoi urletele ei se înalţă – ascuţite ca nişte lame – către cerul de octombrie, din ce în ca mai disperate cu fiecare secundă.

— Doamnă, doamnă. Mila e scuturată de un bărbat tânăr. Abia îl aude, chiar dacă el a îngenuncheat lângă ea. Doamnă, repetă el.

Mila simte presiunea unei mâini pe umărul ei. Gâtul o ustură, obrajii ei sunt plini de lacrimi. I se pare că inima i-a fost străpunsă cu o suliţă. Ridică privirea, clipeşte şi îşi pune palma pe frunte. Cineva a oprit motorul maşinii.

— Există un buncăr, îi explică tânărul. Încerc să ajung la ele de câteva zile. Mă numesc Tymoteusz. Fiica mea, Emilia, e şi ea acolo jos. A dumitale e…?

— Felicia, şopteşte Mila. Mintea îi e prea frenetică să ţină minte că Felicia purta numele de Barbara acolo.

— Vino, putem spera încă.

Mila şi Tymoteusz încep să caute prin molozul unde se ridica odată mănăstirea care le adăpostise pe fetiţele lor.

— Priveşte, îi explică Tymoteusz, indicându-i un loc printre dărâmături, aici pare să fie o scară. Dacă am putea elibera porţiunea aceasta este posibil să găsim uşa care duce la buncăr.

Lucrează în linişte timp de aproape două ore când Tymoteusz se opreşte, îngenunchează şi îşi lipeşte urechea de pământ.

— Am auzit ceva! Nu ai auzit şi dumneata?

Mila se lasă în genunchi şi îşi ţine respiraţia, ascultând cu atenţie. Dar după câteva moment, ea

clatină dezamăgită din cap.

— Nu aud nimic. Ce fel de zgomot era?

— Ca un ciocănit.

Ochii Milei se fac mari. Ei se ridică şi încep să arunce molozul în părţi – de această dată cu forţe noi, având un fir de speranţă. Şi atunci, în timp ce Mila se apleacă spre un bloc de ciment, încremeneşte. Aude zgomotul! Se aude clar! Da, un *ciocănit*, venind de undeva de sub picioarele lor.

— Îl aud! spune ea pe nerăsuflate. Îşi pune obrazul pe resturile de ciment şi strigă cât de tare poate:

— Vă auzim! Suntem aici! Venim după voi!

Strigătele ei sunt urmate de un alt ciocănit. Un ţipăt înfundat.

Pe Mila o podidesc lacrimile.

— Ele sunt, spune ea plângând şi râzând în acelaşi timp, dar apoi îşi dă seama că un ciocănit ar putea însemna orice. Ar putea însemna un singur supravieţuitor.

Lucrează mai repede acum. Mila îşi şterge sudoarea şi lacrimile de pe obraji, iar Tymoteusz, încruntat, sapă însufleţit, respirând precipitat. Mâinile lor sângerează. Muşchii le sunt chinuiţi de crampe. Când sunt epuizaţi se opresc doar un minut sau două să se odihnească, nu mai mult, încercând să vorbească pentru a nu se mai gândi la ce e mai rău.

— Câţi ani are Emilia? întreabă Mila.

— Şapte ani. Dar Felicia?

— Va împlini şase ani în noiembrie.

Mila îl întreabă pe Tymoteusz de unde e, dar evită să întrebe ceva despre mama fetiţei, sperând ca el să nu întrebe nimic despre tatăl Feliciei.

Au reuşit să elibereze pe jumătate locul unde fusese casa scării când soarele dispare, ceea ce înseamnă că mai au doar o oră, cel mult, de lumină. Oricum, amândoi ştiu că nu vor pleca de acolo până ce fosta scară nu va fi eliberată.

— Am adus o torţă, spune Tymoteusz, de parcă i-ar fi citit gândurile Milei. O să le scoatem de acolo. În noaptea asta.

Cerul este plin de stele când reuşesc, în sfârşit, să ajungă la uşa buncărului. Mila crezuse că avea să audă mai multe strigăte, mai multe semne de viaţă din partea persoanei care ciocănise mai devreme de dedesubt, dar de atunci nu mai auzise nimic.

Ea luminează cu torţa mânerul uşii, în timp ce Tymoteusz o deschide cu o rangă pe care a scos-o din maşina lui, folosind ceea ce i-a mai rămas din forţa muşchilor.

Când uşa se deschide în cele din urmă, el o apucă de braţ pe Mila şi păşesc împreună în întuneric.

Mila îndreaptă lumina plăpândă a torţei spre spaţiul din faţa lor, astfel încât să poată înainta. La început nu văd nimic decât pardoseala de beton, crăpăturile şi praful de pe jos ivindu-se treptat în lumina torţei. Dar apoi lumina plăpândă le dezvăluie ceea ce pare a fi un pantof, iar o secundă mai târziu, Mila tresare la auzul unei voci, nu departe de ei. Recunoaşte glasul Maicii Superioare.

— Suntem aici.

Mila ridică torţa în direcţia vocii. Acolo, de-a lungul zidului cel mai îndepărtat al buncărului, ea începe să distingă siluete, mai mari şi mai mici. Majoritatea celor mai mici zac nemişcate.

Câteva se ridică în capul oaselor şi se freacă la ochi. *Aleargă la ele!* Inima Milei urlă.

Găseşte-o! Ea e acolo, trebuie să fie! Dar nu poate. Picioarele ei sunt înţepenite. Plămânii ei resping aerul, care, dintr-odată, miroase a excremente, şi de ceva mai oribil. Miroase a moarte. Gândurile ei vin şi dispar cu repeziciune, ca răpăitul unei mitraliere. Dacă fiica ei *nu* e acolo? Dacă Felicia era afară când a început bombardamentul? Sau dacă ea e acolo, dar se

numără printre cele care nu mai mişcă? Prea bolnavă ca să se poată ridica, sau mai rău…

— Vino, o înghionteşte uşurel Tymoteusz, iar ea se mişcă odată cu el, incapabilă să respire.

Cineva începe să tuşească. Ei înaintează spre Maica Superioară, care a rămas în şezut – aparent prea slăbită să se poată ridica. Când ajung lângă ea, Tymoteusz se lasă pe vine, iar Mila plimbă torţa în direcţia celorlalte fete. Sunt cel puţin o duzină de trupuri acolo.

— Maică Superioară, şopteşte Mila, eu sunt Mila Kurc, mama Feliciei… vreau să spun… mama Barbarei. Iar Tymoteusz…

— Tatăl Emiliei, intervine Tymoteusz.

Mila luminează cu torţa faţa ei şi pe a lui Tymoteusz pentru o clipă.

— Copiii. Sunt cumva…

— Tăticule?

Stinsă, speriată, o voce penetrează întunericul, iar Tymoteusz îngheaţă.

— Emilia!

El cade în genunchi pentru a-şi strânge la piept fiica, iar ea dispare în braţele lui.

Amândoi plâng.

— Îmi pare atât de rău că nu am ajuns mai devreme la voi, îi spune Mila în şoaptă Maicii Superioare. Cât… cât timp aţi…

— Mamusiu!

Felicia. Tremurând, Mila întinde torţa către peretele de-a lungul căruia stau aliniate trupurile copiilor, până ce lumina aterizează în sfârşit pe fiica ei. Ea clipeşte, înghiţindu-şi lacrimile. Felicia încearcă să se ridice în picioare. În lumina torţei, orbitele ei se cască gigantice, ca nişte umbre rotunde îngrozitoare pe faţa ei mică, iar Mila poate vedea şi de la distanţă că gâtul şi obrajii ei sunt pline de băşici.

— Felicia!

Mila îndeasă coada torţei în mâna Maicii Superioare şi ţâşneşte spre peretele buncărului.

— Draga mea.

Îngenunchează lângă Felicia şi o ridică, luând-o în braţe ca pe un bebeluş – cu un braţ sprijinindu-i gâtul şi cu celălalt picioarele. Fiica ei nu este mai grea decât înainte, când abia învăţase să meargă.

Trupul ei e fierbinte. Prea fierbinte, realizează Mila. Felicia murmură ceva. Ceva o doare, spune ea, dar nu mai găseşte cuvintele sau energia să explice ce anume. Mila o leagănă uşor.

— Ştiu. Îmi pare rău. Îmi pare tare rău. Sunt aici acum, scumpa mea. Şşş. Sunt aici, lângă tine. Eşti bine. O să fie bine.

Ea bâiguie cuvintele în neştire, legănându-şi fetiţa mistuită de febră în braţe ca pe un bebeluş, înainte şi înapoi, înainte şi înapoi.

Undeva, peste umăr, aude pe cineva vorbindu-i. Tymoteusz. Vocea lui e blândă, dar alarmată.

— Ştiu un doctor in Varşovia. Trebuie să o duci la el neîntârziat!

ianuarie 1945: *Trupele sovietice cuceresc Varşovia. În aceeaşi zi, germanii se retrag din Cracovia.*

ianuarie 1945: *Cu forţele Aliate apropiindu-se, germanii au o ultimă tentativă disperată de a evacua Auschwitz-ul şi lagărele învecinate. 60.000 de prizonieri sunt forţaţi să pornească pe jos în ceea ce va fi numit mai târziu „marşul morţii“ către oraşul Wodzislaw din sud-vestul Poloniei. Mii de prizonieri sunt ucişi înainte de plecare şi peste 15.000 mor pe drum. Cei rămaşi sunt urcaţi în marfare în Wodzislaw şi expediaţi în lagărele de concentrare din Germania. În următoarele săptămâni şi luni, marşuri similare vor începe din lagăre precum Stutthof Buchenwald şi Dachau.*

Capitolul 52

Halina

Închisoarea Montelupich, Cracovia,
Polonia ocupată de germani
20 ianuarie 1945

O rază îngustă de lumină perforează celula dinspre o ferestruică cu gratii aflată la trei metri de podea, iluminând un pătrat de ciment din peretele opus ei. Halina poate să-şi dea seama după poziţia pătratului luminos că e aproape seară. Într-o oră va fi întuneric. Ea închide ochii, căci pleoapele îi sunt grele de epuizare. Nu a dormit toată noaptea. La început a pus neliniştea resimţită pe seama frigului.

Pătura ei este acum zdrenţuită şi patul de paie nu reuşeşte să oprească răceala cumplită emanată de pardoseală. Dar noaptea a fost una extraordinar de tumultuoasă. La fiecare câteva minute a fost trezită din moţăială de urletele îngrozitoare ale cuiva dintr-o celulă de deasupra, sau de hohotele de plâns ale unui prizonier escortat pe hol; suferinţa generală era prea tulburătoare ca să poată fi ignorată.

Din cele treizeci şi două de femei cu care Halina împărţise la început celula, au fost eliminate pe rând până la douăsprezece. Cele câteva evreice au fost scoase de acolo cu luni în urmă. Altele dispar pe rând în fiecare zi. Cu o săptămână în urmă, o poloneză acuzată că ar fi fost spioana celor din Armata Teritorială a fost scoasă din celulă înainte de ivirea zorilor. La scurt timp după aceea, Halina a auzit urlete şi apoi focuri de armă.

Ghemuită în poziţia fetală, ea se leagănă încet pe cale să adoarmă, auzind ca prin vis şoaptele celor două femei din paturile alăturate.

— Ceva se întâmplă, spune una dintre femei. Se poartă ciudat.

— Aşa este. Ce poate însemna asta?

Halina observă şi ea o schimbare. Nemţii se comportă diferit. Unii, ca Betz, de exemplu, au dispărut, ceea ce pentru ea e o binecuvântare, pentru că nu a mai fost chemată în celula de interogatoriu de săptămâni bune.

Bărbaţii care au venit acum la uşa celulei pentru a scoate vreun prizonier sau să lase o gamelă cu supă chioară, în cele câteva secunde cât i-a putut zări, par grăbiţi. Preocupaţi. Poate chiar speriaţi. Femeile au dreptate. Ceva *se întâmplă.* Sunt zvonuri că nemţii pierd războiul. Că Armata Roşie trebuie să intre în Varşovia. Dar cine ştie dacă e adevărat? Halina se gândeşte mereu la părinţii ei care stau ascunşi, la Adam, Mila, Jakob şi Bella care sunt probabil tot în Varşovia.

Oare oraşul va fi eliberat în curând? Oare va urma Cracovia?

Uşa se deschide.

— Brzoza!

Ochii Halinei se deschid. Se ridică mai întâi în şezut, apoi, încet, în picioare. Articulaţiile ei sunt înţepenite în timp ce păşeşte spre uşa celulei.

Neamţul de la uşă duhneşte a alcool stătut. El o apucă strâns de cot şi o duce pe coridor, dar în loc să se îndrepte spre camera de interogatorii, bărbatul deschide o uşă către o scară – aceeaşi pe care a coborât cu aproape cinci luni în urmă, în octombrie, când a fost escortată prima dată în celula destinată femeilor a închisorii Montelupich.

— Herauf, îi spune neamţul, eliberându-i cotul. *Sus.*

Halina se sprijină de balustrada metalică, ţinându-se bine de ea, la fiecare pas fiindu-i teamă că picioarele îi vor ceda. Când ajunge în capul

scărilor, este escortată pe o altă uşă, apoi coboară şi merge pe un coridor lung până la un birou. Pe uşa acestuia, din sticlă opacă, e printat cu litere negre numele *Hahn.*

Înăuntru, bărbatul din spatele biroului – Hahn, presupune Halina – poartă o uniformă pe care e prinsă insigna cu cele două fulgere a Sicherheitspolizei.

El dă din cap şi într-o secundă Halina e lăsată singură să stea în pragul uşii, tremurând.

— Stai jos, îi spune Hahn în germană, făcându-i semn spre scaunul din lemn din faţa biroului său.

Ochii bărbatului sunt obosiţi, iar părul lui e uşor zburlit. Pare tulburat.

Halina se aşază încet pe marginea scaunului. Mintea ei face tot felul de scenarii, întrebându-se cum au de gând să o ucidă cei de la Gestapo – va avea parte de o moarte rapidă sau va suferi?

Hahn împinge spre ea pe birou o bucată de hârtie.

— Doamnă Brzoza, acesta este ordinul dumneavoastră de eliberare.

Halina se zgâieşte la el pentru o clipă. Apoi se uită la hârtia de pe birou.

— Doamnă Brzoza, se pare ca arestul dumneavoastră nu a fost valid.

Halina ridică privirea.

— Am tot încercat să-l contactăm pe şeful dumneavoastră, herr Den, luni în şir. A reieşit că banca la care lucra a fost avariată de bombardamente, dar în cele din urmă l-am găsit şi a confirmat identitatea dumneavoastră. Hahn îşi împleteşte strâns degetele într-un ghem. Se pare că am făcut o greşeală.

Halina răsuflă uşurată. După tot ce a avut de suferit, o *scuză* fără prea mare tragere de inimă e tot ce-i poate oferi? O furie tăcută, mocnită, începe să-i escaladeze şira spinării în timp ce-l fixează pe bărbatul din faţa ei.

Deschide gura, pregătită să se dezlănţuie, dar cuvintele nu-i vin pe buze. În schimb, înghite în sec. Şi în timp ce un val de uşurare o năpădeşte, înăbuşindu-i furia, se simte dintr-odată ameţită, încăperea începe să se învârtă cu ea, aşa că tace, incapabilă să scoată vreun cuvânt.

— Sunteţi liberă, spune Hahn. Puteţi să vă luaţi lucrurile în drum spre ieşire.

Halina clipeşte.

— Înţelegeţi ce vă spun? Sunteţi liberă să plecaţi.

Ea apasă cu palmele în braţele scaunului şi reuşeşte să se ridice.

— Mulţumesc, spune în şoaptă Halina când îşi recapătă echilibrul. *Mulţumesc*, spune ea de această dată în gând, domnului Den. A ajutat-o din nou. I-a salvat viaţa. Cum ar putea să-l răsplătească vreodată? Nu avea nimic să-i dea în schimb. Într-o zi, cumva, va găsi o cale să o facă.

La biroul de la ieşire, îşi recuperează poşeta şi hainele pe care le purta când fusese adusă acolo, apoi intră la toaletă să se schimbe. Bluza şi fusta îi mângâie pielea, dar felul în care arată e înfricoşător.

— Oh, Doamne, şopteşte ea când se vede în oglinda care atârnă deasupra chiuvetei. Ochii ei sunt roşii, iar umflăturile vineţii de sub ochi sunt enorme, sferice, ca fundurile unor ceşti. Vânătăile de pe pomeţi au căpătat o culoare verzuie, iar pe frunte are o rană de trei centimetri, care e acoperită cu o coajă şi înconjurată de o roşeaţă puternică. Părul ei e un dezastru. Aplecându-se deasupra chiuvetei, îşi spală faţa cu apă, apoi îşi scoate din poşetă o clamă şi îşi piaptănă de câteva ori cu degetele o şuviţă de păr blond înainte de a-şi acoperi fruntea cu ea, fixând-o într-o parte, într-o tentativă de a-şi camufla rana oribila.

Împăturindu-și salopeta jerpelită de detenţie, ea o lasă sub chiuvetă, apoi caută prin buzunare, şi în mod miraculos îşi găseşte ceasul şi portofelul.

Desigur, banii meniţi să plătească familia Gorski au dispărut. Dar actul de identitate fals e încă acolo. La fel şi permisul de muncă. O carte de vizită cu informaţiile domnului Den. Şi – stomacul ei se strânge când o simte prin căptuşeala moale a genţii, încă ascunsă – cartea de identitate a lui Adam. Cartea de identitate *reală.* Cu numele lui *real, Eichenwald.* Halina şi Adam îşi schimbaseră vechile cărţi de identitate la începutul războiului, la scurt timp după ce se căsătoriseră. Fusese ideea lui Adam.

— Nu ştii niciodată când s-ar putea să avem din nou nevoie de ele, spusese el, dar până atunci, mai bine să nu riscăm să fie găsite asupra noastră.

Halina tăiase căptuşeala genţii şi cususe cartea de identitate a lui Adam în interiorul acesteia. Nu avusese timp să scape de ea după ce fusese arestată şi nici înainte ca geanta să-i fie golită şi cercetată de către nemţi. Aceştia nu o găsiseră. Respirând uşurată după o asemenea imprudenţă, Halina iese pe poarta închisorii atât de repede cât îi permit articulaţiile ei umflate.

Afară, frigul de ianuarie o loveşte ca o palmă năucitoare. Mici petice de zăpadă îngheţată acoperă caldarâmul. Ajunsese acolo la începutul lui octombrie, când vremea era relativ blândă şi îi dăduse la schimb lui Pinkus paltonul ei de iarnă pentru un sac de cartofi.

Având pe ea doar pardesiul subţire, Halina nu e îmbrăcată de iarnă. Îşi ridică gulerul peste bărbie şi îşi înfundă mâinile în buzunare, mijind dureros ochii din cauza luminii puternice a soarelui după-amiezii.

Ignorând vântul care-i biciuie obrajii şi durerea insuportabilă din genunchi, ea merge grăbită, hotărâtă să pună cât poate de repede distanţă între ea şi Montelupich, în timp ce se gândeşte la un plan.

Pe strada Kamienna, ea se opreşte la un stand de ziare şi scanează titlurile. Se bucură când citeşte că

Varşovia fusese capturată de sovieţi cu trei zile în urmă. Că nemţii se retrăgeau din Cracovia.

Se retrag din Ardennes, Franţa. Toate astea sunt semne bune. Poate că zvonurile din închisoare erau adevărate. Poate că războiul se va sfârși în curând.

Halina cercetează cu privirea mica mulţime adunată la standul de ziare pentru a vedea dacă ar putea găsi pe cineva care să o îndrume spre adresa pe care i-a lăsat-o domnul Den. Majoritatea clienţilor sunt polonezi, se pare. Hahn spusese că banca fusese bombardată, dar probabil că o reconstruiseră. Ei reuşiseră să-l găsească pe domnul Den, la urma urmei. Dacă nu este la bancă, decide ea, va trebui să facă rost de adresa lui de acasă. ÎI va găsi. Îi va mulţumi. Îi va promite că va găsi o cale să-l răsplătească şi îl va ruga să o împrumute cu nişte bani. Doar cât să-i ajungă pentru ceva de mâncare şi pentru un bilet de tren până la Varşovia – unde, se roagă ea, îşi va găsi familia intactă, așa cum i-a lăsat.

Capitolul 53

Halina şi Adam

Wilanow, Polonia ocupată de sovietici
Februarie 1945

Din spatele volanului, Adam îi aruncă o privire Halinei, zâmbind.

— E casa de aici, la stânga, spune Halina, iar Adam întoarce Volkswagenul pe drumul îngust şi accidentat care duce la casa familiei Gorski. Îţi mulţumesc că ai venit cu mine, adaugă ea.

— Desigur.

Halina pune mâna pe genunchiul lui Adam, profund recunoscătoare că îl are alături. N-o să uite niciodată ziua în care se întorsese la apartamentul lor din Varşovia, după călătoria la Cracovia. Mila. Felicia, Jakob şi Bella erau şi ei acolo. Dar euforia îi dispăruse când Adam îi mărturisise că nu mai avea veşti despre Franka şi familia ei. Erau încă dispăruţi. Şi părinţii lui Adam, împreună cu fraţii lui – doi băieţi şi o fată care avea la rândul ei un copil de doi ani – dispăruseră la scurt timp după plecarea Halinei la Cracovia. Adam încercase din răsputeri să-i găsească, dar fără succes, şi Halina simţea cât de mult îl afecta asta.

Deşi îi părea rău, îl rugase să vină cu ea, ştiind că, în cazul în care ar fi ajuns la o casă goală sau ar fi primit veşti proaste de la Wilanow, nu ar fi avut puterea să se întoarcă singură.

Adam încetineşte, apoi opreşte maşina, iar Halina priveşte casa soţilor Gorski prin parbrizul pătat de insecte strivite. De la distanţă i se pare că lipsesc mai multe bucăţi de şindrilă. Vopseaua albă

de pe obloane e aproape dusă. Buruieni au început să crească în spaţiile din pavajul albastru ce duce către uşă. Casa pare abandonată. Adam îi spusese că scrisese familiei Gorski de două ori de-a lungul iernii, promiţând să le trimită bani cât mai repede posibil, dar nu primise niciun răspuns.

Halina îşi trece mâna peste cicatricea dizgraţioasă deasupra sprâncenei, apoi îşi bagă mâna în buzunar, scoţând un plic în care avea nişte zloţi – jumătate din suma pe care domnul Den i-o împrumutase atunci când în final reuşise să îl găsească în Cracovia. Trecuseră luni întregi de când nu le mai dăduse niciun ban, de când îşi văzuse ultima dată părinţii, şi abia dacă mai poate să spere că cele mai rele coşmaruri nu s-au adeverit.

— Te rog, fă să fie acolo, şopteşte ea, neputincioasă când îşi aminteşte scenariile cu care mintea ei e din ce în ce mai obişnuită: că familia Gorski, sărăcită, fusese nevoită să îi abandoneze la gară pe părinţii ei, să se descurce singuri; că sora doamnei Gorski, băgându-şi nasul peste tot, descoperise peretele fals din spatele raftului cu cărţi şi amenința că-l toarnă pe Albert pentru găzduirea unui evreu, acesta preferând să se descotorosească de ei; că un vecin observase pe sârma de rufe hainele părinţilor ei, mult mai mari decât ale soţilor Gorski şi îi turnase pe cei doi soţi Poliţiei Albastre; că Gestapoul le făcuse o vizită neaşteptată şi îi descoperise pe părinţii ei înainte ca aceştia să aibă şansa să se strecoare în ascunzătoare… scenariile sunt infinite.

Adam opreşte motorul. Halina inspiră adânc, apoi expiră încet, încordată.

— Eşti gata? o întreabă Adam.

Halina încuviinţează din cap.

Coboară din maşină şi merge înainte, ghidându-l pe Adam către spatele casei. Ajungând la uşă, se opreşte şi clatină din cap.

— Nu ştiu dacă pot, spune ea.

— Poţi, o încurajează Adam. Vrei să bat eu la uşă?

— Da, şopteşte ea. Bate de doua ori.

Adam întinde mâna, iar privirea Halinei coboară de la uşă către picioare, unde vede un şir de furnici negre care mărşăluiau peste pragul de piatră. Adam bate de două ori şi apoi o ia de mână. Halina își tine răsuflarea și ascultă atent. Undeva, în spatele ei, răsună gânguritul unui porumbel. Un câine latră. Vântul dansează printre ramurile de chiparos. După o clipă, se aude un zgomot de paşi. Dacă paşii îi aparţin unuia din cei doi Gorski, expresiile lor îi vor spune totul, realizează Halina cu răsuflarea tăiată.

Albert deschide uşa. Bărbatul pare mai slab şi mai cărunt decât îşi aminteşte ea – de parcă războiul l-ar fi micşorat.

Sprâncenele i se ridică la vederea ei.

— Dumneata! spune el, apoi duce o mână la gură, clătinând surprins din cap. Halina, spune el printre degete. Noi am crezut…

Halina îi întâlneşte privirea şi deschide gura, dar nu poate articula niciun cuvânt. Nu are curajul să-l întrebe ceea ce vrea să afle. Ea caută în ochii bărbatului răspunsul la întrebarea ei, dar nu poate citi decât surprinderea bărbatului văzând-o în pragul uşii.

— Intraţi, vă rog, spune Albert făcându-le semn să intre. Am fost atât de îngrijoraţi pentru dumneata când am auzit despre bombardamentele din Varşovia. De acele oribile lagăre ale morţii. Cum Dumnezeu…

Adam întinde mâna să se prezinte în timp ce Albert închide uşa după el.

— Veniţi, îi îndeamnă Albert. E foarte întuneric aici.

Halina cercetează antreul, căutând un indiciu, oricare, despre părinţii ei. Ea întinde gâtul pentru a se uita pe hol, apoi în prima cameră, dar observă că era la fel cum o lăsase. Vaza albastră din

ceramică e încă în pervaz, fotoliul verde cu motive persane ascuns într-un colţ, şi o Biblie aşezată pe o măsuţă de cafea lângă sofa – toate sunt la locul lor. Ochii Halinei alunecă de-a lungul peretelui până la bibliotecă.

— Da… Albert îşi drege glasul, păşind către bibliotecă.

O scânteie de speranţă se aprinde în inima Halinei.

— Când am văzut maşina voastră apropiindu-se de casă şi nu am recunoscut-o, le explică Albert, m-am gândit că ar fi mai bine să se ascundă. Pentru orice eventualitate.

„Să se ascundă. “

Albert împinge într-o parte raftul cu cărţi şi bate de cinci ori în peretele din spatele acestuia.

— Domnule şi doamnă Kurc, strigă el încetişor.

Obrajii Halinei sunt dintr-odată calzi, iar părul fin de pe antebraţe s-a ridicat de emoţie.

În spatele ei, Adam îi pune mâinile pe umeri şi bărbia lui atinge uşor urechea Halinei.

— Ei sunt aici, iubito, şopteşte el.

Sub scândurile din podea se aud foşnete, apoi paşi. Halina ascultă intens zgomotul înfundat ce se apropie, trăncănitul tălpilor de piele pe scândurile de lemn, clicul zăvorului metalic.

Şi iată-i ieşind. Mai întâi tatăl, apoi mama ei, aplecaţi, mijind ochii în timp ce ies din ascunzătoarea lui Gorski pentru a intra în camera luminoasă.

Un sunet ciudat îi scapă Nechumei când se ridică şi îşi vede fiica. Albert păşeşte deoparte atunci când femeile se strâng în braţe, plângând încetişor.

— Halina, şopteşte Sol. El le cuprinde pe soţia şi fiica sa, închizând ochii şi le strânge pe amândouă, cu nasul îngropat în micul spaţiu dintre capetele lor. Stau aşa câteva clipe, trupurile lor devenind unul, plângând încet, până când, în sfârşit, mama, tatăl şi fiica se desprind unii de alţii,

ştergându-se la ochi. Sol pare surprins să-l vadă pe Adam.

— Domnule Kurc, dă din cap Adam, zâmbind.

Ultima dată când a dat ochii cu socrii lui a fost înainte ca el şi Halina să se căsătorească.

Sol râde, întinde mâna şi îl trage pe Adam îmbrăţişându-l strâns.

— Te rog, fiule, spune el – şi riduri adânci îi apar în colţurile ochilor. Poţi să-mi spui Sol.

PARTEA A III-A

8 mai 1945: *Ziua Victoriei în Europa. Germania se predă şi în Europa este proclamată victoria.*

Capitolul 54

Familia Kurc

Łódź, Polonia
8 mai 1945

Adam roteşte încet discul selector al radioului, până când o voce cârâie în poloneză prin difuzoarele aparatului: „În câteva minute – spune un crainic în poloneză – vom transmite în direct de la Casa Albă din Statele Unite. Vă rugăm să rămâneţi pe recepţie.”

Halina deschide fereastra livingului. Trei etaje mai jos, bulevardul e pustiu. Se pare că toţi s-au adunat în casele lor în jurul radiourilor pentru a asculta veştile pe care Łódź – de fapt, pe care toată Europa şi întreaga lume le-au aşteptat timp de aproape un deceniu.

Decizia Halinei de a aduce toată familia în Łódź fusese una practică. Se descurcaseră o vreme în Varşovia, dar oraşul sau mai bine spus ceea ce rămăsese din el – era de nelocuit. Discutaseră despre posibilitatea de a se întoarce în Radom şi chiar se aventuraseră până acolo într-o vizită, rămânând peste noapte la familia Sobczaks, dar descoperiseră că apartamentul lor din strada Warszawska şi magazinul părinţilor ei erau acum ocupate de polonezi. Halina nu era pregătită să fie întâmpinată în pragul vechii ei case de nişte străini – nişte străini care ar putea să o privească încruntaţi şi care să refuze cu înverşunare să plece, având tupeul de a pretinde că bunurile care pe vremuri aparţinuseră familiei ei erau acum ale lor.

Această experienţă o înfuriase pe Halina atât de mult încât făcuse o criză de furie. Adam fusese cel

care o potolise în cele din urmă, amintindu-i că războiul nu se sfârşise, că ei pozau încă în arieni şi că o astfel de izbucnire nu ar fi făcut altceva decât să atragă periculos atenţia asupra lor. Ea părăsise Radomul descurajată, dar hotărâtă să găsească un oraş în care să se poată stabili – măcar până la sfârşitul războiului, un oraş cu industrie destul de dezvoltată ca să-şi poată găsi cu toţii de lucru şi cu apartamente care să adăpostească ceea ce mai rămăsese din familia lor, inclusiv pe părinţii lor, pe care ea îi convinsese să rămână în Wilonów până ce războiul avea să se termine în mod oficial. Łódź, auzise Halina, avea apartamente, slujbe şi un sediu oficial al Crucii Roşii. Şi, desigur, nu-i trebui mult până să găsească o locuinţă când ajunseră acolo. Ghetoul din oraş fusese lichidat ceva mai târziu decât majoritatea ghetourilor, ceea ce însemna că existau sute de locuinţe vacante în vechiul Cartier Evreiesc şi prea puţini polonezi care să le ocupe. I se făcea rău când se gândea ce mai rămăsese din familiile de evrei care locuiseră acolo înaintea lor, dar Halina ştia foarte bine că nu-şi permiteau să închirieze un apartament în centrul oraşului. Ea selectase două apartamente vecine cele mai spaţioase pe care le putuse găsi. Jumătate din mobilă lipsea, dar erau atâtea locuinţe goale, încât reuşi să mai salveze o piesă sau două de mobilier din acestea pentru a le face locuibile.

Membrii familiei aşteaptă tăcuţi în timp ce Jakob aşază cinci scaune în semicerc în jurul căminului, pe poliţa căruia radioul stă cocoţat ca o piatră funerară.

— Stai jos, iubito, îi face el semn Bellei.

Ea se aşază încet pe scaun, punându-şi mâna pe burta uşor rotunjită. E însărcinată în luna a şasea.

Mila, Halina, Adam şi Jakob se aşază, la rândul lor, în timp ce Felicia se ghemuieşte pe podea, cutremurându-se când îşi ridică genunchii la piept.

Mila îşi trece degetele prin părul Feliciei, care a început să crească roşu la rădăcini – aşa cum este

în realitate. I se rupe inima să-şi vadă fiica suferind. Scorbutul pe care l-a contactat Felicia în buncărul mănăstirii s-a vindecat în mare parte, dar ea încă mai acuză dureri ascuţite în articulaţii.

Cel puţin, oftează uşurată Mila, i-a revenit apetitul – Felicia refuzase mâncarea săptămâni la rând după ce Mila o scosese din buncăr, plângându-se că avea dureri prea mari ca să mănânce.

În cele din urmă, vocea lui Harry Truman, noul preşedinte al Statelor Unite, se revarsă prin difuzoarele radioului şi toţi se apleacă în faţă cu urechile ciulite.

„Acesta e un moment solemn şi glorios“, se aude vocea lui Truman, acompaniată de bâzâitul static. Crainicul postului local traduce în poloneză cuvintele preşedintelui american. Adam întinde mâna spre antenă şi îi schimbă din nou poziţia. „Generalul Eisenhower, continuă Truman, mă informează că forţele armate ale Germaniei s-au predat Naţiunilor Unite.” El face o pauză de efect şi apoi adaugă: „Steagurile libertăţii flutură deasupra Europei!“

Cuvintele „libertăţii” şi „flutură” zăbovesc o clipă în aer, împrăştiindu-se apoi deasupra capetelor celor prezenţi ca nişte confetti.

Membrii familiei se zgâiesc muţi la radio, apoi unul la altul, în timp ce aliteraţiile preşedintelui par să aterizeze temporar pe genunchii lor. Adam îşi dă jos ochelarii şi ridică bărbia către tavan, frecându-şi podul nasului cu degetul mare şi cel arătător. Bella îşi şterge o lacrimă, iar Jakob o ia de mână. Felicia se uită în jur la ceilalţi, apoi ridică ochii spre mama ei, curioasă, neînţelegând prea bine de ce plâng cu toţii auzind ceea ce ea credea că sunt veşti bune.

Halina încearcă să şi-l imagineze pe preşedintele american şezând triumfător în spatele biroului său – undeva în vest, la 6.000 de kilometri distanţă de ei. *Ziua V-E,* a numit-o Truman. *Ziua Victoriei în*

Europa. Dar cuvântul „victorie” i se pare sec Halinei, fără substanţă. Fals chiar. Nu e nimic victorios în acea Varşovie ruinată pe care au părăsit-o sau în faptul că atâţia membri ai familiei lor lipsesc încă şi nici în faptul că, peste tot în jurul lor, acolo unde a fost odată ghetoul din Łódź, ei simt încă fantomele celor 200.000 de evrei – despre care se zvonea că-şi găsiseră sfârşitul în camioanele şi camerele de gazare din Chelmno și Auschwitz.

Din apartamentul vecin se aud chiote de bucurie. Prin fereastra deschisă pătrund uralele oamenilor de pe stradă, întregul Łódź a început să sărbătorească victoria. Lumea a început să sărbătorească. Hitler a fost învins. Războiul s-a sfârşit. Ceea ce înseamnă, practic, că acum sunt liberi să fie Kurc, Eichenwald sau Kajler din nou. Pot fi din nou evrei. Dar atmosfera din apartamentul lor nu e de sărbătoare. Nu încă, atâta timp cât nu ştiu nimic despre restul familiei lor. Şi nu după atâţia morţi. În fiecare zi numărul estimat al victimelor războiului creşte. Mai întâi fusese un milion, apoi două – cifre atât de mari încât ei nici măcar nu pot percepe enormitatea lor.

Când discursul lui Truman se sfârşeşte, crainicul polonez anunţă că, în toată Europa, Crucea Roşie va înfiinţa zeci de birouri şi tabere pentru persoane strămutate, rugându-i pe supravieţuitori să se înregistreze. Adam închide radioul şi livingul se cufundă din nou în linişte. Ce ar mai fi de spus?

În cele din urmă, Halina este cea care rupe tăcerea:

— Mâine, declară ea, impunându-şi să fie calmă, mă voi duce din nou la Crucea Roşie şi am să verific încă o dată dacă toate numele noastre sunt înregistrate. O să întreb despre taberele persoanelor strămutate şi când vom avea acces – mai exact – la lista de persoane. Şi voi începe să fac aranjamentele necesare ca să pot ajunge la ţară, la mama şi tata.

Pe stradă, ceva mai jos de ei, uralele se aud din ce în ce mai tare. Halina se ridică şi merge la fereastră, pe care o închide încet.

Capitolul 55

Familia Kurc

Łódź, Polonia
Iunie 1945

În fiecare zi, Halina parcurge ruta care i-a devenit deja familiară – de la apartamentul ei din Łódź, mai întâi până la sediile temporare ale Crucii Roşii din centrul oraşului, apoi până la noile birouri înfiinţate de HIAS Societatea de Ajutorare a Emigranţilor Evrei, şi în cele din urmă la Comitetul American Evreiesc pentru Distribuţie, sau „The Joint“, cum îi spunea toată lumea – cu speranţa că va afla noutăţi despre ceilalţi membri dispăruţi ai familiei.

Atunci când nu parcurge aceste rute, ea caută informaţii în cotidienele locale, care au început să publice liste cu nume şi anunţuri ale supraviețuitorilor care-şi căutau rudele. Şi la radio exista un post destinat supravieţuitorilor, cu rolul de a ajuta familiile să se întregească. Ea sunase acolo de două ori.

Cu o săptămână în urmă, Halina se simţise în al nouălea cer când descoperise numele Frankăi pe o listă publicată de către Comitetul Central al Evreilor din Polonia – o organizaţie înfiinţată de către Comitetul de Distribuţie Joint. Franka fusese trimisă împreună cu fratele şi cu părinţii ei într-un lagăr din afara Lublinului, numit Majdanek şi, printr-o incredibilă întorsătură a sorţii, ea, Salek şi Terza supravieţuiseră. În schimb, tatăl ei, Moshe, nu fusese la fel de norocos.

Halina încerca prin orice mijloace să-i aducă în Łódź pe mătuşa şi pe verii ei, dar i se spusese că

aceste aranjamente puteau dura luni de zile – ei se numără printre miile de refugiaţi ce aşteaptă asistenţa autorităţilor de la taberele de persoane strămutate în care erau staţionaţi. Măcar părinţii Halinei sunt acum în Łódź – ea a reuşit în cele din urmă să-i aducă de la țară.

Cred că s-au plictisit de mine, îşi spune Halina în timp ce se apropie de birourile de la Crucea Roşie. Voluntarii de aici o cunosc foarte bine. Ei o întâmpină de obicei cu un zâmbet, un salut din cap şi cu vestea „Ne pare rău, nicio noutate".

Astăzi, totuşi, uşa de aluminiu abia s-a închis în urma ei când unul dintre aceştia vine la ea alergând.

— Este pentru tine! strigă femeia, fluturând o bucată de hârtie albă deasupra capului.

O duzină de oameni se întorc spre ea. Într-un spaţiu care de obicei e plin de tristeţe, entuziasmul din vocea femeii este şocant.

Halina se opreşte, priveşte peste umăr şi apoi se uită din nou la femeie.

— Pentru mine? Ce… ce e pentru mine?

— Asta!

La un braţ distanţă, femeia ţine între degetul mare şi arătător o telegramă, pe care o citeşte cu voce tare:

Cu Selim în Italia.
Căutaţi-ne prin Corpul al II-ka Polonez.
Genek Kurc.

La auzul numelui fratelui ei, podeaua i se duce de sub picioare şi, din reflex, Halina întinde brusc braţele în lături, ca să nu cadă.

— *Cum?* Unde e? Vocea ei tremură. Lasă-mă să văd cu ochii mei.

Ea întinde mâna după telegramă, năucă. Corpul al II-lea Polonez? Nu e din armata lui Anders? E cu *Selim,* pe care toţi îl credeau *mort*? Halina abia mai poate să respire. Generalul Anders este

principalul subiect de conversaţie al celor din Łódź. El şi oamenii lui sunt *eroi.* Au cucerit Monte Cassino. Au luptat pe râul Senio, în Bătălia pentru Bologna. Halina clatină din cap, încercând să şi-i imagineze pe Genek şi pe cumnatul ei, Selim, în uniforme, în luptă, scriind istorie. Dar nu reuşeşte.

— Uite, citeşte.

Halina ia telegrama şi o ţine atât de strâns încât unghiile i se fac albe. Se roagă să nu fie vreo greşeală.

Cu Selim în Italia.
Căutaţi-ne prin Corpul al II-lea Polonez.
Genek Kurc

Cât se poate de clar, numele fratelui ei apare în partea de jos a telegramei. Halina ridică privirea. Ceilalţi o privesc, aşteptând reacţia ei. Ea deschide gura, apoi o închide, înăbuşindu-şi un suspin sau un hohot de râs – încă nu poate spune ce anume.

— Mulţumesc! reuşeşte să îngaime în cele din urmă, strângând telegrama la piept. Mulţumesc!

Micul birou se umple de urale în timp ce Halina duce telegrama la buze, sărutând-o de nenumărate ori. Lacrimile încep să i se prelingă pe obraji, dar ea le ignoră. Are un singur gând în minte. *Nu e nicio greşeală.* Sunt în viaţă. Îşi îndeasă telegrama în buzunarul bluzei şi iese valvârtej din încăpere, alergând. Douăsprezece străzi mai încolo, Halina urcă într-un suflet scările până la apartamentul ei dublu şi îşi găseşte părinţii în bucătărie, pregătind cina.

Mama sa ridică privirea în timp ce Halina se uită la ei din prag, gâfâind, cu obrajii roşii de efort.

— Te simţi bine? întreabă alarmată Nechuma, ţinând cuţitul suspendat în aer deasupra unui morcov. Ai plâns cumva?

Halina nu ştie de unde să înceapă.

— Mila e acasă? întreabă ea pe nerăsuflate.

— S-a dus până la piaţă cu Felicia, dar se întoarce în câteva minute. Halina, ce este?

Nechuma lasă cuţitul jos şi îşi şterge mâinile de un prosop pentru vase, îndesat în centura fustei.

Lângă ea, Sol rămâne nemişcat.

— Halina, spune – ce s-a întâmplat?

El o priveşte pe Halina îngrijorat, cu fruntea încreţită.

— Eu, eu… am noutăţi. Cât timp credeţi că va sta Mila…

Ea se opreşte brusc când aude uşa deschizându-se.

— Mila!

Alergând până în foaier, ea îşi întâmpină sora la uşă, luându-i săculeţul de pânză din braţe.

— Salvă Domnului că eşti aici! Vino repede.

— De ce eşti atât de agitată? o întreabă Mila. Eşti udă de transpiraţie!

— Noutăți! Am noutăţi!

Ochii Milei se fac mari – fiecare iris căprui al ei e o sferă perfectă pe o mare de alb.

— Cum? Ce fel de noutăţi?

Noutăţile puteau însemna orice. Ea şi Felicia o urmează pe Halina pe hol.

La uşa bucătăriei, Halina le face semn părinţilor ei să o urmeze în living.

— Veniţi! strigă ea.

Când familia se adună, Halina inspiră adânc. Abia se mai poate abţine să nu izbucnească în lacrimi.

— Tocmai m-am întors de la Crucea Roşie, spune ea în timp ce scoate din buzunarul bluzei telegrama. Mâinile îi tremură când ridică nepreţuita bucată de hârtie ca să poată fi văzută de toată familia.

— A venit astăzi, din *Italia.*

Ea citeşte telegrama cu voce tare. Rostind rar fiecare cuvânt:

Cu Selim în Italia.

Căutaţi-ne prin Corpul al II-lea Polonez.

Se uită apoi la mama ei, la tatăl ei, la sora ei şi la Felicia, ochii ei dansând între cei patru, plini iarăşi de lacrimi.

— Semnează Genek Kurc, adaugă ea răguşită.

— Cum? Mila o trage pe Felicia spre ea, lipindu-i capul de trupul ei.

Nechuma se agaţă de braţul lui Sol pentru a se putea ţine pe picioare.

— Mai citeşte o dată, şopteşte Sol.

Halina mai citeşte telegrama o dată, apoi încă o dată.

La a treia lectură a telegramei, Nechuma e în lacrimi, iar în micul apartament răsună râsul puternic al lui Sol.

— Asta e cea mai bună veste pe care am auzit-o de când… nici nu mai ştiu de când, spune el, iar umerii i se scutură de râs.

Se îmbrăţişează în perechi: Sol şi Nechuma, Mila şi Felicia, Mila şi Halina, Halina şi Nechuma, apoi se îmbrăţişează cu toţii în grup, toţi ca unul, formând o roată uriaşă, cu mâinile încolăcite în jurul taliilor şi cu frunţile lipite, Felicia dispărând undeva la mijloc.

Timpul zboară cât stau îmbrăţişaţi, râzând şi plângând în acelaşi timp. Sol repetă la nesfârşit cu voce tare cele douăsprezece cuvinte perfecte pe care le conţine telegrama.

Halina e prima care se desprinde din cerc.

—Jakob! strigă ea alarmată. Trebuie să mă duc să-i spun şi lui!

— Da, du-te, îi spune Nechuma, ştergându-şi lacrimile. Spune-i să vină aici în seara asta, la cină.

— Am să-i spun, strigă Halina, străbătând grăbită holul.

Uşa se deschide şi se închide. Imediat, apartamentul se cufundă din nou în tăcere.

— *Mamusiu?* rosteşte în şoaptă Felicia, ridicând ochii spre mama ei ca şi cum ar fi aşteptat o

explicaţie.

Dar Mila a rămas mută. Privirea ei aleargă de la stânga la dreapta, de parcă ar căuta prin încăpere ceva ce nu reuşeşte să vadă. O fantomă, poate.

Observând, Nechuma pune mâna pe umărul lui Sol şi îl întreabă în şoaptă:

— Ai putea să faci nişte ceai cu Felicia?

Sol îi aruncă o privire Milei şi încuviinţează din cap, apoi îi face semn Feliciei să meargă la bucătărie.

Când rămân singure, Nechuma se întoarce spre Mila şi îi atinge braţul.

— Mila, ce este, draga mea?

Mila clipeşte des şi clatină din cap.

— Nu e nimic, mamă… Eu doar…

— Vino, o îndeamnă Nechuma, ducând-o pe Mila de braţ până la măsuţa din living la care mănâncă de obicei împreună.

Mila păşeşte încet. Mintea ei e în altă parte în timp ce se aşază la masă. Îşi pune coatele pe masă, îşi împleteşte degetele într-un pumn enorm şi îşi sprijină bărbia pe degetele mari.

Pentru o vreme, niciuna dintre ele nu spune nimic.

— Nu e ceva la care te aşteptai… să-l găseşti, spune Nechuma în cele din urmă, alegându-şi cu grijă cuvintele. Nu credeai că mai este în viaţă.

— Nu.

În colţul ochiului Milei se iveşte o lacrimă, care i se prelinge apoi pe obraz. Nechuma i-o şterge cu delicateţe.

— Probabil că te simţi uşurată, nu-i aşa?

Mila dă din cap.

— Desigur. Ea ridică bărbia şi se întoarce spre mama ei. Doar că mi-am petrecut ultimii şase ani crezând că el era… că era mort. M-am resemnat cu această idee. Am acceptat-o chiar, deşi asta sună atât de îngrozitor.

— E de înţeles. Trebuia să mergi mai departe de dragul Feliciei. Ai făcut ceea ce ar fi făcut orice mamă.

— Nu ar fi trebuit să renunţ atât de uşor la el. Ar fi trebuit să fiu mai optimistă. Ce fel de soţie e aceea care renunţă la soţul ei?

— Te rog, o opreşte Nechuma. Vocea ei e blândă, înţelegătoare. Ce puteai să crezi? Nu ai mai auzit nimic de el. Noi toţi am crezut că era mort. Oricum, nimic din toate astea nu mai contează în momentul de faţă.

Mila aruncă o privire peste umăr, către bucătărie.

— Trebuie să vorbesc cu Felicia.

Mila vorbise din ce în ce mai puţin despre Selim de când recunoscuse în faţa Feliciei că era nesigură de soarta lui de când alesese, pentru binele propriu, să creadă că el era mort. Dar Felicia refuzase să accepte acest lucru. Ea îşi petrecuse ultimul an întrebând o mulţime de lucruri despre tatăl ei, implorând-o pe Mila să-i dea mai multe detalii despre el.

— Ea şi-a construit despre el o anumită imagine, adaugă Mila. Dacă va fi… dezamăgită? Când a plecat el, ea era doar un bebeluş, sănătoasă, rumenă în obraji… Ce se va întâmpla dacă…

Mila se opreşte brusc, incapabilă să descrie cât de mult s-a schimbat Felicia.

Nechuma acoperă cu blândeţe mâinile Milei cu palmele ei.

— Mila, draga mea, ştiu că toate astea te-au luat pe nepregătite, dar încearcă să te gândeşti în felul acesta: acum ţi se oferă şansa – o şansă nepreţuită şi aproape imposibilă să o iei de la capăt. Iar Selim e tatăl Feliciei. Ea îl va iubi. Iar el o va iubi pe ea, aşa cum o iubeşti şi tu. Necondiţionat.

Mila încuviinţează din cap.

— Ai dreptate, şopteşte ea. Însă urăsc faptul că el nu o cunoaşte.

— Dă-i timp, draga mea, spune Nechuma, şi *dă-ţi şi ţie timp* să descoperiţi din nou cum să fiţi o familie. Ai răbdare. Încearcă să nu-ţi faci atâtea griji în privinţa asta. Ai avut griji cât pentru o viaţă.

Mila îşi trage mâinile de sub ale mamei sale pentru a-şi şterge o lacrimă de pe obraz.

Ce înseamnă, se întreabă ea, o zi din viaţă fără să-şi facă griji? Fără un plan? Fiecare minut al fiecărei zile fusese orchestrat cu minuţiozitate încă de la începutul războiului. Oare este capabilă, se întreabă Mila, să lase lucrurile să se întâmple de la sine?

***

Mai târziu în aceeaşi seară, odată ce Felicia a adormit, familia stă în jurul mesei din sufragerie studiind o hartă şi încercând să ticluiască un plan.

Halina i-a trimis o telegramă lui Genek, înştiinţându-l că majoritatea membrilor familiei trăiesc şi sunt bine.

Nu avem încă veşti de la Addy.
Când veţi fi demobilizaţi?
Unde ne putem întâlni?

Să decidă unde să se ducă de acum înainte e dificil. Pentru că *de acum înainte* înseamnă cel mai probabil un nou „pentru totdeauna”. Înseamnă să decidă unde să se stabilească. De unde să o ia de la capăt. În timpul războiului, opţiunile lor fuseseră mai puţine, iar miza mai mare, misiunea lor singulară. Era simplu, într-un fel. Păstrează bărbia plecată şi garda sus. Fii întotdeauna cu un pas înainte. Încearcă să supravieţuieşti încă o zi. Nu lăsa inamicul să câştige. Să se gândească la un plan pe termen lung pare complicat şi împovărător, ca şi intenţia de a contracta un muşchi atrofiat.

— Prima întrebare, spune Halina privind împrejurul mesei este: să rămânem în Polonia?

Sol clatină din cap. Expresia lui e gravă. În ciuda veştilor primite din Italia, de la Genek, în ultima vreme a găsit foarte puţine motive să zâmbească. Cu două săptămâni în urmă, la scurt timp după ce aflase de moartea cumnatului său, Moshe, descoperise că o soră de-a lui, doi fraţi, patru veri şi şase dintre nepoţii şi nepoatele sale care locuiau în Cracovia la începutul războiului fuseseră, de asemenea, ucişi. Familia lui întreagă, pe vremuri atât de mare. Fusese redusă la numai câţiva membri. Veştile îl îndureraseră peste măsură.

— Aici, în Polonia – spune el, apăsând cu indexul în masă nu suntem în siguranţă.

Ceilalţi aşteaptă tăcuţi, gândindu-se ce ştiu şi ce nu ştiu deocamdată.

E adevărat, germanii s-au predat, dar pentru supravieţuitorii evrei, războiul mai are mult până să se termine. Familia Kurc a auzit nenumărate poveşti despre evreii care s-au întors în oraşele lor natale doar ca să fie acostaţi pe străzi, jefuiţi sau chiar ucişi. De pildă, un pogrom izbucnise pe neaşteptate când un grup de localnici acuzaseră un evreu revenit în oraş de răpirea unui copil polonez. Acesta fusese spânzurat de un copac şi, zile întregi după aceea, mai mulţi evrei fuseseră împuşcaţi pe stradă.

Se pare că declaraţia lui Sol este perfect adevărată.

Ochii tuturor se întorc spre Nechuma. Ea încuviinţează din cap, îndreptându-şi privirea mai întâi spre soţul ei, apoi spre hartă.

— Sunt de acord. Ar trebui să plecăm.

Cuvintele atârnă greu în inima ei, lăsând-o parcă fără suflare. E o declaraţie pe care nu a crezut că o va putea face vreodată. Cu şase ani în urmă, proclamaţia lui Hitler de a-i scoate complet pe evrei de pe continent părea absurdă. Nimeni nu

crezuse că asemenea planuri crude puteau să fie puse în aplicare. Dar acum ei ştiu. Au văzut ziarele, fotografiile, au început să proceseze numărul victimelor.

Acum nu mai există nicio îndoială. Ei ştiu de ce este capabil inamicul.

— Cred că asta ar fi cea mai bună soluţie, adaugă ea, înghiţind în sec.

Ideea de a lăsa în urmă tot ce le-a aparţinut pe vremuri – casa lor, strada pe care locuiau, magazinul, prietenii – e aproape imposibil de conceput. Dar, îşi spune Nechuma, acele lucruri țin de trecut. Aparţin unei vieţi care nu mai există. Nişte străini locuiesc acum în casa lor. Ea şi Sol nu puteau să o recupereze, chiar dacă şi-ar fi dorit foarte mult acest lucru. Şi cine mai rămăsese în viaţă dintre prietenii lor? Trecuseră ani de zile de când ghetoul era pustiu. Din câte ştiau, niciun evreu nu mai rămăsese în Radom. Sol are dreptate. Nu e bine să rămână în Polonia. Istoria se repetă. E un adevăr de care este sigură.

— Şi eu sunt de aceeaşi părere, zice Mila. Vreau ca Felicia să crească într-un loc în care să se simtă în siguranţă, în care să se simtă… *normală.*

Mila se încruntă, întrebându-se ce poate însemna „normal“ pentru fiica ei. Aceasta nu cunoaşte o altfel de viaţă. Felicia a trăit până acum într-un singur fel. Fiind vânată. Fiind forţată să se ascundă. Să se strecoare pe porţile ghetoului. Lăsată în grija unor străini. Are aproape şapte ani şi toţi aceşti ani – cu excepţia primului – din viaţa ei au fost trăiţi în război, fiind îngrozitor de conştientă că există oameni care-i doresc moartea doar pentru că s-a născut evreică. Mila şi fraţii ei au cel puţin experienţa de a înţelege că nu a fost întotdeauna aşa. Dar războiul, persecuţiile, lupta zilnică pentru supravieţuire – acestea sunt *normalitatea* Feliciei. Ochii Milei se umplu de lacrimi.

— Gândiţi-vă prin câte am trecut, spune ea. Prin câte a trecut Felicia. Nu se poate şterge în niciun fel ceea ce s-a întâmplat aici. Ea clatină din cap. Sunt prea multe fantome, prea multe amintiri.

Alături de Mila, Bella dă din cap, iar Jakob îi înţelege suferinţa. Îl doare inima pentru ea. Nici nu mai este nevoie de opinia ei; ştiu cu toţii că pentru Bella întoarcerea în Radom ar fi ceva imposibil. Părinţii şi sora ei fiind morţi, nu a rămas nimic pentru ea acolo.

Jakob găseşte mâna Bellei şi în timp ce-şi împleteşte degetele cu ale ei, nu se poate abţine să nu-şi amintească faptul că fusese la un pas să o piardă în cele câteva luni de adâncă disperare. Îşi aminteşte cum îl dăduse afară din viaţa ei. I se rupsese inima să o vadă aşa, stingându-i-se treptat sub ochi. Niciodată nu se simţise mai neputincios ca atunci. Şi nici mai uşurat să o vadă făcând, în sfârşit, un efort să se adune şi să meargă mai departe, încet-încet. Recunoscuse o parte din vechea Bella în Varşovia, dar abia sarcina ei, acea nouă viaţă care-i creştea în pântec, pare să o fi ajutat cu adevărat să-şi recapete puterea de care are nevoie să se vindece, în cele din urmă.

Jakob ridică privirea spre părinţii lui. Îşi dă seama după felul în care mama lui pare să-şi adune puterile că ea ştie ce se pregăteşte el să le spună. E o veste mai veche – i-a spus deja că el şi Bella se gândesc să se mute în Statele Unite dar cuvintele nu-i vin uşor pe buze.

— Unchiul Bellei din Illinois, începe el încetişor, a acceptat să ne sponsorizeze. Nu ne garantează obţinerea vizei, desigur, dar este totuşi un început. Şi are sens, cred eu, să-i cerem să ne ajute.

Jakob e sigur că ceilalţi vor înţelege. În Statele Unite, Bella va putea fi alături de cei care au mai rămas din familia ei.

— Odată ce vom ajunge la Chicago, spune Bella, privindu-i pe Nechuma şi Sol, vom putea

cere vize şi pentru restul familiei. Dacă asta vă interesează, bineînţeles.

— Vom rămâne în Polonia deocamdată, adaugă Jakob, cel puţin până la naşterea copilului.

0 sponsorizare pentru America. Ideea se întipăreşte în inima Nechumei ca o greutate de plumb. Dacă ar fi după ea, şi-ar petrece fiecare oră pe care o mai are de trăit pe acest pământ alături de copiii ei. Dar nu îl poate contrazice pe Jakob. Ar fi o prostie din partea lui să nu accepte ajutor din partea unchiului Bellei. Fără o sponsorizare, obţinerea unei vize pentru America e aproape imposibilă.

Jakob continuă să le explice că, pentru moment, nu există vapoare care să navigheze din Europa până în Statele Unite, dar că restricţiile vor fi în curând ridicate.

— Există zvonuri că unele vase de pasageri pleacă din Bremerhaven, spune el, aplecându-se deasupra hărţii şi indicând un oraş din nord-vestul Germaniei. Ne gândim ca, odată ce se va naşte copilul, adaugă el, să stăm un timp la tabăra de persoane strămutate de aici, din Stuttgart. De acolo vom avea o şansă în plus să primim vizele. Halina îl fixează pe fratele ei de pe cealaltă parte a mesei, cu buzele strânse. E dezgustată, oripilată chiar, la gândul că fratele ei se va muta în Germania.

— Nu sunt astfel de tabere şi în Polonia? izbucneşte ea. Nu te-ai simţi mai în siguranţă aici? Ea clatină cu vehemenţă din cap, ochii ei verzi sfredelindu-i pe ai lui. Mai bine îmi tai gâtul decât să pun piciorul în *bârlogul diavolului.*

Tonul Halinei e aspru, dar chiar dacă asta l-ar fi deranjat înainte pe Jakob, acum nu pare să-l deranjeze deloc. Misiunea ei, realizează Jakob, este acum protejarea întregii familii. El ştie că Halina îşi face griji pentru el, atâta tot. Întâlneşte privirea ei cu o expresie înţelegătoare, fiind de acord în sinea lui că ideea de a se muta în Germania pare greu de acceptat.

— Ai încredere în mine, Halina. Nu va fi uşor, dar dacă asta înseamnă să fim cu un pas mai aproape de o viaţă nouă în Statele Unite, atunci suntem în stare de orice. În acest moment, cred că e mai bine să spunem că am trecut prin situaţii mai grele decât asta.

Camera se cufundă în linişte pentru o clipă, înainte ca Halina să vorbească din nou.

— Bine, atunci, declară ea. Jakob, tu şi Bella aveţi motive să rămâneţi aici. Dar noi nu. Cred că am căzut cu toţii de acord în legătură cu asta. Propunerea mea este să plecăm în Italia. La Genek şi Selim. De acolo, putem decide împreună, ca o familie, unde să mergem mai departe.

Se uită la părinţii ei.

Sol şi Nechuma se uită unul la altul.

— Mi-aş dori să ştim măcar dacă Addy… spune Nechuma, oprindu-se brusc pentru a-şi corecta exprimarea, apoi continuând: Unde este Addy. Ceilalţi tac, pradă propriilor temeri. Dar Nechuma încuviinţează din cap: Italia.

— Nu trebuie să uităm că Mussolini a fost aliatul lui Hitler în timpul războiului, spune Sol. Propunerea mea este să găsim o rută cu cât mai puţine puncte de control pentru civili.

Şi astfel decizia e luată – Jakob şi Bella aveau să plece peste câteva luni de la Łódź spre Stuttgart şi, în cele din urmă, spre America, dacă aveau noroc, iar ceilalţi, spre Italia.

În timp ce familia se apleacă deasupra hărţii, Adam îşi plimbă degetul din Łódź înspre sud-vest, spre Italia, trecând în revistă oraşele de pe traseu în care e sigur că vor găsi birouri ale Crucii Roşii: Katowice, Vienna, Salzburg, Innsbruck. El omite Cracovia, pentru că este sigur că soţia Iui, care nu s-ar întoarce acolo pentru nimic în lume, va prefera să păstreze o distanţă de mai bine de cincizeci de kilometri de închisoarea Montelupich. Pentru a urma această rută trebuiau să treacă prin

Cehoslovacia şi Austria. Căzură de acord că era singura lor opţiune.

— O să le scriu lui Terza, Franka şi Salek pentru a-i înştiinţa de planurile noastre, spune Halina, gândind cu voce tare. O să-i întreb pe cei de la Joint dacă îi vor putea ajuta să-şi plătească drumul, astfel încât să ne putem întâlni cu ei în Italia. Şi o să le rog pe fetele de la Crucea Roşie să ne ajute să găsim o rută sau să ne spună unde sunt celelalte locaţii ale Crucii Roşii de care s-ar putea să nu ştim pe drumul spre Italia. Vom avea nevoie de vodcă şi de ţigări pentru punctele de control.

Nechuma se uită la Sol, închipuindu-şi călătoria.

Nu va fi uşor să ajungă în Italia. Dar dacă vor reuşi, ea se va întâlni cu primul ei născut. Iar Felicia va avea un tată! Inima Nechumei se umple de bucurie. La începutul războiului, nu avea idee dacă ea şi Sol aveau să supravieţuiască pentru a prinde sfârşitul războiului sau dacă toţi copiii ei vor supravieţui pentru a prinde sfârşitul războiului, dacă ei vor mai fi din nou împreună ca un tot unitar.

În ziua în care germanii au intrat mărşăluind în Radom, lumea ei s-a frânt în bucăţi. Ea privise încă de atunci cum fiecare adevăr de bază al vieţii pe care o ştia odată casa ei, familia ei, siguranţa ei – dispăruseră în vânt.

Iar acum, acele fragmente ale vieţii ei de dinainte au început să plutească din nou spre pământ şi, pentru prima dată de mai bine de cinci ani, şi-a permis să creadă că putea fi capabilă – cu timp şi răbdare – să le lipească la loc, alcătuind o reproducere fidelă a trecutului. Nu va mai fi niciodată la fel, evident. Ea e destul de înţeleaptă să înţeleagă acest lucru. Dar ei sunt *aici,* şi sunt împreună – aproape toţi –, iar asta a început să li se pară un adevărat miracol.

Desigur, ea nu se poate abţine să nu se gândească la cei care lipsesc, la Moshe şi la cei

care au dispărut din familia lui Sol sau la rudele lui Adam, de care încă nu au aflat nimic.

Şi în special la golul lăsat de fiul ei mijlociu. Ce s-o fi întâmplat cu Addy al ei?

Zâmbetul Nechumei dispare în timp ce-şi frământă mintea cu această enigmă, cu ideea că este posibil să nu afle niciodată răspunsul la această întrebare. Lumea ei, „tapiseria“ ei, nu va fi niciodată completă fără el.

Capitolul 56

Halina

Alpii Austrieci
Iulie 1945

Printre copacii din luminiş, Halina nu vede nimic decât cerul albastru cenuşiu. E trecut de opt seara şi totuşi e destulă lumină să poată citi o carte – dacă ar avea una. Părinţii ei, Mila şi Felicia dorm, trupurile lor asudate fiind presărate în luminişul în care au poposit. Stau cu capetele pe genţi sau pe sacii de pânză ce conţin ceea ce a mai rămas din lucrurile lor. Pe o creangă de deasupra lor, o ciocănitoare bate neîncetat în scoarţa unui plop tremurător, iar Halina oftează. Trupul ei e epuizat din cauza călătoriei istovitoare de peste zi, dar mintea ei e prea frământată ca să poată dormi. Îşi scoate o batistă din buzunarul interior cu fermoar al genţii, o desface pe pământ, apoi îşi pune ţigările pe batistă, numărându-le. Sunt douăsprezece. Destule – speră ea – pentru a-i mitui pe gardienii de la următorul punct de control.

„Ne întâlnim în Bari“, scrisese Genek în ultima scrisoare. În ciuda restricţiilor dure impuse civililor care călătoreau, Halina, Nechuma, Sol, Mila şi Felicia nu pierduseră timpul, părăsind în scurt timp oraşul Łódź. Adam, care găsise o slujbă permanentă la un cinema local, rămăsese în oraş.

— Du-te tu, îi spusese el Halinei. O să-i pot supraveghea pe Jakob şi Bella şi o să pun ceva bani deoparte. Când te vei stabili undeva, voi veni si eu în Italia.

Halina nu îl contrazisese. Cu câteva săptămâni înainte, Adam descoperise cu ajutorul sistemului

internaţional de tracking că numele părinţilor, fraţilor şi al nepoţilor lui erau pe o listă cu persoanele decedate. Nu exista altă informaţie, doar numele celor nouă, tipărite pe o pagină împreună cu alte sute. Adam fusese devastat şi faptul că nu primise nicio explicaţie despre cum sau unde muriseră îl aducea în pragul nebuniei. Halina ştia că nu rămăsese din cauza slujbei, ci pentru că avea nevoie de răspunsuri.

Înarmaţi cu câte ţigări şi votcă puteau căra, Halina angajase un şofer să-i ducă la Katowice, un oraş aflat la 200 de kilometri înspre sud de Łódź. În Katowice, Halina, care vorbea fluent rusa, aranjase o călătorie în remorca unui camion ce livra uniforme Armatei Roşii din Viena. Călătoria durase zile întregi. Membrii familiei Kurc se ascunseseră în spatele unor cutii cu uniforme, temându-se să nu fie prinşi trecând fără documente graniţele Cehoslovaciei şi Austriei şi să fie trimişi înapoi sau, mai rău, încarceraţi.

De la Viena făcuseră autostopul până la Graz, unde fuseseră lăsaţi la poalele Alpilor Calcaroşi din Sud – un lanţ de munţi ascuţiţi ca nişte ferăstraie, cu vârfurile acoperite de zăpadă, care şerpuiesc către sud-vest prin Austria şi pe teritoriul Italiei. Halina se întreabă dacă părinţii ei şi Felicia, încă slabă ca o scobitoare, vor fi în stare să treacă munţii. Alpii i se păreau cei mai înalţi munţi pe care-i văzuse vreodată. După o săptămână de odihnă în Graz, familia Kurc aruncase o parte din lucruri, completând spaţiile goale rămase în bagaje cu pâine şi apă. Angajaseră un ghid – un tânăr austriac pe nume Wilhem – care să-i ducă până dincolo de munţi.

— Aveţi noroc că vara a venit ceva mai devreme, le-a spus Wilhem în ziua în care plecau la drum.

Alpii Sudici sunt de obicei imposibil de trecut, fiind acoperiţi cu zăpadă zece luni pe an.

Au mers zi de zi de la şapte dimineaţa la şapte seara. Wilhem se dovedise extrem de util ca ghid, până ce s-au trezit într-o dimineaţă că băiatul dispăruse. Din fericire, îşi abandonase porţia de mâncare şi harta. Blestemând laşitatea tânărului austriac, Halina se autointitulase lider al grupului.

Ea înfăşoară cu grijă ţigările în batistă şi le strecoară înapoi în geantă, apoi caută harta în buzunarul de la piept. O desface, având grijă să nu-i rupă colţurile – de la atâtea utilizări, marginile ei sunt catifelate la atingere, iar cutele îi sunt foarte fragile, gata să se rupă.

Înlăturând pietrişul de pe pământ, Halina întinde harta pe jos, plimbând o unghie plină de noroi între locaţia lor aproximativă şi cel mai apropiat oraş de la poalele Alpilor Sudici. Ea estimează încă 40 de ore de mers spre sud, ceea ce înseamnă că ar putea ajunge în Italia în patru zile.

Nu va fi uşor. Plămânii lor s-au obişnuit cu altitudinea de 3.000 de metri, dar tălpile subţiri ale pantofilor lor au început să se dezintegreze.

Vor trebui să fie extrem de prudenţi. Halina se gândeşte să întrerupă călătoria ca să-şi odihnească picioarele. Cu o zi în urmă, Sol s-a împiedicat de o rădăcină de pe cărare şi aproape că şi-a răsucit o gleznă. Oasele lor sunt obosite. Zece ore de urcuş pe zi e prea mult şi aproape că au rămas fără provizii – pâinea şi apa le ajung doar pentru patru sau cinci zile. Aşa că trebuie să se grăbească, decide Halina. Cel mai bine ar fi să ajungă pe teritoriul Italiei. Ceilalţi vor fi cu siguranţă de acord.

Un vultur cu coada albă se roteşte deasupra, iar Halina se minunează de anvergura enormă a aripilor acestuia, apoi se uită spre raniţa cu provizii pe care a agăţat-o de o creangă din apropiere, verificând din priviri dacă aceasta e închisă bine.

„Închide ochii“, îşi spune ea, strecurând harta înapoi în buzunarul bluzei. Îşi împleteşte degetele şi se întinde pe spate, cu palmele sub cap. A

descoperit că-i este aproape imposibil să adoarmă când cerul e încă atât de luminos. Nu va fi întuneric decât peste o oră şi, în afară de asta, prea multe scenarii îngrijorătoare îi frământă mintea ca să cedeze în faţa somnului. Prea multe „dar dacă“? Ar putea alege ruta greşită la coborârea de pe munte. S-ar putea rătăci sau ar putea rămâne fără hrană şi poate că nici nu vor ajunge în Italia. Sau *ar putea* ajunge în Italia, dar autorităţile i-ar putea obliga să se întoarcă.

Cu numai o lună în urmă ţara a fost ocupată de nazişti. Dacă i se întâmplă ceva lui Adam în Łódź? Vor trece săptămâni, poate chiar mai mult, până va putea să-i scrie cu o adresă de retur.

Halina ridică privirea spre cer. Acum e mai mult cenuşiu decât albastru. Realizează că nu sunt doar scenariile care o ţin de la somn, ci şi emoţiile că în câteva zile îşi va revedea fratele mai mare. Îşi imaginează cum va fi să-l revadă pe Genek pentru prima dată după atâţia ani. Să-l audă râzând. Să-i sărute obrajii cu gropiţe. Să stea împreună, ca o familie, şi să se gândească la un plan – ce să facă mai departe. Poate că Bella are dreptate, poate că rudele ei vor putea sponsoriza întreaga familie Kurc.

Sau poate că se vor putea îndrepta spre nord, spre Marea Britanie, la sud, în Palestina. Sau în cealaltă parte a planetei, în Australia. Decizia lor, desigur, va depinde de ce ţară va accepta să le deschidă porţile.

„Nu te mai gândi atâta şi încearcă să dormi“, îşi spune Halina. În timp ce se întoarce pe o parte, ea îşi pune mâna pe partea de jos a abdomenului. Au trecut şase săptămâni de la ultimul ei ciclu. Încearcă să calculeze, să numere câte zile au trecut de când ea şi Adam s-au văzut ultima dată, dar e aproape imposibil. A petrecut atâţia ani gândindu-se doar ce să facă mai departe încât creierul ei a uitat cum e să se întoarcă în trecut.

Zilele de dinaintea plecării lor din Łódź sunt tulburi în mintea ei. Ar putea fi…? Poate. Dar există şi posibilitatea să-i fi întârziat. S-a mai întâmplat înainte. Nu a avut ciclu deloc în cele cinci luni cât a stat în închisoarea din Cracovia. Prea mult stres. Prea puţină mâncare. „Nu se ştie niciodată”, îşi spune Halina, zâmbind. Orice este posibil. Dar, pentru moment, trebuie să-şi ducă familia teafără în Italia. Să se concentreze asupra acestei sarcini. Asupra următoarelor patru zile. Acum, decide ea, impunându-şi să doarmă, asta e tot ce contează.

Capitolul 57

Familia Kurc

Coasta Adriaticii, Italia
Iulie 1945

Felicia doarme ghemuită în poziţie fetală pe scaunul de lângă Mila, şi obrazul ei stă sprijinit de coapsa mamei.

Mila, prea nervoasă ca să poată închide ochii, ţine o mână pe umărul Feliciei şi îşi lipeşte fruntea de geam, privind apele azurii ale Adriaticii în timp ce trenul goneşte spre sud, de-a lungul cizmei italice, către Bari.

Ea se întreabă pentru a mia oară ce-i va spune soţului ei când îl va vedea.

Ar trebui să fie evident: *Mi-a fost dor de tine. Te iubesc. S-au întâmplat atât de multe… de unde să încep?* Dar până şi în mintea ei cuvintele par forţate.

Nechuma îi spusese să nu-şi facă griji în această privinţă, să aibă răbdare. Să încerce să nu se consume atât de mult. Dar nu se poate abţine. Ea se întreabă dacă Selim va fi la fel cum era înaintea războiului, încearcă să-şi imagineze întoarcerea la vechiul mod de viaţă, de soţ şi soţie – Selim jucând din nou rolul de cap al familiei, care aduce bani în casă şi care are grijă de ele. Ar putea face asta? Ar putea învăţa să se aşeze pe „bancheta din spate“, să depindă din nou de el? Au fost doar ea şi Felicia atâta timp, încât o parte din ea nu e pregătită încă să lase pe altcineva să ia frâiele. Chiar dacă acest „altcineva" e tatăl Feliciei.

Dincolo de culoar, Halina îşi face vânt cu un ziar. A început călătoria pe scaunul din faţa Milei,

dar conversaţia cu sora ei, în timp ce urmărea pe geam peisajul trecându-i prin faţa ochilor în sens invers, îi întorsese stomacul pe dos, aşa că se mutase pe un scaun de unde putea să vadă în faţă. Era însărcinată. E sigură acum de acest lucru. Are senzaţia că stomacul i se ridică în gât când e gol, sânii ei sunt umflaţi şi sensibili la atingere, iar pantalonii au devenit strâmţi în zona taliei – în ciuda dietei ei precare. Însărcinată! E un miracol. Chiar dacă o înspăimântă.

Nu a spus încă nimic familiei. O va face când va ajunge la Bari. Şi va trebui să adopte o metodă ingenioasă de a-i spune lui Adam, rămas în Łódź – poate că-şi va permite luxul de a-i telefona.

Tocmai am trecut Alpii şi sunt însărcinată, se minunează ea. Dacă cineva i-ar fi spus când avea douăzeci şi doi de ani că la douăzeci şi opt îşi va conduce familia peste munţi, pe jos – însărcinată –, ea ar fi râs în hohote. Halina nu e o fată zdravănă de la țară! Iar un drum de trei săptămâni pe munte, dormind pe pământ, fără alte provizii decât apă stătută şi pâine, toate astea în timp ce e însărcinată? Nicio șansă.

Halina îşi aminteşte ultimele săptămâni ale călătoriei lor, minunându-se de faptul că, în ciuda circumstanţelor, nu a auzit pe nimeni să se plângă. Nici pe Mila, care mergea în fiecare zi ore întregi cu Felicia cocoţată pe umeri, nici de la părinţii ei, care mergeau din ce în ce mai greu, şchiopătând, nici măcar de la Felicia, ai cărei pantofi erau atât de mici încât degetele de la picioare îi ieşiseră la un moment dat prin unul dintre ei şi care, atunci când mama ei nu o căra pe umeri, făcea câte doi paşi la fiecare pas al unui adult ca să nu rămână în urmă.

Trecerea graniţei în Italia, din fericire, fusese lipsită de evenimente.

— *Siamo italiani*[44], minţise Halina autorităţile britanice de la punctul de control din Tarcento.

Când aceştia îi opriseră, Halina îşi deschisese geanta.

— Ne întoarcem acasă la familiile noastre, spusese ea luând din geantă ţigările rămase.

Era un sentiment ciudat – să păşească pentru prima dată pe pământul Italiei. Nechuma era singura dintre ei care mai fusese în Italia – ea obişnuia să viziteze oraşul Milano de două ori pe an pentru a aduce mătăsuri şi pânzeturi pentru magazin. În timp ce coborau Alpii, pentru ca timpul să treacă mai uşor şi pentru a-i distrage pe ceilalţi, ea le povestise întâmplări din călătoriile ei – cum o porecliseră vânzătorii de la magazinele din Milano „tigrul cel orb“, pentru că ea mergea de la un stand la altul frecând mostrele de material între degetul mare şi arătător – întotdeauna cu ochii închişi – înainte de a le face o ofertă.

Nu putea nimeni să o păcălească atunci când era vorba de calitate.

— Aş putea ghici preţul exact pentru oricare material, spunea ea, mândră.

Odată ajunşi în Italia, Halina întrebase unde era cea mai apropiată localitate. Merseseră încă şase ore pe drum, fără pic de apă; se însera şi erau în pragul delirului când bătuseră în uşa unei mici case de la periferia oraşului.

Din fericire, proprietarii – un cuplu tânăr, soţ şi soţie – fuseseră impresionaţi de aspectul răvăşit al călătorilor din pragul lor şi îi primiseră în casă. În noaptea aceea, după ce devoraseră porţiile calde şi delicioase de paste picante cu usturoi şi ulei, Halina, Mila, Felicia, Sol şi Nechuma se lungiseră pe păturile pe care cuplul le întinsese pe podea şi dormiseră tun, aşa cum nu mai dormiseră de luni bune.

În dimineaţa următoare, după ce le mulţumiseră din inimă italienilor care-i găzduiseră, membrii familiei Kurc continuară pe jos drumul către gară. Pe drum, întâlniră un grup de soldaţi americani

care coborâră din jeepurile lor militare de culoare verde atunci când Halina îi salută, fluturând mâna.

Din fericire, unul dintre americani vorbea franceza. Aceştia erau dornici să afle noutăţi despre situaţia din Polonia. Clătinară din cap uimiţi când Halina îi informă despre incredibilul dezastru din Varşovia, povestindu-le pe scurt cum ea şi familia ei hotărâseră să părăsească ţinutul natal, sosind teferi în Italia.

Înainte de a pleca mai departe, un sergent tânăr, cu ochii verzi, pe a cărui uniformă era cusută o emblemă cu numele său, „T. O'Driscoll", scoase ceva din buzunar şi se lăsă pe vine lângă Felicia.

— Poftim, draga mea, spuse el cu un accent pe care niciun membru al familiei Kurc nu-l mai auzise vreodată. Felicia roșise atunci când chipeşul american îi dăruise un pacheţel cu ambalaj argintiu şi maro.

— Merci, spusese Mila, strângând uşor mâna liberă a Feliciei.

— Merci, o imitase Felicia timidă.

— Unde mergeţi de aici? întrebase americanul, mângâind-o pe Felicia pe cap după ce se ridică.

Soldatul care vorbea în franceză traduse.

— La familia noastră, în Bari, îi explică Halina.

— Sunteţi departe de Bari.

— Am căpătat antrenament de când mergem pe jos, a spus Halina, zâmbind.

— Aşteptaţi aici.

Sergentul Driscoll plecă, apoi se întoarse după câteva minute cu o bancnotă de cinci dolari.

— Trenul e mai rapid, spuse el şi-i întinse banii Halinei, întorcându-i zâmbetul.

În faţa Halinei, Nechuma şi Sol aţipesc şi se trezesc brusc la răstimpuri, bărbiile lor sărind în sus atunci când trenul saltă pe şine. Războiul i-a îmbătrânit peste măsură. Arată cu douăzeci de ani mai în vârstă acum decât arătau înainte de a fi închişi în ghetou şi forţaţi să se ascundă, fiind în cele din urmă nevoiţi să treacă Alpii.

— Bari – *cinque minutti*[45]! anunţă controlorul cu o voce nazală.

Mila îşi plimbă vârfurile degetelor prin părul Feliciei, lung până la umeri – acum blond de la urechi în jos – şi pe cicatricile lungi şi palide de-a lungul obrajilor şi gâtului rămase în urma scorbutului. Chiar şi atunci când doarme, fiica ei pare tristă. Ultimii cinci ani îi furaseră inocenţa. O lacrimă se prelinge de pe obrazul Milei căzând pe gulerul bluzei Feliciei, lăsând în urmă un cerc gri perfect.

Gândurile Milei se întorc din nou la Selim. La întrebările pe care nu le poate ignora. Ce impresie îi va face Felicia, fiica pe care el nu a cunoscut-o niciodată? Şi, lucru mai important, ce va crede Felicia despre *el?*

În timp ce trenul începe să încetinească, pulsul Milei accelerează. Ea se roagă să accepte cu bucurie acest dar – soţul şi tatăl pe care ea şi Felicia sunt pe cale să-l primească. Dumnezeu ştie ce s-a întâmplat cu familia lui – cu tatăl lui, un ceasornicar modest, cu cei opt fraţi ai lui.

Ultimele veşti despre ei erau că sora lui, Eugenia, emigrase la Paris, un frate, David, emigrase în Palestina, iar restul, credea ea, erau în Varşovia. Îi căutase înainte de începerea revoltei, dar aceştia ori plecaseră de bunăvoie, ori fuseseră deportaţi, astfel că nu reuşise să le dea de urmă.

— E o binecuvântare, murmură ea.

Faptul că avea să-şi revadă soţul, după oribilele ravagii pe care războiul le lăsase în urma lui – era cu adevărat o binecuvântare. Majoritatea femeilor ar fi dat orice să fie în locul ei.

Frânele trenului scârţâie. Priveliştea de afară începe să se deruleze încet. Mila vede gara din Bari la vreo sută de metri în faţă. Pe peron sunt o mulţime de oameni care aşteaptă. În timp ce o trezeşte pe Felicia, face o promisiune în gând: să-şi îmbrăţişeze soţul cu braţele deschise. O să încerce să confere o imagine de stabilitate, oricât de greu

ar fi. Trebuie să facă asta de dragul Feliciei. Şi orice s-ar întâmpla mai departe – ce va crede Selim despre fata din poala ei cu păr ciudat şi cicatrici roz pe faţă, sau dacă Felicia va învăţa să iubească un om pe care nu-l cunoaşte – toate lucrurile astea, îşi zice Mila, sunt în mâinile sorţii.

Capitolul 58

Familia Kurc

Bari, Italia
August 1945

Este haos la gara din Bari. Trei rânduri de trupuri se îngrămădesc pe peron: bărbaţi în uniforme, copii mici ţinându-se de mâinile celor care par a fi bunicii lor, femei în rochiile lor cele mai bune, fluturând din mâini, ridicându-se în vârfurile picioarelor – partea din spate a pulpelor fiind pictată cu dungi lungi şi negre pentru a da iluzia că poartă ciorapi.

Familia Kurc coboară din tren şi îşi croieşte drum pe peron – Halina în faţă, Nechuma şi Sol imediat după ea şi Mila încheind coloana – cu toartele unui rucsac de piele agăţate pe un umăr şi cu mâna ei liberă ţinând-o strâns pe Felicia. Ei înaintează cu paşi foarte mici astfel încât să nu se calce pe picioare, toţi cinci mişcându-se ca unul.

— Hai să aşteptăm aici, strigă Halina peste umăr în timp ce-şi fac drum prin mulţime către o marchiză din fier forjat pe care scrie *Bari Centrale,* lângă aceasta fiind un indicator cu o săgeată spre *Piazza Aldo Roma.* Adunaţi sub marchiză, stau aproape unul de altul, uitându-se prin mulţime după vreun chip cunoscut.

Neobişnuiţi să-i vadă pe Genek şi Selim în uniformă militară, îşi amintesc să caute din ochi doar bărbaţii în uniformă poloneză.

— *Kurde*[146]*,* mormăie Halina. Sunt prea scundă. Nu pot să văd nimic.

— Ascultă, poate auzi pe cineva vorbind poloneza, îi sugerează mama ei.

Pe peron se vorbesc mai multe limbi – italiana, desigur, dar şi rusa sau franceza. Dar deloc poloneza până acum. Italienii sunt cei mai gălăgioşi. Se mişcă încet şi când vorbesc îşi folosesc mâinile – observă Mila – la fel de mult cum îşi folosesc gura.

— Poţi vedea ceva? întrebă Halina aproape strigând, ca să acopere zarva.

Mila clatină din cap.

— Nu încă.

Ea e cea mai înaltă din grup. Întorcându-se pe loc, analizează marea de străini din jurul ei, lăsându-şi ochii să zăbovească din când în când asupra cefei cuiva până ce bărbatul se întoarce, dezvăluind un chip care nu seamănă deloc cu soţul sau cu fratele ei, apoi trecând repede la următorul din mulţime.

— *Mamusiu,* strigă Felicia, strângând insistent mâna Milei.

— Da, scumpo.

Ochii Feliciei sunt mari.

— Îl vezi?

Mila îi scutură mâna şi încearcă să zâmbească.

— Nu încă, scumpa mea, dar sunt sigură că e aici.

Ea se apleacă să o sărute pe Felicia pe obraz.

În timp ce se ridică, ochii ei prind ceva în mulţime şi inima îi sare din piept. Un profil. Chipeş. Înalt. Linia părului pare să fi dat înapoi puţin. Ar putea fi el?

— Genek! strigă ea, fluturând un braţ deasupra capului.

În spatele ei, Nechuma deschide gura, emoţionată. Genek se întoarce, cu ochii strălucind, trecând în revistă feţele din mulţime până când privirea lui se intersectează cu a Milei.

— Unde? Unde l-ai văzut? strigă Halina, sărind în sus de mai multe ori.

Vocea lui Genek răzbate prin vuietul mulţimii.

— Mila!

Braţele lui se ridică deasupra capului, dând jos şapca cuiva din faţa lui. El dispare pentru o clipă pentru a recupera şapca şi când apare din nou la suprafaţă, se mişcă în direcţia ei.

— Stai acolo! Vin eu la tine!

— El e! El e! El e!

Halina, Sol şi Nechuma vorbesc toţi odată, jubilând. Nerăbdători, ei ţopăie bucuroşi, unul lângă altul. Să audă vocea lui Genek e un motiv suficient pentru a sărbători.

Mila îşi lasă rucsacul jos şi o ridică pe Felicia în braţe. Copilul nu a recuperat încă greutatea pierdută în buncărul mănăstirii – Mila o poate pune cu uşurinţă pe şold, ţinând-o cu un singur braţ.

Mila i-l arată pe Genek.

— Vezi? Chiar acolo. E unchiul tău, Genek! E cel chipeş, cu gropiţe. Fă-i cu mâna!

Felicia zâmbeşte şi flutură mâna odată cu mama ei.

— Şi tata? E cu el?

Vocea Feliciei e înghiţită de vacarmul mulţimii.

Un gând o săgetează pe Mila – rapid şi pătrunzător, ca un sunet de gong. Dacă Selim *nu e* aici? Dacă s-a întâmplat ceva de la ultima corespondenţă a lor, în urmă cu o săptămână? *Dacă a plecat?* Dacă nu are curajul să le întâlnească? *Unde eşti, Selim?*

— Nu-l văd încă pe tatăl tău, începe ea, dar în timp ce fratele ei se apropie, observă un trup care-l urmează îndeaproape. E cu un cap mai scund decât Genek. Nu l-a observat de la început.

— Stai puţin, îl văd! E chiar în spatele unchiului tău.

Felicia întinde gâtul.

— Să-l saluţi tu prima, îi spune ea.

Mila încuviinţează din cap şi o lasă pe Felicia jos, surprinsă de siguranţa din vocea fiicei ei. Ea o ia de mână, spunându-i: Bine.

— Genek – e aproape? întreabă Nechuma.

Mila se întoarce spre mama ei.

— Vino, spune ea, trăgând-o cu blândeţe pe Nechuma în faţa ei. Aproape că a ajuns. Tu trebuie să fii prima care-l întâmpină.

Genek e blocat în spatele unui grup de localnici. Din spatele mamei ei, Mila îl vede cum îşi pierde răbdarea şi cum se întoarce pe o parte, înaintând prin mulţime. Doi bărbaţi strigă la el în italiană, dar nu pare deranjat.

Lacrimile care s-au adunat în ochii Nechumei i se preling pe obraji ca apa care a doborât un stăvilar când îşi vede, în sfârşit, fiul cel mai mare apropiindu-se cu paşi mari de ea. El arată chiar mai bine în uniforma militară decât înainte.

— Genek! E tot ce poate să spună ea la vederea lui.

Şi ochii lui sunt umezi.

El întinde braţele spre ea şi ea spre el, mamă şi fiu contopindu-se într-o îmbrăţişare lungă, cutremurându-se de râs şi de tristeţe, animaţi de o bucurie pură, deplină.

Nechuma închide ochii, simţind căldura fiului ei pătrunzând-o în timp ce o leagănă încet dintr-o parte în alta.

— Mi-ai lipsit atât de mult, mamă.

Nechuma e prea emoţionată să vorbească. Când se desprinde de ea, în cele din urmă, Genek îşi şterge ochii cu palmele şi râde fericit la familia lui. Înainte să poată rosti ceva, Halina îi sare în braţe.

— Aţi reuşit, râde Genek. Nu-mi vine că aţi străbătut atâta drum.

— Nu ai idee, spune Halina.

— Şi tu – râde Genek, minunându-se la vederea nepoatei lui de şapte ani. Uită-te la tine! Nu erai mai mare decât o pisicuţă ultima dată când te-am văzut! Felicia roşeşte. El se apleacă şi o îmbrăţişează pe Felicia, apoi pe Mila, care-l strânge cu toată puterea.

— Mă bucur atât de mult să te văd, izbucneşte Mila.

Când Genek ajunge în cele din urmă la tatăl lui, primeşte cea mai lungă şi mai puternică îmbrăţişare din viaţa lui.

— Şi mie mi-a fost dor de tine, tată, spune el cu vocea sufocată de emoţie.

În timp ce tatăl şi fiul se îmbrăţişează, Mila se uită prin mulţime după Selim. Când îl zăreşte, privirile lor se întâlnesc, iar ea începe să fluture din mână, cumva stânjenită, făcându-i semn Feliciei să-i urmeze exemplul, în timp ce ea face câţiva paşi spre el.

— Nu voiam să întrerup, spune Selim, ţinându-şi şapca în mâini.

Mila abia mai respiră în timp ce-l priveşte pe bărbatul din faţa ei – părul lui negru, tuns foarte scurt, ochelarii cu lentile rotunde, postura perfectă. Se aşteptase să arate diferit, dar de fapt, arată la fel ca înainte.

Ea deschide gura.

— Eu… Selim, eu…

După atâtea săptămâni în care se gândise cum ar fi fost mai bine să înceapă, se pare că nu-şi mai găseşte cuvintele.

— Mila, spune Selim, păşind către ea.

Tensiunea din umerii Milei începe să dispară. Ea închide ochii când Selim o trage spre el. E bărbierit proaspăt şi miroase a săpun. După o îmbrăţişare de o clipă, Mila se desprinde de el şi se apleacă, luând-o de mână pe Felicia.

— Felicia, draga mea, spune ea cu blândeţe, ridicând ochii spre Selim, el este tatăl tău.

Felicia urmăreşte privirea Milei şi rămâne cu ochii ţintă la tatăl ei.

Selim îşi drege glasul, uitându-se de la Felicia la Mila. Mila se ridică şi dă din cap. „Haide“, îl încurajează ea cu privirea. Selim se uită din nou la Felicia şi se aşază pe vine, astfel că el trebuie să privească acum în sus la fiica lui.

— Felicia… începe el. Felicia, ţi-am adus ceva. El se ridică o clipă pentru a căuta ceva în buzunar

şi scoate o monedă autentică din argint. Se apleacă din nou şi i-o dă Feliciei. Ea o ţine în palmă, studiind-o.

— O tânără familie din Persia mi-a dat-o, adaugă Selim, după ce i-am ajutat să aducă pe lume primul lor copil. Vezi leul acesta de aici? îi indică el gravura. El poartă o sabie. Aici, sus, e coroana lui. Şi pe cealaltă parte… el întoarce încet moneda în palma Feliciei, acesta e un simbol arab al cifrei cinci. Mie însă mi se pare că seamănă cu o inimă.

Felicia îşi plimbă degetul mare pe gravură.

Selim se uită din nou la Mila, care zâmbeşte.

— Ce cadou special, intervine Mila, punându-şi mâna pe umărul Feliciei.

Fetiţa ridică ochii spre mama, apoi spre tatăl ei.

— Mulţumesc, papa, spune Felicia.

Selim tace pentru o clipă, privind-o pe fetiţa din faţa lui.

— Îmi dai voie să te îmbrăţişez, Felicia? întreabă el. Felicia încuviinţează.

În timp ce Selim îşi strânge cu blândeţe fiica în braţe, Felicia îşi pune obrazul pe umărul lui, iar Mila îşi muşcă buza ca să nu izbucnească în lacrimi.

Capitolul 59

Jakob şi Bella

Łódź; Polonia
Octombrie 1945

Este un tren german. Pot să-şi dea seama după literele pictate cu vopsea albă pe lemnul scorojit şi pătat de rugină: KOBLEN. Probabil că provine din Koblenz.

Un soldat purtând uniforma armatei teritoriale merge de-a lungul peroanelor, închizând uşile vagoanelor după ce ultimii pasageri sunt ajutaţi să se urce. Jakob şi Bella sunt printre ultimii care urcă.

— Eşti gata? întreabă Jakob.

Lângă el, Bella dă din cap. Fiul lor, Victor, de două luni, doarme în braţele ei.

— Tu primul.

Cineva a pus o ladă de lemn lângă vagon, făcându-le mai uşor accesul la bord. Jakob îşi pune valiza sus, inhalând mirosul îmbâcsit de praf şi putregai. El se cutremură când îşi ia avânt şi se urcă de pe ladă pe marginea vagonului, încercând să-şi alunge din minte imaginea sutelor – poate miilor – de oameni care, fără îndoială, au urcat în acelaşi vagon înaintea lui, pentru a fi trimişi în locuri precum Buchenwald, Triblinka, Chelmo şi Auschwitz – denumiri sinonime cu moartea. Oare părinţii Bellei fuseseră printre aceştia? Jakob simte un nod în gât.

Bella ridică ochii spre el de pe peron şi zâmbeşte, iar lui Jakob mai că-i dau lacrimile. Îi venerează tăria. Cu numai doi ani în urmă, aproape că renunţase să trăiască. Atunci abia dacă o

recunoştea. Azi îi reamintea de fata de care se îndrăgostise. Doar că azi nu erau numai ei. Acum erau o familie. Jakob întinde braţele.

— Hopa sus, şopteşte Bella. L-ai prins? întreabă ea înainte să dea drumul copilului.

— L-am prins.

Jakob sărută obrazul lui Victor şi-l aşază mai bine în leagănul format din braţul său, apoi întinde braţul liber spre Bella. Când sunt toţi trei în tren, ceilalţi din vagon se strâng imediat în jurul lor. Victor are ceva – cu mirosul lui de lapte de malţ şi pielea ca de satin – care insuflă speranţă în supravieţuitorii hărţuiţi din jurul lui.

— *Dwie minuty!* urlă conductorul. Două minute! Trenul pleacă!

Vagonul lor e plin, dar nu supraaglomerat. Jakob şi Bella cunosc majoritatea chipurilor de la bord – unele din Łódź, altele din Radom. Majoritatea sunt evrei. Ei sunt repartizaţi la o tabără de persoane strămutate din Stuttgart, Germania. Acolo, li s-a spus, Agenţia Naţiunilor Unite pentru Refugiaţi, Agenţia pentru Reabilitare (UNNRA) şi Joint înfiinţaseră spaţii care să le ofere refugiaţilor condiţii de viaţă ospitaliere şi, pentru prima dată după atâta timp, ample rezerve de hrană.

La Stuttgart, Jakob şi Bella sperau să poată comunica cu unchiul Bellei din Illinois. Şi poate că, la un moment dat, aveau să primească permisiunea de a emigra în Statele Unite, în America. Cuvântul acesta înseamnă pentru ei libertate, oportunitate, şansa de a începe totul de la capăt. *America.*

Uneori sună perfect – ca o ultimă notă a unei nocturne, ce pluteşte suspendată în timp înainte să păleasca şi, inevitabil, să dispară. Dar e perfect plauzibil, îşi spun ei. Sponsorizarea le va fi acceptată în curând, şi apoi vor fi necesare doar cele trei vize.

Jakob şi Bella vorbesc frecvent despre dorinţa pe care o au: ca fiul lor dacă planul lor va da roade

– să crească în America. Vorbesc despre ce va însemna pentru Victor un alt stil de viaţă, o limbă şi o cultură complet străină. Cu siguranţă va fi mai bine acolo, deşi ei nu ştiau foarte bine ce însemna să creşti în America.

Se aude un fluier, iar Bella tresare.

— Oh, şopteşte Jakob. Era să uit!

El îşi ia aparatul foto şi coboară repede pe peron. Bella clatină din cap, încruntată, uitându-se la el din uşa vagonului.

— Unde te duci? Trenul trebuie să plece!

— Vreau să fac o poză, spune Jakob, făcând semn cu mâna. Aici, toată lumea, repede, priviţi la mine.

— Acum? întreabă Bella, dar nu mai protestează.

În schimb, ea le face semn celorlalţi să se adune la uşa vagonului. Împreună, ei stau cu umerii drepţi şi zâmbesc.

Prin lentilele Rolleiflexului său, Jakob îşi studiază subiecţii, înveşmântaţi în trenduri, rochii de lână până sub genunchi, bluze ajustate şi pantofi din piele, grupul pare – realizează el în timp ce-i prinde pe toţi în cadru – într-o stare mult mai bună decât te-ai aştepta, date fiind circumstanţele.

Epuizaţi, da. Dar în acelaşi timp – Jakob ridică privirea şi zâmbeşte – mândri. *Clic.* Face poza chiar atunci când roţile trenului încep să se rotească.

— Grăbeşte-te, iubitule! strigă Bella, iar Jakob se urcă înapoi în vagon. Un soldat din Armata Teritorială trece pe lângă tren şi închide uşa de jos a vagonului.

— Deschis? întreabă el, făcându-le semn către uşa de sus.

— Deschis, aprobă imediat pasagerii.

— Cum doriţi, spune soldatul.

Frânele scârţâie şi trenul se pune încet în mişcare. Jakob şi Bella stau la uşă, urmărind lumea

de afară alunecând uşor prin faţa lor – încet la început, apoi din ce în ce mai repede când trenul prinde viteză.

Jakob se ţine cu o mână de uşa de lemn şi o cuprinde cu cealaltă pe Bella, astfel încât ea să se poată sprijini de el.

Bella apleacă uşor capul pentru a depune un sărut delicat pe obrazul lui Victor. Copilul o studiază atent, fără să clipească.

— Până când ne vom revedea, *Polsko,* spune Jakob, deşi el şi Bella ştiu prea bine că nu sunt prea multe şanse să se mai întoarcă acolo vreodată.

Bella ridică privirea spre peisajul polonez urban care se derulează rapid, admirând pentru ultima dată portalurile arcuite din piatră şi domul aurit al Catedralei Alexandr Nevsky.

— Cu bine, şopteşte ea, dar cuvintele se pierd în trăncănitul sacadat al trenului care goneşte pe şine spre vest, departe de Łódź, către Germania.

***

Tabăra persoanelor strămutate din vestul Stuttgartului nu e de fapt o tabără, ci un şir de blocuri. Nu există garduri sau alte limite acolo, doar o stradă principală cu două benzi de circulaţie pe un vârf de colină, numită Bismarckstrasse, mărginită pe ambele părţi de blocuri cu trei sau patru niveluri.

Apartamentul celor doi, Jakob şi Bella, e mobilat complet, mulţumită – aflaseră ei – generalului Dwight D. Eisenhower, care vizitase lagărul de concentrare Vainingen an der Ennz chiar după Ziua Victoriei Europene. Şocat şi înfuriat de ceea ce se întâmplase acolo, Eisenhower ceruse localnicilor din Stuttgart să pună la dispoziţie adăposturi pentru evreii care reuşiseră să rămână în viaţă până la sfârşitul războiului. Când aceştia refuzaseră, el îşi pierduse răbdarea şi ceruse evacuarea lor.

„Luaţi-vă lucrurile personale de strictă necesitate, dar lăsaţi mobila, porţelanurile, argintăria şi restul“, ordonase el, adăugând: „Aveţi douăzeci şi patru de ore“.

După ce majoritatea evreilor din vestul Stuttgartului fuseseră lăsaţi fără nimic – fără familie, casă ori altă proprietate pe numele lor –, tabăra întruchipează un simbol bine-venit al renaşterii.

Este foarte bine că Bismarckstrasse e casa zecilor de supravieţuitori din Radom, inclusiv doctorul Baum, la care Bella fusese frecvent în copilărie atunci când se îmbolnăvea de amigdalită şi care îl controla pe Victor săptămânal.

De asemenea, e bine că aceste tabere pot onora, în sfârşit, tradiţiile şi sărbătorile care nu au mai putut fi ţinute atâta vreme.

În decembrie, când locuitorii din vestul Stuttgartului au fost invitaţi de către preoţii militari evrei din armata Statelor Unite la un serviciu religios dedicat Marilor Sărbători la filarmonica din Stuttgart, aceştia s-au simţit în al nouălea cer.

Jakob şi Bella au călătorit cu tramvaiul până la filarmonică, asistând în picioare la ceremonie.

La plecare se simţeau copleşiţi – pentru prima dată după atâta vreme – de un sentiment intens de apartenenţă.

Nimeni din tabără nu vorbea despre război. Era ca şi cum cei de acolo se grăbeau să recupereze anii pierduţi, ca să o poată lua de Ia capăt. Aşa şi era. În primăvară, idilele începură să înflorească în tabără odată cu narcisele. Erau nunţi la care mergeau în fiecare weekend şi în fiecare lună se năşteau cinci, şase copii. Existau de asemenea iniţiative de a pune bazele unui sistem educaţional (un alt lux de care fuseseră văduviţi în timpul războiului) pentru copiii din tabără. Apartamentele fuseseră transformate în săli de clasă în care copiii învăţau tot felul de lucruri – de la Sionism la matematică, muzică, desen şi croitorie.

Existau şi ateliere pentru adulţi – de tehnică dentară, feronerie, pielărie, prelucrarea aurului şi broderie.

Bela îi învăţa pe cei interesaţi despre confecţionarea lenjeriei, corsetelor şi a pălăriilor.

Jakob şi Bella îşi petreceau majoritatea zilelor în primele luni la Stuttgart – făcând naveta între biroul UNNRA (unde un grup de evrei americani distribuia raţii de mâncare, haine şi provizii) şi biroul Consulatului Statelor Unite, unde verificau zilnic situaţia actelor lor de emigrare.

— Nimic de la unchiul meu, Fred Tatar? întreba Bella la fiecare vizită acolo.

Primiseră doar o telegramă:

NE OCUPĂM DE SPONSORIZARE

Atât le scrisese unchiul Bellei când ajunseseră prima dată în tabără. Dar de atunci nu mai primiseră nicio veste.

***

Într-o după-amiază călduroasă de sâmbătă, Bella şi Victor stau pe o pătură la marginea terenului de fotbal improvizat, din apropiere de Bismarckstrasse.

— Îl vezi pe tăticul tău? întreabă Bella lipindu-şi capul de al lui Victor şi indicându-i direcţia.

Jakob stă cu mâinile în şolduri în apropiere de poarta adversarilor. El se uită către ei şi le face cu mâna. Jakob contribuise la crearea unei echipe de fotbal; aceasta îi oferea distragerea perfectă în vreme ce aşteptau actele de emigrare. El şi ceilalţi din echipa sa se antrenează zilnic şi au meciuri de două ori pe săptămână, în general împotriva altor echipe de evrei din tabără, dar din când în când şi împotriva unei echipe locale din Stuttgart. Meciurile împotriva germanilor sunt jucate pe un teren mult mai bun decât cel utilizat de echipele evreilor, lăsându-i adesea lui Jakob un gust amar. El poate să-şi dea seama din momentul în care

păşeşte pe teren care dintre nemţi sunt acolo de plăcere şi care au încă resentimente faţă de evrei.

Când îi întâlneşte pe cei din urmă, e doar o chestiune de minute până să înceapă injuriile: *evrei mizerabili, şmecheri şi escroci ce sunteţi, porcilor – aţi meritat din plin ce aţi primit.*

Bărbaţii din echipa lui Jakob s-au obişnuit cu ostilităţile şi deşi adesea sunt capabili să-şi decimeze oponenţii, ei decid inevitabil adunându-se la mijlocul terenului într-o scurtă pauză că este în interesul lor să-i lase pe ticăloşii antisemiţi să câştige. Pentru germani, a suferi o înfrângere umilitoare din partea unui grup de evrei refugiaţi ar fi un motiv de răzbunare… şi nu se ştie de ce ar putea fi în stare un grup de nemţi furioşi în afara terenului de joc.

Se aude un fluier. Meciul s-a încheiat. Unul din genunchii lui Jakob e julit şi bluza lui e murdară de noroi, dar el zâmbeşte. Dă mâna cu cei din echipa adversă – una prietenoasă –, Bella asistă doar la meciurile jucate între evrei – şi aleargă spre marginea terenului.

— Bună, iubito! spune el, depunând un sărut umed de transpiraţie pe buzele Bellei, apoi repezindu-se la Victor. Ai văzut golul meu, uriaşule? Să facem un tur de onoare în cinstea victoriei?

El se îndepărtează alergând cu Victor în braţe.

Bella strigă după el.

— Ai grijă, dragul meu! Abia poate să-şi ţină capul drept!

— E bine! spune Jakob râzând. Îi place!

Bella oftează, urmărind capul aproape chel al lui Victor sărind în sus în timp ce Jakob aleargă în jurul terenului înainte de a se întoarce la pătură. Victor râde atât de încântat, încât Bella poate să-i vadă toţi cei patru dinţi.

— Când crezi că va fi destul de mare ca să tragă cu piciorul în minge? întreabă Jakob, odată ce turul victoriei e complet.

El îl pune cu grijă pe Victor înapoi pe pătură, lângă Bella.

— Curând, scumpule, râde ea. Foarte curând.

Capitolul 60

Addy

Rio de Janeiro, Brazilia
Februarie 1946

Addy păşeşte pe faleza plajei Avenida Atlantica din Copacabana, tălpile pantofilor lui răsunând pe mozaicul în valuri albe şi cenuşii în timp ce vorbeşte cu unul din puţinii polonezi cu care a păstrat legătura de pe *Alsina* – Sebastian, un scriitor originar din Cracovia. Acesta, ca şi Addy, reuşise să treacă strâmtoarea Gibraltar şi să ajungă în Cabo do Hornos vânzând ceasul bunicului său pe care-l purta la mână, îi spusese el. El şi Addy nu se văd prea des în Rio, dar când se întâlnesc, deşi vorbesc fluent portugheza, preferă să se exprime din nou în limba lor maternă. Asta îi alină, într-un fel – e un soi de întoarcere la un capitol din viaţa lor, la un timp şi un loc care există acum doar în amintirile lor. Inevitabil, discuţiile lor sunt presărate cu referinţe la lucrurile banale de care le este dor cel mai mult când se gândesc la Polonia – pentru Sebastian, mirosul macilor vara, aroma dulce şi consistenţa pufoasă a gogoşilor cu căpşune „packzi“ abia scoase din cuptor, emoţia pe care o simţea atunci când călătorea la Varşovia să vadă o operă nouă la Teatrul Wielki; pentru Addy – plăcerea de a merge la cinematograf într-o seară de vară să vadă ultimul film al lui Charlie Chaplin, oprindu-se de-a lungul drumului să asculte acordurile melodice ale viorii Stradivarius a marelui virtuoz Roman Totenberg înălţându-se din sala de concerte în fiecare duminică seara, după-amiezile de iarnă petrecute patinând pe iazul din

parcul Stary Ogrod şi biscuiţii în formă de stea cu care-l aştepta mama lui la întoarcere şi pe care-i înmuia într-o cană cu cacao fierbinte şi densă.

Desigur, mai mult decât le lipseau packzişi ori patinatul pe iaz, Addy şi Sebastian duceau dorul fostelor vieţi, a tinereţii lor şi, cel mai mult, duceau dorul familiilor lor. Pentru o vreme, vorbiseră în voie despre părinţi şi fraţi, comparând nenumărate scenarii – unde putea să fi ajuns fiecare dintre membrii familiilor lor, cu trecerea lunilor şi apoi a anilor, fără nicio veste de la rudele pe care le lăsaseră în urmă, întrebându-se cu voce tare despre soarta lor – dar, cu timpul, deveni prea dificil, aşa că preferau să vorbească despre cu totul altceva decât despre familie.

— Ai ceva veşti de la Cracovia? întreabă Addy.

Sebastian clătină din cap că nu.

— Tu, ceva veşti din Radom?

— Nu, spune Addy, dregându-şi glasul şi încercând să nu pară dezamăgit.

De la Ziua Victoriei, aşa cum o numea preşedintele american Harry Truman, Addy îşi dublase eforturile în comunicarea cu Crucea Roşie, sperând, visând, rugându-se ca, odată cu sfârşitul războiului, familia lui să apară. Dar până acum, singurele veşti pe care le-a aflat sunt despre numărul uluitor al lagărelor de concentrare descoperite pe teritoriul Europei – al Poloniei, în special. În fiecare zi, se pare, forţele Aliaţilor dau peste o nouă reţea de camere de gazare abandonate, de un nou grup de supravieţuitori salvaţi în ultima clipă. Ziarele au început să publice fotografii. În acestea, supravieţuitorii par mai mult morţi decât vii. Chipurile lor sunt albe ca varul, iar pometii, exagerat de proeminenţi.

Majoritatea poartă pijamale zdrenţuite în dungi care atârnă jalnic de pe umerii mult prea ascuţiţi. Sunt desculţi şi fără păr pe cap. Cei fără haine pe ei sunt atât de slabi, încât oasele şoldurilor sunt la fel de late ca mijlocul. Când Addy se opreşte la o

asemenea poză, nu se poate abţine să nu o privească insistent, clocotind de furie şi disperare, îngrozit de posibilitatea de a vedea o figură cunoscută. Posibilitatea ca părinţii lui să-şi fi găsit sfârşitul în unul din lagărele lui Hitler e foarte reală.

Dar Addy refuză să-şi imagineze aşa ceva. Fraţii lui în dungi. Frumoasele lui surori lăsate fără păr. Tatăl şi mama lui ţinându-se strâns în braţe în timp ce îşi trag ultima suflare, iar plămânii li se umplu de gazele toxice. În schimb, el îşi imaginează că toţi sunt aşa cum i-a lăsat – Genek scoţându-şi o ţigară din cutiuţa de argint, Jakob zâmbind, cu braţul pe după umărul Bellei, Mila stând la pian şi Halina aruncându-şi părul blond pe spate într-un acces de râs, mama lui cu un stilou în mână la masa de scris, tatăl lui privind către fereastră la porumbeii de afară în timp ce fredonează cu vocea sa baritonală o piesă de-a lui Różycki, „Casanova“, opera pe care el şi Addy o văzuseră împreună în Varşovia atunci când Addy împlinise douăzeci de ani. El refuză să şi-i amintească altfel.

Sebastian schimbă subiectul şi bărbaţii se plimbă mai departe, mijind ochii în lumina soarelui după-amiezii care se reflectă orbitor în valurile înspumate ale plajei din Copacabana.

— Ne aşezăm pentru o gustare? întreabă Addy când se apropie de Leme Rock în capătul nordic al plajei.

— Absolut. Toată conversaţia asta despre „packzi“ mi-a făcut foame.

În timp ce merg, Addy îi arată prietenului său apartamentul Carolinei, cu vedere spre Leme Beach. Înainte de a ajunge la stâncă, ei fac la stânga pe Rua Anchieta.

— Ce face Caroline? întreabă Sebastian.

— E bine. Deşi cred că arde de nerăbdare să se întoarcă în State.

— Te va lua cu ea, nu? întreabă Sebastian zâmbind.

Addy zâmbeşte timid.
— Aşa am plănuit.

Addy decisese în timpul verii că nu avea rost să mai aştepte şi o ceruse pe Caroline de nevastă. Se căsătoriseră în iulie, avându-i alături pe Sebastian şi pe Gina, prietena lui Caroline. Zâmbetul lui Addy se stinge când se gândeşte cum va fi pentru Caroline să se întoarcă în America fără ca părinţii ei să o întâmpine.

Tatăl ei, îi spusese ea, murise chiar înaintea războiului, iar mama ei, pe când Caroline era în Brazilia. Cum ar fi fost ca el să se întoarcă acasă la o lume fără părinţi, se întreabă Addy, nesigur în legătură cu ce ar fi mai rău – să-ţi pierzi părinţii fără să-ţi iei rămas-bun, sau să pierzi legătura cu ei, fără un indiciu care să-ţi spună dacă şi când îi vei vedea?

Cumpăni dilema, încercând să alunge această posibilitate din minte dacă nu va auzi niciodată nimic de familia lui? Dacă se va întreba toată viaţa ce s-a întâmplat cu ei? Sau ce putea să se întâmple dacă el ar fi rămas în Europa şi s-ar fi întors în Polonia în loc să fugă la începutul războiului? Gândurile lui se întorc la ziua în care şi-a luat rămas-bun de la mama lui la gara din Radom. Era în 1938. Cu aproape un deceniu în urmă. El avea douăzeci şi cinci de ani. Fusese acasă pentru sărbători. Instinctiv, el caută în buzunarul pantalonilor scurţi batista pe care i-a dat-o ea atunci şi o mângâie cu degetele. Îşi aminti cum maică-sa îl ţinuse strâns în timp ce aşteptau trenul, cum îi sărutase obrajii şi-i spusese să aibă grijă şi fluturase propria batistă deasupra capului la plecarea trenului. Fluturase batista până ce nu se mai vedea decât ca o pată pe peronul gării, ca o mică siluetă ce nu voia să plece – sau nu voia să se despartă de el – până ce trenul dispăruse complet.

— Hai să ne aşezăm la Porcão, sugerează Sebastian.

Addy încuviinţează, recunoscător pentru această distragere. Nu e încă cinci şi mesele de plastic răspândite pe terasă sunt deja pline de brazilieni pălăvrăgind şi fumând deasupra micilor platouri cu crochete de cod şi bere Brahma la sticlă. Addy se uită la o masă cu trei cupluri atrăgătoare; femeile, adunate Ia un capăt al mesei, par a fi cufundate în conversaţie, ochii lor sunt mari, sprâncenele lor dansând în ritmul hohotelor de râs, în timp ce în faţa lor, partenerii lor bruneţi stau rezemaţi pe spătarele scaunelor, admirând priveliştea cu maxilarele relaxate, ţinând lejer ţigările între primele două degete. Unul dintre bărbaţi pare atât de relaxat, încât Addy îşi spune că acesta nu mai are mult şi adoarme, fiind în pericol să cadă din scaun.

Addy şi Sebastian fac semn unui chelner, care dă din cap şi ridică cinci degete, adică trebuie să mai aştepte încă cinci minute pentru o masă afară. Cât timp aşteaptă, ei vorbesc de planurile lor pentru weekend. Sebastian pleacă în această seară pentru a-şi vizita un prieten din São Paulo. Addy plănuieşte să-şi petreacă timpul cu Caroline. Se uită la ceas. E aproape cinci. Ea va veni curând acasă de la ambasadă. Addy se pregăteşte să-l întrebe pe Sebastian ce crede despre São Paulo – el nu a fost niciodată acolo – când simte o bătaie pe umăr. Se întoarce şi vede un tânăr la vreo douăzeci şi ceva de ani, spilcuit, cu nişte ochi verzi care-i amintesc de ai surorii lui, Halina.

— Scuzaţi-mă, domnule! îl abordează străinul.

Addy se uită de la străin la Sebastian şi zâmbeşte.

— Un polonez! Ce spui de asta!

Tânărul pare stânjenit.

— Îmi cer scuze de deranj. V-am auzit vorbind în poloneză şi trebuie să întreb… spune el privindu-i pe rând pe Addy şi Sebastian. Se întâmplă să cunoaşteţi un domn pe nume Addy Kurc?

Addy îşi dă capul pe spate şi scoate un „ha!“ care sună mai mult a strigăt decât a hohot de râs, făcându-i pe cei de la cele mai apropiate mese să se întoarcă spre ei. Tânărul coboară privirea.

— Ştiu, e ceva neobişnuit, spune el clătinând din cap. Dar nu sunt atât de mulţi polonezi în Rio şi am avut probleme până să-l localizez pe domnul Kurc, asta-i tot. Se pare că adresa pe care o avem înregistrată e una veche.

Addy se mutase într-un nou apartament din Carvalho Mendonca cu trei săptămâni în urmă. El întinde mâna tânărului.

— Încântat de cunoştinţă.

Tânărul rămâne cu gura căscată.

— Dumneata – dumneata eşti Addy?

— În ce te-ai mai băgat acum? întreabă Sebastian amuzat.

— Nu sunt prea sigur, glumeşte Addy, ochii lui căprui sclipind în lumina după-amiezii. El se uită la Sebastian, îi face cu ochiul, apoi îşi concentrează atenţia asupra tânărului polonez din faţa lor.

— Dumneata să-mi spui.

— Oh, nu e nicio problemă de acest gen, domnule, spune tânărul, scuturând încă mâna lui Addy. Lucrez la consulatul polonez. Am primit o telegramă pentru dumneata.

Addy tresare când aude cuvântul „telegramă”. Tânărul îl susţine, simţind că Addy se clatină.

— O telegramă de la cine? Addy e dintr-odată serios, ochii lui încercând să citească răspunsul pe faţa tânărului, de parcă ar fi vrut să rezolve un puzzle. Tânărul polonez îi explică faptul că nu poate divulga nicio informaţie până ce Addy nu vine la ambasadă.

— Biroul se închide în zece minute, adaugă el. Ar fi mai bine să vii… dar înainte ca tânărul să spună „luni“, Addy a şi luat-o din loc.

— Mulţumesc! strigă Addy peste umăr, alergând. Sebastian, îţi rămân dator cu o bere!

strigă el.

Sebastian clatină din cap.

— Du-te! strigă el, deşi Addy e deja prea departe să-l mai audă, capul lui zărindu-se printre trupurile ciocolatii de pe promenadă care se mişcă mult mai încet decât el.

Când Addy ajunge la ambasadă e leoarcă de sudoare, maieul lui alb de bumbac fiindu-i lipit de piele. E ora cinci şi zece. Uşa clădirii e încuiată. Bate cu încheieturile degetelor în uşa de lemn până ce, în cele din urmă, cineva deschide.

— Vă implor! se roagă el gâfâind, când domnul care vine la uşă îi spune că ambasada e închisă. Am primit o telegramă. E foarte important.

Funcţionarul se uită la ceas, apoi din nou la Addy, care aproape că şi-a pierdut suflul.

— Îmi pare rău, domnule – începe el, dar Addy îl întrerupe.

— Vă rog, bâiguie Addy. Aş da orice să mă primiţi.

E evident că „e închis“ nu e un răspuns pe care Addy îl acceptă atât de uşor. Bărbatul de la uşă dă din cap, în cele din urmă, lărgindu-şi cravata.

— Bine, oftează el. Sunteţi atât de disperat încât putem face o excepţie. Pe aici, vă rog.

Se opresc la un mic birou marcat cu o plăcuţă de lemn pe o uşă cu geam opac, pe care scrie „M. Santos“.

— Sunteţi domnul Santos? întreabă Addy.

Bărbatul clatină din cap că nu, iar Addy îl urmează în birou.

— Sunt Roberto. Santos răspunde de telegrame. Le păstrează aici pe cele pe care nu le îndosariază. Roberto ocoleşte biroul. Luaţi loc, spune el, făcându-i semn lui Addy spre un scaun în timp ce îşi scoate ochelarii dintr-un buzunar al cămăşii, îi pune pe nas şi începe să caute într-un teanc înalt de 15 centimetri de telegrame proaspăt tipărite.

Addy e prea nervos ca să se aşeze.

— Sunt Addy, zice el. Addy Kurc.

— Vă rog să-mi spuneţi pe litere, spune Roberto. Numele de familie mai întâi, adaugă bărbatul, umezindu-şi degetul mare şi ridicându-şi ochelarii pe nas.

Addy îşi rosteşte numele literă cu literă, apoi începe să păşească agitat, muşcându-şi limba. E tot ce poate să facă pentru a păstra liniştea. În sfârşit, Roberto se opreşte şi scoate din teanc o telegramă.

— Addy Kurc, citeşte el, apoi ridică privirea. Dumneavoastră sunteţi?

— Da! Da! spune Addy, căutându-şi portofelul.

— Nu e nevoie de buletin, spune Roberto fluturând din mână. Vă cred pe cuvânt. Se mai uită o dată la telegramă, apoi i-o întinde lui Addy peste birou. Se pare că a venit în urmă cu două săptămâni de la Crucea Roşie, îi explică el.

Addy ia telegrama şi îşi face curaj. Ar fi aflat veştile proaste din ziar, citind listele cu morţi, dar o telegramă… Îşi spune că o telegramă nu poate aduce veşti proaste. Apucând bucata subţire de hârtie cu ambele mâini, el o ridică până sub nas şi citeşte:

Dragă frate,

Sunt extrem de bucuros că te-am găsit pe listele de la Crucea Roşie.

Sunt cu surorile şi cu părinţii noştri în Italia – Jakob şi Bella aşteaptă vizele pentru State.

Aştept veşti.

Cu dragoste, Genek.

Addy devorează cuvintele de pe pagină. Scrisorile pe care Caroline le-a trimis la birourile Crucii Roşii din întreaga lume cu aproape doi ani în urmă – datorită uneia dintre aceste scrisori îl găsise probabil pe fratele său. El clatină din cap, clipeşte şi simte dintr-odată că se înalţă în altă lume, departe de trup. De undeva de pe tavanul ambasadei, el se uită în jos la încăperea aceea, la Roberto şi la el însuşi, care stă cu telegrama în

mână, citind literele mici şi negre împrăştiate pe hârtie. Apoi e adus înapoi pe pământ de propriile hohote de râs.

— Vă cer o favoare, domnule, spune Addy, întinzându-i telegrama înapoi peste birou lui Roberto. Vreţi să o citiţi pentru mine? Vreau să fiu sigur că nu visez.

În timp ce Roberto citeşte mesajul cu voce tare, râsul lui Addy se stinge şi mintea i se limpezeşte. El se sprijină cu o mână de birou şi cu cealaltă îşi acoperă gura.

— Vă simţiţi bine? întreabă îngrijorat Roberto.

— Sunt în viaţă, şopteşte Addy printre degete. Cuvintele i se opresc în inimă, iar el îşi duce mâinile la tâmple. Ei sunt în viaţă, repetă el. Pot să… pot să o mai văd o dată?

—Ea dumitale, spune Roberto şi pune telegrama din nou în mâinile lui Addy.

Acesta duce telegrama la piept pentru o clipă şi închide ochii.

Când ridică din nou privirea, lacrimile i se preling pe la colţurile ochilor, contopindu-se cu picăturile de sudoare de pe obraji.

— Mulţumesc! spune el. *Mulţumesc!*

29 martie, 1946: *Un grup de 250 de poliţişti germani înarmaţi cu puşti de asalt americane intră în tabăra pentru persoane strămutate din Stuttgart, pretinzând că au fost autorizaţi să percheziţioneze clădirile de către armata americană; mai mulţi evrei sunt răniţi. Samuel Danziger, din Radom, este ucis. Moartea lui, ca şi atacul, este relatată pe larg în presa americană; la scurt timp după aceea, Statele Unite adoptă o politică mult mai liberală, deschizându-şi porţile refugiaţilor evrei.*

Capitolul 61

Jakob şi Bella

Marea Nordului
13 mai 1946

Stând la prova vasului *SS Marine Perch,* Jakob ridică Rolleiflexul şi-l pune la ochi, reglându-l. Îi vede prin obiectiv pe soţia şi fiul lui. Briza rece mângâie valurile Mării Nordului, sărată şi revigorantă, purtând cu ea suflul primăverii.

Bella îl ţine pe Victor în braţe, cu capul sprijinit pe îndoitura cotului ei, zâmbind când *clicul* aparatului foto umple micul spaţiu dintre ea şi Jakob, plutind mai departe pe mare.

Ei luaseră vaporul din Bremerhaven în dimineaţa aceea, urmând cursul râului Weser către Marea Nordului.

Până seara, *The Perch*[47], cum era alintat vasul, trebuia să întoarcă botul către vest, pregătindu-se să traverseze Atlanticul.

Cu trei săptămâni în urmă, ei primiseră confirmarea de la Consulatul General al Statelor Unite din Stuttgart – după ce fuseseră supuşi unui examen medical (pentru că refugiaţilor cu afecţiuni grave nu li se permitea să intre în State). Sponsorizarea fusese acceptată şi vizele lor îi aşteptau la Bremen. Doctorul Baum le făcuse examenul medical, care fusese trecut cu brio de către Jakob, Bella şi Victor.

Fuseseră fotografiaţi şi li se emiseseră certificate de identificare.

Două săptămâni mai târziu, ei îşi luaseră rămas-bun de la prietenii lor din Stuttgart, îmbarcându-se în trenul de noapte, în Bremen dormiseră o

săptămână întreagă pe podeaua de sub indicatorul pe care scria „Zonă de Aşteptare pentru Emigranţi” până ce *Marine Perch* ajunsese în port, permiţând îmbarcarea.

The Perch este o navă militară veche, pentru o mie de pasageri, printre primele de acest fel, care transporta refugiaţi din Europa către America. Un Vas al Libertăţii. Fără niciun ban, contravaloarea a 142 de dolari a biletelor lor fusese plătită de către JOINT, care, de asemenea, dăduse fiecărui refugiat de la bord câte cinci dolari – bani de buzunar. Înainte de a pleca din Stuttgart, Jakob şi Bella, care îşi puseseră deoparte raţiile de cafea împărţite de UNNRA, au schimbat cafeaua pe o pereche de bluze curate – una albastră pentru Jakob şi una albă, cu guler festonat, pentru Bella – şi pe o bonetă albă din bumbac pentru Victor. Voiau să arate cât mai bine atunci când unchiul Bellei, Fred, avea să-i întâmpine pe pământ american.

O femeie tânără se apropie, gângurind, atrasă de micul trup din braţele Bellei. De când au urcat pe vapor, nu a fost minut în care să nu treacă cineva pe lângă ei care să întrebe de vârsta lui Victor, unde s-a născut, sau pur şi simplu să-i felicite pe Bella şi Jakob ca tineri părinţi ai micuţului care-i însoţea în călătoria spre State.

— *Quel âge a t-il?* întreabă tânăra, privind peste braţul Bellei.

— Va împlini un an în august, răspunde Bella în franceză.

Tânăra femeie zâmbeşte.

— Cum îl cheamă?

— Victor.

Bella atinge cu dosul degetului arătător obrazul moale de un alb ivoriu al lui Victor. Nu se gândiseră prea mult cum să-l numească. *Victor* însuma perfect entuziasmul care-i animase la sfârşitul războiului. Atunci îşi spuseseră că, în ciuda obstacolelor de netrecut cu care se confruntaseră, ei nu numai că reuşiseră să

supravieţuiască, dar aduseseră pe lume o nouă viaţă.

Într-o bună zi, când va fi destul de matur, îşi spun adesea Jakob şi Bella, fiul lor va înţelege semnificaţia numelui său.

Femeia îşi apleacă fruntea şi dă din cap, cu ochii la buzele lui Victor, în formă de inimă, uşor depărtate în somn.

— E încântător.

Bella urmăreşte privirea femeii.

— Mulţumim.

— Are un somn atât de liniştit.

Bella dă din cap, zâmbind.

— Da, parcă nu are nicio grijă pe lume.

Capitolul 62

Familia Kurc

Rio de Janeiro, Brazilia
30 iunie 1946

— Ai face mai bine să te grăbeşti, spune Caroline, zâmbindu-i lui Addy de pe patul maternităţii spitalului Samaritano. Du-te, adaugă ea, folosind tonul ei aspru de profesoară, care indică faptul că nu acceptă niciun refuz. *Noi vom fi bine*, stai liniştit.

Cu accentul ei sudic, cuvintele sună ciudat. Strânge mâna lui Addy şi îl alungă apoi spre uşă.

Addy o priveşte – mai întâi pe ea, apoi pe Kathleen, care doarme alături de Caroline într-un mic incubator.

Ea s-a născut prematur acum două zile, cu trei săptămâni înainte de termen, cântărind aproape două kilograme. E sănătoasă – îi asigură doctorii –, dar va avea nevoie de căldura şi oxigenul unui incubator pentru cel puţin o săptămână înainte să poată părăsi spitalul. Addy îşi sărută soţia.

— Caroline, spune el cu lacrimi în ochi, mulţumesc.

Caroline nu îl ajutase doar să-şi găsească familia prin intermediul Crucii Roşii, ci transformase în bani gheaţă obligaţiunile ei americane de război, singurele economii care erau pe numele ei, pentru a plăti călătoria familiei lui Addy din Italia până în Brazilia. Addy o implorase să nu facă asta – el jurase că avea să găsească o cale de a plăti el însuşi biletele, dar ea insistase.

Caroline clatină din cap.

— Te rog, Addy. Mă bucur atât de mult pentru tine. Acum du-te! îl îndeamnă ea strângându-i mâna. Să nu întârzii.

— Te iubesc! strigă Addy zâmbind, apoi aleargă spre uşă.

Vaporul părinţilor săi trebuie să ajungă la Rio la ora unsprezece. La bord, alături de Nechuma şi Sol, sunt sora lui Halina, cumnatul lui, Adam, și o verișoară, Ala, care a reuşit de asemenea să supravieţuiască războiului ascunzându-se, dar care a pierdut legătura cu familia ei la începutul războiului, i-a scris Nechuma, precum şi fratele Hertei, Zigmund, pe care Addy l-a întâlnit o singură dată înainte de război. Genek, Herta şi fiul lor, Jozéf, împreună cu Mila, Selim, Felicia şi verișoara lui, Franka, Salek şi mătuşa Terza trebuie să ajungă la Rio cu următorul vapor de la Napoli. *Cincisprezece* rude. Lui Addy nu-i vine să creadă că este adevărat. A fost visul lui încă de la sosirea în Brazilia: să-şi găsească familia, toţi teferi şi nevătămaţi, şi să-i aducă la Rio, de unde să o ia de la capăt împreună. Îşi tot repetase la nesfârşit că acest scenariu era plauzibil, dar mereu îl bântuia posibilitatea ca realitatea să fie alta, ca visul lui să fie doar atât, un vis, unul care în cele din urmă avea să se transforme în coşmar, torturându-l până la sfârşitul zilelor sale.

Şi apoi venise telegrama, iar Addy petrecuse săptămâni la rând râzând şi plângând în acelaşi timp, vindecându-se pe parcurs – încercând să îndepărteze senzaţia de vină şi neliniştea care-i invadaseră sufletul ca o plagă toxică şi persistentă timp de aproape un deceniu.

Se simţea mai uşor acum şi lipsit de griji.

— *Sunt liber,* îi spuse odată lui Caroline, când ea îl întrebase cum se simţea.

Era singurul mod de a descrie acea senzaţie. Era liber, în sfârşit, să creadă cu toată inima lui că nu era singur.

Addy răspunsese imediat după telegrama lui Genek, implorându-i pe toţi din familie să vină la Rio. Vargas, pentru moment, deschisese din nou porţile Braziliei pentru refugiaţi.

Familia aflată în Italia acceptă fără să mai stea pe gânduri. Aveau să aplice imediat pentru vize, îi scrisese Genek. Procesul obţinerii actelor şi drumul spre America de Sud aveau să dureze mult, desigur, dar i-ar fi dat lui Addy timp destul să se pregătească pentru sosirea lor.

Din momentul în care decizia ca familia lui să vină la Rio fu luată, Addy petrecu luni de zile economisind şi făcând tot felul de aranjamente – pentru părinţii lui, un apartament pe Avenue Atlantica; pentru Halina şi Adam, un studio cu un dormitor chiar pe strada lui, Carvalho Mendonca, pentru verişori şi mătuşa Terza, un apartament cu două dormitoare pe Rua Belfort Roxo. A mobilat fiecare spaţiu cu o serie de lucruri utile pe care le-a confecţionat cu mâna lui – rame de pat, un birou, două seturi de rafturi. Cu ajutorul Carolinei, a adunat o mulţime amestecată de farfurii, tacâmuri, câteva oale şi tigăi, alături de câteva saronguri şi ţesături tradiţionale ieftine de la piaţa São Cristóvão, care să poată fi atârnate pe pereţi. Apartamentele sunt sărăcăcioase în comparaţie cu minunata lor casă din strada Warszawska, în care el îşi petrecuse copilăria, dar este tot ce poate să facă.

— Sper că nu-i va deranja să trăiască un timp ca studenţii de la universitate, îşi făcea griji Addy înainte de naşterea lui Kathleen, privind apartamentul în care părinţii lui urmau să se mute în curând.

Biroul simplu din lemn furniruit pe care-l făcuse cu o săptămână în urmă i se părea dintr-odată caraghios în comparaţie cu măsuţa de scris din lemn de santal a mamei sale din livingul casei lor din Radom.

— Oh, Addy, îl liniştеşte Caroline, sunt sigură că vor fi recunoscători.

Palmierii care flanchează Rua Bambina alcătuiesc un şirag verde în câmpul vizual al lui Addy în timp ce goneşte cu Chevroletul pe care l-a împrumutat de la Sebastian pentru această ocazie. El clatină din cap. Nu-i vine să creadă pe deplin. I se pare că încă visează. Cu două zile în urmă a simţit pentru prima dată mânuţa minusculă a primului său copil prinzându-l de deget şi în curând va simţi atingerea mamei lui, a tatălui, surorii, fratelui şi verişoarelor. A nepoatei pe care încă nu a cunoscut-o, a noului nepot. Şi-a imaginat această întâlnire de mii de ori. Dar nimic, absolut nimic pe lume, realizează el – nu-l poate pregăti pentru momentul în care îşi va vedea familia în carne şi oase. Când va simţi căldura obrajilor lor pe faţa lui, când le va auzi vocile.

În timp ce Addy conduce spre port, gândurile lui se întorc la dimineaţa aceea din Toulouse, în martie 1939, când deschisese scrisoarea în care mama lui îi povestea cât de mult se schimbaseră lucrurile în Radom. Îşi aminteşte de timpul pe care l-a petrecut în Armata Franceză, cum şi-a falsificat actele de demobilizare, pe care încă le păstrează în portofelul său din piele de şarpe.

Se vede braţ la braţ cu Eliska la bordul *Alsinei,* negociind cu localnicii din Dakar, aranjând plecarea din lagărul Kasha Tadla din Casablanca şi din *Cabo do Hornos.* Îşi aminteşte călătoria peste Atlantic, săptămânile de încarcerare pe Ilha das Flores, prima lui slujbă la legătoria de cărţi din Rio, nenumăratele vizite la poşta din Copacabana şi la birourile Crucii Roşii. Se gândeşte apoi la petrecerea dată de Jonathan, amintindu-şi cât de tare şi de repede îi bătuse inima în piept atunci când îşi făcuse curaj să se prezinte lui Caroline. Îşi aminteşte de funcţionarul cu ochii verzi de la consulat care l-a abordat afară la Porcão, la cuvintele întipărite pe hârtia subţire a telegramei

pe care o primise – cuvinte care schimbaseră totul, ca prin minune. Au trecut şapte ani şi jumătate de când nu i-a mai văzut. Şapte ani şi jumătate! De unde să înceapă? Are atât de multe de aflat de la ei şi atât de multe să le spună.

Addy ajunge în port la ora unsprezece fix. Parchează grăbit, aproape smulgând frâna de mână a Chevroletului din consolă, apoi aleargă spre clădirea albă din cărămidă a vămii care-l separă de Guanabara Bay. A fost deja aici de patru ori până acum – de două ori când a ajuns prima dată în Rio şi de două ori în ultima lună, pentru a-i fi confirmate în detaliu formalităţile de după sosirea familiei sale. Ei vor fi escortaţi de la vapor la un birou de verificare a paşapoartelor – i s-a spus – apoi la un alt birou unde vor răspunde la o serie de întrebări înainte ca vizele lor să fie aprobate şi ştampilate.

Nu va avea voie să-i întâmpine până la finalizarea acestei proceduri.

Prea emoţionat ca să aştepte înăuntru, Addy ocoleşte clădirea vămii, oprindu-se atunci când golful i se deschide în faţă. În port sunt zeci de ambarcaţiuni mici de pescuit şi două nave de transport, dar vasul care-i transportă familia nu e printre acestea. La mai puţin de o sută de metri distanţă, o navă militară pluteşte în direcţia lui, trimiţând fuioare de abur spre cerul senin. E uriaşă – are două catarge şi peste o sută douăzeci de metri lungime, îşi spune Addy. *Duque de Caxias.* Asta trebuie să fie!

În timp ce vasul se apropie, Addy distinge micile siluete negre ale pasagerilor care stau la prova de-a lungul balustradei, dar e imposibil să facă vreo diferenţă între ele.

Își pune mâna pavăză la ochi şi scrutează orizontul în timp ce păşeşte pe chei printre celelalte zeci de persoane care s-au adunat acolo tot pentru a întâmpina pasagerii de pe navă.

Duque se mişcă exasperant de încet. Addy se duce până la capătul cheiului. În cele din urmă îşi pierde răbdarea.

— *Olá!* urlă el făcând semne disperate unui pescar care trece vâslind prin dreptul lui în mica sa barcă.

Bătrânul ridică privirea. Addy scoate cinci cruzeiros din portofel.

— Pot să iau cu împrumut barca dumitale?

Aşezat pe banca furniruită a bărcuţei, Addy vâsleşte energic cu spatele spre *Duque,* privind clădirea albă de cărămidă a vămii, care se face tot mai mică. El trece pe lângă o baliză care marchează zona de navigaţie cu viteză redusă şi pe lângă căpitanul unei ambarcaţiuni care se îndreaptă spre ţărm, care fluieră în direcţia lui – *Perigroso!* —, dar Addy nu face altceva decât să vâslească mai repede, la apă mai adâncă, uitându-se în spate la răstimpuri pentru a-şi evalua progresul.

Când oamenii care s-au adunat pe chei nu mai sunt decât nişte puncte în depărtare, Addy lasă vâslele pe fundul bărcii în timp ce inima lui bubuie ca un metronom, cu 120 de bătăi pe minut pe sub cămaşa lui leoarcă de sudoare. Gâfâind, el se întoarce cu faţa spre *Duque,* păşind peste bancheta din interiorul bărcii.

Punându-şi din nou mâna pavăză la ochi, el se ridică încet, cu picioarele depărtate pentru a-şi menţine echilibrul, privind cu atenţie prova navei. Ce nu ar da să zărească o figură cunoscută! Nu are noroc. E încă prea departe. Se lasă înapoi pe banchetă şi se întoarce, astfel încât e din nou cu spatele la *Duque,* apoi începe să vâslească încet în direcţia navei.

E la zece metri de *Duque* când timpanele lui se trezesc la viaţă, trimițându-i un şoc de energie prin tot corpul.

Recunoaşte vocea aceea – vocea pe care nu a mai auzit-o în ultimul deceniu decât în visele lui.

— Aaaa – ddy!

El îşi lasă iar vâslele pe fundul bărcii şi se ridică în picioare – prea repede – aproape răsturnându-se înainte de a-şi recăpăta echilibrul. Şi atunci o vede, fluturând o batistă deasupra capului, la fel ca în ziua în care o văzuse ultima dată: mama lui. Şi alături de ea, tatăl lui, ridicând un baston în văzduh de parcă ar fi vrut să facă găuri în cer, iar lângă el, sora lui, fluturând cu frenezie un braţ şi ţinând ceva mare în celălalt, probabil un copil. Îi stă în fire surorii lui să-l ia prin surprindere cu asemenea veşti. Addy îşi înalţă gâtul şi priveşte în sus la familia lui, cu braţele întinse în sus, în forma unui uriaş „V“ – de parcă ar putea să-i atingă. El îi strigă pe nume; ei îl strigă, la rândul lor, iar el plânge acum – şi ei la fel, până şi tatăl lui.

Capitolul 63

Familia Kurc

Rio de Janeiro, Brazilia
6 aprilie 1947

Addy şi Caroline au reuşit să adune în livingul lor optsprezece scaune, două scaune înalte pentru bebeluşi şi un coşuleţ pentru copii în jurul celor trei mese pliante lipite una de alta. Cele mai multe piese de mobilier sunt împrumutate. Cuptorul a stat aprins în cea mai mare parte a zilei, răspândind atâta căldură încât micul lor apartament a fost transformat într-o saună, dar niciunul nu pare să observe acest amănunt, de care nici nu le pasă.

Conversaţiile, clinchetul porţelanurilor şi savuroasele arome familiare de matzah şi gelfite se răspândesc în apartament, în timp ce membrii familiei termină de aranjat masa pentru mult aşteptatul festin – primul Paşte pe care-l vor sărbători împreună de la cel de dinaintea războiului. Cu şase luni în urmă, nava *The Campana* îi adusese restul familiei în Rio. Singurii care mai lipseau erau Jakob, Bella şi Victor. Jackob găsise un job de fotograf, aşa povestea în ultima lui scrisoare. În mod obişnuit, el include două fotografii cu fiecare corespondenţă, cel mai adesea înfăţişându-l pe Victor, care împlinea doi ani în câteva luni. Ei trimiseseră o telegramă ceva mai devreme în ziua aceea:

Ne gândim la voi de aici din Illinois. L'chaim

Familia îl va suna din apartamentul unui vecin după cină, a decis Addy.

Sol aranjează masa, fredonând încet în timp ce netezeşte faţa de masă pe care Nechuma a cusut-o din câţiva metri de plandă albă pe care au cumpărat-o din Napoli. El pune Haggadah-ul său în dreptul locului său, într-un capăt al mesei şi aşază celelalte douăsprezece cărţi de rugăciuni pe care a reuşit să le colecteze în dreptul fiecărui scaun.

În bucătărie, Nechuma şi Mila pregătesc holurile cu apă sărată, ouă fierte curăţate de coajă şi verifică la fiecare cinci minute cuptorul pentru a fi siguri că nu vor coace prea tare pâinea nedospită matzah. Mila cufundă o lingură de lemn într-o oală cu supă şi scoate puţin din ea, suflând deasupra înainte să-i dea mamei sale să guste.

— Ce lipseşte din ea?

Nechuma îşi şterge mâinile de şorţ şi duce lingura la gură. Ea zâmbeşte, spunând:

— Doar lingura pe care am înghiţit-o!

Mila râde. Au trecut ani de zile de când nu a mai auzit-o pe mama ei folosind această expresie.

Genek toarnă în pahare porţii generoase de vin, uitându-se din când în când la Józéf – acesta tocmai a împlinit şase ani şi se joacă cu verişoara lui, Felicia, care va împlini nouă ani în noiembrie.

Ei stau pe podea lângă fereastră, concentraţi asupra unui joc de cules beţe ascuţite, certându-se în portugheză pentru că Józéf susţine că nu a atins beţişorul albastru cu degetul lui mic.

— L-ai atins, l-am văzut mişcându-se, spune exasperată Felicia.

— Ba nu, insistă Józéf.

Adam stă şi el pe podea, lângă fiul său de un an, Ricardo, care pare foarte mulţumit să o privească pe verişoara lui de zece luni, Kathleen, târându-se în patru labe în jurul lui.

— Ea o să alerge înainte să înveţi tu să te ţii pe picioare, îl tachinează Adam, strângând una din coapsele dolofane ale lui Ricardo.

Ricardo s-a născut pe 1 februarie, la spitalul Federico II din Napoli. În septembrie, la câteva luni după ce familia a sosit în Rio, Halina în mod convenabil a „pierdut“ certificatul de naştere italian al copilului şi a cerut unul nou. Atunci când oficialii care răspundeau de acordarea cetăţeniei au întrebat-o vârsta fiului ei, Halina a minţit, spunând că era născut în august, pe pământ brazilian. Halina şi Adam au căzut de acord că lui Ricardo i-ar fi fost mai bine să lase în urmă identitatea sa de european.

Dacă oficialii brazilieni s-ar fi uitat mai bine la obrajii bucălaţi ai lui Ricardo, cu siguranţă ar fi dedus că era mult prea mare pentru un copil care se născuse cu numai o lună în urmă. Dar Ricardo era bine ascuns sub mormanul de pături din căruţul lui şi oficialii nu i-au dat prea mare atenţie.

Într-o lună i-a fost emis cel *de-al doilea* certificat de naştere, de această dată brazilian, cu data naşterii 15 august 1946. Adevărata zi de naştere a lui Ricardo – a rămas decis – trebuia trecută sub secret.

Alături de Adam, Caroline îngenunchează pe podea, arătându-i Hertei cum să-l înfeşe pe cel de-al doilea ei născut, Michel, care are doar două săptămâni.

— Am învăţat de la Nechuma cum să fac asta pentru Kathleen, spune ea încet, ajustând muselina moale pe sub Michel. Şmecheria este să-i întinzi mâinile pe lângă corp.

Ea îi demonstrează Hertei în timp ce vorbeşte, conştientă că cumnata ei vorbeşte foarte puţin engleza. Herta dă din cap că a înţeles.

Caroline îşi făcuse griji înainte de sosirea lor. Ce avea să creadă familia lui Addy despre ea americanca pe care fiul lor o invitase în viaţa lui şi care nu ştia nimic despre suferinţele şi greutăţile pe care le înduraseră. Addy o asigurase de mai multe ori că membrii familiei lui aveau să o adore.

— Te adoră deja, spusese el. Datorită ţie sunt aici, îţi aminteşti?

În colţul camerei, unde Addy îşi păstrează pick-upul – un răsfăţ de ultim minut pe care şi-l permisese înainte de sosirea familiei –, el şi Halina analizează discurile din mica lui colecţie, discutând despre ce să asculte mai departe. Addy sugerează Ellington, dar Halina protestează.

— Să ascultăm ceva din partea locului, spune ea.

În cele din urmă, cad de acord asupra unui compozitor şi violinist brazilian, Cláudio Santoro.

Addy ajustează volumul când începe prima piesă – un solo la pian, o melodie modernă de jazz – şi priveşte zâmbind spre tatăl său, care o ia pe mama lui la dans şi se mişcă împreună cu ea în ritmul muzicii, cu ochii închişi.

E abia şase seara când cina e gata. Afară, cerul a început să se întunece. E sfârşit de toamnă în Rio, iar zilele sunt mai scurte şi nopţile mai reci.

Addy micşorează volumul pick-upului înainte de a-i ridica braţul de pe disc şi camera se cufundă în linişte în timp ce toţi cei prezenţi se duc la locurile lor. Caroline şi Halina îi aşază pe Ricardo şi Kathleen în scaunele pentru bebeluşi, îndesându-le câte o baveţică în gulere. De cealaltă parte a mesei, Genek bate scaunul de lângă el, ciupindu-l pe Józéf de coaste în timp ce fiul lui mai mare se strecoară pe scaun. Józéf îndepărtează mâna lui Genek îngustând ochii lui albaştri şi arborând un zâmbet încadrat de gropiţe. Herta îl aşază cu grijă pe frăţiorul mai mic al lui Józéf, Michel, înfăşat confortabil, în vechiul coş al lui Kathleen.

În faţa lui Genek, Selim şi Mila o aşază pe Felicia între ei.

— Eşti foarte frumoasă, şopteşte Selim. Îmi place panglica ta, adaugă el.

Felicia zâmbeşte timidă, ducându-şi mâna la panglica bleumarin un dar de la Caroline care-i

ţine legată coada de cal. Încă nu ştie cum altfel să accepte un compliment de la tatăl ei decât savurându-i cuvintele, care o fac fericită.

Terza, Franka, Salek, Ala şi Zigmund ocupă scaunele rămase libere.

Când Sol se aşază pe scaun în capul mesei, Nechuma îi oferă Carolinei o cutie cu chibrituri. În mod normal, Nechuma ar fi aprins lumânările – tradiţia de Pesach spune că femeia cea mai în vârstă din casă trebuie să le aprindă –, dar Nechuma insistase:

— E casa ta, spusese ea când Addy o întrebase dacă nu voia să le facă această onoare. Eu pot spune binecuvântarea, dar mi-ar face mare plăcere dacă ar aprinde Caroline candelele.

Caroline ezitase la început să accepte acea responsabilitate. Nu numai pentru că era primul lor Pesach, ci pentru că era prima lor sărbătoare în noua ei familie – ar fi făcut orice să ajute, spusese ea, dar prefera să facă asta fără prea mare tam-tam.

— Nu cred că se cuvine, insistase ea. Addy o convinsese până la urmă, spunându-i cât de mult ar fi însemnat acest gest pentru el – şi pentru mama lui.

Caroline aprinde calmă un chibrit. Ochii ei sunt plini de căldură când apropie flacăra de cele două lumânări. Lângă ea, Nechuma spune rugăciunea de început. Când rugăciunea e completă, cele două femei se aşază – Caroline lângă Addy, iar Nechuma în capul mesei, în faţa soţului ei, iar familia îşi concentrează atenţia spre Sol.

El priveşte la toţi cei adunaţi în jurul mesei. Ochii lui strălucesc în lumina blândă a lumânărilor. În cele din urmă îşi opreşte privirea asupra soţiei lui. Nechuma inspiră adânc, îşi încovoaie umerii şi îşi coboară bărbia în piept – un gest care-l îndeamnă să înceapă. Sol îi urmează exemplul şi trage adânc aer în piept. Nechuma îl urmăreşte, întrebându-se pentru o clipă dacă soţul ei nu va izbucni în lacrimi. Dacă e aşa, îşi spune ea, cu un

nod în gât, şi ea o să înceapă să plângă, în schimb, soţul ei zâmbeşte – riduri adânci flancându-i ochii umezi – şi îşi drege glasul, apoi deschide Haggadah-ul său şi ridică paharul.

— *Barukh atah Adonai eloheinu…* recită el cu voce de bariton şi imediat toţi adulţii din mica încăpere se înfioară.

Binecuvântarea lui Sol e scurtă:

Binecuvântat eşti Tu, Doamne Dumnezeule,
Stăpânul nostru şi al universului,
Care ne-ai ţinut în viaţă şi ai avut grijă de noi,
Şi ne-ai dăruit acest moment special.

Cuvintele plutesc delicat în aerul umed în timp ce membrii familiei se simt pătrunşi de vocea lui Sol şi de semnificaţia rugăciunii lui.

Ne-ai ţinut în viaţă. Ai avut grijă de noi.
Ne-ai dăruit acest moment special.

— Astăzi, adaugă el, sărbătorim Festivalul Pâinilor Nedospite, ziua eliberării noastre. Amin.

— Amin, rostesc ceilalţi la unison cu paharele ridicate.

Sol recită binecuvântarea Karpas, iar familia înmoaie crenguţe de pătrunjel în micile boluri cu apă sărată. În faţa lui, Nechuma se bucură de imaginea frumoaselor chipuri care o privesc – copiii ei, cei şase nepoţi, sora ei, verişoarele, ginerii, nurorile şi, desigur, scaunul lăsat gol în onoarea lui Jakob.

Nechuma se uită la ceasul de pe mâna ei, un dar de la Addy pentru cea de a şaizecea ei aniversare – „şi pentru celelalte pe care le-am pierdut“, îi spusese el. Jakob, departe în Illinois, stă, fără îndoială, la propria cină de Pesach chiar în acest moment, odată cu ei, sărbătorind alături de familia Bellei.

Când Nechuma ridică privirea, lacrimile îi înceţoşează privirea din senin şi feţele celor din jur devin neclare, simţindu-se năpădită de un val enorm de recunoştinţă.

Copiii ei. Toţi. Sănătoşi. În viaţă. Prosperând. Atâţia ani au trecut temându-se de ce e mai rău. Imaginându-şi imposibilul, cu inima plină de groază. I se pare ireal acum când se gândeşte în urmă, la toate locurile pe unde au umblat, la haosul şi moartea şi distrugerile care au fost mereu cu numai jumătate de pas în urma lor, la deciziile pe care le luaseră şi planurile pe care le orchestraseră împreună, fără ca ea să ştie dacă avea să-şi mai revadă vreodată familia, sau dacă ei aveau să trăiască pentru a o revedea. Făcuseră tot ce fusese posibil, apoi aşteptaseră şi se rugaseră fără încetare. Dar acum – gata cu aşteptarea. Ei sunt aici. Familia ei. În sfârşit, ca printr-un miracol, împreună. Mulţumind în sinea ei, abia îşi dă seama că lacrimile i se preling pe obraji.

După o clipă ea simte căldura unei mâini pe cotul ei. E mâna lui Addy. Ea zâmbeşte şi face semn din cap că e bine. Şi ochii lui sunt umezi, deşi e zâmbitor și cu mâna liberă îi strecoară batista lui.

Ea îşi tamponează ochii, apoi îşi plimbă degetele pe broderia albă, AAIK, amintindu-şi după-amiaza în care cususe acele litere.

În faţa ei, în timp ce Sol rupe o bucată de matzah pe care o pune deoparte, ca afikomen, Mila şopteşte ceva la urechea Feliciei. Halina şi Adam fac cu rândul săltându-l pe Ricardo pe genunchi şi îi satisfac dorinţa cufundându-şi degetele în bolurile cu apă sărată de lângă farfuriile lor şi dându-i să guste.

Genek îi cuprinde cu braţele pe Józéf şi Herta, punându-şi mâinile pe umerii lor. Herta zâmbeşte şi îl privesc împreună pe Michel, care doarme liniştit în coşul său. Ea descoperise că era însărcinată nu cu mult timp după ce aflase că

părinţii ei, sora ei Lola, cumnatul şi nepoata ei toţi cu excepţia lui Zigmund fuseseră ucişi într-un lagăr de concentrare de lângă Bielsko. Veştile o zdrobiseră, ea întrebându-se cum putea să meargă mai departe ştiind că era mătuşa unei fetiţe pe care nu avea să o cunoască niciodată sau că Józéf avea să-şi recunoască bunicii de mamă doar după nume. Luni întregi fusese copleşită de furie, tristeţe şi remuşcări care nu o lăsau să doarmă noaptea şi care o făceau să se întrebe mereu acelaşi lucru: ar fi putut ea să-i ajute cumva? Sarcina o ajutase să gândească din nou limpede, să-şi recapete acea rezistenţă care o ţinuse în viaţă ani de zile în timpul exilului în Siberia şi ca mamă singură în Palestina, aşteptând veşti de pe front. Iar când cel de-al doilea lor fiu se născuse în martie, ea si Genek căzuseră de acord să-l numească Michel, la fel ca pe tatăl ei.

Un platou cu matzah e trecut în jurul mesei şi Felicia se foieşte în scaun. Fiind cea mai mică dintre ei care ştie să citească, bunicul ei a rugat-o să recite următoarea parte a ceremoniei – Cele Patru întrebări. Ei au repetat împreună în fiecare zi în ultimele săptămâni – Felicia punând una din cele patru întrebări la care Sol trebuia să intoneze răspunsurile.

— Eşti gata?

Tonul lui Sol e blând.

Felicia încuviinţează din cap, roşie în obraji, apoi începe. Vocea ei, pură şi dulce ca mierea, vrăjeşte pe loc audienţa ca o melodie.

— *Mah nishtanah halaila… rec*ită ea rar.

Dicţia ei e delicată. Inocentă. Ceilalţi sunt fermecaţi.

La sfârşitul ceremoniei *Maggid,* Sol recită o binecuvântare deasupra unei alte cupe de vin şi apoi deasupra pâinii matzah din care rupe un colţ şi mănâncă.

Boluri cu hrean şi charoset sunt trecute de la unul la altul pentru binecuvântarea Maror şi

Korekh.

Când în sfârşit e vremea ca festinul să înceapă, conversaţia erupe furtunos în timp ce la masă încep să circule holurile de supă cu găluşte matzah, platourile cu peşte sărat umplut, friptură de pui cu cimbru şi piept de viţel umplut.

— *L'chaim!* strigă Addy în timp ce platourile se adună pe masă.

— *L'chaim!* răspund ceilalţi la unison.

***

Cu stomacurile pline, familia debarasează masa şi Sol dispare să ascundă bucăţile de matzah pe care le-a rupt în două, bucăţile de „afikomen".

El a petrecut săptămâni la rând gândindu-se la locul perfect în care să le ascundă, în spatele unui rând de cărţi de pe un raft scund din dormitorul lui Addy şi Caroline ca să nu fie prea dificil pentru Józéf să le găsească şi nici prea uşor pentru Felicia. Din moment ce pentru Józéf şi Felicia e primul Pesach tradiţional, Sol le explicase ceva mai devreme semnificaţia ritualului. Când el se întoarce în cameră, copiii se năpustesc pe micul hol al apartamentului ca nişte ogari care au simţit miros de vânat.

Sol râde, iar Nechuma clatină din cap. În sfârşit, dorinţa lui a fost îndeplinită – să sărbătorească Pesach printre copii destul de mari să fie încântaţi de vânătoare. Ea se gândeşte că peste un an va fi şi mai palpitant, când Ricardo şi Kathleen vor putea şi ei să participe.

Felicia se întoarce câteva minute mai târziu, ţinând în mână bucata de matzah învelită în şerveţel.

— A fost prea uşor! strigă Sol când ea lasă bucata de matzah în faţa lui.

— Vino, spune el, făcându-i semn lui Józéf să-l urmeze.

Cu câte un nepot de fiecare parte, Sol îi cuprinde pe amândoi.

— Acum spune-mi, *mademoiselle* Kajler, spune el dintr-odată serios, cu o voce mai sobră. Cât ceri pentru acest afikomen? Felicia nu ştie ce să spună. Ce zici de un cruzeiro? propune Sol şi scoate din buzunar o monedă, punând-o pe masă. Ochii Feliciei se fac mari şi în cele din urmă întinde mâna după bănuţ. Asta-i tot? o tachinează Sol înainte ca ea să ridice moneda. Felicia e nedumerită. Ridică ochii la bunicul ei, degetele ei încă zăbovind deasupra banului. Nu crezi că meriţi mai mult? întreabă Sol, făcându-le semn din ochi celorlalţi privitori. Felicia nu s-a mai târguit până acum. Asta e prima ei lecţie. Ea se gândeşte o clipă, apoi îşi retrage degetele, zâmbind.

— Mai mult! Face mai mult! declară ea, apoi roşeşte când cei de la masă izbucnesc în râs.

— Ei bine, dacă insişti, oftează Sol, punând un al doilea cruzeiro pe masă.

Felicia întinde din nou mâna, instinctiv, dar se opreşte de această dată şi prinde privirea lui Sol. Ea îşi lasă mâna să cadă şi clatină din cap, mândră că rezistă tentaţiei.

— Negociezi prea dur, spune Sol oftând zgomotos şi căutându-se din nou în buzunar. Tu ce crezi, tinere, să-i oferim mai mult? întreabă el întorcându-se spre Jozéf, care a urmărit încremenit dialogul.

— *Si, dziadek, si!* exclamă el, dând entuziasmat din cap.

Când buzunarul lui Sol e gol, el ridică mâinile în semn de predare.

— Mi-ai luat tot ce aveam! declară el. Dar, domnişoară, adaugă el punându-şi palma pe creştetul roşcat al Feliciei, i-ai câştigat. Felicia zâmbeşte şi-l sărută pe bunicul ei pe obraz. Iar tu, tinere, spune Sol, întorcându-şi atenţia spre Jozéf. Şi tu ai lucrat din greu, sunt sigur de asta. Anul viitor poate că vei fi tu cel care va fura un

afikomen! El își scoate o monedă din buzunarul cămăşii şi o strecoară în palma lui Józéf. Acum sunteţi liberi. Mergeţi la locurile voastre. Aproape am terminat ceremonia de Pesach.

Copiii se duc la locurile lor de la masă – Józéf surâzător, Felicia ţinând bine în pumn colecţia ei de cruzeiro. Ea îi arată tatălui ei banii, iar acesta scoate un „oooh“ şoptit, făcând un efort – observă Mila – să pară foarte impresionat.

După ce o a treia cupă cu vin e băută şi Sol spune rugăciunea, o a patra cupă e umplută inclusiv una pentru profetul Elijahm pentru care ei au lăsat uşa apartamentului deschisă. Familia cântă Eliyahu Ha-Navi şi Addy, Genek, Mila şi Halina recită pe rând psalmi. În cele din urmă, ultima cupă de vin e băută.

În timp ce Sol pune jos paharul gol, el se uită în jurul mesei, zâmbind.

— Sederul nostru s-a terminat! spune el, vocea lui fiind plină de mândrie şi degajată din cauza vinului. Fără ezitare, el începe să cânte – *Adir Hu* – şi ceilalţi i se alătură, vocile lor crescând în intensitate şi patos cu fiecare formulă repetitivă.

Ywneh veito b'karov,
Bim'heirah, bim'heirah, b'yameinu b'karov.
Ei-l b 'neih! Ei-l b 'neih!
B'neih vdt'kha b 'karov!

Fie ca El să-şi reclădească în curând casa
Repede, repede, în aceste zile, curând.
Doamne, reclădeşte-o! Doamne, reclădeşte-o!
Reclădeşte casa ta curând!

— S-a terminat, în sfârşit? cântă Halina. Putem dansa acum?

De parcă abia aşteptau acest semnal, fraţii ei sar de pe scaune, mesele sunt date la perete şi ferestrele sunt deschise larg – atât cât permit micile lor rame. Afară e întuneric.

Addy scoate capul pe fereastră pentru a inspira adânc aerul nopţii. Deasupra lui, secera lunii, ca un zâmbet sclipitor şi pieziş pe cerul de catifea, aruncă o lumină argintie cu nuanţe albăstrui pe caldarâmul străzii.

Addy îi întoarce zâmbetul în timp ce intră înapoi în casă.

— Mila mai întâi, propune Genek.

— Nu am mai exersat de o viaţă, spune Mila aşezându-se pe scăunelul de la pian, dar am să fac tot ce pot. Ea alege Chopin. Mazurka în B major – o piesă populară şi veselă, cu o energie specific poloneză.

Membrii familiei ascultă liniştiţi pentru o clipă. Notele le inundă inimile cu amintiri de acasă.

În ciuda anilor în care a stat departe de clapele pianului, interpretarea ei e perfectă. Urmează Halina, apoi Addy, care-i ridică pe toţi în picioare cu o interpretare antrenantă a piesei lui Gershwin, *Strike Up the Band.* Pe stradă, trecătorii îşi înalţă gâturile, zâmbind la auzul râsetelor şi melodiilor care răzbat prin fereastra deschisă, patru etaje mai sus.

***

E trecut de miezul nopţii. Ei sunt împrăştiaţi în jurul livingului, cufundaţi în scaune sau întinşi pe podea. Copiii dorm. La pick-up se aude în surdină piesa *Shine* a lui Louis Armstrong.

Addy stă lângă Caroline pe canapea. Ea se odihneşte cu capul pe o pernă şi ochii închişi.

— Eşti o sfântă, şopteşte Addy, împletindu-şi degetele cu ale ei, iar Caroline zâmbeşte, cu ochii încă închişi. Nu numai că a orchestrat surpriza cu telefonul dat în Statele Unite pentru a-l găsi pe Jakob – întreaga familie adunându-se grămadă în livingul vecinului pentru a-l saluta personal; ea se dovedise, de asemenea, o gazdă primitoare şi răbdătoare, atentă şi calmă, comportându-se

exemplar cu poligloţii gălăgioşi care invadaseră micul ei cămin. Probabil că se vorbiseră trei limbi pe parcursul serii trecute – poloneza, portugheza şi idiş –, niciuna dintre ele fiind engleza.

Dar dacă o deranjase ceva în vreun fel, oricum, nu lăsase să se vadă.

Caroline deschide ochii şi întoarce capul, întâlnind privirea lui Addy. Vocea ei e blândă, sinceră.

— Ai o familie minunată, spune ea.

Addy îi strânge mâna şi se lasă pe spate pentru a-şi lăsa liniştit capul pe perna canapelei, mişcându-şi vârful piciorului în ritmul muzicii.

Doar pentru că eu zâmbesc întotdeauna
Îmi place să mă îmbrac la modă
Pentru că mă bucur că trăiesc
Privesc toate problemele cu zâmbetul pe buze

Addy fredonează melodia, dorindu-şi ca noaptea aceea să nu se termine niciodată.

NOTA AUTOAREI

La vârsta de un an, cu bunicul meu.

Când am crescut mai mare, bunicul meu Eddy (Addy Kurc din povestea mea) era, din câte îmi dădeam eu seama, un american sadea, un strălucit om de afaceri. Pentru urechea mea, engleza vorbită de el era perfectă. Locuia foarte aproape de locuinţa noastră, într-o casă mare şi modernă, cu ferestre din podea până-n tavan, având o panoramă superbă, o verandă perfectă pentru primirea oaspeţilor şi un Ford pe aleea din faţa intrării. Nu am dat prea mare atenţie faptului că singurele cântece pentru copii pe care le-am învăţat de la el erau în franceză, sau că ketchupul *(un produit chimique,* după cum îl numea) era strict interzis în cămara lui, ori că el fabrica cele mai multe lucruri cu mâna lui, acasă (modul de prindere a săpunului său printr-un magnet deasupra chiuvetei de la baie, pentru a-l păstra uscat era invenţia lui; busturile din argilă ale copiilor săi, expuse pe casa scării; sauna din lemn de cedru de la subsolul casei lui; draperiile din living, ţesute la războiul făcut de el). Mi se părea ciudat când spunea anumite lucruri precum „Nu sări cu paraşuta în propria mazăre" la masă, în timpul cinei (Ce putea însemna această

expresie?) şi uşor deranjant atunci când se prefăcea că nu mă aude dacă răspundeam la una din întrebările lui cu „mda” sau „îhî” – „da” fiind singurul răspuns afirmativ care corespundea standardelor lui gramaticale. Privind în urmă, presupun că unii ar putea cataloga aceste obiceiuri drept neobişnuite. Dar mie, ca unic copil cu un singur bunic în viaţă, nu mi se părea nimic ciudat. Aşa cum eram surdă la uşoarele inflexiuni ale vocii lui atunci când vorbea în engleză – inflexiuni asupra cărora mama îmi atrage acum atenţia, eram oarbă la ciudăţeniile lui. ÎI iubeam mult pe bunul meu Papa; el era, pur şi simplu, cine era.

Desigur, existau anumite lucruri în legătură cu bunicul meu care mă impresionau în mod deosebit. Muzica lui, pentru început. Nu am cunoscut niciodată o persoană la fel de devotată artei sale. Rafturile lui erau pline până la refuz cu discuri 33-rpm, aranjate în ordine alfabetică după numele compozitorului, şi cu volume de partituri pentru pian. În casa lui auzeai mereu muzică: jazz, blues, clasică, uneori chiar un album propriu. Adesea îl găseam cântând la vechiul lui pian Steinway, cu un creion Nr. 2 după ureche, în timp ce compunea acorduri muzicale pentru o nouă piesă – pe care le repeta şi le modifica şi iar le repeta, până ce se declara mulţumit de eforturile sale. Din când în când îmi cerea să stau lângă el în timp ce cânta, iar inima mea bătea să-mi spargă pieptul când îl urmăream îndeaproape, aşteptând gestul lui subtil din cap care mă anunţa că era timpul să întorc pagina la partitura următoare.

— Mersi, Georgie, spunea el când ajungeam la ultima partitură, iar eu îi zâmbeam, mândră că-i fusesem de folos.

În multe zile, odată ce bunicul meu îşi termina treaba, mă întreba dacă nu voiam să-mi dea lecţii, iar eu îi răspundeam mereu afirmativ – şi nu pentru că i-aş fi împărtăşit afinitatea pentru pian (nu am fost niciodată bună la asta), ci pentru că

ştiam cât de fericit era să mă înveţe. El scotea din raft o carte pentru începători, iar eu îmi puneam uşor degetele pe claviatură, simţind căldura coapsei lui alături de a mea, şi îmi dădeam silinţa să nu fac nicio greşeală în timp ce mă călăuzea răbdător de-a lungul câtorva bucăţi din tema „Simfoniei Surpriză" a lui Haydn. Îmi doream foarte mult să-l impresionez.

În afară de talentul deosebit al bunicului meu în ceea ce priveşte muzica, abilitatea lui de a vorbi şapte limbi mă lăsa pur şi simplu fără cuvinte. Puneam fluenţa lui pe seama faptului că avea birouri în întreaga lume, unii membri ai familiei lui locuind în Brazilia şi în Franţa, deşi singura rudă din generaţia sa pe care o ştiam după nume era Halina, o soră de care bunicul meu era foarte ataşat. Ea a venit în vizită de câteva ori de la Sao Paulo, iar din când în când, câte un văr de vârsta mea venea de la Paris ca să stea cu noi pe perioada verii, timp de câteva săptămâni, pentru a învăţa limba engleză. Se părea că toţi cei din familia sa trebuiau să vorbească cel puţin două limbi.

Ceea ce *nu ştiam* despre bunicul meu când eram copil era faptul că se născuse în Polonia, într-un oraş ce fusese pe vremuri casa a peste 30.000 de evrei; că numele lui de botez nu era de fapt Eddy (aşa cum şi-a spus chiar el mai târziu) ci Adolf, cu toate că la maturitate toţi îl strigau Addy. Nu ştiam că era mijlociul dintre cei cinci copii şi nici că petrecuse aproape un deceniu din viaţă neştiind dacă membrii familiei sale supravieţuiseră războiului, dacă pieriseră în lagărele de concentrare sau dacă se număraseră printre miile de evrei care fuseseră executaţi în ghetourile din Polonia.

Bunicul meu nu mi-a ascuns aceste adevăruri intenţionat acestea erau, pur şi simplu, nişte fragmente ale unei vieţi anterioare pe care el a ales să o lase în urmă. În America, el s-a reinventat, dedicându-şi în întregime considerabila sa energie

şi creativitatea prezentului şi viitorului. El nu era omul care să rămână ancorat în trecut, iar eu nu m-am gândit niciodată să-l întreb despre acest trecut al său.

Bunicul meu a murit de Parkinson în 1993, pe când eu aveam paisprezece ani. Un an mai târziu, o profesoară de engleză de la liceu a iniţiat la clasa noastră un proiect „I-Search“, cu scopul de a ne forma anumite aptitudini pentru cercetare căutând dovezi autentice din trecutul nostru ancestral.

Având încă proaspătă în minte amintirea bunicului meu, am decis să o intervievez pe bunica mea, Caroline, cea care i-a fost soţie timp de aproape cincizeci de ani, pentru a afla mai multe despre trecutul lui.

În timpul acestui interviu am aflat prima dată de Radom, cu toate că atunci nu aveam idee cât de important fusese pe vremuri acest loc pentru bunicul meu, ori cât de important avea să devină pentru mine – atât de important încât douăzeci de ani mai târziu aveam să-mi doresc cu îndârjire să vizitez acest oraş şi să păşesc pe străzile lui pavate cu piatră, imaginându-mi cum ar fi fost să cresc acolo.

Bunica mi-a arătat Radomul pe o hartă, iar eu m-am întrebat cu voce tare dacă, după război, bunicul meu s-a mai întors vreodată în oraşul lui natal.

Nu, mi-a răspuns bunica. *Eddy nu şi-a manifestat niciodată dorinţa de a se întoarce acolo.* Ea a continuat să-mi explice că Eddy fusese destul de norocos să locuiască în Franţa atunci când naziştii invadaseră Polonia în 1939 şi că el fusese singurul membru al familiei sale care fugise din Europa la începutul războiului. Ea mi-a povestit că bunicul fusese logodit la un moment dat cu o cehoaică pe care o întâlnise la bordul unei corăbii numite *Alsina* şi că ea pusese prima dată ochii pe el în Rio de Janeiro, la o petrecere din Ipanema; că primul lor copil, Kathleen, se născuse

în Rio cu numai câteva zile înainte ca el să se întâlnească cu familia lui cu părinţi şi fraţi, mătuşi şi unchi şi veri de care el nu mai auzise nimic şi pe care nu-i văzuse de aproape un deceniu.

Ei supravieţuiseră cu toţii în mod miraculos unui război care anihilase peste 90 la sută din populaţia evreiască a Poloniei şi (după cum am aflat mai târziu) şi aproape toţi cei 30.000 de evrei din Radom, din care mai rămăseseră doar 300.

Odată ce familia lui s-a stabilit în Brazilia, mi-a explicat bunica, ea şi bunicul meu s-au mutat în Statele Unite, unde s-au născut mama mea, Isabelle, şi unchiul meu Tim. Bunicul meu nu a ezitat să-şi schimbe numele din Adolf Kurc (pronunţat „Koortz“ în poloneză) în Eddy Gourts sau să depună jurământul de cetăţean american. *Era un nou capitol pentru el,* a spus bunica mea. Când am întrebat dacă el nu îşi păstrase vreun obicei din Vechea sa Lume, ea a încuviinţat din cap.

El nu spunea mai nimic despre educaţia lui iudaică şi nimeni nu ştia că se născuse în Polonia – dar avea şi el tabieturile lui. Aşa cum pianul era o parte integrală a educaţiei sale, bunicul meu insistase ca şi copiii lui să exerseze la un instrument în fiecare zi. În timpul mesei, conversaţiile trebuiau să fie în franceză. El prepara cafea espresso cu mult înainte ca vecinii lui să fi auzit de aşa ceva şi adora să se ia la harţă cu vânzătorii ambulanţi din Boston’s Haymarket Square (de unde se întorcea adesea cu câte o limbă de vită împachetată în hârtie, insistând că era o delicatesă). Singura ciocolată care era permisă în casă era ciocolata neagră, adusă din călătoriile sale în Elveţia.

Interviul susţinut cu bunica mea m-a năucit de tot. Era ca şi cum fusese ridicat un văl, iar eu puteam să-l văd pentru prima dată clar pe bunicul meu, aşa cum fusese în realitate. Acele ciudăţenii ale lui, acele trăsături distinctive pe care eu le

catalogasem drept capricii – multe dintre ele, am realizat eu, puteau fi puse pe seama rădăcinilor sale europene. Interviul a dat naştere şi la o mulţime de întrebări. *Ce s-a întâmplat cu părinţii lui? Cu fraţii lui? Cum au supravieţuit ei războiului?* Am insistat ca bunica să-mi dea detalii, dar ea mi-a împărtăşit prea puţine amănunte despre cumnaţii ei. *I-am cunoscut familia după război,* mi-a spus ea. *Nu vorbeau despre cele îndurate.* Acasă am rugat-o pe mama să-mi spună tot ce ştia. *Papa ţi-a spus vreodată despre cum a fost să crească în Radom?*

Ţi-a povestit vreodată despre război?

Răspunsul era întotdeauna negativ.

Şi apoi, în vara lui 2000, la câteva săptămâni după ce am absolvit colegiul, mama mea s-a oferit să găzduiască o reuniune a familiei Kurc la casa noastră din Martha's Vineyard. Verii ei au fost cu toţii de acord – ei nu se vedeau destul de des şi mulţi dintre copiii lor nu se întâlniseră niciodată. Era timpul pentru o reuniune. Imediat ce ideea a fost adoptată, verii (sunt zece la număr, în total) au început să facă aranjamente pentru călătorie, iar la începutul lunii iulie, membrii familiei au venit cu avionul din Miami, Oakland, Seattle, Chicago şi chiar de foarte departe, din Rio de Janeiro, Paris şi Tel Aviv.

Cu tot cu soţi, soţii şi copii, eram în total treizeci şi două de persoane.

În fiecare noapte a reuniunii noastre, cei din generaţia mamei şi bunica ne adunam pe veranda din spate după cină şi stăteam de vorbă. Petreceam majoritatea serilor împreună cu verii mei, tolăniţi pe canapelele livingului, comparându-ne pasiunile şi gusturile în materie de muzică sau filme. (Cum de verişorii mei din Brazilia sau Franţa ştiau mai multe despre cultura pop americană decât mine?) În ultima seară, când mă plimbam pe afară, m-am aşezat pe o bancă de picnic lângă mătuşa mea Kath şi am ascultat ce vorbeau.

Verii mamei conversau cu uşurinţă, în ciuda educaţiei lor distincte, a limbii lor materne sau a faptului că mulţi dintre ei nu se văzuseră de câteva decenii. Au urmat multe râsete şi un cântec – un cântec de leagăn polonez pe care Ricardo şi sora lui mai mică, Anna, şi-l aminteau din copilărie şi pe care spuneau că-l învăţaseră de la bunicii lor – o glumă, mai multe râsete şi un toast în cinstea bunicii mele, singura reprezentantă a generaţiei bunicului. Frazele erau adesea combinaţii de cuvinte în engleză, franceză şi portugheză; era tot ce puteam să fac ca să ţin pasul. Dar m-am descurcat, iar când conversaţia s-a concentrat asupra bunicului şi apoi asupra războiului, am ascultat cu atenţie.

Ochii bunicii mele s-au luminat când şi-a amintit cum l-a întâlnit prima dată pe bunicul în Rio.

Mi-au trebuit am de zile să învăţ portugheza, a spus ea. *Eddy a învăţat engleza în câteva săptămâni.* Ea a povestit apoi cât era de obsedat bunicul meu de idiomurile americane. Pe ea nu o lăsa inima să-l corecteze atunci când el introducea un astfel de idiom în conversaţie. Mătuşa mea Kath a clătinat din cap, amintindu-şi obiceiul bunicului de a face duş îmbrăcat în lenjeria sa de corp – o modalitate de a face baie şi de a-şi spăla în acelaşi timp lenjeria când era pe drum; *el ar fi făcut aproape orice,* a spus ea, în numele eficienţei. Unchiul meu Tim şi-a amintit cum bunicul îl punea în situaţii jenante atunci când era copil, intrând în discuţie cu oricine de la chelneri până la trecători oarecare de pe stradă.

El putea vorbi cu oricine, a spus el, iar ceilalţi râdeau şi dădeau din cap, iar după felul în care străluceau ochii lor când vorbeau despre el, mi-am dat seama cât de adorat era bunicul de către nepoţii şi nepoatele sale. Am râs împreună cu ceilalţi, dorindu-mi să-l fi cunoscut pe bunicul când fusese tânăr, apoi am tăcut când un văr din Brazilia,

Józéf, a început să povestească despre tatăl lui – fratele mai mare al bunicului meu. Am aflat că Genek și soţia lui, Herta, fuseseră exilaţi în timpul războiului într-un gulag din Siberia. M-am înfiorat cumplit când Józéf a povestit cum s-a născut în barăcile din Siberia, în toiul iernii – barăci în care era atât de frig încât ochii îi îngheţau în timpul nopţii, mama lui obişnuind să-i picure pe pleoape puţin lapte cald de la sânul ei în fiecare dimineaţă pentru a-i putea deschide ochii.

Auzind toate astea, abia m-am abţinut să nu strig: *Ce a făcut?* Dar oricât de şocantă ar fi fost această dezvăluire, au urmat apoi altele, fiecare în felul ei mai uluitoare ca alta. Am auzit cum a trecut Halina Alpii Austrieci – în timp ce era însărcinată; povestea unei nunţi interzise într-o casă fără curent electric; am aflat despre cărţile de identitate false şi despre o tentativă disperată de a camufla o circumcizie; despre o evadare îndrăzneaţă din ghetou sau despre o experienţă înfiorătoare pe un câmp de execuţie. Primul meu gând a fost: *De ce aflu toate aceste lucruri, abia acum?* Şi apoi: *Cineva trebuie să scrie despre toate aceste întâmplări.*

În momentul acela nu am avut idee că acel cineva aveam să fiu eu. Nu m-am dus în noaptea aceea la culcare gândindu-mă că voi scrie o carte despre istoria familiei mele. Aveam douăzeci şi unu de ani şi eram proaspătă absolventă de colegiu, preocupată să-mi găsesc o slujbă, un apartament, locul meu în „lumea reală“. Avea să treacă aproape un deceniu până să plec spre Europa înarmată cu un reportofon digital şi cu o agendă goală, pentru a începe să intervievez rudele în legătură cu experienţele familiei din timpul războiului. Ştiu doar că în seara aceea am adormit cu un nod în stomac, stăpânită de emoţii contradictorii. Eram inspirată. Intrigată. Aveam o mulţime de întrebări şi tânjeam cu disperare după răspunsuri.

Nu am idee ce oră era atunci când am plecat în sfârşit de pe verandă în camerele noastre îmi amintesc doar că Felicia, cea mai mare dintre verişoarele mamei, a fost ultima care a vorbit. Observasem că ea era ceva mai rezervată decât ceilalţi. În timp ce verii ei erau vorbăreţi şi lipsiţi de inhibiţii, Felicia era serioasă şi prudentă. Atunci când vorbea, în ochi i se citea tristeţea. Am aflat în noaptea aceea că ea avea doar un an când începuse războiul şi opt ani când se sfârşise acesta. Amintirile ei erau încă vii, din câte mi-am dat seama, dar nu se simţea deloc în largul ei să ne împărtăşească prin ce trecuse. Aveau să treacă ani până să reuşesc să-i descopăr povestea, dar îmi amintesc că mi-am spus atunci: *amintirile ei sunt probabil cumplite.*

— Familia noastră, a rostit Felicia cu pronunţatul ei accent franţuzesc, pe un ton sobru, nu ar fi trebuit să supravieţuiască. Nu atât de mulţi dintre noi, cel puţin.

Ea s-a oprit puţin, ascultând freamătul frunzelor stejarului de lângă casă în bătaia vântului. Toţi ceilalţi o ascultam tăcuţi. Mi-am ţinut respiraţia, aşteptând ca ea să continue, să ne ofere un soi de explicaţie. Felicia a oftat şi a dus mâna la gât, unde pielea ei avea încă cicatrici – aveam să aflu mai târziu – din cauza scorbutului aproape fatal de care suferise în timpul războiului.

— E un adevărat miracol, a spus ea în cele din urmă, privind copacii. Noi am fost cei norocoşi.

Aceste cuvinte au rămas întipărite în mintea mea până ce am înţeles, în cele din urmă, exact, cum au reuşit rudele mele să înfrunte o astfel de soartă, iar eu nu m-am putut împotrivi impulsului de a începe să caut răspunsuri. *Noi suntem cei norocoşi* este povestea supravieţuirii miraculoase a familiei mele.

DE ATUNCI

Când am ajuns pe străzile din Radom în timp ce scriam această carte, oraşul natal al familiei Kurc fusese reconstruit şi părea prietenos, dar şi straniu în acelaşi timp; dar după ce am aflat ceea ce ştiu acum despre istoria sa devastatoare şi despre Holocaust, pentru mine nu a fost nicio surpriză că, la sfârşitul războiului, rudele mele nu s-au gândit nicio clipă să se întoarcă în Polonia. Mai jos e o scurtă explicaţie în legătură cu locul în care a decis familia Kurc să se stabilească odată ce au reuşit să ajungă teferi pe ţărmurile Americilor. (A se ţine cont că am folosit numele real al Bellei, Maryla, aici. În carte l-am schimbat pentru că mi s-a părut prea apropiat din punct de vedere fonetic cu Mila, iar cititorii le-ar fi putut confunda.)

Pentru familia Kurc, „acasă“ au devenit după război Brazilia, Statele Unite şi, mai târziu, Franţa. Membrii familiei au păstrat legătura, mai mult prin scrisori şi s-au vizitat cât de des au putut, adesea cu ocazia Paştelui evreiesc.

Mila şi Selim au rămas în Rio de Janeiro, unde Felicia a urmat Facultatea de Medicină. Imediat după absolvire, ea a cunoscut un francez şi câţiva ani mai târziu ei s-au mutat la Paris, întemeind o familie. După moartea lui Selim, Mila a urmat-o pe fiica ei în Franţa. Astăzi, nepotul Milei locuieşte în vechea ei casă din Arondismentul Şaisprezece, la doar câteva străzi de Felicia şi soţul acesteia, Louis, al căror apartament elegant are vedere spre Turnul Eiffel. Mila a păstrat legătura îndeaproape cu călugăriţa care a avut grijă de Felicia în timpul războiului. În 1985, datorită nominalizării Milei, sora Zygmunta a primit post-mortem titlul „Drept între popoare“.

Halina şi Adam au prins rădăcini în Sao Paulo, unde sora lui Ricardo, Anna, s-a născut în 1948.

Ei locuiau împreună cu Nechuma şi Sol, iar Genek şi Herta trăiau în apropiere, împreună cu cei doi fii ai lor, Józéf şi Michael. Pentru a-l răsplăti pe Herr Den pentru că-i salvase viaţa în timpul războiului, Halina îi expedia regulat acestuia cecuri în Viena. Ea şi Adam nu i-au spus niciodată primului lor născut care era adevărata lui zi de naştere; Ricardo avea patruzeci de ani şi locuia în Miami când a descoperit că se născuse pe pământul Italiei şi nu în Brazilia, aşa cum era trecut în certificatul lui de naştere.

În Statele Unite, Jakob şi Maryla au ajuns în Skokie, Illinois, unde s-a născut fratele mai mic al lui Victor, Gary, şi unde Jakob Jack, pentru rudele şi prietenii lui din America) şi-a continuat cariera în fotografie.

Ei au rămas apropiaţi de Addy (care şi-a schimbat numele în Eddy) şi de Caroline, care s-au stabilit în 1947 în Massachusetts, unde s-au născut sora lui Kathleen, Isabelle (mama mea) şi fratele lor, Timothy. Eddy călătorea des în Illinois, Brazilia şi Franţa ca să-şi viziteze familia şi a continuat să compună muzică. El a produs şi o serie de înregistrări, atât populare, cât şi clasice, compunând până la moartea sa.

Aşa se face că, în 2017, nepoţii lui Nechuma şi Sol, împreună cu soţii, soţiile şi progeniturile lor, sunt peste o sută la număr. Suntem împrăştiaţi acum pe teritoriul Braziliei, în Statele Unite, Franţa, Elveţia şi Israel; reuniunile noastre de familie sunt adevărate întruniri la scară mondială. Printre noi se numără pianişti, violonişti şi violoncelistă, flautişti; ingineri, arhitecţi, avocaţi, doctori şi bancheri; tâmplari, motociclişti, producători de film şi fotografi; ofiţeri de marină, organizatori de evenimente, restauratori, DJ, profesori, antreprenori şi scriitori.

Când ne adunăm cu toţii, întrunirile noastre sunt gălăgioase şi haotice. Foarte puţini dintre noi arată sau se îmbracă la fel şi nici nu vorbesc aceeaşi limbă. Dar există un sentiment de recunoştinţă pe care-l împărtăşim cu toţii, pentru simplul fapt că suntem împreună. Există dragoste. Şi întotdeauna există muzică.

MULŢUMIRI

Cartea a început ca o simplă promisiune de a face cunoscută povestea familiei mele. Era ceva ce trebuia să fac pentru mine, pentru familia Kurc, pentru fiul meu, pentru copiii lui, pentru strănepoţii lui şi-aşa mai departe. Cu toate astea, nu ştiam atunci ce avea să însemne acest proiect sau de ajutorul câtor oameni aveam nevoie pe drum.

Scheletul romanului a fost constituit înainte de toate din întâmplările pe care mi le-au povestit membrii familiei mele. Am colectat o mulţime de înregistrări de pe reportofonul digital şi am umplut zeci de agende cu nume, date şi povestiri personale, bazate pe amintirile împărtăşite de rudele mele. Sunt profund îndatorată bunicii mele decedate, Caroline, pentru că a păstrat cu atâta grijă povestea bunicului meu până ce a simţit că era timpul să o transmită mai departe şi, de asemenea, Feliciei, lui Michel, Anna, Ricardo, Victor, Kath şi Tim pentru că m-au primit în casele lor, arătându-mi frumoasele lor oraşe şi pentru că au răspuns cu răbdare la nesfârşitele întrebări cu care i-am bombardat. Mulţumesc, de asemenea, Eliskăi, pentru că a deschis o fereastră către imaginea vieţii de refugiat din acele îngrozitoare prime luni ale anului 1940. Ochii săi albaştri au început să strălucească, chiar şi la cei optzeci şi opt de ani ai ei, în timp ce mi-l descria pe bunicul meu în tinereţe.

Am zburat mulţi ani prin toată lumea pentru a cunoaşte rude sau prieteni apropiaţi ai celor din familia Kurc – pe oricine ar fi avut legătură cu povestea mea. Acolo unde au fost lacune, am localizat supravieţuitori cu poveşti asemănătoare şi

am apelat la specialişti în Holocaust şi cel de-al Doilea Război Mondial. Am citit cărţi, am urmărit filme şi am consultat arhive, biblioteci, miniştri şi magistraţi, urmând toate pistele posibile, indiferent cât de imposibile păreau acestea, pentru a obţine detalii despre peregrinările familiei. Pe parcursul acestui drum m-au surprins profund numeroasele dovezi ale trecutului familiei găsite după o cercetare amănunţită, precum şi amabilitatea oamenilor şi organizaţiilor din întreaga lume, care nu au ezitat să-mi ofere asistenţă. Sunt prea multe surse pentru a fi enumerate, dar, cu toate astea, aş vrea să-mi exprim aici recunoştinţa faţă de unele dintre ele.

Vreau să-i mulţumesc lui Jakub Mitek de la centrul cultural Resursa Obywatelska din Radom, care mi-a acordat cu atâta amabilitate o zi întreagă din timpul lui ghidându-mă pe străzile oraşului natal al bunicului meu şi care m-a ajutat să adaug straturi de autenticitate şi culoare poveştii mele, fiind o adevărată enciclopedie ambulantă în ceea ce priveşte oraşul şi istoria sa. Îi mulţumesc lui Susan Weinberg pentru eforturile depuse cu Radom Kehilalinks şi Dorei Zaidenweber pentru că mi-a povestit cum era să trăieşti şi să creşti în acel Radom de dinaintea războiului; lui Fábio Koifman, a cărui carte despre ambasadorul Souza Dantas şi a cărui asistenţă pentru obţinerea dosarelor de la Arhivele Naţionale ale Braziliei au fost de nepreţuit; lui Irena Czernichowska de la Hoover Institution, care m-a ajutat să descopăr (alături de multe alte lucruri) cele nouă pagini scrise de unchiul meu Genek, în care acesta povestea despre anii petrecuţi în exil şi în armată, Barbarei Kroll de la Ministerul Apărării al U.K., care mi-a trimis teancuri de dosare militare şi m-a ajutat să obţin medalii de onoare nerevendicate pentru rudele care au luptat pentru Aliaţi; lui Jan Radke de la Crucea Roşie Internaţională, care mi-a livrat personal zeci de documente relevante;

bibliotecarilor şi arhiviştilor de la U.S. Holocaust Memorial Museum, care mi-au stat la dispoziţie pentru nenumărate întrebări; Fundaţiei USC Shoah Foundation pentru interviurile miilor de supravieţuitori ai Holocaustului (aceste înregistrări video sunt nepreţuite pentru mine); membrilor grupului Kresy-Siberia Yahoo, care mi-au pus la dispoziţie relatări direct de la sursă şi mi-au indicat pistele pe care să le urmez pentru a înţelege politica lui Stalin în timpul celui de-al Doilea Război Mondial; Asociaţiei Seattle Polish Home, prin intermediul căreia am luat legătura cu o serie de supravieţuitori ai gulagului şi cu o traducătoare devenită prietenă, Aleksandra, cu care am lucrat îndeaproape pe parcursul cercetărilor mele; lui Hank Greenspan, Cari Shulkin şi Boaz Tal, pasionaţi de istorie care mi-au pus la dispoziţie cu generozitate timpul şi vasta lor experienţă; nenumăratelor persoane care m-au ajutat să cataloghez şi să digitalizez extinsele baze de date ale unor organizaţii precum Jewishgen, Yad Vashem, American Jewish Joint Distribution Committee, International Tracing Service, U.S. Holocaust Memorial Museum, Polish Institute, Muzeul Sikorski, Holocaust and War Victims Tracing Center. Vasta cantitate de informaţii disponibilă în prezent, mulţumită acestor resurse, e absolut uluitoare.

Cu mult înainte ca lucrarea mea să semene măcar pe departe a roman, Kristina, Alicia, Chad, John şi Janet din grupul meu de scriere creativă din Seattle s-au numărat printre primii mei susţinători; ei mi-au oferit un feedback pertinent şi, poate cel mai important lucru, încurajările de care aveam nevoie pentru a scrie lună de lună. Conversaţiile cu Janna Cawrse Esarey m-au inspirat pentru crearea propriei mele liste de Mari Obiective îndrăzneţe (inclusiv obiectivul de a termina această carte).

Organizaţia nonprofit 826 Seattle a crezut în munca mea destul cât să includă un fragment din ea în antologia lor din 2014, *Ce să citeşti în ploaie;* invitaţia de a contribui la această antologie a fost o onoare pentru mine şi în acelaşi timp exact motivaţia de care aveam nevoie pentru a-mi perfecţiona munca.

John Sherman, prieten drag şi autor, a fost unul dintre puţinii care mi-au citit cartea de la început până la sfârşit; sprijinul său constant şi observaţiile pătrunzătoare de-a lungul anilor m-au ajutat să câştig încredere în mine şi să-mi duc munca la un alt nivel, mult mai bun.

Curajul editorial al lui Jane Fransson a făcut minuni pentru cartea mea. Entuziasmul ei sincer pentru povestea familiei mele şi faptul că a crezut în mine ca scriitoare au constituit un adevărat combustibil pentru forţa mea creatoare, ajutându-mă să duc acest proiect la următoarea fază a existenţei sale.

Îi mulţumesc lui Sarah Dawkins pentru prietenia ei şi pentru sfaturile utile în parcurgerea tuturor etapelor până la publicare şi prietenelor mele apropiate sau mai puţin apropiate, care au anticipat entuziasmate în ultimul deceniu lansarea acestei cărţi (mă rog să fi meritat aşteptarea!) şi care m-au sprijinit cu încurajările şi cu dragostea lor atunci când am avut mai mult nevoie.

Dacă romanele ar putea avea suflete-pereche, persoana potrivită pentru cartea mea ar fi agenta mea, Brettne Bloom, de la The Book Group. Legătura dintre Brettne şi cartea mea a fost imediată şi sinceră. Inteligenţa ei strălucită şi observaţiile ei delicate – dar şi pătrunzătoare – mi-au ghidat gândirea creatoare și scrisul cu ocazia nenumăratelor colaborări și revizii. Sunt recunoscătoare în fiecare zi pentru prietenia Brettnei, pentru talentul ei extraordinar şi energia incredibilă alături de cei de la TLG – investite în succesul acestui proiect.

Atunci când manuscrisul meu a căzut în mâinile ocrotitoare ale editorului meu de la Viking, Sarah Stein, am ştiut că această carte şi-a găsit locul.

Sarah s-a ocupat de povestea şi de viziunea mea foarte entuziasmată şi cu nesfârşită răbdare, oferindu-mi de fiecare dată un feedback pertinent şi remarcabil.

Parteneriatul nostru a dus povestea şi capacitatea mea de scriitoare pe nişte culmi la care nu aş fi ajuns niciodată prin forţele proprii.

Mii de mulţumiri întregii echipe de la Viking şi minţilor complexe şi creatoare care au făcut ca această carte să vadă lumina tiparului, transformând-o în piesa meticulos proiectată şi atent editată din prezent:

Andrea Schulz, Brian Tart, Kate Stark, Lindsay Prevette, Mary Stone, Shannon Twomey, Olivia Taussig, Lydia Hirt, Shannon Kelly, Ryan Boyle, Nayon Cho, şi Jason Ramirez.

De asemenea, toată recunoştinţa mea Alyssei Zelman şi lui Ryan Mitchell pentru contribuţia lor artistică la acest proiect.

De-a lungul ultimilor zece ani, în zilele în care mă întrebam dacă toate aceste cercetări şi consemnări meritau efortul, soţul meu a fost cel care m-a susţinut, îndemnându-mă mereu să înaintez spre linia de sosire. Îi mulţumesc din inimă lui Robert Farinholt – pentru că a avut mereu încredere în mine şi în proiectul meu (nu există campion mai mare decât el), pentru infinitul său optimism (Robert a fost cel care a avut grijă să sărbătorim etapele majore ale proiectului) şi pentru că a insistat atâta de mult să ne petrecem recenta vacanţă de vară reconstituind ruta familiei Kurc prin Polonia, Austria şi Italia în loc să ne relaxăm cu tălpile în nisip. Nu există pe lume un alt om alături de care să fi vrut să parcurg cei 1.800 de kilometri.

Trebuie să-i mulţumesc, de asemenea, fiului nostru, Wyatt, care a crescut odată cu acest proiect

(va împlini cinci ani la publicarea cărţii) şi a cărui încăpăţânare şi determinare familiară par să fie moştenite – mi-ar plăcea să cred – de la străbunicul lui, care ar fi mândru de el. Sper ca aceste trăsături să-l ajute în continuare, ca şi pe mine, să persevereze în viaţă, pentru a putea trece cu uşurinţă peste suişurile şi coborâşurile ei. Wyatt m-a motivat şi m-a subjugat, aducându-mi mai multă bucurie şi optimism decât am putut spera vreodată.

Nu-i pot mulţumi fiului meu, desigur, fără să-i mulţumesc lui „Liz a lui“ – cum o numeşte el –, iubita noastră bonă, care a ţinut tăcută toată familia pe linia de plutire în timp ce eu eram îngropată în munca mea.

Şi în cele din urmă, aş vrea să le mulţumesc în mod deosebit părinţilor mei. Mai întâi tatălui meu, Thomas Hunter, care a scris romanul său de debut (după o lungă şi strălucitoare carieră ca actor şi scenarist) când eu aveam trei ani – nu voi uita niciodată zgomotul maşinii sale de scris Olivetti ce răzbătea de la etajul micii noastre locuinţe aflate în adâncul pădurii din Massachusetts sau cât de emoţionată am fost atunci când a ţinut prima dată în mână un exemplar proaspăt ieşit de sub tipar al romanului său Softly Walks the Beast. Din momentul în care am mâzgălit prima mea lucrare (aveam patru ani şi mi-am intitulat „romanul” Charlie Walks the Beast) tatăl meu a fost un înverşunat susţinător al scrierilor mele şi a crezut în mine. El este o permanentă şi energizantă sursă de inspiraţie pentru mine.

Şi, în sfârşit, vreau să-i mulţumesc persoanei care a sădit în mintea mea ideea acestui proiect cu foarte mulţi ani în urmă şi care a fost alături de mine pas cu pas, susţinându-mă în realizarea lui: mama mea, Isabelle Hunter. Nu pot să-i mulţumesc destul pentru tot ce a făcut în scopul ca acest roman să vadă lumina tiparului. Crescând înconjurată de mai multe personaje din această

carte, mama mi-a împărtăşit poveşti personale nepreţuite, elucidând misterele unice ale istoriei familiei Kurc. Ea a citit şi a recitit manuscrisul meu, oferindu-mi un feedback editorial minuţios. A verificat fapte şi a căutat detalii pentru a-mi fi de ajutor şi a renunţat la multe dintre obligaţiile ei pentru a citi un capitol, adesea trimiţându-mi comentarii la ore deranjante ca să pot respecta un termen-limită. Pasiunea mamei mele pentru acest proiect, la fel ca a mea, nu are limite. Ea a fost o prezenţă constantă şi neobosită de la început până la sfârşit, iar eu îi sunt nespus de recunoscătoare – nu doar pentru timpul investit şi sfaturile ei înţelepte, ci şi pentru dragostea enormă pe care mi-a transmis-o şi care se simte din plin în paginile acestei cărţi.

{1} Închis pe termen nedeterminat (n.tr.)

{2} La naiba cu războiul! (în germ. în original)

{3} Text religios evreiesc.

{4} Pahar evreiesc de ceremonie.

{5} Festivalul Pâinii Nedospite.

{6} Rădăcină de hrean.

{7} Pâine nedospită.

{8} Imediat.

{9} Actele la control.

{10} Actele.

{11} Trecerea civililor nu este permisă.

{12} Civilii nu au voie să treacă! Mergeţi acasă!

{13} Dictatorul detestă jazzul – în original, în franceză (n.tr.)

{14} La naiba.

{15} Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne.

{16} Tulpini.

{17} Pentru tulpini.

{18} Mulţumesc.

{19} Bunic.

{20} Supă de cartofi.

{21} Eşti gata?

{22} Oh. Ce frumoasă e!

{23} Noroc.

{24} „Deschideţi uşa!“ - în limba rusă în original (n.tr.)

{25} Începutul atacului aerian nazist asupra capitalei britanice.

{26} Stati.

{27} Expresie americană care defineşte o încercare cu şanse mici de realizare (n. red.)

{28} Expresie americană des întâlnită în teatru baftă (n. red.)

{29} Expresie americană care defineşte o întâmplare al cărei final nu a fost cel aşteptat (n. red.)

{30} Şi acesta.

{31} Ceasul.

{32} Mai întâi să ajungem la Tarifa.

{33} Hun venit în Brazilia!

{34} De băut.

{35} E prima dată când vizitaţi Brazilia?

{36} Mama ta.

{37} Mama mea.

{38} Bere.

{39} Cocktail tradiţional Brazilian.

{40} Simbolul unei case evreieşti, montat pe tocul uşii.

{41} La revedere.

{42} Îmi cer scuze.

{43} Nu-i nimic.

{44} Suntem italieni.

{45} Cinci minute.

{46} La naiba.

{47} Baliza.

Table of Contents

PARTEA I
CAPITOLUL 1
Capitolul 2
Capitolul 3
Capitolul 4
Capitolul 5
Capitolul 6
Capitolul 7
Capitolul 8
Capitolul 9
Capitolul 10
Capitolul 11
Capitolul 12
Capitolul 13
Capitolul 14
PARTEA A II-A
Capitolul 15
Capitolul 16
Capitolul 17
Capitolul 18
Capitolul 19
Capitolul 20
Capitolul 21
Capitolul 22
Capitolul 23
Capitolul 24
Capitolul 25
Capitolul 26
Capitolul 27
Capitolul 28
Capitolul 29
Capitolul 30
Capitolul 31
Capitolul 32
Capitolul 33
Capitolul 34
Capitolul 35

Capitolul 36
Capitolul 37
Capitolul 38
Capitolul 39
Capitolul 40
Capitolul 41
Capitolul 42
Capitolul 43
Capitolul 44
Capitolul 45
Capitolul 46
Capitolul 47
Capitolul 48
Capitolul 49
Capitolul 50
Capitolul 51
Capitolul 52
Capitolul 53
PARTEA A III-A
Capitolul 54
Capitolul 55
Capitolul 56
Capitolul 57
Capitolul 58
Capitolul 59
Capitolul 60
Capitolul 61
Capitolul 62
Capitolul 63
NOTA AUTOAREI
DE ATUNCI
MULȚUMIRI

Table of Contents

PARTEA I	6
CAPITOLUL 1	7
Capitolul 2	16
Capitolul 3	22
Capitolul 4	36
Capitolul 5	57
Capitolul 6	65
Capitolul 7	74
Capitolul 8	81
Capitolul 9	92
Capitolul 10	104
Capitolul 11	112
Capitolul 12	119
Capitolul 13	134
Capitolul 14	139
PARTEA A II-A	154
Capitolul 15	155
Capitolul 16	168
Capitolul 17	174
Capitolul 18	183
Capitolul 19	190
Capitolul 20	199
Capitolul 21	206
Capitolul 22	209
Capitolul 23	217
Capitolul 24	223
Capitolul 25	230

Capitolul 26 235
Capitolul 27 243
Capitolul 28 252
Capitolul 29 261
Capitolul 30 266
Capitolul 31 275
Capitolul 32 285
Capitolul 33 301
Capitolul 34 306
Capitolul 35 313
Capitolul 36 321
Capitolul 37 334
Capitolul 38 342
Capitolul 39 347
Capitolul 40 350
Capitolul 41 357
Capitolul 42 361
Capitolul 43 364
Capitolul 44 374
Capitolul 45 381
Capitolul 46 390
Capitolul 47 402
Capitolul 48 406
Capitolul 49 414
Capitolul 50 416
Capitolul 51 423
Capitolul 52 430
Capitolul 53 436
PARTEA A III-A 441
Capitolul 54 443

Capitolul 55 448
Capitolul 56 463
Capitolul 57 468
Capitolul 58 474
Capitolul 59 480
Capitolul 60 488
Capitolul 61 498
Capitolul 62 501
Capitolul 63 508
NOTA AUTOAREI 521
DE ATUNCI 530
MULŢUMIRI 533